

LIČKA KRAJIŠKA PJEŠAČKA PUKOVNIJA U RAZDOBLJU OD 1736. DO 1809. GODINE

Balić, Juraj

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:294165>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Juraj Balić

**LIČKA KRAJIŠKA PJEŠAČKA
PUKOVNIJA U RAZDOBLJU OD 1736.
DO 1809. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Juraj Balić

**LIČKA KRAJIŠKA PJEŠAČKA
PUKOVNIJA U RAZDOBLJU OD 1736.
DO 1809. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: dr. sc. Alexander Buczynski

Zagreb, 2019.

University of Zagreb

University of Zagreb
Centre for Croatian Studies

Juraj Balić

THE LIKA REGIMENT FROM 1736 TO 1809

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor: Alexander Buczynski, PhD

Zagreb, 2019.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Alexander Buczynski rođen je 1963. godine u Soestu u Nizozemskoj. Poslije mature upisao je 1982. godine studij povijesti na Sveučilištu u Amsterdamu (Univesiteit van Amsterdam). Nakon završene prve godine prešao je na Sveučilište u Utrechtu (Rijksuniversiteit Utrecht) zbog specijalizacije na katedri za povijest istočne Europe. Na osnovi međunarodnog kulturnog sporazuma dolazi 1986. godine u Zagreb kao stipendist. Pohađao je predavanja treće i četvrte godine na katedri za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Magisterij i drugi akademski stupanj završio je na Sveučilištu u Utrechtu 1988. godine, zatim se ponovno vratio u Zagreb i nastavio rad na izradi disertacije. Naslov magistarskog rada u prijevodu glasi: *Granica lojaliteta – Hrvatsko-slavonska vojna krajina od 1740. do 1848. godine*. Suradujući s Hrvatskim institutom za povijest (tada Institut za suvremenu povijest) od svog prvog dolaska u Zagreb 1986. godine, Buczynski 1991. godine postaje stalnim suradnikom Instituta u sklopu projekta *Vojna krajina – građa i studije*. Svoju je disertaciju *Vojni komuniteti – središta građanstva u hrvatskoj krajini (Povlašteni krajiški gradovi: Bjelovar, Senj i Petrinja od 1787. do 1872. godine)* obranio 1993. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Godine 1994. godine izabran je u zvanje višeg asistenta, a 1998. godine u zvanje znanstvenog suradnika. Od 1996. do 2002. godine obnašao je dužnost glavnog i odgovornog urednika znanstvenog časopisa *Povijesni prilozi*. Godine 2001. postao je članom Upravnog vijeća Hrvatskog insituta za povijest i predstojnikom Odjela za novovjekovnu povijest Instituta. Kao predstavnik Instituta postao je tajnikom Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti (HNOPZ) 1993. godine, a zamjenikom predsjednika 1999. godine. Iste godine imenovan je za predsjednika Organizacijskog odbora 1. kongresa hrvatskih povjesničara, koji se održao od 9. do 11. prosinca 1999. u Zagrebu. Od 1997. godine kao predavač aktivno sudjeluje u nastavi na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2002. postao je članom Stručnog vijeća Hrvatskih studija i zamjenikom pročelnika Studija povijesti, a iste je godine izabran u zvanje višeg znanstvenog suradnika. Pokrenuo je tada inicijativu da se na Studiju povijesti u okviru bolonjskog procesa pokreće projekt uvođenja ECTS bodovnog sustava. Novi nastavni plan Studija povijesti s jednosemestralnim kolegijima počeo se primjenjivati akademske godine 2003./2004. Godine 2004. imenovan je ECTS-

koordinatorom Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a na početku akademske godine 2004./2005. pročelnikom Studija povijesti. Godine 2004. imenovan je koordinatorom za humanističke znanosti Povjerenstva za preustroj i razvoj sveučilišnih studija Sveučilišta u Zagrebu, a 2006. godine izabran je u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora.

Od siječnja do kraja travnja 2007. godine boravio je kao Research Fellow na Institute for Advanced Studies in the Humanities (IASH) Sveučilišta u Edinburghu radi arhivskih istraživanja vezanih uz boravak škotskog mislioca Davida Humea i škotskog generala Arthura St. Claira na Bečkom dvoru tijekom 1748. godine. Izabran je u zvanje znanstvenog savjetnika 2011. godine.

Bio je voditelj sljedećih znanstvenih projekata: *Gradovi Vojne krajine* (1996.-2002.); *Hrvatski staleški sabor* (2002.-2006.); *Vojna krajina: društvenokulturni integracijski procesi i nacionalni identitet* (2007.-2011.); *Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od 16. stoljeća do 1918.* (2015.-2019.). Njegov znanstveni opus čine dvije autorske knjige, tri uredničke knjige i nekoliko desetaka znanstvenih radova, poglavlja u knjigama i drugih popularno-znanstvenih radova.

SAŽETAK

Tijekom XVIII. stoljeća Habsburška Monarhija, jedna od vodećih europskih velesila, sudjelovala je u brojnim ratovima koji su za cilj imali proširiti njezine granice, ali i zaštititi njezine raspršene posjede, kao i održavati ravnotežu moći među europskim državama. Krajem XVII. stoljeća vojska Osmanskog Carstva, glavna prijetnja opstojnosti Habsburške Monarhije, doživljava katastrofalan poraz pred zidinama Beča, nakon čega habsburške vojne snage prelaze u protunapad i započinju ekspanziju habsburških granica prema jugoistoku. Ta ekspanzija dovela je u habsburški posjed Liku i Krbavu, područja koja su Osmanlije osvojili još u prvoj polovici XVI. stoljeća.

Na ličko-krbavskom području namjeravala se uspostaviti civilna vlast, ali takva je zamisao bila neprihvatljiva lokalnom stanovništvu koje je zahtijevalo da se taj teritorij uključi u sastav Hrvatsko-slavonske vojne krajine, što je na kraju i provedeno u djelo. Sredinom XVIII. stoljeća izvršen je preustroj Vojne krajine utemeljenjem krajiških pukovnija, teritorijalno-vojnih jedinica, što je bilo u skladu s promjenom uloge krajišnika. Naime, iako je krajišnicima glavna zadaća bila braniti habsburške granice od osmanlijskih napada, tijekom XVIII. stoljeća krajišnici istovremeno učestalije počinju sudjelovati u vojnim pohodima koji se odvijaju na udaljenim europskim prostorima.

Ovaj se rad bavi proučavanjem vojnog angažmana i životnih prilika krajišnika s prostora Ličke pukovnije, jedne od ukupno jedanaest krajiških pukovnija u sklopu Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Za potrebe istraživanja koristi se relevantna literatura koja se odnosi na krajišku i vojnu povijest XVIII. stoljeća, kao i raznovrsna izvorna građa, među koju se ubrajaju ratna izvješća, vojni popisi, novinski članci i rukopisi. Vojno djelovanje ličkih krajišnika smješta se u širi kontekst ratovanja i vojničkog života u XVIII. stoljeću, pri čemu se položaj ličkih krajišnika uspoređuje s drugim europskim vojnicima, kao i drugim krajišnicima. Glavni cilj rada odnosi se na utvrđivanje posebnosti ove krajiške skupine. Osim toga, njihov primjer također služi za pobliže upoznavanje s općim značajkama vojničkog života i vojne profesije u navedenom stoljeću.

KLJUČNE RIJEČI: Vojna krajina, Lika i Krbava, rani novi vijek, ratovi XVIII. stoljeća, Habsburška Monarhija, vojna povijest

Summary

During the course of the eighteenth century the Habsburg Monarchy, one of the leading European powers, participated in numerous wars with the aim of expanding its borders, but also of protecting its dispersed lands, as well as maintaining equilibrium among the European states. At the end of the seventeenth century the army of the Ottoman Empire, the main threat to the existence of the Habsburg Monarchy, experienced a crushing defeat in front of the walls of Vienna, after which the Habsburg military forces took the offensive and initiated an expansion of the Habsburg borders towards the southeast. Among the new territorial acquisitions of this expansion were the regions of Lika and Krbava, territories which had been lost to the Ottomans in the first half of the sixteenth century.

Although initially a civil administration was supposed to be established in these regions, due to the defiant nature of the inhabitants who initiated several uprisings demanding Grenzer status, in 1712 they were incorporated in the Croatian-Slavonian Military Frontier. In the middle of the eighteenth century, a reorganization of the Military Frontier was carried out, entailing the establishment of Grenzer regiments, which were designed to function simultaneously as military and territorial units. This reform was associated with the modification of the role of the Grenzer, who were initially charged with defending the Habsburg borders from Ottoman incursions, but during the course of the eighteenth century, they were awarded the additional task of participating in the various wars being waged by their Habsburg rulers on distant European battlefields. Precisely from the middle of the eighteenth century, the Grenzer started to march more intensively to the western battlefields.

This dissertation is focused on exploring the military involvement and living conditions of the Grenzer inhabiting the region of the Lika Regiment, one of the least explored areas of the Croatian-Slavonian Military Frontier. The geographical features of the land, as well as its position in regard to its distance from the center of the Generalcy, and its adjacency to both the lands of the Ottoman Empire and the Venetian Republic had a great impact on the development of this region and the living conditions of its inhabitants.

The research is based on the inquiry of relevant literature which deals with Grenzer and military history of the eighteenth century, as well as various original sources, such as war reports, military lists, newspaper articles, and manuscripts. The military activity of the

Grenzer of Lika is placed within a wider aspect of warfare and military life in the eighteenth century by comparing the conditions of the Grenzer of Lika with other contemporary soldiers, as well as other Grenzer groups. The main aim is to distinguish the features of this specific Grenzer group. Besides that, their example also provides an opportunity for outlining some of the general features of military life and the military profession in the mentioned century.

KEY WORDS: the Military Frontier, Lika and Krbava, early modern period, eighteenth-century warfare, the Habsburg Monarchy, military history

SADRŽAJ

UVODNA RAZMATRANJA	1
Obrazloženje teme, ciljevi i struktura istraživanja.....	1
Literatura i izvori	6
Kratki pregled istraživanja povijest Vojne krajine	13
Neki rezultati istraživanja krajiške povijesti.....	16
Terminologija.....	23
1. TEORIJSKE PRETPOSTAVKE.....	26
1.1. Značajke vojne povijesti ranoga novoga vijeka.....	26
1.2. Novačenje i vojna služba	28
1.3. Vojnički život	33
1.4. Nasilje i pljačka	37
1.5. Karakteristike ratovanja u XVIII. stoljeću.....	41
1.6. Percepcija vojnika.....	46
1.7. Vojska Habsburške Monarhije.....	48
2. LIKA I KRBAVA POD HABSBURŠKOM VLASTI.....	55
2.1. Oslobođenje Like i Krbave od osmanske vlasti.....	55
2.2. Organizacija nove uprave	60
2.3. Kolonizacija Like i Krbave	67
2.4. Kategorije stanovništva.....	72
2.5. Vjerski odnosi	77
2.5.1. Djelovanje Katoličke crkve.....	77
2.5.2. Djelovanje Pravoslavne crkve.....	79
2.5.3. Međuvjerski odnosi.....	83
2.5.4. Identiteti krajišnika.....	84
2.6. Život u Krajini	86
2.7. Bune, reforme i ratovi	92
2.7.1. Krajiške bune.....	93
2.8. Lički krajišnici u ratovima prve polovice XVIII. stoljeća	96
2.9. Prvi pokušaji reforme krajiškog sustava	100
3. RAT ZA AUSTRIJSKO NASLJEĐE I OSNIVANJE LIČKE KRAJIŠKE PJEŠAČKE PUKOVNIJE	104
3.1. Hildburghausenova reforma Varaždinskog generalata.....	104

3.2. Austro-turski rat (1737.-1739.).....	106
3.3. Lički krajišnici u Ratu za austrijsko nasljeđe do reforme Karlovačkog generalata 1746. godine.....	110
3.3.1. Češko, bavarsko i porajnsko bojište (1741.-1743.).....	112
3.3.2. Talijansko bojište (1744.-1746.)	123
3.4. Reforma Karlovačkog generalata i formiranje Ličke krajiške pješake pukovnije	129
3.4.1. Stanje na prostoru Vojne krajine	130
3.4.2. Reforma Karlovačkog generalata.....	131
3.4.3. Struktura Ličke krajiške pješake pukovnije	135
3.4.4. Brinjsko-lička buna	138
3.4. Lička krajiška pukovnija u nastavku rata (1746.-1748.)	141
3.4.1. Talijansko bojište	141
3.4.2. Lički krajišnici na području Austrijske Nizozemske	144
3.5. Percepcija ličkih krajišnika	149
4. LIČKI KRAJIŠNICI U VRIJEME SEDMOGODIŠNJEG RATA	155
4.1. Međuratno razdoblje	155
4.1.1. Terezijanske vojne reforme	155
4.1.2. Reforme na prostoru Hrvatsko-slavonske vojne krajine	158
4.1.3. Struktura Ličke krajiške pješake pukovnije	166
4.2. Sudjelovanje ličkih krajišnika u Sedmogodišnjem ratu.....	170
4.2.1. Obilježja Sedmogodišnjeg rata (1756.-1763.).....	170
4.2.2. Vojni pohod 1756. godine	172
4.2.3. Vojni pohod 1757. godine	175
4.2.4. Vojni pohod 1758. godine	187
4.2.5. Vojni pohod 1759. godine	193
4.2.6. Vojni pohod 1760. godine	201
4.2.7. Vojni pohod 1761. godine	207
4.2.8. Vojni pohod 1762. godine	209
4.2.9. Obilježja vojničkog života krajišnika tijekom Sedmogodišnjeg rata.....	212
5. UNIFORMISTIČKE REFORME I RAT ZA BAVARSKO NASLJEĐE	223
5.1. Područje Ličke pukovnije tijekom 60- ih i 70-ih godina XVIII. stoljeća	223
5.1.1. Reforme na području Vojne krajine	224
5.1.2. Krajiška svakodnevica	237

5.1.3. Struktura Ličke pukovnije.....	246
5.1.4. Percepcija ličkih krajišnika	253
5.2. Rat za bavarsko nasljeđe (1778.-1779.).....	260
5.2.1. Ratna zbivanja do jeseni 1778. godine.....	261
5.2.2. Zimsko ratovanje na šleskoj granici.....	269
6. OD AUSTRO-TURSKOG RATA DO BITKE KOD BILAJA 1809. GODINE	277
6.1. Reforme na krajiškom području.....	277
6.2. Područje Ličke pukovnije krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća	281
6.3. Sastav i struktura Ličke krajiške pješačke pukovnije	287
6.4. Lički krajišnici u Austro-turskom ratu (1788.-1791.).....	293
6.4.1. Obilježja novoga protuosmanskog rata	293
6.4.2. Vojni pohod 1788. godine.....	295
6.4.3. Vojni pohod 1789. godine.....	299
6.4.4. Vojni pohod 1790. godine.....	303
6.4.5. Karakteristike vezane uz krajišnike.....	306
6.5. Lički krajišnici u Koalicijskim ratovima (1792.-1809.)	311
6.5.1. Obilježja Koalicijskih ratova.....	311
6.5.2. Lički krajišnici u Prvom koalicijskom ratu (1792.-1797.).....	313
6.5.3. Lički krajišnici u Petom koalicijskom ratu (1809.).....	323
6.5.4. Epilog – uspostava francuske vlasti	331
ZAKLJUČAK.....	333
IZVORI I LITERATURA	339
PRILOG 1. Popis pukovnika Ličke krajiške pješačke pukovnije	361
ŽIVOTOPIS AUTORA.....	362

UVODNA RAZMATRANJA

Obrazloženje teme, ciljevi i struktura istraživanja

Jedno od prepoznatljivih obilježja XVIII. stoljeća, uz sjaj baroka i racionalizam prosvjetiteljstva, svakako su i brojni ratovi koje europske sile vode na području Staroga kontinenta, ali i na izvaneuropskom prostoru čime po prvi puta u povijesti ratovi poprimaju svjetski karakter. Habsburška Monarhija, kao jedna od vodećih europskih sila toga vremena, u tome smislu ne čini nikakav izuzetak, već sudjeluje u brojnim ratnim zbivanjima s ciljem očuvanja i proširenja svojih granica, kao i održavanja ravnoteže snaga među europskim silama.

Na rasprostranjenom prostoru u habsburškom posjedu ovo je također vrijeme opsežnih i presudnih reformi, među kojima vojne reforme zauzimaju istaknuto mjesto. Cilj vojnih reformi prvenstveno je usredotočen na discipliniranje vojnika, kako časnika, tako i običnih vojnika te stvaranja profesionalne vojske koja će činiti jedan od ključnih temelja Habsburške Monarhije. Tijekom XVIII. stoljeća može se pratiti intenzivna izgradnja habsburškoga carstva, koja je, osim teritorijalne ekspanzije i gospodarskog razvitka, podrazumijevala i brigu države za podanike. Upravo su nove teritorijalne stečevine krajem XVII. stoljeća, kao rezultat uspjeha u Bečkom ratu (1683.-1699.), priskrbile habsburškim vladarima i veći broj novih podanika koji su se nastojali zadržati unutar državnih granica. Iako se prvotno na prostoru novih stečevina koje su bile smještene uz osmanlijsku granicu namjeravala uspostaviti civilna vlast, na kraju je ipak odlučeno da se ta područja uključe u sastav Vojne krajine. Sredinom XVIII. stoljeća na prostoru Hrvatsko-slavonske vojne krajine pristupilo se uvođenju temeljitih reformi koje će rezultirati formiranjem ukupno jedanaest novih vojno-teritorijalnih jedinica – pukovnija.

Jedna od takvih bila je Lička krajiška pješačka pukovnija koja je obuhvaćala područje današnjeg južnoga dijela Like i Krbave. Na tome području našlo se stanovništvo raznolikog vjerskog i etničkog identiteta, koje je dijelom tamo već ranije obitavalo tijekom osmanske vlasti, a dijelom koje je kolonizirano s područja Vojne krajine, Banske Hrvatske, Kranjske, ali i Bosanskog pašaluka. Dodjeljivanjem krajiškoga statusa stanovništvo ovoga područja našlo se u znatno povoljnijem položaju, u smislu feudalnih nameta, nego što je to bio slučaj s kmetovima na susjednom području Banske Hrvatske. No, taj privilegirani položaj krajišnici su morali platiti izvršavanjem vojne obveze u obliku obrane granica od osmanlijskih upada, ali i sudjelovanjem u ratovima koje je habsburški vladar vodio na udaljenim europskim područjima. Upravo od sredine XVIII. stoljeća krajišnici počinju intenzivnije odlaziti na ratišta izvan Vojne krajine. Istovremeno, njihov se položaj počinje mijenjati na temelju reformi kojima su vrhovne vlasti

nastojale odgovoriti raznovrsnim izazovima koje su nametale unutrašnje prilike na krajiškom području, kao i općenita evolucija ratovanja.

Kao što je već napomenuto, tijekom XVIII. stoljeća, a naročito tijekom njegove druge polovice, počinje se mijenjati uloga krajišnika kao vojnika prvenstveno zaduženih za obranu južnih granica Habsburške Monarhije od upada osmanlijskih snaga. U navedenom razdoblju njihova prisutnost postaje sve češće zabilježena na području Apeninskoga poluotoka, Svetoga Rimskoga Carstva i Francuske, odnosno na prostorima gdje vojne snage Habsburške Monarhije sudjeluju u ratnim zbivanjima. Na ta područja krajišnici prenose svoj specifični način ratovanja, „mali rat“, koji su razvili tijekom višestoljetnih borbi na habsburško-osmanskoj granici. Istovremeno, pred institucijama nadležnim za upravu nad Vojnom krajinom, isprva gradačkim Dvorskim ratnim vijećem, a zatim bečkim Dvorskim ratnim vijećem, javio se tada problem: prilagoditi krajišnike tijekom vojnih inovacija koje su veću prednost davale linijskim formacijama i uvođenju stroge discipline ili pronaći smisao za njihov specifičan način ratovanja u okvirima onovremene ratne taktike? Rezultat je bio svojevrsni kompromis: krajiške trupe tvorile su posebne vojne formacije unutar vojske, ali je istovremeno započeo proces profesionalizacije krajišnika po uzoru na ostale austrijske vojnike.

Kako bi omogućila sudjelovanje krajišnika u borbama na udaljenim europskim ratištima, vojna je vlast morala posvetiti pažnju i njihovim životnim uvjetima na prostoru Vojne krajine. U tome smislu vlast je neprestano bila zaokupljena uređenjem društvenih i gospodarskih prilika u Vojnoj krajini kako bi se stvorili što bolji uvjeti za uspješno izvršavanje vojne obveze. Sami krajišnici često su s nepovjerenjem prihvaćali inovacije koje su mijenjale njihovo postojeće stanje. U nekoliko navrata, u prvoj polovici i sredinom XVIII. stoljeća, dolazilo je i do oružanog otpora protiv reformi koje su trebale izvršiti određene izmjene u krajiškom uređenju.

Konkretno, prostor Ličke pukovnije predstavljao je vrlo delikatan problem za vojne vlasti, s obzirom na to da se radilo o gospodarski nerazvijenoj regiji u kojoj su geografske specifičnosti otežavale komunikaciju i mogućnost temeljitog provođenja reformi. Međutim, taj nedostatak nije nikako umanjio kvalitetu krajišnika s ovoga područja. Štoviše, lički krajišnici pokazali su se kao izuzetno kvalitetni vojnici čiju su vrijednost prepoznale i središnje vojne vlasti te su im stoga posvetili posebnu pažnju, u vidu poboljšanja njihovih životnih uvjeta.

Upravo zbog tih posebnosti, a ujedno i zbog slabog stupnja istraženosti ovoga krajiškog područja u usporedbi s drugim dijelovima Karlovačkog generalata, kao predmet istraživanja izabrana je Lička pukovnija. Svaka krajiška pukovnija bila je posebna na svoj način, a među posebnosti ove pukovnije ubrajaju se: udaljenost od središta generalata, granični položaj ne

samo prema Osmanskom Carstvu, već i prema teritoriju pod vlašću Mletačke Republike, a zatim i izloženost izrazito nepovoljnim klimatskim te geografskim uvjetima što je uvelike doprinijelo i gospodarskoj nerazvijenosti ovoga područja. Međutim, istovremeno upravo te životne okolnosti predstavljaju ključne faktore u oblikovanju posebne skupine krajišnika čiju se kvalitetu i učinkovitost nastoji putem ovoga rada pobliže istražiti.

Proučavanjem povijesnog razvoja Ličke krajiške pješačke pukovnije tijekom druge polovice XVIII. stoljeća nastoji se razmotriti jesu li se ti krajišnici po svojem položaju i zaslugama razlikovali od drugih krajišnika koji su nastanjivali prostor Hrvatsko-slavonske vojne krajine te u kojem smislu su se razlikovali od drugih vojnika koji su služili u austrijskoj vojsci. U tome pogledu istraživanje je usmjereno na utvrđivanje u kojoj mjeri je vojna služba predstavljala opterećenje za ličke krajišnike te kakav je bio njihov doprinos ratnim poduhvatima vojnih snaga Habsburške Monarhije. Pritom se želi pobliže razmotriti i objasniti navodne „eksploatacijske“ tendencije cjelokupne vojne hijerarhije, počevši od središnjih vojnih vlasti pa sve do regionalnih na području Karlovačkog generalata, odnosno Ličke krajiške pješačke pukovnije. Jednako tako, ličke se krajišnike nastoji promatrati kao vojnike i podanike koji nikako nisu predstavljali potlačenu skupinu već društvenu skupinu svjesnu svojih sposobnosti koja je bila spremna braniti svoja prava, ali i prilagođavati se novitetima, pa čak i nametati njihovo osmišljavanje.

Glavni cilj ovoga istraživanja nije usmjeren samo na proučavanje jedne specifične grupe krajišnika, već ih se nastoji smjestiti u širi kontekst vojničkog života. Tijekom ranoga novoga vijeka vojni je zanat prošao kroz temeljitu preobrazbu koja je obuhvatila transformaciju plaćenika u profesionalne vojnike. S jedne strane ta je preobrazba izmijenila ponašanje i prava vojnika, ali je s druge strane povećala njihov ugled i položaj u društvu. Stoga, koristeći se primjerom ličkih krajišnika, namjeravaju se rasvijetliti razne bitne sastavnice njihovog vojničkog života te na taj način stvoriti jasniju sliku o vojnoj profesiji tijekom XVIII. stoljeća.

Vremenski okvir koji je uzet u obzir izabran je zbog toga što se 1736. godina može shvaćati kao početak značajnijeg angažmana u nastojanju da se stvore regularne krajiške pukovnije. Projekt nije uspio zbog izbivanja Austro-turskog rata (1737.-1739.), ali je nedugo zatim nastavljen te okončan četrdesetih godina XVIII. stoljeća, a konkretno u slučaju Karlovačkog generalata 1746. godine. Organizacija krajiških pukovnija pratila je niz novih reformi, kako na vojnom polju, tako i u unutarnjem uređenju, koji će se nastaviti tijekom druge polovice XVIII. stoljeća, jednako kao što će se nastaviti i intenzivirati sudjelovanje svih krajišnika na udaljenim europskim ratištima. Sukladno tome, godina 1809. može se shvatiti kao kraj, ili barem prekid

toga razvoja. Naime, te godine uspostavljena je francuska uprava na području Karlovačkog generalata i Banske krajine čime je nakratko prekinut proces „modeliranja“ krajišnika.

Povijest Ličke krajiške pješačke pukovnije u razdoblju od njezinog utemeljenja pa sve do njezinog prelaska pod francusku vlast 1809. godine namjerava se sagledati iz nekoliko aspekata. Prvenstveno, kroz vojno djelovanje ličkih krajišnika u ratovima koje su habsburški vladari vodili na raznim europskim prostorima. Zatim na njihovu percepciju u očima suvremenika, kao i na koji način su unutarnje uređenje i promjene na prostoru Ličke pukovnije utjecali na život krajišnika. Pritom se cijeli taj razvoj namjerava analizirati, kako iz perspektive krajišnika, tako i iz perspektive Beča, odnosno cijele vojne hijerarhije, počevši od središnjih vojnih vlasti pa sve do časnika koji su služili u Ličkoj krajiškoj pješačkoj pukovnji. Drugim riječima, uzimaju se u obzir ideje, vezane uz promjene u vojnoj službi i unutarnjem uređenju krajiškoga područja, koje su bile osmišljene u središnjici, zatim koji su bili njihovi učinci na lokalnoj razini te kako je situacija na terenu diktirala osmišljavanje ili odustajanje od pojedinih inovacija.

Struktura ovoga rada obuhvaća sedam poglavlja, izuzevši uvodni dio. Prvo poglavlje, *Teorijske pretpostavke*, bavi se pregledom dosadašnjih istraživanja na temu vojne povijesti XVIII. stoljeća. S obzirom na to da su hrvatska djela na tu temu vrlo oskudna, glavni oslonac predstavljaju istraživački rezultati strane historiografije. Analizom mnogih bitnih sastavnica koje se odnose na vojnički život ranoga novog vijeka, poput načina ratovanja, nasilja, pljačke, novačenja, dezertiranja, percepcije vojnika i vojničke svakodnevnice, nastoji se stvoriti predložak za usporedbu s karakteristikama vojnog života krajišnika Ličke pukovnije. U drugom poglavlju, naslovljenom *Lika i Krbava pod habsburškom vlašću*, ukratko se prikazuje povijest prostora Like i Krbave od kraja XVII. stoljeća, kada s ovih prostora nestaje osmanska vlast, pa sve do sredine XVIII. stoljeća kada se proces formiranja krajiških pukovnija privodi kraju. Pritom su u središtu pažnje teme poput inkorporacije teritorija Like i Krbave pod habsburšku vlast tijekom i nakon Bečkoga rata, zatim organizacija vlasti, kolonizacija i sastav stanovništva na tome prostoru, prvi pokušaji uvođenja reformi i reakcije krajiškog stanovništva te sudjelovanje ličkih krajišnika u habsburškim ratovima.

Nakon kontekstualizacije u prva dva poglavlja, slijede četiri istraživačka poglavlja. Prvo od njih, naslovljeno *Rat za austrijsko nasljeđe i osnivanje Ličke pješačke krajiške pukovnije*, obrađuje razdoblje tijekom kojega dolazi do velike preobrazbe u povijesti krajišnika pa tako i onih s područja Like i Krbave. Ovo doba nije značajno samo po tome što su se krajišnici u velikom broju borili na raznim ratištima od Apeninskog poluotoka pa sve do Austrijske Nizozemske, odnosno današnje Belgije, već i po tome što se usprkos ratnim zbivanjima odlučilo

prekinuti s odlaganjem reformiranja Hrvatsko-slavonske vojne krajine. U slučaju Karlovačkog generalata taj je proces završen 1746. godine. U tome smislu tijekom spomenutog sukoba moguće je pratiti transformaciju krajišnika koji su u rat ušli kao neregularne postrojbe, a dočekat će njegov završetak kao regularne trupe ravnopravne po položaju vojnicima u drugim linijskim pukovnijama u habsburškoj službi.

Transformacija krajišnika nije bila u potpunosti dovršena reformama provedenim za vrijeme trajanja Rata za austrijsko nasljeđe (1740.-1748.), već se cijeli taj proces nastavio te se može pratiti u sljedećem poglavlju ovoga rada, *Lički krajišnici u vrijeme Sedmogodišnjeg rata*. Prvi dio ovoga razdoblja obilježen je uvježbavanjem i discipliniranjem krajišnika, što je zapravo bilo karakteristično za cjelokupnu habsburšku vojsku, ali poduzete su i prve ozbiljnije mjere koje su za cilj imale konkretnije reguliranje njihovog društveno-pravnog položaja. Izbijanje Sedmogodišnjeg rata (1756.-1763.) pružilo je priliku za ličke i druge krajišnike da još jednom demonstriraju svoje stare borbene kvalitete, kao i usvajanje novih vojnih vještina temeljenih na vojnim reformama.

Nova razvojna etapa u povijesti Ličke pukovnije prikazana je u poglavlju *Uniformističke reforme i Rat za bavarsko nasljeđe*. Naglasak u ovome dijelu stavljen je na praćenju daljnjeg procesa vojnih reformi koje su bile usmjerene prema ujednačavanju različitih vojnih postrojbi u habsburškoj vojsci i stvaranju jedinstvenog vojnog stroja. Međutim, u ovome razdoblju može se uočiti i veća pažnja koju su središnje vojne vlasti u Beču počele pridavati gospodarskim problemima na krajiškom prostoru, što je bilo u skladu s općim težnjama revitalizacije gospodarstva u Monarhiji uz pomoć kojega bi se mogla uzdržavati vojska. Tijekom ovoga razdoblja odigrao se i jedan rat relativno kratkoga trajanja, ali velikog značaja za krajišnike s obzirom na to da im je dodijeljena ključna uloga. Riječ je o Ratu za bavarsko nasljeđe (1778.-1779.), poznatijem i kao „Krumpirov rat“ (*Kartoffelkrieg*), koji nije ostao zapamćen po velikim bitkama, već po manjim okršajima, ali i značajnim ljudskim gubitcima koji su se uglavnom pripisivali bolesti i gladi.

Posljednje poglavlje ovoga rada, *Od Austro-turskog rata do bitke kod Bilaja 1809. godine*, obuhvaća doba ispunjeno ratnim događanjima, počevši od rata između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva pa do Koalicijskih ratova protiv Prve Francuske Republike i Francuskog Carstva. Pritom se sudjelovanje ličkih krajišnika ne promatra samo na udaljenim europskim ratištima, poput Apeninskog poluotoka, već i u borbama na domaćem terenu protiv osmanlijskih i francuskih snaga. Iscrpljenost ratovanjem i ratna razaranja potaknut će vlasti da poduzmu daljnje korake kako bi osigurali krajišnicima uvjete potrebne za uzdržavanje sebe i

svojih obitelji te na taj način nastavili izvršavati svoju vojnu dužnost u službi habsburškog vladara. Zbog dugotrajnosti Koalicijskih ratova sudjelovanje ličkih krajišnika nije pokriveno u cjelosti, već se razmatra samo njihovo djelovanje u Prvom (1792.-1799.) i Petom koalicijskom ratu (1809.).

Literatura i izvori

Literatura koja se koristi u ovom istraživanju odnosi se na djela koja obrađuju opću povijest Vojne krajine, kao i posebne studije koje su usredotočene na pojedine aspekte iz povijesti te institucije. Osim toga, potrebno je spomenuti i literaturu vezanu uz problematiku vojne povijesti ranoga novoga vijeka, konkretno XVIII. stoljeća, s posebnim naglaskom na djela koja sagledavaju razvoj vojnih snaga Habsburške Monarhije te ratova u kojima su habsburške postrojbe sudjelovale tijekom druge polovice XVIII. stoljeća. Na taj način, povijest vojnoga djelovanja i životnih uvjeta ličkih krajišnika smješta se u širi kontekst vojne povijesti XVIII. stoljeća, vojne povijesti Habsburške Monarhije i vojnokrajiške povijesti. Njihove značajke uspoređuju se pripadnicima drugih vojnih postrojbi, uključujući i krajišnike iz drugih pukovnija. Uvid u djela iz povijesti Vojne krajine može se dobiti u nastavku ovoga poglavlja, dok su ona koja se tiču opće vojne povijesti ranoga novoga vijeka predstavljena u sljedećem poglavlju ovoga rada.

U svrhu provjere dosadašnjih saznanja, kao i njihove korekcije te nadopune, istraživanje obuhvaća i pregled izvorne građe koja se odnosi na povijest Ličke krajiške pukovnije. Pritom se koristi objavljena i neobjavljena izvorna građa. Jedna skupina objavljene izvorne građe odnosi se na djela nastala tijekom XIX. stoljeća. Riječ o radovima koji su nastali iz pera ljudi koji su bili dio vojnokrajiškog sustava te kojima je bila dostupna pisana građa za sastavljanje tih djela. Prije svega to je *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine* koja je prvi put objavljena na njemačkom jeziku u Zagrebu 1835. godine. Njezin autor, Franz de Paula Julius Fras (1794.-1868.), od 1822. godine obnašao je funkciju carsko-kraljevskog ravnatelja škola Karlovačke vojne krajine te je kao takav imao dužnost jednom godišnje obilaziti sve obrazovne ustanove na području svoga djelokruga. Iako je sastavio nekoliko priručnika namijenjenih učiteljima kako bi uspješnije obavljali svoju službu, upravo je u jednom dijelu pažnju posvetio opisu mjesta i ljudi koji su obitavali na području njegovoga djelovanja.¹ Premda se ne radi izravno

¹ Anton Benvin, „Popratna riječ hrvatskom izdanju“, u: Franz de Paula Julius Fras, *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine*, prev. Zlata Derossi; prijevod redigirao, preveo latinske tekstove i prepjevao njemačke stihove Anton Benvin (Gospić: Ličke župe, 1988), 14-15.

o vojnom djelatniku, Fras je ipak bio osoba koja je dolazila u doticaj s krajišnicima Karlovačkog generalata, uključujući i onima s područja Ličke pukovnije, a istovremeno kao načelnik obrazovnih ustanova toga područja vjerojatno je raspolagao prirodnim nagonom za bilježenjem korisnih informacija vezanih uz geografiju, povijest, gospodarstvo i kulturu ovoga kraja.

U istu kategoriju građe mogu se uvrstiti i djela „vojnih povjesničara“ ili „vojnih statističara“, poput Johanna Andreasa Demiana (1770.-1845.) i Carla Bernharda Hietzingera (1786.-1864.). Riječ je o djelatnicima Dvorskog ratnog vijeća koji su u prvoj četvrtini XIX. stoljeća objavili radove o povijesti Vojne krajine s naglaskom na statističkim podacima vezanim uz gospodarstvo i demografsku sliku krajiškog područja. U svrhu ovoga istraživanja posebno je korisno i djelo objavljeno 1875. godine pod naslovom *Specialgeschichte der Militärgrenze*, koje je po nalogu Ministarstva rata sastavio umirovljeni učitelj vinkovačke gimnazije Franz Vaniček (1806.-1894.). Djelo predstavlja prvi cjeloviti pregled povijesti Vojne krajine, temeljen na raznovrsnom arhivskom gradivu.² Iako ova djela imaju karakteristike sekundarne literature, radi se zapravo o radovima u kojima se prenose sadržaji izvornih dokumenata te ih stoga neki povjesničari smatraju svojevrsnom izvornom građom. Iako njihova klasifikacija možda ostaje upitna, ovi radovi u svakom slučaju sadrže vrijedne informacije korisne za istraživanje Ličke pukovnije, ne samo zbog izvornih dokumenta koji su u njima pohranjeni, već i zbog toga što su njihovi autori, prije svega Demian i Hietzinger, živjeli djelomično unutar vremenskog okvira koji obuhvaća ovo istraživanje te su ujedno obnašali važne funkcije povezane s krajiškom institucijom.

Osim tih općih pregleda povijesti područja Vojne krajine ili specifično Karlovačkog generalata, za istraživačke svrhe poslužile su i povijesti pojedinih karlovačkih krajiških pukovnija. Radi se prvenstveno o pregledima povijesti Ogulinske i Otočke pukovnije. Ta su djela objavljena u Beču gotovo istovremeno, prvo 1852. godine, a drugo 1853. godine, kao prve spomenice slavne

² Detaljnije o Vaničekovu životu i djelovanju vidi: Kristina Milković, „Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajiškoj historiografiji“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 259-262, 264-265. O njegovoj publicističkoj djelatnosti koju su obilježili objektivni i profesionalni pristup vidi: Vlasta Švoger, „Publicistička aktivnost Franza Vaničeka u zagrebačkim novinama“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 371; Željko Holjevac, „Franz Vaniček i zapadna Hrvatska“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 301, 304.

prošlosti tih krajiških pukovnija.³ Karakteristično je za obojicu autora ovih spomenica, Paula Kussana i Franza Bacha, da su obojica kao časnici jedan dio svoje vojne karijere bili angažirani u upravi pojedinih pukovnija. Nadalje, manje je poznata činjenica da su obojica neko vrijeme služili u Ličkoj krajiškoj pješачkoj pukovnici. Bach je tako 1821. godine unaprijeđen u upravnog potporučnika i premješten u Ličku pukovnicu, a Kusan je 1827. godine u činu potporučnika premješten u Ličku pukovnicu. Posljednje godine svoje vojne karijere proveli su u Otočkoj, odnosno Ogulinskoj pukovnici gdje su ostavili zamjetan trag sastavljajući djela o povijesti tih vojno-teritorijalnih jedinica.⁴ U Kusanovom slučaju čini se da je sastavio djelo po naredbi viših vojnih vlasti.⁵ Pretpostavlja se da je Bach također djelovao po nalogu nadređenih, međutim, možda kod motivacije također treba uzeti u obzir činjenicu da je svoj životni put i započeo upravo u Otočkoj pukovnici, gdje su i njegovi su sinovi pratili očeve stope kao krajiški časnici.⁶

Početak XIX. stoljeća Povjerenstvo za izradu povijesti pukovnija povjerilo je zadaću sastavljanja djela o povijesti pukovnija s područja Varaždinskog generalata natporučniku Karlu Hauberu, ali je on zbog preopterećenosti drugim poslovima morao odbiti tu ponudu. Na kraju je zadatak izvršio Rudolf Künzl, natporučnik 4. pukovnije tirolskih carskih lovaca. Godine 1910. objavljen je njegov pregled povijesti Križevačke i Đurđevačke pukovnije u kojem su prikazani vojni uspjesi krajišnika Varaždinskog generalata tijekom XVIII. i XIX. stoljeća.⁷

Ono što je na prvi pogled zajedničko ovim povijesnim pregledima pojedinih pukovnija jest isticanje hrabrosti i otpornosti krajišnika te njihov požrtvovan angažman koji je bio presudan u konačnom ishodu bitaka. Upravo taj jednostrani prikaz krajišnika i tendencija da se istakne slava pojedine krajiške pukovnije predstavljaju svojevrstne slabosti ove vrste izvorne građe. Međutim, s druge strane, informacije koje su sadržane u ovim djelima istovremeno su važan

³ Drago Roksandić, „Paul Kusan: Pitanja povodom izlaska iz anonimnosti“, u: Paul Kusan, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente: prema sabranim spisima i poveljama Paula Kussana, upravnog kapetana*, prev. Sonja Perković; stručna redakcija Sanja Lazanin, Drago Roksandić (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010), 7.

⁴ Detaljnije o vojnoj karijeri Franza Bacha, vidi: Alexander Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije i njenu autoru“, u: Franz Bach, *Povijest Otočke pukovnije: o nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*, prev. Manuela Svoboda; ur. Milan Kranjčević (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010), 10-11. O karijeri Paula Kussana, vidi: Roksandić, „Paul Kusan“, 12-14.

⁵ Roksandić izvlači taj zaključak na temelju pisma ogulinskog pukovnika Stefana Šupljikovca upućenog umirovljenom pukovniku Franji Holjevcu 1845. godine, u kojem ga obavještava da je Generalna komanda u Zagrebu naredila pisanje događajne povijesti Ogulinske pukovnije. Holjevac je započeo s prikupljanjem potrebne građe, ali očito nije dovršio posao. Roksandić, „Paul Kusan“, 19-21, 23.

⁶ Buczynski, „O povijesti Otočke pukovnije“, 11.

⁷ Željko Pleskalt, „Riječ urednika“, u: *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješачke pukovnije*, prev. Danijela Marjanović; ur. Željko Pleskalt (Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008), 5.

doprinos za proučavanje povijesti Ličke krajiške pješačke pukovnije iz dva razloga. Ti su podatci od iznimne važnosti prije svega jer su se ratni putevi na udaljenim europskim ratištima pojedinih krajiških pukovnija često ispreplitali, naročito ako se radilo o pukovnijama istoga generalata. S druge pak strane, ove spomenice nude mogućnost za uspoređivanje raznih aspekata vojne aktivnosti krajišnika.

Od objavljenih izvora potrebno je navesti još i djelo Alexandera Buczynskog *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*, objavljeno 2011. godine, u kojemu se mogu naći razne informacije vezane uz situaciju u Vojnoj krajini u vrijeme uvođenja kantonskog sustava, uključujući i percepciju krajišnika od strane vojnih dužnosnika koji su osmišljavali reforme za unaprjeđivanje krajiškog uređenja. U tome smislu od koristi je i djelo Radoslava Lopašića *Spomenici Vojne krajine*, u čijem se trećem svesku, objavljenom 1889. godine, mogu naći izvorni dokumenti koje se tiču krajiške povijesti XVIII. stoljeća. Na kraju, među objavljenim izvorima valja spomenuti opise i dojmove suvremenika koji su došli u doticaj s ličkim krajišnicima. To se prije svega odnosi na putopise, poput onih Balthasara Hacqueta (1739.-1815.), Alberta Fortisa (1741.-1803.) i Ivana Dominika Vukasovića (1728.-1799.), kao i na dnevnik cara Josipa II. (1765.-1790.) koji sadrži bilješke i dojmove tijekom njegovog putovanja kroz hrvatska područja, među kojima se ubraja i prostor Ličke pukovnije.

Među neobjavljenu izvornu građu korištenu u ovom istraživanju ubraja se arhivsko gradivo pohranjeno u austrijskim, hrvatskim i slovenskim pismohranama. U sklopu Austrijskog državnog arhiva (*Österreichisches Staatsarchiv*) u Beču nalaze se dva arhiva koja sadrže dokumente važne za proučavanje povijest Ličke pukovnije. Riječ je o Ratnom arhivu (*Kriegsarchiv*) i Kućnom, dvorskom i državnom arhivu (*Haus-, Hof-, und Staatsarchiv*). Oba ova arhiva sadrže pravo bogatstvo u smislu arhivske građe koja se odnosi na povijest Vojne krajine, no, za ovo istraživanje korištene su samo neke skupine toga arhivskog gradiva za koje se procijenilo da sadrže materijal najprikladniji za istraživanje ove teme. U te skupine ubrajaju se ratna izvješća (*Alte Feldakten* i *Kriegsakten*) koja se mogu naći u oba navedena arhiva, i vojni popisi (*Musterlisten*, *Standestabellen* i *Revisionslisten*) koji su pohranjeni u Ratnom arhivu. Od građe pohranjene u inozemnim arhivima, potrebno je još spomenuti i Arhiv Republike Slovenije u kojemu se mogu naći dokumenti koji se odnose na cjelokupno područje Karlovačkog generalata u razdoblju do sredine XVIII. stoljeća, odnosno do vremena kada financiranje Hrvatsko-slavonske vojne krajine prelazi iz ruku unutarnjoaustrijskih staleža u ruke bečkog Dvorskog ratnog vijeća.

U ratnim izvješćima moguće je pratiti razne aktivnosti pojedine habsburške vojske tijekom pojedinog vojnog pohoda. Tu se mogu pronaći informacije poput statistike vezane uz sastav cjelokupne vojske, kao i pojedinih njezinih postrojbi, zatim podatci o kretanju i opskrbi vojske, kao i detaljni opisi bitaka i drugih manjih vojnih akcija. Za razliku od toga, vojni popisi kao skupina osobnih dokumenata usmjereni su na vojno stanje pojedine pukovnije. Evidenciju mjesečnog stanja vodili su ratni povjerenici, pri čemu je jedan primjerak ostao pri pukovniji, drugi je zadržavao zapovjednik pukovnije, a treći je bio upućen Dvorskom ratnom vijeću. Prve dvije skupine primjeraka u većini su slučajeva izgubljene, dok su jedino ostali sačuvani primjerci treće vrste. Na temelju uvida u tu vrstu dokumenata moguće je pratiti brojčano kretanje sastava pukovnije koje se neprestano mijenjalo. U pojedinim dokumentima mogu se naći i zanimljivi osobni podatci o vojnicima i časnicima, poput njihovog bračnog stanja i vjerske pripadnosti, kao i njihove vojne karijere.⁸

Izvorna građa pohranjena u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu pruža također izbor korisnog materijala za ovo istraživanje. U toj ustanovi pohranjeni su također vojni popisi (*Standes Tabellen*) koji se tiču Ličke krajiške pješačke pukovnije. Tako se fondu *Lička krajiška pukovnija* nalaze vojni popisi koji se odnose na razdoblje od 1822. do 1869. godine, a u *Zbirci mikrofilmova*, koja sadrži gradivo iz inozemnih arhiva koje se odnosi na hrvatsku povijest, mogu se pronaći i vojni popisi iz XVIII. stoljeća izvorno pohranjeni u bečkom Ratnom arhivu. Međutim, radi se o gradivu koje ne može biti od primarne važnosti. Prva skupina sadrži tek rijetke podatke koji mogu biti korisni za vremenski okvir ovoga istraživanja, a problem druge navedene skupine gradiva tiče se loše kvalitete snimki i nepotpunosti. Iz toga razloga ova građa može poslužiti u svrhu dodatne provjere određenih podataka.

Međutim, jedna zbirka iz navedenog arhiva sadrži pravo bogatstvo građe relevantne za povijest Ličke pukovnije. Riječ je *Zbirci rukopisa* u sklopu koje se čuvaju brojni spisi s prikazima povijesti Like i Krbave u razdoblju od oslobođenja od osmanske vlasti pa sve do ukinuća Vojne krajine 1881. godine. Na žalost, za velik broj tih spisa nije moguće utvrditi autorstvo, tek da su neki od njih činili ostavštinu povjesničara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816.-1889.) i Emilija Laszowskog (1868.-1949.). No, jedna skupina tih spisa predstavlja izrazitu vrijednost

⁸ Detaljnije o karakteristikama ove vrste arhivske građe i drugim izvorima iz Ratnog arhiva u Beču korisnim za proučavanje povijesti Vojne krajine vidi: Walter Wagner, „Quellen zur Geschichte der Militärgrenze im Kriegsarchiv Wien“, u: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)* sv. 6 (Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973), 289. O arhivskoj građi o Vojnoj krajini u Ratnom arhivu u Beču i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu vidi: Miljenko Pandžić, „Pregled arhivske građe o Vojnoj krajini (s posebnim osvrtom na Arhiv Hrvatske u Zagrebu)“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 95-100.

za ovo istraživanje. Radi se o fragmentima neobjavljene povijesti Ličke krajiške pješačke pukovnije. Kao autori ovih spisa spominju se dvojica vojnih dužnosnika koji su sredinom XIX. stoljeća služili u Ličkoj pukovnji. Riječ je od satniku 2. klase Karlu Eggenbergeru i natporučniku Franzu Thurichu. Čini se da je Eggenberger započeo sa sastavljanjem toga djela, ali uspio je obraditi samo događaje do četrdesetih godina XIX. stoljeća.⁹ Thurichevi spisi nastavljaju pratiti događajnu povijest ove pukovnije do kraja šezdesetih godina XIX. stoljeća.¹⁰ Verzija Eggenbergerovog pregleda povijesti Ličke pukovnije nalazi se i u Državnom arhivu u Gospiću, iako su ti spisi u vrlo lošem stanju i pojedini dijelovi nedostaju.

U svakom slučaju može se pretpostaviti da je istraživanje Like i Krbave u kontekstu krajiške povijesti tijekom XIX. stoljeća bilo izrazito popularno, s obzirom na razmjerno velik broj sačuvanih spisa. Željko Holjevac čak pripisuje autorstvo jedne verzije povijesti Ličke pukovnije Franzu Vaničeku. Radi se o spisu koji je pripadao generalu i književniku Budi Budisavljeviću. Holjevac je protumačio da je Vaniček autor toga djela, s obzirom na to da je Budisavljević na naslovnici naznačio njegovo ime.¹¹ Iako je Budisavljević 1849. godine obnašao funkciju pukovnika Ličke pukovnije, dakle, upravo u vrijeme kada je ondje bio prisutan i satnik Eggenberger, moguće je da se zapravo radilo o bilješkama koje je Vaniček izvukao iz toga djela u kasnije vrijeme, kada je prikupljao građu za sastavljanje svoje povijesne sinteze o Vojnoj krajini.

Još jednu skupinu izvornog gradiva predstavljaju strane novine koje su izlazile tijekom XVIII. stoljeća. Prije svega to se odnosi na britanske novine koje su u ovome razdoblju doživjele značajan uspon. Sredinom ovoga stoljeća samo u Londonu tiskalo se osamnaest novina, dok ih je još četrdeset izlazilo u pojedinim britanskim pokrajinama. U smislu cirkulacije novina, u Londonu je tiskano oko 100.000 primjeraka, a oko 9.4 milijuna u cijeloj zemlji.¹² Tijekom toga stoljeća britansko je čitateljstvo postalo brojnije i društveno raznolikije. Štoviše, čak ni nepismenost nije predstavljala veliku prepreku za upoznavanje s najnovijim domaćim i

⁹ U jednoj verziji Eggenbergerovog rukopisa navodi se da je to djelo o povijesti Ličke pukovnije sastavljeno 1849. godine. Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 881 – Zbirka rukopisa (dalje: ZR), inv. br. 617, fol. 15.

¹⁰ Još jedan dokaz da je Eggenberger započeo taj rad odnosi se na činjenicu da se posljednji put navodi 1853. godine u popisu časnika Ličke pukovnije. Tada je Thurich još uvijek naveden u činu potporučnika, a na naslovnici djela naveden je u činu natporučnika. *Militär Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes* (Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1853), 349-350. Osim toga, Thurich je djelo posvetio pukovniku Adolphu Bermannu koji je funkciju pukovnika Ličke pukovnije obnašao od 1859. do 1866. godine.

¹¹ Holjevac, „Franz Vaniček i zapadna Hrvatska“, 305.

¹² Hannah Barker, *Newspapers, Politics and English Society 1695-1855* (Harlow: Pearson Education, 2000), 29-31.

inozemnim vijestima. Naime, ustalio se običaj da se sadržaj novinskih članaka čitao na glas u privatnim domovima ili na javnim mjestima, poput pivnica, kafića, dućana i čitaonica.¹³

Službeni vladin list, *The Gazette*, izvještavao je o događajima s Kontinenta objavljujući strana diplomatska i ratna izvješća, kao i iskaze očevidaca, najčešće vojnika i časnika. Ova su izvješća bila nadopunjavana člancima iz stranih novina i pismima trgovaca te putnika. Zbog velikih udaljenosti i poteškoća u komunikaciji, postojale su mogućnosti da su vijesti bile zastarjele, nepotpune ili netočne. Međutim, važno je istaknuti da je jedna od ključnih karakteristika britanskih novina toga doba bila njihova visoka razina objektivnosti. Ova karakteristika može se uočiti na primjeru izvještaja o djelovanju neprijateljskih vojnih jedinica, prvenstveno Francuza, čije hrabro i junačko djelovanje je opisano riječima pohvale i divljenja.¹⁴

Britanske su novine pokazivale veliki interes za ratna događanja na Kontinentu naročito oko sredine XVIII. stoljeća, u vrijeme Rata za austrijsko nasljeđe i Sedmogodišnjeg rata, u kojemu je i sama Velika Britanija sudjelovala. Poseban interes zauzimale su vijesti o neregularnim trupama, poput škotskih gorštaka, francuskih *Grassina* i Trenckovih pandura, ponajviše zbog toga što su te trupe koristile novi, revolucionarni način ratovanja, „mali rat“. Takvi poduhvati često su bili popraćeni pričama o stjecanju bogatog ratnog plijena, što je također budilo interes kod čitateljstva. Osim toga, javnost su privlačile priče o raznim oblicima nasilnog ponašanja, uključujući umorstva, silovanja i pljačku.¹⁵ Značajno je da su se upravo ove karakteristike pripisivale prvenstveno neregularnim vojnicima.

Znatan broj članaka o djelovanju krajišnika, uključujući onih s područja Like i Krbave, datira iz razdoblja Rata za austrijsko nasljeđe, kada su se Britanci borili na habsburškoj strani. Nešto manji broj članaka može se naći i iz razdoblja Sedmogodišnjeg rata, kada su Britanci bili u savezu s habsburškim neprijateljima, Prusima. Taj manji interes za vijestima o djelovanju krajišnika ne treba nužno pripisati ovoj promjeni u savezništvu, već i u činjenici da se više nije radilo o neregularnim vojnicima, iako su i dalje na bojištu izvršavali zadatke lakog pješništva.

Vijesti o djelovanju krajišnika mogu se pratiti u novinama *The London Gazette* koje su izlazile u glavnome gradu Kraljevstva Velike Britanije, ali i u pokrajinskim novinama kao što su *The Aberdeen Press and Journal*, *The Derby Mercury*, *The Newcastle Courant*, *The Caledonian Mercury*, *The Ipswich Journal*, *The Stamford Mercury* i *The Scots Magazine*. Osim britanskih novina, aktivnosti krajišnika su zabilježene u bečkom *Wienerisches Diarium*, jednim od

¹³ Barker, *Newspapers, Politics and English Society*, 63.

¹⁴ Isto, 105-106.

¹⁵ Julius Ruff, *Violence in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 27, 39.

najdugovječniji novina koje se tiskaju još i u današnje vrijeme. Uspoređivanjem vijesti iz različitih novinskih članaka moguće je pobliže utvrditi na koji su način lički i drugi krajišnici bili percipirani u očima stranaca, ali i upoznati se s lokacijama na kojima su djelovali s njihovim pojedinim vojnim dužnostima.

Kratki pregled istraživanja povijest Vojne krajine

Interes za proučavanjem povijesti Vojne krajine javio se još u XIX. stoljeću upravo u austrijskim vojnim krugovima. Naime, već na početku toga stoljeća počinju se javljati djela o povijesti Vojne krajine čija pripadnost kategoriji povijesnih djela, doduše, ostaje upitna. Kao što je već ranije navedeno, radilo se zapravo o statističkim podacima vezanim uz razne sastavnice krajiške povijesti, poput demografske slike i gospodarskih prilika, koje su prikupili razni vojni dužnosnici. Među takvima su djelo vojnog pisca i poručnika u Dvorskom ratnom vijeću, Johanna Andreasa Demiana, *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Vierten Theils erste Abtheilung, welcher die Militär-Gränze von Kroatien enthält* (1806.), zatim djelo u tri sveska Carla Bernharda Hietzingera, tajnika u Krajiškom odjelu Dvorskog ratnog vijeća, *Statistik der Militärgrenze des österreichischen Kaiserthums* (1817.-1823.). Slično tomu, godine 1835. objavljena je knjiga Franza de Paule Juliusa Frasa, *Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze*, u kojoj je predstavljen statistički i topografski pregled područja Karlovačkoga generalata. Za prvi pravi povijesni pregled povijesti Vojne krajine zaslužan je Franz Vaniček koji po nalogu Krajiškoga odjela Ministarstva rata 1875. godine objavljuje djelo u četiri sveska pod naslovom *Specialgeschichte der Militärgrenze*.

Značajno je da se tijekom XIX. stoljeća nastojalo zainteresirati javnost za vojnu povijest, a ujedno i pobuditi osjećaj odanosti prema habsburškoj dinastiji putem objavljivanja povijesti pojedinih pukovnija u službi Habsburške Monarhije. Zadatak sastavljanja takvih djela povjeren je časnicima, najčešće onima koji su izvršavali upravne poslove u pukovnijama koji su ujedno prikupljali raznovrsne podatke dostupne među detaljnim i mnogobrojnim izvješćima pojedinih pukovnija te pomoću njih prikazivali događajnu povijest s ciljem isticanja doprinosa austrijskih vojnika na bojnopolju. Jednako tako, u ovome razdoblju javljaju se i povijesni pregledi pojedinih krajiških pješačkih pukovnija. Radilo se najčešće o spomenicima koje su sastavljali pojedini upravni časnici, najvjerojatnije po nalogu Generalnog zapovjedništva u Zagrebu. S područja Karlovačkoga generalata to su, već ranije spominjani, *Kurzgefaßte Geschichte des Oguliner dritten National-Grenz-Infanterie-Regiments* upravnog satnika Paula Kussana (1852.)

i *Ottočaner Regiments- Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung, und ihrer Schicksale* (1853.) upravnog satnika Franza Bacha.

Djela hrvatske historiografije koja se bave proučavanjem vojnokrajiške povijesti iz razdoblja XIX. stoljeća vrlo su oskudna i nestručna. Temelj za daljnje znanstveno istraživanje Vojne krajine položio je Radoslav Lopašić koji je nakon raspuštanja Vojne krajine 1881. godine započeo s prikupljanjem izvornih arhivskih dokumenata vezanih uz povijest Vojne krajine u razdoblju od XV. do kraja XVIII. stoljeća te njihovim objavljivanjem u tri serijske knjige naslovljene *Spomenici hrvatske Krajine* (1884., 1885. i 1889.).

U XX. stoljeću, točnije u njegovoj drugoj polovici, javlja se veći broj povijesnih studija koje su pažnju posvetile temi Vojne krajine. Prema tumačenju Alexandera Buczynskog, velika prekretnica u hrvatskoj historiografiji nastupa 1952. godine, kada su u *Historijskom zborniku* kritičke recenzije knjige Ferde Čulinovića *Seljačke bune u Hrvatskoj* napisali Jaroslav Šidak i Branko P. Sučević. Polemika koja je tom prilikom nastala odnosila se na pitanje poimanja krajiških buna kao feudalnih, a značajno je da će upravo ona pokrenuti dublje proučavanje pitanja društvenog položaja krajišnika te općenito proučavanje Vojne krajine. Tako će se 1959. godine u djelu *Historija naroda Jugoslavije II.* (urednici: Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer i Jorjo Tadić) Fedor Moaćanin, Nada Klaić i Jaroslav Šidak usredotočiti upravo na povijest te institucije. Snažan poticaj za istraživanje vojnokrajiške povijesti dala su dva djela objavljena 1981. godine povodom 100. obljetnice sjedinjenja Vojne krajine s Civilnom Hrvatskom: *Vojna krajina u Hrvatskoj* (ur. Fedor Moaćanin i Mirko Valentić), katalog istoimene izložbe koja je održana u Povijesnom muzeju Zagrebu, kao i monografija Mirka Valentića *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881.* Navedene godine u Zagrebu je održan i međunarodni znanstveni skup, čiji radovi su objavljeni 1984. godine u zborniku *Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave* koji je uredio Dragutin Pavličević.¹⁶

Drago Roksandić će četiri godine potom razotkriti još jedan važan segment vojnokrajiške problematike djelom u dva sveska *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u*

¹⁶ Alexander Buczynski, „Trendovi u historiografiji o Vojnoj krajini u Hrvatskoj poslije 1959. godine“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 226-229. O razvoju krajiške historiografije usporedi Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)*, sv. 1: *Rana krajiška društva (1545-1754.)*, prev. Josip Brkić (Zagreb: Naprijed, 1997), 21-23; Jaroslav Šidak, „O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 9-20.

*Francuskom carstvu: (1809-1813).*¹⁷ Isti autor istaknut će se kao i urednik zbornika *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti: 1500-1800* (2003.), zatim *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru* (2003.) i *Tolerance and intolerance on the Triplex Confinium: approaching the "other" on the borderlands Eastern Adriatic and beyond, 1500-1800* (2004.) u kojima se mogu naći radovi vezani uz povijest Vojne krajine, a pojedini od njih se odnose upravo na područje Like i Krbave.

U ovome će razdoblju i djela stranih autora doprinijeti boljem poznavanju vojnokrajiske povijesti. Među takvima ističu se knjige Gunthera E. Rothenberga *Austrian Military Border in Croatia 1522-1747* (1960.) i *Military Border in Croatia 1740-1881: a Study of an Imperial Institution* (1996.). Osim toga, od velikog je značaja djelo u dva sveska *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)* (1997.) u kojem se Karl Kaser usredotočuje na proučavanje društveno-pravnog položaja krajišnika, kao i gospodarskih prilika u kojima su krajišnici živjeli. Potrebno je spomenuti još i doprinos Kurta Wesselya, Petra Krajasischa, Georga Zivkovića i Waltera Wagnera koji su u radovima objavljenim u šestom svesku zbornika Vojno-povijesnog muzeja u Beču pod naslovom *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zu ihrer Geschichte* (1973.) obradili pojedine teme iz XVIII. stoljeća koje se odnose na krajišku upravu, društvo, gospodarstvo i svakodnevicu.¹⁸

Osim cjelovitih pregleda povijesti institucije Vojne krajine i obrade pojedinih razdoblja iz njezine povijesti, postoji i niz radova u kojima se obrađuju pojedini aspekti te povijesti. U tome smislu vrijedan doprinos dao je Alexander Buczynski koji je u opširnom izdanju u dva sveska naslovljenom *Gradovi Vojne krajine* (1997.) obradio probleme vezane uz utemeljenje i funkcioniranje vojnih komuniteta na cjelokupnom prostoru Hrvatske vojne krajine. Važan je i njegov doprinos proučavanju drugih pitanja iz vojnokrajiske povijesti, što se može iščitati u radovima *Obveze i povlastice krajiških časnika* (1992.), *Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj krajini (1740.-1848.)* (1993.) i *Organizacija policije i pravosuđa u Vojnoj krajini* (1994.). Pravni položaj krajišnika obrađen je u magistarskom radu Kristine Milković *Osnovni*

¹⁷ Detaljnije o djelima vezanim uz krajišku povijest u doba francuske vlasti, vidi: Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813)*, sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga, 1998), 209.

¹⁸ O stranim autorima, većinom iz zemalja njemačkog govornog područja koji su istraživali Vojnu krajinu vidi: Wolfgang Kessler, „Njemačka i austrijska historiografija Vojne krajine“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 101-117.

krajiški zakon (1807.) (2005.), kao i u radovima *Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)* (2006.).

Još neki aspekti iz krajiške povijesti u čiji kontekst se može svrstati i područje Ličke pukovnije odnosi se na pitanje krajiških buna koje je Ferdo Čulinović u svojoj knjizi *Seljačke bune u Hrvatskoj* (1951.) smjestio u širi kontekst feudalnih buna na cjelokupnom hrvatskom prostoru. Još jedan važan aspekt proučavanja vojnokrajiške povijesti odnosi se na percepciju krajišnika, o čemu je pisala Sanja Lazanin u svojoj knjizi *Slika drugoga i pismo o sebi: Grof Josip Rabatta (1661.-1731.) o Hrvatskoj i sebi* (2014.). Konkretno istraživanjem područja Karlovačkoga generalata, unutar kojega se nalazila i Lička pukovnja, bavili su se Ivan Jurišić i Željko Holjevac. Jurišićev doprinos može se prepoznati u njegovom doktorskom radu *Karlovački generalat u reformama habsburškoga dvorskog apsolutizma: primjer Hildburghausenovih reformi (1737.-1749.)* (1998.) kao i u radovima *Jela i pića Karlovačkog generalata u 18. stoljeću* (2003.) te *Lika i Krbava od Velikog rata za oslobođenje do inkorporacije u Karlovački generalat (1683-1712)* (2005.). Holjevačeva knjiga *Ogulinska pukovnja (1746.-1873.)* (2012.) predstavlja izuzetno vrijedno djelo u smislu polazišta za istraživanje povijesti Ličke pukovnije, a isto tako i njegove knjige *Brinjsko-lički ustanak 1746. godine* (2004.) i *Gospić u Vojnoj krajinu: (1689. – 1712. – 1881.): (prilog slici gospićke povijesti)* (2002.) koje obrađuju problematiku koja se izravno odnosi na područje Ličke krajiške pukovnije.

Neki rezultati istraživanja krajiške povijesti

U dosadašnjim istraživanjima Vojne krajine moguće je uočiti promjenu koja je tijekom vremena nastupila. Tako je u početnoj fazi bilo karakteristično sagledavanje te problematike u općem kontekstu, a potom od sredine XX. stoljeća sve veći interes zauzima istraživanje pojedinog aspekta povijesti te institucije. O tim novim aspektima proučavanja povijesti Vojne krajine piše Buczynski, a među njima moguće je izdvojiti nekoliko ključnih obilježja. Jedno od njih odnosi se na sve veći interes za proučavanjem krajiške problematike u kontekstu društvene povijesti, pri čemu glavni fokus predstavljaju društveno-pravni položaj krajišnika, njihova poljoprivredna djelatnost i uloga kućne zadruge. Osim toga, u vremenskom kontekstu najviše publikacija obuhvaća razdoblje XVIII. i XIX. stoljeća, a u geografskom pogledu dominiraju područja Karlovačkog generalata, poglavito Ogulinska i Otočka pukovnja te grad Senj.¹⁹

¹⁹ Detaljnije o temama u historiografiji Vojne krajine, vidi: Buczynski, „Trendovi u historiografiji“, 229-234.

Dominacija određenog aspekta pri proučavanju određenih tema iz povijesti Vojne krajine imalo je presudan utjecaj na oblikovanje određenog stajališta prema pojedinim povijesnim problemima. To se može uočiti na primjeru periodizacije krajiške povijesti pri čemu su ključnu ulogu u određivanju pojedinih epoha igrale promjene u društvenom i pravnom položaju krajiškoga stanovništva. Mnoge od tih godina koje su označile prekretnice u društveno-pravnom smislu mogu se pronaći upravo u XVIII. stoljeću. Tako za Vaničeka presudne promjene nastupaju 1737. godine prvim pokušajima reorganizacije Varaždinskog generalata i utemeljenjem pukovnija, kao i 1787. godine uvođenjem kantonskog uređenja, što će ujedno označiti i početak ukidanja lenskog sustava što će u potpunosti biti dovršeno tek sredinom XIX. stoljeća. Ferdo Šišić važnost u tom smislu pridaje 1746. godini kada uređivanje Karlovačkog generalata označava i definitivno uređenje Vojne krajine.²⁰

Društveni i gospodarski razvitak u središtu je pažnje Branka P. Sučevića koji 1754. i 1755. godinu vidi kao ključne jer su označile slom krajiške političke i ekonomske autonomije.²¹ Ferdo Čulinović ističe da se pravni položaj krajišnika bitno izmijenio patentom generala konjice Ludwiga Andreasa grofa Khevenhüllera iz 1735. godine, što je za posljedicu imalo jačanje nasilja i zloupotrebe nad krajišnicima, ali i porast razbojništva kod nezadovoljnih krajišnika. Ta i druge promjene u pravnom položaju koje će nastupiti sredinom XVIII. stoljeća označit će početak vojno-lenskog sustava koji će potrajati do sredine XIX. stoljeća.²²

Fedor Moačanin razlikuje dvije razvojne etape tijekom XVIII. stoljeća. Prva obuhvaća razdoblje između 1683. i 1755. godine te je obilježena teritorijalnim proširenjem Vojne krajine, njezinom većem podvrgavanju centralnoj vlasti, slomom krajiške samouprave, militarizacijom i sve većim uplitanjem vojne uprave u svakodnevni život krajišnika. Druga razvojna etapa koja traje od 1755. do 1807. godine za Moačanina predstavlja razdoblje kada centralna vlast nastoji ukloniti pojedine razlike na teritorijima Vojne krajine putem provođenja minimalnih gospodarskih i prosvjetnih reformi koje bi mogle omogućiti funkcioniranje te institucije u vojne svrhe Habsburške Monarhije.²³

Kao što se moglo uočiti, prednost pri određivanju prekretnica u krajiškoj povijesti XVIII. stoljeća daje se reformama koje su promijenile društveno-pravni položaj krajišnika. No, moguće je istaknuti i neke prekretnice koje se tiču isključivo vojnoga aspekta krajiške povijesti.

²⁰ Fedor Moačanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, prir. Nataša Štefanec (Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, 2016), 67-69.

²¹ Moačanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 69-70.

²² Milković, „Pravni akti i pravna povijest“, 277.

²³ Moačanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 74.

Jedna od takvih odnosi se na prvi put kada krajišnici u sklopu vojne dužnosti počinju ratovati izvan granica Monarhije, što bi prema Vaničekomom mišljenju trebalo smjestiti u vrijeme Rata za poljsko nasljeđe (1733.-1738.).²⁴ To ratno zbivanje može se također predstaviti kao svojevrsnu prekretnicu u smislu početka iniciranja prvih ozbiljnijih reformi koje će za cilj imati pretvaranje krajišnika u regularne vojnike i time ih tjesnije inkorporirati u vojne snage Habsburške Monarhije. Izjednačavanje statusa bit će službeno provedeno odlukom Marije Terezije 1747. godine, što se opet može interpretirati kao svojevrsna prekretnica iz vojne perspektive.

Nadalje, 1809. godini može se također pridati velika pažnja, ne samo zbog toga što će tada polovica prostora Hrvatsko-slavonske vojne krajine biti ustupljena Francuzima, već i zbog činjenice da su se te iste godine krajišnici suočili s vojskom zapadnjačkog tipa na vlastitom teritoriju, gdje se do tada ratovalo samo protiv osmanlijskih snaga. Štoviše, ta je vojska pokazala zavidnu razinu pokretljivosti, jedan od čimbenika koji je obilježio kvalitetu i posebnost krajišnika kada su se sredinom XVIII. stoljeća počeli češće pojavljivati na bojištima srednje i zapadne Europe. Na neki način to je predstavljalo vrhunac u utrci vojnih inovacija jer su time Francuzi demonstrirali da su uspješno odgovorili na austrijski izazov novačenjem i uvježbavanjem vlastitih lakih trupa te prilagođavanjem vojske novim oblicima ratovanja.

Na temelju društveno-pravnog aspekta proučavanja problematike Vojne krajine oblikovala su se određena stajališta koja se odnose na način kako krajišnici kao društvena skupina trebaju biti poimani. Ono što se zamjera prvoj generaciji krajiških povjesničara iz XIX. stoljeća odnosi se upravo na njihove nedostatke u kritičkom sagledavanju krajiške uloge unutar multinacionalne Habsburške Monarhije, kao i na njihovu pristranost Habsburgovcima. Takav pristup bio je neprihvatljiv nacionalnoj historiografiji XX. stoljeća koja je zahtijevala oblikovanje drugačijeg pogleda na krajišnike.²⁵

Ponovnim oživljavanjem interesa za Vojnu krajinu među hrvatskim se povjesničarima razvila tendencija naglašavanja „eksploatacijskog“ karaktera habsburške vlasti. Tako Moaćanin piše o proturječnosti krajiškog sustava koji su Habsburgovci u XVIII. stoljeću uspostavili. S jedne strane nastojali su obuhvatiti gotovo svakog sposobnog muškarca vojnom obvezom, dok su

²⁴ Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originallquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. 1 (Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1875), 321.

²⁵ Usp. Milković, „Pravni akti i pravna povijest“, 263-265, 272; Drago Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave 1712. godine: »Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschafften Lica vnd Corbavia« (1712.)“, u: *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800*, ur. Drago Roksandić (Zagreb: Barbat, 2003), 81-82; Gunther Eric Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747* (Urbana: The University of Illinois Press, 1960), 138.

istovremeno očekivali da će se cijela krajiška institucija, kao i krajiške obitelji, uzdržavati vlastitim proizvodnim radom samih krajišnika.²⁶ „Eksploataciju“ Moaćanin uočava već kod unutarnjoaustrijskih staleža koji su do sredine XVIII. stoljeća bili zaduženi za financiranje Vojne krajine, a u stvarnosti su često uskraćivali financijsku potporu i izvlačili novac u svoju korist. Tome pridodaje i razne pronevjere te zlouporabe položaja od strane krajiških časnika koji su, s obzirom na to da su dijelom bili plaćeni zemljišnim posjedima od krajišnika, zahtijevali da obrađuju njihovu zemlju. Teritorijalnim proširenjem Krajine i njezinim preuređenjem krajišnici su bili izloženi dodatnim radnim obvezama čime su, uz vojnu službu, bili opterećeniji od običnih seljaka.²⁷

Mirko Valentić također zastupa takvo gledište, argumentirajući da centralne vojne vlasti u Beču nisu samo od krajišnika zahtijevale danak u krvi, već su osiromašile krajiški kraj oduzimajući mu šumsko bogatstvo. Zbog sve većeg brojčanog udjela krajišnika u habsburškim vojskama tijekom druge polovice XVIII. stoljeća, Valentić ih oslovljava kao „topovsko meso“ (*Kanonenfutter*).²⁸

Drago Roksandić također predstavlja sliku unazađenosti krajiškog područja koja je bila posljedica pojačane militarizacije. Razne dužnosti koje su u vrijeme mira nametnute krajišnicima oduzimale su im vrijedno vrijeme potrebno u poljodjelstvu. Osim toga, tu su i znatna porezna opterećenja, kao i jača izloženost zlouporabi i eksploataciji od strane časnika, što je krajišnike stavljalo u gori položaj od kmetova na susjednom civilnom području.²⁹ Roksandić se, osim društvenog, dotiče i vojnog aspekta u kontekstu promašenih ciljeva habsburške politike. Objašnjava da je težnja da se krajišnike pretvori u regularne vojnike uvježbane za linijski način ratovanja zapravo bila u suprotnosti s tendencijama u francuskoj vojsci čije su vojne jedinice na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće počele demonstrirati uspješno usvajanje taktika lakog pješništva koje su u početku bile monopol krajišnika.³⁰

²⁶ Moaćanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 127.

²⁷ Drago Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj* (Zagreb: Vjesnik, 1991), 55-56.

²⁸ Fedor Moaćanin, Mirko Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1981), 44, 65. Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Školska knjiga, 1981), 18-20.

²⁹ Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 75, 77.

³⁰ Isto, 58, 75. Roksandić se u svojoj argumentaciji koristi iskazom publicista Imbre Ignjatijevića Tkalca (1824.-1912.) koji je oštro istupao protiv Monarhije. Tkalac je u svojim publikacijama pisao o jeftinoj i neučinkovitoj upravi koja je nametnula krajišnicima teške dužnosti, kao i o časnicima koji su se ponašali svojevoljno prema krajišnicima, naročito prema njihovim ženama. Međutim, istovremeno je izrazito zanimljiva činjenica da se vojna vlast u vrijeme mira brinula za materijalno blagostanje krajišnika, naročito onih iz Otočke i Ličke pukovnije, što se isto može naći kod Tkalca. Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 78.

Takve ideje nastavili su izražavati i kasniji povjesničari. Željko Holjevac i Josip Kljajić tako tumače da je nakon reforme pojedinih dijelova Vojne krajine sredinom XVIII. stoljeća to područje službeno postalo carskom zemljom i habsburškom vojarnom. Ujednačena je vojna uprava nad pojedinim dijelovima, ukinuta je krajiška samouprava, uvedene su oštre tjelesne kazne, a stanovništvu su nametnute brojne obveze te umanjena prava.³¹ Gunther Eric Rothenberg i Ivan Jurišić ne ističu samo preobrazbu Vojne krajine u vojni logor, već i činjenicu da je njezin model predstavljao prototip učvršćivanja apsolutizma, a sami krajišnici instrument pomoću kojega su se habsburški vladari mogli obraniti od neprijatelja toga poretka, u XVIII. stoljeću privilegiranih staleža u XIX. stoljeću nacionalno-liberalnih pokreta.³²

S druge pak strane moguće je pronaći i druge, pozitivnije interpretacije krajiškog položaja koje se odmiču od slike potpune potlačenosti. Primjerice, Rothenberg navodi njihovu neupitnu odanost habsburškoj dinastiji, što je uostalom bilo karakteristično za sve vojne snage u službi Habsburgovaca. Krajišnici su time iskazivali zahvalnost vladarima na dodijeljenom privilegiranom položaju koji ih je štutio od posezanja povlaštenih staleža.³³ Anna Maria Grünfelder prihvaća činjenicu da su krajišnici branili granice Habsburške Monarhije kako bi se zaštitile austrijske nasljedne zemlje te teritorij Svetoga Rimskoga Carstva, ali istodobno uvažava i goleme financijske napore koje su unutarjoaustrijski staležu uložili kako bi omogućili funkcioniranje krajiškoga sustava.³⁴ Možda jednu od najvažnijih karakteristika ističe Franz Kaindl koji smatra da su krajišnici posjedovali jaču razinu samosvijesti koja ih je odvajala od seljaka sa susjednog civilnog područja. Zbog izvršavanja vojne službe i posjedovanja vlastite zemlje osjećali su se neovisnijima te nisu svoj položaj doživljavali podložničkim.³⁵

Još jedan primjer koji bi mogao ići u prilog tvrdnji o beneficiji krajiškog stanovništva kao posebnog društvenog sloja odnosi se na autarkičnost, odnosno samoodrživost krajiškog sustava. Naime, Robert Skenderović uočava usklađivanje interesa vojnih vlasti, u vidu samofinanciranja,

³¹ Željko Holjevac, *Ogulinška pukovnija (1746.-1873.)* (Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2012), 35-37; Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 6 (2001): 193-222., 219-220

³² Usp. Ivan Jurišić, *Karlovački generalat u reformama Habsburškoga dvorskog apsolutizma: primjer Hildburghausenovih reformi (1737.-1749.)* (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1998), 6; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 125.

³³ Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 125.

³⁴ Anna Maria Grünfelder, „Vojna krajina i reformski procesi u ranom novom vijeku, s posebnim osvrtom na Primorsku krajinu i grad Senj“, *Senjski zbornik* 36 (2009): 100-102.

³⁵ Kaindl navodi da je 1815. godine broj dnevnika i sluga u Vojnoj krajini bio razmjerno malen, što nije bilo slučaj s ostalim habsburškim posjedima, uključujući i Civilnu Hrvatsku. Stoga, u aspektu raspolaganja zemljištem koje će im omogućiti egzistenciju, krajišnici su se nalazili u povoljnijem položaju. Franz Kaindl, „Die k. k. Militärgrenze – zur Einführung in ihre Geschichte“, u: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)*, sv. 6 (Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973), 21-22.

sa seljačkim idealima samoregulacije. Seljaci su težili održavanju ravnoteže između raspoloživih prirodnih resursa te ekonomskog i demografskog rasta, a upravo im je krajiški sustav prema kojemu su vojne vlasti krajiške obitelji opskrbljivale s dovoljno velikim zemljišnim posjedom (lenom, baštinom) na temelju kojeg su seljaci mogli stvarati složene obitelji koje su proizvodile većinu stvari potrebnih za život, omogućavao ispunjavanje tog cilja. Situacija će se promijeniti modernizacijom koja nastupa u XIX. stoljeću, kada tendencije okretanja robno-novčanoj razmjeni i otvorenom tržištu počinju prodirati unutar zatvorenog krajiškog sustava te rušiti koncept samodostatnosti.³⁶

Unutar društvenog aspekta proučavanja Vojne krajine prisutne su i studije koje su usmjerene na utvrđivanje sastava i identiteta krajiškog stanovništva. Tu se prije svega radi o pitanju homogenosti ili heterogenosti krajiškog stanovništva. Tako Marko Šarić piše o Vojnoj krajini kao prostoru kulturne interakcije i transfera. Šarić tvrdi da se na primjeru krajiških sela i komuniteta može pratiti lakše premošćivanje kulturnih granica i ispreplitanje različitih kultura. No, on istovremeno upozorava da su etnička i vjerska obilježja doprinijela izgradnji zasebnih identiteta među krajiškim stanovništvom koji će kasnije prerasti u moderne nacionalne identitete.³⁷

U kontekstu etnokonfesionalnog identiteta krajišnika povlači se i pitanje vjerske snošljivosti. Zlatko Kudelić upozorava da su brojni netočni i nepouzdana podaci preuzeti iz radova nastalih u XIX. stoljeću doprinijeli stvaranju teza o Krajini kao prostoru habsburške vjerske represivne vjerske politike i zajedničkog unijatskog pritiska državnih te vjerskih vlasti na pravoslavne krajišnike.³⁸ U slučaju neuspjeha crkvene unije Kudelić tvrdi da Habsburgovci nisu prihvaćali prijedloge katoličkih predstavnika za oštrije postupanje prema pravoslavnim kaluđerima i svećenicima zbog protivljenja krajiških vojnih vlasti. Drago Roksandić i Nataša Štefanec također smatraju da je politika vjerske tolerancije u Krajini bila nužna upravo zbog velikog

³⁶ Robert Skenderović, „Autarkičnost vojnokrajiškog sustava u opusu Franza Vaničeka“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 242-243, 245, 249-250.

³⁷ Marko Šarić, „Višegraničje i modeli kulturne povijesti: izazovi i perspektive kulturnopovijesnog istraživanja vojnih krajina u ranom novom vijeku“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 43-44, 46-47, 51-52, 55.

³⁸ Kudelić, „Hrvatsko-slavonska vojna krajina u novijoj historiografiji: dva desetljeća istraživanja i otvorenih pitanja“, u: *Historiografija / povijest u suvremenom društvu: zbornik radova s okruglog stola održanog 11. i 12. listopada 2011. u Zagrebu*, ur. Gordan Ravančić, [et al.] (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014), 45.

udjela pravoslavnih vjernika nastanjenih na tome prostoru, kao i zbog mogućnosti privlačenja novih pravoslavnih doseljenika s osmanlijskog područja.³⁹

Uzimajući u obzir samo društveni aspekt proučavanja povijesti Vojne krajine moguće je uočiti da postoje različita stajališta vezana uz definiranje društvenog položaja krajišnika, a istovremeno je na raspolaganju još prostora za istraživanje toga problema i iznošenje novih pogleda. Uključivanje vojnog aspekta te njegovo povezivanje s društveno-pravnim aspektom otvara upravo neke od tih mogućnosti nove interpretacije određenih segmenata krajiške povijesti. Kao što se moglo uočiti u ranijim dijelovima teksta, pretpostavlja se da su „ekslopatacijske“ naravi vojnih vlasti, kao i različiti oblici etnokonfesionalnih identiteta doprinosili raslojavanju unutar krajiškog društva. Međutim, u isti mah vojni aspekt nudi mogućnost interpretacije krajiškog društva kao skladnog i egalitarističkog. Primjerice, vojna služba i izloženost ratnim nedaćama mogle su umanjivati vjerske, etničke i klasne razlike među pojedinim krajišnicama. U tome slučaju može se govoriti o posebnom identitetu temeljenom na angažmanu u vojnoj službi.

Iz istraživačke perspektive hrvatska vojna povijest ranoga novoga vijeka predstavlja pravo bogatstvo, ako se uzme u obzir činjenica o učestaloj prisutnosti ratnika s područja hrvatskih zemalja na raznim europskim ratištima. Međutim, povijesna djela koja obrađuju ovu tematiku vrlo su oskudna. Vrijedno je spomenuti djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga *Hrvati za nasljednoga rata* (1877.) u kojem se obrađuju vojne aktivnosti krajišnika, uključujući i onih s prostora Like i Krbave, u vrijeme trajanja Rata za austrijsko nasljeđe. Osim toga, postoje još i pregledi cjelokupne hrvatske vojne povijesti. U tu kategoriju mogu se uvrstiti djela Ernesta Bauera *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, Slavka Pavičića *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat* te Tomislava Aralice i Višeslava Aralice *Hrvatski ratnici kroz stoljeća: oprema, oružje i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*.

Pavičić i sam u uvodu svoga djela navodi da je pregled hrvatske vojne povijesti tijekom XVIII. stoljeća slabije obrađen u njegovoj knjizi, iako se radi o razdoblju tijekom kojega su se hrvatski vojnici, prije svega krajišnici, istaknuli junaštvom i požrtvovnošću tijekom mnogih ratova, stekavši priznanje među vodećim vojnim krugovima Monarhije.⁴⁰ Bauer također donosi prikaz značajnijih epizoda u hrvatskoj vojnoj povijesti, ističući požrtvovnost pripadnika hrvatskih

³⁹ Kudelić, „Hrvatsko-slavonska vojna krajina“, 47.

⁴⁰ Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat* (Split: Knjigotisak, 2009), 5-6.

vojnih postrojbi koji su „...rijetko trošili svoje snage za svoje vlastite, a najviše pak za tuđe interese!“⁴¹

Isticanjem hrabrosti i požrtvovnosti hrvatskih vojnika autori ovih radova suprotstavljaju se uvriježenom stereotipu o krvoločnim i nemilosrdnim hrvatskim ratnicima. No, istovremeno je sadržaju tih radova potrebno pristupiti s oprezom zbog pogrešnih ili upitnih činjenica koje se u njima mogu uočiti. Osim toga, nedostaje im širi kontekst koji bi djelovanje hrvatskih ratnika smjestio u zbivanja vezana uz promjene u europskom ratovanju i profesionalizaciji vojske. U tome vidu povezivanje društvenog i vojnog konteksta krajiške povijesti moglo bi ponuditi nove načine percipiranja krajiškog identiteta i interpretacije njihove uloge u hrvatskoj, ali i svjetskoj povijesti ranoga novoga vijeka.

Terminologija

Određeni problemi pri istraživanju djelovanja krajišnika proizlaze iz načina na koji se te skupine vojnika navode u pojedinim izvorima, što ponekad otežava razlikovanje pripadnika pojedinih krajiških pukovnija. Taj problem prisutan je još od XVII. stoljeća, točnije od razdoblja Tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.). Već u to doba termin *Croaten* koristio se za razne vojnike koji su bili unovačeni na prostoru Vojne krajine i Hrvatskog Kraljevstva, ali i izvan toga prostora. Naime, radilo se općenito o lakim konjanicima s prostora Hrvatske i Ugarske koji su bili poznati po svojem specifičnom načinu ratovanja, kao i po navodnom nedostatku discipline.⁴²

Situacija se donekle izmijenila u XVIII. stoljeću kada se ti laki konjanici počinju grupirati pod zajedničkim terminom husari (*Hussaren*), ali se zato za pješake s područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine zadržao termin „Hrvati“ (*Croaten*). Naravno, s vremenom će se razviti novi termini prema kojima će se krajišnici moći bolje raspoznati na temelju pripadnosti pojedinom dijelu Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Primjeri takvih slučajeva odnose se na pojmove *Carlstädter*, *Warasdiner*, *Sclavonier* i *Bannalisten*. U slučaju arhivskih dokumenata situacija postaje povoljnija uspostavom regularnih krajiških pješačkih pukovnija sredinom XVIII. stoljeća, kada će ažurna dokumentacija omogućiti lakše prepoznavanje određene krajiške pukovnije. Doduše, od 1792. godine, kada su uspostavljeni miješani krajiški bataljuni, nazvani

⁴¹ Ernest Bauer, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991), 142-143.

⁴² Alphons Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*, sv. 5 (Beč: Seidel, 1903), 207.

po pojedinom generalatu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, ponovno se otežava raspoznavanje pojedine krajiške pukovnije.⁴³

U slučaju novina, situacija je ponešto drugačija. Naime, u britanskim novinama XVIII. stoljeća najčešći termin pod kojim se navode krajišnici jest *Croats* (Hrvati), bez obzira na vjersku ili etničku pripadnost pojedinih krajiških skupina.⁴⁴ U ponekim slučajevima, termini poput *Carlstädter* i *Warasdiner* upućuju na krajišnike koji su pripadali određenom generalatu Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Rjeđi su termini koji upućuju na specifičnu krajišku pukovniciju, osim u slučaju ličkih krajišnika koji u tome smislu predstavljaju izuzetak. Naime, iz razdoblja Rata za austrijsko nasljeđe može se naići na razmjerno velik broj članaka u kojem su navedeni upravo ti krajišnici. Najčešći termin je *Lycanians*, dok ostali, manje zastupljeni, uključuju *Licanians*, *Licanions* i *Lycamans*. Jednako tako u austrijskim novinama koje su u to doba izlazile u Beču lički se krajišnici mogu prepoznati pod terminom *Liccaner*.

Nakon reforme Hrvatsko-slavonske vojne krajine te pretvaranja krajišnika u regularne vojnike, otežava se njihovo raspoznavanje među novinskim člancima, jer se, u slučaju britanskih novina, ponajviše koristi termin *Croats*. No, za razdoblje Sedmogodišnjeg rata moguće se koristiti jednim pomagalom kako bi se razotkrilo ličke krajišnike. Riječ je o njihovim zapovjednicima, pukovnicima i potpukovnicima, pod čijim su vodstvom su tijekom svakog vojnog pohoda ratovali.

Problem terminologije ne odnosi se samo na krajišnike i druge skupine vojnika, već i za cjelokupne vojne snage habsburških vladara. Naime, s obzirom na to da su vladari iz dinastije Habsburg tijekom razmatranog razdoblja ne samo uživali titule vladara raznih teritorijalnih enklava objedinjenih pod pojmom Habsburška Monarhija, oni su istovremeno kroz gotovo cijelo XVIII. stoljeće, izuzev razdoblja između 1742. i 1745. godine, nosili i krunu Svetoga Rimskoga Carstva. Iz toga razloga javlja se problem kako oslovljavati vojsku koja je bila njima na raspolaganju, uzimajući u obzir razne titule i prava koje su posjedovali. Prije izbijanja Rata za austrijsko nasljeđe, često se govorilo o carskoj vojsci. No, problem je nastao 1742. godine kada je bavarski knez izbornik Karlo Albert (1726.-1745.) izabran za rimskog cara 1742. godine. Tada se habsburška vladarica Marija Terezija (1740.-1780.) trebala osloniti na vojnu pomoć zemalja koje su ostale pod habsburškom vlašću. Zbog jednostavnosti za cjelokupnu vojsku na raspolaganju Habsburgovcima od tada se počeo koristiti naziv „austrijska“. Taj će se naziv zadržati i nakon 1745. godine, kada će suprug Marije Terezije, Franjo Stjepan Lotariński

⁴³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, viii.

⁴⁴ Armstrong Starkey, *War in the Age of Enlightenment, 1700-1789* (Westport, Connecticut: Paeger, 2003), 139.

(1708.-1765.) biti okrunjen za rimskog cara i tako ponovno nastaviti kratkotrajno prekinutu habsburšku tradiciju. Zapravo se radilo o fuziji dvaju termina: naziv za vojsku je ostao „austrijska“, a carska insignija, dvoglavi orao, zadržao se kao njezin simbol. S obzirom na to da Marija Terezija tada uzima titulu „carica-kraljica“ (*Kaiserin-Königin*), habsburška upravna tijela, a k tome i vojska dobivaju atribut „carsko-kraljevski“ (*kaiserlich-königlich* ili *k. k.*).⁴⁵

Osim toga, određene probleme predstavljaju i pojmovi „krajina“ i „granica“. Raniji povjesničari koristili su termine „Vojna krajina“ i „krajšnici“, dok se kasnije počinju javljati termini „Vojna granica“ i „graničari“, što se može dovesti u vezi s negativnim konotacijama ranijih pojmova u kontekstu Domovinskog rata. Svojevrsno rješenje novonastalom nesuglasju ponudio je Karl Kaser isticanjem razlike između pojma „granice“ (*border*), kao strogo demarkacijske linije između dviju država, te pojma „krajina“ (*frontier*), pod kojim se podrazumijeva prostor koji dijeli različite kulture i vjere, ali prostor unutar kojega se ti fenomeni i međusobno prožimaju. Tek krajem XVII. stoljeća, točnije nakon Karlovačkog mira 1699. godine kada je ustanovljena međunarodna komisija zadužena za utvrđivanje granice između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva, pojam granica počinje označavati vizualnu liniju između teritorija. Novost je predstavljala činjenica da tom prilikom granice nisu bile utvrđene na temelju prirodnih granica poput rijeka ili planina. Tako je nakon 1699. godine, prema Kaseru, Vojna krajina istovremeno imala karakteristike krajine, nasuprot unutrašnjosti, i granice nasuprot Osmanskog Carstva.⁴⁶

Na kraju, potrebno je još napomenuti da su mnoga prezimena krajšnika do današnjih dana zadržala svoj istovjetni oblik. Iz toga razloga imena i prezimena koja se mogu pronaći u dokumentima i drugoj izvornoj građi u samome su tekstu kroatizirana, ukoliko se moglo utvrditi ili barem pretpostaviti da se radilo o osobama koje su potjecale s ovih područja. Za sve ostale osobe zadržane su izvorne inačice njihovih imena i prezimena.

⁴⁵ Usp. Richard Basset, *For God and Kaiser: the Imperial Austrian Army from 1619 to 1918* (New Haven: Yale University Press, 2015), 95, 108; Michael Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797* (London: Pearson Education, 2003), 270-271.

⁴⁶ Karl Kaser, „Historiography of the Military Border: old and new challenges“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajšna historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 30-32.

1. TEORIJSKE PRETPOSTAVKE

1.1. Značajke vojne povijesti ranoga novoga vijeka

Kao što je već ranije bilo spomenuto, djela koja prate vojne podvige krajišnika i drugih ratnika s hrvatskih prostora u sastavu vojnih snaga Habsburške Monarhije nisu brojna. No, je li situacija drugačija u pogledu proučavanja opće vojne povijesti ranovoga novog vijeka? Američki povjesničar Reed Browning tvrdi da je interes za vojnu povijest XVIII. stoljeća općenito vrlo oskudan. Kao moguće objašnjenje, konkretno za slučaj Šleskih ratova, Browning navodi nedostatak izvorne arhivske građe koja je uništena tijekom ratnih razaranja u XX. stoljeću što je prisililo povjesničare da se oslanjaju na djela nastala u XIX. stoljeću u njemačkim i austrijskim vojnim krugovima.⁴⁷ Izvorna građa uistinu jest fragmentirana, ali, kao i u slučaju krajiške povijesti, podatci se mogu pronaći uz dugotrajan i mukotrpan proces „rudarenja“ po arhivskim fondovima. Ipak, za razliku od hrvatske vojne povijesti, svjetska historiografija polučila je značajne rezultate na temelju kojih se mogu utvrditi neka obilježja vojnog zanata u razdoblju ranoga novoga vijeka.

Jedna od glavnih značajki svjetske historiografije u kontekstu vojne povijesti odnosi se na razlikovanje dva pristupa u istraživanja te tematike. Među njima, stariji pristup, poznat u ranije doba kao *Kriegsgeschichte*, a u novije kao *Operationsgeschichte*, usredotočen je na vojne pohode, bitke, taktiku, oružje i vodstvo. Za razliku od toga, noviji pristup, *Militärgeschichte*, prednost daje novačenju, uvježbavanju, dezerterstvu, poreznom sustavu, mobilizaciji ekonomskih resursa te odnosima između vojnih i civilnih sfera. Drugim riječima, dok je stariji pristup usredotočen na samu borbu, noviji pristup razmatra raznovrsne okolnosti koje su prethodile i pratile te događaje, postavljajući veći naglasak na društveni aspekt vojne povijesti.⁴⁸

Upravo je u posljednjim desetljećima taj pristup stekao na popularnosti u djelima strane historiografije. Kao primjer može poslužiti knjiga Stephana Krolla *Soldaten im 18. Jahrhundert zwischen Friedensalltag und Kriegserfahrung. Lebenswelten und Kultur in der kursächsischen Armee 1728-1796*, objavljena 2005. godine. U središtu su pažnje toga djela razni životni aspekti dočasnika i običnih vojnika koji su služili u vojsci Kneževine Saske tijekom XVIII. stoljeća. Kroll sam navodi da je ovaj novi pristup proučavanju vojne povijesti, prema kojemu je pažnja posvećena vojniku u svim njegovim područjima života (*Lebensbereiche*), postao sve

⁴⁷ Reed Browning, „New Views on the Silesian Wars“, *The Journal of Military History* 69 (2005), br. 2: 524-525.

⁴⁸ Usp. Thomas M. Barker, *Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780* (New York: Columbia University Press, 1982), 153; Browning, „New Views on the Silesian Wars“, 522.

zastupljeniji u njemačkoj historiografiji koja se u početku morala oslanjati na engleska i francuska istraživanja koja su u tome smislu ostvarila značajan napredak u tome području od vremena nakon završetka II. svjetskog rata.⁴⁹

Svakako jedan od najznačajnijih aspekata vojne povijesti ranoga novog vijeka odnosi se na evoluciju u ratovanju, poznatiju pod terminom „Vojna revolucija“. Taj termin prvi je koristio britanski povjesničar Michael Roberts na predavanju 1955. godine, a pod njim je obuhvatio promjene u taktici, strategiji i rasponu ratovanja, kao i posljedice koje su te promjene imale na društvo, a k tome i na razvoj apsolutizma. Ishodište tih revolucionarnih promjena Roberts je locirao u Ujedinjenim Pokrajinama krajem XVI. stoljeća, a njihov vrhunac u Švedskoj tijekom vladavine Gustava Adolfa (1611.-1632.). Te „revolucionarne“ promjene uključivale su veći naglasak na vatrenoj moći pješništva usvajanjem tehnike neprekinute plotunske paljbe, zatim stvaranje disciplinirane stajaće vojske koja je stajala na raspolaganju vladarima, što je ujedno potaknulo i osnivanje državnih ustanova zaduženih za organizaciju i opskrbu vojske. Sveukupna posljedica cijeloga toga razvoja bila je, prema Robertsu, militarizacija društva.⁵⁰

Drugi britanski povjesničari prihvatili su Robertsovu ideju o „Vojnoj revoluciji“, ali su nekim drugim značajkama toga procesa dodijelili veću važnost. Primjerice, Jeremy Black je naglasak na „revolucionarnim“ promjenama u ratovanju smjestio u razdoblje između 1660. i 1720. godine. Inovacije poput bajuneta koje su se pričvršćivale na puške, zatim uvođenje pušaka koje su se palile uz pomoć kremenjača umjesto dotadašnjih fitiljača, kao i patrona koje su već bile napunjene za Blacka predstavljaju ključne promjene koje su povećale vatrenu moć i pokretljivost pješništva. U ovome razdoblju jednako važno je bilo i brojčano povećanje vojnika u pojedinim europskim vojskama. Nove promjene u ratovanju Black detektira u vrijeme Koalicijskih i Napoleonskih ratova između 1792. i 1815. godine kada uvođenjem opće vojne obveze i masovne mobilizacije europske vojske postaju još brojnije.⁵¹

Iako su dva ranije navedena povjesničara zanemarila veći dio XVIII. stoljeća u smislu značajnijih promjena na vojnom polju, to nije slučaj s Geoffreyem Parkerom. Ovaj povjesničar usredotočio se na vojne inovacije koje su nastupile sredinom XVIII. stoljeća, nadjenuvši tom

⁴⁹ Stephan Kroll. *Soldaten im 18. Jahrhundert zwischen Friedensalltag und Kriegserfahrung. Lebenswelten und Kultur in der kursächsischen Armee 1728-1796* (Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2006), 15-19.

⁵⁰ Jeremy Black, *European warfare, 1660-1815* (London: University College London, 1994), 3.

⁵¹ Black, *European Warfare*, 32. Značajno je da je uspon lakog pješništva bio usko povezan s uvođenjem novih pušaka – kremenjača – koje su bile sigurnije, jednostavnije i brže za uporabu. Black, *European Warfare*, 39-40. Detaljnije o „Vojnoj revoluciji“ vidi: Geoffrey Parker, „The ‘Military Revolution,’ 1560-1660 – a Myth?“, *The Journal of Modern History* 48 (1976), br 2: 195-214.

procesu naziv „Vojna postrevolucija“. Te inovacije uključivale su uvođenje divizijskih vojnih formacija, pojačano korištenje lakih trupa i stvaranje mobilnijeg topništva. Značajno je da se zadnje dvije vojne inovacije pripisuju kao zasluga austrijske vojske, pri čemu se pod lakim trupama prvenstveno trebaju podrazumijevati krajišnici koji su izvodili razne zadatke s ciljem slabljenja neprijateljskih komunikacijskih i opskrbnih linija.⁵²

Izbor pristupa proučavanju vojne povijesti i određivanje ključnih trenutaka koji su označili drastične promjene u povijesti ratovanja predstavljaju opće aspekte vojne povijesti ranoga novoga vijeka. Međutim, suprotstavljena mišljenja pojedinih povjesničara mogu se pronaći i u određenim sastavnicama vojne profesije u tom razdoblju, poput percepcije vojnika, privlačnosti ili neprivlačnosti vojne službe, brutalnosti ratovanja i mnogim drugim o kojima će biti riječi u sljedećim dijelovima ovoga poglavlja.

1.2. Novačenje i vojna služba

Tijekom XVIII. stoljeća zabilježen je značajan porast snage vojske u brojčanom smislu, što povlači za sobom pitanje na koji su način vojske popunjavale svoje redove, odnosno u kojoj je mjeri vojna služba bila privlačna ljudima toga doba? Za pojedince, poput sitnih plemića i mlađih sinova, karijera u vojsci mogla se činiti privlačnom jer je otvarala mogućnosti ostvarivanja materijalnog i društvenog uspona. Za neke pučane pristupanje vojsci je također pružalo mogućnost stjecanja redovitih prihoda ili možda bijeg od pritisaka svakodnevnice civilnog života. Vojnoj profesiji često su se posvećivali ljudi koje su životne okolnosti usmjeravale prema tom zanatu, poput sinova vojnika koji su nastavljali tradiciju svojih očeva, kao i prognanika, poput irskih katolika u francuskoj ili španjolskoj vojsci.⁵³

Učestalost ratnih zbivanja učinila je vojničku jednom od najtraženijih profesija, a pojedinci su u tome prepoznali i mogućnost ostvarivanja značajnih profita. Doba vojnih poduzetnika tradicionalno se svrstava u XVII. stoljeće, kada su pojedinci, među kojima je svakako najistaknutiji bio Albrecht Wallenstein (1583.-1634.), uložili vlastita financijska sredstva kako bi unovačili i opremili vojne pukovnije te ih stavili na raspolaganje vladaru. Osim nade da će im kruna po završetku rata vratiti uložena sredstva, mnogi velikaši koji su se upustili u taj posao zauzvrat su očekivali razne beneficije, poput prava ubiranja ratne kontribucije na određenom teritoriju, ali i mogućnosti stjecanja materijalnog bogatstva te društvenog uspona ukoliko bi se

⁵² Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 53.

⁵³ Black, *European Warfare*, 218.

njihova investicija pokazala učinkovitom u vojnom smislu. Povrat uloženog kapitala vlasnici pukovnija ostvarivali su i na razne druge načine, poput prodaje časničkih činova, privilegija, hrane i opskrbe unutar pukovnije.⁵⁴

Čak i u XVIII. stoljeću kada je vojska bila pod snažnijom kontrolom države, vojni poduzetnici, odnosno vlasnici pukovnija, još uvijek su prisutni kao simbol kompromisa između vladara i društvenih elita.⁵⁵ Međutim, tijekom istoga stoljeća taj sustav počinje propadati, a glavnu ulogu u novačenju i opremanju vojnika preuzima država. Sustav vojnih poduzetnika doživio je kritiku zbog toga što su vojni poduzetnici novačili jeftinije i nekvalitetne novake te pokazivali slab interes za taktičkim i strateškim objektima, dok su prvenstveno bili zaokupljeni težnjom za ubiranjem ratnih kontribucija.⁵⁶

Zadatak osiguravanja potrebnog broja vojnih novaka u pravilu je povjeravan posebnim vojnim agentima koji su se služili raznim metodama kako bi uspješno izvršili svoju misiju. U pravilu, svaka pukovnija formirala bi agenciju za novačenje koja se sastojala od nekolicine uglednih časnika i vojnika te glazbenika koji su imali zadatak privući novake. Te su skupine posjećivale krčme i paradirale ulicama u raskošnim uniformama, uz pratnju privlačnih žena i glazbenika te bačvi piva. Suradnja lokalaca bila je također ključna u privlačenju potencijalnih novaka.⁵⁷

Međutim, čini se da metode privlačenja nisu uvijek mogle osigurati dovoljan broj novaka, tako da su se u pojedinim slučajevima također primjenjivale i metode prisile. Taj prisilan način

⁵⁴ Više o vojnim poduzetnicima vidi: John A. Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture: From Ancient Greece to Modern America* (New York: Westview Press, 2003), 137-139; David Parrot, „Cultures of Combat in the Ancien Régime: Linear Warfare, Noble Values, and Entrepreneurship“, *The International History Review* 27 (2005), br. 3: 526-527; David Parrot, „From military enterprise to standing armies: war, state, and society in western Europe, 1600-1700“, u: *European Warfare 1350-1750*, ur. Frank Tallet i D. J. B. Trim (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 82-83; David Parrot, *The Business of War: The Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2012), 241-259, 264-266, 304-305; Frank Tallet, „Soldiers in Western Europe, c. 1500-1790“, u: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, ur. Erik-Jan Zürcher (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 143-144, 161; Peter H. Wilson, „Warfare in the Old Regime 1648-1789“, u: *European Warfare: 1453-1815*, ur. Jeremy Black (New York: St Martin's Press, 1999), 72-84. Krajiški kapetani u XVII. stoljeću također se percipiraju kao svojevrсни vojni poduzetnici. Više o tome vidi: Anna Maria Grünfelder, „Vojna krajina i reformski procesi u ranom novom vijeku, s posebnim osvrtom na Primorsku krajinu i grad Senj“, *Senjski zbornik* 36 (2009): 96-97.

⁵⁵ Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 161.

⁵⁶ Parrot, „From military enterprise“, 83-84. Ipak, tijekom XVIII. stoljeća pojedine zemlje počinju preuzimati ulogu vojnih poduzetnika. Wilson primjećuje taj trend upravo na području Svetoga Rimskog Carstva, gdje su sredinom XVIII. stoljeća manje njemačke države podizale vojske i zauzvrat ih za novčane subvencije iznajmljivale europskim velesilama koje su ih potom koristile na europskom, ali i izvaneuropskom prostoru. Peter H. Wilson, „The German “Soldier Trade” of the Seventeenth and Eighteenth Centuries: A Reassessment“, *The International History Review* 18 (1996), br. 4: 761-763.

⁵⁷ Usp. Christopher Duffy, *The Military Experience in the Age of Reason* (London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1987), 66; Peter H. Wilson, „The Politics of Military Recruitment in Eighteenth-Century Germany“, *The English Historical Review* 117 (2002), br. 472: 542.

novačenja često se pripisuje pruskim vojnim agentima koji se nisu ustručavali niti nakon nedjeljnih misa otimati ljude i odvoditi ih u vojsku. Osim toga, pruske prisilne metode novačenja uključivale su i potragu za novcima u susjednim zemljama, kao i uključivanje zarobljenih vojnika u vlastite redove.⁵⁸

Smatra se da su najčešće žrtve prisilnih metoda novačenja bili kriminalci i pripadnici drugih marginalnih skupina. No, mišljenja o tendencioznosti ove prakse variraju. Primjerice, vojni povjesničar Christopher Duffy shvaća tu praksu uobičajenom pojavom, argumentirajući da brojno stanje linijskih pukovnija iz XVIII. stoljeća ne bi moglo biti održavano na tako visokoj razini bez uključivanja osuđenika.⁵⁹ Za razliku od toga Peter H. Wilson tvrdi da se zapravo radilo o metodi koje su vlasti nerado primjenjivale, osim u slučaju da izbjegavanja nepopularnih smaknuća. Takvi vojnici često su se slali u udaljene krajeve, što nije umanjilo strah časnika da će imati problema s uspostavljanjem discipline nad takvom vrstom vojnika.⁶⁰

Međutim, unatoč očitij prisutnosti prisilnih metoda novačenja, neki autori, poput Franka Talleta i Michaela Sikora, tumače da su vojske na prostoru zapadne i srednje Europe u XVIII. stoljeću ipak najvećim dijelom bile sastavljene od vojnika koji su dobrovoljno pristupili novačenju. U tome smislu, ti autori vojni zanat promatraju kao slobodni oblik zaposlenja. Radilo se zapravo o kontinuiranosti plaćeničke profesije koja je u ovo doba poprimila izmijenjeni oblik, s obzirom na to da se intenzivno radilo na smanjivanju neobuzdanog prikupljanja ratnog plijena i strožem discipliniranju trupa.⁶¹

Ipak, metode novačenja, kao i trajanje vojne službe, razlikovalo se u pojedinim europskim zemljama. Primjerice, u saskoj su vojsci postojali razni poticaji pomoću kojih se nastojalo vrbovati novake. Najčešći i najdjelotvorniji poticaj bio je novac, a točan iznos varirao je s obzirom na vojne potrebe i fizičke predispozicije novaka. Ostali poticaji uključivali su osiguravanje medicinske skrbi, uniforme i oružja, što je za novake skromnijeg podrijetla bio znak društvenog prestiža. Vojnici koji su dugi niz godina uzorno služili mogli su računati i na mjesečnu mirovinu. Što se trajanja vojne službe tiče, prema odredbi iz 1729. godine ona je

⁵⁸ Black, *European Warfare*, 219.

⁵⁹ Duffy, *The Military Experience*, 66.

⁶⁰ Wilson, „The Politics of Military Recruitment“, 549.

⁶¹ Usp. Michael Sikora, „Change and continuity in mercenary armies: Central Europe, 1650-1750“, u: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, ur. Erik-Jan Zürcher (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 229; Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 144. Povoljni uvjeti za razvoj vojne profesije javljaju se na prostoru Velike Britanije u vrijeme Sedmogodišnjeg rata kada je zabilježena kombinacija teritorijalne i trgovinske ekspanzije te višak radne snage podobne za popunjavanje vojnih redova. Peter Way, „The scum of every county, the refuse of mankind“: Recruiting the British Army in the Eighteenth Century, u: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, ur. Erik-Jan Zürcher (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 329.

iznosila devet godina za novake između 20 i 25 godina te šest godina za novake starije od 25, ali mlađe od 30 godina. No, unatoč svim tim beneficijama veliki broj saskih mladića je, prema Krollovom tumačenju, pokazivao odbojnost prema vojnoj službi, što je uostalom bila tipična reakcija na svaki oblik „prisilnog zapošljavanja“.⁶²

U Rusiji je sustav vojne obveze koja je zahvaćala dio stanovnika uspostavljen već 1705. godine. Taj sustav novačenja nalagao je da jedan muškarac na svakih 20 kućanstva mora pristupiti vojnoj službi u trajanju od 25 godina koja se zapravo često pretvarala u doživotnu službu. Tijekom vremena broj novaka po broju kućanstava ili stanovnika pojedine pokrajine mijenjao se s obzirom na ratne potrebe. Naravno, posebni društveni slojevi, poput svećenika i plemića, nisu podliježali toj obvezi, a trgovcima i bogatijim seljacima na raspolaganju je stajala mogućnost otkupa od te obveze. Stoga, teret su morali podnositi siromašniji građani i seljaci te kmetovi. No, potrebno je naglasiti da je paralelno postojao i sustav dobrovoljnog pristupanja vojsci, koji, doduše, nije bio na raspolaganju ruskim kmetovima.⁶³

Slično tomu, na teritoriju Pruske je između 1727. i 1735. godine uspostavljen kantonski sustav prema kojemu je svaka pruska pukovnija raspolagala određenim prihvatnim područjem s kojega je mogla novačiti muškarce sposobne za vojnu službu. Većinom se radilo o seljacima, s obzirom na to da su plemići, stanovnici gradova i zanatlije bili izuzeti od te obveze. Iako se ovaj sustav činio nemilosrdnim, on je istovremeno pružao mogućnost siromašnijim seljacima da se izvuku iz bijede. Nadalje, pukovnija je morala biti u punom sastavu samo tijekom proljetnih pregleda i ljetnih vježbi, dok su se ostatak godine domaći vojnici mogli vratiti svojim obiteljima i zanatima.⁶⁴

U slučaju vojske Habsburške Monarhije već prema kraju XVII. stoljeća počinje se uočavati da dobrovoljno novačenje ne može zadovoljiti povećane potrebe za novcima u rastućim stajaćim vojskama. Stoga se na austro-češke pokrajine postavljaju zahtjevi da pored osiguravanja novčanih sredstava za financiranje vojske osiguraju i određeni broj novaka. Vojna služba je za te vojnike bila doživotna, što je doprinosilo tendenciji dezertiranja. Te okolnosti, kao i veliki ljudski gubitci u ratovima, stvorili su potrebu za povremenom primjenom nasilnih metoda novačenja koje su podrazumijevale otimanje putnika na cestama te prisilno uključivanje

⁶² Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 82, 84, 86, 179.

⁶³ Black, *European Warfare*, 220. Detaljnije o sustavu novačenja u Rusiji tijekom XVIII. stoljeća i u napoleonsko doba, vidi: Alexander Mikaberidze, „Conscription in Russia in the late eighteenth and early nineteenth centuries: “for faith, Tsar and Motherland”“, u: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, ur. Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton (London; New York: Routledge, 2009), 48-65.

⁶⁴ Black, *European Warfare*, 220. Usp. Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 24.

zakupnika i zarobljenika u vojne redove. Doduše, u razdoblju terezijanskih reformi nastojalo se rasteretiti austrijsko-češke pokrajine ponovnim uvođenjem dobrovoljnog novačenja koje je uključivalo i kratkotrajnu vojnu službu. Međutim, taj je čin rezultirao novačenjem nepouzdanih vojnika čime se povećao broj dezertera u austrijskoj vojsci. Iz toga razloga sedamdesetih godina XVIII. stoljeća započeo je proces uvođenja novog sustava novačenja u austrijskim i češkim zemljama po uzoru na pruski kantonski sustav. Prva faza uključivala je popisivanje stanovništva i njegovu klasifikaciju po kategorijama kako bi se izdvojili oni najmanje ekonomski i društveno korisni. Konačno 1781. godine taj novi sustav konskripcije i okruga za novačenje (*Konskriptions- und Werbbezirkssystem*) stupa na snagu kada su austrijsko-češkim pukovnijama dodijeljeni okruzi za novačenje (*Werbbezirke*).⁶⁵

Uvođenje vojne obveze u pojedinim europskim zemljama tijekom XVIII. stoljeća ne treba nužno promatrati kao mjeru državne prisile. Duffy tumači da se uvođenjem toga sustava zapravo nastojalo ograničiti i kontrolirati zahtjeve vojske kako bi se zaštitili vrijedni i produktivniji dijelovi civilne populacije.⁶⁶ Wilson također ističe važnost ekonomskog faktora kojemu je država davala prednost pri novačenju. Metode prisile primjenjivale su se kako bi ljude usmjerile da se oslobode siromaštva i nezaposlenosti te da na neki drugi način budu od koristi za državu i društvo. Ekonomski faktor će se, prema Wilsonu, početi zanemarivati tek u vrijeme Francuske revolucije kada će opća vojna obveza prisiljavati sve veći broj vojno sposobnih muškaraca da se priključe vojsci.⁶⁷

Kao što se iz navedenih primjera moglo uočiti popunjavanje vojnih redova u većini slučajeva nije se moglo u potpunosti ostvariti na temelju dobrovoljnog pristanka, već su često europske velesile morale koristiti raznovrsne metode prisile, od uvođenja vojne obveze za određeni dio stanovništva do angažiranja pojedinaca ili skupina da putem prijave i otmice priskrbe određeni broj novaka. Zbog same činjenice da se radilo o obvezi koja je bila nametnuta dijelu stanovništva vojna je služba stekla negativnu konotaciju. Ipak, kao i svaki oblik zanimanja ona

⁶⁵ Usp. Black, *European Warfare*, 222; Arthur Mark Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire to 1815”, u: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, ur. Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton (London i New York: Routledge, 2009), 69-72; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 109, 292-295. Taj sustav popisivanja stanovnika i uspostave okruga za novačenje uveden je i na prostoru Ugarske 1783. godine, na području Vojne krajine se već između 1774. i 1776. godine provodilo prvo popisivanje ljudstva za carsko-kraljevsku vojsku. Alexander Buczynski, Lovorka Čoralić, „Vojska”, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralić (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), 156.

⁶⁶ Duffy, *The Military Experience*, vi.

⁶⁷ Wilson, „Warfare in the Old Regime“, 83-84.

je imala svoje prednosti i nedostatke. Među prednostima mogu se istaknuti mogući izlaz iz siromaštva i bijede te društvena isključenost.⁶⁸

1.3. Vojnički život

Veća uloga koju su tijekom XVIII. stoljeća države, odnosno vladari, preuzimali u novačenju, opremanju i uvježbavanju vojnika bitno su utjecali na sami vojnički život. U usporedbi s plaćeničkim vojskama karakterističnim za XVII. stoljeće mogu se istaknuti pojedini faktori koji upućuju na zaključak da vojna profesija u ovome razdoblju gubi svoju privlačnost. Jedan od takvih pokazatelja odnosi se na gubitak „sloboda“ uslijed nastojanja da se uvođenjem strože discipline regulira „neprihvatljivo“ ponašanje vojnika i poveća njihova borbena učinkovitost.⁶⁹ Disciplina kao potrebna mjera koja je trebala osigurati funkcioniranje masovne vojne mašinerije provodila se putem primjene mjera fizičkog kažnjavanja koje su trebale prisiliti vojnike da se ponašaju suprotno svojoj volji.⁷⁰ Doduše, jedna od posljedica tih surovih mjera discipliniranja odnosi se na pojačani trend dezertiranja.⁷¹

Prema Sikori tendencija dezertiranja poprima veće razmjere u XVIII. stoljeću nego što je to bio slučaj u prijašnjem stoljeću. Kao uzroke toga naglog porasta navodi pojačane mjere kontrole i prisile, što je podrazumijevalo prisilne metode novačenja, rigoroznije metode uvježbavanja i discipliniranja te nepovoljne uvjete vezane uz vojnu službu.⁷² Wilson navodi da su u njemačkim zemljama tijekom XVIII. stoljeća u vrijeme mira vojske na taj način gubile samo oko 10 % svojih vojnika, a tijekom rata dvostruko toliko.⁷³ Dezertiranje je predstavljalo veliki problem za prusku vojsku, naročito tijekom Rata za bavarsko nasljeđe, a kao glavni razlog može se

⁶⁸ Kao primjer prednosti koje je karijera u vojsci mogla ponuditi običnim ljudima nezadovoljnim životnim okolnostima može poslužiti slučaja zabilježen 1756. godine u Velikoj Britaniji. Britanski zapovjednik James Wolff, koji će se nedugo zatim istaknuti u borbama na prostoru Kanade tijekom Sedmogodišnjeg rata, poslao je svoje trupe kako bi ugušio pobunu tkalaca u Gloucesteru. U svome izvješću Wolff je izrazio svoje suosjećanje s pobunjenicima, opravdavajući njihovo nezadovoljstvo zbog niskih plaća te nadajući se da će ih to potaknuti da se pridruže vojsci. Way, „The scum of every county”, 295.

⁶⁹ Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 153-155.

⁷⁰ Duffy, *The Military Experience*, 73.

⁷¹ Black, *European Warfare*, 224-225.

⁷² Sikora, „Change and continuity“, 225-226. Mjere stroge kontrole u svrhu sprječavanja dezertiranja mogu se uočiti na temelju opisa vojnog logora iz dnevnika jednog britanskog vojnika iz 1758. godine. Pisac tumači da se radilo o zatvorenom prostoru koji nije dozvoljavao vojnicima da ga napuste. Sve muškete nalazile su se ispred šatora narednika, koji su bili smješteni na prednjoj strani logora, gdje su također bili postavljeni i šatori stražara koji su imali zadatak spriječiti dezertiranje. Daniel Marston, *The Seven Years' War* (Oxford: Osprey Publishing, 2001), 80.

⁷³ Wilson, „The Politics of Military Recruitment“, 539.

navesti loša opskrbljenost potrebnim živežnim namirnicama.⁷⁴ U slučaju saske vojske može se uočiti da se prema kraju XVIII. stoljeća stopa dezertiranja smanjivala.⁷⁵

Štoviše, potrebno je istaknuti i činjenicu da su vojne vlasti često postupale popustljivo prema dezerterima. Iz toga doba sačuvani su brojni vladarski edikti kojima se dezerterima jamči oprost u slučaju da se dobrovoljno vrate u službu.⁷⁶ Vladari nisu samo strahovali od gubitka vojnika, već i od štete koju bi ti dezerteri mogli počinuti njihovim podanicima, kao i od mogućnosti da budu unovačeni u neprijateljske redove. U tome smislu dezertiranje je moguće interpretirati kao novi način na koji su vojnici izražavali svoje nezadovoljstvo određenim propustima u vojnoj organizaciji, s obzirom na to da su bune vojnika, za razliku od XVII. stoljeća, postale manje izraženije.

Jedan od slobodnjačkih elemenata vojničkog života u ranom novom vijeku odnosi se na pratnju vojske. Naime, gotovo svaku vojsku toga doba pratile su skupine neboraca koje su sačinjavali trgovci, zanatlije, kuhari, žene i djeca. Te su grupacije zapravo tvorile integralni dio svake vojske, a njihova uloga očitovala se u svojevrsnom uzdržavanju vojske tijekom pohoda. Žene su imale višestruke zadatke: pranje i krpanje odjeće, briga za bolesnike, pomoćni poslovi prilikom opsade, prikupljanje stočne hrane i ratnog plijena te prostitucija. U pratnji vojske često su se nalazile supruge i djeca vojnika, što je zasigurno imalo veliki ujecaj na njihovu borbenu učinkovitost. Međutim, vlasti su te skupine smatrale dodatnim opterećenjem zbog teškoća s opskrbom živežnim namirnicama. Stoga su već krajem XVII. i tijekom XVIII. stoljeća nastojali ograničiti broj žena u vojskama. Sa smanjivanjem broja žena u pratnji vojske nestajala su i slobodnjačka obilježja vojničkog života, nastupila je profesionalizacija i njihovo odvajanje od civilnog društva.⁷⁷

⁷⁴ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 366-367.

⁷⁵ U razdoblju između 1717. i 1727. godine tendencija dezertiranja kretala se između 3,5 i 11,4 %, a između 1782. i 1792. godine ona pada ispod 2,2 %. Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 511.

⁷⁶ Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“, 69. U slučaju austrijske, pruske i saske vojske kazna za dezertiranje u XVIII. st. bila je smrt vješanjem, ali u praksi u vrijeme mira i kod prvog slučaja dezertiranja primjenjivala je tjelesna kazna „trčanja kroz šibe“. U ratno vrijeme vladari su često objavljivali opći oprost (*General-Pardon*) koji se odnosio na sve dezertere, u slučaju da su se unutar ustanovljenog termina vratili u svoje pukovnije. Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 506.

⁷⁷ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 132-133; Lynn, *Battle*, 157; Olaf Nimwegen, „The transformation of army organisation in early-modern western Europe, c. 1500-1789“, u: *European Warfare 1350-1750*, ur. Frank Tallet i D. J. B. Trim (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 164; Sikora, „Change and continuity“, 221; Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 158. Prema Krollu u saskoj i drugim europskim vojskama nakon 1750. godine počinje opadati broj žena koje su se nalazile u pratnji vojske, dok su izuzetak predstavljale francuske vojske u kojima je sve do napoleonskog doba zabilježen značajan broj žena u pratnji. Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 430.

Međutim, zabranom da žene prate svoje muževe na vojnom pohodu javio se jedan drugi problem. Oženjeni vojnici koji su se tijekom vojnih pohoda našli u udaljenim krajevima bili su skloniji dezertiranju jer su bili zabrinuti za dobrobit svojih obitelji, što je primjerice bio slučaj u saskoj vojsci 1778. godine kada je prešla na češki teritorij.⁷⁸ Vojne su vlasti nastojale doskočiti tome problemu uvođenjem restrikcija kojima se ograničavao broj oženjenih vojnika u pojedinoj postrojbi.⁷⁹ U tome pogledu časnici, naročito oni u austrijskoj vojsci, našli su se u nepovoljnijem položaju, jer su od 1750. godine u svrhu ishođivanja dopuštenja za sklapanje braka bili obvezni uplatiti „ženidbenu kauciju“ (*Heiratskaution*) koja je u slučaju njihove smrti trebala služiti za uzdržavanje njihove udovice. Ipak, Michael Hochedlinger tvrdi da bi u slučaju običnih vojnika potpuna zabrana sklapanja braka vojnu službu učinila neprivlačnom, a k tome je bila teška za provođenje. No, vojnim je vlastima u prilog išla činjenica da vojnici nisu bili poželjni ženici, prvenstveno zbog činjenice da njihova plaća nije bila dovoljna za uzdržavanje cijele obitelji.⁸⁰

Vojnici nisu samo izgubili neke ranije privilegije, već su im bila dodijeljena i nova zaduženja. To se prije svega odnosi na nadzorne, točnije policijske dužnosti, kao i na građevinske radove. Te zadaće bile su zapravo povezane s većom razinom discipline koju su vojnici u to vrijeme posjedovali. Naime, ti su im poslovi dodijeljeni upravo zbog toga što su bili jedna od rijetkih skupina koja je bila naviknuta i uvježbana raditi zajedno i slijediti naredbe.⁸¹

Nakon nabiranja negativnih strana vezanih uz vojnički život, potrebno je istaknuti i neke pozitivnije aspekte koji se javljaju u ovo doba. Primjerice, veća kontrola države nad vojskom podrazumijevala je i veću brigu za vojnike. Tako se država pobrinula za njihovu opskrbu hranom, opremom, duhanom, odjećom i smještajem, o čemu su ranije sami morali voditi računa. Iako se vojničke plaće, koje se možda po iznosu nisu razlikovale od onih običnih radnika, treba ipak promatrati kao stabilan priljev dohotka u vrijeme ekonomske nesigurnosti koja se najbolje mogla osjetiti na primjeru poljoprivrednih radnika, neprestano izloženih raznim oblicima opasnosti u smislu neočekivanih ishoda uroda.⁸²

⁷⁸ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 586.

⁷⁹ U Francuskoj vojsci tijekom XVIII. stoljeća samo oko 16% vojnika bilo je oženjeno, a postotak je bio nešto viši u njemačkim vojskama. Duffy, *The Military Experience*, 94.

⁸⁰ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 132-133, 314. U Francuskoj vojsci tijekom XVIII. stoljeća samo oko 16% vojnika bilo je oženjeno, a postotak je bio nešto viši u njemačkim vojskama. Duffy, *The Military Experience*, 94.

⁸¹ Black, *European Warfare*, 211-212.

⁸² Isto, 225; Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 328; Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 156. Čini se da je plaća vojnika bila jednaka dnevničarima ili nižim službenicima, odnosno da bila je dovoljna za vođenje skromnog, ali stabilnog života. Sikora, „Change and continuity“, 220-221, 234.

Neka istraživanja također upućuju na zaključak da su se čak životni uvjeti vojnika u ovome razdoblju zapravo poboljšali. Te prednosti mogu se prepoznati u većoj liječničkoj i bolničkoj brizi, uvođenju invalidskih mirovina i praktičnih uniformi.⁸³ Osim toga, tijekom mira vojnici su imali dovoljno slobodnog vremena kojega su mogli iskoristiti za ostvarivanje dodatne zarade obavljajući raznovrsne poslove.⁸⁴ Tako su ranije spomenuti pruski i habsburški sustavi u vrijeme mira minimalno opterećivali vojnike dužnostima, najčešće u obliku vojnih vježbi u trajanju od nekoliko tjedana, dok im je veći dio godine pružena mogućnost da se bave obrtom, zemljoradnjom, zanatom ili nekom drugom djelatnošću. Jednako tako, njihov učestaliji kontakt s civilima imao je za cilj promovirati pozitivniji stav prema vojski.⁸⁵

Ratovi i profesionalizacija vojske na svoj su način doprinosili stvaranju moderne države i čvršće veze između vladara i podanika. Uz pomoć vojske država je osiguravala snagu za uklanjanje lokalne autonomne vlasti i njezine zamjene centraliziranim institucijama preko kojih će osigurati poveznicu s civilnim stanovništvom.⁸⁶ Stoga je discipliniranje vojnika od strane časnika i dočasnika svakako bilo nužno kako bi se otklonilo nepoželjno djelovanje pojedinaca ili skupina vojnika koji su prije pristupanja vojsci imali sklonost društveno neprihvatljivim oblicima ponašanja. Ipak, Duffy navodi da neka istraživanja sugeriraju da obuka u XVIII. stoljeću nije imala za cilj slomiti osobnost novaka. Uvježbavanje je bilo usredotočeno na pojedinca, ne na skupinu kao u moderno doba, te se smatra da je bila provođena uz veću dozu strpljenja, brige i blagosti.⁸⁷

Štoviše, veći naglasak na vojnoj obuci stvarao je poveznicu između časnika i običnih vojnika,⁸⁸ pripadnika dvaju različitih društvenih slojeva koja bi vjerojatno u drugim okolnostima našla manje zajedničkih dodirnih točaka. Vojnike se nije oblikovalo samo obukom i sredstvima prisile, već su i važnu ulogu igrali simboli i simboličke radnje koje su trebale djelovati na emocionalnu dimenziju vojničke osobnosti. Jačanje osjećaja zajedničke pripadnosti, uniforme, zastave, glazba i određeni rituali podupirali su na taj način identifikaciju s vojnom službom.⁸⁹

⁸³ Black, *European Warfare*, 226.

⁸⁴ Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“; 73. Duffy, *The Military Experience*, 74, 94; Wilson, „Warfare in the Old Regime“, 75.

⁸⁵ Usp. Black, *European Warfare*, 220; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 294. Do sedamdesetih i osamdesetih godina XVII. stoljeća vojnici su najčešće bili smješteni zajedno s civilima, što je nesumnjivo imalo utjecaja na njihovo međusobno zbližavanje. Situacija će se promijeniti tijekom toga razdoblja kada se vojnici počinju postupno smještati u odvojene vojarne. Duffy, *The Military Experience*, 93-94.

⁸⁶ Black, *European Warfare*, 212-213; Browning, „New Views on the Silesian Wars“, 527-528; Parrot, *The Business of War*, 11.

⁸⁷ Duffy, *The Military Experience*, 74.

⁸⁸ Black, *European Warfare*, 226.

⁸⁹ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 329-330.

Iz perspektive časnika vojna karijera činila unosnim zanimanjem. Nudila im je ne samo mogućnost stjecanja financijskog dobitka, već i ostvarivanja društvenog prestiža.⁹⁰ Sama profesionalizacija vojske otvorila je i nove mogućnosti za zbližavanje vladara i časničkog korpusa. Naime, časnici su u znatnoj mjeri sudjelovali u cjelokupnom procesu provođenja vojnih reformi i zbog toga su se smatrali dostojnim za osiguravanje istaknute uloge u toj novoj vojnoj organizaciji. Na taj način može se govoriti o kompromisu između vladara i društvenih elita s ciljem stvaranja i održavanja sustava koji će beneficirati i jednoj i drugoj strani.⁹¹

1.4. Nasilje i pljačka

Brojni ratovi koji su se u XVIII. stoljeću odigrali ne moraju nužno upućivati na zaključak da su bili produkt ambicija pojedinih vladara ili vlada, već su jednako tako reflektirali borbenu narav suvremenog društva. Takvo stajalište zastupa Black, tvrdeći da su vojne akcije zapravo prikazivale stavove prema ljudskom životu i okolini. Ubijanje se nije percipiralo kao neprirodno, već kao opće prihvatljivo pa čak i potrebno, kako u slučaju civilnog društva kao kazna za kriminal, herezu i nemire, tako i u slučaju rješavanja problema u međunarodnim odnosima. Rat je bio usko povezan s providnošću prema kojoj je svijet bio izvan ljudske kontrole, jednako kao i prokletstva ili pošasti ljudskog života.⁹²

Prema povjesničaru Juliusu Ruffu nasilje je zapravo činilo jednu od glavnih sastavnica društvenih odnosa u ranom novom vijeku. Za razliku od modernog doba kada se sklonost nasilju najčešće pripisuje društveno marginaliziranim skupinama, Ruff tvrdi da je u ranije doba većina društvenih skupina bila sklona nasilnom ponašanju.⁹³ Slično tumačenje nudi i Josip Matasović koji slikovito ilustrira oduševljenost koju su suvremenici iz raznih društvenih slojeva pokazivali prilikom prisustvovanja javnim smaknućima. Nasilje se, prema Matasoviću, može prepoznati u raznim oblicima svakodnevnice XVIII. stoljeća, kao što su okrutni načini kažnjavanja prijestupnika u terezijansko doba, poput sakaćenja bogohulnika te odsijecanja glave brakolomcima i otmičarima. Nadalje, batinanje i šibanje kao metode „reguliranja“

⁹⁰ Parrot, „From military enterprise“, 79;

⁹¹ Isto, 77.

⁹² Jeremy Black, „Introduction“, u: *European Warfare, 1453-1815*, ur. Jeremy Black (New York: St. Martin's Press, 1999), 2, 16.

⁹³ Ruff, *Violence in Early Modern Europe*, 2.

ponašanja primjenjivali su se kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi: u obiteljskoj kući, tamnici, vojnom logoru, sakristiji i na poljoprivrednom imanju.⁹⁴

Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća zabilježeni su pokušaji države, odnosno vladara, da uspostavi kontrolu nad distribucijom nasilja. Uspostava „monopola države nad nasiljem“, kako to naziva Ruff, manifestirala se i u čvršćem povezivanju nekadašnjeg ratobornog plemićkog staleža s dvorom, čime je ujedno omogućeno njegovo usvajanje civiliziranih načina ponašanja. Takav novi, reformirani sloj plemića, odnosno časnika, dobio je potom zadatak osigurati provođenje discipline unutar vojnih redova. Osim toga, niz novih oštrih kazni za pobunu, dezertiranje, pljačku i silovanje trebao je smanjiti samovoljno nasilje i tako pružiti zaštitu civilnom stanovništvu koje je naročito bilo ugroženo tijekom vojnih pohoda.⁹⁵ Iako su na taj način civili trebali biti zaštićeni od nasilja vojnika, sami su vojnici još uvijek bili izloženi nasilnim mjerama, koje su se prvenstveno mogle uočiti tijekom procesa discipliniranja i uvježbavanja, kada su se često koristile tjelesne kazne, poput batinanja i „trčanja kroz šibe“.⁹⁶

U XVIII. stoljeću postojala je jasna klasifikacija između dozvoljenog (*Potestas*) ili nedozvoljenog nasilja (*Violentia*). Neposredno korištenje prisile bilo je legitimno kada se odnosilo na provođenje ispravne ili pravedne vlasti, poput tjelesnog kažnjavanja vojnika od strane dočasnika ili ubijanje koje su vojnici izvršavali tijekom rata kao jedan od zahtjeva državne vlasti. Tijekom samoga vojnog pohoda u provođenju legitimnog nasilja sudjelovale su vojne skupine pod vojnim vodstvom, dok su se za razliku od toga u kategoriju nelegitimnog nasilja svrstavali pojedinci ili skupine vojnika koji su izvršavali nasilne radnje bez vodstva i dopuštenja vojnih zapovjednika.⁹⁷ U ratnim vremenima civilno se stanovništvo često našlo u nepovoljnom položaju jer je vršenje nasilja nad njima imalo i pravno uporište. Prema djelu *Le*

⁹⁴ Josip Matasović, *Iz galantnog stoljeća (kulturnohistorijski fragmenti)*, prir. Teodora Shek Brnardić (Zagreb: Dora Krupičeva, 2008), 8-10.

⁹⁵ Ruff, *Violence in Early Modern Europe*, 44, 62-63. Tallet smatra da je uvođenje strože discipline tijekom XVIII. stoljeća trebalo prvenstveno umanjiti želju vojnika za pljačkom, pobunom i nemirima, a sekundarno stvoriti od njih vojnike koji preciznije pucaju i skladno marširaju. Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 165. Kroll upozorava na drugačije shvaćanje pojma „nasilja“ u XVIII. stoljeću, navodeći da je s gledišta suvremenika uvođenje novih zakona ili novačenje poimano jednako kao i napadi razbojnika ili pustošenje teritorija, što sugerira da država još uvijek nije u potpunosti uspostavila monopol nad nasiljem. Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 50.

⁹⁶ Michael Howard, *Rat u europskoj povijesti*, prev. Magdalena Najbar-Agičić (Zagreb: Srednja Europa, 2002), 81. Detaljnije o tim kaznama na području Vojne krajine vidi: Alexander Buczynski, „Organizacija policije i pravosuđa u Vojnoj krajini“, *Povijesni prilozi* 13 (1994): 102.

⁹⁷ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 50-51, 387. Detaljnije o kriminalizaciji nasilja u vrijeme ranog novog vijeka, vidi: Nataša Štefanec, „O istraživanju nasilja u vojnokrajiskom kontekstu“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 77, 80-81.

droit des gens (1758.)⁹⁸, Emmericha von Vattel (1714.-1767.), švicarskog diplomata i pravnika te stručnjaka za međunarodno pravo, svi podanici neprijateljske države, uključujući ženu i djecu, smatrali su se neprijateljima ako su se na bilo koji način protivili nečijim opravdanim ciljevima.⁹⁹

Nasilje nad civilima bilo je u velikoj mjeri prisutno zbog činjenice da ranomodernе države nisu u potpunosti mogle naći rješenje za probleme financiranja i opskrbe rastućeg broja vojnika plaćom, hranom i drugim ratnim potrepštinama tijekom vojnog pohoda. Stoga, nasilje je praksi često bilo neizbježno, kako prema prijateljski nastrojenim, tako i prema neprijateljskim ili neutralnim stanovnicima koji su imali tu nesreću da se određena vojska našla u njihovoj blizini.¹⁰⁰

Logistika kao faktor uspjeha na bojnopolju često se zanemaruje u povijesnim istraživanjima. Opremanje hranom, teglećim životinjama i municijom vojske koja se sastojala od više desetaka tisuća pojedinaca, dok se kretala neprijateljskim teritorijem, bio je zapravo jedan od glavnih ciljeva ratne strategije XVIII. stoljeća.¹⁰¹ Dobra opskrbljenost skladištima hrane mogla je čak poraz na bojištu okrenuti u korist poraženih snaga koje su se povlačile i istovremeno lišavale napredujuće snage potrebne opskrbe.¹⁰² U tome smislu, uspjeh vojnog pohoda nije uvjetovala samo brzina kretanja opremljene vojske, već i brzina izgradnje skladišta¹⁰³ duž komunikacijskih puteva, kao i vrijeme potrebno za prijevoz opskrbe iz baze u skladišta te iz skladišta na bojište.¹⁰⁴ Primjerice, osvajanje Ugarske od strane habsburških snaga 1683. godine ovisilo je uvelike o nizu skladišta s hranom koji su stvoreni na tom području. Tijekom Šleskih ratova, pruski kralj Fridrik II. (1740.-1786.) veliku je važnost posvetio konstrukciji kanala za prijevoz opskrbe iz i prema skladištima.¹⁰⁵

⁹⁸ Puni naziv djela: *Droit des Gens, ou Principes de la Loi Naturelle Appliqués à la Conduite et aux Affaires des Nations et des Souveraines*, 1758.

⁹⁹ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 18.

¹⁰⁰ Ruff, *Violence in Early Modern Europe*, 44.

¹⁰¹ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 82.

¹⁰² Géza Perjés, „Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century“, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16 (1970), br. 1/2: 43. Black navodi da se tijekom XVIII. stoljeća upravo zbog logističkih poteškoća uspješni ishodi bitaka nisu mogli učinkovito popratiti. Taj trend promijenit će se u doba Koalicijskih i Napoleonskih ratova kada će brojnije vojne snage i bolja logistička organizacija omogućiti pobjednicima bitaka da svoju pobjedu provedu do kraja. Black, *European Warfare*, 67-68, 74, 85.

¹⁰³ Žito se unaprijed mljelo i pohranjivalo u skladištima (magazinima) prije početka pohoda. Druga opcija uključivala je podizanje mlinova u blizini skladišta, a treća podizanje skladišta u blizini mlinova visokog kapaciteta. Perjés, „Army Provisioning“, 10

¹⁰⁴ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 83.

¹⁰⁵ Black, *European Warfare*, 235.

Prikupljanje stočne hrane predstavljalo je velik izazov za vojne zapovjednike, ne samo u organizacijskom smislu, već i u smislu visokog rizika koje je ta akcija sa sobom nosila, s obzirom na to da se najčešće odvijala u blizini neprijateljskog položaja. Osiguravanje hrane putem skladišta žita igralo je bitnu ulogu u održavanju discipline među vojnicima, kao i u pošteđivanju vojnika i civila od akcija prikupljanja koje su nerijetko bile popraćene nasiljem.¹⁰⁶ Vojni zapovjednici su se oslanjali i na opskrbu koju su mogli nabaviti u regijama u kojima se odvijao pohod, što je često zahtijevalo primjenu raznih smicalica.¹⁰⁷

Kako bi se omogućilo uzdržavanje vojske, tijekom ranoga novog vijeka uveden je sustav ratne kontribucije koji je zapravo predstavljao „legalan“ način iznuđivanja novca ili namirnica od određenog civilnog područja koji je vojska okupirala. Zauzvrat, vojni su zapovjednici stanovnicima toga područja jamčili zaštitu od nasilja vojnika. Međutim, u praksi je sam čin ubiranja toga nameta često bio popraćen nasiljem kada bi lokalne zajednice odbijale isplatiti traženi iznos ili bi vojska zahtijevala puno više nego što je zajednica mogla izdvojiti.¹⁰⁸ Vlasnicima pukovnija, koji su preuzimali dio tereta opremanja i opskrbljivanja svojih trupa, često su vladari prepuštali i pravo ubiranja ratne kontribucije na određenom području. U takvim su okolnostima ratne kontribucije često služile za pokrivanje financijskih ulaganja tih vojnih poduzetnika, naročito zbog činjenice da su nerijetko dugo morali čekati da im kruna nadoknadi financijska sredstva koja su uložili u trupe.¹⁰⁹

Mogućnost stjecanja ratnog plijena bio je također jedan od glavnih motivacijskih faktora za sudjelovanje u vojnom pohodu. O tome svjedoči priča iz dnevnika jednog britanskog vojnika koji je 1758. sudjelovao sa 68. pješaćkom pukovnijom u napadima na francusku obalu. Ovaj vojnik navodi popis s obilnom količinom živežnih namirnica pohranjenih na brodu koji je prevezio britanske vojnike. Iako su imali opskrbu za barem tri dana, vojnici su odmah po iskrcanju opljačkali grad Cancalle koji su njegovi građani nedavno napustili.¹¹⁰

Prema saskom pravilniku o vojnoj službi iz 1753. godine svim pripadnicima vojske, uključujući i pratnju, bilo je dopušteno oduzeti imovinu neprijateljske vojske i stanovnika neprijateljske

¹⁰⁶ Perjés, „Army Provisioning“, 18, 25.

¹⁰⁷ Black, *European Warfare*, 229.

¹⁰⁸ Usp. Duffy, *The Military Experience*, 123; Lynn, *Battle*, 135; Ruff, *Violence in Early Modern Europe*, 63-64. Wilson uspoređuje ratnu kontribuciju s obvezom ukonačivanja vojske od strane lokalnog stanovništva. Prema Wilsonu, taj sustav, koji je usavršio Albrecht von Wallenstein (1583.-1634.), rasteretio je vladara obveze financiranja vojske, ali nije ponudio konačno, već samo djelomično rješenje uzdržavanja vojske. Detaljnije o tome vidi: Peter H. Wilson, *Europe's Tragedy: A New History of the Thirty Years War* (London: Penguin Books, 2009), 396-405.

¹⁰⁹ Usp. Parrot, *The Business of War*, 20-21, 296; Lynn, *Battle*, 137-139.

¹¹⁰ Marston, *The Seven Years' War*, 81.

zemlje. Prilikom zauzimanja mjesta ili utvrde morala je uslijediti dozvola za pljačku, a za vrijeme bitke pljačka se mogla odvijati tek kada je bojno polje potpuno osvojeno. Topovi, municija, oružje, skladišta žita, zastave, bubnjevi, ratne blagajne i konji koji su pripadali neprijateljskoj vojsci trebali su biti predani vojnim zapovjednicima.¹¹¹

Brojne skupine pratitelja vojske, među kojima su se nalazili trgovci, zanatlije, sluge, prijevoznici te supruge i djeca vojnika, na svoj način su doprinosili funkcioniranju vojske, ali su također poticali i ekonomiju koja je počivala na prisvajanju tuđih materijalnih dobara i njihovu daljnju distribuciju među pojedinim skupinama pratitelja ili na drugim mjestima gdje je vojska prolazila.¹¹² Te skupine pratitelja nerijetko su i same sudjelovale u pljačkanju krajolika, s obzirom na to da nisu mogle računati na opskrbu od strane vojnih vlasti. Štoviše, neki su časnici čak tolerirali pljačku, smatrajući da se ne razlikuje uvelike od uobičajenih praksi prikupljanja stočne hrane i ubiranja ratne kontribucije.¹¹³ U francuskoj se vojsci ta sposobnost cijenila jer je uvježbavala vojnike da se sami uzdržavaju, a jednako tako je imala značajnu ulogu u stjecanju društvenog priznanja među suborcima.¹¹⁴

Konačno, potrebno je istaknuti da sami seljaci nisu uvijek samo pasivno promatrali kako im vojnici nanose materijalnu i fizičku štetu. Često su sami preuzimali obranu u vlastite ruke i odgovarali primjenom jednako nasilnih mjera. Pretpostavlja se da su seljaci u ratnim zonama posjedovali neku vrstu oružja, a također se smatra da se među tom populacijom mogao naći znatan broj ratnih veterana, dezertera i ljudi koji su služili u miliciji.¹¹⁵

1.5. Karakteristike ratovanja u XVIII. stoljeću

S obzirom na to da je na vojnim pohodima tijekom XVIII. stoljeća neprestano rastao broj vojnika, logično je bilo za očekivati da je smrtnost među vojnicima dostizala visoku razinu, što se naročito moglo očitovati u velikim ratnim sukobima koji su se odigrali tijekom sredine toga

¹¹¹ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 387-388.

¹¹² Tallet, „Soldiers in Western Europe“, 152.

¹¹³ Iz perspektive vojnih zapovjednika, pljačka je mogla sačinjavati sastavni dio vojne strategije, a u pojedinim slučajevima ticala se brige časnika da osiguraju uhranjenost i moral vojnika kojima su zapovijedali. U očima običnih vojnika ona je stekla legitimitet u slučaju da se radilo o kolektivnom poduhvatu određene vojne jedinice. Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 95-96.

¹¹⁴ Duffy, *The Military Experience*, 123.

¹¹⁵ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 138-139. Ponekad su seljaci iz mržnje i nepovjerenja bez povoda napadali vojnike otpuštene iz službe. Eva Lacour, „A Typology of Violence in Early Modern Rural Germany“, *Journal of Social History* 34 (2001), br 3: 658.

stoljeća.¹¹⁶ Iako su bitke snosile znatnu odgovornost za velike ljudske gubitke, važno je istaknuti da to nije bila nužno posljedica izravne borbe,¹¹⁷ već posljedica ranjavanja, potpomognuta lošim higijenskim i medicinskim uvjetima te drugih nezgoda koje su se mogle dogoditi tijekom uzmicanja vojske.

Ipak, u ratovima XVIII. stoljeća vjerske razlike nisu stvarale toliko mržnje i nemilosrdnosti kao što je to slučaj bio u prijašnjim stoljećima. Izražavanje vjerskih osjećaja nije se preferiralo kao vrlina vojnika, naročito onih koji su služili u austrijskim vojskama, sastavljenim od pripadnika protestantske, katoličke i pravoslavne vjere. Pobožnost nije bila odlika niti francuskih niti britanskih vojnika.¹¹⁸ Ipak su, prema nekim autorima, naglašene vjerske razlike u istočnim dijelovima Europe, između Osmanlija i raznih kršćanskih sila, doprinosile pojačanoj okrutnosti. K tome u prilog ide i činjenica da su se na tim prostorima u povećanoj mjeri koristile neregularne trupe, koje su tradicionalno bile percipirane kao divlje i nemilosrdne.¹¹⁹

Međutim, negativna reputacija lakih trupa bila je usko povezana s njihovom najčešćom ulogom u ratu, točnije, nanošenjem štete opskrbnim linijama, a najbolji primjer bile su neregularne trupe koje Habsburgovci počinju učestalije koristiti u ratovima od sredine XVIII. stoljeća. Te su akcije u razmatranom razdoblju postale poznatije pod terminom „mali rat“ ili *petite guerre*. Iako se nije radilo o nekom novom obliku ratovanja, u razdoblju razvoja stajaćih vojski ono je predstavljalo relikv starijih, manje civiliziranih vremena te je stoga najčešće bilo promatrano u negativnom kontekstu kao nečasno i neukusno. Fridrik II. posebno se žalio na neregularne lake vojne jedinice, nazivajući ih „avanturistima“, „dezterterima“ i „vagabundima“, umanjujući njihovu vrijednost ističući njihovu najveću manu – nedostatak discipline.¹²⁰ Zanimljivo, upravo su Francuzi, koji su također iznosili optužbe protiv austrijskih lakih trupa, i sami počeli od druge polovice XVIII. stoljeća u većoj mjeri novačiti vojnike takvog tipa.¹²¹

Prednosti lakih trupa kao vojnika bile su mnogostruke. Prije svega one su činile veliku uslugu logističkoj organizaciji vojske, s obzirom na to da su je rasterećivali obveze brige za njihovo

¹¹⁶ Armstrong Starkey navodi da je tijekom Rata za austrijsko nasljeđe život izgubilo oko 100.000 vojnika i oko 400.000 civila. Tijekom sljedećeg velikog ratnog sukoba, Sedmogodišnjeg rata, zabilježen je broj od oko 500.000 ratnih žrtava. Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 6-7.

¹¹⁷ Prema Duffyju, borbe prsa o prsa s bajunetama ili mačevima predstavljale su iznimku u bitkama XVIII. stoljeća. Većina sukoba između pješaka odvijala se izmjenom paljbe, dok jedna strana ne bi popustila i uzmaknula, a u slučaju suočavanja s neprijateljem lice u lice, obično bi jedna strana odmah uzmaknula. Duffy, *The Military Experience*, 151-153.

¹¹⁸ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 9, 81.

¹¹⁹ Black, *European Warfare*, 231; Duffy, *The Military Experience*, 204, 206.

¹²⁰ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 89-90.

¹²¹ Isto, 90. Do sedamdesetih godina XVIII. stoljeća lake trupe će navodno sačinjavati petinu francuskih oružanih snaga. Duffy, *The Military Experience*, 198.

uzdržavanje, a istovremeno su doprinosile ubrzanom kretanju vojske.¹²² Njihove akcije usmjerene prema prikupljanju opskrbe ili uništavanju izvora opskrbe otežavale su neprijateljskim vojskama da se zadržavaju dulje vremena na terenu što je u konačnici imalo velike posljedice za ratne ishode.¹²³ Još jedna od njihovih odlika bio je izrazito visok stupanj neovisnosti, što ih je na neku ruku svrstavalo na višu razinu od regularnih vojnika, često percipiranih kao bezglavih robota.¹²⁴ Čak niti tijekom velikih bitaka njihova uloga nije bila zanemariva, s obzirom na to da se na početku većine bitaka odvijala izmjena paljbe između lakih trupa, tijekom same bitke bili su zaduženi za onemogućavanje neprijateljskog napada s boka koji je igrao presudnu ulogu u ostvarivanju pobjede, a također su u slučaju nepovoljnog ishoda bitke štatile povlačenje glavnine vojske.¹²⁵ Zbog posebnih vojnih zadataka koji su im bili dodjeljivani, lako su trupe često dolazile u kontakt s civilnim stanovništvom, a pritom je dolazilo do miješanja granica između dozvoljenog i nedozvoljenog nasilja.¹²⁶

Međutim, u nekim aspektima ratovanje u XVIII. stoljeću poprima sliku časnog sukoba. Duffy, primjerice, zastupa takvo mišljenje navodeći da ratovanje pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja uz pomoć fizičkih, političkih i etičkih ograničenja postaje humanije.¹²⁷ John A. Lynn također zastupa takvo mišljenje, a kao primjer navodi ratna pravila koja su se odnosila na opsadu grada. Naime, u prethodnom stoljeću braniteljima se prvo ponudila predaja grada koja im je jamčila sigurnost. Međutim, u slučaju da su odbili tu ponudu, napadači su zadržavali pravo da nakon osvajanja grada tri dana uzastopnu pljačkaju i izlažu zatečene stanovnike drugim oblicima nasilja. Iako je to pravilo vrijedilo i u XVIII. stoljeću, počelo se smatrati nemoralnim i društveno neprihvatljivim.¹²⁸

U kontekstu ratovanja XVIII. stoljeća značajnu ulogu imao je i koncept strpljivosti, odnosno suzdržavanja. Taj koncept nije u tolikoj mjeri stavljao naglasak na zadavanju teških gubitaka neprijateljskoj strani, koliko na ustrajnosti vojnika da dočekuju paljbu i podnose gubitke. Puške toga doba bile su još dosta neprecizne tako da je trebalo čekati pravi trenutak kada će neprijatelj biti na dovoljnoj udaljenosti da paljba ima učinka. Najbolji primjer te ustrajnosti može se primijetiti na izmjeni paljbe između francuskih i britanskih snaga tijekom bitke kod Fontenoya 1745. godine, opisane u djelu francuskog prosvjetitelja Voltairea (1694.-1778.). Naime,

¹²² Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 89.

¹²³ Duffy, *The Military Experience*, 205.

¹²⁴ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 54.

¹²⁵ Christopher Duffy, *The Army of Maria Theresa: The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780* (North Pomfret, VT: David & Charles, 1977), 142; Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 113, 114, 128.

¹²⁶ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 397.

¹²⁷ Duffy, *The Military Experience*, 233.

¹²⁸ Lynn, *Battle*, 134, 136. Usp. Duffy, *The Military Experience*, 217; Ruff, *Violence in Early Modern Europe*, 56.

navodno su britanski časnik pozvao francuskog časnika da naredi svojim vojnicima da prvi zapucaju, na što je on uzvratio inzistiranjem da Britanci pucaju prvi. Iako se isprva može steći dojam da se radi o mitologizaciji humanosti i hrabrosti ratovanja u vrijeme prosvjetiteljstva, jednako tako može se protumačiti kao pokušaj da se drugu stranu potakne na taktičku pogrešku.¹²⁹

S profesionalizacijom vojske počela se oblikovati i specifična kultura časti. Kao oličenje aristokratskog duha ona je u pravilu bila namijenjena časničkom korpusu koji će u ovo doba svoja vrata početi otvarati i ljudima nearistokratskog porijekla. Časnici su snosili odgovornost obuzdavanja agresivnih ispada običnih vojnika te su na temelju te zasluge prisvajali sebi pravo da poprimaju odlike „časnih“ ljudi.¹³⁰ Kultura časti u tome smislu istovremeno je zahtijevala neprestano testiranje i potvrđivanje stečenog statusa, što se najčešće manifestiralo u obliku dvoboja. Međutim, takve radnje upravo se u razdoblju prosvjetiteljstva počinju smatrati divljačkim običajem, protivnim civiliziranom duhu.¹³¹

Mnogi su časnici smatrali da su samo oni svojim zaslugama i požrtvovnošću stekli ekskluzivno pravo na uživanje kulture časti, a omogućavanje vojnicima koji su najčešće potjecali iz najnižih društvenih slojeva da s njima dijele tu kulturu za njih bi značila uvredu i ugrozila njihov položaj u društvu.¹³² Ipak, s vremenom se i običnim vojnicima omogućavalo stjecanje toga osjećaja, a kao najbolji pokazatelj mogu se uzeti medalje za hrabrost koje su se u slučaju austrijske vojske uvedene 1789. godine.¹³³

Uobičajena praksa među suprotstavljenim europskim zapovjednicima bila je održavanje razgovora koji bi osiguravali časno postupanje tijekom rata. Pritom su se dogovarale razmjene zarobljenika, časne kapitulacije poraženih, primirja te suzdržavanje od pucanja na predstraže i generalske stožere.¹³⁴ Postojale su i restrikcije glede upotrebe razornih tipova municije, poput sitnozrnih topovskih karteča, iako se to nije odnosilo na neregularne trupe.¹³⁵

¹²⁹ Lynn, *Battle*, 128-129.

¹³⁰ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 10, 76.

¹³¹ Isto, 73. Zanimljivo je da su dvoboji na neki način predstavljali prilično elegantne rituale, ali su usprkos tome za njihove sudionike bile propisane drakonske kazne. Više o tome: Duffy, *The Military Experience*, 57. Koncept dvoboja, u obliku megdana ili mejdana, bio je prisutan na prostoru Vojne krajine te se održao sve do XIX. stoljeća, a podrazumijevao je dvoboj između krajiškog i osmanlijskog junaka s ciljem testiranja i potvrđivanja časti, hrabrosti i ratne vještine. Štefanec, „O istraživanju nasilja“, 90-92.

¹³² Pruski kralj Fridrik II. je smatrao da obični vojnici ne mogu biti motivirani ambicijom, već samo strahom od svojih časnika. Lynn, *Battle*, 123-124.

¹³³ Johann Christoph Allmayer-Beck; Erich Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler: Habsburg Armeen 1718-1848* (München: C. Bertelsmann Verlag, 1981), 159-160.

¹³⁴ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 93.

¹³⁵ Isto, 123.

Tretman prema zarobljenicima predstavlja posebno zanimljiv slučaj koji također upućuje na zaključak da je ratovanje XVIII. stoljeća sadržavalo elemente časnog postupanja. Kroll tvrdi da duh vojnog razmišljanja toga doba nije bio usmjeren potpunom uništenju neprijateljskih trupa, posebice prilikom povlačenja. Stoga, veliki broj vojnika dospio bi u zarobljeništvo iz kojega su mogli računati na brzo oslobođenje u vidu razmjene koja se odvijala na temelju posebnih sporazuma (*Ranzionierung*). To je, dakako, bilo povezano s opterećenjima koje je uzdržavanje zarobljenika stvaralo.¹³⁶

Prema ratnim pravilima vojnici su od svojih protivnika mogli dobiti „milost“ (*Quartier*) ili „oprost“ (*Pardon*), nakon čega više nisu mogli biti ubijeni, jer bi se tada taj čin smatrao umorstvom. Ipak, potrebno je naglasiti da je u praksi sami tijekom borbe određivao hoće li pojedinac dobiti status ratnog zarobljenika, odnosno hoće li mu oprost biti uskraćen. Krajem XVIII. stoljeća veliku ulogu imala je i pripadnost pojedinoj vojsci. Primjerice, Francuzi su tijekom Prvog koalicijskog rata 1793. godine samo Prusima, Sasima i Bavarcima davali oprost, dok su ga uskraćivali Austrijancima i Hesencima.¹³⁷

Štoviše, posebni ugovori između zaraćenih država (*Cartelle*) zagovarali su humano postupanje prema ratnim zarobljenicima.¹³⁸ Raširena je bila i praksa među kršćanskim silama da ratni zarobljenici ne smiju biti prodani u ropstvo ili biti prisiljeni na radove koji se povezuju s ropstvom.¹³⁹ Štoviše, tijekom ovoga stoljeća može se primijetiti i primjena humanijeg tretmana prema ratnim zarobljenicima druge vjere. Primjerice, nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, praksa razmjene osmanlijskih zarobljenika postaje sve učestalija. Nadalje, osmanlijski zarobljenici muslimanske vjere u habsburškom zarobljeništvu počeli će uživati iste privilegije kao i pruski i francuski zarobljenici, što je uključivalo kruh i novčani iznos od četiri krajcara dnevno.¹⁴⁰

Ratno zarobljeništvo je također u pojedinim slučajevima poprimalo izrazito liberalne forme koje su uključivale dopuštanje zarobljenicima da se vrate svojim domovima, uz obvezu povratka natrag u zarobljeništvo kada prikupe svotu potrebnu za otkup ili kada započnu mirovni

¹³⁶ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 437, 453.

¹³⁷ Isto, 435.

¹³⁸ Isto, 435-436.

¹³⁹ Balázs Lázár, „Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788–91)“, *The Hungarian Historical Review* 4 (2015), br. 2: 421-422.

¹⁴⁰ Lázár, „Turkish Captives“, 422-424. Posebno povoljne uvjete uživali su osmanlijski zarobljenici tijekom Austro-turskog rata (1788.-1791.) koji su gotovo bili identični onima austrijskih vojnika u vrijeme mira. Detaljnije o tome vidi: Lázár, „Turkish Captives“, 427-432, 441-442.

pregovori u kojima će se dogovarati i razmjena zarobljenika.¹⁴¹ Takvi slučajevi upućuju na zaključak da se radilo o sustavu koji je oslobađao vojnu silu obveze zbrinjavanja ratnih zarobljenika, ali je istovremeno sadržavao i elemente časnog ponašanja, još jedne bitne sastavnice vojničkog života u XVIII. stoljeću.

1.6. Percepcija vojnika

Promjene u evoluciji ratovanja, kao i one koje su se odnosile na vojnu službu, utjecale su i na način kako su vojnici bili poimani. Nizozemski antropolog Anton Blok tumači da je u ranom novom vijeku pretežito agrarno stanovništvo zbog njihove disocijacije s radom na zemlji i asocijacije s gotovim novcem kao sredstvom nagrađivanja za djelatnost svrstavano u kategoriju nepovjerljivih i nečasnih ljudi, zajedno s hodočasnici, prošnjacima, učenjacima, studentima i razbojnicima.¹⁴² Prema Starkeyjevom mišljenju, obični su vojnici najčešće percipirani ili kao društveni marginalci koji su prisilno unovačeni u vojne redove ili kao kukavice kojima nedostaje discipline ili kao roboti, odnosno lutke, u slučaju da su usvojili disciplinu.¹⁴³

U svakom slučaju može se govoriti o značajnoj promjeni u poimanju u usporedbi sa XVII. stoljećem, kada su vojnici zbog tradicionalnih asocijacija s hrabrošću i avanturizmom, ali i okrutnošću, kod civila izazivali osjećaj strahopoštovanja. Za razliku od toga profesionalizacija vojske, konkretnije uvođenje strože discipline, loši životni uvjeti i ujednačene uniforme na neki su način stvorile sliku vojnika XVIII. stoljeća kao bezglavih marioneta pa čak i svojevrsnih žrtvi, što je ponekad obične ljude potaknulo da ih gledaju sa sažaljenjem.¹⁴⁴

Kao najčešći primjer tih „bezglavih marioneta“ navode se pruski vojnici, prisilno novačeni i poznati po učestalom dezertiranju zbog izloženosti oštrim mjerama discipliniranja.¹⁴⁵ Kod takvih vojnika mogla bi se automatski otkloniti mogućnost gajenja osjećaja odanosti vladaru. Međutim, čini se da tu pretpostavku može dovesti u pitanje jedan slučaj zabilježen u djelu zagrebačkog kanonika Baltazara Adama Krčelića (1715.-1778.). U svom znamenitom ljetopisu, *Annuae sive historia ab anno inclusive 1748. et subsequis (1767) ad posteritatis notitiam*, Krčelić piše o 6.000 pruskih zarobljenika koji su 1760. godine bili smješteni na području

¹⁴¹ Takav primjer može se naći 1762. godine kada su krajiški časnici kojima je pruski kralj dopustio da se vrate u domovinu pozvani da se što brže vrate natrag u zarobljeništvo, s obzirom na to da se Sedmogodišnjem ratu bližio kraj. Baltazar Adam Krčelić, *Annuae ili Historija: 1748-1767*, prev. Veljko Gortan (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952), 422.

¹⁴² Anton Blok, *Honour and Violence* (Malden, Massachusetts: Polity Press, 2001), 56-57.

¹⁴³ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 5, 6, 21.

¹⁴⁴ Nimwegen, „The transformation of army organisation“, 180; Sikora, „Change and continuity“, 232-233.

¹⁴⁵ Nimwegen, „The transformation of army organisation“, 179.

Kranjske, Štajerske i Koruške. Na tim prostorima zarobljenici su našli zaposlenje, a mnogi su čak sklopili i brakove s lokalnim djevojkama. No, ono što posebno začuđuje, odnosi se na činjenicu da je vrlo malen broj njih stupio u austrijsku vojsku, što Krčelić tumači njihovim vrlo izraženim osjećajem odanosti prema pruskom kralju.¹⁴⁶

Ta odanost mogla je biti, barem dijelom, uvjetovana položajem koji su kao vojnici uživali. Primjerice, kao što je već ranije navedeno, pruski vojnici su u sklopu kantonskog sustava u o vrijeme obrađivali zemljišta, ali ih je vojnički status istovremeno štitio od oštrih mjera kmetstva.¹⁴⁷ Kratkotrajna vojna karijera poslužila je kao inspiracija Josephu Sonnefelsu (1732.-1817.), istaknutom prosvjetitelju terezijanskog doba, za razvijanje ideje patriotizma, temeljenom na odanosti državi koja štiti pojedinca putem dobrih zakona i dobre uprave. Štoviše, Sonnenfels je smatrao da ne samo časnici, već i obični vojnici na temelju vojnih zasluga imaju pravo na uživanje u vojnoj slavi što će zasigurno intenzivirati njihove patriotske osjećaje.¹⁴⁸

U slučaju habsburške vojske patriotski su se osjećaji, odnosno privrženost vladajućoj dinastiji, pripisivali uobičajeno časničkom kadru, koji je ideale časti i odanosti usvajao tijekom obrazovanja na vojnim akademijama, ali i na temelju nagrada koje je istaknuto izvršavanje vojnih dužnosti nudilo, prvenstveno u smislu materijalnog i društvenog uspona.¹⁴⁹ Časnici su bili ti koji su poticali obične vojnike da slijede njihov primjer, na što upozorava Buczynski prilikom analize opsade Zadra 1813. godine. U tom događaju Buczynski posebno razmatra ulogu ličkih krajišnika koji su se kao sastavni dio braniteljske posade pobunili protiv Francuza i prešli na stranu austrijskih snaga koje su opsjedale grad. Premda se taj slučaj iskoristio u propagandne svrhe kako bi prikazao narodni patriotizam krajišnika, odnosno njihovu odanost habsburškom vladaru, Buczynski ističe da je pritom zasjenjena uloga krajiških časnika, koji su svojim nastupom najčešće motivirali često neodlučne krajišnike na odvažne čine slične onome koji se zbio u Zadru 1813. godine.¹⁵⁰

Osjećaj patriotizma u modernom smislu riječi još nije u potpunosti bio razvijen kod Europljana XVIII. stoljeća,¹⁵¹ a početak će se snažnije razvijati tek krajem toga stoljeća u vrijeme Koalicijskih ratova kada će stanovnici pojedinih država osjetiti prijetnju invazije stranih vojski i pritisak na

¹⁴⁶ Krčelić, *Annae*, 408.

¹⁴⁷ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 135.

¹⁴⁸ Isto, 93.

¹⁴⁹ Parrot, „Cultures of Combat“, 532; Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 83.

¹⁵⁰ Alexander Buczynski, „Tinjajući krajiški patriotizam i opsada Zadra 1813. godine“, *Povijesni prilozi* 38 (2010): 240-243, 248-249, 258-260, 263-270, 272.

¹⁵¹ Duffy, *The Military Experience*, 7; Sikora, „Change and continuity“, 234.

lokalno gospodarstvo.¹⁵² U tom vremenu na značaju će dobiti milicije, organizacije neprofesionalnih vojnika, odnosno civila, prvenstveno namijenjenih obrani domaćeg teritorija. Glavne karakteristike tih postrojbi bile su homogenost sastava, manji trošak nego stajaće vojske i povremena služba. Usprkos njihovoj lošijoj vojnoj kvaliteti, u mnogim su zemljama te snage bile poimane u puno pozitivnijem svjetlu od stajaćih vojski jer se smatralo da ispunjavaju važnu patriotsku dužnost.¹⁵³

1.7. Vojska Habsburške Monarhije

Tijekom XVIII. stoljeća Habsburška Monarhija uživa ugled jedne od najmoćnijih europskih velesila, što je velikim dijelom bila zasluga njezine vojske. Ipak, u kasnijim vremenima upravo će se habsburška vojska naći pod kritikom. Glavni kritika odnosila se na njezinu neučinkovitost, točnije neuspjeh da osigura opsežna teritorijalna proširenja habsburških granica u brojnim ratovima. Ta neučinkovitost dovodila se u vezu s njezinim multietničkim i multireligioznim sastavom, kao i nedostatkom narodnog duha, što je naročito do izražaja došlo tijekom Koalicijskih ratova kada su francuske vojne snage ostvarile uspjeh upravo zahvaljujući borbenosti koja je bila produkt izraženog narodnog duha.¹⁵⁴

Međutim, pojedini povjesničari, poput Richarda Basseta i Arthura Marka Boerkea, tumače da je upravo habsburška vojska crpila svoju snagu na temelju odanosti svojih vojnika vladajućoj dinastiji i predanosti vojnoj službi. Po pitanju ravnopravnosti prednjačila je među europskim velesilama XVIII. stoljeća, pri čemu je ravnopravnost bila zajamčena svim njezinim članovima, bez obzira na vjeru ili etnicitet, a običnom vojniku bio je omogućen uspon do ranga časnika. Pritom se cijenila profesionalnost pojedinih vojnih djelatnika, a ne njihovo porijeklo ili bogatstvo, što je najzaslužnijima omogućilo napredovanje i društveni prestiž. Tijekom vladavine Marije Terezije i njezinog sina Josipa II. vojnici su postali cijenjeni članovi društva Habsburške Monarhije.¹⁵⁵

Što se tiče običnih vojnika, može se zaključiti da su oni u austrijskoj vojsci uživali povoljan položaj. Plaća vojnika, primjerice, iznosila je između 5 i 6,5 krajcara dnevno, a osim toga primali su i dnevni obrok kruha te naknadu za ogrjev i svijeće. Iako se možda nije radilo o

¹⁵² Nimwegen, „The transformation of army organisation“, 162.

¹⁵³ Usp. Harold D. Blanton, „Conscription in France during the era of Napoleon“, u: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, ur. Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton (London; New York: Routledge, 2009), 6-7; Sikora, „Change and continuity“, 210-213.

¹⁵⁴ Basset, *For God and Kaiser*, 1; Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“, 77, 80.

¹⁵⁵ Basset, *For God and Kaiser*, 3; Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“, 73.

iznosu koji im je jamčio raskošan života, sama okolnost da redovito primaju gotov novac stavljala ih je u poseban položaj. Tijekom Sedmogodišnjeg rata vojnici nisu patili od nestašice novca, a neposredno nakon završetka rata neke su habsburške pokrajine čak izričito tražile da im se pošalju vojnici uz pomoć kojih bi potaknuli gospodarski razvitak svojih krajeva. Iako su im vojni propisi službeno branili mnoge životne blagodati, u praksi su uživali velike slobode. Oštre tjelesne kazne u slučaju dezertstva često su bile ublažavane, prije svega zbog velike potrebe za vojnicima i strahom da ne budu inkorporirani u neprijateljske vojne snage.¹⁵⁶

Negativni aspekti vojne službe u austrijskoj vojsci odnosili su se na restrikcije vezane uz broj oženjenih vojnika u vojsci, kao i zabrane da žene prate svoje muževe na vojnim pohodima, koje se počinju javljati od sredine XVIII. stoljeća,¹⁵⁷ ali koje su bile karakteristične i za ostale vojske europskih velesila, što je bilo u duhu profesionalizacije vojnog zanata.

Habsburška Monarhija posvećivala je posebnu pažnju svojim vojnim snagama što se može uočiti na primjeru kontinuiranog procesa provođenja reformi s ciljem održavanja koraka s inovacijama na vojnom polju, ali i ujednačavanja položaja i ratnih tradicija vojnika multikulturnog habsburškog carstva. Upravo se tijekom XVIII. stoljeća mogu pratiti četiri glavna razdoblja vojnih reformi. Prvo nastupa nakon Bečkog rata kada Eugen princ Savojski (1663.-1736.) u svojstvu predsjednika Ratnog vijeća poduzima vojne reforme s naglaskom na ujednačenost i veću razinu discipline. Glavne značajke toga reformskog zahvata uključuju brojčano povećanje vojnih snaga, novačenje ljudstva s istoga područja, zabrana novačenja kriminalaca i dezertera, prihvaćanje raznovrsnosti i društvene mobilnosti te oduzimanje dijela vojničke plaće u svrhu prenamjene za financiranje njihove opreme i uniforme. U toj fazi počinje se usklađivati boja uniforme habsburških vojnika, a kao prepoznatljiva boja izabrana je biserno siva.¹⁵⁸

U prvoj polovici XVIII. stoljeća habsburške snage vode niz protuosmanlijskih ratova tijekom kojih usvajaju defenzivnu taktiku koja se temeljila na vatrenoj moći pješaštva koju će koristiti na drugim europskim bojištima.¹⁵⁹ Terezijanske vojne reforme nastavile su se u smjeru ujednačavanja izgleda i položaja vojnika. Ponajprije se to očitovalo u uvođenju jedinstvenih vojnih uniformi, iako su husari i krajišnici još neko vrijeme zadržali svoje distinktivne tradicionalne nošnje. Nadalje, izjednačavale su se plaće husara i drugih, regularnih, konjanika,

¹⁵⁶ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 55-57.

¹⁵⁷ Isto, 57.

¹⁵⁸ Basset, *For God and Kaiser*, 73-76.

¹⁵⁹ U to vrijeme puške fitiljače su zamijenjene kremenjačama koje su bile lakše i sigurnije za punjenje te preciznije. Black, *European Warfare*, 13-15.

čime se željelo stati na kraj njihovom nagonu za pljačkom. Uvođenjem priručnika za vojne vježbe nastojalo se od austrijske vojske stvoriti jedinstven stroj, a vojna akademija otvorena u Bečkom Novom Mjestu pružala je vojno obrazovanje svim časnicima, bez obzira na njihovu etničku ili vjersku raznolikost. Godine 1748. uveden je novi tip puške koju je kreirao Johann Schmeid, a znatna sredstva uložena su i u reformu topništva koje će sve do 1918. godine zadržati reputaciju kao jedno od najboljih u Europi. Općenito govoreći, poboljšali su se uvjeti vojne službe i plaća, a uniforme su postale jeftinije i jednostavnije.¹⁶⁰

U vrijeme terezijanskih vojnih reformi može se pratiti intenzivniji rad na profesionalizaciji austrijske vojske. To se prvenstveno odnosilo na postupno uklanjanje moći vlasnika pukovnija te stvaranje vojnog, odnosno službeničkog plemstva (*Dienstadel*). Njihova djelatnost povezivala se s civilnom službom, a nagrade za uzornu službu nisu uključivale zemlju ili gospodstvo, već društveni prestiž, sigurno zaposlenje i financijsku sigurnost u starijoj dobi, kao i mogućnost stjecanja plemstva. Država je u ovo vrijeme nastojala u većoj mjeri utjecati i na društveni život časnika uvođenjem raznih propisa, poput zabrane dvoboja i posjećivanja javnih kuća te uvođenja posebnih regulacija za sklapanje braka.¹⁶¹

Godine 1765. Josip II. preuzima krunu Svetoga Rimskog Carstva i postaje suvladar Marije Terezije na području Habsburške Monarhije. Mladi je car pokrenuo novi niz vojnih reformi koje su trebale austrijskoj vojsci omogućiti da se suprotstavi najvećem habsburškom rivalu, a ujedno i Josipovom uzoru, pruskom kralju Fridriku II. Glavna obilježja reformi odnosila su se na dodjeljivanje prednosti pješastvu u vojsci, kao i na zagovaranje politike štedljivosti, odnosno težnji za smanjivanjem troškova financiranja vojske. No, to nije bilo usmjereno prema smanjenju kvalitetu vojske, već se radilo o kontinuitetu prakse ujednačavanja položaja vojnika. Tako je časnicima bilo naređeno da nose skromnije uniforme i čizme, čime su se po izgledu više približavali običnim vojnicima. Jednako tako, naloženo im je da se bolje upoznaju sa svojim vojnicima. Kažnjavanje vojnika bolje se reguliralo, a poboljšani su i higijenski uvjeti. U ovo doba krajišnici su po svojem izgledu konačno izjednačeni s redovnim linijskim pješacima čime njihove uniforme gube posljednje tragove narodnih obilježja.¹⁶² „Oblikovanjem“ vojske po osmišljenom modelu u vrijeme terezijanskih i jezefinskih vojnih reformi jačale su se njezine veze s habsburškom dinastijom, a time je ta institucija ujedno stjecala priznanje i popularnost te tako postala dio svakidašnje kulture habsburške prijestolnice.¹⁶³

¹⁶⁰ Basset, *For God and Kaiser*, 110-120, 122-124.

¹⁶¹ Barker, *Army, Aristocracy, Monarchy*, 18-20, 131, 143-144.

¹⁶² Basset, *For God and Kaiser*, 168-170.

¹⁶³ Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“, 73.

U zadnjoj fazi vojnih reformi prije sklapanja Schönbrunnskog mira 1809. godine nadvojvoda Karlo (1777.-1847.) naglasak je stavio na formiranju posebnih vojnih postrojbi koji su primarno trebali ispunjavati obrambenu funkciju. Radilo se o zemaljskoj obrani (*Landwehr*) i rezervistima (*Reserveanstalt*). Za te odrede uvedene su vojne vježbe tijekom kojih su primali plaću istovjetnu redovnim vojnicima, ali se nisu u potpunosti morali posvetiti vojnoj profesiji, već su se i dalje mogli baviti svojim prvotnim zanimanjima. No, njihova pojava označava i zastoj u politici ujednačavanja vojske, s obzirom na to da su zbog ideje obrane zemlje imali pravo na uniforme i oružje lokalnih obilježja. Reforme redovne vojske bile su usmjerene privlačenju ljudi toj profesiji i razvijanju patriotskog duha. To se prije svega nastojalo pomoću reguliranja trajanja vojne službe, koja je, primjerice, u slučaju pješaka trajala 10 godina, kao i uvođenjem dodatnih beneficija za služenje izvan dogovorenog roka, poput raznih bonusa i prava sklapanja braka.¹⁶⁴

Po pitanju novačenja Habsburška je Monarhija predstavljala specifičan slučaj. Naime, kao carevi Svetoga Rimskoga Carstva uvelike su se oslanjali na ljudski potencijal iz manjih njemačkih država, odnosno izbornih kneževina, unutar Carstva, poput Saske, Bavarske, Hanovera i Palatinata. Međutim, sredinom XVIII. stoljeća situacija se mijenja. Između 1742. i 1745. godine bavarska kuća Wittelsbach preuzima carsku krunu i lišava Habsburgovce prava novačenja na prostoru Carstva. Tu situaciju iskorištava Kraljevina Pruska koja počinje pojačano iskorištavati iste izvore vojne snage koji su do tada bili na raspolaganju Habsburgovcima. Njemački udio u sastavu habsburške vojske počinje se smanjivati i nakon Sedmogodišnjeg rata, iako su u brojčanom pogledu habsburške vojne snage u neprestanom porastu kako bi pratile korak s pruskom vojskom.¹⁶⁵

Zanimljivo, upravo od sredine XVIII. stoljeća zabilježen je sve veći angažman krajišnika u habsburškim vojskama koje su se borile na bojištima srednje i zapadne Europe. Jedno od objašnjenja za ovaj fenomen odnosi se na činjenicu da u ovo vrijeme jenjava moć Osmanskog Carstva koje više ne predstavlja tako veliku prijetnju habsburškim posjedima na jugoistoku kao u prijašnjim razdobljima, što omogućuje preusmjeravanje krajiških vojnih snaga na druga mjesta.¹⁶⁶ Međutim, ograničavanje izvora za novačenje trupa na prostoru Carstva također treba uzeti u obzir kao mogući poticaj habsburškim vladarima da potraže izvore vojne snage na nekim drugim područjima pod njihovom vlašću, poput, primjerice, Vojne krajine.

¹⁶⁴ Basset, *For God and Kaiser*, 243-248.

¹⁶⁵ Wilson, „The Politics of Military Recruitment“, 538, 557-558, 567-569.

¹⁶⁶ Detaljnije o sudjelovanju krajišnika na raznim europskim bojištima tijekom XVIII. stoljeća, vidi: Basset, *For God and Kaiser*, 20-22, 26-28, 43, 59, 103, 129-130, 142, 195-198, 299-309, 384-385, 393

Tijekom cijeloga XVIII. stoljeća može se pratiti porast habsburških vojnih snaga,¹⁶⁷ a s tim u vezi od polovice toga stoljeća može se pratiti i porast krajiških postrojbi unutar te vojske. Krajišnici su bili prepoznati kao izrazito kvalitetni vojnici, a među njihovim prednostima najčešće su se isticale izdržljivost i odanost, pri čemu je ova druga karakteristika bila posebno cijenjena s obzirom na učestalu tendenciju dezertiranja vojnika i njihovog pridruživanja neprijateljskim snagama.¹⁶⁸ Jedini nedostatak koji su krajišnici pokazivali ticao se njihovog nedostatka discipline. Taj problem trebale su riješiti temeljite reforme Vojne krajine, koje nisu trebale samo bolje uvježbati krajišnike, već i poboljšati njihove životne uvjete preuzimanjem financijske brige nad cijelom krajiškom institucijom.¹⁶⁹

Vodeći habsburški krugovi prepoznali su borbene kvalitete krajišnika i nastojali su intenzivirati njihovo sudjelovanje u ratnim zbivanjima. U vrijeme kada se car Josip II. pripremao za uvođenje kantonskog sustava po pruskom modelu koji bi mu omogućio povećano novačenje vojnika, državni kancelar Wenzel Anton princ Kaunitz (1753.-1792.) je strahovao da bi provođenje toga plana moglo izazvati nezadovoljstvo diljem carstva. Kao protuprijedlog Kaunitz je predlagao veći angažman krajišnika u europskim ratovima zbog toga što Osmansko Carstvo više nije predstavljalo opasnost za jugoistočne granice Monarhije, ali i zbog toga što su upravo krajišnici bili jedni od najuvježbanijih i najodanijih boraca.¹⁷⁰

Stereotip pljačke često se veže uz krajišnike i druge vojne postrojbe koje su potjecale iz „egzotičnih“ krajeva. Istini za volju, fenomen pljačke činio je sastavni dio svakidašnjeg života u Vojnoj krajini još od XVI. stoljeća. Primjerice, praksa pljačkanja susjednog osmanlijskog područja bio je uobičajen način na koji se posada senjske utvrde održavala tijekom XVI. i XVII. stoljeća, s obzirom na to da sustav financiranja obrambenih postaja Vojne krajine dogovoren na saboru unutrašnjoaustrijskih staleža u Brucku na Muri 1578. godine u praksi nije mogao ispuniti zadana obećanja.¹⁷¹ Nataša Štefanec u razdoblju nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine spominje „ekonomiju pljačke kao legitiman način samoodrživosti vojnokrajiških sustava“. Štoviše, pljačkaški pohodi nisu samo predstavljali izvore egzistencije, nego i oblike samopotvrđivanja pojedinaca i grupa.¹⁷²

¹⁶⁷ Godine 1701. broj pješačkih pukovnija iznosio je 24, a do 1798. godine taj se broj povećao na 64. Buczynski, Čoralčić, „Vojska“, 150-152, 154.

¹⁶⁸ Duffy, *The Military Experience*, 203.

¹⁶⁹ Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy, 1618 – 1815* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000) 163-164.

¹⁷⁰ Boerke, „Conscription in the Habsburg Empire“, 72.

¹⁷¹ Grünfelder, „Vojna krajina i reformski procesi“, 110-111.

¹⁷² Marko Šarić, „Višegraničje i modeli kulturne povijesti: izazovi i perspektive kulturnopovijesnog istraživanja vojnih krajina u ranom novom vijeku“, u: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova*

Iako se sklonost nasilju i pljački može objasniti kao posljedica stalnog ratnog stanja koje je karakteriziralo krajiško podneblje, čini se da se slučajevi sličnih oblika ponašanja mogu naći i na drugim, susjednim područjima. Primjer izbijanja seljačke bune 1755. godine na području Banske Hrvatske ilustrira brutalan način na koji se plemićka vojska nastojala obračunati s pobunjenicima. Već ranije spominjani kanonik Krčelić navodi u svojoj kronici pismo upućeno podbanu Ivanu Rauchu u kojemu mu članovi plemićke konferencije upućuju: „Pali, sijeci, kolji, pljačkaj i ubijaj, ali ne zaboravi ni na nas!“¹⁷³

Oblikovanje i naglašavanje uobičajenih stereotipa o krajišnicima i drugim „egzotičnim“ vojnim postrojbama u službi Habsburške Monarhije, ali i drugih europskih velesila, treba promatrati u kontekstu razvoja koncepta „Istočne Europe“ koji je detaljno istražio Larry Wolff. Taj termin, prema Wolffu, razvio se u vrijeme prosvjetiteljstva kao nadopuna terminu „Zapadna Europa“. Ideja civilizacije Zapadne Europe mogla se definirati samo ako se usporedila s idejom nazadnosti i barbarstva prisutnog na istočnom dijelu toga kontinenta. Pri osmišljavanju toga koncepta značajna uloga pripisuje se putopiscima koji su pripomogli kartografiji područja Istočne Europe opisima temeljenim većim dijelom na predrasudama filozofa i imaginaciji. Konkretnije, njihova putovanja poduzimala su se s namjerom da se potvrde ranije pretpostavke.¹⁷⁴

S obzirom na to da su putnici dolazili u te daleke zemlje s već utvrđenim zaključcima o obilježjima stanovnika i krajolika stvorio se obrazac sličnosti, dok su različitosti koje se nisu uklapale u taj obrazac često zanemarivane. Na taj način karakteristike poput barbarizma, primitivizma, nasilja, nediscipline, ali i gostoljubivosti te povezanosti s prirodom mogu se naći u izvješćima putnika koje su posjetili zemlje Tatara i Kozaka, jednako kao i kod onih koji su došli u kontakt s Mađarima i stanovnicima Vojne krajine.¹⁷⁵

Tu karakteristiku valja dovesti u vezu s činjenicom na koji način su se određivale granice Istočne Europe. Naime, političke granice nisu se nužno morale poklapati s kulturnim. Tako su, primjerice, nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine kartografi područje Ugarske, koje je tada potpalo pod habsburšku vlast, nastavili označavati u istim bojama kao i područje Osmanskog Carstva. Mogući razlozi toga trenda mogu se pronaći u činjenici da Ugarska nije

znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014., ur. Robert Skenderović i Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 55; Štefanec, „O istraživanju nasilja“, 83-84.

¹⁷³ Krčelić, *Annuae*, 248.

¹⁷⁴ Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of Enlightenment* (Stanford: Stanford University Press, 1994), 4-5, 89-90.

¹⁷⁵ Wolff, *Inventing Eastern Europe*, 120-126, 160, 169, 318-322, 356-357.

tvorila dio Svetoga Rimskoga Carstva, kao i zbog tamošnje pobune protiv habsburške vlasti između 1703. i 1711. godine, što također treba dovesti u vezu s protuhabsburškom politikom u Francuskoj. U tome smislu počele su se isticati različitosti Mađara kao naroda te naglašavati sličnost njihovih kulturnih obilježja s Tatarima i Turcima.¹⁷⁶

* * *

Iznošenjem obilježja ratovanja i vojničkog života tijekom XVIII. stoljeća može se uočiti da su postojale podudarnosti, ali i razlike među pojedinim europskim vojskama. Evolucija ratovanja i profesionalizacija vojske povlačili su za sobom postupno usvajanje novih regulacija i otklanjanje starih običaja. Međutim, potrebno je napomenuti da se situacija na terenu često razlikovala od ideja zamišljenih u državnim središnjicama te je stoga zahtijevala primjenu improviziranih mjera koje su se trebale prilagoditi određenim okolnostima. U svakom slučaju iznesena obilježja mogu poslužiti kao važan temelj za proučavanje ratnog puta i vojničkog života pripadnika Ličke krajiške pješačke pukovnije. Na taj se način ličke krajišnike može smjestiti u širi kontekst vojne povijesti XVIII. stoljeća te utvrditi njihove poveznice i razlike u usporedbi s drugim vojnicima toga doba.

¹⁷⁶ Isto, 150-151, 156, 159, 160, 164.

2. LIKA I KRBAVA POD HABSBUŠKOM VLASTI

2.1. Oslobođenje Like i Krbave od osmanske vlasti

Uspješna obrana Beča od osmanske opsade i pobjedonosna bitka 12. rujna 1683. godine označile su početak Bečkog rata i početak širenja habsburških granica prema istoku.¹⁷⁷ Nakon osmanskog poraza vojne snage Habsburške Monarhije počele su napredovati prema istoku, točnije mađarskim zemljama, tako da se prvotno nije očekivalo ostvarivanje teritorijalnog proširenja na prostor u neposrednoj blizini Varaždinskog i Karlovačkog generalata. Međutim, kršćansko stanovništvo Ličkog sandžaka¹⁷⁸ očito je u porazu osmanskih snaga prepoznalo priliku za poduzimanjem odlučnih akcija koje će pripremiti teren za promjenu vrhovne vlasti na ovom području. Doduše, vlaški dio stanovništva Ličkog sandžaka uživao je relativno povoljan položaj pod osmanskom vlašću. Naime, Vlasi su često sudjelovali u osmanskim pohodima kao martološke trupe u borbama protiv krajišnika, a stekli su i pravo posjedovanja zemlje.¹⁷⁹ No, očito te skupine nisu uživale potpuno povjerenje osmanskih vlasti, jer već u listopadu 1683. godine Osmanlije odlučuju Vlahe nastanjene bliže habsburškoj granici preseliti dublje na prostor preko rijeke Une. Ta odluka dovela je do pobune i emigracije Vlaha na prostor Hrvatske krajine. Istovremeno, u unutrašnjosti Ličkog sandžaka vlaške skupine dižu ustanke na prostoru Lovinca, Tepsića, Pazarišta i Srba. Prema nekim procjenama od ukupno oko 9.000 vlaških stanovnika na području toga sandžaka pobuni se pridružila čak jedna trećina.¹⁸⁰

Istovremeno, ratničke skupine sa susjednih područja s pretežito kršćanskim stanovništvom samoinicijativno se okupljaju i poduzimaju vojne pohode na teritorij Ličkog sandžaka. Radilo se o Bunjevcima koji su se nedugo prije izbijanja rata s dalmatinskih prostora oko rijeka Zrmanje, Cetine i Krke doselili u velebitsko Podgorje.¹⁸¹ Tim skupinama, okupljenim oko seoskih knezova ili vojvoda Jerka Rukavine iz Ražanca i Marka Kovačevića¹⁸² iz Vinjerca,

¹⁷⁷ Detaljnije o opsadi Beča i vojnim akcijama tijekom Bečkog rata vidi: Basset, *For God and Kaiser*, 38-61; Siniša Đuričić, „Princ Eugen Savojski u Velikom bečkom ratu do oslobođenja Beograda (1683.-1688)“, *Scrinia Slavonica* 15 (2015): 38-53.

¹⁷⁸ Hrvatske zemlje zapadno od rijeke Une osvojene od strane Osmanlija 1522. godine pripojene su isprva Kliškom sandžaku, a kasnije je ustanovljen zaseban Lički sandžak. Više o Ličkom sandžaku vidi: Nenad Moačanin, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791.: preispitivanja* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999.), 39-40, 72-74; Milan Kruhek, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, *Senjski zbornik* 40 (2013): 473-478.

¹⁷⁹ Mirko Marković, *Ličani kroz prošlost* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.), 78-79. Više o položaju Vlaha pod osmanskom vlasti vidi: Moačanin, *Turska Hrvatska*, 75-90.

¹⁸⁰ Rudolf Horvat, *Lika i Krbava: povijesne slike, crtice i bilješke. Sv. I. Opći dio* (Zagreb: Matica hrvatska, 1941), 35-36; Radoslav Lopašić, *Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović* (Zagreb: Matica hrvatska, 1888.), 35-36; Marković, *Ličani*, 85-86.

¹⁸¹ Detaljnije o doseljenu Bunjevaca, vidi: Rikard Pavelić, *Bunjevci* (Zagreb, 1973.), 69, 75.

¹⁸² Fras i Bach u svojim djelima navode seoskog glavaru Kovačevića pod imenom Dujam. Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 28; Fras, *Cjelovita topografija*, 114.

pridružile su se i neke skupine iz Primorske krajine¹⁸³. Godine 1685. u Liku kroz dolinu Zrmanje provaljuje i skupina pod vodstvom Stojana Jankovića, jednog od ustaničkih vođa protiv osmanske vlasti u Dalmatinskoj zagori. Sve te akcije potaknule su muslimansko stanovništvo na pojačano povlačenje prema Bosni, što je stvorilo uvjete i za prisvajanje zemlje.¹⁸⁴ Iako se smatra da je prva faza ratovanja bila usmjerena isključivo pljačkaškim pohodima, čini se da su upravo bunjevačke skupine iz Podgorja među prvima počele polagati pravo na osvojene posjede.¹⁸⁵

S obzirom na to da je habsburška vojna politika u prvim godinama rata prioritet davala mađarskom ratištu, ne treba ni čuditi da se zapovijedajući general Karlovačkog generalata Johann Joseph Herberstein (1633.-1689.) također opredijelio za obrambenu strategiju. Ipak, 1685. godine odlučuje se na vojni pohod na Liku, u isto vrijeme kada u Slavoniji zapovijedajući general Varaždinskog generalataf Jakob Ernst grof Leslie i hrvatski ban Nikola Erdödy (1680.-1693.) izvršavaju napade na osmanske utvrde.¹⁸⁶ Međutim, tim vojnim snagama glavni cilj nije bio prisvajanje prostora Slavonije, odnosno Like i Krbave, već samo stjecanje ratnog plijena i širenje straha među osmanskim podanicima, što bi se također moglo protumačiti kao pripremanje terena za eventualno kasnije osvajanje.¹⁸⁷

Herbersteinovoj vojsci su se pridružile i neke dobrovoljačke skupine koje je okupio ratnički svećenik Marko Mesić¹⁸⁸ i pojedini seoski glavari.¹⁸⁹ Iako je te razne vojne elemente združio cilj borbe protiv zajedničkog neprijatelja, Osmanlija, vjerojatno je glavna motivacija bila

¹⁸³ U XVII. stoljeću područje Karlovačkog generalata dijelilo se na Hrvatsku i Primorsku krajinu. Prva je obuhvaćala prostore Karlovačke, Žumberačke, Slunjske, Turanjske, Barilovičke, Tounjske, Plašćanske i Ogulinske kapetanije, a potonja prostore Senjske i Otočke kapetanije. Fedor Moačanin, „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.“, *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992), br. 35-36: 160.

¹⁸⁴ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 37-39; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 36; Marković, *Ličani*, 87-88. Usp. Ivan Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata za oslobođenje do inkorporacije u Karlovački generalat (1683-1712)“, *Radovi Zavod za hrvatsku povijest* 37 (2005): 101-102. Kao početak vojnih pohoda navedeni autori navode 1684. godinu, dok Fras i Bach tvrde da su provale počele već godinu dana ranije. Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 28; Fras, *Cjelovita topografija*, 114.

¹⁸⁵ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 28; Fras, *Cjelovita topografija*, 114; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 90; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 207-208.

¹⁸⁶ Đuričić, „Princ Eugen Savojski“, 45-46.

¹⁸⁷ [Ivan Bach et al.], „Hrvatska“, u: *Historija naroda Jugoslavije II.*, uredili Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 1000-1001; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 89-90.

¹⁸⁸ Marko Mesić (1640.-1713.) prije izbivanja Bečkog rata obnašao je funkciju župnika u svom rodnom Brinju. No, njegova aktivnost nije bila usmjerena samo na duhovnu djelatnost, već je Mesić aktivno sudjelovao u vojnim pohodima krajiških kapetana na osmanski teritorij, zbog čega je 1676. godine putovao u Rim kako bi od pape Klementa X. (1670.-1676.) dobio odriješene grijeha. Kao vojni kapelan sudjelovao je u protjerivanju Osmanlija s prostora Like i Krbave, a 1692. godine imenovan je ličkim arhidakonom i papinskim apostolskim delegatom za Liku. Osim vojnim djelovanjem, istaknuo se misionarskim radom i kolonizacijom Like i Krbave, zbog čega ga se ujedno smatra i osobom koja je u praksi bila zadužena za organizaciju uprave na tom prostoru. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 32-33, 64, 101.

¹⁸⁹ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 28; Fras, *Cjelovita topografija*, 117.

vezana uz mogućnost stjecanja materijalnih dobitaka, točnije ratnog plijena. Pohod je započeo početkom ljeta 1685. godine, a bio je usmjeren prema Krbavi. Tako u srpnju 1685. godine „pop“ Marko Mesić u funkciji vodiča i vojnog kapelana dovodi vojne snage Karlovačkog generalata do utvrde Bunić koju su zauzeli, a okolna sela opljačkali.¹⁹⁰ U istom mjesecu započela je i opsada Udbine koju je branilo oko 500 boraca. Dana 20. srpnja dogovoreni su uvjeti predaje te su branitelji i stanovnici dobili pravo slobodnog prolaza.¹⁹¹ Nove vijesti o ratnim zbivanjima datiraju iz rujna iste godine. U ovome mjesecu borbe su se vodile na prostoru Like, zbog čega mnogi autori smatraju da se radilo o drugom Herbersteinovom pohodu ove godine.¹⁹² No, s obzirom na to da se prema vijestima o djelovanju krajiške vojske može uočiti da se ona kretala u smjeru sjevera, odnosno prema Karlovcu, to sugerira da se možda radilo o završetku prvog pohoda. Tako su u razdoblju od 14. do 18. rujna izvršeni napadi na osmanska uporišta Vrebac, Bilaj, Budak, Novi, Grebenar, Ribnik, Široku Kulu i na kraju Perušić. U pojedinim utvrdama koje su bile uspješno osvojene nije postavljena posada, već su potpuno uništene, kao što je to bio slučaj s Grebenarom. Herbersteinova vojska je također pustošila i okolna sela te se tako s bogatim ratnim plijenom, prije svega stokom, a ujedno i sa 100 vlaških obitelji, vratila pobjedonosno u Karlovac 21. rujna.¹⁹³

Nakon Herbersteinova pohoda, tijekom sljedećih godina uslijedilo je još nekoliko vojnih pohoda pojedinih ratničkih skupina. Tako Bunjevci iz primorskih sela podno Velebita prelaze preko planine i prisvajaju sela Trnovac, Bužim i Smiljan. Godine 1688. bunjevačke skupine zajedno s krajišnicima iz Otočke kapetanije upadaju u sjevernu Liku, dok skupine pod vodstvom ranije navedenog Jankovića prodiru iz sjeverne Dalmacije kroz južnu Liku sve do Ribnika. Te iste godine mletački general Cornaro zauzima utvrdu Knin, čime je Osmanlijama presječena odstupnica prema Bosni. Čini se da su se u tom trenutku okolnosti učinile povoljnim za novi vojni pohod, ali ovaj put s ciljem protjerivanja Osmanlija s područja Like i Krbave. S tom namjerom u proljeće 1689. general Herberstein je okupio brojnu vojsku sastavljenu od krajišnika te započeo osvajanje.¹⁹⁴ Ovoga puta pridružile su mu se i brojne druge skupine iz Karlovačkog generalata i drugih područja, pod vodstvom vojvoda Rukavine, Kovačevića,

¹⁹⁰ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 37.

¹⁹¹ Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 504-505.

¹⁹² Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 37-39.

¹⁹³ Marković, *Ličani*, 87-88. Usp. Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 101-102; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. I., 37-39.

¹⁹⁴ General Herberstein je namjeravao poduzeti osvajački pohod na Liku već u proljeće 1686. godine, ali taj plan je odgođen zbog toga što su hrvatski krajišnici tada ratovali u Slavoniji, a Herberstein je kao vitez reda sv. Ivana Jeruzalemskog pošao u rat na Maltu. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 39-40.

Kneževića, Došena, Zdunića, Holjevca, Oreškovića, Pezelja i Novačića koje je okupio Marko Mesić.¹⁹⁵

Smjer napredovanja obuhvaćao je onaj isti pravac kojim su se kretale Herbersteinove snage prilikom povratka s pohoda 1685. godine. Očito su prijašnje akcije usmjerene prema slabljenju obrane utvrda, pustošenju krajolika i zastrašivanju osmanskih podanika urodile plodom, jer mnoge su utvrde pale bez borbe. Tako se od sredine pa do kraja lipnja 1689. godine predaju utvrde Novi, Ribnik, Široka Kula, Bunić i Budak. Osmanski branitelji upornost su jedino pokazali u Perušiću i Bilaju, ali i oni su na kraju, kada su saznali da su ostali izolirani predajom drugih utvrda, odlučili na pregovore koji bi im omogućili časnu predaju, odnosno slobodan prolazak. Sve te snage sklonile su se u Udbinu koja se na kraju 21. srpnja predala kao posljednje osmansko uporište u Lici i Krbavi.¹⁹⁶ Iako se glavna Herbersteinova vojska već 23. srpnja vratila u Karlovac, pojedine ratničke skupine pod vodstvom svojih vojvoda i Marka Mesića nastavile su napredovati prema jugu gdje su zajedno sa snagama Stojana Jankovića i Ilije Smiljanića sudjelovale u zauzimanju Zvonigrada i Rakovnika.¹⁹⁷

Uspješno i brzo napredovanje Herbersteinove vojske nije samo prisililo osmanske podanike da napuste svoje posjede i utvrde, već je i neke od njih potaknulo da se pridruže novoj vojsci, naravno, uz uvjet da se pokrste. Takav je slučaj zabilježen prilikom zauzimanja Novog, kada je „pop“ Mesić pokrstio obitelji Čanić, Asić, Musić, Jengiće, Turić i Šaban, nakon čega su ti pokrštenici sudjelovali u osvajanju Bilaja i Udbine.¹⁹⁸ Slično se dogodilo i u Perušiću, gdje se 20 muslimanskih obitelji pokrstilo i tako osiguralo 45 vojno sposobnih ljudi.¹⁹⁹

Osvajački pohod Herbersteinove vojske nije bio samo rezultat pomnog planiranja i odabira pravog trenutka za djelovanje, već djelomično i pritisak zbog prodiranja mletačkih snaga u Podgorje, Pozrmanje i južnu Liku.²⁰⁰ U vrijeme kada je Herbersteinova vojska krenula u

¹⁹⁵ Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 117, bilj. 3, 157; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 39-42; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 40; Marković, *Ličani*, 88-90.

¹⁹⁶ Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 117, 117, bilj. 3, 157; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 39-42; Marković, *Ličani*, 88-90. Detaljnije opisi opsade osmanskih utvrda, vidi: Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 490, 493-496, 498-499, 504-505; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 39-46. Iako je do tada praksa časne predaje i odobravanja slobodnog prolaska branitelja i stanovnika utvrda bila poštovana, nakon pada Udbine izbile su nesuglasice tijekom odlaska osmanskih branitelja. Nesuglasice je popratio krvavi sukob tijekom kojega je mnoštvo Osmanlija izgubilo život. Fras, *Cjelovita topografija*, 158.; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 45-46.

¹⁹⁷ Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 46.

¹⁹⁸ Fras, *Cjelovita topografija*, 157.

¹⁹⁹ Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 490.

²⁰⁰ Željko Holjevac, „Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja u Podgorju i Pozrmanju potkraj 17. i početkom 18. stoljeća“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 45 (2003): 247. Još prije izbijanja Bečkog rata zabilježeni su pokušaji proširivanja mletačke vlasti na području Podgorja koje je bilo u habsburškoj vlasti. Holjevac, „Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja“, 246.

osvajanje, iz Dalmacije su napredovale ratničke skupine pod vodstvom knezova Jankovića i Smiljanića, kao i druge skupine koje su priznavale mletačku vlast. Tako su se kod Ribnika Herbersteinove snage susrele s mletačkom vojskom pod vodstvom stanovitog franjevca iz Vinjerca koja je također nastojala uvjeriti branitelje da se predaju.²⁰¹ Radilo se zapravo o utrci između dviju sila, koje su službeno bile u savezništvu, ali su u stvarnosti predstavljali međusobnu konkurenciju. To se moglo uočiti već 1685. godine kada je generalni providur Valier odbio Herbersteinov poziv na zajedničko vojno djelovanje u Lici, ali je zato podupirao provale neregularnih morlačkih i drugih skupina s mletačkog teritorija u Liku s ciljem prisiljavanja tamošnjeg kršćanskog stanovništva da se preseli na dalmatinski teritorij te da istovremeno pustošenjem učine taj teritorij beskorisnim za Habsburgovce.²⁰²

Nakon što su mletačke snage 1690. godine zaposjele strateški važnu utvrdu Gračac, upravitelj Karlovačkog generalata Josip grof Rabatta (1661.-1731.) šalje otočkog kapetana Ivana Vilima baruna Kušlana sa zadatkom preotimanja te strateški važne utvrde od Mlečana, što je ovaj zapovjednik i uspješno učinio. Nedugo zatim izbijaju habsburško-mletački sporovi oko pripadnosti Starigrada, Dračevca, Zvonigrada i drugih mjesta u južnom Podgorju i u dolini Zrmanje koji će potrajati sve do 1700. godine. Početkom lipnja 1699. godine habsburška vojska, pod vodstvom baruna Kušlana i komorskog upravitelja Like i Krbave Antona grofa Coroninija, u kojoj se, osim primorskih krajišnika, nalazilo i oko 1000 naoružanih ljudi iz Like i Krbave zauzima Zvonigrad, još jednu utvrdu od velike strateške važnosti. Konačnim razgraničenjem 1700. godine cijelo južno Podgorje i gotovo čitavo Pozrmanje (osim Zvonigrada) pripalo je Mletačkoj Dalmaciji.²⁰³

Krajišnici Karlovačkog generalata nisu sudjelovali samo u vojnim pohodima na Liku i Krbavu, već i u drugim vojnim akcijama tijekom Bečkog rata. Tako je njihova prisutnost zabilježena 1686. godine prilikom pohoda na Fünfkirchen, odnosno Pečuh. Tijekom sljedećih dviju godina zabilježeno je njihovo sudjelovanje u pohodima na Bosnu. Godine 1691. kao dio vojske hrvatskog bana Erdödyja ratuju u Slavoniji, a 1697. godine, kada je princ Savojski izvršio pljačkaški pohod u Bosni, 3.500 karlovačkih krajišnika, uključujući 500 Ličana, sudjeluje u pohodu na strateški važnu utvrdu Bihać.²⁰⁴ S obzirom na to da se radilo o napadačkim

²⁰¹ Isto, 495-496.

²⁰² Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 40-41; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 145-146, 159-161.

²⁰³ Holjevac, „Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja“, 248, 253, 255-256, 264-265.

²⁰⁴ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 208. U lipnju 1697. godine vojska bana Adama Batthyányja (1693.-1703.) i zapovjedajućeg generala Karlovačkog generalata grofa Franza Karla grofa Auersperga, među kojima su se nalazile ličke trupe pod vodstvom Mesića i Coroninija, stiže pred Bihać. Zbog nedostatka opreme potrebne za dugotrajnu opsadu i nesloge među zapovjednicima od opsade se na kraju odustalo. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 49.

pohodima, a k tome stanovnici Like i Krbave u to vrijeme još nisu stekli položaj krajišnika, može se pretpostaviti da su u tim pohodima sudjelovali u svojstvu dobrovoljaca, odnosno plaćenika, a ne vojnih obveznika, pri čemu je vjerojatno glavna motivacija bila mogućnost stjecanja ratnog plijena.²⁰⁵

Jedno od glavnih obilježja ratnih zbivanja na prostoru Like i Krbave tijekom ovoga rata svakako se odnosi na samoinicijativno djelovanje pojedinih ratničkih skupina. Kao što se u prijašnjim dijelovima teksta moglo uočiti, brojne skupine pod vodstvom seoskih knezova pokreću vlastite akcije ili se pridružuju organiziranom vojnom pohodu krajiške vojske. Takav slučaj, ili barem ne u tolikoj mjeri, nije zabilježen prilikom ratovanja na prostoru Slavonije, iako su poznata djelovanja istaknutih pojedinaca poput franjevca Luke Ibrišimovića (1620.-1698.).²⁰⁶ To svakako sugerira da su stanovnici ovih krajeva pokazivali poseban afinitet prema vojnom zanatu te su u njemu prepoznali ključ za osiguravanje materijalne i društvene koristi.

2.2. Organizacija nove uprave

Iako je sukob s Osmanlijama još uvijek trajao, na novostečenim teritorijima Like i Krbave pristupilo se organizaciji uprave. Godine 1690. kao privremeni upravitelji imenovani su otočki kapetan Kušlan i udbinski zapovjednik poručnik Andrija Semenić. Plaćeni i neplaćeni krajišnici iz Hrvatske krajine zaposjeli su najvažnije utvrde: Bilaj, Novi, Ribnik, Vrebac, Budak, Široka Kula i Perušić u Lici te Udbinu u Krbavi. Poseban povjerenik bio je zadužen za organizaciju daljnjeg naseljavanja i osnivanja seoskih općina.²⁰⁷ Ti su faktori upućivali na zaključak da će na tom području biti organiziran vojno-krajiški sustav. Međutim, poteškoće u provođenju tog procesa izazvala su suprotstavljena tumačenja o pravu raspolaganja ovim prostorom, kao i organizaciji buduće vlasti, što će dovesti do sukoba između predstavnika pojedinih institucija vlasti i lokalnih stanovnika.

S obzirom na to da je područje Like i Krbave sve do osmanskog osvajanja 1527. godine bilo u sastavu Hrvatskog Kraljevstva, hrvatski staleži su pretpostavljali da će se taj teritorij ponovno

²⁰⁵ Osmanlije su u par navrata i sami poduzimali pljačkaške pohode. Jedan od takvih dogodio se 1688. godine kada Osmanlije iz Novog upadaju u primorsko Podgorje i odvođe mnogo stoke i zarobljenika sa sobom. Međutim, lokalni stanovnici brzo su reagirali te im priredili zasjedu prilikom povratka. Jednako tako, kada su 1692. godine Osmanlije iz Bosne popalili sva sela sve do Divosela, lokalne snage su ih potukle i prisilile na povlačenje. Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 151, 158; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 74-75.

²⁰⁶ Detaljnije o vojnim operacijama habsburških snaga na slavonskom prostoru i ulozi fra Luke Ibrišimovića usp. Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice“, 193-206; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 133-159.

²⁰⁷ Usp. Željko Holjevac, *Gospić u Vojnoj krajini: 1689. – 1712. – 1881.: prilog slici gospićke povijesti* (Zagreb – Samobor: Hrvatski zemljopis, 2002.), 17; Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 102-103.

naći pod upravom Hrvatskog sabora. Još 1683. godine Dubrovčanina Petra grofa Ricciardiya, koji je kao pukovnik i vlasnik jedne hrvatske pukovnije sudjelovao u Bečkom ratu, Hrvatski je sabor priznao hrvatskim plemićem s titulom „de Lika“, očito s očekivanjem da će biti obnovljena županijska organizacija na izgubljenom teritoriju. Godine 1691. Ricciardi je imenovan ličkim i krbavskim županom, a kao svoga dožupana imenovao je znamenitog Senjanina Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.). Do službenog preuzimanja vlasti nije došlo, tako da su imenovani župan i dožupan samo formalno do smrti zadržali te titule.²⁰⁸

Teritorij Like i Krbave se iz perspektive drugih institucija Habsburške Monarhije predstavljao kao *neoacquisita*, odnosno kao novoosvojeno područje koje je stečeno zaslugama habsburške vojske, što je vladaru, odnosno institucijama koje su predstavljale njegovu vlast, davalo pravo raspolaganja tim područjem.²⁰⁹ To pravo prisvajali su i unutrašnjoaustrijski staleži kao glavni financijski uzdržavatelji Vojne krajine. Tako se u toj ranoj fazi organizacije vlasti razvila borba između Dvorske komore u Beču i Unutrašnjoaustrijske dvorske komore u Grazu. Već 1692. godine Bečka je komora odlučila prodati Liku i Krbavu Adolfu grofu Sinzendorfu za 80.000 rajnskih forinti, čime je na tom prostoru uspostavljena dvojna grofovija. No, taj kupoprodajni ugovor nije bio prihvatljiv niti unutrašnjoaustrijskim staležima koji su smatrali da imaju pravo na te posjede, niti zapovijedajućeg generalu Karlovačkog generalata, koji je u vidu prvenstveno imao obranu krajiškog područja od osmanskih napada, kao ni lokalnim stanovnicima koji nisu željeli postati kmetovi austrijskom grofu. To nezadovoljstvo stanovnici su iskazali već 1693. godine kada je Sinzendorf pokušao utjerati poreze od svojih podložnika. Zbog straha od izbivanja pobune, Sinzendorf je odlučio prodati svoje grofovije Liku i Krbavu natrag Komori, ostvarujući pritom profit,²¹⁰ a 1694. godine Bečka je komora prepustila te posjede Gradačkoj komori.²¹¹

²⁰⁸ Željko Holjevac, Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007.), 26; Alojz Jembrih, „O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova“, u: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652-1713)*. Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije „Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652-1713)“, Zagreb, 26-28. rujna 2013. godine, prir. Alojz Jembrih i Ivana Jukić (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016.), 29; Vjekoslav Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1914.), 83-84.

²⁰⁹ [Bach et al.], „Hrvatska“, 1002.

²¹⁰ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 164; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 70-71; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 94-96. Usp. Marković, *Ličani*, 113. Zanimljivo, prema tumačenju Radoslava Lopašića Sinzendorf je 22. lipnja 1693. godine položio zakletvu kao lički župan i pripadnik Hrvatske Kraljevine pred Hrvatskim Saborom, čime je priznao hrvatsko pravo na te pokrajine. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 50.

²¹¹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 164; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 94-96. Usp. Marković, *Ličani*, 113. Prema nekim autorima Bečka komora je prodala te posjede Gradačkoj komori. Čak je i Ritter predlagao da hrvatski staleži zatraže zajam od Đenovežana kako bi mogli otkupiti Liku i Krbavu od Komore. Vidi: [Bach et al.], „Hrvatska“, 1004-1005. Više o poteškoćam vezanim uz Sinzendorfovo upravljanje grofovijama Likom i Krbavom, vidi: Radoslav Lopašić (ur.), *Spomenici hrvatske krajine. Knjiga II. Od godine 1610. do 1693.* (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1885), 420-434; isti, *Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga III.*

No, iako se činilo da je Bečka dvorska komora kao takmac u tome trenutku bila otklonjena, daljnji prijepori oko uređenja ovoga teritorija proizašli su zbog nesuglasica između Gradačke dvorske komore i vojnih zapovjednika Karlovačkog generalata. Naime, general Herberstein je na Karlovačku krajinu gledao kao na vlastiti posjed koji je trebao u teritorijalnom pogledu biti proširen priključivanjem Like i Krbave. Iako je general Herberstein krajem 1689. godine preminuo, njegov zamjenik i nasljednik na poziciji zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata, grof Rabatta, nastavio je zastupati slične ideje. Vjerujući da će se vojni uspjesi i širenje teritorija nastaviti u korist Habsburgovaca, u tu je svrhu nastojao krajišku vojsku iz Senja, Otočca i Brinja premjestiti u Krbavu i Liku, a zapovjedništvo Karlovačke krajine smjestiti u još neoslobođeni Bihać.²¹²

Takvo je stajalište dalo povoda za novu fazu nesuglasica vezano uz uređenje ličkog i krbavskog teritorija. Naime, Gradačka dvorska komora nije imala u vidu vojnu svrhu, već je samo razmatrala mogućnost financijskog iskorištavanja novoga prostora, što je podrazumijevalo uvođenje civilne uprave. Godine 1694. Komora je za upravitelja imenovala grofa Coroninija s naslovom zapovjednika i velikog kapetana Like i Karlobaga²¹³ kojemu je zadatak bio uvesti civilnu upravu i staviti vojno osoblje pod komorsku vlast. Tome se usprotivio nadkapetan Senja, Rudolf grof Edling. Komora nije mogla naći spas niti u pritužbama upućenim caru jer ni njegove opomene upućene vojnim zapovjednicima nisu urodile plodom.²¹⁴ Ratna opasnost davala im je izliku za ometanje rada komorskog upravitelja što je onemogućavalo donošenje konačnog rješenja o uređenju.

Konkretnijim planovima moglo se pristupiti tek nakon konačnog okončanja ratovanja i potpisivanja mirovnog sporazuma u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. godine.²¹⁵ Već sljedeće godine pojavio se projekt podjele teritorija koji je predviđao da jedan dio Like ostane pod upravom Gradačke dvorske komore, a preostalo područje uz samu granicu potpadne da pod vojnu upravu. Suglasnost za ovaj projekt dao je i sam car Leopold I. (1658.-1705.), a u

Od godine 1693. do 1780. i u dodatku od g. 1531. do 1730. (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1889), 6-9.

²¹² Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 51; Damjan Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela nakon oslobođenja Like od Turaka“, *Senjski zbornik* 24 (1997), 118.

²¹³ Novi naslov upućuje na činjenicu da je ličko-krbavskom zaleđu u međuvremenu bio priključen i podvelebitski kraj oko Karlobaga koji je prije toga bio u sklopu Primorske krajine. Zauzvrat se Primorska krajina početkom XVIII. stoljeća proširila na kosinjsko područje koje je prije bilo dio osmanske Like. Holjevac, Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 26.

²¹⁴ Holjevac, Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 26-27; Jurišić, *Karlovački generalat*, 29; Isti, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 103-104; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 71.

²¹⁵ Detaljnije o mirovnim pregovorima, odredbama mirovnog ugovora i radu Komisije za razgraničenje, vidi: Milan Kruhek, Augustin Pavlović, „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699) i Požarevačkog (1718) mira“, *Croatica Christiana periodica* 15 (1991) br. 28: 109-111, 116-129.

studenom 1701. godine Gradačka dvorska komora i Gradačko dvorsko ratno vijeće usuglasili su se oko područja koje međusobno trebaju podijeliti. Prema dogovoru, vojni distrikt pod upravom tog Ratnog vijeća trebao je obuhvaćati prostor Krbave, gornje Like i Primorske krajine, dok bi na preostalim dijelovima Karlovačkog generalata u unutrašnjosti Dvorska komora sa sjedištem u Grazu uspostavila civilnu vlast. Također, krajišnike iz mjesta koja su trebala doći pod komorsku upravu trebalo je premjestiti u Krbavu, što se zapravo pokazalo kao najteži izazov.²¹⁶

Ličko stanovništvo nije bilo samo frustrirano činjenicom da će morati napustiti svoje domove i zemljišta stečena tijekom rata, već i samovoljnim ponašanjem komorskih upravitelja. Naime, još početkom 1700. godine grof Coronini je zbog sve češćih pritužbi protiv njegovih postupaka bio pozvan natrag u Graz,²¹⁷ a prema carevoj odredbi na funkciji upravitelja trebao ga je zamijeniti turanjski kapetan Jakob Ramschüssel. Međutim, novi upravitelj se nije pokazao boljom zamjenom, štoviše, ubrzo je i sam navukao gnjev lokalnog stanovništva zbog zlouporabe svog položaja. Situaciju je dodatno pogoršao Coroninijev povratak u Liku, nakon što je odlučio ignorirati odluku o svom premještanju. S obzirom na to da službena odluka o njegovoj smjeni još nije stigla u Liku, Coronini je nastavio voditi poslove uprave zajedno s Rabschüsselom. Sve te okolnosti dovele su do incidenta koji se zbio u kolovozu 1702. godine u Ribniku, sjedištu uprave velike kapetanije Like i Krbave. Razjarena skupina Bunjevaca navalila je 6. kolovoza na dvojicu upravitelja koji su sklonište pokušali pronaći u lokalnoj crkvi. Pobunjenici nisu marili za mjesto u kojem su omraženi upravitelji potražili spas, već su ih ubili na samom oltaru te zatim njihova gola tijela iznijeli iz crkve i izložili javnosti.²¹⁸ Po Marku Mesiću pobunjenici su poslali pismo grofu Edlingu u Senju u kojem su izrazili svoju vjernost caru, opravdanost svojih postupaka na temelju nepravdi koje su počinili komorski dužnosnici te molbu za oprostom i želju da budu podvrgnuti vojnoj, a ne komorskoj upravi.²¹⁹

Nakon bune 22. rujna 1702. godine car je Mesiću povjerio upravu nad Likom i Krbavom do izbora novih službenika.²²⁰ U ožujku sljedeće godine na poziciju ličko-krbavskog upravitelja

²¹⁶ Usp. Jurišić, *Karlovački generalat*, 30-31; Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 104; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 165-166; Marković, *Ličani*, 113-114; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 96-97; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 149-151.

²¹⁷ Detaljnije o pritužbama protiv Coroninijeve samovolje, vidi: Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 74; Pavelić, *Bunjevci*, 77-78.

²¹⁸ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 166; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 69-71, 78-80; Pavelić, *Bunjevci*, 76-77.

²¹⁹ Lopašić, *Dva hrvatska junaka* 78-80; Pavelić, *Bunjevci*, 77.

²²⁰ Prema Lopašiću Mesić je već ranije u praksi imao veliku ulogu u upravnim poslovima ovoga područja, zbog zasluga u obrani i kolonizaciji Like te Krbave. Mesić se 1692. godine istaknuo pri organizaciji obrane protiv prodora Osmanlija koji su doprli sve do Novog i Divosela kod Gospića. Tada je okupio vojno sposobne muškarce

izabran je Franz Andreas Oberburg, ali ni on nije uspio steći naklonost lokalnog stanovništva.²²¹ Narodni predstavnici koji su se okupili u Korenici 1704. godine odlučno su istaknuli da se ne žele pokoravati komorskoj vlasti, već žele biti priključeni Vojnoj krajini.²²² Iste godine provedena je istraga o buni iz 1702. godine te su okrivljenici izvedeni pred sud u Bakar. Taj čin potaknuo je izbijanje nove bune u Budaku i Perušiću koja je brzo ugušena, a krivci su odvedeni u tamnicu u Kraljevici. Sljedeće godine njihova rodbina je izvela napad na tu utvrdu s ciljem njihova oslobođenja, ali bez uspjeha.²²³ Karlovačkom generalu, grofu Rabatti, koji je i sam ometao provođenje administrativnih mjera Komore, takva je situacija odgovarala te je s oduševljenjem u rujnu 1709. godine prihvatio ličke i krbavske izaslanike, među kojima je bio i Marko Mesić, koji su mu došli izraziti svoje težnje za pripojenjem vojnoj vlasti.²²⁴

Istovremeno je zbog straha od nezadovoljnih stanovnika barun Oberburg odlučio napustiti Liku i Krbavu. Tim akcijama konačno je propao plan o translociranju stanovništva, a pobjeda vojne vlasti u borbi za Liku i Krbavu mogla se uočiti prilikom imenovanja senjskog velikog kapetana, Maksimilijana baruna Teuffenbacha kao privremenog upravitelja Like i Krbave.²²⁵ Konačno, kada je carska komisija utvrdila da su se komorski modeli organizacije uprave na ličko-krbavskom području pokazali neuspješnim i da stanovnici uporno odbijaju uvođenje poreza odlučilo se 1712. godine Liku i Krbavu u svojstvu nadkapetanije (*Oberhauptmannschaft*) konačno službeno inkorporirati u sastav Vojne krajine. Kao nadkapetan tada je imenovan Karl Raimund grof Attems.²²⁶

Ovaj uspjeh ne može se u potpunosti pripisati samo odlučnosti i upornosti stanovnika Like i Krbave, već i povoljnim političkim prilikama koje su išle u prilog njihovoj želji da postanu krajišnici. Naime, njihovi su interesi na neki način bili usko povezani s težnjama Bečkog dvora,

iz Trnovca, Smiljana i Pazarišta te nanio poraz Osmanlijama kod Plaščanskog klanca. Istoga ljeta 3.000 Osmanlija je upalo u Liku, ali su poraženi od Brinjana i Stajničana pod Mesićevim vodstvom kod Kurjaka. Zbog tih, kao i prijašnjih vojnih zasluga, car Leopold I. je Mesiću 3. lipnja 1693. godine izdao posebnu povelju kojom mu je potvrdio darovanje posjeda Mušaluk. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 47-48; isti; *Spomenici hrvatske krajine*, sv. 3, 4-5.

²²¹ Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 81-82. Za dužnost velikog kapetana u Lici i Krbavi 1703. godine natjecao se i Vitezović. Prihvaćen je komorski kandidat Oberburg, možda i zato što je Vitezović pripadao krugu koji je zastupao interese hrvatskih staleža. Usp. Holjevac, Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 26; Klaić, *Život i djela*, 178-180.

²²² Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 94.

²²³ Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj* (Zagreb: Matica hrvatska, 1956), 226; Željko Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak 1746. godine* (Samobor: Meridijani, 2004), 39; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 82.

²²⁴ Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine*, sv. 3, 250-251.

²²⁵ Sanja Lazanin, *Slika drugoga i pismo o sebi: Grof Josip Rabatta (1661.-1731.) o Hrvatskoj i sebi* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 218-219. Usp. Jurišić, *Karlovački generalat*, 32; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 166; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 94-99.

²²⁶ Holjevac, Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 26; [Bach et al.], „Hrvatska“, 1044; Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 106.

odnosno cara Josipa I. (1705.-1711.) koji je, prema Jurišićevu tumačenju, u krajišnicima vidio moćan instrument za umanjivanje neovisnosti pokrajina Kranjske, Koruške i Štajerske u upravljanju Varaždinskim i Karlovačkim generalatom u odnosu na Beč. Upravo se već u prvoj godini njegove vladavine mogu uočiti prvi tragovi izgradnje centralističkog i apsolutističkog sustava kada na temelju careve odluke od 5. lipnja Unutrašnjoaustrijsko dvorsko ratno vijeće više neće biti podređeno Dvorskoj kancelariji, nego isključivo carskom Dvorskom ratnom vijeću u Beču, a njegov djelokrug ograničen je na savjetodavnu djelatnost bečkih središnjih organa i lokalnu upravu Unutrašnje Austrije i krajiških zemalja.²²⁷

U kolovozu 1712. godine dovršena je administrativna podjela Ličko-krbavskog distrikta. Područje je bilo podijeljeno na ukupno dvanaest kapetanija i četiri porkulabije²²⁸. Na prostoru Krbave nalazile su se kapetanije Bunić, Udbina i Podlapača te porkulabija Komić pod upravom Udbinske kapetanije, a na prostoru Like kapetanije Zvonigrad, Gračac, Lovinac, Ploča i Raduč, Bilaj, Perušić, Novi, Ribnik, Vrebac te Medak, te porkulabije Smiljan i Pazarište podređene Kapetaniji Novi i porkulabija Široka Kula podređena Kapetaniji Perušić.²²⁹

Ličko-krbavski distrikt se od samih početaka isticao kao posebna regija unutar Vojne krajine. Jedna od glavnih distinkcija bilo je svakako buntovno, ali i caru vjerno stanovništvo. No, još jedna karakteristika odnosi se na slabiji utjecaj koji su unutrašnjoaustrijski staleži ostvarivali na ovom prostoru, za razliku od preostalog dijela Karlovačkog generalata i cijelog Varaždinskog generalata.²³⁰ Taj se slabiji utjecaj mogao uočiti i na primjeru financiranja upravnog kadra ovog područja. Odlučeno je da će plaću primati samo stožer i tjelesna straža nadkapetana, dok su svi ostali časnici i dočasnici umjesto plaće dobivali zemlju, jednako kao i pješaci i husari. Radilo se zapravo o modelu samofinanciranja, prema kojemu su troškovi uprave trebali biti pokriveni putem raznih taksi, poput zakupnina i sudskih kazni. Međutim, s vremenom se pokazalo da

²²⁷ Rainer Egger, „Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organ Vojne krajine“, *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992), sv. 35-36: 147; Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 109; Isti, *Karlovački generalat*, 32. Detaljnije o razvoju Bečkog dvorskog ratnog vijeća i Gradačkog (Unutrašnjoaustrijskog) ratnog vijeća, vidi: Egger, „Dvorsko ratno vijeće“, 139-155.

²²⁸ Termin „porkulab“ (Burggraf) u hrvatskim se zemljama spominje u raznim izvorima u razdoblju od XV. do XVIII. stoljeća u značenju suca, načelnika, zapovjednika i upravitelja grada ili utvrde. Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 311; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 93-95. Konkretno u ovom slučaju radilo se o zapovjedniku jedne od utvrda koje su bile strateški važne za obranu od osmanlijskih napada.

²²⁹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 33-34; Isti, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 106; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 167-168. Kao kapetani u Lici navode se u Novom Ivan Sduna (Zduna), u Ribniku Pavle Mudrovčić, u Bilaju Juraj Portner, u Perušiću Ivan Mesić, u Vrebcu Ivan Rukavina, u Lovincu Stojan Kovačević, u Gračacu Miko Božičević i u Zvonigradu Vukelija Novaković. U Krbavi su spominju kapetani Ivan Mesić u Udbini, Juraj Holjevac u Podlapači i Dobrovo Knesović u Buniću. Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine III.*, 282-283. Po njihovim prezimenima može se primjetiti da se u većini slučajeva radilo o vojvodama koji su 1689. godine sudjelovali u vojnom pohodu na Liku. Stoga, činovi i funkcije koji su im u ovome trenutku dodijeljeni mogu se protumačiti kao svojevrsne nagrade za ratne zasluge.

²³⁰ Jurišić, *Karlovački generalat*, 32; isti, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 105-106.

prihodi iznose manje od očekivanog pa su zapravo bili dostatni samo za plaćanje nadkapetana.²³¹

Zapovjednik Ličko-krbavskog distrikta imao je čin nadkapetana čime je po položaju bio jednak zapovjednicima Senja i Žumberka-Slunja. Za ličko-krbavsko područje ustanovljen je jedan zaseban vojni sud s ovlasti nad dvanaest kapetanija. U kazneno-pravnim poslovima sud je bio podčinjen sudu u Karlovcu, dok je u civilnim poslovima mogao djelovati samostalno. Unutrašnjoaustrijsko Dvorsko ratno vijeće bilo je druga i posljednja instancija, a u kazneno-pravnim poslovima treća instancija. Uvođenjem vojnog suda ukinute su neke ovlasti seoskih glavara, odnosno knezova, koji su dotada raspolagali funkcijama na svim sudbenim instancijama.²³²

Sjedište ove vojno-teritorijalne jedinice od samih početaka nije moguće jasno utvrditi. Naime, prije službenog priključivanja ličko-krbavskog područja Vojnoj krajini kao sjedišta se navode Karlobag i Ribnik.²³³ Karlobag je zasigurno bio sjedište tijekom kratkog boravka ranije navedenog grofa Sinzendorfa, a isto se može reći i za Ribnik u vrijeme bune 1702. godine. Već u to vrijeme Gospić, kao malo naselje u upravnom pogledu podređeno susjednom mjestu Novi,²³⁴ spominje se kao povremena rezidencija komorskih upravitelja kojima je u gospićkoj okolini povjereno zemljište. Tako se navodi da je grof Coronini najviše tamo boravio tijekom svog mandata, a 1707. godine tamo je zabilježena i prisutnost baruna Oberburga.²³⁵ No, čini se da Gospić tada još uvijek nije imao veću važnost, s obzirom na to da se ne spominje niti u opisu senjsko-modruškog biskupa Sebastijana Glavinića (1689.-1697.) iz 1696. godine,²³⁶ ni senjsko-modruškog biskupa Martina Brajkovića (1698.-1703.) iz 1700. godine, kao ni u Popisu Like i Krbave iz 1712. godine.²³⁷ Uspostavom Nadkapetanije Like i Krbave Gospić nije postao

²³¹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 35; isti, „Lika i Krbava od Velikog“, 107; Lazanin, *Slika drugoga*, 189. Vaniček navodi da su financiranje tjelesne straže nadkapetana, koja je brojila 24 vojnika, preuzeli kranjski staleži s 4.344 forinti godišnje. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 158.

²³² Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 167-168.

²³³ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 33.

²³⁴ Gospić se spominje još u vrijeme osmanske vlasti, ali čini se da se prije radilo o zemljištu koje je pripadalo određenim osmanskimagama koji su boravili u Novom nego o naselju. Usp. Nenad Moaćanin, „Ime Gospić u svjetlu turskih izvora“, *Croatica Christiana periodica* god. XIV (1990), br. 26: 51-53; Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, 206-207.

²³⁵ Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 71; Marković, *Ličani*, 114; Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici* (Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2010), 209-210.

²³⁶ Mile Bogović tumači da biskup Glavinić uopće nije proputovao Likom i Krbavom, već da je to najvjerojatnije učinio tadašnji gvardijan riječkog kapucinskog samostana i kasniji senjsko-modruški te zagrebački biskup Martin (Marin) Brajković. Stoga, izvješće iz 1696. godine koje se pripisuje biskupu Glaviniću, zapravo je djelo opata Martina (Marina). Bogović, „Takozvani Glavinićev opis“, *Croatica Christiana periodica* 15 (1991), br. 27: 117-120.

²³⁷ Holjevac, *Gospić u Vojnoj krajini*, 18. Roksandić tumači da je Povjerenstvo koje je 1712. godine sastavljalo popis stanovništva Like i Krbave navelo gospićko područje kao mjesto gdje bi se trebalo smjestiti njemačku posadu

upravno središte lokalne jedinice, kao ni crkveno središte, već je te funkcije držao Novi. Takvo stanje, čini se, potrajalo je sve do 1729. godine kada zapovjednik Freme svoje zapovjedno sjedište iz Novoga seli u Gospić.²³⁸

Čini se da se u tim ranim godinama, kada je područje Like i Krbave službeno uključeno u sastav Hrvatsko-slavonske vojne krajine, još uvijek nije odustalo od planova da se to, kao i cjelokupno krajiško područje, pripoji Hrvatskom Kraljevstvu. Upravo su te težnje istaknuli hrvatski i ugarski staleži na zajedničkom saboru u Požunu 1715. godine. Car Karlo VI. (1711.-1740.) obećao je da će se Lika i Krbava u dogledno vrijeme pridružiti Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu, što se ipak u ovome stoljeću nije dogodilo.²³⁹

2.3. Kolonizacija Like i Krbave

Ratna zbivanja u zadnja dva desetljeća XVII. stoljeća izmijenila su populacijsku strukturu ličko-krbavskog područja, prisilivši mnoge starosjedioce da napuste svoje domove čime je otvoren put za kolonizaciju s drugih prostora. Potrebu naseljavanja tih ratom opustošenih krajeva prepoznao je već general Herberstein koji je taj zadatak povjerio kapetanu karlovačkih arkebuzira, Jurju Križaniću.²⁴⁰ Vojne vlasti smatrale su važnim što prije smjestiti posade u strateški važne utvrde, poput Široke Kule, Bilaja, Novog, Ribnika, Vrebca, Budaka, Perušića, Udbine i Bunića, a jednako tako naseliti i okolna sela stanovništvom koje bi doprinosilo održavanju tih posada, kao i općenito obrani zemlje.²⁴¹ No, postavlja se pitanje u kojoj je mjeri ovaj prostor bio privlačan za kolonizaciju?

Roksandić tvrdi da je, za razliku od Slavonije, područje Like i Krbave općenito bilo neprivačno u smislu kolonizacije, ponajviše zato što se smatralo da ovo područje nije materijalno isplativo, kao i zbog neučinkovitosti Unutrašnjoaustrijske dvorske komore koja nije uspjela organizirati ustroj koji će biti financijski isplativ, a ujedno i prihvatljiv lokalnim stanovnicima. Jedino su vojne vlasti Karlovačkog generalata pokazivale interes za prisvajanjem i iskorištavanjem toga

zajedno s zapovjednikom, ali da istovremeno trenutno stanje neriješenih posjedovnih pitanja i oskudice sprječava izvršavanje toga nauma. Roksandić, „Ljudi i prostor Like i Krbave“, 102.

²³⁸ Holjevac, *Gospić u Vojnoj krajini*, 20-21; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 47. Vaniček tvrdi da je sjedište grofa Attemsa bio Karlobag, ali samo privremeno jer se pripremao njegov premještaj pod vlast Gradačke dvorske komore. Nedugo zatim sjedište je premješteno u Ribnik koji je ujedno bio i od strateške važnosti. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 155, 159.

²³⁹ Holjevac, Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 27.

²⁴⁰ Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 487; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 55; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 124. Križanićeva djelatnost vezana uz dodjeljivanje zemljišta može se pratiti 1690. godine, nakon Herbersteinove smrti. Tako je Križanić te godine u svibnju dodijelio zemljište u Kosinju, a u kolovozu u Novom, Pazarištu, Širokoj Kuli i Korenici. Vidi: Lopašić, *Spomenici hrvatske Krajine*, sv. 2, 401-402, 413-414, 415-417.

²⁴¹ Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 486-487.

teritorija.²⁴² Jednako tako, čini se da su pojedine skupine stanovništva nastanjene u neposrednom susjedstvu odlučile iskoristiti priliku i steći zemljišne posjede u tom opustjelom kraju.

Još u XVI. i XVII. stoljeću odvija se kolonizacija, većinom vlašskog stanovništva, s prostora Osmanskog Carstva na teritorij Vojne krajine. No, ni tada nije postojao jasno definiran plan o dodjeljivanju krajiškog statusa. Prvotni cilj bio je naseljavanjem dati pozitivan znak za potencijalne buduće bjegunce s osmanskog teritorija, čime bi se eventualno stvorila pogodna situacija za ponovno zaposjedanje izgubljenih područja.²⁴³ U toj borbi za pridobivanjem podanika vlaške skupine pokazale su se najpogodnijim, ponajviše zbog toga što su raspolagale stokom, odnosno pokretnim prirodnim bogatstvom koji je državnim vlastima bio jednako interesantan kao i sami podanici. Međutim, pokazalo se da je upravo zbog tog obilježja nad tim skupinama teže uspostaviti kontrolu.²⁴⁴ Zbog toga se između triju imperijalnih sila, točnije Habsburške Monarhije, Osmanskog Carstva i Mletačke Republike vodila neprestana borba za podanike.²⁴⁵ Jedna od metoda zadržavanja takvog stanovništva odnosila se na preusmjeravanje njihove poljoprivredne djelatnosti u ratarstvo, što su tijekom XVIII. stoljeća nastojale učiniti krajiške vlasti.

U razdoblju između 1685. i 1689. godine odvija se masovno iseljavanje stanovništva s područja Ličkog sandžaka. Muslimansko stanovništvo napušta Liku i seli se u Bosanski pašaluk, a Vlasi prelaze na šire područje Gacke između Otočca i Brinja. Samo u razdoblju od listopada 1685. do ožujka 1686. godine granicu je prešlo oko 530 obitelji s 4.111 članova. Te okolnosti učinile su Liku 1689. godine gotovo nenastanjenom.²⁴⁶ Povoljni uvjeti za kolonizaciju Like i Krbave zapravo su već bili stvoreni i u vrijeme neposredno prije izbijanja Bečkog rata. Potencijalni kolonisti mogli su se pronaći u skupinama Bunjevaca iz dalmatinskog zaleđa koji početkom osamdesetih godina XVII. stoljeća naseljavaju prostor velebitskog Podgorja. Nesumnjivo je val kolonizacije potaknuo i proglas cara Lepolda I. iz 1687. godine u kojem se naglašava pravo

²⁴² Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 80.

²⁴³ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 55-57.

²⁴⁴ Grof Rabatta se u izvješću iz 1709. godine žalio da nije moguće kontrolirati stanovništvo koje se neprestano seli na osmansko područje i potom vraća natrag, što im omogućuje da čine razne zločine. Lazanin, *Slika drugoga*, 131.

²⁴⁵ Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 103.

²⁴⁶ Karl Kaser, Hannes Grandits, Hannes, Siegfried Gruber, *Popis Like i Krbave 1712. godine. Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, 2003), 18.

slobodnog naseljavanja svim Srbima, Hrvatima i Vlasima izbjeglama s područja Osmanskog Carstva.²⁴⁷

Bunjevačke skupine počinju prve naseljavati ličke prostore još prije nego što je osmanska vlast bila službeno uklonjena. Tako već 1686. godine Bunjevci iz Podgorja zaposjedaju sela Trnovac, Bužim i Smiljan gdje počinju obrađivati zemlju i čuvati pasišta pod zaštitom oružja.²⁴⁸ Konkretnije naseljavanje Bunjevaca započinje 1690. godine te će se odvijati sve do 1712. godine. Godine 1691. drugi val bunjevačkih kolonista prodire iz Dalmacije dolinom Zrmanje u Liku i početi naseljavati mjesta Gračac, Štikadu, Ričice, Sveti Rok i Lovinac, dok Bunjevci iz Podgorja naseljavaju Pazarište. Vlasi, među kojima su bili prebjezi naseljeni većinom oko Otočca, Brinja i Ogulina, zatim vlaške skupine iz sjeverne Dalmacije i Bosne, činili su najbrojniju skupinu kolonista. U nekim mjestima, poput Počitelja, Vrebca i Ostrovice, Vlasi su se uspjeli održati, ali druga mjesta naseljavaju vlaški povratnici ili nove skupine Vlaha. Kao kolonisti oni su bili dominantni u mjestima Široka Kula, Mogorić, Raduč, Ploča, Medak, Gračac, Zvonigrad, Popina, Bruvno, Komić, Srednja Gora, Visuć, Pisač, Bunić, Korenica, Jošane, Pećane, Mekinjar, Mutilić i Mazin. Osim Vlaha, u nekim su se mjestima održale muslimanske obitelji koje su odlučile prihvatiti katoličku vjeru uz uvjet da mogu zadržati posjede koje su uživali pod osmanskom vlasti. Ti „Novokršćani“ zadržali su se u Novom, Divoselu, Perušiću, Širokoj Kuli, Bilaju, Ostrovici, Ribniku i Počitelju. Međutim, njihov broj će poslije 1701. godine početi naglo opadati. Hrvatski doseljenici smjestili su se u Perušić, Kaluđerovac, Novi, Divoselo, Budak, Mušaluk, Bilaj, Ostrovicu, Ribnik, Ploču, Udbinu i Podlapača.²⁴⁹

Iako su službene potvrde o naseljavanju dijelili krajiški zapovjednici i carski povjerenici, provođenje same kolonizacije na terenu čini se da je bilo prepušteno lokalnim vođama, među kojima se najviše isticao Marko Mesić. Ne samo da je Mesić akcijama pokrštavanja muslimana zadržavao stanovnike u Lici i Krbavi, već je aktivno bio angažiran u dovođenju kršćanskih obitelji iz Primorske krajine, Dalmacije i osmanske Bosne. No, pritom se može primijetiti da njegovi postupci možda nisu bili samo posljedica kršćanskih i humanitarnih motiva, već i

²⁴⁷ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 144-145; Pavelić, *Bunjevci*, 69, 171; Mirela Slukan-Altić, „Komparativna analiza kulturnog pejzaža ruralnih naselja mletačke i habsburške krajine“, u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru*, ur. Drago Roksanđić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 66.

²⁴⁸ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 39-40; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 40.

²⁴⁹ Kaser, *Popis Like i Krbave*, 18-20. Usp. Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 39-40; Kruhek, „Turske utvrde i kule“, 477-478, 501; Lazanin, *Slika drugoga*, 132; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 58, 60, 61-63; Pavelić, *Bunjevci*, 69, 75-76; Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 109-110; Roksanđić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 93. Za detaljan opis kolonizacije Like i Krbave do 1712. godine, vidi: Marković, *Ličani*, 91-112.

vlastitih interesa. Naime, Mesić je na svojim posjedima u Mušaluku i na posjedu svojih rođaka u Toliću naselio kmetove koji će obrađivati zemlju.²⁵⁰ Slične tendencije mogu se uočiti i kod drugih seoskih knezova, odnosno vojvoda koji ne samo da su predvodili ratničke skupine u pohodima protiv Osmanlija, već su i naseljavali pripadnike svojih „plemena“ na novoosvojenim područjima. Tako su Brinjani i Stajničari pod vodstvom Nikole Holjevca i Stjepana Pezelja naselili Udbinu i Podlapaču, Otočani sa svojim starješinom Mudrovčićem Ribnik, Budak i dio Široke Kule, a skupine pod vodstvom Marijana Kneževića selo Mutilić. Svakako najistaknutiji među tim vojvodama bio je Jerko Rukavina koji je sa svojim bunjevačkim skupinama iz Jablanca, Sv. Jurja i Krmpota naselio Novi, Kanižu i Bilaj. Kao znak zahvalnosti, bunjevačke obitelji darovale su Rukavini Brušane, koje je on 1696. godine naselio s deset obitelji iz kranjskih Moravica i pretvorio ih u svoje kmetove. Osim materijalne koristi svi gore navedeni vojvode profitirali su i društvenim usponom, točnije stjecanjem plemićkih naslova.²⁵¹

U relativno kratkom vremenskom rasponu ostvarena je repopulacija ličko-krbavskog prostora. Štoviše, raspoložive obradive površine uskoro su postale nedostatne, zbog čega su se počeli javljati sporovi oko zemlje. Tako je 1704. godine zabilježen slučaj napada novopridošlih Vlaha i Bunjevaca na pokrštenike u Perušiću koje nije mogla spasiti niti carska zaštita. Pritom je važno istaknuti da vjerski kriteriji nisu bili glavni motivi za izbijanje sukoba oko zemlje, već kvaliteta zemljišta. Perušićki pokrštenici su branili svoje pravo na posjede na temelju prihvaćanja katoličke vjere, dok su došljaci zahtijevali tu zemlju na temelju prava stjecanja zemlje „mačem“.²⁵²

Prenapučenost ovoga prostora s vremenom je postala sve očitija, o čemu svjedoči pojava posebnog društvenog sloja, tzv. bezemljaša. U većini ličkih i krbavskih sela moglo se pronaći nekoliko obitelji koje su pripadale ovoj kategoriji, a njihov ukupan broj je 1712. godine iznosio oko 400 obitelji. Najveći broj tih obitelji, čak 61, zabilježen je u Perušiću, mjestu koje je bilo okruženo izrazito kvalitetnom zemljom. S vremenom će se broj bezemljaških obitelji, koje su bili izuzete od vojne obveze, početi smanjivati, tako da će u vrijeme formiranja Ličke pukovnije doseći broj od 300 obitelji.²⁵³

²⁵⁰ Lazanin, *Slika drugoga*, 196; Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 62-63; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 148.

²⁵¹ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 29; Fras, *Cjelovita topografija*, 121-122, 158; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. I., 45.

²⁵² Usp. Neven Budak, Mario Strecha, Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati* (Zagreb: Srednja Europa, 2003), 87; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 91-92, 98.

²⁵³ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 180; Kaser, *Popis Like i Krbave*, 34.

Izbijanje sporova oko zemlje pružilo je priliku vlastima da interveniraju i pokušaju preuzeti inicijativu nad distribucijom zemljišta i organizacijom naselja. Uspostavom Ličko-krbavskog distrikta 1712. godine vlasti su smatrale potrebnim sastaviti popis stanovništva i posjeda te regije radi lakše regulacije njihovih prava i obveza, kao i rješavanja zemljišnih sporova. Povjerenstvo pod vodstvom nadkapetana Attemsa i povjerenika J. F. Edlera Lebenegga krenulo je 17. rujna iz Karlobaga, zatim započelo s radom u Korenici 20. rujna, a privelo ga kraju dolaskom u Novi 30. listopada. Radilo se o prvom popisu provedenom u jednom većem, cjelovitom dijelu Vojne krajine.²⁵⁴

Povjerenstvo nije u potpunosti moglo izvršiti svoj zadatak koji se odnosio na sređivanje brojnih zemljišnih sporova, kao i preraspodjelu zemljišnih posjeda usklađenu sa stvarnim potrebama njihovih domaćinstava te vojne službe.²⁵⁵ Svoju moć u dodjeljivanju zemljišta Povjerenstvo je moglo ostvariti samo u slučaju viših društvenih slojeva. Već je ranije komorska uprava dodijelila časnicima posjede, „počasbine“ (*Pocashina*), koji su bili oslobođeni poreza i koji su predstavljali naknadu za izvršavanje vojne službe. S obzirom na to da ti posjedi nisu bili ravnomjerno raspodijeljeni s obzirom na čin i veličinu posjeda, Povjerenstvo je imalo zadatak ispraviti tu nepravdu te preraspodijeliti zemljište prema utvrđenim pravilima. Međutim, kao i u slučaju krajišnika, taj naum nije u mnogim slučajevima mogao biti proveden u djelo. Pravoslavnim svećenicima bilo je dodijeljeno „popovsko zemljište“ koje je trebalo služiti kao naknada za njihovu crkvenu službu, dok su njihove privatne troškove pokrivala osobna zemljišta. Katoličko svećenstvo je također raspolagalo vlastitim posjedima koji su, međutim, po veličini bili znatno manji od onih časnika ili pravoslavnih paroha,²⁵⁶ što se može objasniti činjenicom da katolički svećenici nisu imali obitelj koju su trebali uzdržavati.

Na temelju rada Povjerenstva moguće je utvrditi koji su sve bili načini na koji su kolonisti stjecali zemlju. Prvi i ujedno najmanje zastupljen bio je kupnja zemljišta. Najčešće se primjenjivao u zemljištima na području sela Budak, Pazarište i Perušić gdje su pridošlice otkupljivali zemlju od obitelji koje su se namjeravale odseliti na druga područja. Dodjeljivanje zemljišta od komorskih upravitelja uz izdavanje konfirmacijske potvrde bio je drugi način. Međutim, na temelju popisa potvrda o posjedovanju zemljišta iz 1712. godine može se zaključiti da niti ovaj način nije bio popularan, s obzirom na malen broj obitelji koje su posjedovale tu potvrdu. Treći i najčešći način odnosio se na stjecanje zemlje „mačem“ (*mit dem*

²⁵⁴ Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 86, 88-89. Detaljnije o djelovanju Povjerenstva i općenito problemima vezanim uz Popis Like i Krbave, vidi: Kaser, *Popis Like i Krbave*, 14-42.

²⁵⁵ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 177; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 97.

²⁵⁶ Kaser, *Popis Like i Krbave*, 40. Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 100-101.

Sabel erworben), kako su to tumačili sami kolonisti, odnosno uzurpacijom, kako su to percipirali organi vlasti. Iako su vlasti takav način prisvajanja zemljišta smatrale nezakonitim, zbog straha od izazivanja ustanka među lokalnim stanovništvom, nikakve mjere nisu poduzete protiv toga, a potom su 1712. godine i pravno potvrdile zatečeno stanje i time ozakonile pravo stanovnika na te posjede.²⁵⁷ Taj primjer svjedoči ne samo o samovolji ovadašnjih krajišnika, već i o njihovoj svijesti o pravima i koristima koje vojni zanat sa sobom nosi.

Još jedan neispunjeni cilj u radu Povjerenstva odnosi se na plansko uređenje ličkih i krbavskih naselja. Radi veće sigurnosti i mira nastojalo se formirati uređena i kompaktna naselja, umjesto dotadašnjih raštrkanih i nepravilno podignutih. Prema tome planu trebalo je međusobno odvojiti rimokatolike, rimokatoličke obraćenike i pravoslavce, a isto tako favoriziralo se formiranje katoličkih naselja uz granicu s Osmanskim Carstvom i Mletačkom Republikom, zbog nepovjerenja u pravoslavce i straha od njihovog preseljenja na teritorij susjednih država.²⁵⁸

Istraživanje Karla Kasera utvrdilo je deset slučajeva na kojima se mogu uočiti tragovi organizacijskih uplitanja. Riječ je o selima Korenica, Bunić, Visuć, Pećani, Jošane, Ploča, Mekinjar i Široka Kula u kojima se razabire podjela zemljišnih posjeda, kao i o selima Mušaluk i Kaluđerovac koja ujedno predstavljaju primjere organizirano strukturiranih naselja.²⁵⁹ Moguće objašnjenje, barem za zadnja dva slučaja, moguće je pronaći u činjenici da se radilo o naseljima koloniziranim od strane nekadašnjih podložnika Dvorske komore, koji su bili spremniji na prihvaćanje naloga vlasti. Međutim, prema konfesionalnoj slici pojedinih ličkih i krbavskih sela može se uočiti da vlasti nisu bile u mogućnosti provesti svoju ideju o preseljenju stanovništva i formiranju vjerski jednolikih i zatvorenih naselja.²⁶⁰

2.4. Kategorije stanovništva

Na prijelazu iz XVII. u XVIII. stoljeće javljaju se prva izvješća koja поближе opisuju sastav stanovništva Like i Krbave, pri čemu se razlikuje nekoliko kategorija. Riječ je o izvješćima biskupa Glavinića, odnosno opata Martina (Marina) kao i komorskog upravitelja Coroninija. Na temelju njihovih opažanja oblikovala se slika „peterostrukog naroda“, odnosno pet kategorija stanovništva koje su se međusobno razlikovale na temelju vjerskih, etničkih,

²⁵⁷ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 179-180; Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 108-109.

²⁵⁸ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 146-147, 177; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 95-97.

²⁵⁹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 181-190.

²⁶⁰ Isto, 177.

društvenih i kulturnih karakteristika. Prvu skupinu činili su „Hrvati“, odnosno katolički habsburški podanici koji su se doselili s prostora Krajine ili s vlastelinstava u krajiškom zaleđu. Radilo se o krajišnicima, oslobođenim kmetovima i sitnim plemićima. Ta društvena skupina zauzela je strateški važne ličke i krbavske utvrde, poput Udbine, Perušića, Ribnika, Gračaca, Metka i Podlapače te je sačinjavala značajan udio krajiškog časničkog korpusa.²⁶¹ Drugu kategoriju, koju se također može poimati kao podskupinu „Hrvata“, činili su „Kranjci“. Ti etnički heterogeni doseljenici većinom su potjecali iz Kranjske ili krajeva bliže Kranjskoj koji su bili pod vlasti Gradačke dvorske komore, poput primjerice gospoštije Brod. Riječ je o nekadašnjim zavisnim seljacima koji su se bavili isključivo zemljoradnjom te su stoga činili nevojnički element u Lici i Krbavi.²⁶² „Kranjci“ su se najvećim dijelom naselili u Mušaluku, Kaluđerovcu i Brušanima.²⁶³

Treća društvena skupina bili su muslimanski stanovnici koji se nisu povukli u Bosnu nakon uspostave habsburške vlasti u Lici i Krbavi. U izvorima su oni navedeni pod terminima „Pokrštenici“ i „Novokršćani“ (*neochristiani, neofiti*), a ponekad su se nazivali i „Turci“. Iako su prihvatili rimokatoličku vjeru te su, prema nekim izvjestiteljima poput biskupa Glavinića, bili percipirani kao pokorni podanici, njihov broj se kontinuirano smanjivao, ponajviše zbog neprijateljski nastrojenih doseljenika koji su željeli prisvojiti njihovu zemlju. Do 1712. godine gotovo trećina od oko 1.700 pokrštenika koliko ih je navodno bilo 1689. godine prebjeglo je u Bosnu, dok se ostatak grupirao u Perušiću.²⁶⁴

Četvrtu skupinu katoličkog stanovništva sačinjavali su Bunjevci. Suvremenici, poput biskupa Brajkovića i komorskog upravitelja Ramschüssela, doprinijeli su oblikovanju stereotipne slike Bunjevaca kao ratničkog i buntovnog naroda.²⁶⁵ Podrijetlom ta skupina potječe s prostora Zapadne Bosne, Zapadne Hercegovine i kopnene Dalmacije, a njihova pastoralno-patrijarhalna

²⁶¹ Marko Šarić, „Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14.“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 343, 347, 369, 377-378.

²⁶² Močanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 304-308. Hrvoje Petrić tvrdi da su se Kranjcima nazivali i lički starosjedioci što upućuje na mogućnost da je Kranjac možda bio i općeniti naziv za stanovnika Krajine. Više o tome i o pojmu „Kranjci“ vidi: Hrvoje Petrić, „Tko su Kranjci u Lici krajem 17. i početkom 18. stoljeća?“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 389-396.

²⁶³ Šarić, „Predmoderne etnije“, 374-375.

²⁶⁴ Isto, 350-351; Petrić, „Tko su Kranjci“, 393.

²⁶⁵ Prema jednoj od tri pretpostavke etimologije njihovog porijekla, bunjevačko ime je poteklo upravo od glagola „buniti se“. Druga pretpostavka odnosi se na rječicu Bunu koja kod Blagaja u Hercegovini utječe u Neretvu, a treća na bunju ili poljaricu, okruglu kamenu nastambu koja je bila karakteristična za područja koja su nastanjivali Bunjevci. Detaljnije o etimologiji riječi „Bunjevac“ usp. Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 87, bilj. 6; Pavelić, *Bunjevci*, 16-19; Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, 255-257.

kultura povezivala ih je s Vlasima.²⁶⁶ Kao što je već ranije u tekstu navedeno, Bunjevci su iz smjera velebitskog Podgorja i dalmatinskog zaleđa naselili većim dijelom pazariško, smiljansko i lovinačko područje, a jednako tako pojedine su se skupine nastanile na gospićkom polje te perušićkom i otočkom području. Iako se radi o relativno maloj skupini u brojčanom smislu u usporedbi s Vlasima i Hrvatima, za Bunjevce je karakteristično da su posjedovali velike količine zemljišta.²⁶⁷ Glavna bunjevačka naselja bila su Pazarište, Smiljan, Lovinac i djelomice Novi.²⁶⁸

Petu i uvjerljivo najbrojniju skupinu činili su Vlasi, koji su 1712. godine činili čak 87 % ukupnog stanovništva Like i Krbave. Tumačenje točnog značenja ovoga pojma izazvalo je velike prijepore u pojedinim europskim, kao i svjetskim historiografijama, o čemu je iscrpno pisao Zef Mirdita.²⁶⁹ Primjerice, u balkanskim historiografijama, među koje se ubraja i jugoslavenska historiografija, javlja se tendencija negiranja zasebnog etnoidentiteta Vlaha, što Mirdita objašnjava kao posljedicu stvaranja nacionalnih država na Balkanu kada su Vlasi zbog svoje pravoslavne vjere bili uvrštavani među pripadnike pojedinih pojedinih balkanskih nacija. U tome smislu Vlasi su svedeni isključivo na društvenu grupu koja je definirana njihovim djelatnostima, točnije stočarstvom, trgovinom i vojnim zanatom.²⁷⁰

U hrvatskoj historiografiji glede pitanja porijekla Vlaha prevladavaju dva mišljenja: prema prvom Vlasi su bili autohtono stanovništvo koje je u ranom i razvijenom srednjem vijeku živjelo na planinama Dinare i tek se početkom XI. st. počelo spuštati u ravnice, dok je prema drugom ta populacija početkom XV. stoljeća došla s područja bosanskih planina i naselila hrvatske prostore. Mirdita razlikuje tri faze u obradi problema Vlaha: humanističko do XIX. stoljeća koje je usredotočeno na utvrđivanje vrijeme pojave Vlaha na hrvatskom području, zatim razdoblje od početka XIX. stoljeća pa sve do devedesetih godina XIX. stoljeća kada se Vlasi sagledavaju u kontekstu Vojne krajine te tijekom kojega se Vlasi uglavnom poimaju kao Srbi zbog pravoslavne vjere te konačno razdoblje koje počinje zadnjim desetljećem XX. stoljeća kada se Vlasima pristupa kao zasebnom etničkom elementu.²⁷¹

²⁶⁶ Šarić, „Predmoderne etnije“, 348-349.

²⁶⁷ Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, 244-245.

²⁶⁸ Šarić, „Predmoderne etnije“, 374-375.

²⁶⁹ Vidi: Zef Mirdita, *Vlasi u historiografiji* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004). O tumačenju pojma „Vlasi“ u historiografiji usp. Zlatko Kudelić, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663.-1670.)“, *Povijesni prilozi* 32 (2007): 119-182., 127-145; isti, *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatskoj-slavonskoj vojnoj krajini (1611.-1755.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 57-73.

²⁷⁰ Mirdita, *Vlasi u historiografiji*, 180-182.

²⁷¹ Isto, 391-392.

Kod ranije generacije hrvatskih povjesničara, među kojima su Radoslav Lopašić, Vjekoslav Klaić, Franjo Rački, Ferdo Šišić i Nada Klaić, mogu se uočiti neka obilježja vezana uz problematiku Vlaha. Vlasi se shvaćaju kao potomci romaniziranog stanovništva Balkana koji su se s vremenom slavizirali. Tijekom novoga vijeka uslijed sve učestalijih migracija stanovnika s područja Osmanskog Carstva taj se termin proširio na razne društvene skupine koje su bile pravoslavne vjere, a karakteriziralo ih je bavljenje stočarstvom i vojnim zanatom. Tek organizacijom Srpske pravoslavne crkve na hrvatskim prostorima postupno će se srpsko narodno ime proširiti među Vlasima.²⁷²

U kontekstu krajiške historiografije također se mogu uočiti različita tumačenja pojma Vlah. Tezu o posebnom etnicitetu Vlaha iznijeli su Mirko Valentić i Zef Mirdita, dok su Fedor Moačanin, Karl Kaser, Marko Šarić i Nataša Štefanec prednost dali društvenom značenju toga pojma, u smislu oznake za krajišnike, pastire i prebjege s osmanskog teritorija. Drago Rokandić smatra pojam „Vlah“ sinonimom za etnički pojam „Srbin“, dok Zlatko Kudelić ističe konfesionalno značenje toga pojma, pozivajući se na podjelu krajišnika na „Slavonce“, „Predavce“ i „Vlahe šizmatike“ u ispravama zagrebačkih biskupa.²⁷³ Na kraju, Wendy Bracewell prihvaća mogućnost da taj pojam ima ujedno i etničko i konfesionalno i društveno značenje. Izvorno taj se termin rabio za označavanje romanskog ili romaniziranog stanovništva Balkanskog poluotoka, a potom je u srednjem vijeku stekao i oznaku posebne društvene skupine koja je se od drugih razlikovala po svom pravnom statusu i po svojim dužnostima.²⁷⁴

Konkretno u slučaju Like, Marko Šarić navodi da su se pod pojmom „Vlasi“ podrazumijevali nositelji patrijarhalno-pastoralne kulture dinarskog kruga koje je također karakterizirala posebna društvena struktura i organizacija, točnije „knežine“, zatim novoštokavština, kao i proširena obitelj tzv. zapadnobalkanskog tipa. Nadalje, Šarić upozorava da je taj termin također uključivao prebjege s osmanskog i mletačkog teritorija, neovisno o njihovoj vjerskoj pripadnosti, pozivajući se na Brajkovićevo navođenje „šizmatičkih Vlaha“ kao najbrojnije društvene skupine u Lici i Krbavi.²⁷⁵ U ranoj fazi kolonizacije Like i Krbave, tijekom zadnjeg desetljeća XVII. stoljeća, u pojedinim izvještajima uistinu se navode „Vlasi iz Krmpota i Sv. Jurja“ koji su nesumnjivo bili Bunjevci i „katolički Vlasi ili Bunjevci“, kao i „Vlasi

²⁷² Usp. Klaić, „Vlasi u Hrvatskoj tečajem 14. i 15. stoljeća (1880)“, u: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*. prir. Ivan Mužić (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010), 9, 15; Kudelić, *Marčanska biskupija*, 63; Mirdita, *Vlasi u historiografiji*, 283-288, 306-309.

²⁷³ Kudelić, „Hrvatsko-slavonska vojna krajina“, 43-44. Usp. isti, „Isusovačko izvješće“, 145; isti, *Marčanska biskupija*, 67, 70-73; Mirdita, *Vlasi u historiografiji*, 260-265, 315-318, 320-325.

²⁷⁴ Catherine Wendy Bracewell, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću* (Zagreb: Barbat, 1997), 25-26, bilj. 12.

²⁷⁵ Šarić, „Predmoderne etnije“, 344.

shizmatici“,²⁷⁶ što sugerira da je barem u toj fazi termin „Vlah“ predstavljao prebjega i nositelja navedene patrijarhalno-pastoralne kulture. Najveću vlašku populaciju u Lici i Krbavi činili su Vlasi koji su po izbijanju Bečkog rata izbjegli na susjedni habsburški i mletački teritorij.²⁷⁷ Njima su se pridružili mnogi pripadnici vlaških sela s područja Karlovačkog generalata, kao i s osmanskog područja koje su karakterizirali slični društveni i kulturni obrasci.²⁷⁸ Vlasi su većinom dominirali u Krbavi, južnoj Lici, Pozrmanju i središnjim dijelovima Ličkog polja, odnosno u područjima bliže osmanskoj i mletačkoj granici.²⁷⁹

Prema popisu iz 1712. godine vlaške obitelji su dominirale u brojčanom smislu, sačinjavajući 74 % ukupnog broja, dok su drugo mjesto zauzimale hrvatske obitelji s 14 %, a bunjevačke nalazile su se na trećem mjestu s 9,6 %, dok je s 2,2 % udio neokršćanskih obitelji bio neznatan.²⁸⁰ U ukupno 38 sela Ličko-krbavskog distrikta navedene godine živjelo je ukupno 26.503 osoba. Tome broju još treba pridodati 1.405 osoba porkulabije Smiljan koja je 1713. priključena Ličkom distriktu te u kojoj je naknadno izvršen popis stanovništva.²⁸¹ Stoga, ukupan broj stanovnika 1714. godine iznosio je 27.908 osoba u 2.485 kućanstava. Od toga broja 51,9 % je bilo muškaraca, a 48,1 % žena.²⁸² U vrijeme utemeljenja Ličke pukovnije 1746. godine zabilježen je broj od 36.133 stanovnika,²⁸³ što znači da se može govoriti o umjerenom porastu.

Taj je porast ostvaren usprkos činjenici da je na ovom području još 1712. godine bila prisutna prenapučenost, o čemu svjedoči ranije navedeni podatak o 400 obitelji bezemljaša. Ipak, okolnosti vezane uz nepovoljne životne uvjete, koji su djelomično bili i posljedica zloupotreba krajiških časnika, potaknule su pojedine stanovnike ne samo ovoga područja, već i cijelog Karlovačkog generalata na iseljavanje. Prvi veliki iseljenički val na području ovoga generalata zabilježen je 1715. godine, a smjer kretanja konkretno iseljenika s Ličko-krbavskog prostora bio je većim dijelom prema Slavoniji i Srijemu,²⁸⁴ a u nešto manjoj mjeri na susjedno mletačko

²⁷⁶ Usp. Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 90-93; Mile Bogović, „Restauracija Katoličke crkve u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka 1689. godine“, *Senjski zbornik* 20 (1993): 110-113; Mile Bogović, „Dva pisma Pavla Rittera Vitezovića i jedno Marka Mesića“, *Senjski zbornik* 21 (1994): 197-198.

²⁷⁷ Više o položaju Vlaha pod osmanskom vlasti: Močanin, *Turska Hrvatska*, 75-90.

²⁷⁸ Šarić, „Predmoderne etnije“, 357-359.

²⁷⁹ Rokсандić, „Ljudi i prostori Like i Krbave, 104; Šarić, „Predmoderne etnije“, 374-375.

²⁸⁰ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 173.

²⁸¹ Područje Smiljana je tek 1713. izdvojeno iz sastava Grada Karlobaga i priključeno Nadkapetaniji Lici i Krbavi, za to područje dodatno je proveden popis u srpnju 1714. godine. Šarić, „Predmoderne etnije“, 359.

²⁸² Lazanin, *Slika drugoga*, 190.

²⁸³ Rokсандić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 105.

²⁸⁴ Tako se primjerice navodi da je oko 1730. godine pedesetak pravoslavnih obitelji, ponajviše iz Gračaca naselilo sela oko Vinkovaca. Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, 263; Skenderović, „Autarkičnost vojnokrajiškog sustava“, 245.

i osmansko područje.²⁸⁵ S obzirom na to da se u većini slučajeva nije radilo o preseljenju na prostore izvan Vojne krajine, može se pretpostaviti da je glavna motivacija uistinu bila potraga za kvalitetnijom zemljom, a ne otklanjanje krajiškog statusa.

2.5. Vjerski odnosi

Prema popisu iz 1712. godine ukupno 19.042 (71 %) stanovnika bilo je pravoslavne vjere, dok je 7.611 (29 %) bilo katoličke. Zapadna Lika bila je pretežito katolička s dvije veće pravoslavne zajednice kod Perušića i Smiljana. Za razliku od toga istočna i južna Lika bile su pravoslavne, s nekoliko katoličkih mjesta, među kojima je najznačajnije bilo ono u Lovincu. Krbava je gotovo cijela bila pravoslavna, osim triju manjih katoličkih zajednica u Udbini, u Mutiliću i Podlapači.²⁸⁶ Uspostavom habsburške vlasti na ličko-krbavskom prostoru djelovanje kršćanskih crkava omogućeno je u daleko većim razmjerima nego što je to bio slučaj pod osmanskom vlasti. Nove političke okolnosti pružile su crkvenim institucijama priliku da prošire svoje utjecaj nad ovim prostorima i steknu što veći broj vjerskih sljedbenika.

2.5.1. Djelovanje Katoličke crkve

Uspostavom habsburške vlasti biskup Glavinić očekivao je da će se njegova ovlast proširiti i na prostor Like i Krbave, čemu se usprotivio zagrebački kanonik Stjepan Dončić, ujedno i naslovni krbavski biskup.²⁸⁷ Dana 4. svibnja 1691. godine Lika i Krbava su predane na upravu senjsko-modruškom biskupu, iako je spor između njega i krbavskog biskupa i dalje trajao.²⁸⁸ No, spomenuti biskup zadržao je samo formalno pravo uprave nad tim regijama koje su u crkvenom smislu zadržale svoju posebnost. Bila je to posljedica politike novih vlasti koje su u

²⁸⁵ Jurišić, „Lika i Krbava od Velikog rata“, 109; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 157.

²⁸⁶ Šarić, „Predmoderne etnije“, 362.

²⁸⁷ Još je 1460. godine sjedište Krbavske biskupije zbog osmanske opasnosti preseljeno iz Udbine u Modruš, nakon čega će se javiti naziv „Modruška biskupija“. Nakon što su Osmanlije osvojili Modruš 1493. godine, biskup je prešao u Novi Vinodolski. U XVII. stoljeću Modruška biskupija će biti pripojena Senjskoj biskupiji, a habsburški Dvor će nastaviti praksu dodjeljivanja titule krbavskog biskupa pojedinim uglednicima. O utemeljenju i razvoju Senjske te Modruške ili Krbavske biskupije u srednjem vijeku: Mile Bogović, ur., *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija: izvješća biskupa Svetoj stolici (1602-1919)* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost, 2003), 21-32.

²⁸⁸ Spor je konačno okončan odlukom cara Leopold I. od 4. svibnja 1702. godine prema kojoj je uvažan argument senjsko-modruškog biskupa Brajkovića o istovjetnosti Krbavske i Modruške biskupije, nakon čega je službeno priznat naziv „Modruška ili Krbavska biskupija“, a senjski biskup je od tada obnašao ujedno i funkciju modruškog ili krbavskog biskupa. Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 115; isti, *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, 66.

novostečenim krajevima nastojale zadržati utjecaj u svim sferama života stanovnika.²⁸⁹ Iz te posebnosti razvio se Ličko-krbavski arhiđakonat, a prvi arhiđakon bio je Marko Mesić koji se na toj funkciji spominje 1700. godine.²⁹⁰

Nakon uključivanja Like i Krbave u Vojnu krajinu krajiške vlasti nisu iskazivale potporu senjsko-modruškom biskupu jer su smatrale da ne samo u upravnom, već u crkvenom pogledu ovo područje treba zadržati svoju posebnost. Takav pristup negativno je utjecao i na odnos lokalnih svećenika prema biskupu.²⁹¹ Mesićev nasljednik na poziciji ličko-krbavskog arhiđakona, Damjan Zduna, vladao je gotovo potpuno neovisno o biskupu, iako je službeno pristao pokoravati mu se kao ordinariju. Zduna se suprotstavljao zahtjevima senjsko-modruškog biskupa Nikole Pohmajevića (1717.-1730.) za ubiranjem po 2 dukata godišnje od svake župne crkve i 12 guldena od svake župne crkve prilikom vizitacije, pri čemu je imao i potporu nadkapetana Attemsa.²⁹² Tim postupcima zasigurno je stekao potporu katoličkih vjernika koji su bili zaštićeni od tih nameta. S druge pak strane čini se da katoličko svećenstvo nije bilo u povoljnom položaju, o čemu svjedoči činjenica da su bili prisiljeni sami obrađivati zemlju.²⁹³

Takve okolnosti nesumnjivo su utjecale i na relativno malen broj katoličkih župa na prostoru Like i Krbave. Osnivane su poglavito tijekom dva desetljeća kolonizacije na prijelazu iz XVII. u XVIII. stoljeće i to na područjima koja su naselili hrvatski, kranjski ili bunjevački doseljenici. Nakon uspostave Ličkog distrikta pa do sredine XVIII. stoljeća čini se da njihov broj nije značajnije porastao. Tako da je prema izvješću senjsko-modruškog biskupa Antuna Benzonija (1730.-1745.) iz 1741. godine na tom prostoru zabilježeno svega 11 katoličkih župa: Budak, Čanak, Karlobag, Lovinac, Lički Novi, Pazarišće, Perušić, Podlapača, Ribnik, Smiljan i Udbina.²⁹⁴

Misionarsko djelovanje bilo je jedan od najboljih načina za širenje katoličke vjere. Još za vrijeme trajanja protuosmanskog rata, brinjski župnik i vojni kapelan Marko Mesić samoinicijativno poduzima akcije pokrštavanja muslimanskog stanovništva.²⁹⁵ To je

²⁸⁹ Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 108. Franjo Emanuel Hoško, „Priručnici pučkih misija karlovačkih kapucina i riječkih isusovaca za Liku u 18. stoljeću“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 289-290.

²⁹⁰ Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 107-108.

²⁹¹ Isto, 115-116.

²⁹² Bogović, *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, 71. Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 120. Lazanin, *Slika drugoga*, 166-167.

²⁹³ Bogović, *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, 73.

²⁹⁴ Isto, 41-42.

²⁹⁵ Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 106.

nesumnjivo bio razlog zbog kojeg mu je dodijeljena funkcija ličkog i krbavskog arhiđakona, kao i zemljišni posjedi u Mušaluku. U misionarskom radu uskoro mu se pridružio i senjski kanonik Ivan Ručić. No, između njih se javljaju nesuglasice koje su nesumnjivo otežavale proces pokrštavanja. Ipak, prema podatku iz 1696. godine 882 muslimanskih osoba prešlo je na rimokatoličku vjeru.²⁹⁶

Osjetan zamah u misionarskom radu mogao se ostvariti djelovanjem pripadnika redovničkih zajednica. Međutim, njihova prisutnost na ličkom i krbavskom području ostala je poprilično slabo zabilježena. Primjerice, isusovačke misije su u potpunosti izostale tijekom cijelog XVIII. stoljeća, ograničavajući se na prostor Hrvatskog primorja te preostale tri krajiške pukovnije Karlovačkog generalata.²⁹⁷ Jedino je prisutnost kapucina zabilježena na ovim prostorima. Tako početkom rujna 1695. godine s misionarskim radom započinje opat Marin Senjanin iz kapucinskog samostana u Rijeci. Njegovom zaslugom podignuti su gostinjeci u Perušiću i Ribniku, a poslije i samostan u Karlobagu.²⁹⁸ Za djelovanje misionara bila je otežavajuća okolnost što su naišli na otpor kod lokalnog svećenstva koje je na njih gledalo kao na strance.²⁹⁹

2.5.2. Djelovanje Pravoslavne crkve

Širenje katoličke vjere među stanovnicima Like i Krbave otežavala je i pravoslavna crkvena organizacija koje također počinje širiti svoj utjecaj na ovim prostorima nakon nestanka osmanske vlasti. Po dolasku pečkog patrijarha Arsenija III. Crnojevića s velikim brojem pravoslavnih vjernika iz Srbije na teritorij Ugarske 1690. godine, car Leopold I. izdao je posebne privilegije za Pravoslavnu crkvu u Habsburškoj Monarhiji koje su uključivale pravo korištenja svog pravoslavnog crkvenog kalendara, slobodnog ispovijedanja vjere i izbora jednog arhiepiskopa koji je dobio pravo imenovanja pojedinih episkopa.³⁰⁰ Ubrzo je uslijedilo formiranje eparhija na prostorima Vojne krajine gdje se nalazio znatan broj pravoslavnih stanovnika. Već 1695. godine car odobrava osnivanje pravoslavne eparhije koja je trebala imati crkvenu ovlast nad pravoslavnim stanovništvom na području Karlovačkog generalata i Banske

²⁹⁶ Isto, 107.

²⁹⁷ Detaljnije o mjestima koje su pohađali riječki isusovci: Hoško, „Priručnici pučkih misija“, 290-292.

²⁹⁸ Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 108-110, 114. Namjeravali su podignuti i samostan u Kaniži pokraj Gospića, ali su od toga odustali. Hoško, „Priručnici pučkih misija“, 293.

²⁹⁹ Navodno su 1712. godine na crkvenom sinodu u Mušaluku okupljeni katolički svećenici izjavili da priznaju samo arhiđakona Mesića kao jedinog pravog misionara, protiveći se kapucinima koji im oduzimaju dohodak. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 68-69.

³⁰⁰ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 373-376.

krajine.³⁰¹ Sjedište te eparhije trebalo je biti u Metku, gdje je dabrobosanski mitropolit Atanasije Ljubojević (1681. - 1692.) počeo graditi svoju rezidenciju. Međutim, naišao je na otpor opata Marina i arhiđakona Mesića koji su se očito protivili učvršćivanju jedne nove crkvene institucije. Prognani Ljubojević se nakon toga smjestio u Komogovinu kod Kostajnice koja postaje sjedište Kostajničko-zrinopoljske eparhije.³⁰² Tijekom održavanja sabora u Krušedolu 1708. godine, prilikom kojega je ustanovljena Krušedolska, kasnije Karlovačka mitropolija, Ljubojević je ujedno proglašen episkopom Like, Krbave i Karlovačkoga generalata, što je iste godine posebnom potvrdom odobrio i car.³⁰³ Nakon Ljubojevićeve smrti 1712. godine njegovo područje ovlasti je podijeljeno na dvije eparhije: Kostajničko-zrinopoljska je obuhvaćala teritorije Like i Krbave te Banske krajine, dok su se preostali dijelovi Karlovačkog generalata našli pod ovlasti Karlovačko-senjsko-primorske eparhije.³⁰⁴

Uspješno širenje pravoslavne crkvene organizacije na prostoru grofovija Like i Krbave može se uočiti po znatnom broju parohija koje je zabilježio biskup Brajković prilikom svoje vizitacije 1700. godine. Radilo se o ukupno 19 parohija smještenih u južnom i istočnom dijelu ovoga područja: Kosinj, Široka Kula, Ostrvica, Počitelj, Vrebac, Mogorić, Medak, Raduč, Gračac, Zrmanja, Bruvno, Kurjak, Mekinjar, Pišać, Jošane, te po dvije parohije na području Bunića i Korenice.³⁰⁵

Postavlja se pitanje kako je središnja državna vlast općenito gledala na Pravoslavnu crkvu i širenje njezinog utjecaja na krajišnike? Mišljenja vezana uz taj problem variraju. Fedor Moaćanin, primjerice, tumači da je politika Bečkog dvora u prvoj polovici XVIII. stoljeća nastojala onemogućiti krajišnicima Varaždinskog i Karlovačkog generalata da se priključe Karlovačkoj mitropoliji, s obzirom na to da su se mitropolitove privilegije odnosile samo na civilne dijelove Ugarske, Hrvatske i Slavonije. Jednako tako, Moaćanin smatra da su pravoslavni krajišnici, kao i katolički, bili nezadovoljni prisutnošću Unijatske crkve u Marči, zbog čega su često izbijali nemiri.³⁰⁶ Kaser tvrdi da se pravoslavne crkve na krajiškom prostoru nisu smjele podizati bez dozvole Dvorskog ratnog vijeća, a pravoslavni svećenici nisu mogli računati ni na kakvu državnu potporu, već su se morali uzdržavati prihodima koje su plaćali

³⁰¹ Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)*, sv. 2: *Povojačeno društvo (1754-1881.)*, prev. Josip Brkić (Zagreb: Naprijed, 1997), 190-191.

³⁰² Lazanin, *Slika drugoga*, 165-166. Usp. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 66; Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 127-128; Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 48.

³⁰³ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 424-425.

³⁰⁴ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 33-34; Kudelić, *Marčanska biskupija*, 434.

³⁰⁵ Šarić, „Predmoderne etnije“, 364, bilj. 85.

³⁰⁶ Moaćanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 59.

pravoslavni vjernici.³⁰⁷ Međutim, s druge strane, Kudelić ukazuje na promjene u politici Beča prema pravoslavcima koje nastupaju upravo na prijelazu XVII. u XVIII. stoljeće. Iako je Beč možda priželjkivao privesti pravoslavce crkvenoj uniji, dolaskom velikog broja pravoslavnog stanovništva iz Srbije pod vodstvom patrijarha Crnojevića bio je prisiljen primijeniti politiku opreza i popuštanja u želji da uz pomoć povoljnih uvjeta zadrži nove podanike unutar granica Habsburške Monarhije. U tome smislu, politika prihvaćanja unije od tada više neće biti jedino rješenje za postupanje prema pravoslavnim stanovnicima.³⁰⁸

Ta promjena u crkvenoj politici značajno će utjecati na slabljenje unijatskog pokreta. Projekt crkvene unije zaživio je na prostoru Vojne krajine u XVII. stoljeću kada je 1611. godine grkokatoličkom biskupu Simeonu Vratanji papa Pavao V. (1605.-1621.) dodijelio biskupsku vlast u Ugarskoj te u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini. Iako je Marčanska biskupija bila povezana s Pečkom patrijaršijom, biskupi su priznavali uniju s Katoličkom crkvom i zagrebačkog biskupa za svog crkvenog starješinu.³⁰⁹ Na području Ličkog sandžaka sredinom XVII. stoljeća zabilježeno je da su mjesta Široka Kula, Raduč i Bunić bila podložna dalmatinskom episkopu Epifaniju Stefanoviću koji je također prihvatio crkvenu uniju s Katoličkom crkvom.³¹⁰ Položaj Marčanske biskupije i općenito unijatskog pokreta postao je dodatno otežavajući krajem XVII. stoljeća, kada patrijarh Crnojević dobiva privilegije od cara Leopolda I. prema kojima svi kršćani grčkog obreda, neovisno o tome jesu li pravoslavci ili grkokatolici, postaju podložni njegovoj crkvenoj ovlasti. Slobodno djelovanje pravoslavnih episkopa među grkokatolicima nije se onemogućavalo zbog tadašnjih dobrih odnosa s Rusijom, kao i zbog podrške krajiških vlasti koje su prvenstveno u vidu imale obranu granica od osmanske prijetnje.³¹¹

Prema ispravi senjskoga kaptola izdanoj 21. II. 1696. godine na prostoru Like i Krbave lički „raskolnički Vlasi“ još su tada priznavali crkvenu vlast marčanskog biskupa Izaije Popovića. Bilo je to neposredno nakon protjerivanja pravoslavnog episkopa Ljubojevića koji je u Metku pokušavao izgraditi svoju rezidenciju. Međutim, iako mu je bilo zabranjeno djelovanje na ličko-krbavskom području, Ljubojević se preselio na prostor Banske krajine gdje je uspostavio svoju rezidenciju u manastiru u Komogovini. Povelja hrvatskog bana Adama Batthyanija (1693.-1703.), izdana 23. rujna 1696. godine, osigurala je neometano djelovanje ovome episkopu

³⁰⁷ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 191-192.

³⁰⁸ Bogović, „Restauracija Katoličke crkve“, 106.

³⁰⁹ Detaljnije: Kudelić, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima“, 121-122, bilj. 5; Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 36-37.

³¹⁰ Bogović, „Restauracija katoličke crkve“, 105.

³¹¹ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 392.

„rascianskog naroda između Une i Kupe“ i njegovim kaluđerima čime mu je omogućeno neovisno djelovanje na području pod ovlasti marčanskih biskupa.³¹²

Tijekom prve polovice XVIII. stoljeća djelovanje marčanskih biskupa na području Karlovačkog generalata bilo je onemogućavano zbog krajiških generala koji nisu dopuštali prisilno unijaćenje i ugrožavanje stabilnosti zbog opasnosti od ustanka i neprestanih ratnih prilika. Tako je krajem 1706. godine marčanski biskup Gabrijel Turčinović (1700.-1717.) uputio predstavku caru Josipu I. u kojoj je upozorio na odbijanje karlovačkoga generala Hanibala Porzie da mu pruži pomoć pri učvršćenju crkvene vlasti u Karlovačkom generalatu.³¹³ Jednako neuspješan bio je marčanski biskup Grgur Vučinić (1727.-1733.) prilikom pokušaja da izvrši vizitaciju na prostoru Karlovačkog generalata i vrati vlast nad izgubljenim područjem. Iz izvješća karlovačkog generala Rabatte od 26. lipnja 1729. godine uočljivo je da čak ni Dvorsko ratno vijeće, a ni krajiške vlasti nisu podržavali Vučinićeve zahtjeve za vizitacijom krajišnika zbog opasnosti od izbivanja pobune. Nisu, doduše, zazirali od ideje provođenja unije, ali su se protivili metodama prisile nad krajiškim stanovništvom.³¹⁴

Nešto povoljnija situacija pružila se marčanskom biskupu Teofilu Pašiću (1738.-1746.) koji je uživao potporu cara Karla VI. Car ga je 28. studenog 1739. godine imenovao biskupom naroda „grčkog obreda“ u Hrvatskoj i Slavoniji i naredio krajiškim vlastima da mu moraju pružiti svu moguću pomoć u obavljanju biskupske vlasti. Pašića je podržavao i general Herberstein koji je smatrao da bi novi marčanski biskup trebao proširiti svoju ovlast na područje pod kontrolom nedavno preminulog gornjokarlovačkog episkopa Danila Ljubotina,³¹⁵ za što se zalagao i zagrebački biskup Juraj Branjug (1723.-1747.). No, s druge strane, širenju Pašićeve jurisdikcije na prostor Karlovačkog generalata suprotstavilo se pravoslavno svećenstvo i krajišnici zbog kojih je Beč bio prisiljen na popuštanje.³¹⁶ Svi planovi glede provođenja crkvene unije konačno su propali sa smrću cara Karla VI. 20. listopada 1740. godine.³¹⁷

Politika središnjih prema pravoslavnom stanovništvu osmišljena u habsburškoj središnjici razlikovala se od one koja se provodila na samom terenu. Primjerice, car Leopold I. je 1695.

³¹² Isto, 387-388, 391.

³¹³ Kudelić objašnjava da je general Porzia tako postupao zbog sigurnosnih prilika u generalatu. Naime, u to vrijeme je Rákóczyjev pristaša, Josip barun Vojnović pripremao za vojni upad iz Bosne. Isto, 411-413.

³¹⁴ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 448-449.

³¹⁵ Danilo Ljubotina je preminuo u siječnju 1739. godine, a do svoje smrti je obnašao i funkciju upravitelja Konstajničko-zrinjopoljske eparhije pod kojom se nalazio Ličko-krbavski distrikt.

³¹⁶ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 478-479, 505. Pašić je početkom 1741. godine pokušao vizitirati Karlovački generalat, no naišao je na otvoreni otpor krajišnika koji su ga čak fizički napali u Metku, a gomirski ga kaluđeri nisu htjeli ni pustiti u manastir. Isto, 482.

³¹⁷ Još 1735. godine pravoslavni su krajišnici nasilno preoteli Marču, protjeravši tamošnje grkokatolike iz samostana, a u lipnju 1739. godine podmetnuli su požar tijekom kojega su izgorili samostan i crkva. Isto, 478-479.

godine ispravom odlučio da su svi pravoslavni kršćani izuzeti od plaćanja desetine katoličkom svećenstvu, već su ju trebali plaćati za uzdržavanje svoga svećenstva. No, biskup Brajković je predlagao da se pravoslavni vjernici podvrgnu plaćanju crkvene desetine i da prihvate senjsko-modruškog biskupa kao jedinoga crkvenog poglavara, argumentirajući da pravoslavni svećenici iznuđuju novac od vjernika pod prijetnjom izopćenja, a da pritom potiču stanovništvo na neposluh prema državnim vlastima.³¹⁸

Povjerenstvo za uređenje Like i Krbave također je predlagalo da se kaluđerima zabrani ubiranje prihoda (*Collectur*) za episkopa Ljubojevića, jer iznuđuju velika podavanja od siromašnih pravoslavnih kuća. Spomenuto se radno tijelo također zalagalo za jačanje katoličke vjere i za strogu segregaciju katoličkog stanovništva od pravoslavnog. Pravoslavni vjernici trebali su, prema zamisli Povjerenstva, biti podređeni katoličkom biskupu i prihvatiti crkvenu uniju. Međutim, tri godine poslije toga Gradačko ratno vijeće upozorova generala Rabattu da se ne smiju primjenjivati nasilne metode kako bi pravoslavni krajišnici prihvatili crkvenu uniju, pozivajući se na njihove pritužbe protiv postupaka unijatskog biskupa Rafaela Markovića.³¹⁹

2.5.3. Međuvjerski odnosi

Tijekom prve polovice XVIII. stoljeća kršćanske zajednice primjenjivale su razne metode kako bi privukle vjernike u svoje okrilje. Pri tome važnu ulogu igraju beneficije koje nudi pojedina vjeroispovijest, poput mogućnosti razvrgavanja braka kod pravoslavaca, zatim drugih materijalnih prednosti, ali i posljedica sklapanja braka između supružnika različitih vjera. Tome još treba pridodati i pritiske kojima su bili izloženi stanovnici koji su u pojedinim mjestima činili vjersku manjinu.³²⁰ Čini se da su prelasci na pravoslavlje bili učestaliji, o čemu svjedoči podatak da je u Karlovačkom generalatu za vrijeme vlasti episkopa Danila Ljubotine (1713.-1739.) između 1.000 i 6.000 katolika prešlo na pravoslavlje.³²¹ Možda se među njima kriju i „stari kršćani“ navedeni u izvještajima biskupa Glavinića i Brajkovića koji su prema tumačenju Damjana Pešuta bili pripadnici raznih etničkih struktura objedinjeni pod Starohrvatskom glagoljaškom crkvom u vrijeme osmanske vladavine. Uspostavom habsburške vlasti ti su se vjernici našli pod sve jačim pritiskom senjsko-modruških biskupa koji su po nalogu

³¹⁸ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 377, 399-401.

³¹⁹ Lazanin, *Slika drugoga*, 163-165.

³²⁰ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 190; Kudelić, *Marčanska biskupija*, 132.

³²¹ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 133, bilj. 196.

Kongregacije za širenje vjere³²² nalagali da se odreknu slavenskog obreda i prihvate latinski. Pretpostavlja se da je taj potez potaknuo mnoge „stare kršćane“ da se priklone Pravoslavnoj crkvi koja je u obredu i nekim običajima bila slična Starohrvatskoj crkvi.³²³

Značajno je da u prvoj polovici XVIII. stoljeća nisu zabilježeni neki značajniji slučajevi vjerske netrepeljivosti na prostoru Like i Krbave. Doduše, spominju se napadi i protjerivanja pokrštenih muslimana iz Perušića 1696., 1701. i 1704. godine od strane Vlaha i katoličkih Bunjevaca.³²⁴ No, ti ekscesi nisu nužno bili vjerski motivirani, već se vjerojatno radilo o težnji da se domogne bogatih zemljišnih posjeda koji su bili smješteni oko Perušića. Štoviše, mogu se pronaći primjeri izrazite vjerske snošljivosti. Tako je zabilježen slučaj kosinjskog župnika Nikole Uzelca koji je 1696. godine držao mise na istočnom i zapadnom bogoslužju.³²⁵ Nadalje, arhidakon Mesić je za vrijeme odsutnosti episkopa Ljubojevića upravljao poslovima Pravoslavne crkve, a također je dijelio zemlju pravoslavnim svećenicima.³²⁶

2.5.4. Identiteti krajišnika

U prijašnjim dijelovima teksta moglo se uočiti koji su sve faktori doprinosili međusobnom razlikovanju pojedinih skupina stanovništva nastanjenih na prostoru Like i Krbave. Koncept „peterostrukog naroda“ temeljio se na različitim obilježjima: vjerske pripadnosti, jezika, modela obitelji, gospodarskih aktivnosti i društvenog položaja. Prema Šarićevom tumačenju ova podjela bila je zasnovana na percepciji „odozdo“, odnosno kao posljedica promatranja ljudi koji su došli u izravan doticaj s ovdašnjim stanovništvom. Nasuprot tome, percepcija „odozgo“, osmišljena u udaljenim središtima, stvorila je pojednostavljeni sustav podjele stanovništva koji se temeljio na vjerskoj pripadnosti. Velike zasluge u tome smislu treba pripisati nositeljima krajiške vlasti, točnije krajiškim časnicima koji su čak otišli i korak dalje te su stvorili koncept jedinstvenog krajiškog stanovništva (*Gränitz Volck*).³²⁷

³²² Sveta Kongregacija za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) utemeljena je 1622. godine za vrijeme pape Grgura V. (1621.-1623.) sa zadatkom promicanja katoličke vjere u nekršćanskim novootkrivenim i nekatoličkim europskim krajevima. Time je ujedno cjelokupno misionarsko djelovanje stavljeno pod papin nadzor. Eamon Duffy, *Sveci i grešnici: povijest papa*, prev. Olga Vučetić (Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1998), 180.

³²³ Osim senjsko-modruškim biskupima, koji su postepeno sve više jačali svoj utjecaj nad Likom i Krbavom prema sredini XVIII. stoljeća, za uklanjanje svih ostalih oblika obreda osim rimskog, zalagala se i vladarica Marija Terezija. Detaljnije o „starim kršćanima“ i Starohrvatskoj crkvi vidi: Pešut, „Etnička i konfesionalna podjela Like“, 90-93, 95, 97-104, 105-107, 117, 128-129.

³²⁴ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 401. Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 83.

³²⁵ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 387.

³²⁶ Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 67-68.

³²⁷ Šarić, „Predmoderne etnije“, 329, 340, 345, bilj. 38, 360-361.

Može se pretpostaviti da je na sličan način tekao i proces usvajanja identiteta kod samih stanovnika Like i Krbave. Pritom je, u smislu akulturacije, postojanje mješovitih sela nesumnjivo pripomoglo. No, prije svega to je bilo i posljedica nastojanja krajiških vlasti koje su usmjeravale cjelokupno krajiško stanovništvo na preuzimanje jedinstvenih društvenih obrazaca, poput modela proširene obitelji kao preduvjeta za uspješnije ispunjavanje vojne obveze i zemljoradničkih poslova.³²⁸ Prema tome, jedina razlika među krajišnicima ostala je ona zasnovana na vjerskoj pripadnosti koja će tijekom XVIII. stoljeća postati sve jasnije definirana. No, to nije nužno značilo da bi ju trebalo povezivati s osjećajima nacionalne pripadnosti. Temelji za nacionalno osvješćivanje možda su bili postavljeni u ovo doba, ali njegova puna snaga moći će se uočiti tek u XIX. stoljeću. Tijekom XVIII. stoljeća za pravoslavne krajišnike Varaždinskog i Karlovačkog generalata ponekad se, doduše, osim naziva „Vlah“ rabio i naziv „Rasciani“ ili „Serviani“, kojim je tijekom Bečkog rata Dvor nazivao stanovništvo Srbije i Makedonije koje je s patrijarhom Crnojevićem prebjeglo u Ugarsku, a crkvena hijerarhija Pečke patrijaršije njime je nazivala sve pravoslavne kršćane u Osmanskom Carstvu i Habsburškoj Monarhiji.³²⁹ No, kao što Kudelić tumači, pravoslavne crkve nisu mogle misliti u nacionalnim terminima prije XIX. stoljeća jer su do tog vremena još uvijek njegovale ideju srednjovjekovnih carstava koja su od Bizanta preuzeli ulogu univerzalnoga carstva.³³⁰

U svakom slučaju o konceptima moderne nacije na krajiškom području se u XVIII. stoljeću još ne može govoriti. Nastojanjem habsburških vojnih vlasti svi oblici svijesti krajišnika ujednačavali su na regionalnoj (generalatskoj) i pukovnijskoj razini. Na taj način pojačala se uporaba pojmova „Hrvati“ i „Slavonci“, kao i „Ličani“ i „Ogulinci“. Čini se da se taj koncept ukorijenio i među samim krajišnicima, ili barem krajiškim časnicima, s obzirom na to da su tijekom francuske vlasti (1809.-1813.) krajiški časnici srpskog porijekla često koristili hrvatsko ime (*Croaten*) u vlastitoj samoidentifikaciji.³³¹

Geografski uvjeti također su nesumnjivo utjecali na oblikovanje posebnog identiteta. Uspostavom Grofovija Like i Krbave, odnosno Ličko-krbavskog distrikta te sredinom XVIII. stoljeća Ličke pukovnije, postupno se razvijala snažna prostorna identifikacija stanovništva.³³²

³²⁸ Isto, 338-339, bilj. 25, 339-340, 372.

³²⁹ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 130.

³³⁰ Isto, 101-102. Preduvjeti za stvaranje srpske nacionalne crkve ostvareni su u Habsburškoj Monarhiji djelovanjem Karlovačke metropolije putem kulta nacionalnih svetaca, poput Save Nemanjića koji je 1774. godine proglašen nacionalnim svecem i zaštitnikom Srba u Monarhiji. Isto, 103.

³³¹ Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 2, 122-123.

³³² Dane Pejnović, „Geografske osnove identiteta Like“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 62.

Izloženost jednakim klimatskim uvjetima i život u uvjetima tradicionalnog gospodarstva obiteljskih zadruga postupno je sve više zblizavao inicijalno raznorodne društvene zajednice unutar užih i širih prostorno-životnih cjelina, što je rezultiralo slabljenjem posebnih kulturno-identitetskih obilježja na štetu razvoja složenih prostornih identiteta.³³³ Jednako kako su klima, sastav tla i konfiguracija zemljišta utjecali na oblikovanje prostornog identiteta, geostrateški položaj i uključivanje u Vojnu krajinu također su doprinijeli stvaranju ratničkog mentaliteta i identiteta koji će se sve intenzivnije razvijati tijekom XVIII. stoljeća.³³⁴

2.6. Život u Krajini

Kada se govori o krajiškom načinu života, često ga se poima u izrazito negativnom svjetlu. Glavni argumenti za takvo stajalište tiču se krajiške neimaštine i oskudne zemlje koja je u najboljem slučaju jedva mogla održati krajišnike i njihove obitelji na životu. Tome treba pridodati i brojne radne obveze koje su krajišnicima nametnuli časnici i krajiške vlasti. Na kraju, ne treba zaboraviti ni ratne strahote kojima su krajišnici bili izloženi, ne samo u obrani državnih granica i svojih domova, već i u udaljenim zemljama kamo su bili poslani kako bi zadovoljili ambicije svojih vladara. Međutim, potrebno je još jednom istaknuti da su krajišnici, naročito oni koji su nastanjivali ličko-krbavski prostor, zapravo zahtijevali da im se dodijeli taj status koji će ih, prije svega, uzdignuti u društvenom smislu od seljaka na civilnom području.

Kao što se u ranijem dijelu ovoga poglavlja već moglo iščitati, prilikom kolonizacije Like i Krbave vlasti su imale marginaliziranu ulogu, prepuštajući pojedincima i skupinama da svojevolumeno izaberu zemljišta koja će prisvojiti. Pri odabiru zemljišta glavnu ulogu očito je igrala kvaliteta zemljišta, pri čemu su zemljišni posjedi sela Mazin i Bruvno mogu izdvojiti kao najkvalitetnija.³³⁵ Čak i nakon političke stabilizacije nije više bilo moguće promijeniti postojeće stanje i izvršiti redistribuciju zemlje. Takve okolnosti dovele su do znatnih neujednačenosti u veličini zemljišnih posjeda, kao i samih naselja. Primjerice, u Metku je krajišnik prosječno posjedovao 1,20 jutara zemlje, a u Zvonigradu samo 0,39 jutara.³³⁶ Neujednačenosti su bile prisutne i kod zemljišta viših društvenih slojeva. Tako su zemljišni posjedi katoličkih župnika bili općenito manji od posjeda njihovih pravoslavnih kolega. Nadalje, veličina posjeda časnika

³³³ Pejnović, „Geografske osnove identiteta Like“, 68-69.

³³⁴ Mile Bogović, „Formativna polazišta ličkog identiteta“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 41; Ivica Matija, „Vojnik: važna sastavnica ličkog identiteta“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 577, 579-580, 583.

³³⁵ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 196-197.

³³⁶ Roksandić, „Ljudi i prostor Like i Krbave“, 112-113.

nije odražavala njihov čin u hijerarhiji, točnije zastavnik je mogao posjedovati veći komad zemlje od porkulaba, a veličina zemljišnih posjeda među pojedinim kapetana drastično se razlikovala.³³⁷

Neujednačenosti su postojale i u veličini obitelji među stanovnicima Like i Krbave. Hrvatske obitelji su u pravilu imale manje članova, točnije manje od 10 članova, dok su bunjevačke i vlaške pa čak i neokršćanske često brojile više od 10 članova. Kao logično objašnjenje za taj fenomen javlja se model proširene obitelji, odnosno kućna zadruga kao uobičajena forma obiteljskog života stočarskih zajednica na Balkanu. Međutim, prema Kaserovom istraživanju vlaške i bunjevačke skupine koje su naselile Liku i Krbavu nisu došle kao zadružne, već kao pojedinačne koje su se vjerojatno odvojile od svojih zadruga. Tek nakon naseljavanja one će postupno formirati zadruga. Osim toga, do formiranja zadruga doći će i u hrvatskim obiteljima koje dotada nisu prakticirale takav način obiteljskog života. Prije svega to se može protumačiti kao posljedica zahtjeva vojne službe koja je odvodila radnu snagu potrebnu za obradu zemljišta. No, zbog oskudice kvalitetne obradive zemlje, broj članova dotada brojnih vlaških i bunjevačkih obitelji će se također prema sredini XVIII. stoljeća početi smanjivati.³³⁸

Na taj način na ovom, ali i drugim krajiškim prostorima, dolazilo je do miješanja pojedinih kulturnih tekovina i stvaranju ujednačenog obrasca koji će biti karakterističan za cjelokupno stanovništvo ovoga područja. Rezultat će biti institucija kućne zadruga (*Hauskommunion*) koju je središnja vlast u Beču na prostoru Vojne krajine zatekla, prihvatila, a potom i legitimizirala kao društveno uređenje. U vojnom pogledu zadruga su mogle udovoljavati zahtjevima koje im je država postavila,³³⁹ jer su omogućavale uzdržavanje vojnika i njegove obitelji, a istovremeno su krajišnike čvršće vezali uz ovo područje, s obzirom na to da je zemljište bilo glavni temelj ove institucije.

Još jedan od gorućih problema koji je bitno utjecao na život u ovome dijelu Vojne krajine odnosio se na financiranje uprave. Kao što je već ranije bilo istaknuto, od vremena pripojenja grofovija Like i Krbave pod Krajinu pretpostavljalo se da će se troškovi cjelokupne uprave pokrivati iz prihoda prikupljenih na ovome području. Međutim, taj se plan pokazao potpuno

³³⁷ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 177, 194-195. Neujednačenost u veličini zemljišni posjeda biti će uzrok sporova među pojedinim stanovnicima. Sporovi takve vrste zabilježeni su 1721. godine između stanovnika sela Gornje Kosinje i Pazarište te sljedeće godine između stanovnika Široke Kule i Bunića. Lazanin, *Slika drugoga*, 191-192.

³³⁸ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 150-151, 155-157, 160-162. Tako je ukupno prosječna veličina obitelji pala s 11 članova na 9 članova. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 163.

³³⁹ Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, *Kućne zadruga. Vojna krajina. Karl Marx. Utješenović*, izbor tekstova i predgovor Drago Roksandić; prev. Josip Brkić, Srđan Joka, Fedor Močanin (Zagreb: Školska knjiga; Stvarnost, 1988), 51.

promašenim. Ukupni prihodi Ličko-krbavskog distrikta iznosili su, primjerice, 1719. godine samo 1.000 talira. Očit problem istaknut će general Rabatta koji tumači da su ti prihodi ne samo nedostatni da bi se uzdržavala vojska te financirala izgradnja i popravak utvrda, već da se svake godine iz senjskog komorskog ureda morao posuđivati iznos od 4.300 guldena samo kako bi se pokrili troškovi uzdržavanja ljudstva.³⁴⁰

Na taj način projektom samofinanciranja mogli su se u stvarnosti financirati samo stožer nadkapetana i njegova tjelesna straža. Ostali časnici, dočasnici, pješaci i husari bili su umjesto plaće opskrbljeni zemljišnim posjedom. S obzirom na to da nije bilo moguće ujednačiti porezna davanja zbog straha od izbijanja buna među stanovništvom, namjeravalo se pomoću drugih mjera osigurati dovoljan priljev prihoda koji bi omogućio pokrivanje raznih troškova. Jedan se odnosio na preusmjerenje sudskih globi od časnika i članova suda u vojnu blagajnu što je rezultiralo padom interesa za provođenje kazni. Jednako neuspješnom pokazala se zamisao o izdavanju potvrda o posjedovanju zemlje i pristojbi za imenovanje na časničke pozicije, jer je tek vrlo malen broj stanovnika pokazao interes za posjedovanjem tih isprava. Zahtijevanje niske godišnje zakupnine od novih doseljenika pokazalo se također nemogućim, s obzirom na to da su krajišnici već ranije prisvojili sva raspoloživa zemljišta. Svi ti neuspjesi rezultirali su činjenicom da su 1737. godine prihodi prikupljeni od taksi, carinskih pristojbi i poreza na sol iznosili ukupno 1.661 forinti, što je jedino moglo zadovoljiti godišnju plaću velikog kapetana koja je iznosila 1.500 forinti.³⁴¹ Postojanje takvog nesređenog sustava samo je otvaralo mogućnosti za razne malverzacije i zlouporabe položaja koji su dovodili do nemira i buna.

Na kvalitetu života krajišnika svakako su utjecale radne dužnosti, odnosno rabota (*Roboth*), koje su pored vojne obveze morali izvršavati. Rabota nije bila točno propisane, tako da su predstavnici krajiške vlasti prema vlastitoj ili općoj potrebi mogli određivati njihov razmjer. Primjerice, krajišnici Slavonske krajine bili su obvezni raditi na izgradnji i obnovi vojnih objekata, plaćati određene poreze te obrađivati imanja časnika. Takve okolnosti svrstavale su ih u teži položaj od seljaka na susjednom civilnom području. Kao mogući razlog takvog stanja može se istaknuti djelovanje mješovite vojno-komorske uprave koja se pod različitim oblicima održala sve do 1745. godine kada je izvršeno konačno odvajanje vojnog od civilnog teritorija.³⁴²

³⁴⁰ Lazanin, *Slika drugoga*, 182.

³⁴¹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 169-170.

³⁴² Usp. Alexander Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću. Širenje krajiškog sustava na oslobođena hrvatska područja“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvoga Svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 275-276; Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice“, 208. Zbog takve miješane uprave seljaci na civilnom slavonskom području bili su također izloženi višestrukim pritiscima od vojnih zapovjednika, komorskih službenika, vlastele i crkvenih dužnosnika. Takvi pritisci potaknuli su ih na isticanje zahtjeva za priključenje Varaždinskom generalatu. [Bach et al.], „Hrvatska“, 1032-1033, 1035.

Slična situacija zabilježena je na prostoru Banske krajine, gdje krajišnici možda nisu bili u tolikoj mjeri opterećeni obvezom izgradnji utvrda ili čardaka, ali su zato njihovi zemljišni posjedi bili opterećeni s više dažbina i davanja tlake nego u drugim dijelovima Krajine.³⁴³

Na području Karlovačkog generalata 1715. godine zabilježeno je iseljavanje ukupno 1.111 vojnika s obiteljima, pri čemu su se najvećim dijelom naselili na prostoru Slavonije i Srijema. Kao glavni uzroci navode se glad i izrabljivanje od strane vojnih zapovjednika. No, pritom je važno napomenuti da je više od polovice tih iseljenika potjecalo iz Ogulinske kapetanije, a ostali uglavnom iz drugih područja Karlovačkog generalata, uključujući i ličko-krbavsko područje.³⁴⁴ Prenapućenost se u slučaju ličkih krajišnika svakako može prihvatiti kao valjani razlog za emigraciju, ali ne nužno i opterećenje rabotom. Kao moguće objašnjenje mogu se ponuditi posebni geografski uvjeti koji su onemogućavali građevinske radove većih razmjera, ali i pružali prirodni obrambeni pojas, kao i odlučnost ovdašnjih krajišnika da se suprotstave izraženijim oblicima eksploatacije. Tomu još treba pridodati i mogući oprez krajiških vlasti s obzirom na to da su lički krajišnici u neposrednom susjedstvu imali dvije mogućnosti za promjenom podaništva pod uvjetom omogućavanja boljih životnih uvjeta.

Percepcija ličkih krajišnika kod suvremenika također predstavlja određeno mjerilo životnih uvjeta u Krajini. S kraja XVIII. stoljeća svoje impresije o krajiškom stanovništvu Karlovačkog generalata ostavio je slovenski polihistor Johann Weichard Valvasor (1641.-1693.), autor povijesno-geografsko-etnografskog djela o Vojvodstvu Kranjska u kojem se dotaknuo i opisa hrvatskih krajeva.³⁴⁵ Kao sudioniku protuosmanskih ratova³⁴⁶ za oko su mu zapale ratničke vještine krajišnika koje promatra u kontekstu predziđa kršćanstva. Valvasorova analiza obuhvatila je primorske krajišnike, točnije Senjane, Vlahe, Otočane i Brinjane. On hvali njihove ratničke vrline, među kojima navodi hrabrost, odvažnost, skromnost, tjelesnu snagu, izdržljivost i dugi životni vijek zahvaljujući ponajviše zdravoj te obilatoj prehrani. No, ipak se spominju i njihove negativne strane, poput njihove neumoljive težnje za stjecanjem ratnog plijena, opće sklonosti pljački, otimačini i razbojništvu te okrutnog postupanja prema neprijateljima.³⁴⁷ Razumljivo, Valvasor nije mogao dati sud o Ličanima s obzirom na to da se

³⁴³ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 214-215.

³⁴⁴ [Bach et al.], „Hrvatska“, 1052; Močanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja“, 49.

³⁴⁵ Valvasorova najpoznatija djela: „Topografija sadašnje Vojvodine Kranjske“ (*Topographia ducatus Carnioliae modernae*, 1679), „Cjelovita topografija staroga i sadašnjega Nadvojvodstva Koruške“ (*Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa*, 1681) i „Slava Vojvodine Kranjske“ (*Die Ehre des Herzogthums Crain*, 1689).

³⁴⁶ Godine 1663./64. Valvasor se borio u Slavoniji pod zapovjedništvom hrvatskog bana Nikole Zrinskog (1647.-1664.), a 1683. godine predvodio je vojni odred koji su poslali kranjski staleži. Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 178-179.

³⁴⁷ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 149, 152; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 186-189.

u vrijeme sastavljanja njegovih djela Lika i Krbava još nisu našle u potpunosti pod habsburškom vlašću, ali su krajišnici koje je opisao zapravo dijelom kolonisti koji će nedugo zatim naseliti ličko-krbavski prostor.

U prvoj polovici XVIII. stoljeća prikaz ličkih krajišnika pružio je general Rabatta. Isprva kao zamjenik zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata, a potom i kao nositelj te vojne funkcije, veći dio svoje vojne karijere proveo je u Vojnoj krajini što mu je pružilo priliku da se dobro upozna s krajiškim stanovništvom. Kao i Valvasor prepoznao je kod njih hrabrost, izdržljivost i općenito izvrsne preduvjete za ratovanje. Međutim, za njega su oni još uvijek bili dijamanti kojima je potrebno temeljito brušenje u vidu discipliniranja. Krajišnici su za njega predstavljali „neukrotiv narod“, sklon pljačkama, razbojstvima i ubojstvima te pobuni.³⁴⁸ Glavnu krivicu zbog takvog stanja Rabatta pripisuje domaćim nižim časnicima i knezovima koji ne nadgledaju krajišnike i dopuštaju im nepodobno ponašanje.³⁴⁹

Iako krajišnike sagledava kao općenitu skupinu, *National Volck*, Rabatta pravi i razlike među pojedinim skupinama. Posebno nepovjerenje imao je prema vlaškim, odnosno pravoslavnim krajišnicima koje treba „civilizirati“, odnosno postupno privoditi crkvenoj uniji. Njegov glavni strah bio je povezan s pretpostavkom da pravoslavni krajišnici održavaju veze s osmanskom stranom, odnosno da će u trenutku kada im se ponude bolji uvjeti lako promijeniti podložnost.³⁵⁰ Posebno negativan stav ima prema Ličanima kao krajnje nepovjerljivim krajišnicima. Za njega oni su žilavi, drski, neukrotivi, skloni razbojništvu, nemirima i otimačini te pokazuju vrlo slabu zainteresiranost za vojnu službu.³⁵¹

Život krajiških časnika kao društveno višeg sloja razlikovao se od života običnih krajišnika, ali i on je imao svoje prednosti i nedostatke. Rabatta je isticao činjenicu da je časnička plaća premala i nedostatna za teške uvjete života u Generalatu te je stoga predlagao da im se dodijele određena imanja kao izvor dodatnog prihoda. Jednako tako uočio je nesrazmjer u plaćama: zastavnik, narednik, furir ili stražar imali su veću plaću od nekih poručnika, a takvi odnosi

³⁴⁸ Lazanin, *Slika drugoga*, 97, 153, 183. Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 189-191. Moguće objašnjenje za takav negativan stav prema krajišnicima treba tražiti u činjenici da je Rabatta pisao izvješće o stanju Karlovačkog generalata 1719. godine, neposredno nakon gušenja bune u Primorskoj krajini. Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 180.

³⁴⁹ Sanja Lazanin, „Prosvjetiteljstvo i predodžbe o stanovništvu Vojne krajine u 18. stoljeću“, u: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturalni aspekti „prosvijećene“ modernizacije. Zbornik radova s Hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011.*, ur. Drago Roksandić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011), 183; ista, *Slika drugoga*, 157, 159; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 191.

³⁵⁰ Lazanin, „Prosvjetiteljstvo i predodžbe“, 182-183; ista, *Slika drugoga*, 96-97, 154.

³⁵¹ Sanja Lazanin, „Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početak 18. stoljeća)“, *Migracijske i etničke teme* 19 (2003), br. 4: 418, 421-422, 427; Roksandić, „Ljudi i prostori Like i Krbave“, 192.

zabilježeni su i između nekih poručničkih i kapetanskih plaća.³⁵² Rabatta također izvještava o nezahvalnom položaju časnika naspram običnih krajišnika. Naime, on tvrdi da se časnike zbog svake sitnice pozivalo na odgovornost u Karlovac. Nerijetko su krajišnici zapravo zloupotrebljavali tu privilegiju, a čak su postojali slučajevi i da su od časnika tražili mito kako ih ne bi prijavili nadređenima. Takve okolnosti djelovale su demotivirajuće na časnike čime se oneomogućavalo provođenje potrebnog discipliniranja krajišnika.³⁵³

Međutim, Rabatta navodi i negativnu sliku časnika, poput slučajeva zlouporabe položaja. Primjerice, neki od njih nisu učinkovito izvršavali svoje zadatke za koje uživaju časničke činove i primaju plaće. Jednako tako neki časnici na razne načine ostvaraju dodatne prihode što ima negativne posljedice na krajiško stanovništvo, poput primjerice iseljavanja iz Karlovačkog generalata 1715. godine.³⁵⁴ Čini se da su i jedna i druga strana, časnička i krajišnika, bila izložena negativnim utjecajima što ih je nerijetko prisililo da koriste razne raspoložive načine da poboljšaju svoj materijalni položaj. Za časnike je najčešće sredstvo bilo zlouporaba položaja, a za krajišnike pritužbe, bune ili iseljavanje. U tome smislu Rabatta je zapravo prepoznao da bi uvođenje veće discipline i temeljitijih pravila izmijenilo život svih pripadnika Krajine te uklonilo sve nepravilnosti čime bi se omogućio ravnopravniji i kvalitetniji način života za sve strane.

Problemi vezani uz loše funkcioniranje cjelokupnog krajiškog sustava mogu se objasniti i novom ulogom koju Vojna krajina poprima u prvoj polovici XVIII. stoljeća kada Osmansko Carstvo više nije predstavljalo toliku prijetnju kao u prijašnjim stoljećima. Neki povjesničari tu promjenu poistovjećuju s pretvaranjem Krajine u vrelo prihoda za unutrašnjoaustrijske staleže. Plaće su redovito kasnile i nisu bile u potpunosti isplaćivane, a mnogi nezaposleni štajerski, kranjski i koruški plemići preuzimaju časničke pozicije kako bi mogli primati plaću, neki od njih zlorabe svoj položaj. Kranjski i koruški staleži koji su bili zaduženi za financiranje Karlovačkog generalata služili su se raznim načinima kako bi prilikom obračunavanja plaća zakidali krajišnike i prisvajali dio sredstava. Tako se gubitak krajišnika Primorske krajine koju su uzdržavali kranjski staleži penjao na gotovo 24.000 forinti, tj. oko 54 % od nominalne plaće u iznosu od 44.052 forinte, dok su koruški staleži zaduženi za uzdržavanje Hrvatske krajine na

³⁵² Lazanin, *Slika drugoga*, 142. Plaće kapetana i velikih kapetana kretale su se između 48 i 143 forinti. Isto, 141.

³⁵³ Isto, 151-152.

³⁵⁴ Isto, 133, 144. Zanimljivo, slučajevi zlouporabe položaja zabilježeni su u to vrijeme i na susjednom području Bosanskog ejaleta. Vezir i sandžakbegovi često su uskraćivali dijelove plaće zapovjednicima i vojnicima te zadržavali ih za sebe, a vojne starješine i vojnici često su svojevrijedno i bespravno prikupljale poreze u pojedinim selima. Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira: 1699-1718* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1989), 56, 58, 80.

ukupnu svotu od 86.566 forinti zakidali 23 %, odnosno 19.772 forinte i 30 krajcara. Tome još treba pridodati i mito, pronevjere, otimačine i druge načine zloupotreba položaja.³⁵⁵

Sve su te okolnosti onemogućavale pravilno funkcioniranje krajiškog sustava i stvarale napetosti među pojedinim društvenim skupinama. Rješenje za izlaz iz ovog problema nudilo je ujednačavanje prava, obveza i imovine stanovnika Krajine čime bi se omogućila stabilnost i regulacija društvenih odnosa. U prvoj polovici XVIII. stoljeća zabilježeni su prvo koraci koji će stvoriti preduvjete za stvaranje toga sustava. Riječ je o procesu slabljenja moći i utjecaja Dvorskog ratnog vijeća u Grazu u Krajini i postupnog preuzimanja glavne uloge Bečkog dvorskog ratnog vijeća. Tako je godine 1705. gradačko Dvorsko ratno vijeće postalo podložno bečkom Dvorskom ratnom vijeću, zatim je 1743. godine potpuno ukinuto, a 1748. godine centralna vlast neposredno preuzima financiranje Varaždinskog i Karlovačkog generalata.³⁵⁶ Iako usko povezane s jačanjem apsolutističke i centralističke vlasti, ove su promjene potaknule i proces provođenja reformi s ciljem uređenja krajiškog sustava kako bi se osiguralo učinkovito izvršavanje vojne obveze, ali i omogućavanje što kvalitetnijeg života. Naravno, s obzirom na to da je društvo ranoga novoga vijeka izuzetno teško prihvaćalo promjene, provođenje reformi naišlo je na žestok otpor krajišnika, naročito onih koji su već ranije pokazali ustrajnost u nastojanju da očuvaju svoja prava i privilegija.

2.7. Bune, reforme i ratovi

Prvu polovicu XVIII. stoljeća u krajiškoj su povijesti obilježila tri zbivanja koja su bila međusobno povezana. Na prvom mjestu riječ je o bunama kao oblicima izražavanja krajiškog nezadovoljstva najčešće zbog kršenja njihovih prava i privilegija. Njihovu ratobornost nastoji se istovremeno iskoristiti u ratovima koje u ovo doba habsburški vladari počinju sve učestalije voditi. No, više se ne radi samo o ratovima obrambene naravi, odnosno ratovima u kojima je cilj bio isključivo obrana Vojne krajine od osmanskog nadiranja, već i o ratovima koji su trebali proširiti vlast habsburških vladara na štetu Osmanlija, ali i obraniti njihova prava u drugim europskim krajevima pod njihovom vlašću. Na kraju, javljaju se reforme koje su za cilj imale osposobiti krajiške za što učinkovitije izvršavanje njihove vojne dužnosti, ali i riješiti probleme koji su otežavali njihov život i funkcioniranje krajiškog sustava. Međutim, reforme i učestalije sudjelovanje u inozemnim vojnim pohodima na izvankrajiškom području također su ponekad

³⁵⁵ [Bach et al.], „Hrvatska“, 1041-1042; Močanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 51-52; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 104-105.

³⁵⁶ Močanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 31, 33.

bili uzrok krajiškog nezadovoljstva jer su predstavljali novinu koja je mijenjala njihove životne uvjete.

2.7.1. Krajiške bune

Izbijanje krajiških buna zabilježeno je u svakom od prvih šest desetljeća XVIII. stoljeća. No, potrebno je istaknuti da se nije radilo o masovnim i o općim bunama krajiškog stanovništva, već nemirima koji zahvaćaju pojedina mjesta unutar određenog generalata. Među najčešćim uzrocima tih buna navode se: nasilje i zlouporabe časnika, financijska opterećenja krajišnika vezana uz povišenje cijene soli, uzdržavanje njemačkih postrojbi i nabave vojničke uniforme, zatim sužavanje gospodarskih i samoupravnih prava krajiškog stanovništva, prenaseljenost, siromaštvo, glad, ratovi, pljačke i otpor crkvenoj uniji. Osim što su predstavljale izraz krajiškog nezadovoljstva i odraz njihove ustrajnosti u obrani svojih prava, bune su zapravo bile od koristi za središnje vlasti na način da su omogućile provođenje reformi koje su za cilj imale rješavanje krajiških pritužbi, ali i uvođenje discipline među stanovništvom i upravom. Drugim riječima, reforme su omogućile središnjoj vlasti u Beču da postupno preuzme kontrolu nad Krajinom od unutrašnjoaustrijskih staleža.³⁵⁷

Krajiške bune razlikovale su na pojedinim područjima s obzirom na uzroke, intenzitet i trajanje. U Banskoj krajini u prvoj polovici XVIII. stoljeća krajišnici su se bunili zbog rabote koje su od njih zahtijevali časnici. Primjerice, krajišnici Kostajničke kapetanije bili su teško pogođeni regulativom iz 1728. godine koji ih je obvezivao na razne rabote u korist časnika, plaćanje podavanja za bavljenje gospodarskim djelatnostima, obvezu nabave novog oružja o vlastitom trošku i zabrane iseljavanja. Zbog svih tih opterećenja 1730. godine izbija buna kojoj su se pridružili i kmetovi s obližnjih crkvenih posjeda zagrebačkog biskupa i kaptola. Sljedeće godine pobunu je ugušila vojska od 10.000 ljudi, sastavljena od karlovačkih varaždinskih i banskih krajišnika, koja je spalila i opljačkala sela pobunjenika.³⁵⁸

Na prostoru Varaždinskog generalata situacija je bila ponešto drugačija. Ovdje se zapravo nije radilo o nametanju novih opterećenja, već o kršenju prava i privilegija zajamčenih Vlaškim statutima iz 1630. godine što je bilo u skladu s politikom ujednačavanja položaja svih krajišnika Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Time je varaždinskim krajišnicima prijetio gubitak

³⁵⁷ Usp. [Bach et al.], „Hrvatska“, 1043. Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 34; Moaćanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 53; Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 55.

³⁵⁸ [Bach et al.], „Hrvatska“, 1029-1030. Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 57. Više o bunama na prostoru Banske krajine vidi: [Bach et al.], „Hrvatska“, 1023-1031.

samouprave, slobodnog kretanja i raspolaganja zemljištem. Tome također treba pribrojiti i nezadovoljstvo pravoslavnih krajišnika s politikom crkvene unije. Zbog svih tih razloga izbija 1735. godine buna kojoj su se pridružili i krajiški časnici kojima su plaće bile smanjene, a zabranjeno im je i primanje „darova“ od krajišnika.³⁵⁹ Iste godine izbija buna u Slavonskoj krajini, a glavni razlog, prema Antoljaku, bio je protivljenje krajišnika da krenu na vojni pohod na Apeninski poluotok, zbog glasina da će u tim udaljenim krajevima izgubiti svoj krajiški status i biti prodani kao roblje za mletačke galije.³⁶⁰

Jedna od najprepoznatljivijih karakteristika krajiških buna u Karlovačkom generalatu odnosi se na činjenicu da se najveći dio njih odigrao upravo na prostoru Like i Krbave. Kao što je u ranijem dijelu teksta već bilo opisano, bune na tom prostoru izbijaju već krajem XVII. stoljeća, a njihov cilj je ukloniti komorsku vlast. Prva je izbila u kolovozu 1692. godine kada je grof Sinzendorf silom pokušao prisiliti stanovnike grofovija Like i Krbave da se pokore novom gospodararu. Na kraju, grof je bio prisiljen na povlačenje i prodaju kupljenih teritorija.³⁶¹

Deset godina potom ponovno u kolovozu izbija buna u Ribniku, upravnom sjedištu Like i Krbave. Kao glavni razlog navodi se samovolja komorskog upravitelja Coroninija koji je proteklih godina navukao gnjev Ličana zbog brojnih i znatnih globa nametnutih za najmanje prijestupe. Iako je zbog brojnih pritužbi na kraju zamijenjen Jakobom barunom Ramschüssellom, tadašnjim kapetanom Križanić-Turnja, Coronini se ipak nije odrekao te pozicije te je nastavio upravljati tim regijama zajedno s drugim upraviteljem. Povod za izbijanje bune bilo je nepravedno osuđivanje na mletačku galiju seoskog kneza Butorca koji je bio optužen od strane Miloša Starčevića za pokušaj ubojstva.³⁶² Nakon što su dva upravitelja odbila osloboditi Butorca krivnje, oko 300 razjarenih stanovnika krenulo je na njih. Nakon okrutnog ubojstva dvojice upravitelja u ribničkoj crkvi pobunjenici su poslali poruku po Marku Mesiću senjskom kapetanu Edlingu u kojoj su objasnili opravdanost svojih postupaka te izrazili svoju vjernost caru i želju da im se dodijeli krajiški status. Vlastima je također bilo u interesu da se situacija što prije smiri, tako da se nisu primijenile represivne mjere protiv pobunjenika.³⁶³ Ovaj slučaj predstavlja još jednu posebnost krajiških buna, na koju pozornost skreće Boško Desnica.

³⁵⁹ Ferdo Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj* (Zagreb: Seljačka sloga, 1951), 96-98. Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 57-58.

³⁶⁰ Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 233.

³⁶¹ Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 83-84.

³⁶² Navodno se Butorac protivio Ramschüsselovoj odluci o podjeli zemljišta porkulabu Milošu Starčeviću. Božo Desnica, „Lička buna 1702. god. po dokumentima mletačkog arhiva u Zadru”, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, ur. Đuro Koerbler, sv. 38 (Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (St. Kugli); Nadbiskupska tiskara Zagreb, 1924), 126.

³⁶³ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 224-226; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 83-87; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 46-47; Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine*, sv. 3, 217-220.

U analizi ove bune istaknuo je strah koji je obuzeo predstavnike habsburške i mletačke vlasti pred buntovnicima koji su zahtijevali izručenje Marka Šušnjarevića zvanog Butorca iz Pazarišta koji se nalazio u tamnici na Pagu. Štoviše, karlobaški porkulab Andrija Jakov Falvi, jedan od sudaca u procesu protiv Butorca, i Domenico Balbi, konte na Pagu, slali su pisma zadarskom providuru Alviseu Mocenigo moleći ga da ispuni zahtjeve buntovnika. Kažnjenik je na kraju pušten kako bi se spriječilo eventualno širenje bune.³⁶⁴

Ipak, komorske vlasti nisu u potpunosti bile spremne pustiti da krivci za ubojstvo dvojice upravitelja prođu nekažnjeno pa su dvije godine nakon bune pokrenuli istragu i pred sud u Bakru doveli glavne krivce. Taj je čin potaknuo izbijanje nove bune u Budaku i Perušiću. Nekoliko pobunjenika uhvaćeno je i zatočeno u tamnici u Kraljevici. No, već 1705. godine njihova je rodbina organizirala napad na tu utvrdu kako bi ih oslobodila, ali bez uspjeha.³⁶⁵ Kako su predstavnici ličkog i krbavskog stanovništva nastavili slati molbe carskom povjerenstvu sa zahtjevom za uklanjanjem komorske uprave i podvrgavanjem isključivo vojnoj vlasti, komorske su vlasti 1710. godine reagirale zatvaranjem tih narodnih predstavnika. To je rezultiralo izbijanjem nove bune 1711. godine. Iako je ova buna bila ugušena, a glavni kolovođa Kolaković uhićen, ciljevi pobunjenika bili su ispunjeni. Nakon što su svi drugi modeli organizacije života i uprave bili iscrpljeni te je postojala prijetnja da će se stanovništvo Like i Krbave odseliti u osmansku Bosnu, konačno je ovo područje uključeno u vojnokrajiški sustav.³⁶⁶

Gotovo dva desetljeća na području Ličko-krbavskog distrikta nisu bile zabilježene nikakve bune, iako su na susjednom području zabilježene dvije bune 1719. godine. U proljeće pa zatim ponovno u ljeto krajišnici iz Brinja i Otočca pobunili su se zbog ukonačivanja njemačkih trupa, poskupljenja cijena soli i samovoljnog ponašanja časnika. Zanimljivo, pritužbe pobunjenika bile su uvažene i zajamčeno im je da će se njihova krajiška prava poštivati.³⁶⁷ Tek godine 1728. predstavnici ličkih krajišnika tuže se Beču protiv samovolje i pristranog suđenja nadkapetana Attemsa i njegovih časnika. Na više mjesta izbile su manje pobune koje su smirene bez većih žrtava, a istovremeno je pokrenut sudski proces protiv glavnih kolovođa koji će potrajati

³⁶⁴ Desnica, „Lička buna 1702.“, 124-129. Vaniček iznosi podatak da je senjsko-modruški biskup Brajković tražio carsko pomilovanje za stanovnike Pazarišta koji su se priključili buni zbog straha od kolovođa. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 154. Taj podatak ide u prilog tvrdnji da se ova buna može interpretirati kao produkt nezadovoljstva pojedinaca koji su mase nastojali pridobiti lažnim vijestima ili prijetnjama.

³⁶⁵ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 226; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 39.

³⁶⁶ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 224-226, 228.; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 83-87; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 39; Horvat, *Lika i Krbava*, sv. I., 46-47.; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 154.

³⁶⁷ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 228-229; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 87-89; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 39.

nekoliko godina. Uklanjanjem grofa Attemsa s funkcije nadkapetana krajiški su zahtjevi zapravo bili ispunjeni.³⁶⁸

No, čini se da problem nije bio samo u Attemsu, jer je ličko stanovništvo nastavilo izražavati svoje nezadovoljstvo zbog čega je u kolovozu 1732. godine Dvorsko ratno vijeće u Liku uputilo odred njemačkih grenadira pod zapovjedništvom bojnika (*Obristwachtmeister*) Pretznera kako bi umirio krajišnike. Po Lici su se proširile glasine da njihov dolazak označava gubitak krajiškog statusa i pretvaranje Ličana u kmetove. Na sastanku krajišnika u Smiljanu zaključeno je da se silom treba suzbiti vojska. Na čelo pokreta stali su krajišnik Jurlina Tomljenović i sedamdesetpetogodišnji slijepac Dobrivoje Knežević, nekadašnji kapetan u Buniću. Buntovnicima su se pridružili krajišnici iz mjesta Novi, Trnovac, Dobroselo, Počitelj, Rabac, Lovinac, Bilaj, Raduč, Budak i Mušaluk. Buntovnici su prijetili popaliti imanje svakome tko im se ne pridruži, a svoju prijetnju su proveli u djelo pljačkanjem i paljenjem kuća obitelji Mesić u Mušaluku i Orešković u Perušiću. Glavne vođe buntovnika su na prijevaru uhvaćene, prilikom dolaska na pregovore s bojnikom Pretznerom, a preostali pobunjenici su pretrpjeli poraz od združenih carskih i krajiških snaga kod Oštarija. Ti događaji zbili su se kolovozu, koji je očito bio popularan mjesec za podizanje buna na ličkom prostoru. Zapovijedajući general Karlovačkog generalata Franz barun Stubenberg obećao je pobunjenicima opću amnestiju ako se razidu kućama, kao i jamstvo da Lika i Krbava neće ponovno doći pod komorsku vlast te je izdao patent kojim je zaštitio pučanstvo od upletanja kapetana i časnika u sudske poslove. Ipak, kolovođe nisu mogle proći bez oštrih sankcija tako da su zajedno s onima koji su pokrenuli bunu 1728. godine provedeni na vojne sudove u Otočcu, Senju i Kaniži. Prema konačnoj presudi smaknuti su na okrutan način, a njihova je imovina zaplijenjena.³⁶⁹ Sve te akcije potaknule su Dvorsko ratno vijeće u Beču da više pažnje posveti uređivanju odnosa u Krajini kako bi se uklonili razlozi za poticanje buna i stvorili povoljniji životni uvjeti, kako za krajiške časnike, tako i za obične krajišnike.

2.8. Lički krajišnici u ratovima prve polovice XVIII. stoljeća

Stjecanjem krajiškog statusa 1712. godine krajišnici Ličko-krbavskog distrikta obvezali su se na sudjelovanje u ratovima koji su vodili habsburški vladari. Kao što je već ranije bilo

³⁶⁸ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 229; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 40. Već iduće godine pristupilo se reformi sudstva na području Velike kapetanije Like i Krbave s glavnim ciljem da se omogući nepristranost u sudskom procesu. Detaljnije o tome, vidi: Vaniček, *Specialgesichte*, sv. 1, 208-212.

³⁶⁹ Usp. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 231-233; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 91-95; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 40-41; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 231-236.

navedeno, već prije toga vremena zabilježeno je sudjelovanje stanovnika ovih prostora u raznim pohodima usmjerenim na područje pod osmanskom vlasti. No, čini se da su ih habsburške vojne vlasti u tom vremenu počele angažirati i na drugim bojištima. Izbijanjem Rata za španjolsko nasljeđe (1701.-1714.) javila se potreba za vojnicima koji će biti prvenstveno angažirani na Apeninskom poluotoku. Upravo se tamo spominju 1702. godine Karlovčani i Ličani.³⁷⁰ Osim toga, zbog prisutnosti francuskih brodova u Jadranskom moru karlovački general Rabatta je u uspostavio obalni kordon sa jakim postrojbama u Novom i u Brinju.³⁷¹ Istovremeno zbog izbivanja ustanka erdeljskog kneza Franje II. Rákóczyja protiv habsburške vlasti (1703.-1711.) krajišnici su se morali posvetiti borbama protiv ugarskih ustanika. Uz dozvolu zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata, kneza Emanuela Porzie, ali uz protivljenje upravitelja Oberburga, vojsci se pridružio arhiđakon Mesić s 450 ličkih konjanika. Te su trupe sudjelovale 1704. godine u obrani Štajerske od Rákóczyjeve vojske, a potom u pohodu na Mađarsku.³⁷² Poslije toga lički krajišnici preuzimaju obrambenu ulogu zbog očekivanog upada snaga pod vodstvom Rákóczyjevog pristaše, Stjepana baruna Vojnovića koji se 1706. godine nalazio u Banja Luci. General Porzia poslao je Mesića u Zvonigrad kako bi motrio djelovanje Vojnovića, a istovremeno je u pripravnost stavio vojsku od 4.000 krajišnika. Vojnović je slao pisma krajiškim zapovjednicima i Mesiću s pozivom da se pridruže Rákóczyju, ali bez uspjeha. Na kraju je Vojnović odustao od svog nauma i napustio Bosnu.³⁷³

Dodjeljivanjem krajiškog statusa 1712. godine nastojali su se bolje iskoristiti borbeni potencijali ličkih krajišnika te je iz tog razloga u Popisu stanovništva Like i Krbave iz iste godine poseban naglasak stavljen na utvrđivanje broja vojno sposobnih stanovnika Ličko-krbavskog distrikta. U popisanim mjestima bilo je ukupno 6.633 vojno sposobnih muškaraca, od ukupnog broja od 26.053 duša. Naravno, taj broj nije podrazumijevao da su svi ti vojno sposobni aktivno služili u vojsci. Kaserovo istraživanje temeljeno na uzorku od 15 mjesta Ličko-krbavskog distrikta pokazuje da je broj aktivnih vojnih službenika varirao s obzirom na broj vojno sposobnih. Primjerice, u Pazarištu je broj vojnosposobnih iznosio 273, od čega je 177 bilo u aktivnoj službi. S druge strane u Mekinjaru je registrirano 177 vojno sposobnih, ali

³⁷⁰ Vaniček izričito navodi da su Ličani (*Likaner*) bili među snagama koje su bile poslana na Apeninski poluotok. Tamo su poslana dva hrvatska bataljuna i tri „hajdučke“ pukovnije (*zwei kroatische Bataillone und drei Heiduken-Regimenter*). Pritom se može pretpostaviti da Vaniček pod terminom *Heiduken* smatra Ličane kojima tada još nije službeno priznat krajiški status. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 344. Detaljnije o djelovanju krajiških snaga u Italiji 1703., 1705. i 1706. godine vidi: Isto, 345-347.

³⁷¹ Isto, 344. Detaljnije o djelovanju krajiških snaga u Italiji 1703., 1705. i 1706. vidi: Isto, 345-347.

³⁷² Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 84-85. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 209.

³⁷³ Prema izvještaju karlovačkog generala Porzie iz 1706., Vojnović je u Rákóczyjevo ime nudio Porti teritorij do Kupe, a Mlečanima Liku. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 26. Detaljnije o Vojnovićevom planu napada na Krajinu iz Bosne, vidi: Lopašić, *Dva hrvatska junaka*, 85-94.

samo 64 u aktivnoj vojnoj službi, a u Mazinu je samo 23 od 123 vojno sposobnih služilo.³⁷⁴ Godine 1725. broj neplaćenih pješaka i konjanika u Lici i Krbavi iznosio je 2.704, dok je u cijelom Karlovačkom generalatu zabilježen broj od 7.352 krajišnika.³⁷⁵ No, kad se javila ratna opasnost upitno je na koliki broj krajišnika su vojne vlasti mogle uistinu računati. Primjerice, grof Rabatta se 1719. godine žalio da se u takvom slučaju samo 300 do 400 Ličana i Krbavljana odaziva na poziv, a usto da se većinom radi o nediscipliniranoj rulji.³⁷⁶

Rabattino nezadovoljstvo treba promatrati u kontekstu nedavnog protuosmanskog rata, točnije Austro-turskog rata (1716.-1718.), koji iako u cijelosti uspješan, nije urodio akvizicijom važnih osmanskih uporišta u Bosni. Poučeni negativnim iskustvima u prethodnom ratu protiv saveznika, Svete lige, Osmanlije su pristupile organizaciji čvršće obrambene linije, uz stručnu pomoć francuskih inženjera.³⁷⁷ U prvoj ratnoj godini prema ratnom planu glavnina habsburških snaga bila je usmjerena prema području Banata, dok su krajiške vojske zauzele obrambeni položaj sprječavajući osmanske upade.³⁷⁸ Tek nakon pobjede glavne habsburške vojske pod vodstvom princa Eugena Savojskog, 5. kolovoza 1716. godine krajiške snage započinju s provalama u Bosanski ejalet. Glavni cilj tih napada, kao i u slučaju Herbersteinova pohoda na Liku 1685. godine, bila je pljačka i paljenje osmanskih utvrda, što je trebalo olakšati osvajanje toga područja u kasnijoj fazi rata. Takve pohode organizirao je senjski nadkapetan Teuffenbach, a jedan je pod vodstvom kapetana Bonace bio usmjeren prema Ostrožcu.³⁷⁹

Može se pretpostaviti da su lički krajišnici sudjelovali u njemu, s obzirom na to da postoje vijesti o njihovom junačkom jurišu na utvrdu Izačić smještenu blizu Ostrožca.³⁸⁰ No, vojska koji su vodili Rabatta, Teuffenbach i lički nadkapetan Attems doživjela je neuspjeh prilikom

³⁷⁴ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 163.

³⁷⁵ Lazanin, *Slika drugoga*, 156, 190.

³⁷⁶ Isto, 189.

³⁷⁷ Mira Kolar-Dimitrijević, „Ratovi s Osmanskim Carstvom na početku i na kraju 18. stoljeća“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 233. Osmanske vlasti pretpostavljale su da se Habsburška Monarhija i Mletačka Republika neće zadovoljiti postignutim uspjesima (nakon mira u Srijemskim Karlovcima), nego da će, nakon kraćeg predaha, pokrenuti novi rat. U pograničnim krajevima pristupilo se intenzivnim radovima na popravcima i podizanju novih utvrđenja, kao i izgradnji i proširenju puteva radi bolje komunikacijske povezanosti pograničnih utvrda s unutrašnjosti. Već u prvim desetljećima XVIII. stoljeća Bosanski ejalet je pretvoren u pravi bastion. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 100. Detaljnije o podizanju obrambenih fortifikacija u Bosanskom ejaletu u prva dva desetljeća XVIII. st., vidi: Pelidija, *Bosanski ejalet*, 100-145.

³⁷⁸ Zapovjednik Posavske krajine, pukovnik Maksimilijan Petraš bio je vrhovni zapovjednik snaga koje su bile rasprostranjene od Rače od rijeke Zrmanje. Od Kupe do Une nalazili su se varaždinski i karlovački krajišnici pod zapovjedništvom podmaršala Ivana V. grofa Draškovića (o. 1660.-1733.), a karlovačkim krajišnicima grof Rabatta. Lijevo krilo Rabattine vojske sačinjavali su primorski i lički krajišnici pod vodstvom senjskog nadkapetana Teuffenbacha. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 191.

³⁷⁹ Pelidija, *Bosanski ejalet*, 201; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 353.

³⁸⁰ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 75; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 209.

napada na Bihać u rujnu iste godine.³⁸¹ U prvoj fazi vojnog pohoda 1717. godine mogu se uočiti uspjesi ličkih krajišnika u nekim manjim vojnim akcijama. Tako je još u travnju zabilježen uspješan poduhvat ličkog nadkapetana Attemsa koji je sa 100 konjanika uspio namamiti u zasjedu branitelje utvrde Vakuf³⁸². U srpnju iste godine, dok su glavne snage Karlovačkog generalata opsjedale utvrdu Furjan, Attems je izveo pohod na osmanski teritorij te ostvaruje pobjedu kod Drežnika.³⁸³

Međutim, hrvatske su snage bile neuspješne u zauzimanju strateški važnih utvrda koje bi osigurale znatna teritorijalna proširenja habsburških posjeda. Takav neuspjeh doživio je podmaršal Drašković kada je nakon slavne pobjede princa Eugena Savojskog kod Beograda 16. kolovoza 1717. godine poduzeo napad na Bosanski ejalet. Drašković je krenuo prema Bihaću, ali je zaustavljen već prilikom opsade Novog kada je doživio težak poraz od osmanskih snaga koje su stigle u pomoć braniteljima.³⁸⁴ Strateški važna utvrda Bihać, često poimana kao ključ za osvajanje Bosanskog ejaleta, nije mogla biti osvojena, ponajviše zbog snažnih zidina i dobre opskrbljenosti branitelja.³⁸⁵ Taj neuspjeh izazvalo je veliko nezadovoljstvo kod generala Rabatte koji će taj neuspjeh pripisati upravo krajiškoj nedisciplini i općenito neuređenosti cijeloga krajiškog sustava, što će biti ujedno i njegov glavni argument za potrebu preuređivanja Karlovačkog generalata 1729. godine.³⁸⁶

Provođenje reformi nije trebalo samo osigurati bolje funkcioniranje krajiškog sustava radi organizacije bolje obrane protiv Osmanlija, već i kako bi se krajišnike moglo slati i na druga, udaljenija ratišta. Prilika za testiranje toga plana javila se izbijanjem Rata za poljsko nasljeđe (1733.-1738.). No, taj je rat je ujedno rasvijetlio središnjim bečkim vlastima probleme prisutne u Krajini koji otežavaju angažman krajišnika na drugim ratištima. Naime, iako je u prosincu 1734. godine izdana zapovijed za odlazak na bojište, varaždinski krajišnici su odbili krenuti dok se ne razmotre njihove pritužbe vezane uz zakašnjele plaće i maltretiranje od strane časnika, točnije prisile na rabotu i oštećivanje krajiških usjeva tijekom lova. Krajišnici su se na kraju zaputili prema bojištu nakon što su im izdana jamstva da će njihovi zahtjevi biti ispunjeni te da će se poštivati njihova vjerska autonomija. No, unutrašnjoaustrijski staleži nisu održali svoja obećanja što je 1735. godine uzrokovalo bunu i protjerivanje unijata iz Marče. Iako je situacija bila alarmantna, s obzirom na to da su se krajišnici poslani na bojište spremali na povratak kući

³⁸¹ Pelidija, *Bosanski ejalet*, 204.

³⁸² Današnji Kulen Vakuf.

³⁸³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 359.

³⁸⁴ Isto, 221-227.

³⁸⁵ Kolar-Dimitrijević, „Ratovi s Osmanskim Carstvom“, 234-235.

³⁸⁶ Lazanin, *Slika drugoga*, 159.

nakon što su čuli te vijesti, jednako su tako bili spremni položiti svoje povjerenje u carsku upravu koja je poslala inspektora da istraži cijelu situaciju i predloži rješenje.³⁸⁷

Prema Vaničeku, Rat za poljsko nasljeđe predstavljao je posebnost u smislu da se radilo o prvom ratnom sukobu u kojem su krajišnici sudjelovali izvan granica Vojne krajine, a da nisu bili posebno novačeni kao plaćenici.³⁸⁸ Godine 1734. na vojni pohod je krenulo 2.000 karlovačkih krajišnika, među kojima su se vjerojatno nalazili i oni s područja Like i Krbave. Glavnina tih snaga brodovljem je prevezena na napuljsko područje, a dio je poslan u Trst sa zadatkom čuvanja obalne granice.³⁸⁹ Taj događaj označio je polazište za sve učestalije sudjelovanje krajišnika u europskim ratovima koje će do kraja XVIII. stoljeća habsburški vladari voditi na području srednje i zapadne Europe. Pritom je važno napomenuti da se vodilo računa o tome da vojna služba ne ugrozi krajiško gospodarstvo. Iz toga je razloga krajiška vojna služba trajala samo šest mjeseci.³⁹⁰ Ovaj rat otkrio je još neke probleme vezane uz slanje krajišnika na pohode. Naime, Vaniček ističe da su povremeno manje ili veće skupine krajišnika svojevolumeno napuštale vojsku i vraćale se u domovinu bez da su čekale istek dogovorenog roka služenja.³⁹¹ Jednako tako krajišnici su s nepovjerenjem kretali na te pohode u strahu da će u udaljenim zemljama biti prodani u roblje i više se nikada neće vratiti kućama. Iz toga razloga krajiške postrojbe su se prilikom ukrcavanja na brodove u Trstu i Rijeci dijelile na manje skupine i potom slale prema Napulju.³⁹² Takva praksa dijeljenja krajiških snaga na manje postrojbe moći će se uočiti i u kasnijim ratovima o kojima će biti više riječi u sljedećim poglavljima ovoga rada.

2.9. Prvi pokušaji reforme krajiškog sustava

Potreba za reformom krajiškog sustava javila se kao posljedica nastojanja da se što bolje iskoristi borbeni potencijal krajišnika u ratovima Habsburške Monarhije, a kao pokretač tog procesa ističe se general Rabatta. Kao što je već ranije istaknuto, Rabatta nije bio zadovoljan vojnim uspjesima u zadnjem protuosmanskom ratu, a razloge neuspjeha pripisao je nediscipliniranosti krajišnika. No, on je istovremeno prepoznao njihove ratničke osobine i

³⁸⁷ Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 95-96.; Jurišić, *Karlovački generalat*, 66; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 110-111.

³⁸⁸ „In diesem Kriege wurden die Grenzer zum ersten Male ausserhalb der Monarchie ohne Werbung verwendet“. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 361.

³⁸⁹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 190; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 211, bilj. 2.

³⁹⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 361; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 211, bilj. 1.

³⁹¹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 361-362.

³⁹² Isto, 362-363.

smatrao je da se procesom „civiliziranja“ može od njih stvoriti kvalitetnije vojnike, a istovremeno poboljšati i funkcioniranje cjelokupnog krajiškog sustava. Rabatta je na prvo mjesto postavio potrebu uklanjanja „krajiške sklonosti nemirima i razbojstvima“. U tu svrhu predlagao je popravljjanje utvrda i sjedišta kapetanija koje su bile smještene bliže osmanskoj i mletačkoj granici, kao i uspostavu bolje komunikacijske povezanosti gradnjom puteva, čime bi se ujedno riješio i problem slabog odaziva u slučaju opće mobilizacije u ličko-krbavskom području. Uvođenjem stroge stege, koja je podrazumijevala okrutne kazne, trebalo se od njih napraviti ne samo pokorne podanike već i učinkovitije vojnike.³⁹³

Iako Rabatta nije uspio provesti u djelo svoju zamisao univerzalnog krajiškog sustava, osmišljavanje reformi koje će dovesti do ujednačavanja krajiškog položaja nastaviti će drugi vojni djelatnici. Ličke bune iz 1728. i 1732. godine djelovat će kao poticaj za osnivanje posebnog povjerenstva kojemu je zadatak bio izraditi plan za reformu cjelokupne Krajine. Na čelu tog povjerenstva bio je Caspar Ferdinand grof Cordova, a kao eksperimentalno područje za provođenje reforme izabran je Varaždinski generalat. Cordova je predlagao reorganizaciju krajiških vojnih snaga što je prije svega podrazumijevalo teritorijalno ujednačavanje veličine četiriju kapetanija tako da se svako vojvodstvo sastoji od 145 baština i proporcionalnog broja vojno sposobnih ljudi. Prema tome, svako bi kućanstvo imalo zadatak opremiti jednog vojnika kako bi se sastavila satnija od 145 ljudi. Osim toga, sastavilo bi se i pet konjičkih eskadrona od po 100 ljudi. To bi značilo da cijeli generalat može raspolagati s oko 5.000 vojnika. Krajiški pješaci primali bi plaću samo tijekom službe, a konjanici redovito radi troškova opremanja i uzdržavanja konja. Zamišljeno je i ukidanje dvije „njemačke“ pukovnije,³⁹⁴ a umjesto njih trebale su biti osnovane četiri pješačke satnije, svake od po 100 ljudi, sastavljene isključivo od vojnika iz zemalja s njemačkog govornog područja, kojima bi zadatak bio nadgledati krajišnike. Cordova je također predlagao povećanje plaća viših časnika, a smanjivanje onih običnih krajišnika. Vojne vlasti u Beču prihvatile su taj plan i službeno proglasile tu reformu u svibnju 1733. godine. Međutim, zbog nezadovoljstva krajišnika zbog smanjivanja plaća s jedne strane te unutrašnjoaustrijskih staleža zbog gubitka pokroviteljstva ukidanjem „njemačkih“ vojnih

³⁹³ Sanja Lazanin, „Kartografski i narativni izvori za Karlovački generalat u prvoj polovici 18. stoljeća“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 32-33 (1999-2000): 403; ista, *Slika drugoga*, 128-129, 190-191, 199-200, 210. Važno je istaknuti da nakon izvršenja kazne vojnik se, u slučaju da je i dalje bio sposoban, ponovno uvrštavao u vojne redove, a zapovjednicima je bilo strogo zabranjeno svako predbacivanje zbog njegovih prijašnjih činova. Budući da je kazna vojnika obeščastila prilikom ponovnog stupanja u vojsku priredila bi se svečanost koja ga je ponovno trebala učiniti čestitim. Buczynski, „Organizacija policije“, 106-107.

³⁹⁴ U vrijeme Rákóczyjevog ustanka dok su se varaždinski krajišnici borili na ugarskom tlu, štajerski su staleži za obranu svoje imovine uspostavili dvije njemačke pukovnije. S obzirom na to da im car nije odobrio financije za uzdržavanje tih postrojbi, odlučili su ih plaćati iz sredstava namijenjenih za plaće krajišnika koji su bili u vojnoj službi. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 220.

jedinica, kao i zbog nepovjerenja prema ideji naoružavanja krajišnika, reforma je na kraju povučena.³⁹⁵

Slične ideje nastojao je primijeniti i general Khevenhüller u Posavskoj krajini 1735. godine. Prema njegovoj zamisli trećina krajišnika bi odlazila u rat, trećina bi čuvala granicu, a trećina bi se bavila gospodarskim poslovima. Predviđena je mogućnost novačenja oko 11.000 vojnika. Radne dužnosti u korist časnika bile bi točno utvrđene, a kontribucija je trebala biti ukinuta. Na temelju te uredbe krajišnici su imali obvezu ratovati izvan Krajine, ali im je priznato pravo na vojnu službu i jamstvo da nikada neće postati kmetovi. Za vrijeme služenja izvan Krajine krajišnici bi trebali primati plaću, a u vrijeme mira uzdržavali bi se od poljodjelstva. Vlastitim sredstvima morali su osigurati uniformu, pušku i potrošni materijal.³⁹⁶

U isto je vrijeme general Stubenberg također započeo s osmišljavanjem prijedloga za preuređenje Karlovačkog generalata. Već 1732. godine iznosi plan preustroja. Glavna značajka odnosila se podjelu ljudstva, odnosno 1.831 plaćenih vojnika u službi i 11.645 vojnosposobnih ljudi, na ratne ili operativne i obrambene postrojbe. Pritom je važno istaknuti da u tu podjeli nisu bili uključeni krajišnici s prostora Like i Krbave. Prvu skupinu tvorile bi dvije redovne pješačke pukovnije, svaka od 2.030 pješaka raspoređenih u 10 satnija, te jedna konjanička pukovnija od 1.200 ljudi. Ostatak ljudstva bio bi raspoređen u sastav obrambenih postrojbi sa zadatkom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova. Ratne postrojbe u slučaju rata, tijekom 14 dana uzdržavale bi se o svojem trošku, a potom bi dobivale plaću i hranu kao ostala carska vojska. Svi časnici, među kojima je u to doba bilo velikih razlika u plaćama, ostali bi u zatečenim činovima, a napredovali bi samo prema zaslugama. Tijekom sljedećih godina Stubenberg je kontinuirano nastavio izvještavati Dvorsko ratno vijeće u Beču o teškom stanju u Karlovačkom generalatu, naročito u Lici i Krbavi, kao i iznositi dodatne prijedloge za njegovo preuređenje. Primjerice, predlagao je ukidanje satnije arkebuzira i brojčano smanjivanje „njemačke“ satnije u Karlovcu, čime bi se osigurala dodatna sredstva za isplatu plaće časnicima. Stubenberg je zagovarao nastavak dotadašnjeg načina financiranja Karlovačkog generalata, točnije Hrvatske i Primorske krajine bez Ličkog distrikta, od strane Koruške i Kranjske, ali pravo popunjavanja časničkih mjesta ograničilo bi se na izbor jednog od triju kandidata koje bi im predložio zapovijedajući general. Stubenbergov projekt, kao ni projekt njegovog prethodnika Rabatte o „univerzalnom sustavu“ u Karlovačkom generalatu, nije se

³⁹⁵ Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 108-109; Jurišić, *Karlovački generalat*, 63-64. Varaždinski krajišnici su iskoristili svoj položaj i uvjetovali svoje sudjelovanje u Ratu za poljsko nasljeđe povlačenjem Cordovinih reformi. [Bach et al.], „Hrvatska“, 1049-1050.

³⁹⁶ Kljajić, „Ustroj Slavonske Vojne granice“, 211-212.

ostvario zbog nedostatka potrebnih sredstava za njegovu realizaciju, kao i zbog činjenice da je Stubenberg iz nepoznatih razloga odstupio s položaja zapovijedajućeg generala.³⁹⁷

U prvoj polovici XVIII. stoljeća stvoreni su preduvjeti za postupnu profesionalizaciju krajišnika kao vojnika, što je podrazumijevalo provođenje temeljitih reformi cijeloga krajiškog sustava. Krajišnici s područja Like i Krbave istaknuli su svoju vjernost habsburškom caru i želju da im se dodijeli krajiški status, što je demonstriralo njihovu predanost vojnom zanatu. Pri tome su iskazali visoku razinu samosvijesti i odlučnosti u obrani svojih prava i privilegija, što je ujedno pokazivalo i njihovu čvrstinu kao važnu karakteristiku kvalitetnih vojnika. Upravo o toj smionosti krajišnika govorio je princ Hildburghausen, tumačeći da su pobunama skrenuli pozornost vladara na sebe i potaknuli ih da ih bolje upoznaju te uvide kako bi mogli promijeniti njihov položaj na uzajamnu dobrobit.³⁹⁸ Za ostvarivanje tih maksimalnih potencijala bilo je potrebno provesti reforme koje su prije svega podrazumijevale uvođenje strože discipline. Radilo se zapravo o početku „modeliranja“ krajišnika i njihovog uklapanja u vojne snage Habsburške Monarhije. Proces će se pokazati mukotrpnim i dugotrajnim, ali svakako potrebitim kako bi odgovorio izazovima vojne evolucije i svakidašnjice vojničkog života u XVIII. stoljeću.

³⁹⁷ Holjevac, Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 40-41; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 489. Joseph Friedrich princ Sachsen-Hildburghausen (1702.-1787.) je 7. ožujka 1737. godine u Beču podnio izvješće o stanju u Karlovačkom generalatu. Prema tom izvješću u tom je generalatu za uzdržavanje vojske, koju je u tom trenutku sačinjavalo 1.877 plaćenih i 3.758 neplaćenih vojnika, bilo potrebno 140.000 forinti, odnosno za oko 20.000 forinti više nego što staleži Kranjske i Koruške uplaćivali. Jurišić, *Karlovački generalat*, 95-99.

³⁹⁸ Lazanin, „Prosvjetiteljstvo i predodžbe o stanovništvu Vojne krajine“, 181.

3. RAT ZA AUSTRIJSKO NASLJEĐE I OSNIVANJE LIČKE KRAJIŠKE PJEŠAČKE PUKOVNIJE

3.1. Hildburghausenova reforma Varaždinskog generalata

Velika prekretnica u povijesti Vojne krajine događa se stupanjem na scenu princa Hildburghausena. Ovaj miljenik proslavljenog habsburškog vojskovođe princa Savojskog ratovao je na talijanskom bojištu s činom podmaršala kada mu je 1735. godine povjeren zadatak izrade plana za reformu Varaždinskog generalata koji će ujedno poslužiti i kao model za druga područja Hrvatsko-slavonske krajine.³⁹⁹ Zbog ratnih prilika Hildburghausen se tek iduće godine zaputio prema Varaždinskom generalatu u kojemu je tada, u Križevcima, izbila pobuna protiv pukovnika Strassolda i njegovih časnika. Na Badnjak 1736. godine Hildburghausen stiže u navedeno mjesto i odmah započinje s istragom kojom bi se rješile pritužbe krajišnika.⁴⁰⁰

Istraživanje je utvrdilo da je glavni izvor krajiškog nezadovoljstva bio vezan uz lošu upravu i razne malverzacije od strane unutrašnjoaustrijskih staleža. No, Hildburghausen je istovremeno uočio golemi vojni potencijal u ratobornim krajišnicima, koji su se sada, kada osmanlijski upadi više nisu predstavljali toliku prijetnju, mogli iskoristiti na druge načine. Upravo će se u ovom trenutku iskovati pojam „golemog blaga“ kojim raspolaže habsburški vladar u Vojnoj krajini. Pritom Hildburghausen nije zagovarao prekid odnosa između Graza i Krajine, već bolji nadzor nad tom upravom. Jednako tako iskazao je povjerenje krajišnicima predlaganjem ukidanja skupih njemačkih satnija koje prema njegovu sudu nisu više bile potrebne za nadzor krajišnika. Procjenjivao je da bi se povećanjem broja unovačenih krajišnika mogao dostići broj od 50.000 vojnika, a angažman u vojnoj službi tako bi umanjio krajišku sklonost nemirima i neposluhu. Upravo te ideje oslikavaju buduće temelje razvoja Vojne krajine, točnije transformaciju krajišnika iz milicije u vojnike obvezne služiti i izvan granica svoje zemlje.⁴⁰¹

Stari sustav kapetanija trebao je biti napušten, a umjesto njega uvele bi se pukovnije kao administrativne i vojne jedinice. Cijeli Varaždinski generalat bio bi podijeljen na dvije pješačke pukovnije i jednu husarsku konjaničku pukovniju. Bataljuni su za razliku od toga činili isključivo vojno-taktičke jedinice.⁴⁰² Svaka kućna zadruga trebala je opremiti određeni broj vojnika koji je odgovarao broju muških članova te zajednice. Tijekom mira krajišnici su

³⁹⁹ Usp. Jurišić, *Karlovački generalat*, 66-67, 228, bilj. 6; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 112, bilj. 2.

⁴⁰⁰ Jurišić, *Karlovački generalat*, 67-69.

⁴⁰¹ Isto, 69-73; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 113-115; Rothenberg, *The Military Border*, 15.

⁴⁰² Svaka pukovnija trebala se sastojati od četiri bataljuna, a svaki bataljun od po pet satnija, pri čemu je svaka satnija brojila 200 ljudi. Konjicu su trebale sačinjavati pet satnija, svaka sastavljeno od 100 husara. Zajedno s 34 pripadnika topništva i 10 pripadnika glavog stožera ukupan broj vojnih djelatnika u Varaždinskom generalatu trebao je iznositi ukupno 8.544 osobe. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 461-462.

obrađivali zemlju, dok bi sustavom rotacije bili pozivani na vježbe i stražu. U slučaju rata vojne postrojbe bi se raspodijelile u tri smjene, od čega bi prvu sačinjavao aktivan bataljun koji kreće u pohod, dok bi druga bila zadužena za obranu granice, a ostatak bi nastavio s uobičajenim obavezama i sačinjavao bi pričuvu. Iako je pravo korištenja zemlje bilo isključivo namijenjeno vojnicima i njihovim obiteljima, raspolaganje nekretninama bilo je ograničeno restrikcijama o prodaji, zalaganju i darovanju zemljišta samo uz odobrenje zapovjednika. Uvedene su stroge kazne za cjelokupno stanovništvo, čak i za najmanje prijestupe.⁴⁰³

Dana 26. siječnja 1737. godine Hildburghausen je pred okupljenim krajišnicima u Križevcima održao govor u kojem je predstavio nove uredbe i naglasio da one jamče zadržavanje vojnog statusa i mogućnost stjecanja slave te materijalne putem izvršavanja službe u inozemstvu. Prisutni krajišnici su, prema Vaničeku, prihvatili te odredbe i položili zakletvu vjernosti.⁴⁰⁴ *Statuta Confiniorum Varasdiensium* zadržali su zapravo osnove starog zakonika iz 1630. godine, *Statuta Valachorum*,⁴⁰⁵ ali su novost predstavljali propisi o disciplini i ograničenjima u raspolaganju zemljišnim posjedom te gubitak samouprave i pojačani nadzorom nad krajišnicima.⁴⁰⁶

Hildburghausen je očito ovom uranjenom objavom nastojao osigurati mir među krajiškim stanovništvom, a potom se uputio u habsburšku prijestolnicu kako bi ishodio carsko odobrenje. U ožujku 1737. godine predstavio je svoj projekt na konferenciji u Beču, a službeno odobrenje za preustroj Generalata dobio je 29. travnja iste godine. Međutim, zbog nadolazećeg rata protiv Osmanskog Carstva nije se mogao posvetiti provođenju reforme. Financiranje toga projekta predstavljalo je također probleme jer su se pregovori sa štajerskim staležima o potrebnim povišenjima ulaganja odužili sve do 1739. godine. Konačnu propast projekta označila je i smrt cara Karla VI. 1740. godine.⁴⁰⁷

⁴⁰³ [Bach et al.], „Hrvatska“, 1050-1051; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 115-117; Rothenberg, *The Military Border*, 15-16.

⁴⁰⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 441-443.

⁴⁰⁵ O Vlaškim statutima vidi: Fedor Močanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 37-38.

⁴⁰⁶ Detaljnije o odredbama Statuta vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 441-461. Izvorni dokument nalazi se u: Slovenija (dalje: SI) – Arhiv Republike Slovenije u Ljubljani (dalje: AS) – fond 2/I – Deželni stanovi za Kranjsko (dalje: DSK) – podfond I. registratura, 1457-1782, kut. 224, fasc. 132/1.

⁴⁰⁷ Jurišić, *Karlovački generalat*, 78-79. Još 19. siječnja 1737. godine Hildburghausen je dobio nalog da posjeti Karlovački generalat. Na spomenutoj konferenciji u Beču iznio je ujedno i izvješće o tamošnjem stanju, a pritom se osvrnuo i na Ličko-krbavsku nadkapetaniju, točnije na njeznu obrambenu ulogu. U tome smislu ističe loše stanje njezinih utvrda, točnije Perušića, Udbine, Gračaca, Ribnika, Belaja i Zvonigrada, čime je nesumnjivo želio upozoriti na opasnosti koje bi takvo stanje moglo izazvati uslijed izbijanja rata. Isto, 95-99.

3.2. Austro-turski rat (1737.-1739.)

Uključivanje Habsburške Monarhije u novi protuosmanski rat može se rastumačiti na razne načine. S jedne strane, činilo se to kao idealna prilika da se nastavi niz vojnih uspjeha ostvarenih u prethodna dva rata. Tome u prilog išla je činjenica da je Osmansko Carstvo već u tom trenutku bilo zauzeto na drugim bojištima u borbama protiv ruskih i perzijskih snaga, a početkom 1737. godine rusko-osmanski sukob je istovremeno onemogućio miješanje francuske diplomacije.⁴⁰⁸ Osim toga, car Karlo VI. priklonio se stranci koja je zagovarala rat, u kojoj se nalazio i sam Hildburghausen. No, s druge strane, postoji i tumačenje prema kojemu je Habsburška Monarhija prisilno i lakovjerno bila uvučena u taj rat, jer je morala ispoštovati dogovor sklopljen s Ruskim Carstvom još 1726. godine prema kojemu je jedna strana trebala priskočiti u pomoć drugoj u slučaju izbijanja rata s Osmanskim Carstvom.⁴⁰⁹

Poučeni negativnom iskustvom iz prošla dva rata, Osmanlije su poduzele potrebne pripreme u očekivanju novoga habsburškoga naleta. Poslije 1718. godine na području Bosanskog ejaleta tako se odvijalo pojačano naseljavanje izbjeglica s područja izgubljenih u korist Habsburgovaca. Ti se novi stanovnici uključuju u vojni obrambeni sustav osiguravanjem plaće u novcu ili dodjeljivanjem zemljišnih posjeda. Na taj način osigurava se dovoljan broj profesionalnih vojnika koji je brojio oko 20.000 ljudi, a ukupno je na raspolaganju bilo 60.000 vojno sposobnih podanika spremnih na mobilizaciju u slučaju potrebe. Istovremeno se fortifikacijski objekti učvršćuju, opremaju zalihama i opremom te popunjavaju vojnom posadom.⁴¹⁰

Habsburški ratni plan predviđao je napad iz tri smjera: osvajanje preostalog dijela Smederevskog sandžaka, osvajanje Bosanskog ejaleta i napad na osmanske vazalne kneževine Vlašku i Moldaviju. U tu svrhu pripremljeno je oko 120.000 vojnika.⁴¹¹ Konkretno osvajanje Bosanskog ejaleta trebalo se odvijati iz četiri smjera. Sa sjeverozapada hrvatski ban Josip Esterházy (1733.-1741.) i general Stubenberg trebali su se kretati u pravcu Bužima, a princ Hildburghausen preko Gradiške u pravcu Banje Luke, dok je s istoka pukovnik Paul Valvesor trebao napredovati prema Lješnici. Sa zapada, odnosno iz područja Ličko-krbavskog distrikta, Stubenbergov zamjenik, pukovnik Raunach, trebao je izvesti napad na Ostrovicu. Tijekom

⁴⁰⁸ Enes Pelidija, *Banjalučki boj iz 1737.: uzroci i posljedice* (Sarajevo: El-Kalem, 2003), 51.

⁴⁰⁹ Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 118.

⁴¹⁰ Pelidija, *Banjalučki boj*, 136-139.

⁴¹¹ Isto, 283-285.

lipnja 1737. godine te su vojske zauzimale položaje uz bosansku granicu s namjerom provođenja spomenutog ratnog plana u djelo.⁴¹²

Prema opisu iz neobjavljenog djela *Geschichte des Liccaner Granz-Regiments No 1* upravnog satnika Karla Egenberggera pukovnik Raunach je već 11. lipnja okupio svoje postrojbe koje su brojile oko 4.000 vojnika kod Rudopolja⁴¹³. Zadatak mu je bio zauzeti Vakuf⁴¹⁴ sa svim okolnim fortifikacijskim objektima, koji su uključivali utvrde Ostrovicu i Havalu. Sljedećeg dana Raunach sa svojim postrojbama prelazi bosansku granicu i podiže logor u mjestu Dobroselo. Nekoliko dana poslije toga, 18. lipnja, vojska se prebacila preko Une i stigla pred utvrdu Havalu, nedaleko Vakufa. Istoga dana Raunachovo topništvo počelo je paljbu na utvrde, a istovremeno je počelo i kopanje rovova kojima bi omogućili opsjedateljima postupno približavanje zidinama. No, već 19. lipnja dana dio topništva se oštetio, a 20. lipnja do Raunacha je stigla vijest o snažnoj osmanskoj vojsci koja se okupila na Bjelajskom polju, istočno od Vakufa.⁴¹⁵ Zapovjednik je naredio obustavljanje opsade i povlačenje prema Dobroselu. Međutim, prilikom povlačenja Osmanlije su napale nespremljene Raunachove snage na ravninama blizu mjesta Kalati 22. srpnja te im u kratko vrijeme nanijele težak poraz. Sam Raunach je poginuo u bitci, a osim njega i pet časnika i 273 vojnika iz regularnih pukovnija te 3 krajiška časnika i 322 krajišnika, a tridesetorica su pali u zarobljeništvo. Lički nadkapetan Franz Topp bio je teško ranjen te je preminuo nedugo potom u Udbini.⁴¹⁶

Prema Vaničeku, razlog za ovaj katastrofalan poraz može se pripisati nedovoljnoj opremljenosti Raunachove vojske koja je krenula u pohod samo s tri topa i dvije haubice, kao i lošem vodstvu, u smislu Raunachovog propusta da neposredno prije opsade bosanske utvrde izvidi šire okolno područje kako bi se pravovremeno utvrdila prisutnost neprijateljskih snaga.⁴¹⁷ Svojevrsno opravdanje za ove postupke može se naći u jednom anonimnom rukopisu u kojem stoji da su

⁴¹² Pelidija, *Banja lučki boj*, 293, 302-303.

⁴¹³ Rudopolje Bruvanjsko.

⁴¹⁴ Riječ je o Kulen Vakufu koji je bio cilj vojnih akcija ličkih krajišnika i u prethodnom protuosmanskom ratu.

⁴¹⁵ Bosanski namjesnik, vezir Ali-Paša Hekim-oglu poslao je odrede iz Jezera, Prusca i Travnika pod zapovjedništvom čehaje (pomoćnika) čauša Osman-paše, a pridružili su im se i krajišnici iz (Bosanskog) Novog i Bihaća. Osmanske snage brojile su oko 5.000 vojnika. Pelidija, *Banja lučki boj*, 307.

⁴¹⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 20-22. Iz drugih rukopisnih djela o povijesti Like i Krbave, anonimnog autora, može se uočiti da su poginuli lički časnici bili kapetan Vule (Wuche/Winko) Mesić iz Mušaluka, porkulab Niko (Miko) Novačić iz Udbine i gospički sindik Peria. Osim toga među žrtvama se spominju četiri brata Čanić i Relja Milković. Iako se ne navodi njihov vojni čin, može se pretpostaviti da se vjerojatno radilo o seoskim knezovima. Među zarobljenima spominju se zamjenik nadkapetana (*Oberstlieutenant*) Perica Vukasović, kao i dva Holjevca te dva Kneževića, vjerojatno također seoski kneževi, koji su četiri godine poslije toga uspjeli pobjeći iz zarobljeništva. Ranjen je bio i kapetan Nikola Vrkljan koji je kasnije umro od zadobivenih rana. Usp. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 2v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 616; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 624, str. 55-56. Na osmanskoj strani zabilježen je broj od oko 1.000 poginulih. Pelidija, *Banja lučki boj*, 309-310.

⁴¹⁷ Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originallquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. 2 (Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1875), 316-317.

Raunacha na brzo djelovanje potaknule lažne vijesti osmanskih prebjega prema kojima su Osmanlije raspolagale neznatnim obrambenim snagama.⁴¹⁸

U Eggenbergerovom opisu ovoga događaja navedeno je da su Raunachove snage bile sastavljene od 3.000 ličkih krajišnika, 500 ličkih husara i 600 regularnih pješaka.⁴¹⁹ Međutim, prema Vaničeku, ličkih krajišnika je zapravo bilo 2.000, dok je preostalih 1.000 bilo s područja Senjske nadkapetanije.⁴²⁰ U drugim opisima bitke kod Kalatija spominju se doista Senjani tako da se može prihvatiti Vaničekova tvrdnja, iako vjerojatno ostaje upitno o kojem se točno broju radilo.⁴²¹ U svakom slučaju vojna je strategija nalagala da krajiške postrojbe budu sastavljene od krajišnika s različitih područja, kao i da ih prate regularne trupe, sve s namjerom da se vojnom zapovjedniku omogući lakša kontrola.

Kako se ne bi pomislilo da se radilo o izoliranom slučaju, potrebno je naglasiti da su i Hildburghausenove snage doživjele sličnu sudbinu pred Banja Lukom 4. kolovoza iste godine.⁴²² Općenito je cijela habsburška vojska pokazala slabe rezultate zbog lošeg vodstva, pomanjkanja uvježbanosti i opreme. Konkretno u slučaju krajišnika, slabi rezultati su se pripisivali pomanjkanju vremena da ih se uvježba za operacije svojestvene regularnim jedinicima.⁴²³

Još jedan događaj iz ovoga rata koji je ostao detaljno opisan u rukopisima odigrao se dvije godine poslije teškog poraza kod Kalatija. Ovoga puta lički krajišnici našli su se u obrambenoj ulozi u kojoj su mogli demonstrirati puno uspješnije rezultate. U kolovozu 1739. godine vojvoda Medina Rukavina iz Lovinca poduzeo je jedan pljačkaški pohod sve do Bjelajskog polja, nakon kojega se uspješno vratio sa znatnim ratnim plijenom, u obliku stoke. Istoga mjeseca okupila se velika osmanska vojska predvođena trojicom bosanskih paša,⁴²⁴ koja je upala na krbavski teritorij i 24. kolovoza stigla pred Mazin. Dujam Došen iz Gračaca uspio je odbiti osmansku prethodnicu, ali glavnina vojske nastavila je svoj pljačkaški pohod prema Sv. Petru i Gračacu. Od tamo su se osmanske snage okrenule natrag prema Bosni, a prenoćile su na Gubavčevom polju nedaleko Gračaca. Za to vrijeme okupile su se krajiške snage predvođene spomenutim

⁴¹⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 624, str. 56.

⁴¹⁹ Isto, inv. br. 618, str. 20.

⁴²⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 315.

⁴²¹ Tako se primjerice navodi da je stanoviti Vuče (Wuche) Kolačević iz Otočca sa Senjanima uspio spasiti topove. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 616. Prisutnost Senjana u ovoj bitci zabilježena je i u časopisu iz kojega je Vaniček crpio informacije. *Oesterreichische militärische Zeitschrift* 1 (1833), br. 1-3: 49.

⁴²² Kolar-Dimitrijević, „Ratovi s Osmanskim Carstvom“, 235.

⁴²³ Rothenberg, *The Military Border*, 17.

⁴²⁴ Vaniček iznosi podatak da se radilo o 30.000 vojnika, iako i sam smatra da je broj preuveličan. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 324. Glavni zapovjednik ove vojske bio je paša Kulenović iz Vakufa. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 616.

Došenom i porkulabima Šimom Jukićem, Gajom Marinkovićem te Grubom Oreškovićem.⁴²⁵ Te su snage iste noći zauzele položaj na Gubavčevom klancu gdje su 25. kolovoza dočekali osmanske snage i nanijeli im težak poraz, prilikom čega je 3.000 Osmanlija poginulo, a 200 ih je bilo zarobljeno. Tom prilikom su poginuli i lički porkulabi Jukić i Knežević. Poslije toga poraza preostale su se osmanske snage razdvojile u dva dijela prilikom povlačenja prema Bosni. Prvi dio koji se povlačio prema Mazinu napadnut je od strane krajišnika pod vodstvom nadkapetana Depoczija (de Pozzy), a drugi dio koji je krenuo prema Velikoj Popini od krajišnika pod vodstvom kapetana Martina Kneževića i porkulaba Ivana Kalinića.⁴²⁶

U pojedinim rukopisima koji opisuju ovaj događaj postoji neujednačenost u vojnim činovima glavnih protagonista. Tako je, primjerice, Dujam Došen naveden na nekim mjestima kao kapetan, dok istovremeno postaje nejasno je li Martin Knežević bio porkulab ili kapetan. Uvidom u drugu literaturu moguće je utvrditi da je Martin Knežević te godine bio kapetan Zrmanje, a Dujam Došen, za kojega se spominje da je bio iz Gračaca, nije mogao biti kapetan jer je to tada bio Jure Knežević.⁴²⁷ Stoga, prihvatljivija je tvrdnja da je Došen zapravo bio seoski knez, odnosno vojvoda. On će, doduše, kasnije steći čin satnika kada se uspostavlja pukovnija i ukidanjem kapetanija počinju javljati novi termini za vojne činove. U isto vrijeme Knežević će postati husarskim satnikom (*Rittermeister*). Dva porkulaba koja nisu stradala u ovome sukobu, Orešković i Kalinić, također će 1746. godine postati satnici.⁴²⁸ Ovaj primjer upućuje na zaključak da su pri dodjeli časničkih mjesta značajnu ulogu imali uspjesi na bojnopolju.

U konačnici, ovaj se protuosmanski rat pokazao kao veliki habsburški neuspjeh iz više razloga. Jedan od njih odnosio se na odsutnost učinkovitog vodstva, s obzirom na to da je princ Savojski umro još 1736. godine. Nadalje, izostala je očekivana potpora balkanskih kršćana, a Francuska je uspjela pružiti pomoć Osmanlijama u materijalnom smislu.⁴²⁹ Osim toga, habsburška strana je podcijenila vojnu moć Osmanskoga Carstva, što je pokazalo potrebu za korijenitim

⁴²⁵ U rukopisima je Dujam Došen u jednoj verziji naveden kao vojvoda (*Voiwoda*), a u drugoj kao kapetan/satnik (*Hauptmann*). Na čelu kapetanije u to vrijeme nalazio se Jure Knežević koji će kasnije, nakon reforme 1746. godine, postati jedan od satnika Ličke krajiške pješake pukovnije. Satnik će te 1746. godine postati i Došen, ali te 1737. godine može se pretpostaviti da je bio porkulab, odnosno kaštelan Gračaca. Ostali vođe koji su sudjelovali u ovom pothvatu su kao porkulabi, odnosno kaštelani koji su vjerojatno bili i knezovi pojedinih sela. Jedan od njih, Grube Oreskovich, postat će 1746. godine također satnik, što sugerira da su upravo ovakve uspješne vojne akcije doprinijele njihovom uzdizanju u vojnoj hijerarhiji prilikom preustroja Karlovačkog generalata. Usp. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 2v-3v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 22-23; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 624, str. 56.

⁴²⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 2v-3v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 616; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 22-23.

⁴²⁷ Jurišić, *Karlovački generalat*, 259, 267.

⁴²⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617.

⁴²⁹ Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 119.

reformama cjelokupne vojske koja je bila na raspolaganju Habsburgovcima. Vojnih poduhvati ličkih krajišnika iz ovoga rata demonstrirali su da su ti krajišnici, kao i uostalom i drugi krajišnici, bili uspješniji kada su se nalazili u obrambenim pozicijama. Tada su njihove vojne kvalitete, koje su se odnosile na pokretljivost i sposobnost izvođenja iznenadnih napada na neprijateljske trupe, dolazile do izražaja. Nesumnjivo su vojni zapovjednici prepoznali te prednosti i pružili krajišnicima priliku da predstavljanjem svojih borbenih vještina na potpuno drugačijem bojnopolju.

3.3. Lički krajišnici u Ratu za austrijsko nasljeđe do reforme Karlovačkog generalata 1746. godine

Izbijanjem Rata za austrijsko nasljeđe Habsburška Monarhija našla se u nepovoljnoj situaciji, prije svega jer se pitanjem prava Marije Terezije na različite posjede koje su do tada posjedovali njezini pretci povlačilo i pitanje s kojih se prostora mogu unovačiti potrebni vojnici koji će joj pomoći u obrani nasljednih prava. Nakon krunidbe za ugarskog „kralja“ Marija Terezija je djelomično riješila problem potrebnih vojnih snaga jer su ugarski staleži pored insurekcije pristali osigurati dodatnih šest ugarskih pješćkih pukovnija koje su brojile ukupno 21.600 vojnika i tri husarske pukovnije.⁴³⁰ No, to nikako nije bilo dovoljno za borbu protiv neprijatelja čiji se broj neprestano povećavao. U takvoj situaciji napokon će doći do realizacije plana o iskorištavanju potencijala Vojne krajine. Po prvi put znatni brojevi krajišnika bit će poslani na različita bojišta, a istovremeno će se požuriti s provođenjem reformi kako bi se od krajišnika stvorilo profesionalne vojnike. Već 1741. godine u Šleskoj se borilo čak oko 20.000 krajišnika.⁴³¹

Pojačano korištenje lakih trupa, husara i krajišnika, nije samo doprinijelo očuvanju Habsburške Monarhije, već joj je osiguralo i istaknutu poziciju u kontekstu evolucije ratovanja XVIII. stoljeća. „Mali rat“, čiji su glavni protagonisti bili upravo te lake trupe, potaknut će značajne promjene u načinu ratovanja koje će omogućiti habsburškim vojskama da odgovore na prijetnje koje su bile izazvane borbama protiv više neprijateljskih sila u isto vrijeme. Uz pomoć tih lakih trupa Habsburgovci su mogli ugrožavati komunikacijske i opskrbe linije vojnih snaga koje su bile nadmoćnije od austrijskih, poput pruske vojske Fridrika II.⁴³²

⁴³⁰ Buczynski, Čoralčić, „Vojska“, 152-153.

⁴³¹ Rothenberg, *The Military Border*, 18-19.

⁴³² Usp. Black, *European Warfare*, 125; Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 53.

Prema Duffyjevom tumačenju, Marija Terezija je naslijedila vojsku koja je bila u izrazito lošem stanju. Vladařica je iz toga razloga poput brižnog roditelja posvetila punu pažnju svojim vojnicima, pokretanjem niza vojnih reformi koje su za cilj imale uvesti snažniju disciplinu, novu taktiku i poboljšati opremu te odjeću austrijskih vojnika.⁴³³ Iako se većina vojnih reformi počela provoditi nakon sklapanja Aachenskog mira 1748. godine, iskustvo tijekom Rata za austrijsko nasljeđe, posebice austrijski porazi kod Mollowitza 1741. godine i Hohenfriedberga te Soora 1745. godine razotkrili su nedostatke austrijske vojske u usporedbi s pruskim vojnim snagama. Prije izbijanja Sedmogodišnjeg rata 1756. godine Marija Terezija je stvorila novu austrijsku vojsku koja je raspolagala posebnim grenadirskim bataljunima, lakšim uniformama koje su nudile bolje zaštitu od vlage i hladnoće, kvalitetnije puške i nove vojne vježbe. Osim toga, terezijanske vojne reforme su stvorile profesionalnu vojsku koja je bila tješnije povezana s vladajućom dinastijom, čime se počeo mijenjati i način percipiranja vojne profesije, od plaćeničkog zanata u časno i perspektivno zanimanje.⁴³⁴

Iako je većina spomenutih promjena nastupila poslije Rata za austrijsko nasljeđe, neke od njih već su se počele provoditi tijekom toga događaja. Primjerice, grenadiri su se tijekom toga sukoba često koristili u vojnim akcijama zajedno s krajišnicima. Nadalje, odgađanju reforme Hrvatsko-slavonske vojne krajine stalo se konačno na kraj i odlučilo pristupiti rješavanju toga problema usprkos ratnoj opasnosti. Stoga, čini se da je Rat za austrijsko nasljeđe predstavljao polje za testiranje mnogih vojnih inovacija koje će službeno biti uvedene tek nakon njegovog završetka. Jedna od tih zasigurno je bila taktika „malog rata“ (*la petite guerre*) čiji su glavni protagonisti bili neregularni odredi, krajišnici i Trenckovi panduri. Prema Browningu uloga tih i drugih lakih trupa bila je zanemarivana tijekom XVIII. stoljeća, a posebno naglašavana tek u vrijeme Napoleonskih ratova. U tome smislu, sudjelovanje lakih trupa je često bilo zasjenjeno javnim mnijenjem koje nije smatralo ove trupe časnim ratnicima.⁴³⁵

Glavna karakteristika lakih trupa odnosila se na njihovu sposobnost da se brzo kreću i izvode iznenadne napade na neprijateljske pozicije, kao i mogućnost da se sami uzdržavaju. Iako su lake trupe u austrijskoj službi bile iznimno uspješne u izvršavanju raznih vojnih zadataka, na

⁴³³ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 18.

⁴³⁴ Detaljnije o terezijanskim vojnim reformama usp. Basset, *For God and Kaiser*, 90, 106, 109, 117-119; Black, *European Warfare*, 129-131. Grenadiri su bili visoki, snažni i odvažni vojnici, koji su se isticali po svojim izduženim kapama od medvjedeg krzna, neustrašivosti i zakrivljenim sabljama. U habsburškoj vojsci pojavljuju se početkom XVIII. stoljeća, a koristili su se kao jurišne trupe koje su bacale granate na neprijatelja. Nakon Rata za austrijsko nasljeđe grenadirske satnije su odvojene od pješačkih satnija i uspostavljene kao posebne elite postrojbe, dok su u krajiškim pukovnijama istovremeno uvedene po dvije grenadirske satnije. Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 116-117; Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 63-64, 70.

⁴³⁵ Browning, „New Views on the Silesian Wars“, 531-532.

njih su austrijski neprijatelji gledali s prijezirom. To se prije svega odnosi na Francuze i Pruse koji su ove trupe često povezivali s pustolovima, dezerterima i lutalicama, odnosno marginalnim skupinama ranoga novoga vijeka. No, zanimljivo, takav stav nije spriječio austrijske neprijatelje da i sami počinju uspostavljati odrede lakih trupa, poput francuskih lovaca (*chasseurs*) i pruskih lovaca (*Jäger*).⁴³⁶ Stoga, pojava krajišnika potaknut će druge europske velesile da i same počnu stvarati vlastite vojne jedinice te vrste.

3.3.1. Češko, bavarsko i porajnsko bojište (1741.-1743.)

Već 1741. godine prisutnost krajiških trupa iz Hrvatsko-slavonske vojne krajine može se uočiti na području Šleske, gdje su se Austrijanci nastojali oduprijeti napadima pruskih snaga kralja Fridrika II. Među prvim krajiškim trupama koje su bile poslana na bojište bili su krajišnici Varaždinskog generalata, čija prisutnost je 25. travnja 1741. godine zabilježena na području grada Eisenstadta. Iako su njihove postrojbe, koje su brojile 3.000 vojnika, prvotno bile namijenjene za Gornju Austriju, naknadno, odlukom od 2. svibnja iste godine, oni su preusmjereni prema Šleskoj.⁴³⁷ Njihov angažman treba dovesti u vezu s činjenicom da to područje nije izravno graničilo s Osmanskim Carstvom te stoga odsutnost varaždinskih krajišnika nije znatnije ugrožavala sigurnost državnih granica. Situacija je bila posve suprotna u slučaju ličkih krajišnika. Međutim, te 1741. godine Vaniček i Kukuljević Sackinski ubrajaju ličke krajišnike među 4.000 karlovačkih krajišnika koji su krenuli na vojni pohod.⁴³⁸ Autor djela o povijesti Ličke pukovnije, Eggenberger, tumači da su lički krajišnici prvi put krenuli na pohod tek 1742. godine kada su bili poslani u Češku.⁴³⁹ S obzirom na to da se u prethodnom ratu moglo uočiti da su krajiške postrojbe bile sastavljene od krajišnika s različitih područja, u obzir treba uzeti i mogućnost da su pojedini odredi ličkih krajišnika našli u sklopu drugih, većih krajiških postrojbi i tako sudjelovali u vojnim zbivanjama presudnim za očuvanje Habsburške Monarhije.

U 1742. godini prisutnost ličkih krajišnika spominje se na brojnim bavarskim i češkim mjestima. Primjerice, u Bavarskoj se radilo o mjestima poput Braunaua, Oettingena, Burghausena, Rosenheima, Traunsteina, Reichenhalla, i Münchena, dok se u Češkoj navode

⁴³⁶ Howard, *Rat u europskoj povijesti*, 89-90.

⁴³⁷ Carl Duncker, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 2. (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1896), 302, bilj. 4.

⁴³⁸ Ivan Kukuljević Sackinski, *Hrvati za nasljednoga rata. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 38. (Zagreb: Dionička tiskara, 1877), 12-13; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 331.

⁴³⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 24.

kod Frauneburga (Hluboká nad Vltavou), Piseka, Chotusica, Zahájia, Praga i Leitmoritza (Litoměřice).⁴⁴⁰ Međutim, te tvrdnje treba prihvatiti s određenim oprezom, s obzirom na to da se ne može s potpunom sigurnošću potvrditi jesu li na tim mjestima bili upravo krajišnici s područja Like i Krbave. Naime, iako je Ličko-krbavski distrikt do toga vremena zadržao određenu posebnost unutar Hrvatsko-slavonske vojne krajine, krajišnici s tog područja tretirali su se kao krajišnici Karlovačkog generalata te su često tako bili i evidentirani u vojnim spisima. Postupno će se naziv „Ličani“ (*Liccaner*) početi sve češće javljati i omogućiti bolje raspoznavanje tih krajišnika od ostalih „Karlovčana“ (*Carlstädter*).

Na početku 1742. godine značajan broj karlovačkih krajišnika zabilježen je na području Tirola. Iz pisma Marije Terezije upućenom grofu Khevenhülleru 12. siječnja 1742. godine može se razaznati da se u tom trenutku u Tirolu nalazi 2.000 varaždinskih i 1.000 karlovačkih krajišnika, ali da se do kraja veljače iste godine očekuje dolazak dodatnih 6.000 karlovačkih krajišnika. Te snage namjeravale su se iskoristiti u planiranoj provali na bavarsko područje.⁴⁴¹ Već sredinom veljače zapovjednik austrijskih snaga u Tirolu, podmaršal Stentsch, prodro je u Bavarsku do linije Rosenheim-Traunstein, a potom je planirao pohod na grad Reichenhall, blizu austrijske granice.⁴⁴² Na taj poduhvat odlučio se tek 29. ožujka kada se iz Traunsteina zaputio prema tom odredištu. Među njegovim snagama bilo je oko 900 karlovačkih krajišnika i 100 karlovačkih husara kojima je zapovijedao Benvenuto grof Petazzi.⁴⁴³ Kukuljević Sakcinski i Vaniček navode te krajišnike kao „Ličane“,⁴⁴⁴ ali to ne znači da se radilo isključivo o ličkim krajišnicima, već o miješanim postrojbama u kojima su lički krajišnici bili brojčano dominantni. U tom trenutku Petazzi je obnašao funkciju žumberačkog kapetana,⁴⁴⁵ zbog čega se može pretpostaviti da je barem jedan dio krajišnika potjecao iz te kapetanije Karlovačkog generalata.

U toj vojsci našao se i znameniti Franjo barun Trenck (1711.-1749.) koji je predvodio odred od oko 200 svojih pandura. Bit će to prvi od mnogih zajedničkih poduhvata tijekom ovoga rata u

⁴⁴⁰ Usp. Bauer, *Sjaj i tragika*, 61-62; Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 10, 15-16, 18, 20; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 336-340, 345-346, 348-349.

⁴⁴¹ Oskar Criste, August Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 4 (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1900), 277-278.

⁴⁴² Criste, Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 4, 369.

⁴⁴³ Isto, 372, bilj. 3. No, upitno je jesu li ti krajišnici bili isključivo Ličani, već se moglo raditi o miješanim postrojbama u kojima su lički krajišnici bili brojčano dominantni.

⁴⁴⁴ Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 16; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 340.

⁴⁴⁵ Godine 1754. Petazzi je postao zapovijedajući general Karlovačkog generalata i ujedno pukovnik-vlasnik Ličke pukovnije, a prije toga je obnašao funkciju zapovijedajućeg generala Varaždinskog generalata. Krčelić ga je tom prilikom opisao kao „pristupačnu, ugodnu, prijaznu i plemenitu osobu“. Krčelić, *Annuae*, 146. Za takav pozitivan stav nesumnjivo je bila zaslužna Petazzijeva neumorna potpora koju je iskazivao grkokatoličkom biskupu u njegovoj borbi oko posjeda Marče s pravoslavnim svećenstvom. Kudelić, *Marčanska biskupija*, 478, 487; Rothenberg, *The Military Border in Croatia*, 34.

kojemu su zajedno sudjelovali lički krajišnici i panduri. Tijekom kretanja ove vojske koja je bila podijeljena u dvije kolone, 400 krajišnika imalo je funkciju prethodnice koja je promatrala neprijateljske položaje i prikrivala kretanju austrijskih snaga. Dolaskom pred Reichenhall zapovjedniku bavorskih branitelja ponuđena je predaja grada koja bi zaštitila stanovnike od pljačke i paleži. U ponoć 30. ožujka kapitulacija je potpisana, a sljedećeg dana grad je predan u austrijske ruke. Takvim rezultatima nisu bile zadovoljne neregularne trupe, krajišnici i panduri, kojima je bilo uskraćeno stjecanje ratnog plijena. Već 1. travnja Stentsch je poslao pandure u pratnji 100 karlovačkih husara prema Traunsteinu, a sljedećeg dana isto je naredio i krajišnicima koji su do tada svoje nezadovoljstvo izražavali putem paljenja kuća.⁴⁴⁶

Znakovito je da je, nakon što su se Stentschove trupe povukle iz grada, 289 ličkih krajišnika smješteno u grad kao posada.⁴⁴⁷ Očito je ovako precizna distinkcija krajišnika bila moguća samo kad se radilo o manjim odredima koji su vjerojatno bili sastavljeni od krajišnika s istoga područja. Ova vijest također otkriva i činjenicu da su vojni zapovjednici imali povjerenja u krajišnike, s obzirom na to da su im dodijelili zadatak čuvanja okupiranog područja, što upućuje na zaključak da su brojčano velike skupine krajišnika predstavljale potencijalni problem zbog poteškoća vezanih uz uzdržavanje tih neregularnih trupa.

Eggenberger u svojem djelu za 1742. godinu navodi samo poduhvate ličkih krajišnika na prostoru Češke. Tako spominje njihovo sudjelovanje u bitci kod Czaslawa (Čáslav), zatim u borbama kod Zahájia, Praga i Leitmoritza.⁴⁴⁸ Njihova prisutnost na češkom bojištu može se povezati s Khevenhüllerovom naredbom Stentschu da mu ustupi dio svojih snaga za obranu od pruskog nadiranja.⁴⁴⁹ Iako Vaniček također nabroja spomenuta mjesta kao lokacije vojnog prisustva ličkih krajišnika, on dovodi u pitanje njihovo sudjelovanje u bitci kod Czaslawa, koja se odigrala 17. svibnja. Naime, Vaniček tvrdi da se zapravo radilo o varaždinskim krajišnicima, s obzirom na to da je taj podatak pronašao u djelu o povijesti Đurđevačke pukovnije.⁴⁵⁰ Tome

⁴⁴⁶ Criste, Proges, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 4, 369-374, 377-378. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 340-341.

⁴⁴⁷ Criste, Proges, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 4, 378. Kukuljević Sakcinski spominje i zapovjednika ovog ličkog odreda, Litoka. Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 16.

⁴⁴⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 24.

⁴⁴⁹ U vrijeme priprema za pohod na Reichenhall Stentsch je dobio zapovijed da pošalje 3.000 svojih vojnika u Gornju Austriju. Criste, Proges, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 4, 370-371. Vaniček tvrdi da se radilo o varaždinskim i karlovačkim krajišnicima. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 336-337. Vjerojatno je tada i dio ličkih krajišnika u sklopu karlovačkih postrojbi bio upućen na češko bojište.

⁴⁵⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 339, bilj. 1.

u prilog idu i podatci sadržani u poretku vojnih postrojbi austrijske vojske uoči bitke kod Czaslaua u kojemu je navedeno samo 2.925 „Varaždinača“.⁴⁵¹

Bitka kod Czaslaua bila je težak poraz za austrijsku stranu, a velike gubitke pretrpjeli su i sami krajišnici, koji su prema austrijskom popisu iznosili gotovo 900 žrtva.⁴⁵² Eggenberger navodi su u bitci kod Czaslaua poginuli lički zapovjednik barun Collin i dva njegova sina, dok je treći sin bio teško ranjen.⁴⁵³ Barun Collin se kasnije spominje kao jedan od satnika Ličke krajiške pukovnije, što znači da bi se moglo raditi o preživjelom članu te obitelji. U svakom slučaju, može se zaključiti da su austrijske vojne vlasti u početnoj fazi učestalijeg krajiškog sudjelovanja u vojnim pohodima izvan Vojne krajine uvijek su imale poteškoće razlikovanja pojedinih krajiških skupina pa su ih često grupirale pod jednim nazivom.

Vaniček navodi da se 25. srpnja u okolici Praga nalazilo između 6 i 7 tisuća krajišnika, od kojih se s područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine spominju „Karlovnici“, „Ličani“, „Varaždinci“ i „Posavci“.⁴⁵⁴ U to vrijeme datira i prvo izvješće o vojnim aktivnostima ličkih krajišnika objavljeno u britanskim novinama. Novinski članak, datiran 28. srpnja 1742. godine,⁴⁵⁵ donosi vijesti o Ličanima smještenim nedaleko od Praga, gdje su austrijske snage opsjedale češku prijestolnicu okupiranu od strane Francuza. Krajiške trupe, navedene pod terminima *Croats* i *Licanians*, imale su zadatak izvoditi iznenadne napade na male otoke smještene na rijeci Vltavi.⁴⁵⁶

Tijekom opsade češke prijestolnice lički su krajišnici izvršavali i razne druge zadatke. Odred od 150 Ličana je 29. srpnja sudjelovao u nanošenju poraza snažnoj francuskoj postrojbi koja se prebacila preko rijeke Moldave u namjeri da prikupi stočnu hranu. Zatim je 6. i 7. kolovoza lički odred zajedno s grenadirima i husarima sudjelovao u zauzimanju pozicija blizu Mansfeldovih vrtova, smještenih na uzvišenom položaju gdje se trebalo dopremiti austrijsko

⁴⁵¹ Maximilian Hoen, Andreas Kienast, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 3 (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1898), 607, 620, 953.

⁴⁵² Hoen, Kienast, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 3, 621.

⁴⁵³ HR-HDA-881-ZR, inv br. 76, fol. 3v.

⁴⁵⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 345.

⁴⁵⁵ Datumi u britanskim novinama napisani su prema „starom stilu“ (*Old Style*). Nakon gregorijanske reforme Velika Britanija je nastavila koristiti julijanski kalendar sve do 1752. godine, kada je prihvatila novi kalendar. Datumi izvješća objavljenih u novinama variraju. Povremeno se može naći pokazatelj koji otkriva radi li se o „starom stilu“ (OS) ili o „novom stilu“ (NS). Međutim, često taj indikator ne postoji, a u tom slučaju datum se može odrediti prema mjestu, odnosno zemlji, iz koje izvješće potječe. U samome tekstu navedeni su datumi prema gregorijanskom kalendaru.

⁴⁵⁶ *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 12. 8. 1742. (OS), 1, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

topništvo.⁴⁵⁷ Primjeri ovakvog zajedničkog djelovanja lakih krajiških trupa, husarske lake konjice i elitnih grenadirskih šok trupa postat će česti slučaj tijekom ovoga rata. Istoga mjeseca, Ličani su dobili zadatak čišćenja francuskih položaja oko grada, što su uspješno i izvršili, prisilivši neprijatelja da se povuče natrag u grad.⁴⁵⁸

Za uspješno izvršavanje teških vojnih zadataka lički su krajišnici bili bogato nagrađeni. Takav je slučaj bio 1. rujna 1742. godine kada je vrhovni zapovjednik austrijske vojske, maršal Karlo princ Lotarinški (1712.-1780.), ponudio nagradu od 200 dukata za napad na francuske snage koje su onemogućavale austrijskim pionirima dovršavanje radova ispred praških gradskih vrata *Strohoffer*. Ličani (*Lycanians*) su prihvatili ponudu i uspješno izvršili taj zadatak, vrativši se princu Karlu s četiri preoteta topa i sedam francuskih zarobljenika.⁴⁵⁹

Početakom 1743. godine Marija Terezija je grofu Khevenhülleru u pismo datiranom 30. siječnja ponovno izrazila želju za pokretanjem znatnog broja krajišnika na vojni pohod. Prema njezinoj želji, 8.000 varaždinskih i 8.000 karlovačkih krajišnika trebalo je biti spremno za pokret do kraja veljače ili početka ožujka te godine.⁴⁶⁰ Međutim, pokazalo se da se ti planovi ne mogu u potpunosti ostvariti. Iako je general Herberstein namjeravao udovoljiti zahtjevima svoje vladarice, u Tirolu se u travnju našlo samo oko 5.000 krajišnika iz Karlovačkog generalata.⁴⁶¹

Upravo iz toga vremena sačuvana je vojna tablica koja поближе oslikava stanje pet postrojbi karlovačkih krajišnika koje su se u travnju nalazile u Tirolu.⁴⁶² Čini se da se radilo o miješanim postrojbama jer niti jedan od petorice zapovjednika nije bio pripadnik Ličko-krbavske nadkapetanije, a teško je za povjerovati da se u čak pet postrojbi nisu nalazili krajišnici s područja Karlovačkog generalata koje je raspolagalo s najvećim brojem vojnosposobnih muškaraca. Po organizacijskoj strukturi ovih postrojbi može se jasno uočiti da su već u to vrijeme počele provoditi promjene kod krajiških postrojbi koje će reforma Karlovačkog generalata 1746. godine samo potvrditi. Sastav djelatnika ovih postrojbi podudarao se sa sastavom drugih linijskih pukovnija u austrijskoj vojsci. Osim toga, moguće je uočiti da brojčano stanje postrojbi nije međusobno podudaralo. Primjerice, znatna je bila razlika između postrojbe potpukovnika

⁴⁵⁷ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 18. 8. 1742., 9-10, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 345-346.

⁴⁵⁸ *Wienerisches Diarium* (Beč) on-line izdanje, 22. 8. 1742., 15-16, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁴⁵⁹ *The Derby Mercury* (Derby) on-line izdanje, 16. 9. 1742. (OS), 3, pristup ostvaren 16. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁶⁰ Austrija (dalje: AT) – Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv (dalje: OeStA/KA) – Feld Akten (dalje: FA) – Alte Feld Akten (dalje: AFA) – Hauptreihe (HR), kut. 536, 1743, I, 60.

⁴⁶¹ Criste, Porges *Oesterreichischer Erbfolge-Kriege*, sv. 4, 683-684, 732-733, bilj. 4.

⁴⁶² AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 536, 1743, IV, ad 49 ½.

Herbersteina koja je brojila 1.293 vojna djelatnika i postrojbe bojnika Gusića u kojoj se nalazilo samo 610 vojnih djelatnika. Takav nesrazmjer ukazuje na poteškoće u prikupljanju ljudstva, što je bila posljedica još nedovoljno uređenog sustava slanja krajišnika na vojni pohod.

Tablica 1. Stanje pet karlovačkih krajiških postrojbi u Tirolu tijekom travnja 1743. godine

kolona i zapovjednik	1. bojn Matthias Raphaelis	2. bojn barun Gusić	3. bojn barun Teuffenbach	4. potpukovnik barun Penzoni	5. potpukovnik grof Herberstein	ukupno	
stanje 31. ožujka 1743. godine	925	610	761	708	1.293	4.297	
novopridošli	5	1			1	7	
umrli	3	2	2		3	10	
dezertirali	1	1		1	3	6	
stanje 26. travnja 1743. godine	satnici	5	3	4	4	7	23
	poručnici	5	4	4	4	4	21
	zastavnici	5	3	4	4	6	22
	narednici	5	4	4	4	7	24
	vozari	5	4	4	4	7	24
	furiri	5	4	4	4	7	24
	ranarnici	4	2	2	3	1	12
	kaplari	30	30	32	32	56	180
	svirači	7	6	8	8	13	42
	podvornici	10	8	8	8	14	48
	desetnici	60	60	63	64	112	359
	vojnici	785	480	622	568	1.054	3.509
	ukupno	926	608	759	707	1.288	4.288

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 536, 1743, IV, ad 49 ½.

Kao i prethodne godine, prema austrijskom ratnom planu trebalo je izvršiti provalu na bavorski teritorij. No, za razliku od prošle godine, vojne su akcije započele nešto kasnije, ponajviše zbog navedenih poteškoća oko novačenja i slanja krajišnika na bojište. Dana 23. travnja pukovnik Lüttwitz, zapovjednik austrijskih vojnih snaga u Tirolu, poslao je bojnika Raphaelisa s 550 karlovačkih krajišnika u Achental, gdje je trebao uništiti radove na redutama⁴⁶³ koje su podizali bavorski seljaci u mjestu Kreut.⁴⁶⁴ Prema Lüttwitzovom izvješću, sastavljenom sljedećeg dana, krajišnici su neprijatelja napali bez oklijevanja te ga natjerali u bijeg. Nekoliko seoskih kuća bilo je zapaljeno, ali je ipak veći dio sela ostao pošteđen. Neprijateljski gubitci iznosili su 12

⁴⁶³ Reduta (*Redoute*) je naziv za manje utvrdu izgrađenu najčešće od zemlje. Obično se sastojala od vanjskog rova, grudobrana visokog profila i unutrašnjeg rova. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 313.

⁴⁶⁴ U originalnom dokumentu napisano je „Kreith“.

mrtvih i 4 zarobljena, dok su krajišnici brojili samo jednog teško ranjenog i dvojicu lakše ranjenih.⁴⁶⁵

Početak svibnja pukovnik Lüttwitz je s oko 1.888 vojnika, većinom krajišnika, provalio u Bavariku i 6. svibnja stigao pred bavarsku utvrdu Auerburg koju je branilo 160 regularnih vojnika. Bavarski zapovjednik odbio je ponuđenu predaju utvrde, vjerojatno zbog spoznaje da se u blizini nalaze pomoćne bavarske snage. Sljedećeg dana bavarska postrojba koja je brojila 500 pješaka, 80 konjanika i 500 dobrovoljaca napala je Lüttwitzove trupe. Već nakon prvog napada krajišnici su već bili u neredu zbog čega je Lüttwitz naredio povlačenje, ali hrabrost Raphaelisovih krajišnika uspjela je preokrenuti tijek bitke i uspostaviti red među krajiškim redovima što im je na kraju omogućilo pobjedu u ovom okršaju. Nakon toga poraza, bavarska utvrda se 8. svibnja predala austrijskim snagama. Kao što je bio slučaj godinu dana ranije, krajišnici su očito bili razočarani ovom odlukom koja ih je lišila prava na pljačku pa su stoga svoje pravo odlučili provesti pljačkanjem i paljenjem okolnih sela. U ovome djelu pukovnik Lüttwitz ih nije mogao obuzdati pa je tražio povećanje broja regularnih vojnika, što mu vojno zapovjedništvo nije moglo udovoljiti.⁴⁶⁶

Prema Kukuljeviću Sakcinskom i Vaničeku, koji također spominju ovaj događaj u svojim djelima, Raphaelisovi krajišnici su zapravo bili Ličani.⁴⁶⁷ Ovaj slučaj još jednom demonstrira poteškoće u determiniranju koje su točno krajiške skupine bile angažirane u pojedinom vojnom poduhvatu. Raphaelis je prije reforme Karlovačkog generalata bio na poziciji zapovjednika „njemačke“ satnije smještene u Karlovcu. Godine 1746. postao je potpukovnik Otočke krajiške pukovnije, a 1752. godine u istom činu obnašao je funkciju zapovjednika Ogulinske pukovnije.⁴⁶⁸ Iako ti podatci ukazuju da nije u smislu vojnog zapovjednika bio izravno povezan s ličkim teritorijem, to jednako vrijedi i za preostalu četvoricu zapovjednika karlovačkih krajišnika koja se u travnju spominju u Tirolu. No, to nije bio razlog da se među krajišnicima kojima su oni zapovijedali nisu našli i lički krajišnici, koji su po broju prednjačili u Karlovačkom generalatu.

Lički krajišnici u Tirolu vjerojatno nisu bili toliko brojni da bi se u dokumentima istaknula njihova posebnost, ali situacija je bila posve drugačija u Gornjoj Falačkoj gdje se kao dvije glavne skupine krajišnika u sastavu vojske kneza Johanna Georga Christiana Lobkowitza

⁴⁶⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 536, 1743, IV, 48 ½. Usp. Criste, Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Kriege*, sv. 4, 735.

⁴⁶⁶ Criste, Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Kriege*, sv. 4, 750-752.

⁴⁶⁷ Kukuljević, *Hrvati za nasljednoga rata*, 32; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 352.

⁴⁶⁸ Usp. Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 62; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 265.

(1686.-1755.) spominju Varaždinci i Ličani.⁴⁶⁹ Princ Karlo Lotarinški u pismu od 27. travnja 1743. godine spominje 700 Ličana u sastavu te vojske.⁴⁷⁰ Možda je Lobkowitz mislio upravo na te krajišnike kada je u pismu datiranom 30. IV. iste godine naveo prednosti krajišnika (*Croathen*) tijekom kretanja vojske u nekoliko kolona jer sprječavaju neprijateljske napade i omogućuju razdvojenim kolonama dovoljno vremena da uspostave borbene redove.⁴⁷¹

Njihove borbene kvalitete iskoristiti će se upravo tijekom prodora austrijskih snaga kroz Bavorsku tijekom 1743. godine, prilikom čega su sudjelovali u osvajanju utvrda koje su branile bavarske i francuske trupe, poput Deggendorfa, Landshuta i Ingolstadta.⁴⁷² Novinska članci otkrivaju koji su bili specifični vojni zadatci ličkih krajišnika tijekom toga pohoda. Primjerice, u slučaju bavarskog grada Deggendorfa, smještenog na Dunavu nedaleko češke i austrijske granice, dodijeljen im je zadatak da očiste francuske redute koji su se nalazile ispred grada kako bi se mogao omogućiti dolazak Lobkowitzove vojske. Ličani su uspješno izvršili taj zadatak i prisilili neprijatelja da se povuče unutar gradskih zidina. Članak naglašava da je većina neprijateljskih vojnika nemilosrdno ubijena, dok je samo nekoliko zarobljeno, kao i činjenicu da su Ličani stekli ratni plijen, uključujući tri talambasa, 120 mušketa i 25 konja.⁴⁷³

Značajnu ulogu lički su krajišnici imali tijekom prelaska Lobkowitzove vojske preko Dunava početkom lipnja. Prema razmještanju austrijskih snaga uz Dunav može se uočiti da su lički krajišnici bili raspodijeljeni u više manjih odreda i dodijeljeni raznim austrijskim zapovjednicima. Njihovi zadatci bili su raznoliki, poput promatranja neprijateljskih kretanja, osiguravanja prelaska prtljage preko mosta i uznemiravanja neprijateljskih snaga s druge strane Dunava. Ovom prilikom ponovno se spominje Petazzi kao njihov zapovjednik.⁴⁷⁴

Nakon prelaska Dunava austrijske vojne snage nastavile su progoniti Francuze koji su se povlačili prema zapadu duž Dunava. U ovakvim okolnostima u znatnoj mjeri koristila se brza pokretljivost austrijskih neregularnih trupa. Dokaz njihovog uspjeha može se uočiti u britanskim novinama koje pišu o husarima, krajišnicima i pandurima koji su Francuze tijekom njihova povlačenja neprestano napadali i otimali im prtljagu.⁴⁷⁵ Izvještaj iz Regensburga, od 2.

⁴⁶⁹ Criste, Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Kriege*, sv. 4, 806; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 351.

⁴⁷⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 536, 1743, IV, 49^{2/3}.

⁴⁷¹ Isto, 1743, IV, 58.

⁴⁷² Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 32-33.

⁴⁷³ *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 28. 5. 1743. (OS), 3, pristup ostvaren 16. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Zanimljivo, Browning navodi da za razliku od krajišnika koji su pustošili Bavorsku, discipliniranije snage pod vodstvom grofa Brownea su zauzele Deggendorf. Reed Browning, *The War of the Austrian Succession* (New York: St. Martin's Press, 1993), 136.

⁴⁷⁴ Criste, Porges, *Oesterreichischer Erbfolge-Kriege*, sv. 4, 947-949.

⁴⁷⁵ *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 11. 6. 1743. (OS), 3, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

lipnja 1743. godine, informira da je nakon zauzimanja dvorca Weix, knez Lobkowitz poslao nekoliko tisuća krajišnika, među kojima se posebno spominju „Ličani“, (*Lycanians and Croats*) prema Kelheimu. Čim su te trupe stigle pred svoje odredište, francuska posada je zapalila most, vjerojatno u namjeri da se uspori njihovo napredovanje i omogući francuskim snagama pod zapovjedništvom maršala Brogliea da stignu do Ingolstadta.⁴⁷⁶

U srpnju 1743. godine javlja se i izvješće o izuzetno velikom broju krajišnika, među kojima se posebno navode i Ličani, koji se kreću kroz Bavarsku prema Porajnju.⁴⁷⁷ S druge pak strane, prisutnošću povećanog broja ovih neregularnih postrojbi javilo se i pitanje održavanje reda i discipline nad njima. Kako bi se spriječili potencijalni ekscesi, bilo je potrebno pronaći prikladnu osobu koje će ih moći držati pod kontrolom. Čini se da je takav zadatak povjeren zapovjedniku pandurskog zbora, barunu Trencku, poznatom po svojim junačkim vojnim poduhvatima, ali i zloglasnom zbog primjene oštih mjera radi održavanja discipline. Nekoliko britanskih novina prenose izvještaje iz Frankfurta i Kölna, iz lipnja 1743. godine, u kojima je najavljen dolazak nekoliko tisuća neregularnih trupa, uključujući i ličkih krajišnika, koje predvodi upravo barun Trenck.⁴⁷⁸

Prema poretku vojnih postrojbi vojske Karla Lotarinškog smještene uz Rajnu, datiranom 14. kolovoza 1743. godine, može se uočiti da su u njezinom sastavu bile dvije skupine krajišnika. Bili su to varaždinski krajišnici koji su zajedno s topništvom bili pod zapovjedništvom pukovnika Minskyja (Mienzkyja) te lički krajišnici koji su zajedno s pandurima bili pod zapovjedništvom potpukovnika Trencka.⁴⁷⁹ Prema rasporedu vojnih postrojbi obje su te skupine bile smještene u pričuvi, ali to nipošto nije značilo da se radilo o snagama od manje važnost. Štoviše, vijesti iz suvremenih novina otkrivaju koje su sve važne zadatke krajišnici izvršavali.

⁴⁷⁶ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 16. 6. 1743. (OS), 3, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 11. 6. 1743. (OS), 3, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁷⁷ „It is incredible what Numbers of Men are continually marching from Hungary for Bavaria, and from thence to the Army on the Rhine. It is computed, that taking the Hussars, Croats, Waradiners, Lycanians, Illyrians, and Pandours, all together, they do not amount to fewer than 80,000 Men, exclusive of the Insurgents“. *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 30. 7. 1743. (OS), 3, pristup ostvaren 17. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Brojka od gotovo 80.000 tih neregularnih trupa zasigurno je pogrešna ili znatno preuveličana, ali svakako sugerira da su znatnije količine vojnika bile potrebne kako bi se nastavila uspješna austrijska ofenziva.

⁴⁷⁸ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 23. 6. 1743. (OS), 2, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 18. 6. 1743. (OS), 2, pristup ostvaren 16. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 30. 7. 1743 (OS), 3, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁷⁹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut 535, 1743, XIII, 1.

Nakon što su potisnuli Francuze iz Bavorske, Austrijanci su namjeravali prijeći Rajnu i napasti francuski teritorij. Austrijskim neregularnim snagama dodijeljen je zadatak izvršavanja prvih prodora preko Rajne i pripremanja terena za prelazak glavne austrijske vojske. Kukuljević Sakcinski i Vaniček tvrde da su lički krajišnici početkom rujna 1743. godine zajedno s pandurima prešli rijeku kod Alt Breisacha, odnosno današnjeg Breisacha u njemačkoj saveznoj državi Baden-Württemberg.⁴⁸⁰ Na prvi pogled, dokaz o njihovom sudjelovanju nedostaje u novinama, koje u više navrata spominju samo baruna Trencka i njegove pandure.⁴⁸¹ Postoji, doduše, nekoliko izvještaja u kojima su navedeni „Hrvati“ ili „neregularci“ uz pandure, što upućuje na mogućnost da su Ličani bili među njima.⁴⁸² Nadalje, s obzirom na to da su lički krajišnici ranije spomenuti pod zapovjedništvom baruna Trencka može se pretpostaviti da su barem neki od njih sudjelovali u ovim poduhvatima s pandurima. Članak objavljen u austrijskim novinama *Wienerisches Diarium* navodi izričito Ličane (*Liccaner*) koji su zajedno s husarskom pukovnijom trebali preći most kod Seebacha, otprilike sto kilometara udaljenog od navedenog mjesta Alt Breisach, gdje su zabilježeni napadi pandura, što potvrđuje njihovo sudjelovanje u pripremama za prelazak austrijske vojske preko Rajne.⁴⁸³

Novine otkrivaju još neke zanimljive karakteristike vojničkog života ličkih krajišnika. Jedna od njih odnosi se na posebnu ulogu koju su imali tijekom zime. U listopadu 1743. godine vojska Karla Lotarinškog je radila na pripremama za uspostavu zimskog logora u Crnoj šumi, dok su neregularne trupe, uključujući Ličane, bile raspoređene bliže Rajni.⁴⁸⁴ Ovakav je razmještaj trebao spriječiti francuske upade, a istovremeno držati Francuze u stanju pripravnosti tijekom

⁴⁸⁰ Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 36; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 358. U drugim djelima navedeni su samo kao krajišnici, odnosno „Hrvati“ (*Croaten*). Vidi: August Porges, Carl Rebracha. *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 5 (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1901), 347-348.

⁴⁸¹ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 23. 8. 1743. (OS), 2, pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 25. 8. 1743. (OS), 1, pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Caledonian Mercury* (Edinburg), on-line izdanje, 29. 8. 1743. (OS), 1, pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 18. 8. 1743. (OS), 1-4, pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 20. 8. 1743. (OS), 2, pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 20. 8. 1743. (OS), pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁸² *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 25. 8. 1743. (OS), pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 11. 8. 1743. (OS), pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 13. 8. 1743. (OS), pristup ostvaren 16. 11. 2016., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁸³ Tijekom zime 1743. i 1744. godine Marija Terezija je odlučila da će austrijska ofenziva 1744. godine biti usmjerena na Elzas kako bi od Francuske odcijepila teritorije koji su nekoć pripadali Svetom Rimskom Carstvu, uključujući i Lotaringiju, odakle je potjecao njezin suprug, Franjo Stjepan Lotarinški (1708.-1765.). Browning. *The War of the Austrian Succession*, 159, 174.

⁴⁸⁴ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 15. 10. 1743. (OS), 2, pristup ostvaren 8. 2. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

zime. Ovaj primjer rasvjetljava činjenicu o nepovoljnom položaju krajišnika u svjetlu vojničkog života jer dok je uobičajena praksa za ostale, redovne vojnike, podrazumijevala da su neaktivni u zimskim logorima u trajanju od listopada do svibnja, neregularni pješaci i konjanici bili su aktivni u zaštiti kordona tijekom zimskih mjeseci.⁴⁸⁵

Drugo prepoznatljivo obilježje vojničkog života odnosi se na važnost ratnog povjerenika. Ova osoba ispunjavala je važnu ulogu osiguravanja opskrbe za trupe. Jedan članak navodi ovoga djelatnika u kontekstu dolaska krajiških trupa, konkretno Varaždina (Warasdiner) i Ličana (Liccaner).⁴⁸⁶ Njegova dužnost bila je spriječiti krajišnike da pljačkaju lokalno stanovništvo, što je predstavljalo ozbiljan problem čak i na francuskom teritoriju, ponajviše zbog potencijalne francuske odmazde. Takav slučaj zabilježen je u britanskim novinama *The Ipswich Journal* koje pišu da su Francuzi prijetili da će nastaviti sa svojim ekscesima u Luksemburgu kao osvetom za nasilje koje su počinile austrijske neregularne trupe u Elzasu i Lotaringiji.⁴⁸⁷

Lički krajišnici u drugoj polovici 1743. godine nisu bili prisutni samo na području Porajnja, već ih se dio zadržao na bavarskom teritoriju. U srpnju te godine glavina njihovih postrojbi, točnije dva bataljuna pod Petazzijevim zapovjedništvom nalazila se u Straubingu, dok ih je 600 bilo smješteno u Kelheimu, a 500 u Vohburgu.⁴⁸⁸ Ovakva raspodjela može se protumačiti kao posljedica već ranije spomenute vojne strategije koja je nastojala spriječiti grupiranje brojčano većih skupina krajišnika na jednom mjestu.

⁴⁸⁵ Duffy, *The Military Experience*, 8-9, 116.

⁴⁸⁶ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 6. 11. 1743., 13, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>. Ratni povjernici javljaju se još u doba Tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.), a bili su zaduženi za novačenje, nabavu svježih konja, opskrbu hranom i druge poslove vezane uz uzdržavanje vojske. Od siječnja 1747. godine ta je služba je uzdignuta na izravnu dvorsku službu, čime je ostvarena čvršća veza s Dvorskim ratnim vijećem i Dvorskom komorom. Godine 1767. ratni povjerenici su pripojeni Dvorskom ratnom vijeću. Wagner, „Quellen zur Geschichte“, 277.

⁴⁸⁷ *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 8. 10. 1743. (OS), 1, pristup ostvaren 8. 2. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁸⁸ Peter Hofmann, Franz Masser, Ferdinand Zwiedinek, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 6 (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1902), 634.

Tablica 2. Krajišnici u zboru podmaršala Bernklaua u srpnju 1743. godine

krajiška skupina	broj vojnika	
	ukupno	vojno aktivni
Karlovcani	4.386	3.472
Ličani	2.826	2.454
Varaždinci	1.410	799
Slavonci	1.014	799
Ukupno	9.636	7.524

Izvor: Hofman, Masser, Zwiedinek, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 6, 633.

U kolovozu 1743. godine podmaršal Johann barun Bernklau je krenuo u zauzimanje Ingolstadta, pri čemu su dvije trećine njegovih snaga koje su ukupno brojile oko 12.300 vojnika činili upravo krajišnici.⁴⁸⁹ Te su se trupe trebale u jesen vratiti u domovinu, ali očito su ih zbog vojnih kvaliteta austrijski zapovjednici odlučili zadržati još neko vrijeme na bojištu. U ovo vrijeme moguće je uočiti i neke promjene kod tih vojnika. Naime, Bernklau je tumačio da su krajišnici u tome trenutku počeli gubiti svoj nekadašnji neoobuzdani i neposlušni karakter, a kao dokaz naveo je slučaj njihovog dobrovoljnog kažnjavanja suboraca optuženih za krađu. Dvojica su bila strijeljana, a šestorica su bila kažnjena „trčanjem kroz šibe“.⁴⁹⁰

Opsada Ingolstadta započela je 26. kolovoza, a glavni napad na grad bio je usmjeren s desne obale Dunava, gdje se spominje Petazzijeva prisutnost, za kojega se prema ranijim navodima može zaključiti da je zapovijedao lički krajišnicima. S lijeve obale Dunava izveden je napad manjeg razmjera, a na toj poziciji spominje se Phillipp grof Guicciardi, kasniji pukovnik Ličke krajiške pukovnije.⁴⁹¹ Tijekom rujna vladalo je stanje primirja, a bavarski grad se konačno predao Austrijancima 1. listopada.⁴⁹² Nakon ovoga uspješnog poduhvata Bernkleu je odlučio većinu krajišnika otpustiti natrag u domovinu.⁴⁹³

3.3.2. Talijansko bojište (1744.-1746.)

U vrijeme Drugoga šleskog rata (1744.-1745.) lički krajišnici su i dalje sudjelovali u pohodima na prostoru srednje Europe. Kao i ranije, u ovo vrijeme ih je također teško izdvojiti od drugih karlovačkih krajišnika, s obzirom na to da su često izmiješani s njima i obuhvaćeni pod

⁴⁸⁹ Hofman, Masser, Zwiedinek, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 6, 35.

⁴⁹⁰ Isto, 23, bilj. 2.

⁴⁹¹ Isto, 39, bilj. 1.

⁴⁹² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 359-360.

⁴⁹³ Hofman, Masser, Zwiedinek, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 6, 60; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 359-360.

zajedničkim pojmom „Petazzijevi Karlovčani“ (*Petazzisches Karlstädter*).⁴⁹⁴ Za razliku od toga, u ratovima na talijanskom bojištu u isto to vrijeme učestalije se spominje termin „Ličani“, što upućuje na zaključak da su na tom bojištu bili angažirani u znatno većem broju.

Razmjerno velik broj novinskih članaka prati poduhvate ličkih krajišnika tijekom habsburških vojnih pohoda protiv španjolskih i napuljskih snaga na Apeninskom poluotoku. U kasno proljeće 1744. godine Ličani su marširali prema Rimu kako bi se pridružili austrijskoj vojsci pod zapovjedništvom kneza Lobkowitza. Situacija nije nikako bila povoljna za Austrijance zbog toga što su njihovi neprijatelji, Španjolci i Napolitanci, pustošili krajolik kako bi Austrijancima uskratili potrebnu opskrbu.⁴⁹⁵ Srećom, Papinstvo je opskrbljivalo ličke krajišnike i druge austrijske trupe s potrepštinama, vjerojatno kako bi spriječilo neregularne trupe od pljačkanja te regije. Pismo kneza Lobkowitza, datirano 14. lipnja 1744. godine, informira nas da se značajan broj Ličana pridružio Austrijancima, tako da se nada da će uskoro biti u mogućnosti protjerati Španjolce i Napolitance koji su se utvrdili u Velletriju.⁴⁹⁶

Od lipnja do kolovoza područje oko grada Velletriya bilo je glavna točka vojnog manevriranja između dvije vojske. Lički su krajišnici sudjelovali u dvije bitke koje su se odigrale 16./17. lipnja i 12. kolovoza.⁴⁹⁷ Prema izvještaju iz Rima, odmah nakon što su se priključili vojsci kneza Lobkowitza, 16. lipnja odred Ličana (*Licanions*) je zauzeo dva španjolska položaja i tamo se utvrdio,⁴⁹⁸ a kao pojačanje poslani su im i Slavonci (*Sclavonians*). Krajišnici su pronašli velike količine vina koje su Španjolci ostavili za sobom pa su odlučili proslaviti svoje nedavno postignuće. Španjolski zapovjednik, grof Gages, pretpostavio je da će se krajišnici vrlo vjerojatno napiti pa je stoga poslao znatan broj španjolskih neregularnih trupa, poznatiji po terminom *Miquelets*⁴⁹⁹, kao i regularne trupe kako bi ponovno osvojili izgubljene položaje.

⁴⁹⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 25-26. Primjerice, u pohodu protiv Prusa kod Landsuhta u svibnju 1745. godine Vaniček navodi da su sudjelovali „Petazzijevi Karlovčani“, među kojima su bili i Ličani. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 376-377.

⁴⁹⁵ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 15. 6. 1744. (OS), 2, pristup ostvaren 17. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁴⁹⁶ „...that as a considerable Body of Lycanians had join'd the Austrians, they were in Hopes of being soon able to undertake the Dislodging of the Spaniards and Neapolitans, who had fortified themselves as much as possible in and about Velletri“. *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 29. 6. 1744. (OS), 2, pristup ostvaren 17. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Radilo se o tri bataljuna pod Petazzijevim zapovjedništvom. Maximilian Hoen, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 8. (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1905), 247.

⁴⁹⁷ Te dvije bitke ostale su zapamćene kao prva i druga „Bitka kod Velletriya“, s time da je prva još poznata pod nazivom „Bitka kod Nemija“. Detaljnije o bitkama, vidi: Browning, *The War of the Austrian Succession*, 163-166.

⁴⁹⁸ Radilo se o položaju kod crkve Madonna degli Angeli na brdu Artemisio. Hoen, *Österreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 8, 248.

⁴⁹⁹ Pod terminom *Miquelets* podrazumijevale su se skupine naroužanih seljaka s područja Katalonije i Valencije koje su španjolski vladari novačili kao neregularne trupe. Kao i u slučaju krajišnika, radilo se ratnicima nad kojima je ponekad bilo teško bilo uspostaviti potpunu kontrolu. Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 136.

Knez Lobkowitz je također poslao pojačanja u pomoć krajišnicima, ali cijeli sukob je imao katastrofalne posljedice za Austrijance. Oko 400 ljudi je poginulo, a 600 je bilo zarobljeno.⁵⁰⁰

U vojnom izvješću od 18. srpnja 1744. godine austrijskog zapovjednika general-bojnika Franza grofa Pestalozzija, koji je bio zarobljen tijekom ovoga okršaja, krivica za poraz se ne pripisuje krajišnicima, već iznenadnom i munjevitom protunapadu neprijateljskih snaga, koje su brojile između 7 i 8 tisuća vojnika.⁵⁰¹ U jednom drugom izvješću ističe se da je 16. lipnja nekoliko katalonskih neregularaca u austrijskoj službi prešlo na španjolsko-napuljsku stranu i odalo pozicije austrijskih snaga.⁵⁰² U svakom slučaju, brdo Artemisio bilo je strateški važna pozicija oko koje će se dvije vojske nastaviti voditi žestoke sukobe.⁵⁰³

Nedugo zatim, 12. kolovoza 1744. godine, odigrala se druga bitka kod Velletrija, u kojoj su također sudjelovali krajišnici. Bitka je zapravo bila posljedica neuspješne akcije zarobljavanja napuljskog vladara Karla VII.⁵⁰⁴, za čiju su prisutnost u gradu Velletriju saznali Austrijanci. Zbor od oko 6.000 vojnika pod zapovjedništvom podmaršala Maximiliana Ulyssesa grofa Brownea (1705.-1757.) bio je namijenjen za izvođenje toga zadatka. Nakon uspješnog svladavanja neprijateljskih postrojbi ispred grada i prodora unutar zidina Browneove trupe su počele pljačkati i pijančevati, što je pružilo priliku napuljskom kralju da pobjegne i reorganizirati svoje vojne snage izvan grada za uspješan protunapad. Zbog neuspjeha u uspostavljanju kontrole nad svojim vojnicima i izostanku očekivanog pojačanja, Browne se na kraju odlučio povući.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 7. 6. 1744., 2, pristup ostvaren 17. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. U drugom članku u istim novinama navedeno je da su austrijske žrtve iznosile oko 500 ubijenih i zarobljenih, među kojima je bio i austrijski zapovjednik grof Pestalozzi (*Pestullazzi*). Iako se potvrđuje da su husari i krajišnici (*Croatians*) stacionirani na tim pozicijama bili pijani, ipak se glavna krivica pripisuje nepažljivosti njihovog zapovjednika. Rothenberg piše o tome da su općenito krajišnici imali problema s disciplinom, odnosno da su često bili skloni pijanstvu i pljački, čak i kad su se nalazili na prijateljskim područjima. Rothenberg, *The Military Border*, 20. Iako razmatrani slučaj može poslužiti kao potvrda Rothenbergove tvrdnje, potrebno je istaknuti da nedostatak discipline nije bio svojstven samo krajišnicima. Browning u opisu navedenog događaja objašnjava da su vojnici na straži zaspali i da je za to vrijeme njihov zapovjednik bio u posjeti vinariji. Osim toga, on također ističe da su općenito austrijski vojnici smješteni oko Rima bili zaokupljeni raznim oblicima „rekreacije“. Browning, *The War of the Austrian Succession*, 163-164. Stoga, nedostatak discipline možda nije bila karakteristika samo krajišnika, već problem koji je bio prisutan kod drugih vojnih jedinica u habsburškoj službi. Među žrtvama neprijateljskog protunapada spominje se Matija Crnković. Iako je naveden kao „karlovački“ zastavnik (*Fährnirch*), vjerojatno se zapravo radilo o ličkom časniku. Hoen, *Österreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 8, 253, bilj. 3.

⁵⁰¹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 545, 1744, XIII, 3.

⁵⁰² Isto, 1744, XIII, 3; Hoen, *Österreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 8, 249.

⁵⁰³ Hoen, *Österreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 8, 268.

⁵⁰⁴ Od 1734. godine vladao je Kraljevstvom Napulj kao Karlo VII. i Kraljevstvom Sicilije kao Karlo V. do 1759. godine, kada je naslijedio španjolsku krunu kao Karlo III. (1759.-1788.).

⁵⁰⁵ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 164-165.

U novinama se navodi da su lički krajišnici činili dio Browneovog zbora, a njima se također pripisuje neobuzdano ubijanje i pljačkanje nakon ulaska u grad.⁵⁰⁶ Međutim, prema ratnim izvješćima pod Browneovim zapovjedništvom nalazilo se 1.000 Slavonaca.⁵⁰⁷ Naravno, to ne znači da lički krajišnici nisu sudjelovali u ovoj bitci. Njih se može pronaći u drugom zboru koji je imao zadatak izvesti napad na brdo Artemisio kako bi se neprijatelju skrenula pažnja i omogućilo Browneu da u što većoj tajnosti izvrši svoj zadatak. Austrijskim snagama pošlo je za rukom osvojiti španjolske položaje na spomenutom brdu, ali nisu se uspjeli oduprijeti naknadnom protunapadu neprijateljskih snaga. U tom poduhvatu imali su znatne gubitke, ali su uspjeli ostvariti svoj cilj i omogućiti Browneu da prođe u Velletri.⁵⁰⁸

Nakon poraza kod Velletrija austrijska se vojska povlačila prema sjeveru, a tijekom toga pohoda do izražaja su došle vojničke kvalitete ličkih i slavonskih krajišnika koji su ispunjavali razne vojne dužnosti. Primjerice, izvještaji iz Rima i Perugie iz listopada 1744. godine otkrivaju da su tim krajišnicima bili dodijeljeni zadatci usporavanja napredovanja španjolskih snaga kod rijeke Tiber blizu Rima.⁵⁰⁹ Važno je istaknuti da nisu samo zauzimali obrambene pozicije, već su poduzimali i žestoke napade na Španjolce, što je omogućilo povlačenje usporenog, ali vrijednog austrijskog topništva.⁵¹⁰ Ove akcije omogućile su austrijskoj vojsci da se povuče do Viterba, sjeverno od Rima, ali ne bez izdataka. Izvješće iz Rima piše da su španjolske neregularne trupe zarobile 35 Ličana,⁵¹¹ što pokazuje da su neregularne trupe nisu zapravo bile tako nemilosrdne kako se obično prikazuju, već su koristile jednake metode ratovanja kao i druge regularne trupe, točnije uzimale su i zarobljenike.

Lički krajišnici nisu samo tvorili zaštitnicu austrijske vojske, već su također bili zaduženi, s obzirom na njihove mobilne prednosti, da u svojstvu prethodnice spriječe španjolske snage u

⁵⁰⁶ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 31. 8. 1744. (OS), 3, 4 pristup ostvaren 17. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 9. 9. 1744., 20, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵⁰⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 545, 1744, XIII, 3.

⁵⁰⁸ Hoen, *Österreichischer Erbfolge-Krieg*, sv. 8, 277-278, 296, 300. Teške gubitke pretpjeli su i lički krajišnici. Eggenberger navodi da je u sukobu kod Velletrija poginuo satnik Pere Kovačević, a da je teško bio ranjen satnik Bužne (Buxne) Rukavina. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 25.

⁵⁰⁹ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 27. 11. 1744. (OS), 1, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 23. 11. 1744. (OS), 1, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 24. 11. 1744 (OS), 1, pristup ostvaren 18. 1. 2017,

<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 14. 12. 1744., 2, pristup ostvaren 9. 3. 2017, <http://anno.onb.ac.at/>. U dnevniku vojnog pohoda u Italiji iz 1744. godine u ovome poduhvatu se navode samo Slavonci (*Sclavonier*). AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 545, 1744, XIII, 3. Za razliku od toga, Eggenberger navodi izričito Ličane (*Likkaner*). HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 25.

⁵¹⁰ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), online version, 3. 12. 1744 (OS), 1, accessed 18. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Usp. Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 67-68.

⁵¹¹ *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 6. 12. 1744. (OS), 1. pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

njihovom naumu da presjeku put austrijskog povlačenja prema sjeveru. Ovo je bio slučaj u studenom 1744. godine kada su austrijski zapovjednici, saznajući da je neprijatelj u punom maršu prema Folignou, poslali Ličane (*Lycanians*) i Slavonce (*Esclavans*) te konjicu iz Orvieta prema sjeveru u Città della Pieve.⁵¹² Vojna izvješća ukazuju da je broj ličkih i slavonskih krajišnika u Lobkowitzskoj vojsci u usporedbi s brojem regularnih vojnika pojedinih pukovnija bio znatno veći. Tako je, primjerice, krajem listopada broj ličkih krajišnika iznosio ukupno 1.605 vojnika, a slavonskih 1.142, dok se broj vojnika u redovnim pukovnijama kretao između 200 i 700 vojnika. Značajno je da se u prosincu broj ličkih krajišnika povećao na 1.823 vojnika, dok se broj slavonskih krajišnika smanjio na 674 vojnika.⁵¹³ Takva pojava objašnjava se činjenicom da je prisutnost slavonskih krajišnika na ovom bojištu zabilježena još u ožujku iste godine,⁵¹⁴ što bi značilo da su odslužili svoju polugodišnju vojnu obvezu. Ovi brojevi pokazatelji također upućuju na zaključak da su krajišnici u manjim skupinama dolazili na bojišta i vraćali se u domovinu.

Naravno, austrijski su ih zapovjednici nastojali zadržati na bojištu što duže vremena. U tu svrhu u prosincu kad je glavni stožer austrijske vojske podigao je zimski logor u Pesari, glavnina ličkih snaga bila je smještena sjeverno u Ceseni, pri čemu se za njihovu dnevnu opskrbu kruhom pobrinula se Papinska Država. No, u slučaju zimskog logora moguće je uočiti i razliku između ličkih i slavonskih krajišnika. Naime, dok je 1.750 ličkih vojnika i 130 časnika te dočasnika bilo smješteno na jednom mjestu, slavonski krajišnici su bili raspodijeljeni po manjim skupinama na više mjesta. Tako ih je 300 bilo u Riminiju, 100 u mjestima Cesenatico i Cervia, a ostali smješteni u drugim manjim mjestima u susjedstvu.⁵¹⁵ Međutim, određene skupine ličkih krajišnika bile su smještene i na drugim mjestima. Prema ratnom izvješću od 28. studenog lički krajišnici zadržali su se u Urbinu, južno od Pesare.⁵¹⁶ Taj podatak se može pronaći i u članku austrijskih novina, koje navode da se južno od toga položaja očekuje podizanje zimskog logora španjolsko-napuljske vojske.⁵¹⁷ Stoga, pretpostavlja se da su ti krajišnici trebali motriti neprijateljske kretnje, čime se može povući paralela sa slučajem u Porajnju godinu dana ranije. Ipak, zadržavanje na bojištu predstavljalo je izvor nezadovoljstva među krajišnicima. Tako je u izvješću iz Firence, datiranom 26. siječnja 1745. godine, navedeno da se skupina od 800

⁵¹² *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 17. 12. 1744. (OS), 1, pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵¹³ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 545, 1744, XIII, 3.

⁵¹⁴ Isto, 1744, XIII, 3.

⁵¹⁵ Isto, 1744, XII, 1; 1744, XIII, 3.

⁵¹⁶ Isto, 1744, XIII, 3.

⁵¹⁷ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 26. 12. 1744., 2, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

Ličana i Slavonaca smještena u Ceseni namjeravala vratiti u svoju domovinu. Ipak, na kraju su ih njihovi časnici uspjeli uvjeriti da odustanu od provođenja toga nauma u djelo.⁵¹⁸ Tijekom novoga vojnog pohoda 1745. godine lički su krajišnici nastavili izvršavati razne zadatke svojstvene lakom pješaštvu. U proljeće 1745. godine pratili su kretanje španjolske vojske koja je pokušavala preći preko rijeke Panaro u regiji Modena.⁵¹⁹ Pojedini lički odredi bili su angažirani i na drugim dijelovima Apeninskog poluotoka. Tako je njihova prisutnost zabilježena i na teritoriju habsburškog saveznika, Kraljevine Pijemont-Sardinije, gdje je postojala prijetnja od francuskog napredovanja.⁵²⁰ Članak objavljen u engleskim novinama *The Newcastle Courant* izvještava o izuzetnoj hrabrosti malog odreda Ličana i husara smještenih u mjestu Vignolo. Te se brojčano male jedinice nisu povukle sve dok im potpuno nije ponestalo streljiva i hrane.⁵²¹ Drugi izvještaj iz mjesta Zola blizu Bologne obavještava da se 29. svibnja 1745. godine lički odred (*Liccaner Corpo*) vratio glavnoj vojsci.⁵²² U lipnju iste godine objavljen je izvještaj iz Turina koji indicira da su lički krajišnici, zajedno s pandurima, činili dio posade grada Novi, smještenog na području Republike Đenove.⁵²³

Nakon potpisivanja mirovnog sporazuma u Dresdenu na Božić 1745. godine, čime je po drugi put u ovome ratu otklonjena pruska prijetnja, Habsburška Monarhija je mogla posvetiti svoju punu pažnju talijanskom bojištu. Prema navodima u britanskim novinama, u proljeće 1746. godine najveći dio krajiških snaga bio je upućen na Apeninski poluotok.⁵²⁴ Krajišnici su se tada istaknuli u bitci kod Piacenze, 16. lipnja 1746. godine, u kojoj su Austrijanci odnijeli pobjedu nad španjolsko-francuskom vojskom.⁵²⁵ Povjesničar varaždinskih krajiških pukovnija, Rudolf

⁵¹⁸ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 18. 2. 1745. (OS), 1, pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 9. 2. 1745. (OS), 2, pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵¹⁹ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 26. 4. 1745. (OS), 3, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 27. 4. 1745. (OS), 1, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 1. 5. 1745., 3, pristup ostvaren 9. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵²⁰ Još u kolovozu 1744. godine Marija Terezija je poslala 3.000 krajišnika iz Lombardije sardinijskom kralju, Karlu Emanuelu III. (1730.-1773.), kako bi mu pomogli u borbama protiv bourbonskih snaga koje su napale Pijemont. Browning, *The War of the Austrian Succession*, 186. U to vrijeme, točnije 31. kolovoza 1744. godine, spominje se 282 Ličana koji su bili dio posade utvrde u Milanu. AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 545, 1744, XIII, 3. Izvještaj iz Firence od 12. prosinca 1744. godine objavljen u austrijskim novinama navodi da je dio ličkih krajišnika upućen u Lombardiju. *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 2. 1. 1745., 3, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵²¹ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 4. 5. 1745. (OS), 1, pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵²² *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 26. 6. 1745., 1, pristup ostvaren 9. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵²³ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 7. 7. 1745., 2, pristup ostvaren 9. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵²⁴ *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 17. 4. 1746. (OS), 1, pristup ostvaren 10. 2. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵²⁵ Detaljnije o bitci kod Piacenze vidi: Browning, *The War of the Austrian Succession*, 273-276.

Künzl, naročito ističe odvažnost varaždinskih krajišnika u ovoj bitci,⁵²⁶ dok Eggenberg spominje i sudjelovanje ličkih krajišnika.⁵²⁷ Doduše, prema popisu austrijskih žrtava tijekom ove bitke navedeni su samo slavonski i varaždinski krajišnici,⁵²⁸ ali to ne znači nužno da lički krajišnici nisu bili sudionici ove bitke, već da nisu pretrpjeli nikakve gubitke. Štoviše, u Vaničekom djelu nalazi se podatak da su karlovački krajišnici, točnije Ličani i Ogulinci, bili pridruženi varaždinskim i slavonskim krajišnicima.⁵²⁹ Tu mogućnost potkrijepljuje podatak iz austrijskih novina objavljenih u svibnju 1746. godine, prema kojemu su lički krajišnici koji su se nalazili na području Republike Đenove upućeni u toskanska mjesta Pontremoli i Aulla, nedaleko od Piacenze, kako bi pojačali tamošnje austrijske snage.⁵³⁰ Dakle, čak i na talijanskom bojištu bile su prisutne miješane krajiške postrojbe, što svjedoči o još nedovoljno razvijenom sustavu organizacije i slanja krajiških vojnih odreda na bojište, što će se nastojati promijeniti reformom cijeloga krajiškog sustava.

3.4. Reforma Karlovačkog generalata i formiranje Ličke krajiške pješačke pukovnije

Uoči izbijanja Rata za austrijsko nasljeđe pojedine okolnosti posložile su se kako bi omogućile, pa čak i diktirale provođenje temeljitih reformi koje će preobraziti ustroj Vojne krajine. U tome smislu Holjevac i Moačanin navode četiri preduvjeta. Prvi se odnosi na promjene u organizaciji vojske i načinu ratovanja koje su predstavljale posebnosti XVIII. stoljeća. Složenije taktičke radnje zahtijevale su čvršću stegu i bolju uvježbanost, kao i novu organizaciju koja će omogućiti krajišnicima da dulje vrijeme sudjeluju u vojnom pohodu. Na drugom su mjestu bile nesređene prilike i odnosi u samim krajiškim generalatima. Uzurpacije, zloporabe, samovoljno ponašanje, korupcija i ilegalno ostvarivanje dodatnih dohodaka bile su neprihvatljive radnje koje su djelovale destimulativno na vojnu službu. Iako su se ta djela najčešće pripisivala krajiškim časnicima, obični krajišnici su također bili skloni takvom ponašanju, što se najbolje može uočiti na primjeru izbjegavanja vršenja vojne službe, dok su drugi istovremeno bili čak preopterećeni njome. Uvođenje većeg reda podrazumijevalo je i suzbijanje razbojništva koje je bilo rasprostranjeno na krajiškim prostorima. Treći preduvjet bio je povezan s potrebom

⁵²⁶ Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*, 18-19.

⁵²⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 40. Isto stajalište zastupa i Wrede. Usp. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 212, bilj. 4; 258.

⁵²⁸ AT-Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dalje: OeStA/HHStA) - Kriegsakten (dalje: KA), kut. 299, 137a.

⁵²⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 386-387.

⁵³⁰ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 18. 5. 1746., 3, pristup ostvaren 9. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

redefiniranja uloge vojnokrajiškog sustava u skladu s imperijalnim potrebama Habsburške Monarhije nakon prestanka opasnosti od osmanskih napada. Na kraju, četvrti faktor ticao se reformiranja uprave i društva u skladu s idejama europskog prosvjetiteljstva, što je ujedno podrazumijevalo snažniji nadzor i brigu središnjih državnih organa nad područjem cijele Vojne krajine. Vlastitim angažiranjem u planiranju i provedbi reorganizacije Krajine Bečki je dvor ujedno radio i na podvrgavanju unutrašnjoaustrijskih staleža kojima je utjecaj u tom dijelu Monarhije osiguravao znatnu moć. Vladaru je pritom donekle išla na ruku i činjenica da su unutrašnjoaustrijski staleži u okolnostima popuštanja i prestanka neposredne osmanske opasnosti sve više gubili interes za Krajinu kao obrambeni sustav s pomoću kojega su se na hrvatskome tlu nekoć branile i unutrašnjoaustrijske zemlje.⁵³¹

Interes za nastavkom rada na preuređenja Vojne krajine pokazala je sama habsburška vladarica, nesumnjivo zbog ratne opasnosti. Ona 21. studenog 1741. godine šalje pismo Hildburghausenu u kojemu mu nalaže da stupi u kontakt s koruškim zemaljskim kapetanom, grofom Göesom, s ciljem da se osigura redovno pristizanje novca u Karlovački generalat. U jesen sljedeće godine Dvorsko ratno vijeće reskriptima naređuje Hildburghausenu da odmah započne s uređenjem Generalata.⁵³²

3.4.1. Stanje na prostoru Vojne krajine

Kako se ratna sreća nakon prvih godina straha i očaja okrenula u habsburšku korist, javila se potreba za sve većim brojem vojnika kako bi se nastavilo uspješno napredovanje protiv francuskih snaga u Bavarskoj i španjolsko-napuljskih na Apeninskom poluotoku. U samoj Krajinu prepoznat je ljudski potencijal koji je mogao zadovoljiti te potrebe.

Godine 1742. u Karlovački je generalat iz Varaždinskog generalata upućen potpukovnik Anton Ludwig Moltenberg sa zadatkom novačenja što većeg broja krajišnika. Prema njegovom izvještaju na prostoru cijeloga Karlovačkog generalata, uključujući Liku i Krbavu, na raspolaganju je bilo dovoljno vojnosposobnog ljudstva da se uspostavi najmanje najmanje tri pješačke pukovnije od 4.000 ljudi i jedne konjaničke pukovnije od 1.500 ljudi.⁵³³ Početkom listopada 1742. godine Dvorsko ratno vijeće predložilo je vladarici da se pošalje samo 2.000 krajišnika iz Karlovačkog generalata, s obzirom da ih se već znatan broj nalazio na bojištu, te da se svim krajiškim postrojbama osigura opskrba i plaća jednaka onoj austrijskih regularnih

⁵³¹ Holjevac, Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 30-35.

⁵³² Jurišić, *Karlovački generalat*, 101, 103.

⁵³³ Isto, 106-107.

pukovnija, što je trebalo predstavljati stimulaciju za veći angažman na bojištu. No, taj je plan o financiranju ostvaren je tek 1747. godine. Ipak, kada je početkom prosinca iz Karlovca prema Kranjskoj krenula polovica od 2.000 unovačenih krajišnika, Dvorsko ratno vijeće ih je opskrbilo zimskim kaputima i suknom za izradu hlača, kao i potrebnim novcem za pokrivanje troškova smještaja.⁵³⁴

Krajem siječnja 1743. godine Hildburghausen je iznio probleme koje je uočio na području Karlovačkog generalata. Prvenstveno se žalio na unutrašnjoaustrijske staleže koji vode lošu upravu i uskraćuju sredstva potrebna za uzdržavanje krajišnika. Nadalje, u slučaju Like i Krbave primjetio je mnoge neregularnosti, poput slučaja Jure Holjevca koji je u isto vrijeme posjedovao čin satnika ličke konjičke satnije i dočasnički čin narednika njemačke satnije tjelesne garde, za što je primao dvostruku plaću. Osim toga, bili su prisutni slučajevi prisvajanja zemlje od strane časnika, što je poticalo krajiško stanovništvo za emigraciju.⁵³⁵

U veljači 1744. godine u kostajničkoj okolici pojavila se kuga koja se u studenom proširila i na lički prostor. Istovremeno, život su otežavale razbojničke bande koje su haračile po cijeloj Karlovačkoj krajini.⁵³⁶ Godine 1745. zabilježen je kriminalni slučaj na području Podgorja, gdje su četvorica braće Tomljenović iz Karlobaga i njihov nećak Mizdrak Lukatelo počinili više ubojstava. Na kraju su kaštelan Trnovca Pave i narednik (*Arambasha*) Pave Rukavina uspjeli uhvatiti ovu skupinu razbojnika koja je potom odvedena u Kraljevicu i smaknuta tek 1748. godine.⁵³⁷ Sve su te okolnosti također su zahtijevale uvođenje većega reda u krajiški sustav kako bi se osigurali povoljni životni uvjeti koji će omogućiti krajišnicima da se u većoj mjeri posveti vojnoj službi.

3.4.2. Reforma Karlovačkog generalata

U listopadu 1743. godine postignut je sljedeći korak ključan za preuređenje cijele Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Naime, tada je ukinuto Gradačko dvorsko ratno vijeće, a umjesto te institucije osnovan je Vojni direktorij (*Militär Direktorium*), podređen Dvorskom ratnom vijeću u Beču i vladarici, a na njegovo čelo je postavljen je 1744. godine Hildburghausen, koji je

⁵³⁴ Jurišić, *Karlovački generalat*, 102-105.

⁵³⁵ Isto, 109.

⁵³⁶ Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 52-53.

⁵³⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 616.

istovremeno unaprijeđen u čin maršala. Pod njegovim su se zapovjedništvom tada našli Unutrašnja Austrija i Varaždinski te Karlovački generalat.⁵³⁸

Godine 1774. Hildburghausen je povjerio zadatak sastavljanja popisa vojno sposobnih muškaraca satniku Mikulčiću iz Varaždinskog generalata. Radilo se o preduvjetu za utvrđivanje veličine budućih krajiških postrojbi kao jedne od glavnih značajki reforme. Za to vrijeme Hildburghausen se bacio na izradu nacрта za preustroj Generalata pri čemu je glavna misao vodilja bila da se osigura broj od ukupno 18.000 krajišnika spremnih za slanje na bojišta. Hildburghausen je 11. kolovoza 1745. godine Dvorskom ratnom vijeću predstavio nacrt preustroja Karlovačkog generalata koji ta institucija, uz neke manje sugestije, prihvaća i šalje 20. kolovoza na potvrdu vladarici. Završna verzija plana, uz neke izmjene i nadopune nacрта iz 1745. godine, nakon što je proveden popis stanovništva Generalata, predstavljen je 4. rujna 1746. godine na konferenciji u Beču kod predsjednika Dvorskog ratnog vijeća, Johanna Phillipa grofa Harracha (1738.-1761.).⁵³⁹

Kao glavna značajka može se izdvojiti želja da se uspostavi pravedan sustav koji će krajišnicima jamčiti poštivanje prava, ali i nalagati da se pridržavaju ispunjavanja obaveza. Zloporabe položaja, poput prisvajanja zemlje i nepravednog gubljenja od strane zapovjednika i časnika, kao i korištenje mita, najčešće u vidu otkupljivanja krajišnika od vojne obveze, biti će uklonjena. Uvođenje jače discipline također je bilo od presudne važnosti za uspostavu pravednijeg sustava, a istovremeno je trebalo krajišnike učiniti boljim od drugih vojnika u austrijskoj službi, koje su prema Hildburghausenovom mišljenju već nadilazili po pitanju fizičke snage. Ključni faktor za održavanje takvog sustava činili su časnici. Hildburghausen je odlučio uspostaviti ravnotežu između domaćih i stranih u smislu da su zapovjednik pukovnije i jedan bojničar trebali biti stranci, u svakom bataljunu trebao se nalaziti jedan strani satnik, a u svakoj satniji jedan strani potporučnik. Upravitelj generalova ureda trebao je nadzirati rad generala, kao i ostalih zapovjednika te drugih stožernih časnika. Jednako tako, uklanjanjem povlaštenih i preopterećenih obitelji namjeravalo se uvesti pravednu raspodjelu ljudstva po postrojbama.⁵⁴⁰

Pravednost su trebali jamčiti i novi ujednačeni krajiški sudovi, u kojima je bila onemogućena dotadašnja prevelika uloge osobnih interesa i uplitanje zapovjednika te članova sudova. Ni jedno kriminalno krivično djelo nije se moglo kažnjavati novčanim kaznama, nego ih je trebalo

⁵³⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 487.

⁵³⁹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 113-114, 148-149, 155.

⁵⁴⁰ Isto, 114-119, 121, 127-131, 142.

odmjeriti prema carsko-kraljevskom pravu, odnosno tjelesnom kaznom ili gubitkom života. Kazna šibanja bila je određena samo kod vojnih zločina, povrede nadređenosti i zapuštanja vojne službe. U slučaju civilnih tužbi, stožerni časnici ili zapovjednici bataljuna su mogli predmete sami riješiti. Svaka tri mjeseca vojni sudac je obilazio bataljune i rješavao tužbe, a uprava generalova ureda trebala je potvrditi krivične presude. Članovi suda i porotnici bili su plaćeni prema točno utvrđenom iznosu iz sudske blagajne.⁵⁴¹

Mikulčić je rad na popisivanju stanovništva dovršio u travnju 1746. godine. Prema tom popisu područje Karlovačkog generalata raspolagalo je s oko 22.000 muškaraca sposobnih za vojnu službu, od čega se oko 8.000 nalazilo na prostoru Ličko-krbavskog distrikta. Ono što je iznenađujuće jest činjenica da je na prostoru „starih“ krajina, odnosno Karlovačke i Primorske krajine, zabilježen veći broj sela i kuća, ali je prosječna gustoća naseljenosti bila veća na prostoru Like i Krbave, točnije iznosila je 8,5 stanovnika po jednoj kući, dok je u „starim“ krajinama zabilježena brojka od 7,4 stanovnika. Ta visoka gustoća naseljenosti može se objasniti priljevom stanovnika iz drugih, prenaseljenih dijelova Generalata. Od svih ličkih kapetanija najbolje stanje bilo je u Buničkoj, koja je imala najviše kuća, stanovnika, zatim najbolji omjer stanovnika i kuća i najviše muškaraca, što je značilo da se višak eventualno mogao uvrstiti u postrojbe u kojima su nedostajali vojno sposobni muškarci. S obzirom na to da je taj popis ustanovio da je plan koji je predviđao novačenje 18.000 krajišnika ostvariv, a ujedno su privremeno osigurana i financijska sredstva za njihovo uzdržavanje, započeo je intenzivan rad na osnivanju postrojbi koji je trajao od početka svibnja do kraja srpnja 1746. godine.⁵⁴²

Financiranje cijeloga toga sustava predstavljalo je jedan od najtežih izazova. Već u studenom 1745. godine započeli su pregovori s unutrašnjoaustrijskim staležima o izmjenama koje je predviđao nacrt plana o preustroju Generalata.⁵⁴³ Dodatni problemi javili su se 1746. godine kada je utvrđeno da će krajiške postrojbe brojiti oko 18.000 ljudi, što je iziskivalo dodatne troškove koje staleži nisu bili spremni pokriti. Hildburghausen je nastojao raznim načinima ostvariti uštede koje bi omogućile pokrivanje troškova. Čini se da su se te uštede trebale ostvarivati upravo na štetu Like i Krbave. Naime, još 1745. godine u nacrtu je predlagao da samo časnici iz Like trebaju primati plaće jednake onima u ostalim dijelovima Generalata, dok

⁵⁴¹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 167-170.

⁵⁴² Isto, 174-177, 181-184, 296-297.

⁵⁴³ Detaljnije o tome vidi: Isto, 145-148.

bi obični lički krajišnici bili uskraćeni toga prava. Ipak, vladarica nije prihvatila prijedlog nejednakog tretmana ličkih krajišnika u usporedbi s onima iz ostalih dijelova Generalata.⁵⁴⁴

Dvorsko ratno vijeće je kao rješenje za problem nedostatka financijskih sredstava predlagalo smanjivanje broja krajišnika. No, vladarica je inzistirala na broju od 18.000 te je stoga u ožujku 1746. godine odredila da će se iz prihoda Austrijskog primorja u blagajnu Karlovačkog generalata doznačavati godišnji iznos od 132.000 forinti.⁵⁴⁵ Vladarica je 1748. godine odlučila prijeći na novi, jedinstveni vojni sustav financiranja. Koruški i kranjski staleži razriješeni su daljnjeg snošenja tereta financiranja Generalata, a namicanje sredstava za njegovo buduće financiranje preuzima državni fond namijenjen za pokrivanje troškova vojske. Iste je godine utemeljena Krajiška proventna zaklada koja je prikupljala prihode s krajiškog područja te potom financirala sve troškove krajiške uprave i krajiških postrojbi. Eventualni viškovi u jednoj gospodarskoj godini nisu se mogli ostaviti za sljedeću godinu, nego su se morali isporučivati državi, ali je zato država preuzela odgovornost za pokrivanje razlike eventualno nastalog deficita.⁵⁴⁶

Izvršeno je i izjednačavanje krajišnika s drugim regularnim austrijskim vojnicima. To je potvrđeno rezolucijom Marije Terezije 23. travnja 1747. godine, od kada se varaždinske i karlovačke pukovnije više ne smatraju neregularnim, ali zbog običaja i tradicije nastavljaju se koristiti kao lake trupe.⁵⁴⁷ Iz Generalata su uklonjene omražene „njemačke“ jedinice, koje su bile zadužene za kontroliranje krajiške „milicije“. Krajišnici sada stječu povjerenje i priznanje te postaju dio habsburških snaga, premda ih neće svi u vojnoj hijerarhiji prihvatiti kao vojnike ravnopravne onima u linijskim pukovnijama, ali oni će svakako uživati naklonost habsburških vladara kao vrhova te vojne hijerarhije.

⁵⁴⁴ Jurišić, *Karlovački generalat*, 122-123, 151, 157, 242, bilj. 94. Razlog za takav tretman treba se pripisati načinu financiranja Karlovačkog generalata. Naime, Kranjska i Koruška izdvajale su sredstva samo za financiranje „starih“ krajina, dok su Lika i Krbava samo od Unutrašnjoaustrijske dvorske komore dobivale iznos od 7.015 forinti godišnje, vjerojatno zbog Karlobaga i drugih posjeda koje je Komora još uvijek do toga vremena na tom prostoru posjedovala. Jurišić, *Karlovački generalat*, 123-124. Kako u tom trenutku su unutrašnjoaustrijske pokrajine još uvijek bile zadužene za financiranje ovoga dijela Krajine, Hildburghausen ih nije želio ih još dodatno financijski opteretiti, s obzirom na to da u stvarnosti nisu izdvajale ni dovoljno sredstava za pokrivanje troškova „starih“ krajina.

⁵⁴⁵ Jurišić, *Karlovački generalat*, 152-153.

⁵⁴⁶ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 119-121; Rothenberg, *The Military Border*, 23-24; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 219. Od travnja 1749. godine sve izdatke za Karlovački i Varaždinski generalat preuzima na sebe Glavno ratno povjerenstvo (*General-Krieg-Commissariat*), nadležno za cijelu vojsku. Za oba generalata uplaćeno je ukupno 200.000 forinti, od čega iz državne vojne blagajne 128.000 forinti, iz samih generalata 52.000 forinti i iz senjskog nadureda za sol i mitnice 20.000 forinti. Karlovački generalat dobio je tada 132.000 forinti, a Varaždinski 67.500 forinti. Jurišić, *Karlovački generalat*, 165.

⁵⁴⁷ Fras, *Cjelovita topografija*, 42; Rothenberg, *The Austrian Military Border*, 122; Rothenberg, *The Military Border*, 23; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 219.

Nekoliko desetljeća nakon donošenja reforme, oko 1780. godine, Hildburghausen je u pismenoj formi pojasnio načela prema kojima se vodio prilikom reorganizacije Krajine. Jedno od glavnih odnosilo se na potrebu za uklanjanjem svih problema koji su bili uzrok krajiškog nezadovoljstva. Istaknuo je da su stanovnici ovoga područja svojevrijedno izrazili želju za posvećivanjem vojnoj profesiji, a kao najbolji primjer poslužili su mu upravo krajišnici Like i Krbave koji su početkom XVIII. stoljeća odlučno zahtijevali uklanjanje civilne uprave i pripojenje Vojnoj krajini. S obzirom na to da su izrazili želju za vojnom službom, potrebno im je bilo stvoriti što povoljne uvjete za izvršavanje te dužnosti.⁵⁴⁸ Upravo se to nastojalo postići uvođenjem većeg reda u cijelom sustavu, što je ujedno uklonilo i posljednje ostatke kmetstva, što se može uočiti na slučaju Tolića, posjeda na kojem je obitelj Mesić držala kmetove, a koji je 1746. godine otkupljen od strane krajiških vlasti.⁵⁴⁹ Međutim, iako se 1746. godina uzima kao vremenska odrednica Karlovačkog generalata, radilo se zapravo o početku kontinuiranog reformskog procesa koji će se nastaviti odvijati na prostoru ovoga generalata, kao i cjelokupnog područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine, tijekom druge polovice XVIII. stoljeća.

3.4.3. Struktura Ličke krajiške pješačke pukovnije

Na području Karlovačkog generalata od početka svibnja do kraja srpnja 1746. godine uspostavljene su četiri pješačke pukovnije i jedna konjanička (husarska) pukovnija. U pravilu su pukovnije trebale brojiti četiri bataljuna, pri čemu se svaki sastojao od četiri satnije, a svaka satnija brojila je 240 vojnika. Husarske pukovnije su se dijelile na četiri eskadrona, od kojih je svaki brojio četiri satnije sastavljene od po 100 konjanika.⁵⁵⁰ Iz svake obitelji upisivala su se imena i prezimena dvojice članova, od kojih je jedan aktivno služio, a drugi je bio njegova zamjena.⁵⁵¹ Bataljuni koji su odlazili na bojište bili su sastavljeni od miješanih satnija, odnosno satnija koja je odlazila na bojište polovično bi bila sastavljena od vlastitog ljudstva, a polovično od ljudstva satnije koja je tada trebala ostati u Krajini.⁵⁵² Prema prvotnom planu iz svake je

⁵⁴⁸ Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. 3, 379, 381, 383.

⁵⁴⁹ Fras, *Cjelovita topografija*, 147.

⁵⁵⁰ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 52; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 215, bilj. 7.

⁵⁵¹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 136-137, 156, 245, bilj. 129. Obitelji su ponekad u rat slale slabije i mlađe članove, kako bi snažnije zadržale zbog poljoprivrednih radova. Jurišić, *Karlovački generalat*, 244, bilj. 128. To potvrđuje slučaj od 12. siječnja 1747. godine kada je zapovijedajući general Karlovačkog generalata Leopold barun Scherzer izrazio nezadovoljstvo Brinjskim bataljunom iz Otočke pukovnije u kojemu se nalazilo 50 mladića i djece, od kojih je 21 prtvoren u vojnoj tamnici u Karlovcu sve dok ih roditelji nisu došli izbaviti i zamijeniti drugima. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 105.

⁵⁵² Jurišić, *Karlovački generalat*, 137-138.

pukovnije trebalo u rat odlaziti samo polovica ljudstva, odnosno dva bataljuna, ali kasnije se propisano ljudstvo vojnih obveznika dijelilo na tri smjene ili tri poziva, pri čemu je jedan od bojnih bataljuna, u pravilu onaj trećeg poziva sastavljen od pretežito starijih ljudi, bio u pričuvi.⁵⁵³

Takva podjela možda se na prvi pogled čini kao novo opterećenje za krajiško stanovništvo, ali radilo se zapravo o rasterećenju, s obzirom na to da su prije toga velike obitelji davale pet ili šest muškaraca. Jednako tako, za obitelji koje su raspolagale s većim bojem vojno sposobnih muškaraca mogle su dodatno angažirati te muškarce kao najamnike. Naime, obitelji koje su bile oslobođene obveze davanja jednog muškarca za vojnu službu morale su plaćati jednog najamnika koji je najčešće bio iz susjednih obitelji. Za takvog muškarca plaćao se godišnji porez u iznosu od 12 forinti.⁵⁵⁴ Tijekom vojnog pohoda krajišnici su bili plaćeni jednako kao i vojnici austrijskih redovnih pukovnija. Od erara su besplatno dobivali vatreno oružje (*Feuergewehr*) i rekvizite za ratište (*Feld-Requisiten*), dok su u svom trošku morali nabaviti hladno oružje (*Seitengewehr*), kožnu opremu (*Lederwerk*) i uniformu (*Montur*).⁵⁵⁵

Po osnivanju krajiške su pukovnije isprva nosile naziv prema njihovom pukovniku-vlasniku, zadržavajući samo oznaku generalata kojem su pripadale. Prema tome Lička pukovnija je nosila naziv prema pukovniku-vlasniku Josephu Philippu grofu Guicciardiju (Quicciardiju)⁵⁵⁶. Tek od 1753. godine u nazivu se počinju koristiti i nazivi pukovnijskih okruga, uz ime vlasnika pukovnije, i naziv generalata što će se zadržati sve do 1763. godine kada nestaju vlasnici pukovnija.⁵⁵⁷ Od tada će se koristiti naziv *Carlstädter Liccaner Infanterie Regiment*,⁵⁵⁸ a 1769. godine pukovniji će biti pridodan i redni broj 60 što će nesumnjivo označiti pokušaj integracije krajiških pukovnija unutar habsburške vojske. Ipak, godine 1798. nastupaju nove promjene, kada krajiške pukovnije dobivaju svoje posebne redovne brojeve, što će zadržati sve do

⁵⁵³ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 52; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 216.

⁵⁵⁴ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 160. Usp. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 216, isto, bilj. 1.

⁵⁵⁵ Redovitu plaću primali su samo časnici i dočasnici. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 214. Usp. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 159.

⁵⁵⁶ U austrijskim novinama u dva navrata, 1739. i 1741. godine grof Guicciardi se spominje kao carski izaslanik u Đenovi. *Wienerisches Diarium* (Beč), online izdanje, 26. 9. 1739, pristup ostvaren 17. 1. 2018., 3, <http://anno.onb.ac.at>; *Wienerisches Diarium*, online izdanje, 15. 4. 1741, 2, pristup ostvaren 17. 1. 2018., <http://anno.onb.ac.at>. Možda se radi o njegovom ocu, ali u svakom slučaju može se pretpostaviti da je prvi pukovnik Ličke pukovnije potjecao iz ugledne obitelji Habsburške Monarhije.

⁵⁵⁷ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 215.

⁵⁵⁸ AT-OeStA/KA – Personalien (dalje: Pers) – Musterlisten (dalje: MLST) – Grenzfanzinfanterieregiment Nr. 1 (dalje: GIR 1), kut. 5483.

razvojačenja 1873. godine. Ličkoj krajiškoj pješačkoj pukovnji tada je dodijeljen redni broj 1.⁵⁵⁹

Naravno, u praksi su često postojala odstupanja od općih pravila što se tiče sastava krajiških pukovnja. U tom smislu jedna od ključnih razlika odnosila se upravo na Ličku pukovnju, koja je zbog gusto naseljenog prostora raspolagala s većim brojem vojnosposobnih ljudi i stoga je mogla uspostaviti čak šest bataljuna. Zbog većeg broja vojnika u toj pukovnji je bio potreban i veći broj ranarnika (*Feldscher*), točnije četiri više nego u drugim pukovnijama. Još jedna posebnost odnosila se na plaću ličkih husara, koja je iznosila samo 2 forinte, dok je kod drugih krajiških husara iznosila 3 forinte. Međutim, krajišnici Ličke pukovnije, zajedno s krajišnicima susjedne Otočke pukovnije, uživali su pravo na određenu količinu soli koju su mogli potom upotrijebiti za razmjenu. U tome su pogledu viši lički časnici imali pravo na veće količine od svojih otočkih kolega.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 257.

⁵⁶⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 496-497, 511-512.

Tablica 3. Viši časnici Ličke krajiške pukovnije 1746. godine

pukovnik i vlasnik	Josef Philipp grof Guicciardi
potpukovnik	Ruchbach
bojnici	Petar Vukasović
	Joseph Althoff
satnici	Juraj Knežević
	Johann Kurofski
	Dominik Došen
	Jakov Starčević
	Pauša (Pausha) Starčević
	Grube Oreškovich
	Frane Orešković
	Mate Orešković
	Ivan Kalinić
	Bužne (Buxne) Rukavina
	Pave Rukavina
	Medina Rukavina
	Marko Mesić
	Ivan Mesić
	Niko Holjevac
	Stipan Pezelj
	Ivan Muhar
	Stevan Vlatković
	Joseph Vela
	Joseph Ebner
Edmund grof Preinck	
Mathias Wolf	
Gideon Laudon	
konjanički satnici	Jure Holjevac
	Dane Holjevac
	Jure Orešković
	Martin barun Knežević

Izvor: HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 31-32.

3.4.4. Brinjsko-lička buna

U ožujku 1746. godine kranjski zemaljski kapetan (*Landhaubtmann in Crain*) Antoni Joseph grof Auersperg u pismu obaviještava generala Herbersteina da se 4.000 Ličana odselilo na osmanski prostor te da druge ličke obitelji namjeravaju jednako tako postupiti zbog novog uređenja Krajine.⁵⁶¹ Radilo se o iznenađujuće velikom broju emigranata što dovodi u pitanje

⁵⁶¹ SI-AS-2/I-DKS, podfond I. registratura, 1457-1782 kut. 224, fasc. 132a.

istinitost ove tvrdnje. Naime, u obzir se treba uzeti i mogućnost da su unutrašnjoaustrijski staleži strahovali od gubitka utjecaja u Krajini te su na taj način nastojali opstruirati daljnje provođenje reforme.

Međutim, nisu samo oni iskazivali nezadovoljstvo novim preustrojem. Prema riječima Petera Burkea, obični ljudi nisu poput praznog papira, već ispunjeni idejama i slikama te stoga često odbijaju nove ideje ako nisu kompatibilne sa starima.⁵⁶² Upravo je su neke od novih odredbi koje je reforma donijela izazvali nezadovoljstvo kod jednog dijela krajiškog stanovništva, što je rezultiralo izbijanjem bune u ljeto 1746. godine. Početak ovoga ustanka, koja je kasnije prozvan „Brinjsko-ličkom bunom“ može se pratiti već zadnjeg dana srpnja kada su otočki stožerni časnici u brinjsko-otočkom okružju popisivali ljudstvo za postrojbe koje su trebale biti poslana na bojište. Toga istoga dana u Brinju se okupila skupina između 30 i 40 nezadovoljnika koji su zapovjedniku brinjske utvrde, bojniku Maksimilijanu barunu Gallu⁵⁶³, predstavili pritužbe protiv novoga uređenja koje je on trebao predočiti vladarici.⁵⁶⁴ Početkom kolovoza izbijaju bune u nekoliko mjesta na brinjskom i senjskom području, a kao glavni inicijatori spominju se seoski glavari, sada u funkciji dočasnika, koji šire glasine o teškom položaju koji će krajišnicima donijeti novi ustroj. Krajišnici se pridružuju buni te vrše nasilje nad časnicima i svim drugima koji im se ne žele pridružiti. Svoje pritužbe predočuju zapovjednicima u očekivanju da će ih proslijediti vladarici koja će ispuniti njihove zahtjeve. Pritužbe su izražavale njihovo nezadovoljstvo novim uređenjem, točnije preopterećenošću vojnom službom, zapostavljanjem mnogih bivših plaćenika, umanjivanjem činova mnogim dočasnicima, prevelikim brojem stranih časnika i troškovima vezanim uz nabavljanje nove uniforme.⁵⁶⁵

Na području Ličke pukovnije bune su izbile na dvjema lokacijama: u Lovincu 10. kolovoza gdje je ubijen tamošnji satnik Puhl koji se protivio pobuni; u Pazarištu u kojem je 15. kolovoza stanovnike pobunio krajišnik Marko Buturac zvan Krpan, nakon čega su protjerani tamošnji časnici, iako se radilo o domaćim ljudima. Ti su buntovnici pod vodstvom kaplara Martina Pešuta pošli u Gospić gdje ih je primio potpukovnik Depoczi. Njihove pritužbe odnosile su se

⁵⁶² Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe* (New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Torchbooks, 1980), 60.

⁵⁶³ Više o Gallovoj upletenosti u ustanak, vidi: Lovorka Čoralić, „Barun Maksimilijan Gall i Brinjsko-lička buna 1746. godine“, u: *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice / VDG Jahrbuch 2002*, ur. Renata Trišler, Nikola Mak (Osijek: Njemačka narodnosna zajednica, Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, 2002), 48-49.

⁵⁶⁴ Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 98; Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 60-62.

⁵⁶⁵ Detaljnije o tijeku same bune vidi: Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 62-71. Usp. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 236-241; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 98-101; Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 79-81. Holjevac odbacuje uvođenje novih uniformi kao razlog krajiškog nezadovoljstva navodeći činjenicu da je Hildburghausen tražio da se vojničke uniforme ne naplaćuju krajišnicima ili da se krajišnicima omogući da i dalje idu na bojište u vlastitoj odjeći. Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 64.

prvenstveno na podmirivanje troškova za nove uniforme, a također su zahtijevali i uklanjanje stranih časnika. Nakon što ih je Depoczi uvjerio da će nove odore biti besplatne, krajišnici su svojevrijedno napustili Gospić.⁵⁶⁶

Krajem kolovoza pobunjenici su u Beč poslali izaslanstvo koje je predvodio bojnik, vojni sudac, pjesnik i senjski patricij Mateša Antun Kuhačević (1697.-1772.)⁵⁶⁷. Izaslanici su u Beču uhićeni, a potom su uhićeni i dovedeni na sud u Karlovac zapovjednici Gall i Portner, za koje se poslije istrage ispostavilo da su zapravo potajno usmjeravali djelovanje pobunjenika te su stoga proglašeni glavnim inicijatorima bune.⁵⁶⁸ Pored njih trojice još dvadesetak osoba, časnika, dočasnika i običnih krajišnika, proglašeno je krivima za veleizdaju, odnosno za pobunu koja ne samo da je bila usmjerena protiv vladarice, već je i ugrozila sigurnost Monarhije onemogućivši osnivanje prijeko potrebnih vojnih postrojbi koje bi bile poslone na bojište. Kuhačević, Portner i Gall te neki drugi sudionici osuđeni su na doživotnu tamnicu i gubitak časti i imovine, dok su ostale kazne uključivale smaknuća na razne okrutne načine. Do prosinca 1746. godine buna je do kraja bila ugušena.⁵⁶⁹

U Eggenbergovoj „Povijesti Ličke krajiške pukovnije“ ovaj se događaj ne spominje, vjerojatno iz razloga kako se ne bi dovela u pitanje slika ličkih krajišnika kao vjernih podanika habsburških vladara. No, ipak se spominje činjenica da je reformom Generalata uklonjena moć seoskih knezova, što je krajišnicima omogućilo pravedniji sustav i lakše izvršavanje vojnih dužnosti.⁵⁷⁰

Uloga pojedinih časnika i dočasnika nesumnjivo je bila ključna u ovoj buni, u smislu poticanja krajišnika na iskazivanje nepovjerenja prema novom sustavu. U slučaju potpukovnika Depoczija mogući razlog za poticanje krajišnika na bunu krije se u činjenici da je preustrojem na neki način bio degradiran. Naime, od 1737. godine nalazio se na čelu Ličko-krbavskog distrikta u funkciji nadkapetana. Štoviše, Hildburghausen ga je 1745. godine smatrao kao „uistinu dobru“ i „uzoritu“ osobu koja je uživala ugled među ličkim stanovništvom te ga je stoga predlagao da mu se potvrdi mjesto zapovjednika u Lici s tadašnjom plaćom, uz promaknuće u čin pukovnika.⁵⁷¹ Međutim, na poziciji pukovnika 1746. godine našao se grof Guicciardi, a Depoczi je postao njegov zamjenik s činom potpukovnika.

⁵⁶⁶ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 67-69. Usp. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 238-239; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 100; Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 80.

⁵⁶⁷ Kuhačević je prilikom reforme Karlovačkog generalata predložen za vojnog suca u Ličkog pukovniji.

Detaljnije o njegovoj upletenosti u bunu i o njegovom životu vidi: Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 76-79, 95, 98.

⁵⁶⁸ Depoczi je također bio među optuženicima, ali nije doveden pred sud zbog prirodne smrti.

⁵⁶⁹ Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 81-82, 84-85. Usp. Čoralić, „Barun Maksimilijan Gall“, 49-50.

⁵⁷⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 29.

⁵⁷¹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 241-242, bilj. 93.

Međutim, još neke razloge koji su bili izraz nezadovoljstva običnih krajišnika također treba uzeti u obzir, poput preopterećenosti vojnom službom. Prema novom modelu službe krajišnici su možda doista trebali biti manje opterećeni, ali oni još nisu imali priliku uvjeriti se u funkcionalnost toga novoga sustava. Kao što se u ranijem dijelu ovoga rada moglo uočiti, konkretno su lički krajišnici u prvoj fazi rata bili uistinu neprestano angažirani na raznim bojištima. S obzirom na to da tada još nije postojala službena regulacija njihovog sudjelovanja u pohodu, uoči provođenja reforme Generalata već su osjećali pritiske dugotrajnoga rata. Na taj način, u ovoj pobuni lokalnog karaktera različiti su razlozi nezadovoljstva ovoga puta međusobno povezali i različite slojeve krajiškog društva: časnike, dočasnike i obične krajišnike. No, osim buna, sudjelovanje u nadolazećim ratnim zbivanjama može se također percipirati kao faktor međusobnog povezivanja ovih društvenih skupina.

3.4. Lička krajiška pukovnija u nastavku rata (1746.-1748.)

3.4.1. Talijansko bojište

Prema Jurišićevom tumačenju, nakon dovršavanja rada na osnivanju novih vojnih postrojbi krajem srpnja 1746. godine, na talijansko bojište upućena je polovica ljudstva Petazzijeve (Slunjske) i Dillisove (Ogulinske) pukovnije, dok krajišnici iz Herbersteinove (Otočke) i Guicciardijeve (Ličke) pukovnije nisu upućeni zbog nemira koji su izbili na tim područjima Karlovačkog generalata.⁵⁷² Iako su prema popisu krajiških snaga koje su se početkom rujna 1746. godine nalazile u Italiji, koji se može pronaći u Vaničekovom djelu, zaista od karlovačkih krajišnika navedeni samo Petazzijevi i Dillisovi krajišnici,⁵⁷³ tijekom toga mjeseca zabilježen je i dolazak ličkih krajišnika.⁵⁷⁴ Stoga, buna koja je to ljeto izbila na ličkom prostoru nije u potpunosti onemogućila uspostavljanje postrojbi i njihovo slanje na bojište. S obzirom na to da buna nije obuhvatila veći prostor, a k tome je Lička pukovnija raspolagala znatnijim vojnim potencijalom nego druge karlovačke pukovnije, zasigurno je mogla na bojište poslati barem jedan bataljun.

Još jedna potvrda njihove prisutnosti nalazi se u novinskim člancima koji spominju njihovo sudjelovanje u vojnom poduhvatu združene austrijsko-pijemontske vojske usmjerenom prema Provansi. Krajem studenog vojska je namjeravala prijeći preko rijeke Var, koja je označavala granicu između Pijemonta i Provanse. Prema članku iz austrijskih novina *Wienerisches*

⁵⁷² Jurišić, *Karlovački generalat*, 191.

⁵⁷³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 391.

⁵⁷⁴ Isto, 392.

Diarium 400 Ličana smještenih u Villafranca Piemonte bili su među snagama koje su prve prešle rijeku.⁵⁷⁵ Britanske novine pored ličkih krajišnika spominju i druge krajišnike, kao i grenadire te husare. Na temelju detaljnog opisa ove akcije može se saznati da su ove trupe nakon prelaska rijeke izvele bočni napad na snažno francusko uporište blizu sela St. Laurent, natjeravši neprijatelja u bijeg i tako omogućivši vojsci kojom je zapovijedao Browne, sada u činu generala topništva (*Feldzeugmeister*), da prijeđe rijeku.⁵⁷⁶

Francuzi su se povukli u grad Antibes koji su austrijsko-pijemontske snage počele opsjedati 4. prosinca. Međutim, opsada je uskoro prekinuta zbog bune koja je izbila na prostoru Republike Đenove protiv austrijske okupacije. U borbama protiv tih pobunjenika sudjelovali su i lički krajišnici. Već sredinom siječnja lički bataljun s drugim krajiškim odredima preotima planinski prijevoj Bocchetta i brani ga od đenoveških nasrtaja.⁵⁷⁷ U travnju iste godine njihova je snaga iskorištena u svrhu dopremanja teških austrijskih topova na brda s obzirom na to da su đenoveški pobunjenici uništili puteve.⁵⁷⁸

U svibnju pojačanje od 1.500 ličkih krajišnika kreće prema Đenovi.⁵⁷⁹ Po broju ova bi skupina odgovarala otprilike veličini od dva bataljuna, što bi značilo da je jedna trećina raspoloživih snaga Ličke pukovnije bila poslana na bojište. Ovaj podatak potrebno je dovesti u vezu s novinskim izvješćem, datiranim 12. studenog 1746. godine, u kojem je objavljena vijest o Hildburghausenovom povratku u hrvatske krajeve kako bi pripremio polovicu svoje Ličke pukovnije za pokret prema Apeninskom poluotoku.⁵⁸⁰ Ti krajišnici očito nisu bili upućeni

⁵⁷⁵ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 14. 12. 1746., 1, pristup ostvaren 9. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁵⁷⁶ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 11. 12. 1746. (OS), 1, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 5. 12. 1746. (OS), 3, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 6. 12. 1746. (OS), 2, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line izdanje, 5. 12. 1746. (OS), 36, accessed 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 11. 12. 1746. (OS), 2, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Ličke i ogulinske krajišnike predvodio je pukovnik Petazzi. Kukuljević Sackinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 73.

⁵⁷⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 40. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 392-395. Tijekom 1745. godine Republika Đenova je opskrbljivala Francuze i Španjolce s novcem, vojnicima i topništvom. Godine 1746. nakon bourbonskog poraza i povlačenja s talijanskog tla austrijska je vojska okupirala Đenovu. Krajem iste godine Đenovežani su dignuli bunu protiv okupatora. Browning, *The War of the Austrian Succession*, 291-294.

⁵⁷⁸ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 3. 4. 1747. (OS), 3, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵⁷⁹ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 1. 6. 1747. (OS), 2, pristup ostvaren 20. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. U borbama protiv đenoveških pobunjenika sudjelovali su i đurđevački, gradišćanski i ogulinski krajišnici. Usp. Kukuljević Sackinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 82-84; Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješake pukovnije*, 21-22; Kussan, *Kratka povijest*, 50.

⁵⁸⁰ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 24. 11. 1746. (OS), 2, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

prema toj destinaciji, jer početkom 1747. godine 2 lička bataljuna upućena su na teritorij Austrijske Nizozemske gdje će u proljeće i ljeto te godine sudjelovati u ratnim zbivanjima, o čemu će biti još riječi u nastavku ovoga rada. Prema tome, 1747. godine na talijanskom i nizozemskom bojištu nalazila su se četiri lička bataljuna, odnosno više od polovice raspoloživih vojnika Ličke pukovnije. S jedne strane, taj veliki broj označava da su ratne potrebe zahtijevale da se ne poštuju pravila vezana uz slanje krajišnika na bojište, prema kojima je polovica ljudstva pojedine pukovnije trebala biti upućena u inozemstvo. No, s druge strane, u obzir treba uzeti i pretpostavku da ličke krajiške postrojbe nisu bile sastavljene isključivo od Ličana, već se radilo o miješanim postrojbama u kojima su bili i drugi krajišnici. Često spominjanje ličkih krajišnika u britanskim i austrijskim novinama svjedoči nesumnjivo svjedoči o njihovoj popularnosti, ali također sugerira da su ponekad pod tim imenom bili obuhvaćeni i neki drugi krajišnici.

U ovo vrijeme na talijanskom bojištu još uvijek su zabilježeni problemi vezani uz uvjete krajiške vojne službe na bojištima izvan zemlje. Tako se u listopadu 1746. godine pukovnik Petazzi tužio na loše postupanje prema četiri karlovačka bataljuna čiji krajišnici nisu primili plaću od dana kada su krenuli na bojište.⁵⁸¹ U ožujku 1748. godine Hildburghausen je u pismu Dvorskom ratnom vijeću iznio pritužbe protiv lošeg postupanja Brownea prema krajišnicima iz Otočke pukovnije, kojima nije dopušten povratak u domovinu po isteku dogovorenog roka služenja, iako su još od studenog prošle godine tri lička bataljuna bila spremna da ih zamjene.⁵⁸²

Ovdje se može uočiti jedan od ključnih problema vezan uz krajiški sustav. Hildburghausen je vjerojatno u vidu imao potrebu krajišnika da u proljeće i ljeto, kada se odvijaju poljoprivredni radovi, krajišnici budu u svojoj domovini te ih je zbog toga želio poslati na bojište u zimskim mjesecima. Međutim, iz perspektive vojnih zapovjednika vojni potencijal krajišnika ne bi se mogao tijekom zimskih mjeseci maksimalno iskoristiti što se zasigurno činilo kao neisplativ trošak za ratnu blagajnu.

U zadnjoj godini rata prema Eggenbergeru jedan se lički bataljun u ožujku zaputio prema Apeninskom poluotoku,⁵⁸³ a prema izvješću iz Milana, objavljenom u škotskim novinama *The Aberdeen Press and Journal*, u lipnju se očekivao dolazak ukupno 2.700 „neregularnih“ trupa, među kojima se spominju i Ličani.⁵⁸⁴ Uočljivo je da su u novinama krajišnici još uvijek tretirani kao „neregularne“ trupe, iako su od 1747. godine bile izjednačene s ostalim linijskim pješacima.

⁵⁸¹ Jurišić, *Karlovački generalat*, 161.

⁵⁸² Isto, 162-163.

⁵⁸³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617 (fot. 14); HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 40.

⁵⁸⁴ *The Aberdeen Press and Journal* (Aberdeen), on-line izdanje, 19. 7. 1748. (OS), 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

To svakako treba povezati s činjenicom da su krajišnici još uvijek prakticirali vojne taktike svojstvene lakim trupama, zbog čega su ih mnogi suvremeni promatrači nastavili percipirati kao „neregularne“ vojnike.

3.4.2. Lički krajišnici na području Austrijske Nizozemske

Osim Apeninskog polutotoka, žarište sukoba između zaraćenih strana u ovoj fazi rata usmjerilo se na teritorij Austrijske Nizozemske, gdje su Francuzi pokušavali ukloniti Austrijance i njihove britanske te nizozemske saveznike.⁵⁸⁵ Od 1746. godine Austrijanci počinju više pažnje posvećivati tome bojištu kamo šalju veći broj trupa. Prisutnost ličkih krajišnika te godine nije zabilježen, vjerojatno zbog njihovog angažmana na talijanskom bojištu. No, zato su druge krajiške trupe bile upućene na to bojište. Tako izvještaj iz Brede, datiran 23. svibnja 1746. godine, opisuje poteškoće koje su se javile po dolasku austrijskih neregularnih trupa, poput husara, „Hrvata“ i pandura. Njihova pojava izazivala je osjećaj straha i nesigurnosti kod neprijateljskih snaga, ali i u pojedinim slučajevima i kod lokalnog stanovništva. Izvještaj također ističe velike napore hrvatskog bana, maršala Karla grofa Batthyányja (1697.-1772.) u nastojanju da održi ove vojnike pod disciplinom. Glavni problem ticao se mogućnosti opskrbe ovih vojnika s potrebnim namirnicama, zbog čega je u Bredi podignuto veliko skladište.⁵⁸⁶ Ovo izvješće otkriva probleme s kojima su se austrijske vojne vlasti suočavale prilikom provođenja procesa izjednačavanja krajišnika s drugim redovnim austrijskim vojnicima. U logističkom smislu austrijski zapovjednici nisu vjerojatno bili spremni za rješavanje problema opskrbe ovih novih, regularnih vojnika.

General Scherzer izdao je 6. siječnja 1747. godine naredbu prema kojoj su se postrojbe Ličke pukovnije trebale zaputiti prema Vojvodstvu Brabant u Austrijskoj Nizozemskoj.⁵⁸⁷ Kao i ranije, dostupne informacije nude različite interpretacije od veličini tih postrojbi. Prema Vaničeku, primjerice, radilo se o četiri lička bataljuna i tri husarska eskadrona.⁵⁸⁸ Eggenberger

⁵⁸⁵ Već od 1744. godine Francuzi su započeli s ofenzivnim vojnim pohodima na području Austrijske Nizozemske. Iako se radilo o području koje je raspolagalo sa znatnim brojem golemih, Austrijanci i njihovi saveznici nisu raspolagali dovoljnim brojem ljudi potrebnih za njihovu obranu. Stoga, Francuzi su sa svojim brojnijim snagama svake godine osvajali dio toga teritorija. Francuzi nisu bili u prednosti samo u brojčanom smislu, već i u strateškom, jer njihove je vojne snage predvodio glasoviti maršal Maurice de Saxe (1696.-1750.). Usp. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 259-261.

⁵⁸⁶ *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 29. 5. 1746. (OS), 1, pristup ostvaren 10. 2. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵⁸⁷ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 105.

⁵⁸⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 397.

tumači da se radilo o dva lička bataljuna i dva, odnosno tri husarska eskadrona.⁵⁸⁹ Kukuljević Sakcinski, koji je koristio Eggenbergerove rukopise, tumači da se radilo o miješanim ličko-otočkim bataljunima, što se poklapa s Bachom, povjesničarem Otočke pukovnije, koji tvrdi da su dva otočka bataljuna u isto vrijeme poslana u Brabant.⁵⁹⁰

Vijesti u austrijskim novinama otkrivaju da se u veljači 4.000 vojnika iz Herbersteinove (Otočke) i Guicciardijeve (Ličke) pukovnije zaputilo pod vodstvom pukovnika Guicciardija prema Austrijskoj Nizozemskoj. Zajedno s ovim snagama krenuo je i potpukovnik Max Joseph barun Mittrowsky s 400 karlovačkih husara. U novinskom članku također se navodi da se još u siječnju bataljun Herbersteinove pukovnije zaputio prema talijanskom bojištu gdje se već nalazilo 4.000 krajišnika iz Petazzijeve (Slunjske) i Dillesove (Ogulinske) pukovnije.⁵⁹¹

Najprihvatljivija verzija svakako je ona o miješanim ličko-otočkim bataljunima, što je bilo u skladu s novim načinom slanja krajiških postrojbi na udaljena bojišta. No, prema pravilima polovica ljudstva je trebala biti poslana na bojište, što bi odgovaralo u slučaju Ličke pukovnije, koja je brojila ukupno čak šest bataljuna, odnosno ukupno oko 5.760 vojnika, ali ne i u slučaju Otočke pukovnije koja je brojila samo četiri bataljuna. Stoga, moguće je pretpostaviti da je Herbersteinov bataljun upućen u siječnju na Apeninski poluotok zapravo bio sastavljen ne samo od otočkih, već i od ličkih krajišnika. Naravno, omjer pojedinih krajiških skupina u određenom bataljunu nije nužno trebao biti točan prema utvrđenim pravilama, jer su odstupanja u tom, kao i drugim segmentima njihovog vojnog služenja u ovoj fazi bila brojna. Činjenica da je Lička pukovnije bila krajišnicima najbrojnije područje Karlovačkog generalata sugerira da su lički krajišnici svakako bili dominantna krajiška skupina na području Austrijske Nizozemske.

U proljeće nekoliko britanskih novina objavljuju izvještaje koji prate aktivnosti ličkih krajišnika na tom području. Članci prenose da su oni bili dio austrijskih snaga koje su prikupljale hranu i krmu, što je izazvalo nezadovoljstvo kod lokalnog stanovništva. Krajišnici su bili uključeni u čarkanje s francuskim lakim pješaštvom koje je ugrožavalo djelovanje tragača za hranom. Zadnjeg dana svibnja otkrili su snažan istureni francuski položaj kod Aerschota, koji su uspješno zauzeli uz minimalne gubitke. Uz pomoć husara sukobili su se i s francuskim lakim pješaštvom kod Schricka i natjerali ih u bijeg.⁵⁹²

⁵⁸⁹ U jednoj verziji Eggenbergerova rukopisa navedeno je 2 eskadrona, a u drugoj 3 eskadrona. Usp. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 33.

⁵⁹⁰ Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 105; Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 82.

⁵⁹¹ *Der Genealogische Archivarius* (Leipzig), on-line izdanje, 1747., 62-63, pristup ostvaren 17. 1. 2018. <http://anno.onb.ac.at>.

⁵⁹² *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 22. 5. 1747 (OS), 4, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje,

Lički i drugi krajišnici nastavili su se koristiti kao lake trupe na području Austrijske Nizozemske prvenstveno iz razloga što je na tom bojištu istovremeno zabilježen znatan porast lakih pješaka u francuskoj vojsci. Stoga, kao rješenje za ovu opasnost primjena tradicionalnih krajiških ratnih taktika bila je ključna. Lički krajišnici i husari bili su zaduženi za izvođenje prepada, izviđanje neprijateljskog položaja i zaštitu glavne austrijske vojske od napada francuskih prethodnica. U tu svrhu često su bili podijeljeni u manje odrede raspoređene na raznim lokacijama. Tako, primjerice, 16. lipnja nalazimo četiri ličke satnije pod vodstvom bojnika Becka koje su bile smještene u Diestu. Ova utvrda nalazila se na putu prema Maastrichtu kamo se namjeravala uputiti francuska vojska. Za zadatak oslobađanja puta prema tom gradu navedenog dana su tri francuske brigade pod vodstvom podmaršala Claude Louisa grofa Saint-Germaina bile upućene na Diest koji je pored ličkih krajišnika branilo nekoliko dobrovoljnih satnija. Branitelji su pružili odlučan i junački otpor sve dok im u pomoć nisu pristigle redovne austrijske snage pod vodstvom podmaršala Barányayja i prisilile Francuze na povlačenje. Sljedećeg su jutra lički krajišnici, uz pomoć redovnih snaga, napali francusku zaštitnicu, uzrokujući metež i prisilivši ih da napuste svoje položaje duž rijeke Demer.⁵⁹³

Ove vrste iznenadnih napada imale su značajnu važnost u smislu izazivanja uzbune kod neprijatelja i prisiljavanja na promjenu kretanja. Iznenadni napadi su također korišteni kao osveta za francuske akcije. Primjerice, jedno izvješće opisuje kako je nekoliko stotina francuskih dobrovoljaca dobilo zadatak da prijeđe rijeku Demer i da pripreme zasjede za savezničke patrole. Kao odmazda za ove radnje austrijski zapovjednik podmaršal Adolph barun Trips poslao je 1.000 lakih pješaka i 400 husara pod zapovjedništvom general-bojnika Calnokyja, sa zadatakom da izvuku francuske snage i namame ih u zasjedu. U ovom događaju, koji se zbio blizu samostana Rozendaal u Austrijskoj Nizozemskoj, Ličani i panduri se spominju kao sudionici. Taktika se sastojala od lažnog napada i potom povlačenja, koji su vjerojatno izveli krajišnici, čime su potaknuli Francuze da se bace na juriš s pričvršćenim bajunetama. Bjegunci su doveli Francuze u zasjedu gdje je ostatak austrijskih pješaka ispalio salvo, a potom su ih napali pandurski grenadiri i husari s boka. Članak naglašava uspjeh

23. 5. 1747 (OS), 3, pristup ostvaren 20. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Ipswich Journal* (Ipswich), on-line izdanje, 30. 5. 1747, 2, pristup ostvaren 20. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵⁹³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 34: *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 18. 6. 1747. (OS), 1, 3, pristup ostvaren 22. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 12. 6. 1747. (OS), 3, pristup ostvaren 20. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 13. 6. 1747. (OS), 2, 3, pristup ostvaren 22. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line izdanje, 5. 6. 1747. (OS), 32-33, pristup ostvaren 31. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 397-398.

austrijske strane koja je izgubila samo sedmoricu vojnika, uključujući jednog Ličanina i 20 ranjenika, dok je neprijatelj pretrpio gubitak od 200 poginulih i 20 ranjenih vojnika.⁵⁹⁴ Ovaj slučaj ponovno demonstrira učinkovitost kombiniranog djelovanja lakih (ličkih) krajišnika, elitnih grenadira i lake (husarske) konjice.

Dana 24. lipnja saveznička vojska je krenula prema Maastrichtu, jednoj od najčvršćih utvrdi na području Ujedinjenih Pokrajina, prema kojoj se kretala francuska vojska pod vodstvom maršala Mauricea de Saxe.⁵⁹⁵ Oko 300 ličkih krajišnika i pandura iz zaštitnice vojske generala Tripsa ostavljeno je u mjestu Lier sa zadatkom da uspore napredovanje francuske vojske. Francuzi su ih opkolili i zatražili njihovu predaju. No, hrabri branitelji su odbili njihov zahtjev te su izjurili iz grada, probili se kroz neprijateljske redove uz manje gubitke te se pridružili Tripsovima snagama.⁵⁹⁶

Značaj ličkih krajišnika kao vojnika došao je do izražaja i tijekom velikih bitaka. Jedna takva odigrala se početkom srpnja 1747. godine blizu sela Lafelt po kojem je dobila ime.⁵⁹⁷ Prema borbenom poretku postrojbi savezničke vojske lički krajišnici su bili raposređeni na oba krila: na desnom gdje su na uzvišenom položaju blizu glavnog zapovjedništva u zboru podmaršala Barányayja te na lijevom krilu u zboru podmaršala Tripsa koji je držao položaj u selu Vitré.⁵⁹⁸

Iako je bitka službeno počela 2. srpnja, čarkanje između lakih trupa suprotstavljenih strana započelo je već dan ranije oko šest sati poslije podne.⁵⁹⁹ Na dan same bitke glavne borbe vodile su se oko sela Lafelta na koje su Francuzi izvršili pet napada. Nekoliko puta suprotstavljene su strane izmijenile kontrolu nad selom sve dok se u petom francuskom napadu nije slomio

⁵⁹⁴ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 18. 6. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 22. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 12. 6. 1747. (OS), 3, 4, pristup ostvaren 22. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 13. 6. 1747. (OS), 2, 3, pristup ostvaren 21. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵⁹⁵ Detaljnije o francuskom planu zauzimanja Maastrichta vidi: Browning, *The War of the Austrian Succession*, 313-316.

⁵⁹⁶ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 2. 7. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 26. 6. 1747. (OS), 3, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), 27. 6. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line izdanje, 5. 6. 1747. (OS), 32-33, pristup ostvaren 31. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁵⁹⁷ Ta bitka poznata je također kao Bitka kod Maastrichta ili Bitka kod Vala.

⁵⁹⁸ Prema Eggenbergeru, na lijevom krilu se nalazilo dva lička bataljuna, a na desnom dva lička bataljuna i 3 husarska eskadrona HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 35. Vaniček na desnom krilu navodi tri husarska eskadrona i samo jedan lički bataljun, a lijevom krilu dva lička bataljuna. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 398-399. Vjerojatno se radilo o miješanim bataljunima i eskadronima u kojima su lički krajišnici bili brojčano dominantni.

⁵⁹⁹ Većina tadašnjih bitaka počinjala bi čarkanjem između lakih trupa suprotstavljenih strana, nakon čega bi uslijedila paljba teškog topništva. Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 142.

saveznički centar. Oba saveznička krila držala su svoje pozicije tijekom bitke, a u nekoliko navrata su poduzimali napade kako bi se neprijatelja protjeralo iz Lafelta. Posebno važno bilo je održavanje pozicije kod sela Vitré kako bi se omogućilo povlačenje savezničke vojske prema mjestu Wyck pokraj Maastrichta. Osim toga lički krajišnici pod zapovjedništvom pukovnika Guicciardija bili su zaduženi štititi prijevoz prtljage prema Maaseiku, smještenom na lijevoj obali rijeke Maas, na granici s Ujedinjenim Pokrajinama.⁶⁰⁰

Na primjeru ove bitke može se uočiti koje su sve brojne zadatke izvršavali krajišnici. Prije samoga početka bitke oni su bili uključeni u čarkanje koje je imalo cilj prikriti pravi raspored vojnih postrojbi, a isto tako onemogućiti suprotstavljenim snagama da uspostave pravilne borbene linije ili izvedu neki drugi manevar koji je bio integralni dio svake bitke. Tijekom same bitke krajišnici su bili angažirani u čuvanju pozicija, ali i praćenja neprijateljskih kretnji. Na kraju, u slučaju poraza, štili su povlačenje vojnika i vojne opreme kako bi se omogućilo očuvanje vojske za daljnje operacije.

Tijekom preostalog dijela ljeta lički se krajišnici u još nekoliko navrata spominju u britanskim novinama. Tako saznajemo da su se krajem kolovoza utvrdili u ranije navedenom Maaseiku. U članku su navedeni kao „Hrvati“ (*Croaten*), ali zbog spominjanja pukovnika Guicciardija, moguće je utvrditi da se pod tim imenom zapravo kriju lički krajišnici.⁶⁰¹ Nedugo zatim lički su krajišnici prešli na nizozemski teritorij, s obzirom na to da je njihova prisutnost zabilježena u Bredi u kolovozu i u selu Wouw u rujnu iste godine.⁶⁰² Novinska izvješća ne otkrivaju koje su vojne dužnosti krajišnici vršili, ali zato Eggenberger rasvjetljava ovaj problem navodeći da su krajišnici u to vrijeme vodili „mali rat“ protiv Francuza koji su u to vrijeme opsjedali nizozemsku utvrdu Bergen op Zoom. U ovim su akcijama pokazali nadmoć nad francuskim lakim trupama, a ugrožavali su i opsjedatelje prekidanjem dopreme municije i opskrbe. Ipak,

⁶⁰⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 35-38. Usp. *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 7. 7. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 3. 7. 1747. (OS), 1, 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line izdanje, 5. 6. 1747. (OS), 33-35, 37, pristup ostvaren 31. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Usp. Kukuljević Sakcinski, *Hrvati za nasljednoga rata*, 86; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 399.

⁶⁰¹ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line izdanje, 12. 8. 1747., 5, pristup ostvaren 11. 1. 2018., <http://anno.onb.ac.at/>.

⁶⁰² *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 7. 8. 1747. (OS), 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 25. 9. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 26. 9. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

njihovo djelovanje nije uspjelo spriječiti konačan pad nizozemske utvrde koji se dogodio u noći 15. na 16. rujna.⁶⁰³

Nakon završetka ratnih operacija te godine lički krajišnici nisu bili upućeni natrag u svoju domovinu, već su se zajedno s ostatkom savezničke vojske sklonili u zimske logore koji su za austrijske postrojbe podignuti u nizozemskoj regiji Zeeuws-Vlaanderen i u Kölnu. U travnju 1748. godine snažna francuska vojska započela je opsadu Maastrichta. Oslabljena saveznička vojska nije bila u mogućnosti pomoći braniteljima koji su se konačno 7. svibnja predali. U kolovozu te godine lički krajišnici su se vratili u svoju domovinu.⁶⁰⁴

3.5. Percepcija ličkih krajišnika

Pojavom ličkih i drugih krajišnika na raznim europskim bojištima od Apeninskog poluotoka pa sve do Austrijske Nizozemske stvorilo se prepoznatljivo obilježje njih kao specifične skupine vojnika. Na stvaranje slike krajišnika presudan utjecaj imalo je podneblje iz kojega su potjecali, točnije iz regije koja možda teritorijalno nije bila u domeni Osmanskog Carstva, ali u mentalnoj mapi zapadnih promatrača svakako jest. Osim toga, njihov neregularnih položaj također je imao značajan utjecaj na stvaranje slike o njima kao ratnicima.

Zasluge za popularizaciju krajišnika koji su sudjelovali u Ratu za austrijsku baštinu mogu se pripisati ljudima poput Martina Engelbrechta (1684.-1756.), izdavača i bakroreza iz Augsburga, koji je objavio bakroreze u boji tih „egzotičnih“ ratnika u službi Marije Terezije u seriji grafičkih zbirki *Theatre de la Milice étrangère*, objavljenoj između 1742. i 1748. godine. U tome izdanju Engelbrecht je istaknuo orijentalne elemente njihove odjeće, kao i karakterističan crveni ogrtač. Takvi prikazi počeli su se prenositi i na druge vrijedne predmete, poput porculanskog posuđa meissenske proizvodnje. Međutim, kao što Stanko Stančić upozorava, odstupanja od povijesne autentičnosti trebaju se uzeti u obzir zbog slobodne interpretacije koju je autor vjerojatno iskoristio kako bi popularizirao svoje slike.⁶⁰⁵

Uistinu, turska kultura, odnosno *turquire*, bila je iznimno popularna među pripadnicima visokog društva toga doba. Već od XVII. stoljeća, kada su intenzivniji diplomatski odnosi između Osmanskog Carstva i europskih zemalja pojačali razmjenu dobara i ideja, u privatnim

⁶⁰³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 38.

⁶⁰⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 38-40.

⁶⁰⁵ Stanko Stančić, „Ratni prizori s hrvatskim sudionicima na porculanu meissenske proizvodnje“. u: *Od svagdana do blagdana Barok u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 170-177.

kolekcijama europskih društvenih elita mogle su se naći orijentalni predmeti i albumi u kojima su bile prikazane orijentalne nošnje. Tijekom XVIII. stoljeća broj „suvenira“ iz osmanskih zemalja značajno se povećao, čime je fascinacija „turskom“ kulturom dosegla vrhunac. Na zabavama, karnevalima, vjenčanjima, krunidbama, krštenjima i balovima aristokrati te vladari, uključujući i Mariju Tereziju, pojavljivali su se odjeveni *alla turca* i u pratnji „turskih“ vojnika i glazbenika.⁶⁰⁶

Orijentalna odjeća i oprema kao sastavni dio obilježja krajiškog izgleda ne može biti potpuno negirana, ponajviše zbog njezine lakše dostupnosti. Zbog nedavne podložnosti Osmanskom Carstvu, kao i osmanskog susjedstva orijentalna odjeća i oružje bili su česti predmeti koji su se mogli naći među imovinom krajiškog stanovništva. Naročito do sredine XVIII. stoljeća oružje neregularnih vojnika proizvodilo se u bosanskim radionicama.⁶⁰⁷

Slikovit opis krajišnika nalazi se u jednom britanskim novinama koje su objavljene u ožujku 1742. godine. Članak navodi da je 21. ožujka nekoliko tisuća neregularnih trupa, među kojima se spominju karlovački i varaždinski krajišnici, ušlo je u Stadthof⁶⁰⁸ i okolna sela. Zajednička obilježja tih skupina bili su zastrašujući pogled, „krzna divljih zvijeri“ kao odjevni predmeti i raznoliko oružje, uključujući muškete, dugačke noževe, odnosno jatagane i teške palice. Ova brojna skupina opljačkala je sve kuće i samostane te je potom napustila to područje. Nezadovoljstvo lokalnih stanovnika nesumnjivo je bilo veliko i zbog činjenice da je samo dan ranije austrijski zapovjednik Bernklau prikupio na tome istom području iznos od 2.000 forinti koji je predstavljao polovicu dogovorenog iznosa ratne kontribucije.⁶⁰⁹ Mogućnost prisutnosti ličkih krajišnika i u ovom slučaju postoji, s obzirom na to da Wrede navodi da je 3.000 ljudi iz Like i Primorske krajine sklopu postrojbi pod zapovjedništvom Bernklaua sudjelovalo u pohodu na Bavarsku.⁶¹⁰

Iako su nesumnjivo lokalni promatrači imali razloga za strah od krajišnika, potrebno je smjestiti njihovo djelovanje u određeni kontekst. Naime, njihova krzna bila su očito potrebna zaštita za hladnu zimu koja je još u to vrijeme trajala, a njihovi postupci bili su svojstveni neregularnim

⁶⁰⁶ Helen Pfeiffer, Alexander Belavivaqua, „Turquerie: Culture in Motion, 1650-1750“, *Past and Present* 221 (2013): 77-78, 80, 85, 98-100, 107.

⁶⁰⁷ Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća: Oprema, oružje i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine* (Zagreb: Znanje, 1996), 126-128; Marija Šarcer, „Oružje 17. i 18. stoljeća“, u: *Od svagdana do blagdana Barok u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993), 212-213.

⁶⁰⁸ Današnje predgrađe Regensburga.

⁶⁰⁹ *The Derby Mercury* (Derby), *on-line* izdanje, 1. 4. 1742. (OS), 3, pristup ostvaren 4. 5. 2015., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), *on-line* izdanje, 27. 3. 1742. (OS), 2, pristup ostvaren 4. 5. 2015., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶¹⁰ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 212, bilj. 3.

trupama koje su se same trebale pobrinuti za svoje uzdržavanje i još k tome na područjima u kojima su vojni zapovjednici već ubirali ratnu kontribuciju potrebnu za uzdržavanje regularnih trupa. Njihov zatrašujući pogled bio je na neki način i produkt obrambenog mehanizma zbog okolnosti u kojima su se našli, točnije u zemlji udaljenoj od njihovih domova i običaja gdje će neprestano njihova djela biti pod povećalom lokalnih promatrača. Nemilosrdno pljačkanje Bavorske te godine može se protumačiti i kao kazneni pohod kojega potiču Austrijanci nakon krunidbe bavarskog kneza izbornika Karla Alberta za njemačko-rimskog cara 12. veljače 1742. godine.⁶¹¹

Hildburghausen navodi da je pljačka kod krajišnika predstavljala svojevrstu nagradu za hrabrost i odvažnost u ratu.⁶¹² Međutim, takvo rezoniranje nije nužno bilo svojstveno samo krajišnicima. Primjerice, prilikom zauzimanja Münchena 6. svibnja 1742. godine nekoliko austrijskih zapovjednika je od građana tražilo iznose od 6.000 forinti kao darove. No, podmaršal Stentsch je stigao prekasno te su mu građani uskratili pravo na taj „dar“. Stentsch nije mario za to, već je samovoljno zaplijenio konje i namirnice te naredio svojim vojnicima da pobiju sve građane koji su se tim postupcima usprotivili.⁶¹³

Pljačka i drugi oblici nasilnog ponašanja prema civilima nije bila svojstvena samo krajišnicima i drugim neregularnim vojnim jedinicima, već su odgovornost za takva djela snosili i razni regularni vojnici. Pruski vojnici su nemilosrdno pljačkali Češku i Moravsku tijekom Drugog šleskog rata (1744.-1745.) što se pokušalo opravdati teškim stanjem pruske vojske u kontekstu krme i hrane.⁶¹⁴ Tijekom 1742. godine Francuzi su počinili strašnije ekscese nego panduri i krajišnici, i to na teritoriju svoga saveznika, Bavorske.⁶¹⁵ Jedan od najboljih primjera nemilosrdnog postupanja prema civilima, što je, doduše, bilo u skladu s ratnim pravilima toga doba odnosi se na zauzimanje nizozemske utvrde Bergen-op-Zooma, 16. rujna 1747. godine, od strane Francuza. Iako su vojnici nakon osvajanja imali pravo na pljačku, ona je bila iznimno neobuzdana, popraćena silovanjima i pokoljem bespomoćnih građana. Čak ni francuski vrhovni

⁶¹¹ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 92.

⁶¹² Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. 3, 381-382.

⁶¹³ *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje, 3. 6. 1742. (OS), 2. pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶¹⁴ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 29. 10. 1744. (OS), 1, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), on-line izdanje 15. 3. 1745. (OS), 2 pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶¹⁵ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line izdanje, 4. 12. 1742. (OS), 1, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Stamford Mercury* (Stamford), on-line izdanje, 30. 9. 1742. (OS), 4, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

zapovjednik grof Ulrich Lowendhal nije mogao obuzdati svoje vojnike tako da je na kraju 2.000 građana ubijeno, a 1000 ranjeno.⁶¹⁶

Međutim, iako mnogi suvremeni opisi krajišnika ističu nedostatak discipline kao jedno od njihovih glavnih obilježja, jednako tako mogu se pronaći i brojni primjeri u kojima se cijene njihove ratničke kvalitete. Konkretno u slučaju Ličana te osobine naglašava senjsko-modruški biskup Ivan Antun Benzonij. Nakon vizitacije ličkog područja 1741. godine naveo je da su tamošnji stanovnici neobuzdane naravi i da teško podnose disciplinu, ali da su svakako dobri ratnici:

*Populi Likani mores plane feroces sunt, et qui aegre admittant disciplinam; praessidarios milites recusant, et soli suas terras tutantur; egregie imminenti inimico scientes obsistere, velut in postremo hoc bello docuerunt, in quo nec latum unguem territorii desiderarunt, licet saepius cum christiani nominis hoste sint congressi.*⁶¹⁷

Iako se problem s održavanjem discipline često spominje u kontekstu krajišnika, postoje i primjeri koji upućuju na zaključak da su i prije provođenje reforme krajišnici počeli poprimati karakteristike regularnih vojnika. Tako izvješće od 30. ožujka 1742. godine obavještava o discipliniranosti krajišnika, odnosno o njihovoj sposobnosti izvršavanja zapovijedi čime se mogu mjeriti s regularnim trupama. Kao primjer naveden je uspješan i iznenađujuće brz marš do Fribourga (Freiburg im Breisgau) koji su krajišnici, panduri i husari izveli pod vodstvom pukovnika Johanna Daniela baruna Menzela.⁶¹⁸ Iste godine primjer ratne učinkovitosti krajišnika donosi i izvještaj iz vojnog logora u Plentlingu (*Blenton*) blizu Regensburga. Dana 28. svibnja jaki francuski odred je stigao pred dvorac Hilgerberg s namjerom zauzimanja toga mjesta i mosta preko Dunava. Posadu spomenutog dvorca sačinjavali su varaždinski i karlovački krajišnici koji su izišli izvan zidina kako bi se suočili s neprijateljem. Krajišnicima su se pridružile druge austrijske trupe pod zapovjedništvom general-bojnika Hilfreicha. Iznenađujuća činjenica koja je navedena u izvješću odnosi se na sposobnost krajišnika da formiraju pravilne borbene linije, zatim da s nepokolebljivošću dočekaju francusku paljbu te potom jednako uzvrate. Hitci krajišnika bili su poprilično točni, s obzirom na to da su zbog

⁶¹⁶ Black, *European Warfare*, 128; Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 127.

⁶¹⁷ Bogović, *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, 205.

⁶¹⁸ *The Derby Mercury* (Derby), online verzija, 8. 4. 1742. (OS), 2, pristup ostvaren 4. 5. 2015., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk>. Johann Daniel barun Menzel (1698.-1744.) također se istaknuo tijekom ovoga rata koristeći se taktikama „malog rata“ te je svojom hrabrošću i vojnim uspjesima konkurirao barunu Trencku. Više o Menzelu vidi: Alexander Buczynski, „Uspon i pad pandurskog pukovnika Franje baruna Trencka“, u: *Memoari baruna Franje Trencka*, prir. Alexander Buczynski; suradnici: Milan Vrbanus i Mica Orban Kljajić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015), 26, bilj. 43.

uvježbavanja od rane mladosti bili izvrsni strijelci. Nakon paljbe, krajišnici su jurišali na Francuze sa sabljama u rukama te ih prisilili na bijeg.⁶¹⁹

Ratničke kvalitete krajišnika bile su posebno cijenjene kod Britanaca, o čemu svjedoče izvješća objavljena u britanskim novinama. Riječi pohvale za neregularne trupe koje su se služile u austrijskoj vojsci mogu se, primjerice, naći u izdanju škotskih novina *The Caledonian Mercury* objavljenih 3. kolovoza 1744. godine. Članak donosi prijedlog o nastavku ratnih zbivanja. Prema tome planu, pomorske sile, točnije Velika Britanija i Ujedinjene Pokrajine, trebale su se u potpunosti usredotočiti na pomorsko ratovanje, a njihove kopnene vojske trebale su biti raspuštene. Umjesto toga novčane subvencije bi se uputile u Beč kako bi se mogli unovačiti husari, krajišnic, panduri i druge slične trupe s područja habsburških posjeda koje bi izvršile kopneni napad na francuske pokrajine. Među tim trupama specifično se navode i Ličani (*Lycadians*).⁶²⁰ Iako je ideja sama po sebi bila nerealna, ova vijest demonstrira visoko mišljenje Britanaca o ličkim kao i drugim krajišnicima s područja Vojne krajine.

Sličan stav može se pronaći u izdanju novina *The Scots Magazine* iz 1745. godine u kojima su objavljene rasprave određenog političkog kluba. Rasprava je bila usredotočena na pitanje treba li se poslati vojna pomoć austrijskim snagama u Češkoj koje su se tada borile protiv Prusa. Zaključeno je da potreba za takav potez ne postoji, jer „ugarska kraljica“ ima na raspolaganju „svoje Hrvate, pandure, Ličane, husare i druge trupe s neobičnim imenima, i jednako tako teškim konstitucijama, odgojenim uz osmansku granicu i naviknutim na oružje od ranog djetinjstva“.⁶²¹

Nakon što je provedena reforma Karlovačkog generalata, u britanskim novinama se lički krajišnici prikazuju u puno pozitivnijem svjetlu. Tako *The Stamford Mercury* prenosi vijest o dolasku 2. ličkog bataljuna pod zapovjedništvom princa Hildburghausena u habsburšku prijestolnicu gdje su 12. veljače predstavljeni caru i carici. U članku se navodi da je ova postrojba trebala služiti kao pratnja kolima koja su prenosila darove za zapovjednika savezničkih vojnih snaga, princa Williama, vojvode od Cumberlanda (1721.-1765.).⁶²² Ovaj

⁶¹⁹ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), *on-line* izdanje, 12. 6. 1742. (OS), 1, pristup ostvaren 4. 5. 2015., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶²⁰ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), *on-line* izdanje, 23. 7. 1744. (OS), 2, pristup ostvaren 7. 2. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶²¹ „...because the Queen of Hungary has Her Croats, Pandours, Lycanians, Hussars, and other troops with hard names, and constitutions as hard as their names, are all bred up upon the borders of Turkey, and accustomed to arms from their infancy“. *The Scots Magazine* (Edinburgh), *on-line* izdanje, 4. 1. 1745. (OS), 21, pristup ostvaren 18. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶²² *The Stamford Mercury* (Stamford), *on-line* izdanje, 5. 3. 1747. (OS), 1, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

drugi izvještaj također sugerira da ne samo da su lički krajišnici bili poimani kao disciplinirani vojnici, već i da im je bila dodijeljena i časna dužnost pratnje darova za tako istaknutu osobu.

U novinama objavljenim 17. ožujka 1747. godine donosi se izvješće iz Beča prema kojem je „svih 6.000 krajišnika iz šest bataljuna Ličke pukovnije“ koji se kreću prema prema Austrijskoj Nizozemskoj uniformirano.⁶²³ Ovaj članak ističe činjenicu da je proces reforme bio uspješno završen, s obzirom na to da Ličani više nisu bili tretirani kao neregularne trupe, već kao pukovnija (*regiment*) redovnih vojnika. S druge strane, naglašava i napore središnjih vojnih vlasti da osiguraju prikladne odjevne predmete za ove vojnike, kako bi mogli izvršavati svoje vojne dužnost s manje poteškoća, što je bilo u skladu s terezijanskim vojnim reformama.

Međutim, iako su uniforme promijenile izgled krajišnika, izrazi njihovih lica su još uvijek bili upečatljiva karakteristika koju su primjećivali suvremeni promatrači. Tako je 1748. godine engleska barunica Lady Featherstonehaugh prilikom posjeta logora u Roermondu na području Ujedinjenih Pokrajina više puta naglasila surovi, tamni i žestoki izgled krajišnika koji su se tamo nalazili.⁶²⁴ U ovom slučaju postoji velika vjerojatnost da se radilo upravo o ličkim krajišnicima. Naime, Eggenberger navodi da je dio savezničke vojske, u sklopu koje su se nalazili lički krajišnici, u travnju 1748. godine bio smješten upravo u mjestu *Rüremunde*.⁶²⁵

⁶²³ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line izdanje, 6. 3. 1747. (OS), 2, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶²⁴ Duffy, *The Military Experience*, 200-201.

⁶²⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 38-40.

4. LIČKI KRAJIŠNICI U VRIJEME SEDMOGODIŠNJEG RATA

4.1. Međuratno razdoblje

Sklapanjem Aachenskog mira 18. listopada 1748. godine okončan je Rat za austrijsko nasljeđe, što je Habsburškoj Monarhiji pružilo priliku za odmor od ratnih zbivanja i reorganizaciju vojnih snaga. Iako je uspjela sačuvati carsku krunu i većinu svojih posjeda, nije u potpunosti bila spremna pomiriti se s gubitkom bogate Šleske. Jednako tako, Kraljevina Pruska je pretpostavljala da će se borba oko Šleske nastaviti, a i sama je težila daljnjoj teritorijalnoj ekspanziji na štetu Habsburgovaca. Iako je 1745. godine sklopljen mir u Dresdenu kojim je završen Drugi šleski rat (1744.-1745.), za pruskoga kralja Fridrika II. bilo je to samo primirje koje će uskoro biti prekinuto. Iz toga razloga nadolazeće godine bio je na oprezu i angažiran u vojnim pripremama za izbijanje novoga sukoba, koji je prema njegovim proračunima trebao izbiti 1754. ili 1755. godine.⁶²⁶

Zahvaljujući bogatoj kraljevskoj blagajni, koju je Fridriku II. ostavio njegov otac Fridrik Wilhelm II. (1713.-1740.), osigurana su dovoljna sredstva za financiranje nadolazećih vojnih pohoda. Osim toga, izvršeni su potrebni radovi na izgradnji i obnovi fortifikacija na području Šleske. Već 1752. godine na tom su području podignuta skladišta hrane i osigurane rezervne uniforme za pruske pješake. Zahvaljujući kantonskom sustavu novačenja,⁶²⁷ uspostavljenom još 1733. godine, pruski kralj je raspolagao s više nego dovoljnim brojem vojno-sposobnih muškaraca koje je mogao uputiti na bojište. To je Kraljevini Pruskoj omogućilo da u vrijeme objave novoga rata na raspolaganju ima ukupno 153.700 vojnika.⁶²⁸

4.1.1. Terezijanske vojne reforme

Pruska vojska imala je mnoge prednosti, a jedna od njih svakako je bila profesionalni časnički kadar. Pruski časnici, koji su potjecali iz plemićkih redova, bili su dobro plaćeni, uživali su istaknuti položaj u društvu, a napredovanje su mogli ostvariti na temelju zasluga. Ti uvjeti stvarali su kod časničkog sloja osjećaj dužnosti koji se najviše manifestirao prilikom

⁶²⁶ Franz A. J. Szabo, *The Seven Years' War in Europe, 1756 – 1763* (Harlow: Pearson Longman, 2008), 10.

⁶²⁷ Svakoj pukovniji dodijeljen je „kanton“ ili okrug na kojem je imala na raspolaganju oko 5.000 ljudi za novačenje. U vrijeme mira vojnici-seljaci su veći dio godine provodili kod kuće kako bi se mogli posvetiti poljoprivrednim radovima, a zbog vojnog statusa bili su zaštićeni od teških kmetskih obveza. No, kantonskim sustavom popunjavao se samo dio vojnih redova, dok su drugi dio sačinjavali stranci koji su dobrovoljno, ali u nekim slučajevima i prisilno, pristupali u prusku vojsku. U svakom slučaju obje te skupine, stranci i vojnici-seljaci, bile su u jednakoj mjeri izložene strogoj disciplini i uvježbavanju. Duffy, *The Military Experience*, 68; Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 135.

⁶²⁸ Szabo, *The Seven Years' War*, 20-21.

uvježbavanja pruskih vojnika. Nemilosrdna obuka novaka i neprekidno uvježbavanje manevara omogućili su stvaranje kompaktnog vojničkog stroja koji se mogao brzo pokretati, uspostaviti borbene redove i pravovremeno otvoriti paljbu na neprijatelja.⁶²⁹

Iskustvo Rata za austrijsko nasljeđe rasvijetlilo je činjenicu da austrijska vojska po vojno-taktičkim kvalitetama nije bila dorasla Prusima. Neusklađenost među pojedinim austrijskim postrojbama do izražaja je došla već prilikom otvarajuće bitke toga rata koja se odigrala kod Mollwitza u travnju 1741. godine. Samostalno djelovanje pojedinih austrijskih pješačkih pukovnija poslužilo je kao glavni razlog poraza koji su Prusi tada nanijeli Austrijancima.⁶³⁰ Odmah po završetku rata pristupilo se reformama koje su trebale uskladiti djelovanje postrojbi kako bi cijela austrijska vojska postala kompaktna cjelina. Zaslugom generala topništva Leopolda Josepha grofa Dauna (1705.-1766.) objavljen je 1749. godine priručnik kojim se reguliralo uvježbavanje pješaka i raspored trupa tijekom bitke (*Regulament und Ordnung des gesammten Kaiserlich- Königlichen Fuss-Volcks*).⁶³¹ Pažnja je bila posvećena i osiguravanju nove i kvalitetnije vojne opreme. Od 1754. godine vojnici su se opremali novim tipom muškete – *Comissflinte* – koja se po kvaliteti mogla mjeriti s pruskim mušketama.⁶³² Osim toga, Marija Terezija je naredila uvođenje novih uniformi koje će njezinim vojnicima pružiti bolju zaštitu od hladnoće i vlage, a istovremeno im neće predstavljati opterećenje u smislu težine.⁶³³

Za uzdržavanje vojske bilo je potrebno osigurati i dovoljna financijska sredstva, kako se Monarhija ne bi više morala oslanjati na pomoć saveznika i staleža pojedinih habsburških zemalja, kao što je bio slučaj u prethodnom ratu.⁶³⁴ Novi porezni sustav, koji je osmislio Friedrich Wilhelm grof Haugwitz (1702.-1765.), osiguravao je za vojne potrebe redoviti priljev kontribucija od pokrajinskih staleža kojim se u doba mira mogla uzdržavati stajaća vojska koja je brojila 108.000 ljudi.⁶³⁵ Ta sredstva omogućila su centralnoj državnoj vlasti da počne preuzimati sve veću brigu za novačenje i opremanje vojnika, čime na važnosti počinje gubiti vojno poduzetništvo, a jednako tako se umanjuju prava vlasnika pukovnija.⁶³⁶

⁶²⁹ Usp. Walter Oppenheim, *Habsburgs and Hohenzollerns, 1713-1786* (London; Sydney; Auckland: Hodder & Stoughton, 1993), 38; Szabo, *The Seven Years' War*, 22-23.

⁶³⁰ Basset, *For God and Kaiser*, 90.

⁶³¹ Alfred Arneth, *Geschichte Maria Theresia's: Vierter Band: Maria Theresia nach dem Erbfolgekriege, 1748-1756* (Beč: *Wilhelm Braumüller*, 1870), 91. Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 119; Black, *European Warfare*, 130.

⁶³² Basset, *For God and Kaiser*, 118.

⁶³³ Isto, 117-118.

⁶³⁴ Ingrao, *The Habsburg Monarchy*, 158, 160.

⁶³⁵ Szabo, *The Seven Years' War*, 24-25.

⁶³⁶ Black, *European Warfare*, 130. Vlasnici pukovnija do tada su ostvarili moć i profit na temelju raznih prava kojima su raspolagali u odnosu na vojnike i časnike njihove pukovnije, poput sudske jurisdikcije i prava tjelesnog kažnjavanja, zatim prava imenovanja časnika i odobravanja časnicima sklapanje braka te prava na udio u ratnom

Kao i u pruskom slučaju odvijao se proces profesionalizacije časničkog kadra koji ga je nastojao čvršće vezati uz vladajuću dinastiju. Marija Terezija više se nije željela oslanjati na predstavnike visokog plemstva koji nisu pokazivali interes za usavršavanjem na polju vojnog umijeća, već je predvođenje austrijskih vojnika namjeravala povjeriti vojnim zapovjednicima željnim stjecanja znanja i kvalifikacija. Za ljude takvih ambicija otvaraju se ustanove koje će im pružiti potrebno obrazovanje, poput Vojne akademije osnovane u Bečkom Novom Mjestu 14. prosinca 1751. godine. Ovu ustanovu karakterizirala je etnička i društvena raznolikost njezinih polaznika, s obzirom na to da je pristup bio omogućen mladim aristokratima, ali i sinovima časnika koji nisu nužno bili plemići.⁶³⁷

Vojna služba trebala je časnicima postati privlačna jer je pružala mogućnost uzdizanja u društvu. Od veljače 1751. svim časnicima dopušten je pristup dvoru, a od 1757. godine časnicima je zajamčeno dodjeljivanje plemstva ukoliko su uzorno izvršavali svoju vojnu službu u vremenskom rasponu od trideset godina. Nakon habsburške pobjede kod Kolína 1757. godina, na prijedlog grofa Dauna, carica je utemeljila Vojni red Marije Terezije, odlikovanje za istaknutu vojnu službu koje se dodjeljivalo časnicima bez obzira na njihov društveni položaj i vjeru. Dobivanjem odlikovanja časnik je bio primljen u viteški stalež, čime je stjecao pravo da zatraži nasljedni barunat. Na temelju tih pogodnosti koje su jamčile materijalnu sigurnost i mogućnost stjecanja društvenog prestiža časnici su postali vjerni službenici Monarhije, a istovremeno je vojna karijera počela sve više poprimati pozitivniju sliku, kao ugledno i perspektivno zanimanje.⁶³⁸

Habsburška Monarhija u pripremama za neminovan sukob s pruskim kraljem nije bila samo usredotočena na vojne reforme, već je poduzimala i potrebne mjere na diplomatskom polju. Zahvaljujući diplomatskoj aktivnosti habsburškog državnog kancelara Kaunitza ostvarena je „diplomatska revolucija“ koja je Habsburšku Monarhiju dovela u savezništvo s njezinom višestoljetnom suparnicom, Kraljevinom Francuskom.⁶³⁹ Taj čin omogućio joj je da, za razliku

plijenu, a svoj su položaj često koristili kako bi za sebe zadržali dio sredstava namijenjenih za vojnu opremu. Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 32-33.

⁶³⁷ Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 120; Black, *European Warfare*, 130; Gunther Eric Rothenberg, „Nobility and Military Careers: The Habsburg Officer Corps, 1740-1914“, u: *Military Affairs* 40 (1976), br. 4: 182. Habsburška Monarhija se po tom pitanju razlikovala od drugih europskih velesila koje su pučanima pa čak i onima koji su nedavno stekli plemićki status branile stjecanje časničkog čina. Rothenberg, „Nobility and Military Careers“, 183.

⁶³⁸ Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 109; Black, *European Warfare*, 131; Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997), 297; Duffy, *The Military Experience*, 32, 44; Szabo, *The Seven Years' War*, 26-27.

⁶³⁹ Više o „Diplomatskoj revoluciji“, vidi: Szabo, *The Seven Years' War*, 14-16.

od prijašnjeg rata, svoje vojne aktivnosti potpuno usredotoči u borbi protiv samo jednog, ali izrazito neugodnog protivnika.

4.1.2. Reforme na prostoru Hrvatsko-slavonske vojne krajine

Nakon završetka Rata za austrijsko nasljeđe na krajiškom području nastavio se proces provođenja reformi. Težište reformi nije bilo usmjereno samo na vojno polje, odnosno na unaprjeđivanje borbene učinkovitosti krajišnika kao vojnika, već i na društveno-pravno uređenje, odnosno osiguravanje krajiškom društvu prikladnih životnih uvjeta u kojima bi mogli izvršavati vojne dužnosti. U pogledu vojnih reformi nastojalo se ojačati disciplinu krajišnika, što je uostalom bilo karakteristično za cjelokupnu austrijsku vojsku, uz pomoć vojnih vježbi priloženih u ranije spomenutom vojnom priručniku koji je sastavio general Daun. Na području Ličke pukovnije implementaciju tih vojni vježbi počeo je već 1750. godine provoditi potpukovnik Losy Losenau koji je te iste godine preuzeo zapovjedništvo nad tom pukovnijom od njezina vlasnika i zapovjednika grofa Guicciardija.⁶⁴⁰

Međutim, već 1751. godine na prostoru Ličke pukovnije izbija buna, kao posljedica provođenja tih novih regulacija, točnije korištenja njemačkog jezika kao zapovjednog prilikom izvođenja vojnih vježbi i primjene strožih metoda kažnjavanja za neposluh, poput zloglasnog „trčanja kroz šibe“. Potrebno je istaknuti da je buna izbila samo u dva mjesta Ličke pukovnije, Bruvnu i Lovincu, od kojih je drugo mjesto već ranije poznato po svojim bunjevačkom stanovništvu sklonom pružanju otpora ukoliko bi osjetili da su njihova prava i položaj bili ugroženi. Buna je bila brzo ugušena, glavni kolovođe pogubljeni, a ostali sudionici koji su snosili odgovornost bili su kažnjeni prisilnim radom ili zatvorom te gubitkom imovine i čina. Kaznu su snosila i sama mjesta jer su uklonjena crkvena zvona koja su služila za pozivanje stanovnika na pobunu, a njihovi izvorni nazivi su zabranjeni. Bruvno je tada postalo Sv. Petar, a Lovinac Sv. Mihovil.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ HDA-ZR-881, inv. br. 617, fol. 3; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 40-41. Prema Frasu, za potrebe izvođenja vojnih vježbi podignuti je logor blizu Gospića na lokaciji gdje je 1781. godine utemeljeno mjesto Novoselo. Fras, *Cjelovita topografija*, 119, 156.

⁶⁴¹ Usp. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 241-243; Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 44; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 106-108; Rudolf Horvat, *Lika i Krbava: povijesne slike, crtice i bilješke. Sv. II. Posebni dio*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941), 144-146; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 1, 576-577. Tek 1861. godine car Franjo I. (1848.-1916.) je odobrio ponovno korištenje starih imena tih mjesta. Holjevac, *Brinjsko-lički ustanak*, 90. Iste godine na području Banske krajine izbija buna ugušena intervencijom krajiških postrojbi s područja Karlovačkog i Varaždinskog generalata. Detaljnije o toj buni vidi: [Bach et al.], „Hrvatska“, 1040; Krčelić, *Annuae*, 72-74.

Čini se da se radilo o izoliranom slučaju manjeg značaja s obzirom na to da Eggenberger taj događaj uopće nije spomenuo u svojem djelu. Može se prihvatiti činjenica da su pojedini časnici pretjerivali prilikom provođenja oštrih kazni, što objašnjava ubojstvo poručnika Labickog od strane krajišnika u Bruvnu, kao i pokušaj ubojstva poručnika Holjevca u Lovincu. Tomu u prilog ide i činjenica da su vojne vlasti nakon toga ublažile kazne „trčanja kroz šibe“.⁶⁴² Međutim, proces uvježbavanja krajišnika, uz primjenu kazni, nastavio se i vrlo brzo je urodio plodom, što potvrđuju novinske vijesti iz 1752. godine. Novinski članak iz jednih britanskih novina navodi da su se lički krajišnici dokazali kao disciplinirani vojnici te time završili transformaciju koju je pokrenuo princ Hildburghausen.⁶⁴³ Godine 1754., kada se cjelokupna austrijska vojska okupila u logoru kod sela Kolín u središnjoj Češkoj s ciljem zajedničkog uvježbavanja vojnih manevara, vijesti iz Beča spominju „krasnu“ (*fine*) Scherzerovu Ličku pukovnicu.⁶⁴⁴ Istaknuta je i izuzetna visina vojnika ove pukovnije, od kojih su najniži bili visoki oko 172 cm, a najviši čak preko 185 cm.⁶⁴⁵

Tijekom ovoga razdoblja na prostoru cijeloga Karlovačkog generalata donosili su se propisi koji su u duhu terezijanskih reformi trebali unaprijediti disciplinu i moral tamošnjeg stanovništva. Marija Terezija je 20. lipnja 1752. godine izdala naredbu kojom su se zabranjivali dvoboji, a general Scherzer je 6. prosinca iste godine objavio taj propis važećim na prostoru Karlovačkog generalata. Sljedeće godine, dana 20. travnja, na istom području zabranio je prodaju vina i rakije pri crkvama. Scherzerova odluka od 6. svibnja kojom je najavio preseljenje krvnika iz udaljenog Senja u sjedište Ličke pukovnije, Gospić, može se interpretirati kao mjera zastrašivanja tamošnjeg krajiškog stanovništva. Prema Scherzerovoj odredbi od 12. studenog 1753. godine preporučivalo se izbjegavanje batinjanja narednika, furira i vozara, a u slučaju da je bilo neizbježno, moralo se obaviti u sobama časnika, daleko od očiju javnosti. Kasniji zapovijedajući general Karlovačkog generalata, Benvenuto grof Petazzi (1754.-1763.) je 24. prosinca 1762. godine ukinuo kazne batinjanja i progona te ih zamijenio kaznom prisilnog rada.⁶⁴⁶

⁶⁴² Usp. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 241; Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 106-107.

⁶⁴³ Članak također navodi da lički i drugi krajišnici čine jednu trećinu vojnih snaga na raspolaganju Marije Terezije. *The Aberdeen Press and Journal* (Aberdeen), *on-line* izdanje, 26. 12. 1752, 3, pristup ostvaren 23. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby), *on-line* izdanje, 22. 12. 1752, 3, pristup ostvaren 23. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶⁴⁴ General-bojnik Scherzer, zapovijedajući general Karlovačkog generalata, 1753. godine preuzeo je od Guicciardija kao pukovnik-vlasnik Ličku pukovnicu.

⁶⁴⁵ *The Derby Mercury* (Derby), *on-line* izdanje, 19. 7. 1754, 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017, <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁶⁴⁶ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 48, 50, 106.

Novi propisi nisu nužno bili samo namijenjeni „preodgoju“ krajišnika predodređenih za vojnu službu, već se njima nastojalo moralno preoblikovati cjelokupno krajiško stanovništvo. Početkom 1751. godine Scherzer je propisom naložio bunjevačkim ženama da otklone svoju narodnu nošnju, koja je bila slična vlaškoj, te da se počnu odijevati kao ostale katoličke žene.⁶⁴⁷ Ta mjera može se dovesti u vezu s njegovim pothvatima na području Žumberačkog distrikta gdje je provodio politiku zamjenjivanja pravoslavnog svećenstva unijatskim.⁶⁴⁸ Slična upozorenja glede narodne nošnje bunjevačkih žena na prostoru Like iznio je i senjski te modruški biskup Juraj Vuk Čolić (1746.-1764.) nakon kanonskih vizitacija ovoga područja 1751. i 1752. godine. Glavni problem bunjevačke nošnje bila je činjenica da je isticala ženske atribute, što je biskupu bilo jednako neprihvatljivo kao i psovke te tajna okupljanja mladića i djevojaka.⁶⁴⁹

Iako ti događaji na prvi pogled djeluju kao znakovi vjerske netrepeljivosti, to nužno nije morao biti slučaj. Katoličkoj crkvi kao vjerskoj ustanovi svakako je u cilju bilo pridobiti što veći broj sljedbenika te je logično iz toga razloga na pravoslavne vjernike gledala kao na otpadnike. Vjerojatno su i pojedini predstavnici krajiške vojne vlasti, kao predani katolici, isto tako razmišljali. Međutim, to ne znači da su u općenitom smislu pravoslavni krajišnici bili izloženi vjerskim progonima. O tome svjedoči osnivanje Dvorske komisije za Banata, Erdelj i Iliriju 1745. godine, nadležne za rješavanje svih vjerskih i svjetovnih pitanja pravoslavnih podanika u Monarhiji, čiji se glavni upravitelj, Johann Christoph Bartenstein (1689.-1767.), ustrajano protivio prisilnom prelasku pravoslavaca na rimokatoličku vjeru.⁶⁵⁰ Jednako tako, na zahtjev pravoslavnog klera i stanovništva, vladarica je 1755. godine odobrila uklanjanje grkokatolika iz Marče 1755. godine, a njihov posjed je dodijelila katoličkim redovnicima pijaristima, čime je označen konačan slom unijatskog pokreta.⁶⁵¹ Habsburškim vladarima je prvenstveno bilo u cilju zadržati podanike na prostorima pod svojom vlašću, naročito one koji su ispunjavali važnu vojnu ulogu, pri čemu im njihova vjeroispovijest, ukoliko se radilo o kršćanima, nije bila od primarne važnosti. Stoga, odnos središnjih državnih vlasti prema pravoslavnom stanovništvu na prostoru Vojne krajine opisuju riječi Buczynskog: „...da su vlasti u Beču stvarno nakanile iskorijeniti pravoslavlje na tim prostorima one bi tu namjeru uspješno i izvršile, a ne bi pribjegle izdavanju posebnih povlastica pravoslavnim vjernicima, koje su im, za razliku od rimokatolika,

⁶⁴⁷ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 40.

⁶⁴⁸ Usp. Krčelić, *Annuae*, 62; Rothenberg, *The Military Border*, 34.

⁶⁴⁹ Maja Rupnik-Matasović, „Nevolje s Bunjevcima: narod Senjsko-modruške biskupije polovicom 18. stoljeća sa stajališta svećenika“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II*, ur. Željko Holjevac (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 307-308, 311-314.

⁶⁵⁰ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 115-117.

⁶⁵¹ Kudelić, *Marčanska biskupija*, 491.

pružile mogućnost ne samo kulturnog već društvenog, političkog, a konačno i nacionalnog afirmiranja.“⁶⁵²

U ovome razdoblju zabilježeno je i misionarsko djelovanje riječkih isusovaca i karlobaških kapucina, koje su materijalno podupirale vojne vlasti osiguravanjem sredstava potrebnih za tiskanje njihovih misionarskih priručnika. Međutim, glavni cilj tih misija nije nužno bila vjerska konverzija, već uklanjanje nepoučenosti i poboljšanje moralnog života.⁶⁵³ Stoga, iako habsburške vojne reforme možda jesu bile usmjerene prema ujednačavanju položaja svih vojnika Habsburške Monarhije, one su isto tako u obzir morale uzimati njihove vjerske i kulturne posebnosti, ukoliko se želio ostvariti krajnji cilj osiguravanja što većeg broja raspoloživih vojnika.

Kako bi krajišnici mogli izvršavati svoje vojne dužnosti bilo je potrebno regulirati i njihov društveno-pravni položaj. U tu svrhu 1754. godine donesena su Krajiška prava (*Militär-Gränitz-Rechten*) kojim se nastojalo urediti pravosudne i zemljoposjedne odnose na prostoru Karlovačkog i Varaždinskog generalata.⁶⁵⁴ U pravnom pogledu krajišnici su tijekom službe bili podložni ratnom zakonu, dok su se civilni prijestupi i prijestupi izvan službe sudili prema austrijskom civilnom kodeksu koji je bio prilagođen lokalnim prilikama.⁶⁵⁵ Krajiška prava imala su za cilj unificirati i modernizirati pravni sustav u Vojnoj krajini te ga uskladiti s pravnim sustavom u nasljednim zemljama Monarhije, uz obzir na sve specifičnosti tog prostora. Naravno, u pogledu pravnih izvora krajiški kaznenopravni sustav počeo se udaljavati od sustava Banske Hrvatske u kojoj je prevladavalo običajno pravo,⁶⁵⁶ što je nesumnjivo dalo povoda da ga neki povjesničari promatraju u negativnom kontekstu.

U pogledu zemljoposjednih odnosa krajiška je zemlja je proglašena vlasništvom carske krune, a dodjeljivala se krajišnicima kao neograničenim vlasnicima zauzvrat za vojnu službu. Nevojne skupine nisu mogle posjedovati zemlju, osim kuća i vrtova, uz izuzetak pravoslavnih svećenika u slučaju da su im sinovi bili angažirani u vojnoj službi.⁶⁵⁷ Pravo prodaje posjeda odobravalo se u slučaju da krajiška obitelj napušta područje Vojne krajine, pod uvjetom da će

⁶⁵² Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 128.

⁶⁵³ Hoško, „Priručnici pučkih misija karlobaških kapucina“, 292-293, 299.

⁶⁵⁴ Od 1769. godine te će se odredbe početi primjenjivati i na prostoru Slavonske i Banske krajine. Marko Petrak, Kristina Milković Šarić, „*Wie in unseren Erbländern – Krajiška prava (1754.) u kontekstu centralizacije i modernizacije u Vojnoj krajini*“, u: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturalni aspekti „prosvijećene“ modernizacije. Zbornik radova s Hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011*, ur. Drago Roksandić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011), 46; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 22.

⁶⁵⁵ Rothenberg, *The Military Border*, 26-27.

⁶⁵⁶ Petrak, Milković Šarić, „*Wie in Unseren Erbländern*“, 49.

⁶⁵⁷ Rothenberg, *The Military Border*, 28.

novi kupci prihvatiti krajiške obveze. Prodaja pojedinih parcela se dozvoljavala uz pretpostavku da je preostala zemlja bila dovoljna za održavanje krajiške obitelji.⁶⁵⁸ Središnje bečke vlasti pri izradi ovoga zakona išle su logikom da što se veći broj ljudi mogao održavati sa zemlje to se veći vojni kontingent mogao stvoriti.⁶⁵⁹ Jednako je tako zapovjednicima i višim časnicima pravo kupovine ili prisvajanja zemljišnih posjeda bilo uskraćeno, dok je nižim časnicima to pravo dopušteno u slučaju da se u njihovim kućanstvima nalazio veći broj muškaraca u odnosu na veličinu posjeda. Time su vlasti težile sprječavanju stvaranja velikih zemljoposjednika čija bi ekonomska moć ugrožavala krajiški sustav.⁶⁶⁰

Iako te promjene na prvi pogled možda djeluju kao način ograničavanja sloboda krajišnika i pojačavanja njihove eksploatacije u vojne svrhe, radilo se zapravo o mjerama kako regulirati ovaj poseban sustav prava i obveza. S obzirom na to da su stanovnici krajiškog prostora, prvenstveno oni s područja Like i Krbave, svojevolumno prihvatili posvećivanje vojnom zanatu, logično je bilo očekivati da će se krajiški sustav razvijati u smjeru koji će omogućiti potpuno posvećivanje tom pozivu.⁶⁶¹ Ranije nepravilnosti vezane uz prisvajanje zemljišta na razne nelegalne načine, zatim slanje krajišnika na bojište, kao i iskorištavanje krajišnika od strane časnika za rad na njihovim privatnim posjedima, trebale su biti uklonjene, a njihovo ponovno pojavljivanje onemogućeno uvođenjem posebnih regulacija.

Ovim propisima dokinuta je institucija seoskih knezova koji su postali pomoćnici vojnih organa, odnosno dočasnici, što su neki hrvatski povjesničari protumačili kao čin koji je označio ukidanje posljednjih ostataka krajiške samouprave.⁶⁶² Međutim, kao što se i na primjeru krajiških buna u prvoj polovici XVIII. stoljeća može primjetiti, seoski knezovi su imali značajnu ulogu u poticanju krajišnika na ustanak. Jednako tako oni su postali neka vrsta lokalnih moćnika koji su u nekim slučajevima stavljali u prvi plan vlastite interese što je ugrožavalo pravilno funkcioniranje krajiškog sustava. Nove regulacije nisu ih uklonile iz krajiške vojne hijerarhije, već im dodijelile posebno mjesto s mogućnošću napredovanja. Istovremeno su krajiški časnici smješteni u blizinu krajišnika, što im je omogućilo vršenje nadzora nad krajišnicima, ali u vojničkom smislu imalo je zasigurno za posljedicu bolje

⁶⁵⁸ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 24.

⁶⁵⁹ Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću“, 278; Petrak, Milković Šarić, „*Wie in Unseren Erbländern*“, 52.

⁶⁶⁰ Kristina Milković, „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: *Krajiška prava* (1754.) *Osnovni krajiški zakon* (1807.)“, u: *Povijesni prilozi* 31 (2006): 170-171, 177.

⁶⁶¹ Vojne su vlasti u obzir uzele i kvalitetu zemljišta u pojedinim krajiškim područjima. U smislu obradivih površina Lička pukovnija je raspolagala s 51.996 jutara oranica, što je bilo dvostruko više nego na području preostale tri karlovačke pukovnije. Međutim, u pogledu kakvoće čak 44.634 jutara oranica ili 73% ulazilo je u kategoriju zemljišta najslabije, 3. klase. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 1, 70-71.

⁶⁶² [Bach et al.], „Hrvatska“, 1052; Močanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 62.

upoznavanje pa možda u pojedinim slučajevima čak i zbližavanje, što će imati veliki značaj kada se časnici i krajišnici nađu zajedno na udaljenom bojnopolju.

Razmatrajući odnos između časnika i vojnika u općenitom smislu, kod pojedinih vojnih povjesničara zastupljena su različita stajališta. Primjerice, Lynn zastupa mišljenje da su časnici koji su dolazili iz redova aristokratske elite zbog potrebe potvrđivanja svog privilegiranog položaja u društvu s prijezirom gledali na obične vojnike, koje su smatrali neambicioznim i kukavnima. Iz toga razloga časnici su morali ulijevati strah i primjenjivati metode prisile kako bi vojnike prisilili na izvođenje opasnih vojnih pothvata.⁶⁶³ Duffy također prihvaća činjenicu da su tjelesno kažnjavanje i izazivanje osjećaja straha bile uobičajene metode pomoću kojih su časnici održavali red i disciplinu među vojnicima. No, on također smatra ključnim i brigu koju su časnici vodili oko vojnika, u smislu osiguravanja svih materijalnih potreba vojnika, kao i potrebu da tijekom uvježbavanja časnici bolje upoznaju karakter vojnika. Poštovanje vojnika nije se stjecalo samo autoritetom, već i profesionalnim pristupom koji je zahtijevao veću razinu komunikacije između tih dviju vojnih kategorija.⁶⁶⁴ Te karakteristike zasigurno su do izražaja dolazile na krajiškom području, gdje tamošnji krajišnici nisu samo bili angažirani u uvježbavanju krajišnika, već su živjeli u njihovoj neposrednoj blizini, što je zasigurno imalo snažan utjecaj na stvaranje posebnog odnosa između tih dviju vojnih i društvenih skupina.

U prethodnom dijelu teksta navedeno je da je jedan od aspekata terezijanskih vojnih reformi bio vezan uz profesionalizaciju časničkog kadra kojemu je na temelju vojnih zasluga omogućena prilika za društveno uzdizanje. Te mogućnosti pružene su i krajiškim časnicima, a razina njihove iskoristivosti može se pratiti upravo na primjeru časnika Ličke pukovnije. To najbolje opisuje tvrdnja Envera Ljubovića prema kojoj „nijedan kraj u Hrvatskoj nije dao toliko generala i podmaršala austrijske vojske te drugih viših i nižih časnika kao Lika.“⁶⁶⁵ Upravo u ovome razdoblju započet će uspon pojedinih ličkih plemićkih obitelji koje su svoje plemstvo stekle na temelju vojnih zasluga u Sedmogodišnjem ratu.⁶⁶⁶ Bila je ovo idealna prilika za ratoborne stanovnike Like i Krbave da iskoriste svoju privrženost vojnom zanatu za ostvarivanje društvenog probitka. Bečki dvor je očito također prepoznao njihove kvalitete, s

⁶⁶³ Lynn, *Battle*, 123-124.

⁶⁶⁴ Duffy, *The Military Experience*, 61.

⁶⁶⁵ Enver Ljubović, „Ličko plemstvo i njegovo heraldičko znakovlje kao činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II*, ur. Željko Holjevac, (Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009), 594.

⁶⁶⁶ Detaljnije o tim obiteljima vidi: Ljubović, „Ličko plemstvo“, 596-599. Kao jedan od primjera uspješnog stjecanja plemstva na temelju vojnih zasluga može poslužiti Martin Knežović (1708.-1781.), zapovjednik karlovačkih husara, koji je odlikovan je Viteškim redom Marije Terezije i promaknut u čin general-bojnika, a 1763. godine Marija Terezija mu je dodijelila i nasljedni barunat. Nataša Štefanec, „Plemstvo“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), 98.

obzirom na to da je od druge polovice XVIII. stoljeća sve više računao na domaće ljude koji će popunjavati časnička mjesta u Krajini.⁶⁶⁷ Tijekom Sedmogodišnjeg rata mnogi generali stekli su napredovanja u vojnoj hijerarhiji na temelju zasluga u vojnim pothvatima u kojima su se služili taktikama „malog rata“, prilikom kojih su zapovijedali krajiškim odredima.⁶⁶⁸

Kao viši slojevi krajiškog društva, časnici su tijekom druge polovice XVIII. stoljeća počeli stjecati čitav niz posebnih povlastica koje su im trebale osigurati ugodan život, prije svega u materijalnom smislu. Radilo se, primjerice o pripomoći za uzdržavanje konja, naknadi za ogrjev, podvoznini, pravu na državni stan, mirovini, posmrtnoj pripomoći i pravu korištenja posebne vrste zemljišta, ranije navedenih „počasbina“.⁶⁶⁹ Prednost časnika i dočasnika naspram običnih krajišnika mogla se uočiti na primjeru plaća, koju su ti vojni družnosnici redovito primali. No, ipak je u tom kontekstu postojala stanovita razlika između Varaždinskog i Karlovačkog generalata. Naime, varaždinski krajiški časnici primali su veće novčane iznose nego karlovački, jer su potonji uživali povoljnije imovinske odnose. Ipak, u općenitom smislu plaće krajiških časnika i dočasnika bile su dvostruko manje od časnika u linijskim pukovnijama, jer su krajiški časnici posjedovali mogućnost raspolaganja sa zemljoposjedima.⁶⁷⁰

Iako su terezijanske vojne reforme težile uniformnosti u svakom pogledu, u krajiškom slučaju one su se ipak morale do neke mjere prilagoditi lokalnim prilikama. To se prije svega može uočiti na primjeru uniformi. U prethodnom ratu jedna od ključnih prepoznatljivih karakteristika krajišnika bila je šarolikost njihovih narodnih nošnji koju su dodatno popularizirali suvremeni grafički prikazi, poput onih ranije spomenutog bakrorezca Engelbrechta. Poslije rata odlučilo se krajišnicima dodijeliti nove uniforme kako ne bi samo po položaju bili sličniji drugim austrijskim redovnim vojnicima, već i po izgledu.

Po pitanju nabave novih uniformi karlovački krajišnici našli su se u nešto povoljnijem položaju jer ih je na temelju odredbe 1752. godine država besplatno u vrijeme mira opskrbljivala uniformom. Za razliku od toga, varaždinski krajišnici su sami morali snositi troškove nabave nove uniforme. To je bio i jedan od uzroka izbijanja bune na području Varaždinskog generalata 1755. godine. Među pritužbama nezadovoljnih krajišnika bilo je protivljenje prikupljanju

⁶⁶⁷ Milković, „Položaj časnika“, 166-167.

⁶⁶⁸ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 86, 88.

⁶⁶⁹ Detaljnije o pravima i povlasticima krajiških časnika, usp. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 303-306; Alexander Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, *Povijesni prilozi* 11 (1992): 79-89; Milković, „Položaj časnika“, 166-167.

⁶⁷⁰ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 291. Časnici, doduše, nisu mogli iznajmljivati zemlju od krajišnika, niti zalagati svoje zemljište, o čemu svjedoči odredba generala Scherzera od 20. travnja 1753. godine. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 48.

novčanih prihoda za nabavu nove uniforme, zbog očekivanog posjeta habsburške vladarice, zatim opterećenost radnim obvezama, kao i težnja da se unijatski svećenici uklone iz Marče.⁶⁷¹ Buna je ubrzo bila ugušena, glavni kolovođe pogubljeni, dok su drugi upleteni u poticanje bune kažnjeni zatvorskim kaznama ili gubitkom imovine i čina. Međutim, značajno je da su pritužbe nezadovoljnih krajišnika bile većim dijelom udovoljene. Unijati su napustili Marču koja je predana pijaristima, a iste godine izdan je Regulament kojim je Marija Terezija umanjila troškove opremanja krajišnika za vojni pohod i zaštitila ih od izrabljivanja u privatne svrhe.⁶⁷² Čini se da su događaji u Varaždinskom generalatu odjeknuli u Lici, gdje su iste godine prema Krčeliću „nepokorni i prkosni Ličani“ ubili satnika Tahlheimpa i neke druge časnike. Međutim, izbijanje bune spriječila je intervencija novog zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata i pukovnika-vlasnika Ličke pukovnije, grofa Petazzija, koji je uživao visoki ugled među tamošnjim stanovništvom. On, doduše, nije poštedito glavne krivce, koji su bili pogubljeni, ali je zato saslušao pritužbe krajišnika i obećao poboljšati njihov položaj.⁶⁷³ Vjerojatno razlog ovih nemira nije bio povezan s nabavom uniforme, kao u slučaju Varaždinskog generalata, ali se radilo o nezadovoljstvu koje je izazvalo provođenje novih uredbi. No, kao i u prethodnom slučaju, vlasti su pokazivale određenu razinu razumijevanja te su bile spremne uvažiti krajiške zahtjeve i pronaći kompromisno rješenje.

U tome vidu može se uočiti da su reforme išle i za tim da se, kao i krajiškim časnicima, običnim krajišnicima osiguraju pripomoći koje bi olakšale izvršavanje vojne službe. Tako je 1. lipnja 1756. godine uveden službeni konstitutiv (*Dienstconstitutivum*). Radilo se o novčanoj pripomoći od 30 krajcara mjesečno, odnosno 6 forinti godišnje, koja se dodjeljivala svakoj krajiškoj kući za priskrblijvanje vojne uniforme. Potrebno je istaknuti da se nije radilo o plaći, koju su obični krajišnici primali samo tijekom vojnog pohoda (*Feldgebühr*) u iznosu jednako propisanom za ugarske linijske pješake.⁶⁷⁴ S obzirom na to da su vojne vlasti procjenjivale trajnost službene uniforme na čak šest godina, krajišnici su doskočili tom problemu na način da su tijekom službe češće nosili uniformu (*Hausmontour*) vlastite proizvodnje.⁶⁷⁵

⁶⁷¹ Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja“, 51; Rothenberg, *The Military Border*, 34-35. Usp. Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj*, 58. Nesklonost pravoslavnih krajišnika prema unijatskom svećenstvu nije nužno samo bio izraz vjerskog otpora, već u obzir treba uzeti i činjenicu da su ti krajišnici podvrgavanje vikaru zagrebačkog biskupa, kao nadležnom vjerskom poglavaru Unijatske crkve, tumačili kao potencijalnu prijetnju gubitku njihovog krajiškog položaja. Kudelić, *Marčanska biskupija*, 489.

⁶⁷² Rothenberg, *The Military Border*, 37-38.

⁶⁷³ Krčelić, *Annae*, 206.

⁶⁷⁴ Tijekom pohoda erar je krajišnike besplatno opskrbljivao uniformom i vojnom opremom. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 295; isti, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 75-76.

⁶⁷⁵ Hans Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung der österreichischen Grenztruppen 1740 – 1769“, u: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien*

Prema Wredeu, 1757. godine donesen je prijedlog za odijevanjem krajišnika u jedinstvene uniforme bijele boje s crvenim detaljima, ali konačna odluka o provođenju toga nauma ipak je odgođena.⁶⁷⁶ Stoga, u pogledu izgleda uniforme može se govoriti o tranzicijskom razdoblju gdje su još uvijek bili prisutni elementi narodne nošnje koji su se zadržali po izboru krajišnika. Tu je prije svega riječ o opankama koje su krajišnici zbog njihove udobnosti preferirali nad cipelama, iako su odavale sliku siromaštva i bijede. Ipak, tijekom Sedmogodišnjeg rata mogu se uočiti pojedine izmjene u odjevnim predmetima koji su naznačivali postupno usvajanje odjevnih predmeta karakterističnih za uniforme ostalih austrijskih vojnika. Tako se primjerice počinje gubiti kratki kaput (*Jacke*) i češće koristiti dulji haljetak (*Röckel*). Uniforme krajiških pukovnija međusobno su se razlikovale po karakterističnim bojama odjevnih predmeta. Prema grafičkim prikazima ličkih krajišnika iz ovoga vremena, njihova uniforma se sastojala od sljedećih glavnih odjevnih predmeta: kratkog kaputa crvene boje sa žutim ili zlatnim detaljima, zelenog dolmana, hlača crvene boje, crvenog pokrivala za glavu (*Kalpak*) i visokog krznenog šešira cilindričnog oblika (*Klobuk*).⁶⁷⁷

4.1.3. Struktura Ličke krajiške pješačke pukovnije

Iz ovoga razdoblja potječu prvi primjerci vojnih popisa (*Standes Tabellen*) koji se odnose na Ličku pukovniju. Podatci sačuvani u tim dokumentima, između ostalog, pružaju priliku za detaljniji uvid u sastav ove krajiške pukovnije i usporedbu s općim karakteristikama pješačkih pukovnija austrijske vojske.

Prema Daunovoj regulaciji iz 1748. godine linijska pješačka pukovnija austrijske vojske dijelila se na četiri bataljuna, od kojih se svaki sastojao od po četiri pješačke ili „fizilirske“ satnije i dvije grenadirske satnije. Nedugo prije početka Sedmogodišnjeg rata podjela se izmijenila. Pukovnija se tada sastojala od dva bojna bataljuna, od kojih je svaki brojio šest satnija, jednog pričuvnog bataljuna koji je brojio četiri satnije te od dvije grenadirske satnije.⁶⁷⁸ Ukupan broj vojnika i časnika u satniji teško je točno odrediti, ali je poznato da se njihov broj kretao između 130 i 160 ljudi. Prema Duffyjevim procjenama pukovnija je tako 1748. godine brojila 2.408, a

(*Militärwissenschaftliches Institut*), sv. 6 (Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973), 144.

⁶⁷⁶ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 220. bilj. 2.

⁶⁷⁷ Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung“, 146-149, 151, 177-178.

⁶⁷⁸ Alphons Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhundert*, sv. 1, (Beč: Seidel & Sohn, 1898), 40.

1756. godine 2.693 vojnih djelatnika. U brojčanom smislu austrijski je bataljun bio manji od pruskog bataljuna za oko 150 vojnika.⁶⁷⁹

Po broju vojnika krajiške su se pukovnije razlikovale od ostalih linijskih pukovnija austrijske vojske, s obzirom na to da je svaka krajiška satnija raspolagala s 240 osoba. Wrede tumači da je 1752. godine svaka krajiška pukovnija brojila ukupno 4.080 ljudi, a bila je podijeljena na četiri bataljuna, od kojih se svaki sastojao od po četiri „fizilirske“ satnije te dvije grenadirske satnije.⁶⁸⁰ Naravno, ta ujednačena struktura krajiških pukovnija u stvarnosti je odstupala od općih pravila. Primjerice, Kaser navodi da su bataljuni varaždinskih pukovnija brojili čak pet satnija, a Lička pukovnija je mogla uspostaviti čak šest bataljuna.⁶⁸¹

Po broju ljudstva Lička pukovnija se svakako isticala među pukovnijama Hrvatsko-slavonske vojne krajine, s obzirom na površinu toga prostora i broj stanovnika. Prema vojnom popisu iz prosinca 1758. godine ukupan broj njezinog sastava iznosio je 6.038 vojnih djelatnika. Broj satnija također je nadilazio prosjek jer je brojila ukupno 24 pješačkih satnija i dvije grenadirske satnije. Unutar satnija broj ljudstva se uglavnom kretao oko 240 ljudi, dok su grenadirske brojile oko 120 ljudi. Satnije su nosile ime po satnicima koji su im zapovijedali s time da su navedene i četiri satnije kojima su zapovijedali, barem nominalno, stožerni časnici: Tjelesna (*Leib*), koja je pripadala vlasniku pukovnije, Pukovnikova (*Obristens*), Potpukovnikova (*Obristlieutenants*) i Bojnikova (*Obristwachtmeisters*) satnija.⁶⁸² Podatci donose i informacije o broju vojnih djelatnika koji su primali redovitu plaću. Tako je naveden broj od ukupno 724 plaćenih (*besoldte*) osoba, od kojih je 39 bilo u pukovnijskom stožeru, a dvije su bile u kategoriji prekobrojnih (*Supernumerarii*). Plaću su primali svi časnici, dočasnici i vojnici do čina razvodnika (*Gefreite*). Razvodnici su se dijelili u dvije kategorije, od kojih su oni u prvoj kategoriji primali redovitu plaću, dok su drugi potpadali u kategoriju neplaćenih (*unbesoldte*) vojnih djelatnika, koju su također sačinjavali tesari (*Zimmerleute*) i obični vojnici (*Gemeiner*).⁶⁸³

⁶⁷⁹ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 63.

⁶⁸⁰ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 220.

⁶⁸¹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 27.

⁶⁸² U praksi stožerni časnici nisu zapovijedali svojim satnijama, već su vodstvo prepuštali nekim drugim časnicima. Često su to bili satnici-poručnici (*Capitain Lieutenant*), ali postojali su slučajevi da, primjerice, jedan od bojnika predvodi Tjelesnu ili Pukovnikovu satniju. Iz toga razloga u vojnim listama te su satnije navedene pod nazivom funkcije ili čina osobe kojoj su nominalno pripadale, dok su preostale satnije nosile naziv satnika koji im je, u većini slučajeva, zapovijedao.

⁶⁸³ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

Oko 1750. godine krajiške pukovnije su pojačane s dvije grenadirske satnije.⁶⁸⁴ Prema odredbi generala Scherzera od 7. listopada 1753. godine, za razliku od ostalih krajišnika, grenadiri su bili oslobođeni rabote.⁶⁸⁵ Kao što se u prošlom ratu na primjeru ličkih krajišnika moglo uočiti, grenadiri iz drugih linijskih pukovnija austrijske vojske često su bili korišteni u vojnim akcijama s krajišnicima, tako da se ovaj potez činio logičnim u smjeru nastavljanja tog učinkovitog zajedničkog djelovanja.

U linijskim pukovnijama austrijske vojske u ovo vrijeme pojavljuju se novi časnički činovi, poput satnika-poručnika (*Capitain Lieutenant*) i natporučnika (*Oberlieutenant*) koji su djelovali kao pomoćnici stožernih časnika i satnika. Tijekom Sedmogodišnjeg rata javlja se i drugi bojnik radi lakšeg vođenja pukovnije. Tijekom ovoga razdoblja mijenjaju se i neki njemački termini za generalske i više časničke činove. Tako termin za bojnika prelazi iz *Obristwachtmeister* u *Major*, za general-bojnika iz *General-Obristwachtmeister* u *General-Major*, za pukovnika iz *Obrist* u *Oberst* te za potpukovnika iz *Obristlieutenant* u *Oberstlieutenant*.⁶⁸⁶

Uvidom u vojne popise Ličke pukovnije može se uočiti da su gore navedeni časnički činovi bili uvedeni i u ovoj krajiškoj pukovniji, ali zato su postojale i neke posebnosti u njezinom sastavu. Primjerice, u ovom se razdoblju u pukovnijskom stožeru može pronaći funkcija šumarskog vojvode (*Waldwoiwode*). Ta funkcija javila se 1752. godine, a radilo se o djelatniku koji se brinuo za pošumljavanje pustih prostora i koji je trebao sprječavati ilegalni odvoz drva koji su često Mlečani provodili.⁶⁸⁷ Još jedna posebnost odnosi se na zastavnike (*Fähnriche*) koji kao časnički čin nestaje u austrijskim pukovnijama 1759. godine. Mlađi časnici toga čina postali su potporučnici (*Unterlieutenants*), a dužnost nošenja zastave od tada je bila povjerena dočasničkom činu predvodnika (*Führer*) koji se također nalazio u sastavu krajiških pukovnija. Predvodnik je inače bio dodijeljen zastavniku kao pomoćnik koji je u slučaju potrebe trebao umjesto njega nositi zastavu. Istovremeno je djelovao kao zamjenik narednika, a bio je zadužen i za brigu nad bolesnim vojnicima, zbog čega se preferiralo da bude oženjen kako bi njegova supruga mogla za njih pripremati jelo.⁶⁸⁸

U slučaju Ličke pukovnije na početku rata zastavnici su bili raspoređeni u pukovnijskom stožeru, odnosno po dvojica su bila dodijeljena svakom bataljunu. U prosincu 1758. godine

⁶⁸⁴ Holjevac navodi da se to dogodilo 1750. godine, a Wrede spominje 1751. godinu. Usp. Holjevac, *Ogulinska pukovnja*, 42; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 214, bilj. 3.

⁶⁸⁵ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 48.

⁶⁸⁶ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 1, 40-41, 41 bilj. 2.

⁶⁸⁷ Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung“, 135.

⁶⁸⁸ Usp. Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 30, 59; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 1, 84.

zabilježeno ih je 12 u pukovnijskom stožeru. Od travnja 1759. godine zastavnici su bili raspoređeni po satnijama. Njihov broj će neprestano rasti te će se nakon završetka rata naći po jedan zastavnik u svakoj satnji Ličke pukovnije, izuzev dvije grenadirske satnije. Tako je, primjerice, u lipnju 1763. godine zabilježen broj od 21 prisutnih zastavnika, dok su tri mjesta bila ispražnjena (*vacant*).⁶⁸⁹

Pojedini vojni dužnosnici navedeni u vojnom popisu Ličke pukovnije bili su angažirani samo tijekom vojnog pohoda. Takvi su primjerice bili opskrbnik (*Proviantmeister*) i vozar (*Wagenmeister*) koji su po rangu i plaći bili istovjetni dočasnici, a takve su i uniforme nosili.⁶⁹⁰ Iako je njihova uloga često zanemarivana, oni su vođenjem brige o opskrbi i njezinom transportu ispunjavali važnu zadaću koja je mogla biti presudna za uspjeh na vojnom pohodu. Jednako važna bila je uloga vojnih kapelana (*Feld Cäplane*) koji su oboljelim i ranjenim vojnicima pružali duhovnu potporu. Oni su također vodili evidenciju o krštenju, sklapanju brakova i smrti vojnika.⁶⁹¹ U sastavu ličkih bataljuna spominju se po dva kapelana, katolički (*katholisch*) i pravoslavni (*altgläubisch*). Osim duhovne brige za pripadnike pojedine vjeroispovijesti, može se pretpostaviti da su kapelani igrali važnu ulogu pri održavanju mira unutar vojnih redova, što je poglavito potrebno za umanjivanje potencijalnih ekscesa.

Habsburške reforme na vojnom polju nisu bili usmjerene samo na profesionalizaciji časnika i vojnika, već su u ovom razdoblju liječnici morali biti kvalificiraniji za obavljanje svoje dužnosti. Još od 1718. godine u austrijskim pukovnijama spominje se pukovnijski liječnik (*Regiments-Feldscher*) koji je od 1752. godine preimenovan u kirurga (*Regiments-Chirurg*).⁶⁹² Kirurzi su morali proći strogu kontrolu na medicinskom fakultetu Bečkog sveučilišta kojeg je 1749. godine reformirao nizozemski liječnik Gerarda van Swieten (1700.-1772.). Pukovnijski kirurg, osim što je izvodio operacije i davao lijekove, uvježbavao je i nagledao rad podliječnika (*Feldschere/Unterfeldschere*). Podliječnici su morali znati vaditi krv, stavljati zavoje i gips te izvoditi jednostavne operacije.⁶⁹³ U Ličkoj pukovnji se također spominju ovi izuzetno važni vojni djelatnici.

⁶⁸⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481, 5482, 5483.

⁶⁹⁰ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 1, 72, 75-76.

⁶⁹¹ Isto, 71.

⁶⁹² Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 1 73.

⁶⁹³ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 132-133.

Tablica 4. Vojni činovi i funkcije Ličke krajiške pješačke pukovnije

pukovnijski stožer	satnija
vlasnik pukovnije (<i>Regiments Inhaber</i>)	satnik (<i>Hauptmann</i>)
pukovnik (<i>Obrist</i>)	satnik-poručnik (<i>Capitain Lieutenant</i>)
potpukovnik (<i>Obristlieutenant</i>)	natporučnik (<i>Oberlieutenant</i>)
bojnik (<i>Obristwachtmeister</i>)	potporučnik (<i>Unterlieutenant</i>)
vojni kapelan (<i>Feld Capelan</i>)	narednik (<i>Feldwebel</i>)
konačar (<i>Quartiermeister</i>)	furir (<i>Fourier</i>)
vojni sudac (<i>Auditor</i>)	kaplar (<i>Corporal</i>)
zastavnik (<i>Fähnrich</i>)	glazbenik (<i>Spiellmann</i>)
opskrbnik (<i>Proviantmeister</i>)	podvornik (<i>Fourierschütz</i>)
vozar (<i>Wagenmeister</i>)	razvodnik (<i>Gefreite</i>)
sindik (<i>Syndicus</i>)	tesar (<i>Zimmermann</i>)
Stražmeštar-poručnik (<i>Wachtmeisterlieutenant</i>)	vojnici (<i>Gemeine</i>)
pukovnijski kirurg (<i>Regiments Chirurgus</i>)	
podliječnik (<i>Feldscher / Unterfeldscher</i>)	
šumarski vojvoda (<i>Wald Voivoda</i>)	
predvodnik (<i>Führer</i>)	
pukovnijski bubnjar (<i>Regiments Tambour</i>)	
tamničar (<i>Profos</i>)	

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481, 5482, 5483.

4.2. Sudjelovanje ličkih krajišnika u Sedmogodišnjem ratu

4.2.1. Obilježja Sedmogodišnjeg rata (1756.-1763.)

Iako je Habsburška Monarhija pristupila provođenju nužnih vojnih reformi koje će njezinu vojsku pretvoriti u discipliraniju i uvježbaniju, ona se ipak još uvijek nije mogla mjeriti po kvaliteti s pruskim vojnim snagama. Stoga su tijekom ovoga rata austrijski generali morali primijeniti drugu taktiku kako bi nadoknadili prusku nadmoć u izravnim sukobima. Vrhovni zapovjednik austrijske vojske, maršal Daun, često je bio kritiziran od vodećih državnih dužnosnika i kasnijih vojnih stratega zbog izbjegavanja otvorenih bitaka. Međutim, ispostavilo se da je Daun zapravo bio svjestan činjenice da se ne može mjeriti s Fridrikovom vojskom na bojnopolju te se stoga oslanjao na fortifikacije i pothvate s ciljem slabljenja neprijateljskih

sustava opskrbe.⁶⁹⁴ Za uspješno provođenje ovoga drugog segmenta taktike bila je ključna prisutnost krajišnika u redovima austrijske vojske. Austrijski zapovjednici koristili su ih za male okršaje, zatim kao izvidnicu koja je izvještavala o kretanjima i položaju Prusa te kao prikupljače krme. Tijekom bitaka izvodili bi napade na pruska krila, pokušavajući unijeti pomutnju u njihovim redovima. Čak je i sam pruski kralj odao priznanje krajišnicima kao teškim protivnicama kojima u taktičkom smislu nije mogao suprotstaviti niti jedne trupe koje je imao na raspolaganju.⁶⁹⁵

U svakom ratu, pa tako i ovome, logistika je predstavljala važan faktor koji je bio ključan za ostvarivanje značajnijih napredaka u smislu teritorijalnog proširenja. Franz A. J. Szabo tumači da je upravo nemogućnost uspostavljanja zimskih logora na neprijateljskom teritoriju bio jedan od glavnih nedostataka savezničkih snaga, točnije austrijskih i ruskih. Vojske su se često morale povući nakon pobjeda jer nisu mogle uspostaviti zimske logore zbog nedostatka hrane i krme. Ovaj problem došao je naročito do izražaja u kasnijoj fazi rata kada Prusi više nisu bili u ofenzivi, već su se povukli na područje Saske i Šleske. Jednako tako, povlačenje saveznika omogućilo je pruskom kralju dovoljno vremena za ponovno okupljanje svojih snaga za novi vojni pohod.⁶⁹⁶

Još jedno od obilježja Sedmogodišnjeg rata na prostoru gdje su se sukobljavale austrijske i pruske vojske odnosilo se na velike štete koje je pretrpjelo civilno stanovništvo. Bila je to posljedica još nedovoljno razvijenog sustava uzdržavanja vojske. U tome smislu veliki teret podnosila je Saska koja je nakon pruske okupacije u prvoj godina rata postala rezervoar za ubiranje financijskih i ljudskih resursa za prusku vojsku. Prusi su također upadali u susjedna njemačka područja gdje su ubirali ratnu kontribuciju i prisilno novačili ljudstvo u svoje redove.⁶⁹⁷ Habsburška Monarhija je s druge strane bila prisiljena utjerivati visoke poreze u svojim pokrajinama kako bi mogla nastaviti financiranje ratovanja. Češka kao jedna od najbogatijih habsburških pokrajina snosila je teške financijske terete ne samo zbog oporezivanja, već i zbog čestih pljačkaških pohoda kojima je tijekom rata bila izložena od strane pruskih postrojbi.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Starkey, *War in the Age of Enlightenment*, 45.

⁶⁹⁵ Basset, *For God and Kaiser*, 146; Marston, *The Seven Years' War*, 24.

⁶⁹⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 426.

⁶⁹⁷ Ta taktika se počinje pojačano koristiti u drugoj fazi rata, točnije od 1759. godine. Čak i u zadnjim mjesecima rata, kada su se već odvijali mirovni pregovori pruske postrojbe su nemilosrdno prikupljale kontribucije i novačile civile na području Turingije, Frankonije i Saske. Szabo, *The Seven Years' War*, 415-416, 422.

⁶⁹⁸ Marston, *The Seven Years' War*, 82.

Kao što je bio i slučaj u prošlom ratu, krajišnici su i ovoga puta u velikom broju bili angažirani u ovom sukobu. U pogledu brojčanih pokazatelja, Vaniček navodi da je uoči rata Hrvatsko-slavonska vojna krajina raspolagala s 34.000 krajišnika i 6.000 husara, što su prihvatili i drugi povjesničari.⁶⁹⁹ Tijekom ovoga sukoba slanje krajišnika na bojište poprimilo je veće razmjere nego u Ratu za austrijsko nasljeđe, ali s obzirom na to da su sada bili pripadnici redovnih vojnih snaga njihovo slanje na bojište bilo je bolje regulirani. Osim toga, za razliku od prethodnog rata, kao što tumači Rothenberg, karakterizirala ih je bolja disciplina, bolja opskrbljenost hranom i redovitom plaćom, što je djelovalo na smanjenje tendencije dezertiranja, ali ne i na njihovu sklonost stjecanju ratnog plijena.⁷⁰⁰ Ovu tvrdnju moguće je ispitati upravo analizom ratnog puta krajišnika Ličke pukovnije.

4.2.2. Vojni pohod 1756. godine

Nakon objave rata glavna austrijska vojska pod zapovjedništvom maršala Brownea počela se krajem kolovoza okupljati u središtu Češke, kod mjesta Kolín gdje se sljedeće godine odigrala jedna od najvažnijih bitaka ovoga rata. Ta glavna austrijska vojska brojila je oko 32.000 vojnika, dok je druga vojska pod vodstvom generala topništva Octavijusa Piccolominića raspolagao s oko 17.000 vojnika za obranu Moravske.⁷⁰¹ Svaka od krajiških pukovnija bila je dužna poslati na bojište po jedan pješački bataljun, jednu grenadirsku satniju i jedan konjanički eskadron. Ipak, Lička pukovnja se po tome pitanju razlikovala od drugih krajiških pukovnija jer je ona na bojište poslala čak dva bataljuna. Uzimajući tu činjenicu u obzir, Vaniček procjenjuje da je ukupan broj krajišnika u tom prvom vojnom pohodu iznosio 13.960 ljudi.⁷⁰²

Dva lička pješačka bataljuna napustila su domovinu sredinom kolovoza, a predvodili su ih pukovnik Franz Vela (Vehla, Vella) i potpukovnik Ernst Gideon Laudon (1717.-1790.). U Češkoj su se trebali priključiti glavnoj austrijskoj vojsci, točnije njezinom rezervnom zboru kojim je zapovijedao general-bojnik Josip Kazimir grof Drašković (1716.-1765.).⁷⁰³ Krajem rujna Browne je odlučio premjestiti vojsku u Budin (Budyně nad Ohří) blizu granice sa Saskom, koju su nedavno okupirale pruske trupe. Prusi su počeli prelaziti sasko-češku granicu pri čemu su krajiške trupe bile angažirane u vođenju manjih okršaja, poput onoga kod Aussiga (Ústí nad

⁶⁹⁹Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 170; Rothenberg, *The Military Border*, 40 Vaniček, *Specialgeschichte*, 408. Usp. Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, 112. Bauer navodi brojku od 46.800 krajišnika i 3.000 husara. Bauer, *Sjaj i tragika*, 67.

⁷⁰⁰Rothenberg, *The Military Border*, 40.

⁷⁰¹Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 403. Usp. Krčelić, *Annae*, 300.

⁷⁰²Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 408.

⁷⁰³HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 3; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 41-42.

Labem), o čemu izvještavaju britanske novine. U novinama se također spominje i njihova svakodnevna izviđačka aktivnost koja je često rezultirala dovođenjem zarobljenika. U jednom članku navedeno je da krajiški bataljuni iz Karlovačkog generalata i Banske krajine pristižu u logor u Budinu, tako da postoji mogućnost da su upravo pojedini lički odredi sudjelovali u ovim vojnim akcijama.⁷⁰⁴

Uskoro je cijela pruska vojska pod vodstvom kralja Fridrika II. ušla na češki teritorij, a Browne je pripremio svoje snage za njezin doček 1. listopada kod sela Lobositz (Lovosice). Bila je to prilika da krajišnici istaknu svoje borbene kvalitete u prvoj velikoj austro-pruskoj bitci ovoga rata. U djelima o povijesti pojedinih krajiških pukovnija ističe se djelovanje raznih krajiških skupina koje su sudjelovale u ovoj bitci. Tako Bach navodi sudjelovanje krajišnika Otočke pukovnije, a Kuslan slavi junaštvo ogulinskih krajišnika. Obojica navode da je te krajišnike predvodio proslavljeni Laudon.⁷⁰⁵ Eggenberger donosi detaljan opis ove bitke u kojem navodi da je jedan lički krajiški bataljun pod Laudonovim zapovjedništvom sudjelovao u glavnim borbama na brdu Lobosch, dok se drugi bataljun nalazio u sklopu rezervnih snaga generala Draškovića.⁷⁰⁶

Uspoređujući druge podatke o sudjelovanju krajišnika u ovoj bitci, može se uočiti da se jedino Bachovi otočki krajišnici ne spominju. Prema Vaničeku, krajiške su snage bile raspoređene na sljedeći način: nekoliko stotina banskih i ličkih krajišnika pod pukovnikom Velom tvorilo je izvidnicu; u Draškovićevom rezervnom zboru nalazilo se dva banska bataljuna te po jedan lički i jedan ogulinski bataljun; oko 400 ličkih krajišnika bilo je u sklopu postrojbi pukovnika Franza Moritza grofa Lacyja (1725.-1801.) koje su bile zadužene za zaštitu obale rijeke Elbe od Leitmeritza do Schreckensteina (dvorac Střekov); u vinogradima na brdu Lobosch nalazio se isprva samo jedan lički bataljun koji je predvodio Laudon, a kasnije im se priključio jedan ogulinski bataljun i Lacyjeve trupe.⁷⁰⁷ Ovakav raspored snaga sugerira da su austrijski zapovjednici ravnomjerno opterećivali ratnim opasnostima krajišnike s obzirom na pripadnost

⁷⁰⁴ *The London Gazette* (London) on-line verzija, 16. 10. 1756., 2-3, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line verzija, 23. 10. 1756., 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁰⁵ Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 106. Kusan, *Kratka povijest*, 50. Opis ove bitke donosi i Krčelić koji u prvi plan postavlja banske krajišnike. Krčelić, *Annuae*, 301-302.

⁷⁰⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 3; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 42-43.

⁷⁰⁷ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 404-405. Takav raspored krajiških snaga podudara se s borbenim poretkom vojnih snaga Browneove vojske uoči naveden bitke. *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 1. Band: Pirna und Lobositz*, prir. Großer Generalstab (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1901), Prilog 96b.

pojedinoj pukovnji. To se prije svega može uočiti na primjeru Ličke pukovnije čiji je drugi bataljun ostao u rezervnom zboru i tako bio pošteđen izravne borbe.

Krajišnici razmješteni na prednjim pozicijama imali su ključnu ulogu u ovoj bitci. Već u dva sata ujutro 1. listopada patrola ličkih krajišnika sukobila se s neprijateljskom izvidnicom. Potom je u sedam sati ujutro započeo prvi od nekoliko pruskih pokušaja zauzimanja brda Lobosch, gdje su se također nalazili krajišnici rasprostranjeni po okolnim vinogradima. Prvih četiri pruskih bataljuna bilo je odbijeno nakon čega je poduzet drugi pokušaj u kojem je angažirano čak osam pruskih bataljuna. Niti njima nije pošlo za rukom da zauzmu ovaj strateški važan položaj. Pruski napadi su se nastavili sve dok austrijski branitelji, iscrpljeni nakon osmosatne borbe i lišeni streljiva, nisu bili prisiljeni povući se s ovoga položaja. Na ovo brdo Prusi su dopremili svoje topništvo i otvorili vatru na austrijske postrojbe smještene kod Lobositz.⁷⁰⁸ U britanskim novinama, koje su objavile izvješća obje strane o ovoj bitci, glavna pozornost je posvećena upravo borbama u vinogradima gdje su bili pozicionirani krajišnici.⁷⁰⁹

Nakon pruskog zauzimanja brda Lobosch Browne je naredio povlačenje svoje vojske, što je Prusima omogućilo zauzimanje bojišta i prisvajanje pobjede u ovoj bitci. No, prema tumačenju nekih povjesničara radilo se zapravo o neodlučnom ishodu, s obzirom na to da su Prusi pretrpjeli veće gubitke i da Browne nije pokazao namjeru angažirati glavninu svojih snaga. Čini se da je austrijskom maršalu plan bio udaljiti pruskog kralja iz Saske i uvjeriti ga da može podići zimski logor na češkom teritoriju.⁷¹⁰ Dok je Fridrik II. slavio pobjedu, Browne je organizirao ekspediciju kojoj je cilj bio osloboditi sasku vojsku utvrđenu u logoru kod Pirne koju su okružile pruske snage. U ovome zboru koji je brojio oko 9.000 vojnika našao se i jedan lički bataljun koji je predvodio potpukovnik Laudon. Međutim, pothvat se pokazao neuspješnim, jer je 13. listopada saska vojska kapitulirala i potom je inkorporirana u pruske vojne snage. Browne je u tom trenutku već bio na saskom teritoriju, ali je nakon što je stigla vijest o tom nepovoljnom ishodu naredio povlačenje svojih trupa natrag prema Češkoj. Prilikom povratka do izražaja je došlo ratno umijeće krajišnika koji su štitili austrijsku vojsku od pruskih napada.⁷¹¹

⁷⁰⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 3-4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 42-43; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 405-406.

⁷⁰⁹ *The London Gazette* (London) *on-line* verzija, 16. 10. 1756., 2-3, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>; *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), *on-line* verzija, 23. 10. 1756., 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷¹⁰ Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 130; Szabo, *The Seven Years' War*, 43-44; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 406.

⁷¹¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 43-44. Usp. Krčelić, *Annae*, 302.

Prusi su namjeravali presjeći povratak Browneovog zbora kod češkog mjesta Tetschen (Děčín) gdje su u tu svrhu gradili most koji bi ima olakšao brži premještaj trupa. Dana 16. listopada iz Kamnitza (Česká Kamenice) je poslan odred od 500 ličkih krajišnika i husara pod Laudonovim vodstvom sa zadatkom onesposobljavanja pruskih radova. Tijekom noći 17. i 18. listopada Laudon je iznenadno napao dva pruska husarska eskadrona koja su se tamo nalazila. Krajišnici su uspjeli svladati Pruse, a k tome i zarobiti 100 njihovih konja. Nakon ovog uspješnog pothvata Laudon se vratio u Kamnitz i nastavio braniti puteve koji su vodili prema Saskoj.⁷¹²

Pruski kralj ipak nije prezimio u Češkoj jer su mu komunikacijske linije bile ugrožene, već se krajem listopada povukao u Sasku. Prilikom povlačenja pruske vojske ratne sposobnosti krajišnika su ponovno bile iskorištene u svrhu napada na začelje neprijateljskih snaga. U izvješćima objavljenim u novinama spominje se sudjelovanje krajišnika u pothvatima zauzimanja pograničnih čeških mjesta Aussig 27. listopada i Petersvald (Petrovice) 28. listopada, iz kojih su se Prusi povukli. Prisutnost ličkih krajišnika može se potvrditi spominjanjem pukovnika Vele kao zapovjednika skupine koja je zauzela Aussig. Dana 29. listopada Vela i njegovi krajišnici sudjeluju u napadu na prusku zaštitnicu prilikom čega su Prusi pretrpjeli velike ljudske gubitke, a k tome su krajišnicima prepustili prtljagu i vučnu stoku. Druga skupina ličkih krajišnika pod Laudonovim zapovjedništvom bila je pozicionirana nešto zapadnije na liniji između Gabela (Jablonné v Podještědí) i Friedlanda (Frýdlant), kako bi sprječavali eventualne pruske napade.⁷¹³ Na tom graničnom potezu uspostavljen je tijekom zime kordon koji je imao zadatak braniti češko područje od pruskih napada.⁷¹⁴ Može se uočiti kako su lički krajišnici u prvoj ratnoj godini imali značajan angažman u vojnim događanjima, a nastavili su se koristiti u jednake svrhe kao i u prošlom ratu kada su još imali položaj neregularnih vojnika.

4.2.3. Vojni pohod 1757. godine

Tijekom zime nastavile su se krajiške aktivnosti na kordonu, točnije „mali rat“ protiv pruskih snaga smještenih na saskom teritoriju. Već prvoga dana nove godine krajiške skupine sudjeluju

⁷¹² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 44. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 407-408; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 258. Iako su krajišnici ispunjavali važnu ulogu u zaštitnici, čini se da su i sami pretrpjeli i značajne gubitke jer prema Krčeliću izgubljena je cijela jedna satnija karlovačkih grenadira. Krčelić, *Annuae*, 302.

⁷¹³ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line verzija, 30. 11. 1756., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Derby Mercury* (Derby) on-line verzija, 26. 11. 1756., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The London Gazette* (London), on-line verzija, 20. 11. 1756., 1, pristup ostvaren pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>.

⁷¹⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 44.

u izvođenju uspješnog napada na pruski odred smješten kod mjesta Ortrica⁷¹⁵, pri čemu je ličke krajišnike predvodio potpukovnik Laudon, a karlovačke husare, među kojima su bili i oni s ličko-krbavskog područja, potpukovnik Knežević.⁷¹⁶ U sljedećem mjesecu izveden je noćni napad na pruske pozicije na lijevoj obali Nise, o čemu detaljno opisuje izvješće iz Beča objavljeno u britanskim novinama. Tijekom noći između 19. i 20. veljače Austrijanci su izveli tri napada, pri čemu je glavni napad pod Laudonovim vodstvom bio usmjeren na mjesto Hirschfeld. U izvještaju je naglašena izuzetna hrabrost zahvaljujući kojoj su Prusi bili prisiljeni povući se sa svojih položaja. Naknadno je skupina pod vodstvom pukovnika Vele izvela napad na pruske pozicije blizu mjesta Zittau. Istaknuto je da su Prusi u ovim vojnim akcijama pretrpjeli velike gubitke, dok je broj žrtava s austrijske strane bio vrlo malen.⁷¹⁷

U ovome pothvatu prvi puta se spominje lička grenadirska satnija koju je zajedno s linijskim pješacima i husarima predvodio potpukovnik Laudon. Ta je skupina nakon prelaska rijeke zauzela prusku redutu ispred Hirschfelda i zatim se povukla, nakon što su napadi preostalih austrijskih skupina bili odbijeni.⁷¹⁸ Osim ličkih krajišnika, u ovom su pothvatu, prema Vaničeku, sudjelovali i slunjski krajišnici,⁷¹⁹ iako se oni ne spominju u novinama. Manji odredi drugih krajiških pukovnija vjerojatno su se priključivali drugim, većim skupinama, pri čemu je očito prevladavao naziv brojčano dominantnije skupine. Miješane krajiške postrojbe zapovjednicima su olakšavale uspostavu kontrole, a istovremeno su omogućavale ravnomjernije izlaganje pripadnika pojedinih krajiških pukovnija ratnim opasnostima.

Uspjeh u ovom pothvatu omogućio je Laudonu promaknuće u čin pukovnika, iako će se još neko vrijeme zadržati na funkciji potpukovnika Ličke pukovnije, s obzirom da mjesto pukovnika još nije bilo ispražnjeno, a pukovnik Vela ga je po načelu senioriteta nadilazio. No, Laudon je u pukovniji preuzeo aktivniju ulogu predvođenja ličkih krajišnika u brojnim akcijama karakterističnim za „mali rat“. Taj angažman omogućit će mu da tijekom ovoga rata ostvari

⁷¹⁵ Vjerojatno se radi o mjestu Ostriz na saskom teritoriju.

⁷¹⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 409.

⁷¹⁷ Austrijanci su imali samo 26 ubijenih i 60 ranjenih, dok su prema iskazima dezertera Prusi izgubili 500 vojnika, a 87 ih je bilo zarobljeno. *The Derby Mercury* (Derby), on-line verzija, 11. 3. 1757., 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Pue's Occurrences* (Dublin), on-line verzija, 15. 3. 1757., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷¹⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 45. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2. Prema Duffyjevom tumačenju upravo je Laudon te godine predložio carici da se krajišnicima pridodaju grenadiri koji će spriječavati da se krajišnici rasprše prilikom izvođenja napada. Carica je prihvatila taj prijedlog te su se u nadolazećim bitkama te godine koristile kombinirane snage krajišnika, grenadira i husara. Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 86. Točnost te tvrdnje dovodi u pitanje činjenica da su se takve kombinirane snage koristile već u ranijem sukobu, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, pa se stoga Laudonu može pripisati samo zasluga za nastavljanje prijašnjih trendova.

⁷¹⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 409.

nagli uspon u vojnoj hijerarhiji. Sljedeće godine Laudon je dosegao čino ve general-bojnika i podmaršala, a 1760. godine generala topništva.⁷²⁰

Tijekom ostatka zime, međutim, pokazalo se da nije samo austrijska strana bila sposobna izvoditi iznenadne napade na neprijateljski teritorij. U noći 9. na 10. ožujka general-poručnik August Wilhelm vojvoda Brunswick-Bevern okupio je snažnu vojsku s kojom je izveo napad na austrijske pozicije kod Friedlanda, gdje se nalazio i jedan lički bataljun, prisilivši Austrijance na povlačenje. Nakon što su opljačkali skladišta hranom i prikupili ratnu kontribuciju od lokalnog stanovništva Prusi su se povukli, a austrijske snage su zauzele ranije pozicije.⁷²¹

U proljeće je glavna pruska vojska koju je predvodio Fridrik II. ponovno prešla na češki teritorij, a austrijske snage pod zapovjedništvom princa Karla Lotarinškog čekale su je kod Praga gdje se 6. svibnja odigrala druga velika bitka između ove dvije suprotstavljene strane. Dva lička bataljuna zajedno s dva bataljuna krajišnika Varaždinskog generalata bila su smještena na brežuljku Hloupetin⁷²² čineći lijevo krilo austrijske vojske. Lička grenadirska satnija, zajedno s ostalim grenadirskim jedinicama, našla se na desnom austrijskom krilu. Iako su se krajišnici našli na poziciji koja je trebala biti povoljna za obranu, teren je ipak bio nepogodan za izgradnju reduta. Također, u pogledu vojnih inovacija, ovo je prvi spomen krajiškog topništva. Svaka od dvije navedene krajiške skupine raspolagala je s jednim lakim topom čije je streljivo težilo jednu funtu, ali zbog nedovršenih reduta nisu ih mogli pravilno postaviti pa tako ipak nisu bili od koristi.⁷²³

Tijekom bitke oba su austrijska krila bila izložena teškim borbama. Na desnoj je strani maršal Browne predvodio grenadirski zbor u napadu na pruske pozicije kod sela Štěrboholý. U tom žestokom i krvavom sukobu smrtno je stradao pruski maršal Kurt Christoph grof Schwerin, miljenik Fridrika II., a Browne je bio teško ranjen i prenesen u Prag gdje je nedugo zatim umro. Austrijski grenadiri su na kraju ipak uzmaknuli, ali tek kada im je ponestalo streljiva. Sličnu sudbinu su doživjeli i krajišnici na Hloupetinu. Na njih je pruski kralj poslao četiri pješaka i tri grenadirska bataljuna. Prusi su izgubili polovicu svojih snaga, ali su uspjeli prisiliti krajišnike na povlačenje. No, to nije bio kraj njihove vojne aktivnosti jer su sada sa zapadnijeg brda Žižkov

⁷²⁰ Laudonov uspon u vojnoj hijerarhiji nastavio se i nakon Sedmogodišnjeg rata, kada je ostvario čin maršala i *Generalissimus*a vojske Habsburške Monarhije. O Laudonovoj vojnoj karijeri vidi: Buczynski, „Uspom i pad“, 53, bilj. 121.

⁷²¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 4; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 45. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 410.

⁷²² Danas je Hloubětín jedna od gradskih četvrti Praga.

⁷²³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 5; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 46-47. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 415-416.

štiti povlačenje austrijske vojske prema Pragu. Sljedećeg dana dobili su pojačanje, ali su se na kraju zbog jakog pruskog napada povukli unutar gradskih zidina.⁷²⁴

U Pragu se našlo oko 50.000 austrijskih vojnika pod zapovjedništvom Karla Lotarinškog, među kojima je bilo 5.792 krajišnika.⁷²⁵ Lički krajišnici bili su dobro upoznati s okolicom Praga još od prošlog rata, što im je svakako bilo od koristi prilikom izvođenja iznenadnih napada na položaje pruskih opsjedatelja. U britanskim novinama spominju se tri navrata u kojima su sudjelovali krajišnici, od kojih se u drugom po redu, izvedenom po noći 23. i 24. svibnja spominju Laudon i lički krajišnici.⁷²⁶ Radilo se o napadu na Ličanima dobro poznate Mansfeldove vrtove gdje su ponovno iskoristili svoju spretnost i popeli se jedni drugima na leđa kako bi prešli zidine. Međutim, ovaj pothvat je pošao po zlu kada su grenadiri bacili svoje granate unutar zidina i time nanijele štetu svojim trupama. U ovom neuspjelom pothvatu stradalo je 600 austrijskih vojnika.⁷²⁷

Na temelju uvida u tablicu stanja ličkih bataljuna za mjesec svibanj uočljivo je da su četiri satnije pretrpjele velike gubitke. Najveći broj poginulih, točnije njih ukupno 130, od čega 2 časnika i 128 vojnika, zabilježen je 7. svibnja. To pokazuje da su lički krajišnici najteže borbe vodili u vrijeme pokrivanja povlačenja austrijske vojske. Međutim, 2. lički bataljun nije pretrpio gotovo nikakve gubitke tijekom ovoga mjeseca, što se dovodi u vezu s manjim brojem vojnika u satnijama koje su sačinjavale tu postrojbu. Pretpostavka je da je taj bataljun bio pošteđen zbog toga što je već ranije pretrpio gubitke u svojim redovima. Nadalje, dana 24. svibnja, kada je izveden napad na Mansfeldove vrtove, zabilježeno je da su poginuli samo satnik Nikola Dolovac i jedan grenadir. Taj podatak potvrđuje sudjelovanje ličkih krajišnika u toj akciji, ali i

⁷²⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 5; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 47-49. Austrijanci su se povukli s bojišta nakon što su Prusi prodrli kroz rasejep u austrijskim linijama, zatim izolirali austrijsko desno krilo i počeli zaokruživati njihovu glavnu poziciju. Za detaljniji opis bitke vidi: Marston, *The Seven Years' War*, 38-39. Black, *European Warfare*, 135-136. Povlačenje austrijskih trupa olakšala je i činjenica da neki pripadnici pruske vojske nisu bili u stanju krenuti u potjeru za njima jer su bili zaokupljeni proslavom pobjede. Takav je slučaj bio s pruskim husarima koje je general-poručnik Hans Joachim Zieten zatekao u austrijskom logoru. Zapovjednik husara obećao je generalu da će ih propisano kazniti zbog njihovog alkoholiziranog stanja koji im nije dopuštao da krenu u potjeru. Međutim, Zieten im je odlučio dopustiti da nastave uživati u proslavi zaslužene pobjede. Duffy, *The Military Experience*, 192. Ovaj opis podsjeća na događaj u kojem su bili upleteni lički krajišnici kod Veletrija 1744. godine, kada su zbog istog ponašanja omogućili španjolsko-napuljskim snagama da ponovno zauzmu izgubljene položaje. Čini se da ponašanje krajišnika nije bilo neuobičajeno, već karakteristično i za druge vojnike, pa čak i one koji su bili pripadnici najdiscipliniranijih vojski XVIII. stoljeća.

⁷²⁵ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 418.

⁷²⁶ *The Derby Mercury* (Derby), *on-line* verzija, 17. 6. 1757., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Pue's Occurrences* (Dublin), *on-line* verzija, 18. 6. 1757., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷²⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 5; HR-HDA-881-ZR-618, str. 49-50. Vaniček navodi da su prilikom povlačenja grenadiri zabunom otvorili vatru na banske krajišnike koji su nosili uniforme po boji slične pruskima. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 418. Ovaj primjer pokazuje negativnu stranu raznobojnosti krajiških uniformi.

sugerira da su upravo lički grenadiri bili odgovorni za nesretnu sudbinu krajišnika koji su stradali u ovom pothvatu.

Tablica 5. Gubici Ličke pukovnije tijekom svibnja 1757. godine

bataljun	satnija	brojčano stanje 30. travnja	umrli	zarobljeni	poginuli
1.	Grenadirska	118		1	1
	Pukovnikova	229	1		15
	Ivan Kalinić	233	2		45
	Luka Knežević	230	1		52
	Nikola Dolovac	228	2		30
2.	Bojnikova	125			1
	Jure Rukavina	125	1		
	Nikola Holjevac	124	1		
	Mate Orešković	125	1		
ukupno		1.537	9	1	144

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

Dok je vojska Karla Lotarinškog bila zatvorena u Pragu, maršal Daun je okupljao snage kod Kolína s kojima bi pritekao opkoljenim Austrijancima u pomoć. Fridrik II. je krenuo u susret Daunu što je 18. lipnja dovelo do nove bitke kod navedenog mjesta. Pruski kralj namjeravao se koristiti taktikom zaobilaženja austrijskih pozicija, a potom izvođenja bočnog napada i zaokruživanja austrijskih pozicija. Međutim, Daun je previdio taj potez te ojačao austrijsko desno krilo što je prisililo Pruse da izvrše frontalni napad.⁷²⁸ Na prednjim austrijskim pozicijama, u selima Brzezan, Chozenitz, Brzistwi i Krzeczhorz bili su pozicionirani krajišnici čija je zadaća bila isprovocirati Pruse u preuranjeni napad. Krajišnici su se posebno istaknuli pri obrani sela Brzistwi gdje su se odlučno opirali pruskom napadu.⁷²⁹

Prema Eggenbergeru, u ovoj bitci je sudjelovao i 3. lički bataljun koji je krenuo na vojni pohod još u ožujku 1757. godine pod vodstvom bojnika Johanna Georga Worberga.⁷³⁰ No, podatci iz vojnih popisa dovode njegovu tvrdnju u pitanje. Naime, 3. bataljun Ličke pukovnije istoga dana kada se odvijala bitka nalazila se u Karlovcu gdje se vršio pregled njezinog stanja. Osim toga,

⁷²⁸ Marston, *The Seven Years' War*, 39-40; Szabo, *The Seven Years' War*, 63-64.

⁷²⁹ Osim toga, Basset navodi da su se žestoke borbe vodile južno od sela Křehoř gdje Prusi nikako nisu mogli protjerati krajišnike i grenadire iz njihovih pozicija u šumi. Basset, *For God and Kaiser*, 134.

⁷³⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 6; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 49-52.

tu skupinu predvodio je potpukovnik Petar Vinko Vukasović, dok se bojnič Worberg toga mjeseca nalazio u sklopu 2. ličkog bataljuna.⁷³¹ Postoji mogućnost da se taj 2. lički bataljun nije sklonio u Prag nakon pruske pobjede, već da se udaljio s bojišta i kasnije pridružio Daunovim snagama.⁷³²

Eggenbergeru je nesumnjivo bilo od velike važnosti uključiti ličke krajišnike u ovu znamenitu bitku u kojoj su Austrijanci ostvarili značajnu pobjedu. Bio je to prvi veliki poraz Fridrika II., pri čemu su bile izgubljene neke od njegovih najboljih trupa, a ujedno i „rođendan monarhije“ kako je to opisala Marija Terezija. Iz toga razloga činilo se prikladnim da formalno toga datuma bude utemeljen Red Marije Terezije koji je omogućavao društveno uzdizanje i usvajanje koncepta časti svim zaslužnim časnicima austrijske vojske, bez obzira na vjersku ili etničku pripadnost.⁷³³

Nakon poraza kod Kolína pruske snage su se počele povlačiti iz Češke u smjeru Saske. Prilikom tog povlačenja iskorištena je mobilnost austrijskih lakih trupa, prvenstveno krajišnika i husara, u svrhu izvođenja napada na pruske kolone. Glavninu austrijskih postrojbi u tim pothvatima predvodio je general konjice i hrvatski ban Franjo Leopold grof Nádasdy (1756.-1783.), kojemu je zbog njegovih zasluga u bitci kod Kolína dodijeljen Veliki križ Reda Marije Terezije. Istovremeno je iz Praga Karlo Lotarinški poslao odred od 2.500 lakih trupa, među kojima su bili krajišnici iz 1. ličkog bataljuna, u potjeru za Prusima. Te su postrojbe, kojima je zapovijedao Laudon, 24. lipnja kod Welmine (Velemín) presrele pruski konvoj koji je prevozio opremu i ranjenike. Tom prilikom zarobljen je znatan broj pruskih vojnika i časnika, među ostalim i ranjeni pruski general-bojnič Christoph Mannstein koji se borio kod Kolína.⁷³⁴ Početkom srpnja na istom je mjestu Laudon izveo novi napad na prusku kolonu koja se kretala iz smjera Lobositz. U koloni se prema novinskim izvješćima nalazilo 120 kola koja su prevozila raznovrsnu opremu, a Laudonu je pošlo za rukom da zarobi 13 kola.⁷³⁵

⁷³¹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷³² U vojnim popisima zabilježeno je da su 20. lipnja ubijena šestorica krajišnika iz 2. ličkog bataljuna, među kojima je bio i satnik Mate Orešković. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481. U tom slučaju njihova smrt se dovodi u vezu s akcijama potjere za pruskim snagama koje su se povlačile.

⁷³³ Szabo, *The Seven Years' War*, 64-65.

⁷³⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 6; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 52-53. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 426.

⁷³⁵ *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line verzija, 23. 6. 1757., 2, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Manchester Mercury* (Manchester), on-line verzija, 26. 7. 1757., 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Eggenberger također opisuje ovaj događaj, ali za razliku od britanskih novina koje datiraju događaj 1. srpnja, on navodi da se zbilo 3. srpnja. Među poginulim krajišnicima toga mjeseca spominje se samo grenadir Pavao Pesel koji je poginuo 4. srpnja. Taj datum podudara se s Eggenbergerovim tvrdnjama da je napad kod Welmine izveden po noći 3. srpnja, dok je datum naveden u novinama očito krivi. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617,

Neprestano spominjanje ličkih krajišnika u raznim vojnim pothvatima u ovoj ranoj fazi rata za sobom povlači pitanje na koji su način postrojbe Ličke pukovnije bile slane na bojište. Prema općem pravilu odmah po izbijanju rata na bojište je iz svake pješачke krajiške pukovnije poslan po jedan bataljun i jedna grenadirska satnija, što je iznosilo oko 1.080 vojnika bez stožera. Tijekom zime mobilizirana je polovica novoga bataljuna i još jedna grenadirska satnija, odnosno oko 500 vojnika, dok je u svibnju 1757. godine mobilizirana jedna četvrtina bataljuna, odnosno oko 250 vojnika iz svake pukovnije.⁷³⁶ Naravno, u slučaju Ličke pukovnije može se pretpostaviti da je okviran broj bio nešto viši. Prilikom za provjeru ovih tvrdnji pružaju vojne liste, iako je potrebno naglasiti da se radi o fragmentiranoj građi koja ne pokriva cijelo ratno razdoblje.

Prvi sačuvani podatci odnose se na svibanj 1757. godine kada se na češkom bojištu spominju 1. i 2. lički bataljun, koji su krajem toga mjeseca zajedno brojili ukupno 1.418 vojnih djelatnika. U lipnju su se na bojištu još uvijek nalazila ta dva bataljuna, ali se isto tako spominje i 1.500 ljudi koji su se u sklopu 3. bataljuna kretali prema bojištu. Krajem kolovoza zabilježen je broj od ukupno 2.881 krajišnika iz Ličke pukovnije koji su se nalazili na bojištu. Radilo se o ukupno 18 satnija koje su bile raspoređene unutar tri bataljuna.⁷³⁷ U listopadu su četiri satnije iz 1. bataljuna upućene natrag u domovinu, a njihov zapovjednik pukovnik Vela je ostao na bojištu. U tom je mjesecu ostalo 13 satnija, u sklopu 2. i 3. bataljuna, ukupno brojeći 1.989 ljudi.⁷³⁸

fol. 7; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 53. Usp. Szabo, *The Seven Years' War*, 67-68; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 426.

⁷³⁶ *Die Kriege Friedrichs des Großen* 3, sv. 1, Prilog 80.

⁷³⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷³⁸ Isto.

Tablica 6. Lički krajišnici na bojištu 31. kolovoza 1757. godine

bataljun / kolona	stožerni časnici	ukupan broj časnika i vojnika (sa stožerom)	satnije	broj časnika i vojnika
1. bataljun	pukovnik Franz Vela	886	Grenadirska Vukasović	120
			Pukovnikova	205
			Ivan Kalinić	180
			Luka Knežević	170
			Josip Mudrovčić	191
2. bataljun	pukovnik-vlasnik Benvenuto grof Petazzi	486	Bojnikova (Johann Georg barun Worberg)	121
			Bojnikova (Joseph Lezzeni)	118
			Jure Rukavina	123
	bojnik Johann Georg barun Worberg		Nikola Holjevac	116
3. bataljun	potpukovnik Petar Vinko Vukasović	1.509	Potpukovnikova	166
			Dujam Došen	166
			Grube Orešković	166
			Mate Starčević	166
			Pave Rukavina	166
			Vid Rukavina	166
			Ladislav Holjevac	166
			Vuk Kovačević	166
			Johann Oberhausser	166

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

Navedeni podatci upućuju na zaključak da ratne okolnosti nisu dopuštale pridržavanje općim pravilima vezanim uz slanje krajišnika na bojište. U ovoj ranoj fazi krajišnici su služili na udaljenom bojištu puno dulje od šest mjeseci, kao što je to bilo zamišljeno Hildburghausenovom reformom. Tako je, primjerice, 1. lički bataljun krenuo na pohod u kolovozu 1756. godine, a kući je poslan tek u listopadu 1757. godine. Također, od sredine 1757. godine u vojnim popisima prestaju se spominjati bataljuni, počinje se javljati „kolone“ (*Collone*). Kolone su zapravo označavale redne brojeve krajiških skupina, odnosno bataljuna koji su kretali na bojište. Lička pukovnija je brojila ukupno šest bataljuna, a do kraja rata bilo je ukupno 17 kolona, što znači da su neki bataljuni više puta bili upućeni na bojište. Broj satnija unutar bataljuna kao ni i krajišnika unutar pojedine satnije nije bio stalan, što još jednom oslikava kako je uobičajeno bilo odstupanje od utvrđenih pravila i prilagođavanje ratnim potrebama.

Na temelju podataka iz vojnih popisa moguće je otkriti još neke zanimljivosti vezane uz kretanje krajišnika na bojište. Primjerice, Bleckwenn smatra da krajišnici nisu imali niti kola niti konje, već su sami morali nositi vojnu opremu, a k tome navodi da se šatori u njihovom posjedu prvi put spominju tek 1764. godine.⁷³⁹ Međutim, u najranijoj sačuvanoj vojnoj listi za mjesec svibanj 1757. godine spominju se kola s opskrbom (*Proviand*) i šatorima (*Zelten*) koja su bila namijenjena 1. i 2. ličkom bataljunu. Taj se podatak ne spominje u lipnju i srpnju u popisima za 3. bataljun, odnosno 3. kolonu, koji je tada bila na putu prema bojištu, što znači da su ta kola uvijek na bojištu čekala nove postrojbe. U kolovozu 1757. godine, kada su 1. i 2. bataljun te 3. bataljun bili na bojištu, spominje se ukupno šest kola s opskrbom i šatorima s 29 konja i 8 slugu.⁷⁴⁰

Kretanje 3. bataljuna može poslužiti kao uzorak za utvrđivanje trajanja hodnje krajiških postrojbi na bojište. Dana 18. lipnja zabilježen je pregled njezinog stanja koji je izvršen u Karlovcu. Poslije toga, 30. lipnja prisutnost te kolone zabilježen je u štajerskom mjestu Petersdorfu, gdje se nalazila i 13. srpnja.⁷⁴¹ Udaljenost između austrijskog mjesta i sjedišta Karlovačkog generalata iznosi oko 200 km, što bi značilo da je krajišk bataljun kroz 12 dana bila u stanju preći tu udaljenost, krećući se prosječnom brzinom od oko 16 km po danu.

Još neke sastavnice vojničkog života ličkih krajišnika koje se mogu izvući iz vojnih popisa za ovu godinu odnose se na zarobljeništvo, odnosno povratak iz zarobljeništva. Takav je bio slučaj s dvojicom krajišnika, Todorom Savišićem i Pavlom Kosanovićem, koji su se 27. srpnja vratili u 1. bataljun, točnije u Satniju Luka Knežević, odnosno u Satniju Josip Mudrovčić. Obojica su bili zarobljeni 2. svibnja kod mjesta Brandýs nad Labem, udaljenom 25 km sjeverozapadno od Praga. S obzirom na to da se to dogodilo nekoliko dana prije bitke kod Praga, ti su krajišnici zacijelo bili angažirani u manjim okršajima s pruskim snagama koje su se kretale prema češkom središtu. Isprva se smatralo da su dvojica krajišnika poginula u borbi te su kao takvi vodili u vojnim popisima. Posebnu zanimljivost predstavlja podatak da su se krajišnici sami otkupili iz pruskog zarobljeništva.⁷⁴² Primjeri vlastitog otkupa iz zarobljeništva često se spominju tijekom ovoga rata te kao takvi predstavljaju jednu bitnu karakteristiku koja dovodi u pitanje surov i nečastan način ratovanja u ranom novom vijeku. Štoviše, činjenica da su i obični krajišnici (*Gemeiner*) koristili ovu mogućnost svjedoči o tome da su raspolagali dovoljnim financijskim sredstvima kako bi proveli ovaj plan u djelo.

⁷³⁹ Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung“, 160-161.

⁷⁴⁰ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷⁴¹ Isto.

⁷⁴² „Aus der Preyßischen Gefangenschaft sich selbst rantionirte“. Isto.

Tijekom srpnja i kolovoza krajišnici su nastavili s napadima na pruske kolone koje su se povlačile prema Saskoj, a potom su počeli izvršavati i napade preko češko-saske granice na pruske pozicije.⁷⁴³ Britanske novine su sa zanimanjem pratile ove pothvate usmjerene protiv njezine pruske saveznice. Spominju se napadi krajiških trupa pod Laudonovim vodstvom na pruske transportne brodove koji su plovili od Leitmoritza, gdje se okupila glavina pruskih snaga nakon poraza kod Kolína, do Dresdena.⁷⁴⁴ Donose se i vijesti o krajiškim napadima na saski teritorij,⁷⁴⁵ a zanimljivo je da su im se u tim pohodima ponekad pridruživali čak i lokalni seljaci.⁷⁴⁶

Ti pothvati koji su značajno oslabili logističku snagu Fridrikove vojske bili su i od presudnog značaja za Laudonovu vojnu karijeru. On je 21. kolovoza napustio 1. bataljun Ličke pukovnije i prešao u generalski stožer, s obzirom na to da je rezolucijom od 22. kolovoza unaprijeđen u čin general-bojnika. U tom činu sad je postao nadređen pukovniku Veli, s kojim se 1756. godine zaputio na bojište u svojstvu podređenog potpukovnika.⁷⁴⁷ Međutim, iako se službeno odvojio od krajiške pukovnije, Laudon je i dalje nastavio koristiti krajišnike u daljnjim vojnim operacijama.⁷⁴⁸

Osim Laudona, i drugi časnici Ličke krajiške pješačke pukovnije istaknuli su se tijekom ovoga vojnog pohoda. Braća Pavao i Juraj Rukavina iz Trnovca postali su vitezovi Reda Marije Terezije, što im je osiguralo i plemićku povelju od Marije Terezije.⁷⁴⁹ Uvidom u vojne popise može se uočiti da se Pavao u činu satnika nalazio se u sklopu 3. kolone koja je sudjelovala u bitci kod Kolína, gdje je vjerojatno i on stekao vojne zasluge. Njegov brat Juraj bio satnik u 2.

⁷⁴³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 7; HDA-ZR-881-618, 53-54. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 427.

⁷⁴⁴ *The Manchester Mercury* (Manchester), on-line verzija, 9. 8. 1757., 2, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Leeds Intelligencer* (Leeds), on-line verzija, 9. 8. 1757., 2, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Sussex Advertiser* (Lewes), on-line verzija, 25. 7. 1757., 4 pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *Pue's Occurrences* (Dublin) on-line verzija, 26. 7. 1757., 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁴⁵ *The Sussex Advertiser* (Lewes), on-line verzija, 1. 8. 1757., 2, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁴⁶ *Pue's Occurrences* (Dublin), on-line verzija, 2. 8. 1757., 1-2, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁴⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481. Iste godine Laudonu je dodijeljen i Veliki križ Reda Marije Terezije. Szabo, *The Seven Years' War*, 128; Wrede, *Geschichte der k.u.k. Wehrmacht*, sv. 5, 258.

⁷⁴⁸ Eggenberger tvrdi da je odlaskom Laudona zapovjedništvo nad 1. ličkim bataljunom preuzeo bojnik Joseph Lezzeni. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 54. U vojnoj listi za kolovoz taj se časnik spominje u 2. bataljunu na funkciji zapovjednika satnije, dok je bojnik Worberg očito zapovijedao cijelim bataljunom. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷⁴⁹ Enver Ljubović, „Bunjevačka plemićka i časnička obitelj Rukavina“, *Senjski zbornik* 31 (2004): 49. Ljubović navodi da je iz te obitelji poteklo čak 58 viših i nižih časnika te tri generala, što je jedinstven primjer u hrvatskoj povijesti. Ljubović, „Bunjevačka plemićka i časnička obitelj Rukavina“, 50.

bataljunu te se vjerojatno istaknuo tijekom bitke kod Praga ili u okršajima tijekom opsade toga grada ili progona pruske vojske tijekom jeseni te iste godine.⁷⁵⁰

Krajem kolovoza Laudon je sa svojim postrojbama ušao dublje u saski teritorij gdje je nastavio nanositi materijalnu štetu pruskoj vojsci, poput pljačkanja skladišta žita kod Roßweina. Međutim, Laudon je istovremeno nastojao steći naklonost saskih stanovnika. Tako je dio zaplijenjenih žitarica prodao po dvostruko nižoj cijeni, a ostatak je podijelio ženama i djeci saskih vojnika.⁷⁵¹ Dana 29. kolovoza Laudon se nalazio u Freibergu s 4.000 vojnika, među kojima se spominju i krajišnici. U tome i obližnjim mjestima Laudon je naložio stanovnicima da više ne šalju doprinose u Torgau, gdje su se nalazili Prusi, već da ih uplaćuju Austrijancima koji će ih upotrijebiti za potrebe poljskoga kralja.⁷⁵²

Pothvati ove vrste, usmjereni prema slabljenju pruske logistike, imali su značajan utjecaj na stvaranje negativne percepcije o vojnicima, ponajviše krajiškim koji su najčešće bili zaduženi za izvršavanje ovih djela. Međutim, kao i u prošlom ratu, mogu se naći primjeri koji pobijaju te stereotipe. Takav je slučaj bio s francuskim husarima koji su pljačkali Erfurt, kako to opisuju vijesti iz Gothe datirane 17. rujna. Izvješće također navodi da je poslije njih do dvorca stigao Laudon sa svojim krajišnicima kojima je naložio da unište tamošnji arsenal. Nakon što su uvidjeli da su ih Francuzi već pretekli, povukli su se u savršenom redu, na veliko iznenađenje neimenovane vojvotkinje, koja je bila u strahu da će opljačkati dvorac.⁷⁵³ Ovaj primjer pokazuje da krajišnici nisu bili neobuzdani vojnici koji su svojevóljno izvršavali pljačkaška djela, već su se pokoravali naredbama svojih zapovjednika. Iako se ne navodi o kojim se krajiškim skupinama radilo, može se pretpostaviti da su se s Laudonom nalazile barem pojedine ličke satnije, vjerojatno grenadiri, koje Bleckwenn spominje u Gothi u rujnu s njihovim karakterističnim krznenim šeširima (*Bärenmützen*).⁷⁵⁴

Novinske vijesti iz ovoga vremena donose još neke primjere koji demonstriraju časno ponašanje među ratnim suparnicima. Tako je krajem rujna zabilježen slučaj u kojem je pruski kralj vratio

⁷⁵⁰ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷⁵¹ *Jackson's Oxford Journal* (Oxford), on-line verzija, 17. 9. 1757., 2, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁵² *The Manchester Mercury* (Manchester) on-line verzija, 13. 9. 1757., 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Leeds Intelligencer* (Leeds), on-line verzija, 13. 9. 1757., 1., pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Saski knez izbornik Friedrich August II. (1733.-1763.) bio je ujedno i vladar Poljsko-Litavske Unije kao August III. (1734.-1763.).

⁷⁵³ „... The Dutchess, who took it for granted they would plunder the Castle, was in the utmost Fright; but they were wrong'd; for upon the whole they behave well, and their General is very humane“. *The London Gazette* (London) on-line verzija, 1. 10. 1757., 3, pristup ostvaren pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>.

⁷⁵⁴ Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung“, 154.

Laudonu potvrdu o njegovom promaknuću u čin generala, pritom mu čak izražavajući čestitke zbog toga napredovanja, a Nádasdyju potvrdu o njegovom banskom imenovanju koja se nalazila među njegovom prtljagom koju su Prusi zaplijenili.⁷⁵⁵ Zanimljivo je činjenica da je Nádasdy, koji je na poziciju bana imenovan još 1756. godine, potvrdu o tom imenovanju nosio sa sobom tijekom vojnih pohoda.

Dok je Laudon bio angažiran u vojnim operacijama na zapadu, glavnina ličkih snaga pod vodstvom pukovnika Vele sudjelovala je u borbama u Šleskoj. Dana 7. rujna podmaršal Karl Maria Raimund vojvoda Arenberg i ban Nádasdy napadaju pruske snage koje su brojile 13.000 vojnika na brežuljku blizu grada Moys, jugoistočno od Görlitza. Austrijskim snagama pošlo je za rukom da natjeraju Pruse u bijeg i zauzmu njihove položaje na uzvisinama. Tom prilikom pruskom generalu Zietenu nije uspjelo izvesti s konjicom i teškim topništvom napad na lijevo austrijsko krilo koje su uporno branile malobrojnije snage od oko 2.000 krajišnika i husara.⁷⁵⁶ Upravo se na tom krilu, prema Eggenbergerovom tumačenju, nalazio Velin lički bataljun.⁷⁵⁷ Ova pobjeda bila je značajna jer je austrijskim snagama otvorila put u Šlesku.⁷⁵⁸

U listopadu 1757. godine 1. lički bataljun se zaputio prema domovini, ali stožerni časnici i drugo vojno osoblje ostali su na bojištu s preostalim ličkim snagama. Toga mjeseca zabilježeno je ukupno devet prelazaka iz 1. bataljuna u 2. i 3. bataljun, a od toga petorica iz pukovnijskog stožera. U 3. bataljunu našli su se pukovnik Vela, katolički kapelan Ivan Čorić i vozar Tomas Bogdanić, dok su u 2. bataljun prešli opskrbnik Georg König, podliječnici Johann Lamprecht, Anton Ekenfels i Joseph Hauter te pukovnijski bubnjar Ivan Orlović. U 2. bataljun su također prešli prekobrojni natporučnik Guardiola, potporučnik Jacob Reschenkeder, potporučnik Petar Tomljanović, koji se istaknuo u bitci kod Moysa, kao i furir Leopold Gscheidter, dok je furir Ignaty Schmid prešao u 3. bataljun.⁷⁵⁹ Radilo se o pozicijama koje su bile važne kako za rukovođenje, tako i za pravilno funkcioniranje cjelokupne postrojbe, ali također ne treba niti zanemariti vlastite ambicije pojedinaca koji su možda nastojali ostvariti napredovanje u vojnoj hijerarhiji.⁷⁶⁰

⁷⁵⁵ *The Sussex Advertiser* (Lewes) on-line verzija, 17. 10. 1757., 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁵⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 72.

⁷⁵⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 7; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 54-55.

⁷⁵⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 428. Usp. Bauer, *Sjaj i tragika*, 69-70.

⁷⁵⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷⁶⁰ Iako su furiri uglavnom bili zaduženi voditi brigu oko opskrbi pojedine satnije, oni su prema Scherzerovoj odluci od 14. siječnja 1751. godine također mogli postati časnici na temelju zasluga. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 40.

Preostali dio ove vojne godine lički su krajišnici sudjelovali u borbama na teritoriju Šleske. Prilikom austrijskog juriša na Schweidnitz (Świdnica), 12. studenog, lički i drugi krajišnici su izveli lažni napad na obližnje redute, dok su glavne austrijske snage napadale ovu čvrstu šlesku utvrdu zvijezdolikog oblika. Nakon predaje Schweidnitza, među austrijskom posadom koja je smještena u okupiranu utvrdu našli su se i lički krajišnici.⁷⁶¹ Nedugo zatim, 22. studenog, glavna austrijska vojska pod zapovjedništvom princa Karla Lotarišnog ostvarila je pobjedu na Prusima kod Breslaua, što je rezultiralo prelaskom i ove šleske utvrde u austrijske ruke.⁷⁶² Ipak, pruski kralj nije dopustio habsburškim snagama da se učvrste na šleskom tlu, već se nakon pobjede kod Rossbacha u Saskoj, gdje je 5. studenog nanio težak poraz združenim vojnim snagama Kraljevine Francuske i Svetoga Rimskog Carstva,⁷⁶³ zaputio prema istoku. Do bitke s vojskom princa Karla došlo je 5. prosinca kod Leuthena (Lutynia). Za vrijeme bitke lički krajišnici nalazili su se na desnom krilu austrijske vojske. Fridrik II. se ponovno poslužio svojim vojno-taktičkim umijećem, hineći napad na austrijski desni bok što je natjeralo Austrijance da ojačaju to krilo, a potom napadajući oslabljeno lijevo austrijsko krilo s namjerom da se zakrili cijela austrijska vojska. Austrijanci su pretrpjeli težak poraz, nakon kojega su bili prisiljeni na predaju utvrde Breslau i povlačenja iz Šleske.⁷⁶⁴

4.2.4. Vojni pohod 1758. godine

Na početku ove ratne godine u britanskim novima može se pronaći vrlo zanimljiva vijest iz Beča, datirana 11. siječnja. Tamo su stigli zapovijedajući general Varaždinskog generalata general-bojnik Philipp Levin Beck te zapovijedajući general Karlovačkog generalata i vlasnik-pukovnik Ličke pukovnije grof Petazzi. Obojica su trebala ostati u habsburškoj prijestolnici do 20. siječnja kada će se odvijati razmjena ratnih zarobljenika.⁷⁶⁵ Naime, ova dva generala bila su zarobljena prilikom austrijskog poraza kod Leuthena, ali, kao što se iz novinskih vijesti može uočiti, nedugo zatim im je omogućeno da se vrate na habsburški teritorij prije nego što je izvršena službena razmjena. Radilo se o uobičajenom fenomenu ranonovovjekovnog ratovanja,

⁷⁶¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 7; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 55. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 432.

⁷⁶² Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke*, 26-27.

⁷⁶³ Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća postojale su dvije vojske unovačene s prostora Svetoga Rimskog Carstva: careva stajaća vojska (*Kaiserliche Armee*) i vojska koju su financirali staleži Carstva (*Reichsarmee*). Detaljnije o tome, vidi: Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 92-95.

⁷⁶⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 8; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 55-57. Usp. Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke*, 27; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 433. Detaljnije o ovoj bitci vidi: Black, *European Warfare*, 134; Marston, *The Seven Years' War*, 42-44.

⁷⁶⁵ *Jackson's Oxford Journal* (Oxford), on-line verzija, 4. 2. 1758., 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

koji se često primjenjivao kako bi zarobljenicima omogućio da prikupe potrebna novčana sredstva za svoj otkup, pri čemu je kodeks časti jamčio ispunjenje njihovih obveze.

Približavanjem proljeća Fridrik II. je namjeravao provesti u djelo svoj vojni plan za ovu godinu, koji se sastojao od zauzimanja Schweidnitz, posljednje šleske utvrde u austrijskim rukama, a potom invazije na Moravsku.⁷⁶⁶ U ožujku je započela opsada navedene šleske utvrde, a za to vrijeme je kraljev mlađi brat, princ Heinrich, poduzimao upade u Češku kako bi odvratio austrijske snage od obrane Moravske. U to vrijeme glavnina austrijske vojske bila je smještena u zimskom logoru između Skalitz (Češská Skalice) i Trautenau (Trutnov), a Laudanove krajiške trupe su napadale pruske pozicije u Šleskoj.⁷⁶⁷ Britanske novine spominju jedan okršaj kod mjesta Liebau (Lubawka), u kojem su poginula dva krajiška časnika, jedan narednik i dva lička krajišnika.⁷⁶⁸

Nakon pada Schweidnitz, 16. travnja, krajiške trupe koristile su se kako bi usporile napredovanje Prusa. Krajem travnja Prusi su prevozili svoje peći (*Back-Ofen*) iz Reichenbach (Dzierżoniów) prema Gottersbergu (Boguszów-Gorce) i Landeshutu (Kamienna Góra), blizu moravske granice. General-bojnik Joseph Brentano predvodio je 20. travnja napad na pruske pozicije kod mjesta Liebau, južno od pozicija gdje su se nalazile pruske peći. Među njegovim snagama nalazili su se križevački i đurđevački krajišnici te lički krajišnici pod vodstvom bojnika Lezzeyja. Napad je bio uspješan, što potvrđuje činjenica da je zarobljeno dva topa, dva bojnika, pet časnika i 47 vojnika.⁷⁶⁹

Ipak, napredovanje pruske vojske nije se moglo zaustaviti. Ulaskom na moravski teritorij Fridrik II. se s vojskom od 55.000 ljudi zaputio prema središtu te pokrajine, Olmützu (Olomouc), koje je počeo opsjedati 5. svibnja. Maršal Daun je sa svojim snagama gotovo jednakog broja bio smješten kod Gewitscha (Jevíčko), južno od grada, ali nije se odlučio na izravan sukob s pruskom vojskom, iščekujući pomoćne snage svojih francuskih i ruskih saveznika.⁷⁷⁰ Za to vrijeme austrijska strana je ipak nastojala na razne načine ometati prusku opsadu, pri čemu su se koristile krajiške vojne sposobnosti.

⁷⁶⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 136.

⁷⁶⁷ Isto, 138.

⁷⁶⁸ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line verzija, 28. 3. 1758, 1, pristup ostvaren 24. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁶⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 8; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 58; *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line verzija, 26. 4. 1758, 15, pristup ostvaren 6. 3. 2017., <http://anno.onb.ac.at/>. Vaniček spominje i otočke krajišnike što upućuje na mogućnost da su oni bili priključeni ličkim snagama kako bi bio uravnotežen broj krajišnika iz pojedinog generalata. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 435-436.

⁷⁷⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 8; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 58-59.

Jedna lička satnija posebno se istaknula akcijama na samom početku opsade. Satnik Franz Zischka Trocznov 6. je svibnja izveo napad na neprijateljski položaj kod Czelakowitza (Čelákovice) i preoteo 100 konja, a potom je napao i Wischau (Vyškov) gdje je zarobio 18 vojnika i preoteo 30 konja.⁷⁷¹ Sljedeći mjesec lički krajišnici su ponovno izvodili napade na pruske položaje u okolici Olmütza. Sredinom lipnja poduzeti su napadi na pruske pozicije kod mjesta Holitz⁷⁷² i Wisternitz (Velká Bystřice). U tim pothvatima sudjelovali su lički krajišnici pod zapovjedništvom pukovnika Vele, a pridružili su im se i varaždinski krajišnici.⁷⁷³ Lički su krajišnici također 21. lipnja pomogli general-bojniku Augustu Bülowu da se s 1.300 vojnika ubaci u utvrdu.⁷⁷⁴

Krajem lipnja iz Troppaua (Opave) upućena je pruska kolona od nekoliko tisuća kola koja su prevozila streljivo, hranu i druge vojne potrepštine potrebne za nastavak opsade Olmütza. Doznajući za taj potez, maršal Daun je povjerio Laudonu i general-bojniku Josipu Šiškoviću zadatak presretanja te kolone. U svakom od ova dva zbora nalazile su se krajiške trupe, a Eggenberger navodi da su se u sklopu Laudonovog zbora nalazila dva lička bataljuna.⁷⁷⁵ Sveukupan broj vojnika u oba ta austrijska zbora iznosio je između 10 i 13 tisuća vojnika, dok je pruski konvoj branilo 9.000 vojnika, a pruski kralj im je ususret uputio još 4.000 vojnika pod generalom Zietenom.⁷⁷⁶ Prvi austrijski napad na pruski konvoj izveo je Laudon 28. lipnja kod mjesta Guntersdorf (Guntramovice), ali zbog brojčano nadmoćnijih pruskih snaga nije uspio ostvariti konačnu pobjedu, već samo usporiti kretanje kolone. Dva dana potom kod mjesta

⁷⁷¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 8; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 58. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 436. Krajišnici iz Đurđevačke pukovnije koji su se nalazili u sastavu posade Olmütza, vršili su napade na pruske položaje ispred utvrde i tako ometali izgradnju rovova uz pomoć kojih bi se Prusi mogli približavati zidinama. Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke pukovnije*, 29. Eggenberger navodi da je Zischka Trocznov u činu bojnika krajem 1758. godine predvodio lički bataljun tijekom vojne akcije kod Reichenbacha na sasko-češkoj granici, prilikom čega je smrtno ranjen pao u neprijateljsko zarobljeništvo („...tödtlich verwundet in Gefangenschaft gerieth“). HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 10; HR-HDA-881-ZR, inv. br. str. 618, str. 63. U sačuvanim vojnim popisima Ličke pukovnije taj se časnik ne spominje, a u vojnom shematizmu za 1758. godinu naveden je u činu bojnika, ali u Otočkoj pukovniji. AT-OeStA/KA – Zentralstellen (dalje: ZSt) – Wiener Hofkriegsrat (dalje: HKR) – Sonderreihen (dalje: SR) – Armee-Schemata (dalje: AS) – Akten – Hauptreihe (dalje: HR), kut. 3. Naveden je i u vojnim listama Otočke pukovnije za 1758. godinu. Početkom lipnja te godine unaprijeđen je iz čina satnika u čin drugoga bojnika (2. *Obristwachtmeister*), a istoga se mjeseca pridružio otočkom bataljunu iz redova dobrovoljaca (*Freywilligen*). U istoj pukovniji se spominje još 1763. godine u činu potpukovnika. HR-HDA – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova (dalje: ZM), inv. br. ZM 54/134, br. svitka D-1351. Stoga, radilo se o časniku Otočke pukovnije, ali ne isključuje se mogućnost da je predvodio ličke krajišnike, barem dok je služio kao dobrovoljac, što još jednom potvrđuje činjenicu o krajiškim postrojbama miješanog sastava.

⁷⁷² Današnja gradska četvrt Olomouca, Holic.

⁷⁷³ Eggenberger navodi da su lički krajišnici napali pruske položaje kod Wisternitza toliko neprimjetno da neprijatelj nije stigao upotrijebiti svoje topove. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 9; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 59. Usp. Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke*, 29; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 439-440.

⁷⁷⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 441.

⁷⁷⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 9; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 60. U Laudonovom zboru nalazili su se još i križevački te gradiški bataljun. Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke pukovnije*, 29; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 441.

⁷⁷⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 442.

Dormstadt (Domašov nad Bystřicí) general Šišković je zajedno s Laudonom poduzeo drugi napad koji se pokazao odlučujućim. Britanske novine *The Scots Magazine* objavile su opis ovoga događaja iz dnevnika vojske maršala Dauna. Prema tim navodima preotet je znatan broj kola, pri čemu su ona koja su prevozila streljivo dignuta u zrak. Austrijski gubitci iznosili su samo 500 ljudi, dok su Prusi izgubili oko 2.000 ljudi, a zarobljena su dva stožerna časnika, 28 časnika i dva grenadirski bataljuna.⁷⁷⁷

Zbog gubitka ove prijeko potrebne opskrbe pruski je kralj bio prisiljen prekinuti opsadu 2. srpnja i narediti povlačenje prema Šleskoj. Kao i prošle godine krajišnici su ponovno bili zaduženi uznemiravati pruske trupe prilikom tog povlačenja. U tim pothvatima sudjelovale su nove, svježe postrojbe Ličke pukovnije, koje su 1. srpnja prolazile kroz Beč.⁷⁷⁸ Krajem srpnja pukovnik Vela je predvodio napad na predgrađe Königrätza (Hradec Králové) u kojemu je bila smještena pruska reduta. Prema opisu iz novinskog članka njegovi su krajišnici isprva zapucali iz svojih mušketa, a potom su sa sabljama jurišali na neprijatelja. U članku je istaknuta činjenica da su krajišnici sasjekli svakog tko im se našao na putu, a k tome su preoteli tri topa i kola sa streljivom.⁷⁷⁹

U isto vrijeme dio ličkih snaga bio je raspoređen uz češko-sasku granicu, gdje su 31. srpnja zajedno s gradiškim krajišnicima branili češki teritorij od pruskog napada. Iako su krajišnici pružili žilav otpor, na kraju su ipak bili prisiljeni na povlačenje.⁷⁸⁰ Za to vrijeme pukovnik Vela je nastavio s napadima na pruske trupe koje su se iz Moravske povlačile prema Šleskoj. Vela je potom prešao na šlesko područje, a prema vijestima objavljenim u Pragu 30. kolovoza, našao se u okolici Frankfurta na Odri, gdje je ubirao ratnu kontribuciju.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line verzija, 3. 7. 1758., 38, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Vaniček donosi nešto veće brojke u austrijsku korist, a među zarobljenima navodi i zapovjednika kolone, general-bojnika Georga Ludwiga Putkammera. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 444.

⁷⁷⁸ *The Derby Mercury* (Derby), on-line verzija, 21. 7. 1758., 2, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Manchester Mercury* (Manchester), on-line verzija, 25. 7. 1758., 4, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁷⁹ *The Manchester Mercury* (Manchester), on-line verzija, 22. 8. 1758., 2; pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line verzija, 22. 8. 1758., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Eggenberger ne navodi njihovu nemilosrdnost u ovoj akciji, već samo činjenicu da su zarobili 28 pruskih vojnika. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 9; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 60-61.

⁷⁸⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 9; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 61. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 446.

⁷⁸¹ *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line verzija, 21. 9. 1758., 2, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

Vojne akcije ove vrste bile su vrlo važan faktor koji je utjecao na konačnih ishoda rata jer je uskraćivanjem resursa onemogućavao neprijateljskoj strani da nastavi s vojnim operacijama. Naravno, ne treba niti zanemariti ratni plijen kao važan motivirajući faktor za same vojnike, bez obzira radilo se o krajišnicima ili pješacima linijskih pukovnija.⁷⁸² Međutim, za časnike na rukovodećim pozicijama ovi su pothvati također otvarali mogućnost za napredovanjem. Kao što je Laudon u prethodnoj godini ostvario čin general-bojnika, ponajviše zahvaljujući uspješnim operacijama karakterističnim za „mali rat“, ove godine je Vela ostvario napredovanje na isti način. Od jeseni ove godine on će se u izvorima navoditi u činu general-bojnika, što je nesumnjivo bio rezultat njegovog sudjelovanja u akcijama kod Guntersdorfa, Dormstadta, Königrätza i drugih mjesta.⁷⁸³

Očito su i drugi stožerni časnici Ličke pukovnije prepoznali u ratu priliku za ostvarivanje napretka u vojnoj karijeri. Prema vojnom popisu za prosinac 1758. godine može se uočiti da je znatan broj njezinih stožernih časnika bio na bojištu. Kao takvi navedeni su potpukovnik Vukasović, bojnik Petar Zelenković i Ogara, pa čak i časnici koji su bili u kategoriji prekobrojnih, poput potpukovnika Worberga i bojnika Lezzenija.⁷⁸⁴ S obzirom na to da ih je bio prevelik broj, neki od njih su bili dodijeljeni drugim krajiškim postrojbama. Tako se u shematizmu za 1758. godinu potpukovnik Vukasović spominje na poziciji pukovnika Slunjske pukovnije,⁷⁸⁵ a bojnik Lezzeni na istoj toj poziciji u Otočkoj pukovnji,⁷⁸⁶ dok je potpukovnik Worberg predvodio ličke snage nakon Velinog promaknuća. Ovaj slučaj pokazuje da Lička pukovnija nije bila posebna samo po brojnosti raspoloživih ratnika, već i po ambicioznosti časničkog kadra.⁷⁸⁷ Jednako tako dodjeljivanje ličkih časnika drugim krajiškim postrojbama svjedoči o povezanosti između karlovačkih krajiških pukovnija, naročito onih susjednih, poput

⁷⁸² Monika Vojvodić-Andričević, „Slika Sedmogodišnjega rata u pismima grofa Petra Troilla Sermagea“, u: *Gazophylacium: časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku* 12 (2007), br. 3-4: 82-84.

⁷⁸³ Eggenberger navodi da je Vela promaknut u taj čin već krajem srpnja, ali vjerojatno se to dogodilo tek u jesen, s obzirom da ga je prema odredbi od 2. studenog 1758. godine na položaju pukovnika Ličke pukovnije zamijenio Maximilian Pellican. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 9; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 61; AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁷⁸⁴ Isto.

⁷⁸⁵ Tu funkciju će službeno preuzeti u veljači 1759. godine. Isto.

⁷⁸⁶ AT-OeStA/KA-ZSt-HKR-SR-AS-Akten-HR, kut. 3.

⁷⁸⁷ Ostvarivanje napredovanja tijekom rata bila je i glavna preokupacija Petra Troilla grofa Sermagea, koji je te godine bio potpukovnik II. banske krajiške pukovnije. U pisama svojoj supruzi, Ani grofici Drašković, više puta je isticao svoj napor u lobiranju za ostvarivanje višeg vojnog ranga. Tek u prosincu 1760. godine Sermage je postao pukovnik, a u prosincu 1761. general-bojnik. Usp. Alojz Jembrih, *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama 1758.*, pisma s njemačkog preveo Mario Dužević (Zagreb: Multiart; Udruga Pinta, 2000), 65, 70-71, 77-78, 83, 87, 89-90, 91-92, 116 bilj. 82; Nataša Štefanec, „Velikaš hrvatskoga sjevera Petar Troilo Sermage (1722. – 1771.)“, u: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, ur. Lovorka Čoralčić et al. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), 40-41; Vojvodić-Andričević, „Slika Sedmogodišnjeg rata“, 85-88.

Ličke i Otočke, što upućuje na mogućnost da su u nekim slučajevima i otočki krajišnici bili obuhvaćeni terminom „lički“ krajišnici.

U jesen su lički krajišnici sudjelovali u jedinoj velikoj bitci koja se odigrala ove ratne godine. Austrijska vojska po vodstvu maršala Dauna upala je u Sasku i sukobila se s Prusima 14. listopada kod sela Hochkirch. Vaniček navodi da se u zboru general-bojnika Vele nalazilo 2.279 ličkih krajišnika i husara, dok je 4.237 gradiških, đurđevačkih i križevačkih krajišnika bilo dodijeljeno podmaršalu Laudonu.⁷⁸⁸ Međutim, u djelu u kojem se detaljno prate vojni pothvati pruskog kralja Fridrika II., objavljenog od strane Velikog stožera njemačke vojske početkom XX. stoljeća, priložen je drugačiji raspored snaga austrijske vojske uoči navedene bitke. Tako se u Laudonovom zboru nalazilo ukupno 6.700 krajišnika, uključujući banske, ogulinske, slunjske, križevačke i đurđevačke, dok je drugi zbor kojim je zapovijedao podmaršal Christoph markgrof Baden-Durlach brojio 2.000 krajišnika, točnije banske, ličke, otočke i ogulinske, te 300 slavonskih husara.⁷⁸⁹ Prednost svakako treba dati ovom drugom izvoru koji je informacije crpio iz arhivske građe, dok nije sasvim sigurno koji su Vaničeku bili izvori podataka.

Bitka je započela rano ujutro iznenadnim napadom na pruski logor koji su izveli Laudonovi krajišnici. Tijekom ostatka dana odvijale su se borbe oko sela, pri čemu su krajišnici bili korišteni za izvođenje krilnih napada na pruske snage.⁷⁹⁰ Prusi su izgubili oko 9.000 vojnika, odnosno trećinu njihovih snaga, uključujući i maršala Jamesa Keitha, kao i znatan broj topova te kola sa streljivom. No, austrijski gubitci su bili također znatni: više od 7.000 poginulih i ranjenih.⁷⁹¹ Ova bitka pridonijela je negativnom poimanju krajišnika, prvenstveno zbog pokolja pruskih vojnika koji su spavali u svojim šatorima. Osim toga, Basset naglašava krajišku neutaživu želju za pljačkom koja ih je odvratila od potjere za pruskim trupama i time onemogućila potpuno uništavanje pruske vojske.⁷⁹² Za Duffyja simbol krajiškog barbarstva predstavlja golo tijelo maršala Keitha, koje je bilo prekriveno crvenim ogrtačem, jednim od prepoznatljivih krajiških odjevnih predmeta.⁷⁹³ No, upitno ostaje odgovaraju li takve generalizacije doista povijesnoj zbilji. Vrlo sličan bio je slučaj proslave pobjede pruskih husara nakon pobjede kod Praga prethodne godine, koji ih je jednako tako spriječio da krenu u potjeru za austrijskim trupama, ali takvo ponašanje ipak je bilo prihvatljivo pruskom generalu Zietenu.

⁷⁸⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 448.

⁷⁸⁹ *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 8. Band: Zorndorf und Hochkirch*, prir. Großer Generalstab (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1910), Prilog 20b.

⁷⁹⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 448-450.

⁷⁹¹ Detaljnije o ovoj bitci vidi: Basset, *For God and Kaiser*, 143-145; Marston, *The Seven Years' War*, 55.

⁷⁹² Basset, *For God and Kaiser*, 144-145.

⁷⁹³ Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 191-192.

Stjecanje ratnog plijena smatralo se jednim od uobičajenih oblika nagrade za izlaganje vojnika životnim opasnostima koje su bile najizraženije u slučajevima izravnog sukoba s neprijateljem.

4.2.5. Vojni pohod 1759. godine

Na početku 1759. godine u britanskim se novinama može uočiti kritika koja je upućena austrijskoj strani zbog njezine nemogućnosti niti da osvoji i zadrži teritorij na području Saske i Šleske niti da se suoči s pruskim kraljem. Štoviše, taj neuspjeh čini većim činjenica da Habsburška Monarhija raspolaže s brojnou vojskom od oko 200.000 vojnika, kao i dodatnim pomoćnim snagama koje su navedene kao *Pandours*, *Croats* i *Lycanians*.⁷⁹⁴ Ovaj zadnji podatak otkriva da su lički krajišnici još uvijek zadržali svoju posebnost kao vojna skupina, ali isto tako upozorava da su se pod terminom *Lycanians* mogle skrivati i neke druge krajiške skupine s prostora Karlovačkog generalata koje su se borile zajedno s krajišnicima Ličke pukovnije.

U 1759. godini austrijske vojne snage bile su raspoređene na više mjesta. Glavna vojska pod zapovjedništvom maršala Dauna štitila je brdovite prijelaze nasuprot Šleske.⁷⁹⁵ Tamo se spominju i lički su krajišnici koji su zajedno s pripadnicima Otočke pukovnije i karlovačkim husarima sudjelovali u manjim okršajima s Prusima na moravsko-šleskoj granici.⁷⁹⁶ Jedan zaostali odred od 271 ličkih i otočkih krajišnika spominje se na šleskom području kod mjesta Arnoldsdorf (Jarnoltówek) gdje su ih zatekle snage pruskog kralja početkom svibnja. Dana 6. svibnja te mješovite ličko-otočke snage i karlovački husari brane svoje pozicije od pruskog napada kod sela Hennersdorf (Jindřichov).⁷⁹⁷

Jedan dio ličkih krajišnika nalazio u sklopu carske vojske pod vodstvom Friedricha Michaela princa Pfalz-Zweibrücken-Birkenfelda koja je bila smještena u zapadnoj Češkoj gdje je sprječavala upade Fridrikovog brata, princa Heinricha, iz Saske. Lički krajišnici nalazili su se u sklopu prethodnice pod podmaršalom Andrásom grofom Hadikom de Futakom, koja je brojila oko 8.000 krajišnika iz Ličke, Ogulinske, Slunjske, Križevačke i I. banske pukovnije te

⁷⁹⁴ *The Leeds Intelligencer* (Leeds) on-line verzija, 23. 1. 1759, 1, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), on-line verzija, 23. 1. 1759, 2, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line verzija, 1. 1. 1759., 37, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁷⁹⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 10; HDA-ZR-881, inv. br. 618, str. 64.

⁷⁹⁶ Krajišnici su štitili granicu prema Šleskoj još od kasne jeseni 1758. godine, kako to navodi grof Sermage u jednom svojem pismu datiranom 27. studenog 1758. godine. Jembrih, *Grof Sermage*, 83.

⁷⁹⁷ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 450-451.

karlovačkih husara.⁷⁹⁸ Lički bataljun pod vodstvom bojnika baruna Scheredinga borio se 7. lipnja zajedno s križevačkim krajišnicima kod mjesta Hof na bavarsko-češkoj granici gdje je branio tamošnji most i tjesnac. Isprva su krajišnici uspješno odbijali neprijatelja, ali su na kraju bili prisiljeni na povlačenja nakon što su Prusi započeli s topovskom paljbom.⁷⁹⁹ Pruski prodor koji je potom uslijedio potisnuo je cijeli austrijski zbor general-bojnika Brentana, u kojem su bile dvije spomenute skupine krajišnika, sve do češkog mjesta Bresnitsa (Březnice). Međutim, 13. lipnja Brentano je krenuo u protunapad i potisnuo Pruse do Königswaldea (Libouchec) i Basberga (Hora Svatého Šebestiána), a potom i prešao na saski teritorij kod Annaberga.⁸⁰⁰

Dok su austrijske snage bile u obrambenom položaju, ruska vojska pod zapovjedništvom generala (*General en chef*) Petra Semenovicha grofa Saltykova, koja je brojila oko 50.000 vojnika, krajem lipnja privela je potrebne pripreme za pohod kraju te započela s prodorom na pruski teritorij. Istovremeno je poslan austrijski zbor pod Laudonovim zapovjedništvom koji se trebao spojiti s Rusima na rijeci Odri.⁸⁰¹ Prema Eggenbergeru, u tom zboru, koji je brojio ukupno 18.000 vojnika, našli su se jedan lički bataljun i jedna lička grenadirska satnija pod vodstvom potpukovnika Georga Waizmanna (Waiczmann).⁸⁰² Ukupan broj krajiških snaga unutar Laudonovog zbora iznosio je 5.186 vojnika; 811 iz Križevačke, 1.058 iz Ličke, 483 iz Ogulinske, 575 iz Otočke i 2.259 iz Petrovaradinske pukovnije te 689 krajiških grenadira.⁸⁰³

Nakon spajanja Laudonovog zbora s ruskom vojskom, združene rusko-austrijske snage sukobile su se vojskom pruskog kralja 12. kolovoza kod sela Kunersdorfa (Kunowice), nedaleko Frankfurta na Odri. U ovoj bitci Fridrik II. odlučio upotrijebiti svoju uobičajenu taktiku izvođenja lažnog napada na jedno krilo neprijateljske vojske, dok bio glavninu snaga usmjerio da napadne drugo krilo i potom zakrilio neprijateljsku vojsku.⁸⁰⁴ Prema borbenom planu krajiške trupe su se nalazile na krajnjem desnom krilu savezničke vojske.⁸⁰⁵ Cijela saveznička vojska zauzela je povoljan položaj na brežuljcima, što joj je osiguralo dodatnu prednost.

⁷⁹⁸ Isto, 452. Usp. Künzl, *Povijest Križevačke i Durđevačke*, 33.

⁷⁹⁹ HDA-ZR-881, inv. br. 618, str. 64. Tom prilikom zarobljen je križevački pukovnik Mihael Mikašinić. Künzl, *Povijest Križevačke i Durđevačke*, 33.

⁸⁰⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 454-455.

⁸⁰¹ Marston, *The Seven Years War*, 64.

⁸⁰² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 64.

⁸⁰³ *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 10. Band: Kunersdorf*, priredio Großer Generalstab (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1912), 60, Prilog 2.

⁸⁰⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 10; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 65-66.

⁸⁰⁵ *Die Kriege Friedrichs des Großen* 3, sv. 10, Plan 26b.

Bitka je završila savezničkom pobjedom, a odlučujuću prevagu donijela je austrijska konjica predvođena Laudonom koja je natjerala prusku konjicu u bijeg, a potom izvela bočni napad na prusko pješništvo koji je izazvao kaos u pruskim redovima i povlačenje s bojišta. Ipak, cilj potpunog uništavanja pruske vojske nije postignut, a saveznici su i sami pretrpjeli velike gubitke. Pruska strana je na početku bitke brojala oko 50.000 vojnika, a oko 21.000 njih je poginulo, bilo ranjeno ili dezertiralo, odnosno nestalo, dok su Rusi izgubili 14.000, a Austrijanci 2.300 vojnika.⁸⁰⁶

Sačuvana arhivska građa sadrži detaljne podatke o austrijskim gubitcima tijekom ovoga sukoba, koji omogućuju da se utvrde točne žrtve koje su zabilježene u krajiškim postrojbama. Među poginulim krajišnicima Ličke pukovnije zabilježena su samo dvojica, a osmorica su bila ranjena. Od svih krajišnika koji su sudjelovali u ovoj bitci, među kojima se osim ličkih navode otočki, ogulinski, petrovaradinski i varaždinski, Ličani su imali najveće gubitke, dok otočki i petrovaradinski krajišnice nisu imali nikakve gubitke, kod ogulinskih je zabilježen jedan poginuo i dva ranjena, a kod varaždinskih jedan poginuo i četiri ranjena krajišnika. Doduše, petrovaradinski grenadiri, koji su navedeni u posebnoj kategoriji, imali su znatnije gubitke, točnije 26 poginulih, 46 ranjena i 26 nestala. Općenito su grenadirske satnije, njih ukupno osam, imale veće gubitke, ukupno 1.213, od šest linijskih pješćakih pukovnija koje su imale ukupno 494 gubitka. Općenito gledajući, austrijska konjica, unutar koje su se nalazili i karlovački husari, pretrpjela je najveće gubitke koji su iznosili ukupno 2.216 ljudi.⁸⁰⁷ Niska brojka od samo 18 gubitaka kod krajiških pješćaka može se protumačiti njihovom obrambenom ulogom koja nije nužno podrazumijevala direktnu konfrontaciju s neprijateljem te čestu mogućnost korištenja zaklona kao faktora koji je reducirao broj žrtava.

Nakon imenovanja general-bojnikom Vela je nastavio s izvođenjem prepada i drugih sličnih vojnih aktivnosti koje su mu omogućile napredovanje, očito s namjerom da sustigne po činu svog nekadašnjeg podčinjenog časnika u Ličkoj pukovnji. Velin zbor sastavljen od krajiških trupa sudjelovao je u proljeće u napadima na pruske pozicije na prostoru Gornje Lužice. Po Daunovom nalogu potom se pridružio carskim snagama pod zapovjedništvom princa Zweibrückena koji je krajem kolovoza započeo opsjedati Dresden. Sasko sjedište okupirano od strane Prusa još u prvoj godini rata, predalo se carsko-austrijskim snagama 4. rujna. Vela je sljedećeg dana zajedno s Brentanom kod Reichenberga (Libereca) u Češkoj sudjelovao u borbi

⁸⁰⁶ Detaljnije o bitci vidi: Marston, *The Seven Years' War*, 64-66; Szabo, *The Seven Years' War*, 236-239.

⁸⁰⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 694, 1759, VIII, 24. Na ovome se popisu ne spominju lički grenadiri, što dovodi u pitanje Eggenbergerovu tvrdnju da je u Laudonovom zboru bila i lička grenadirska satnija, iako se može raditi o slučaju da nije bila angažirana u ovoj bitci.

s pruskim snagama general-bojnika Johanna Jacoba Wunscha koje su sa zakašnjenjem bile poslone u pomoć pruskim braniteljima u Dresdenu.⁸⁰⁸ Poslije toga Vela se spominje kod Hoyerswerda u Saskoj, gdje ga je 25. rujna iznenadio princ Heinrich. Vela i njegove trupe povukle su se u obližnju šumu gdje su, prema pruskim vijestima, pružile hrabar otpor, ali su ipak na kraju poražene i raspršene. Velik broj vojnika bio je zarobljen, čak njih 1.500 od ukupno 4.000, uključujući i samog Velu.⁸⁰⁹ Eggenberger navodi da je među tim zarobljenicima bili i lički krajišnici, koje je kasnije pruski kralj, zbog njihove izuzetne visine, prisilno uvrstio u svoju tjelesnu stražu.⁸¹⁰

Iako Eggenberger izričito navodi da je jedan dio ličkih krajišnika bio u sastavu Velinog zbora tijekom svih ovih vojnih pothvata,⁸¹¹ tu tvrdnju treba s oprezom prihvatiti. Naime, Vaniček navodi da su u rujnu kod Hoyerswerda u sastavu Velinih snaga bilo oko 3.000 ogulinskih, slunjskih, banskih i brodskih krajišnika te banskih i slavonskih husara.⁸¹² Iste krajiške trupe spominju se u Velinom zboru sredinom kolovoza, kada se lički krajišnici spominju samo u sastavu Laudonovog ekspedicijskog zbora, a u ostalim postrojbama Daunove vojske nema im traga. Doduše, u sastavu miješanih austro-carskih snaga pod vodstvom princa Zweibrückena, spominje se 2.647 krajišnika, iako nije specificirano o kojim krajišnicima je bilo riječ.⁸¹³ Iz sačuvanih vojnih popisa Ličke pukovnije za 1759. godine može se uočiti da se u kolovozu 4.630 od ukupno 6.009 pripadnika Ličke pukovnije u tom trenutku nalazilo na bojištu.⁸¹⁴ Stoga, s obzirom na to da je u sklopu Laudanovog zbora bio samo jedan bataljun, vrlo je vjerojatno da je barem još jedan bio angažiran u borbama na prostoru Saske.

U obzir treba uzeti i mogućnost da su pojedine ličke satnije bile priključene drugim krajiškim bataljunima, tako da Egenbergerove tvrdnje ne treba nužno potpuno odbaciti. Uostalom, ratne prilike imale su često za posljedicu odstupanje od ranije utvrđenih pravila vezanih uz broj i sastav krajiških postrojbi, što je zahtijevalo prilagođavanje određenim okolnostima. To se prije

⁸⁰⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 11; HDA-ZR-881, inv. br. 618, str. 68.

⁸⁰⁹ *The London Gazette* (London), on-line verzija, 9. 10. 1759., 1-2 pristup ostvaren pristup ostvaren 26. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>; *The Scots Magazine* (Edinburgh), on-line verzija, 1. 10. 1759., 29, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. U listopadu su u zarobljeništvo dospjeli lički 2. pukovnik Joseph Klein i otočki potpukovnik Ivan Krstitelj Kalinić nakon pruskog napada na Troppau. Taj podatak sugerira da je jedan dio ličkih postrojbi bio angažiran u obrani moravsko-šleske granice.

⁸¹⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 11; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 69. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 461-462.

⁸¹¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 11; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 68.

⁸¹² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 471.

⁸¹³ *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 11. Band: Minden und Maxen*, priredio Großer Generalstab (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1912), Prilog 12-13, Prilog 14.

⁸¹⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

svoga može uočiti na primjeru broja ličkih krajišnika koji su se ove godine našli na bojištu, što predstavlja veliko odstupanja od pravila.⁸¹⁵ Osim toga, pojedini stožerni časnici Ličke pukovnije, kao što je i ranije bio slučaj, bili su u nekim slučajevima dodjeljivani drugim krajiškim postrojbama, zbog nedostatka časnika potrebnog ranga. Takav je, čini se, bio slučaj s Josephom Kleinom, koji se 1759. godine u vojnim popisima Ličke pukovnije spominje na poziciji 2. pukovnika,⁸¹⁶ a u vojnom shematizmu na poziciji potpukovnika Ogulinske pukovnije.⁸¹⁷ U listopadu je Klein zajedno s otočkim potpukovnikom Ivanom Krstiteljom Kalinićem, pao u zarobljeništvo nakon pruskog napada na Troppau, pri čemu ga Vaniček i Bach navode kao ličkog 2. pukovnika.⁸¹⁸

Kao što primjer bitke kod Kunersdorfa pokazuje, krajišnici nisu snosili velike gubitke u izravnim sukobima. No, to ne znači da nisu bili pošteđeni rana i bolesti koji su često bili veći uzročnici smrtnosti. Iz austrijskih vojnih izvješća može se razabrati kakvo je bilo stanje u tom pogledu s ličkim krajišnicima koji su se nalazili u Laudonovom zboru tijekom listopada i studenog 1759. godine. Prema popisu od 2. listopada oboljeli (*Kranckke*) su bili smješteni u šleskom mjestu Alt Grochwitzu (Grochowice), udaljenom oko 130 km od Kunersdorfa gdje su se borili u kolovozu. Toga dana zabilježen je broj od ukupno 35 oboljelih ličkih krajišnika, od toga 21 nesposobnih i 14 sposobnih za pokret. U popisu od sljedećeg dana zabilježen je broj od 14 oboljelih krajišnika, ali ovaj put zajedno su navedeni lički i otočki krajišnici (*Lücaner und Ottochaner Croaten*) što upućuje na mogućnost da su pojedini odredi Otočke pukovnije bili udruženi s ličkim postrojbama. U opasci na dnu toga dokumenta navedeno je da plaća za 15 otočkih i 17 ličkih krajišnika još nije stigla plaća, što pokazuje brigu vojnih vlasti da krajišnici, kao i drugi vojnici regularno primaju plaća za izvršavanje vojne dužnosti.⁸¹⁹

Prema lokacijama gdje su se nalazili bolesnici tijekom listopada i studenog može se uočiti da su se premiještali prema istoku, dublje na poljski teritorij, odnosno dalje od ratnih zbivanja. Dana 10. listopada zajedno s prtljagom premješteni su iz mjesta Gurau (Góra) u Šleskoj, prema oko 120 km udaljenom poljskom mjestu Kalisch (Kalicz), gdje se spominju 17. listopada. Pritom su brojne skupine karlovačkih krajišnika, točnije bataljun Otočke pukovnije od 512 vojnika i 290 krajišnika Ogulinske pukovnije, angažirani kao pratnja. Osim toga, 36-orici ličkih

⁸¹⁵ Prema Kaseru, tijekom jednog vojnog pohoda na bojištu izvan Vojne krajine našlo bi se nešto više od 2.000 ljudi iz pojedine krajiške pukovnije. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 27-29.

⁸¹⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸¹⁷ AT-OeStA/KA-ZSt-HKR-SR-AS-Akten-HR, kut. 3.

⁸¹⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 480. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 106. Fras, *Cjelovita topografija*, 120.

⁸¹⁹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut 694, 1759, XIII, 33, 34.

krajišnika povjeren je zadatak čuvanja prtljage podmaršala Laudona, kao i nadzor nad zatvorenicima (*in dem Staabs Stockhauß commandirt*).⁸²⁰ Ove dužnosti nesumnjivo svjedoče o visokoj razini povjerenja koje su lički krajišnici uživali kod Laudona koji se nakon odlaska iz Ličke pukovnije nije želio u potpunosti odvojiti i od krajišnika te pukovnije.

Uspoređujući broj oboljelih krajišnika s pripadnicima ostalih linijskih pukovnija, može se uočiti da je taj broj kod krajišnika razmjerno malen. Kod pješačkih linijskih pukovnija, kojih je u listopadu bilo 16, broj oboljelih se kretao između 45 i 80, dok se iz priložene tablice može uočiti da je tako visoki broj zabilježen samo kod krajišnika iz Petrovaradinske pukovnije. Desetog dana mjeseca studenog broj bolesnih ličkih krajišnika iznosio je 25, jednako kao i gotovo mjesec dana ranije. Među njima bio je 1 podliječnik, 1 razvodnik i 23 obična vojnika.⁸²¹ Možda se ta otpornost može protumačiti izloženošću ličkih krajišnika klimi koja je stvarala predispozicije za veću otpornost na hladnoću i bolesti, što ih je svakako činilo vrijednim vojnicima u habsburškoj službi. Izdržljivost Ličana možda se može također uočiti u činjenici da se za tu krajišku skupinu u popisima ne spominje potprega, dok su 8. listopada, primjerice, petrovaradinski krajišnici raspolagali s 12 konja iz Šleske, a važardinski s četiri konja iz Poljske, pet iz Saske i dva iz Šleske.⁸²² Bolesti ili rane ličkih krajišnika očito nisu bile toliko ozbiljne da bi zahtijevale da budu prevezeni kolima.

⁸²⁰ „In dem Staabs Stockhauß commandirt“. AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 694, 1759, XIII, 45.

⁸²¹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 694, 1759, XIII, 46.

⁸²² Isto, 1759, XIII, 35.

Tablica 7. Popis oboljelih krajišnika u sklopu Laudonovog zbora tijekom listopada i studenog 1759. godine

lokacija	datum	krajišnici	broj bolesnih
Alt Grochwitz (Grochowice, Šleska)	2. X. 1759.	lički	35
Gurau (Góra, Poljska)	8. X. 1759.	lički	19
		petrovaradinski	66
		varaždinski	12
Kalisch (Kalisz, Poljska)	17. X. 1759.	lički	25
		petrovaradinski	100
		varaždinski	15
Sampolno (Poljska)	10. XI. 1759.	otočki	19
		lički	25
		petrovaradinski	76

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut 694, 1759, XIII, 33, 35, 46.

U mjesecu listopadu na poljskom tlu nalazili su se i drugi odredi Ličke pukovnije, kao i krajišnici Varaždinskog generalata. Na temelju priložene tablice može se uočiti da je glavnina ličkih snaga bila smještena nedaleko mjesta Wielún, udaljenom oko 80 km od Kalicza, gdje su se 17. listopada nalazile skupine oboljelih austrijskih vojnika, uključujući i ličke krajišnike. Za neke lokacije teško je utvrditi o kojim se mjestima danas radi, ali na temelju poznatih mjesta Sokolniki, Klobusko (Klobuck) i Niwky (Niwki) može se utvrditi da je raspored pratio oblik trokuta, pri čemu je udaljenost između ta tri mjesta iznosila oko 80 km. Takav široki raspored imao je vjerojatno za cilj rasteretiti cijelo područje troškova uzdržavanja austrijskih vojnih snaga. Podatci pokazuju da su krajišnici u pojedinim mjestima bili raspoređeni po kućama što ih je dovelo u direktan doticaj s lokalnim stanovnicima. Ipak, možda činjenica da se nije radilo o neprijateljskom teritoriju nije nimalo umanjivala mogućnosti za uzrokoivanjem ispada. To sugerira podatak da su nakon završetka rata, 1764. godine, neki krajiški časnici morali platiti novčane globe za počinjene izgrede na poljskom tlu i obeštećenje tamošnjih stanovnika.⁸²³

⁸²³ Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 84.

Tablica 8. Razmještaj krajiških postrojbi u sklopu Laudonovog zbora u studenom 1759. godine

krajišnici	mjesto	udaljenost od glavnog stožera (u miljama)	glavni stožer	broj kuća
lički	Konten	1/2	Sokolniki	10
varaždinski	Sokolniki	1/4		40
lički	Zdarnoselj	3/4	Wielun	60
varaždinski i lički	Neuzestahau		Neuzestahau	
varaždinski i lički	Klobusko			
lički	Liebge	1/4	Parzimiechy	
varaždinski	Parzimiechy			
varaždinski	Niwky	1	Sargotta	18
lički	Marzitogau	1		6
lički	Saviersy	1		15

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 694, 1759, XIII, 12-13, 16-20.

Laudon se nije duže vrijeme zadržao na poljskom području, što možda treba dovesti u vezu s teretom održavanja rusko-austrijskih snaga, već se 2. studenog odvojio od ruske vojske kod Kalisza i zaputio se prema Krakowu, a potom prema Moravskoj u koju je stigao krajem toga mjeseca.⁸²⁴ Za to vrijeme lički bataljun kojim je zapovijedao bojničnik Ferdinand Anreitter sudjelovao je u vojnim akcijama u sklopu carsko-austrijskih snaga na prostoru Saske, a posebno se istaknuo u bitci kod Maxena 20. studenog.⁸²⁵ Fridrik II. poslao je general-poručnika⁸²⁶ Friedricha Augusta Fincka sa zborom od 15.000 vojnika prema Maxenu, južno od Dresdena kako bi prekinuo austrijsku liniju opskrbe i time prisilio Dauna na povlačenje iz Saske. Pozicija je bila nepovoljna za Pruse jer su bili okruženi šumovitim brdima koji su prikrivali dolazak neprijateljskih snaga. Austrijsko-carske snage su okružile Pruse i napale ih s tri strane: general-bojničnik Brentano sa sjevera, Zweibrücken s jugoistoka i Daun s jugozapada. Nakon trodne bitke Prusi su izgubili 2.000 vojnika, a Austrijanci 900. Sljedećeg jutra Austrijanci su namjeravali nastaviti napad što je Fincka potaknulo na predaju. Bio je to katastrofalan poraz za

⁸²⁴ Szabo, *The Seven Years' War*, 247.

⁸²⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 11; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 67. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 476.

⁸²⁶ Čin general-poručnika (*Generalleutnant*) u pruskoj vojsci bio je ekvivalentan činu podmaršala u austrijskoj vojsci.

prusku stranu jer ne samo da je izgubljen cijeli jedan zbor, koji su sačinjavali iskusni vojnici, već i zbog toga što je Austrijancima omogućeno da prezime na saskom tlu.⁸²⁷

4.2.6. Vojni pohod 1760. godine

Početak nove ratne godine postrojbe Ličke pukovnije ponovno se nisu nalazile na okupu, već se jedan bataljun nalazio na prostoru Saske, a drugi uz češko-šlesku granicu. Priložena tablica sastavljena na temelju podataka iz austrijskih ratnih izvješća prikazuje koliki je bio udio ličkih krajišnika u usporedbi s drugim krajiškim trupama. Uočljivo je da su jedino krajišnici Karlovačkog generalata bili zastupljeni u obje austrijske vojske. Iako se moglo očekivati da su lički krajišnici po broju bili najbrojnija krajiška skupina, to nije bio slučaj. Gradiška pukovnija imala je gotovo dvostruko veći broj krajišnika u odnosu na Ličku pukovnije.

Uspoređujući ove podatke s onima iz vojnih popisa može se zaključiti da su na prostoru Saske bili prisutni krajišnici iz bataljuna pod vodstvom bojnika Anreittera, koji su sačinjavali 8. ličku kolonu, odnosno radilo se o 8. smjeni ili 8. po redu postrojbi Ličke pukovnije koja je bila upućena na bojište. Ta je kolona krenula na vojni pohod u veljači 1759. godine,⁸²⁸ a u travnju 1760. godine završava njezin angažman na bojištu kada se vraća u domovinu. U studenom 1759. godine ta je postrojba brojila ukupno 943, a u ožujku 902 osoba.⁸²⁹ Iako nisu sačuvane vojne liste za 9. kolonu, može se pretpostaviti da je ona u siječnju bila u sklopu Laudonovih snaga na češkom teritoriju. Jedino je poznato da je ta kolona krenula na pohod u travnju 1759. godine pod vodstvom potpukovnika Waizmanna,⁸³⁰ koji se spominje kao zapovjednik ličkog bataljuna u sastavu Laudonovog ekspedicijskog zbora koji se borio kod Kunersdorfa.

⁸²⁷ Szabo, *The Seven Years' War*, 251-253. Upravo krajiške sposobnosti borbe na ovakvom brdovitom i šumovitom terenu bile od velike koristi u ovoj bitci. Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 152; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 475-477.

⁸²⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 4v.

⁸²⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸³⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 4v. Eggenberger navodi da se još nekoliko ličkih satnija nalazilo u sklopu zbora generala topništva Lacyja. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 11-12; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 70. Taj se zbor nalazio u sklopu glavne austrijske vojske u Saskoj, a bio je smješten s desne strane Elbe, brojeći ukupno 32.800 vojnika, od čega 4.000 krajišnika. AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 701, 1760, I, 12c.

Tablica 9. Raspored austrijskih vojnih snaga u siječnju 1760. godine

lokacija	zapovjednik vojske	cjelokupna vojna snaga		krajisnici		
		ukupan broj	broj vojno aktivnih	krajiska skupina	ukupan broj	broj vojno aktivnih
Saska	general topništva Ahremberg	119.520	74.787	banski	2.972	2.018
				đurđevački	2.864	1.729
				križevački	2.017	1.693
				slunjski	1.504	1.075
				lički	926	733
				ogulinski	926	733
				banski i slavonski husari	524	216
				ukupan broj krajisnika	11.733	8.197
Češka, Moravska i Gornja Šleska	general topništva Laudohn	60.465	31.058	varaždinski	987	825
				gradišćanski	4.064	3.484
				petrovaradinski	1.811	1.292
				lički	1.240	960
				otočki	676	514
				ogulinski	454	243
				brodski	2.752	2.252
				karlovački husari	181	151
ukupan broj krajisnika	12.165	9.721				
Carska vojska (<i>Reichsarmee</i>)				ukupan broj krajisnika	1.500	

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 701, 1760, I, 8.

U pogledu prisutnosti pojedine kolone na bojištu može se uočiti da se, kao i ranijih godina, nastavila praksa da krajiske kolone na bojištu provodu oko godinu dana, što nije bilo u skladu s Hildburghausenovom zamisli da krajiska odsutnost iz domovine ne premašuje šest mjeseci kako se ne bi ugrožavalo gospodarstvo. To se može uočiti na primjeru 8. kolone koja je bila na pohodu malo više od godinu dana. Sličan slučaj zabilježen je i s 6. i 7. kolonom koje su se na bojište zaputile još 1758. godine,⁸³¹ a 11. siječnja 1760. godine zabilježen je njihov povratak u Karlovac.⁸³² Iako nije poznat mjesec kada su te dvije kolone napustile Vojnu krajinu, prema ostalim slučajevima može se pretpostaviti da je to moralo biti najkasnije u ljetnim mjesecima, tako da je i njihov boravak na bojištu trajao nešto više od godinu dana.

U siječnju 1760. godine postrojbe 6. i 7. kolona zajedno su brojile 1.562 časnika i vojnika, ali je zato 6. kolona bila sastavljena od samo dvije satnije, a 7. od tri pješake i jedne grenadirske

⁸³¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 4v.

⁸³² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

satnije. U vojnoj listi za taj mjesec navedeno je da je još tijekom listopada i studenog 1759. godine iz te dvije kolone kući poslano ukupno 490 ljudi, što znači da je broj izvorno premašivao 2.000 ljudi. Ako se uzme u obzir da su te 1759. godine na bojištu bile prisutne 8. i 9. kolona može se pretpostaviti da se u jesen te godine broj ličkih krajišnika na bojištu kretao u razmjerima Gradiške pukovnije u siječnju 1760. godine, što u ostalom potvrđuju podatci iz vojnih popisa prema kojima je u rujnu 1759. godine 4.631 ličkih časnika i vojnika bilo na bojištu.⁸³³

Početak ove godine iz Ličke pukovnije poslani su na bojište dvije nove kolone, a detaljniji podatci vezani uz njihovo kretanje mogu se naći u arhivskoj građi. U siječnju 1760. godine naloženo je da se iz Karlovačkog generalata na bojište pošalje 4.500 krajišnika iz četiri pukovnije. Iz najsjevernije Slunjske pukovnije 1. siječnja trebalo je krenuti 1.000 krajišnika, zatim 5. siječnja 1.000 iz Ogulinske pa još 1.000 iz Otočke 9. siječnja. Iz najjužnijeg područja Karlovačkog generalata, Ličke pukovnije, na pohod je 13. siječnja trebalo krenuti 1.500 krajišnika.⁸³⁴ Lička pukovnija, koja je po teritoriju i po broju stanovnika prednjačila u Karlovačkom generalatu, angažirala je najveći broj krajišnika, s time da su oni služili kao zamjena za 6. i 7. kolonu koja je u isto vrijeme vratila na područje generalata, a na bojištu ih je čekalo još oko 2.000 suboraca.

Jedan drugi dokument otkriva nam konkretnije podatke vezane uz kretanje ličkih krajišnika. Dana 13. siječnja 1760. godine na pohod je krenula 10. kolona koja je brojila ukupno 1.444 krajišnika. Ta kolona stigla je na bojište 6. ožujka. Istoga mjeseca, točnije 23. ožujka na pohod se zaputila 11. kolona koja je brojila ukupno 770 krajišnika, a na bojište je stigla 13. svibnja. U isto vrijeme na pohod su kretale postrojbe u sklopu 10. i 11. kolona iz preostale tri krajiške pukovnije Karlovačkog generalata. Međutim, po broju su bile nešto manje, pri čemu je 10. kolonu u sve tri pukovnije iznosila oko 1.000 krajišnika, dok je otočka 11. kolona brojila 781 krajišnika, a ogulinska i slunjska 11. kolona nešto manje od 500 krajišnika. Još jednu zanimljivost predstavlja i podatak da su u prvih nekoliko mjeseci 1760. godine na pohod poslani i kolone Petrovaradinske i Gradiške pukovnije. Međutim, radilo se o 7., 8., 9. i 10. koloni u slučaju Petrovaradinske te 8., 9. 10. i 11. koloni u slučaju Gradiške pukovnije. Po broju krajišnika te su kolone bile manje od kolona karlovačkih pukovnja, izuzev 9. petrovaradinske kolone koja je brojila čak 1.604 krajišnika.⁸³⁵ To pokazuje da su do te faze rata krajišnici

⁸³³ Isto.

⁸³⁴ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 701, 1760, I, 40.

⁸³⁵ Isto, kut. 704, 1760, IV, 29.

Karlovačkog generalata bili izloženiji ratnim događanjima, odnosno da je do 1760. godine s toga područja veći broj postrojbi, odnosno bataljuna, bio upućen na bojište.

Habsburški vojni plan za 1760. godinu temeljio se na čuvanju glavnine snaga u obrambenom položaju u Saskoj, dok bi manji zbor poduzeo ofenzivne mjere na području Šleske. Zagovornik toga plana bio je Laudon, a u tome je osigurao i potporu kancelara Kaunitza.⁸³⁶ Još u kasnu zimu Laudon je poduzimao napade na Šlesku. Tako su njegove snage presrele pruske snage pod vodstvom general-poručnika Karla Christopha barun Goltza koje su se 15. ožujka zaputile iz Neustadta (Prudnik) i kretale prema istoku u smjeru Steinaua (Stonava) na češko-šleskoj granici. Austrijska konjica je sa svih strana napala Pruse, a krajišnici su napali iz obližnje šume. Tom prilikom Austrijanci su zarobili 5 kola s opremom i 18 kola sa živežnim namirnicima,⁸³⁷ ali su pretrpjeli u velike gubitke od 300 poginulih i 500 ranjenih. Eggenberger tumači da su lički krajišnici sudjelovali u ovoj zasjedi te da su tom prilikom kod Ratibora (Racibórz) zarobili bogatu prusku ratnu blagajnu.⁸³⁸

S provođenjem vojnog plana u djelo Laudon je krenuo krajem svibnja kada je sa svojim zborom prešao češko-šlesku granicu kod češkog mjesta Braunaua (Broumov) i zauzeo položaj kod oko 50 km udaljenog šleskog mjesta Frankenstein (Ząbkowice Śląskie). Laudonov glavni cilj bila je strateški važna utvrda Glatz (Kłodzko), ali prije nego se mogao usredotočiti na njezinu opsadu trebao je ukloniti pruske snage smještene na utvrđenim položajima u brdima kod Landeshuta.⁸³⁹ U ranim jutarnjim satima 23. lipnja 30.000 austrijskih vojnika izvelo je napad na pruske snage kod Landeshuta, pri čemu je Laudon osobno sudjelovao u toj uspješnoj akciji. Čak 2.000 pruskih vojnika je poginulo, oko 8.000 ih je bilo zarobljeno, među njima i teško ranjeni general pješništva Heinrich August de la Motte Fouqué, a samo 1.500 ih se uspjelo spasiti bijegom. Pobjednička austrijska strana pretrpjela je također znatne žrtve koje su iznosile ukupno 3.000, od čega 774 poginulih.⁸⁴⁰ Eggenberger u svojem djelu ističe da je ličke postrojbe u ovom pothvatu predvodio potpukovnik Worberg, a da se tijekom ovoga sukoba posebno istaknuo bojnik Kalinić koji je svojih zasluga unaprijeđen u čin potpukovnika. Kaliniću je

⁸³⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 276-277.

⁸³⁷ *The London Gazette* (London), on-line verzija, 1. 4. 1760., 1, pristup ostvaren 23. 1. 2017., <https://www.thegazette.co.uk/>.

⁸³⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 12; HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 70.

⁸³⁹ Szabo, *The Seven Years' War*, 278.

⁸⁴⁰ Isto, 279-280.

također bio povjeren važan zadatak pratnje pruskih zarobljenika u Karlovac gdje su trebali biti pritvoreni.⁸⁴¹

Toga istoga mjeseca Eggenberger spominje sudjelovanje Ličana u borbama na saskom tlu gdje se pruski kralj usredotočio na ponovno zauzimanje Dresdena. Pojedine ličke satnije su se nalazile u sklopu zbora podmaršala Lacyja koji je bio zadužen izvršavati napade na zaštitnicu Fridrikove vojske. Jedan takav okršaj odigrao se kod Bautzena gdje su, prema Eggenbergeru, poginuli lički zastavnici Agbaba i Sovilj. U Šleskoj su krajem lipnja Ličani sudjelovali u opsadi Glatza koji se predao u austrijske ruke 26. lipnja.⁸⁴²

Veliki broj vojnih aktivnosti u kojima su lički krajišnici sudjelovali u ovom mjesecu sugeriraju da su nužno bili izloženi znatnim gubitcima. Međutim, uvidom u vojni popis Ličke pukovnije za mjesec lipanj moguće je uočiti zapanjujući detalj da je taj mjesec u postrojbama 10. i 11. kolone zabilježen samo je jedan slučaj poginulog krajišnika. Riječ je o grenadiru Ivanu Sovilu koji je poginuo 25. lipnja.⁸⁴³ Očito se radi o zastavniku kojeg Eggenberger spominje kod Bautzena. U mjesečnom popisu naveden kao običan vojnik (*Gemeine*), a ne kao zastavnik (*Fähnrich*), iako je možda ispunjavao tu funkciju, s obzirom na to da Grenadirska satnija Leobeneg, za razliku od drugih ličkih pješačkih satnija, nije imala časnika toga čina.

O drugom zastavniku kojeg Eggenberger navodi nema spomena u mjesečnom popisu za Ličku pukovnicu, što upućuje na zaključak da se radilo o krajišniku koji nije bio pripadnik Ličke, već neke druge krajiške pukovnije. Velika je mogućnost da se radilo o pripadniku Otočke pukovnije, čije je pripadnike Eggenberger često svrstavao u skupinu ličkih krajišnika. Takav je bio slučaj s bojnikom Kalinićem koji se također ne spominje u popisima Ličke pukovnije. U shematizmu za 1760. godinu pukovnik Otočke pukovnije bio je Ivan Krstitelj Kalinić, koji se u istoj pukovnji u činu potpukovnika navodi 1758. i 1759. godine.⁸⁴⁴ U popisima iz 1757. godine naveden je satnik Ivan Kalinić u sastavu 1. ličkog bataljuna kojim je zapovijedao pukovnik Vela. Taj se bataljun vratio u domovinu u listopadu iste godine, a sljedeći relevantni podatci mogu se naći tek u prosincu 1758. godine kada je njegovo mjesto na popisu satnika ispražnjeno. Stoga, vjerojatno je Kalinić tijekom 1758. godine premješten u Otočku pukovnicu gdje je još te iste godine brzo napredovao do čina potpukovnika. U Ličkoj pukovnji su te godine mogućnosti

⁸⁴¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 12; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 70-71. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 481-482.

⁸⁴² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 12; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 72-73. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 482-483; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 258.

⁸⁴³ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁸⁴⁴ AT-OeStA/KA-ZSt-HKR-SR-AS-Akten-HR, kut. 3.

za popunjavanjem pozicija bile vrlo ograničene, s obzirom na to da su te godine čak dva stožerna časnika, potpukovnik Worberg i bojnik Lezzeni bili u kategoriji prekobrojnih.⁸⁴⁵ Ovaj slučaj još jednom potvrđuje povezanost između ove dvije susjedne krajiške pukovnije, ponajviše u smislu nadopunjavanja ispražnjenih mjesta. To svakako potvrđuje činjenicu da krajiške pukovnije u ovoj ranoj fazi njihovog razvoja nisu bile zatvorene cjeline.

Što se tiče krajiških gubitaka tijekom lipnja, osim navedenog grenadira Sovila, među poginulima se ne spominje niti jedan krajišnik, kao niti jedan koji je pao u zarobljeništvo. Doduše, tijekom toga mjeseca zabilježen je broj od 19 umrlih krajišnika, što se može protumačiti kao posljedica ranjavanja ili bolesti. Ako se u obzir uzmu samo oni koji su umrli poslije 23. lipnja, odnosno poslije bitke kod Landeshuta, može se izdvojiti samo devetero krajišnika čija je smrt zabilježena. Ovi podatci upućuju na zaključak da su lički krajišnici rjeđe gubili život u izravnim borbama, a češće kao posljedica ranjavanja ili bolesti. Ovaj mjesec naveden je broj od 53 bolesnih ličkih krajišnika iz 10. i 11. kolone koji su bili smješteni u bolnicama Groß Mohrau (Velká Morava), Grazu i Beču.⁸⁴⁶ Zabilježeno je da su u bolnicama bili od početka lipnja, tako da se može otkloniti mogućnost da su bili smješteni u bolnice kao posljedice ranjavanja tijekom tri ranije navedena sukoba.

Borbe u Šleskoj nastavile su se i u kolovozu kada su habsburške snage namjeravale zadati Fridriku II. odlučujući udarac koji bi priveo ovaj rat kraju. Vojska pruskog kralja nalazila se kod Liegnitza (Legnica), a kako bi mu onemogućili povlačenje prema Glogauu (Głogów), Austrijanci su osmislili plan napada sa svih strana: frontalni napad trebala je izvesti glavna Daunova vojska, Lacy je trebao napasti pruski desni bok, a Laudon je trebao napasti Pruse s leđa. Međutim, Fridrik II. je 15. kolovoza napustio svoju poziciju kod Liegnitza i krenuo prema sjeveroistoku kako bi spriječio spajanje ruskih i austrijskih snaga. Laudon je neočekivano naletio na glavnu prusku vojsku te se u tom trenutku odlučio na napad, iako su Prusi bili na povoljnijem, uzvišenom položaju. Austrijanci su doživjeli poraz i bili su prisiljeni na povlačenje. Neuspjeh su doživjele i snage pod zapovjedništvom Lacyja, dok je Daun, nakon što je saznao za Laudonov poraz, odustao od napada. Laudonov zbor je tom prilikom izgubio gotovo 4.000 ljudi, a još 4.700 je bilo zarobljeno.⁸⁴⁷

Lički krajišnici su sudjelovali u ovoj bitci, a bili su raspoređeni u selu Schimlenitz koje su Prusi napustili.⁸⁴⁸ Prema vojnom popisu za kolovoz iz 10. i 11. ličke kolone dva su krajišnika bila

⁸⁴⁵ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸⁴⁶ Isto, kut. 5482.

⁸⁴⁷ Szabo, *The Seven Years' War*, 276-288.

⁸⁴⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 12-13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 73-75.

zarobljena, dok je šestero poginulo. Međutim, prema datumima može se uočiti da su se, kao i prethodnom mjesecu, gubitci češće događali tijekom manjih okršaja nego velikih bitaka. Tako su 15. kolovoza, kada se odigrala bitka kod Leignitza, poginuli kaplar Jandre Milinović i Ivan Marač iz Potpukovnikove satnije, a vojnik Nikola Bunić iz ispražnjene (*vacant*) Satnije Mesić⁸⁴⁹ bio je zarobljen. Krajišnici Ivan Starčević i Demeter Morić iz Satnije Vid Rukavina poginuli su 3. kolovoza, a vojnici Nikola Ignatović i Ilija Kosanović iz Pukovnikove satnije poginuli su 23. kolovoza, a vojnik Sečan Rubčić iz iste satnije zarobljen je 25. kolovoza.⁸⁵⁰

4.2.7. Vojni pohod 1761. godine

Iako su se borbe oko Šleske 1761. godine nastavile, iscrpljenost ovim dugotrajnim ratom se mogla osjetiti kod obje zaraćene strane. Pruska je više nije poduzimala ofenzivne korake kao u ranoj fazi rata, već se usredotočila na obranu od nadirućih austrijskih i ruskih snaga. Po smanjenom broju krajišnika koji su ove godine poslani na bojište može se također zaključiti da su se također već osjećali preopterećenje. U ovom vojnom pohodu sudjelovalo ih je 8.500, ali s time da je najveći dio, njih čak 5.000, potjecao iz Karlovačkog generalata, dok ih je iz Slavonske krajine poslano 2.500, a Varaždinskog generalata samo 1.000 krajišnika.⁸⁵¹

U proljeće 1761. godine ličke postrojbe koje su sačinjavale 10. i 11. kolonu upućene su s bojišta natrag u domovinu. Prva od njih zaputila se prema Vojnoj krajini u travnju, a druga ju je slijedila u svibnju iste godine. Brojčano stanje tih dviju kolona u lipnju kada se prvi put spominju u vojnim popisima iznosilo je 2.272 vojnih djelatnika, dok je u travnju 10. kolona bilježila 1.408 osoba, a 11. kolona u svibnju 715 osoba, pri čemu u slučaju 11. kolone treba uzeti u obzir i broj od 59 osoba koje su istoga toga mjeseca prešle u druge ličke kolone koje su ostale na bojištu.⁸⁵² Dakle, manjak ljudstva u odnosu na lipanj iznosio je 90 ljudi, ali taj gubitak nije nužno bio rezultat samo smrti, zarobljavanja i dezertiranja, već i drugih faktora, poput premještanja i otpuštanja iz službe.

Prilikom povratka krajišnika u domovinu može se uočiti da nije postojao jedinstven put povratka za sve krajišnike, već su habsburške vojne vlasti usmjeravale pojedine skupine da se kreću određenim putevima. Tako se u pismu iz Beča od 4. travnja 1761. godine može iščitati

⁸⁴⁹ Mjesto satnika bilo je ispražnjeno od 12. lipnja kada je satnik Marko Mesić bio umirovljen (*jubilirt*). AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482. Može se pretpostaviti da je umirovljen na temelju dugotrajne i uzorne službe, što potvrđuje da su i krajiški časnici počeli uživati prednosti terezijanskih vojnih reformi.

⁸⁵⁰ Isto.

⁸⁵¹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 485.

⁸⁵² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

da su prilikom povratka krajišnici Karlovačkog generalata bili usmjereni preko Linza, dok su se preostali krajišnici vraćali preko Skalitza, što bi značilo da su bili usmjereni prema istoku, odnosno da su se u Vojnu krajinu vraćali preko Ugarske.⁸⁵³ Objašnjenje za ovakav potez treba tražiti u činjenici da su očito vojne vlasti nastojale što manje opteretiti civilno stanovništvo zemalja kroz koje su krajišnici i druge vojne skupine prolazili.

Anonimni autor rukopisnog djela o povijesti Like i Krbave anonimnog autora navodi da su nove ličke postrojbe u sklopu 12. i 13. kolone ili smjene krenule prema bojištu u ožujku 1761. godine.⁸⁵⁴ U vojnim popisima nije sačuvan niti jedan spis koji se odnosi na 13. kolonu, ali zato postoje za podatci o 12. koloni. Ta se kolona 7. travnja 1761. godine još uvijek se nalazila u Karlovcu, gdje je obavljena revizija, a poznato je da je bila predodređena da se priključi carskoj vojsci. Bila je sastavljena od četiri pješačke i jedne grenadirske satnije ukupno brojeći 1.112 ljudi. U travnju 1762. godine, kada se zadnji put spominje na bojištu brojila je 1.108 ljudi,⁸⁵⁵ što pokazuje da tijekom pohoda nije pretrpjela veće gubitke. U svibnju 1761. godine toj se koloni pridružilo 40 osoba koje su se ranije nalazile u 11. koloni. Prije svega radilo se o sljedećim pripadnicima pukovnijskog stožera: pukovniku Klein, bojniku Worbergu, konačaru Paulu Perzlu, pukovnijskom kirurgu Jacobu Kleinu, poručniku-stražmeštru Laurentiusu Lebanu, opskrbniku Felixu Ruessu, vozaaru Janku Horvatu, podliječnicima Antonu Ekenfelsu i Martinu Schmidu te pukovnijskom bubnjaru Wenzelu Kruppi. Međutim, osim članova stožera, novoj koloni od satnijskih časnika pridružila su se dva satnika, tri natporučnika, dva potporučnika i dva zastavnika, zatim od dočasnika tri narednika i četiri furira te od vojnih obveznika tri kaplara, tri podvornika i osam vojnika.⁸⁵⁶ Iako se radilo o vojnim djelatnicima čija prisutnost je bila od velike važnosti za funkcioniranje postrojbe na bojištu, prvenstveno u kontekstu održavanja reda i discipline te osiguravanja opskrbe i liječničke njege, spominjanje običnih vojnika sugerira da nije samo obveza poticala ljude posvećene vojnoj profesiji da se zadrže na bojištu dulje od propisanog roka.

Iako vojni popisi za 13. ličku kolonu nisu sačuvani te stoga ne mogu poslužiti kao potvrda prisutnosti te kolone u sklopu Laudonovog zbora u Šleskoj, ipak postoje dokazi da su se tamo nalazili pojedini pripadnici 12. kolone. Od travnja 1761. do travnja 1762. godine zabilježena je odsutnost pukovnika Kleina, zastavnika Ivica Kneževića iz Satnije Kögler i vozaara Horvata, koji su se tijekom toga vremena bili priključeni Laudonovom zboru. Neko vrijeme iz kolone su

⁸⁵³ AT-OeStA/KA-FA – Armeekakten (dalje: AA), kut. 2523, 1761, 53.

⁸⁵⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 4v.

⁸⁵⁵ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁸⁵⁶ Isto.

bili odsutni konačar Perzl i opskrbnik Ruess koji su se do rujna 1761. godine nalazili u češkom mjestu Hauptmannsdorfu (Hejtmánkovice), blizu Šleske granice.⁸⁵⁷ Očito su ti vojni djelatnici ispunjavali određenu ulogu prilikom Laudonovih akcija u Šleskoj ove godine, od kojih se izdvaja zauzimanje Schweidnitza prvoga dana listopada. Ta čvrsta utvrda, koja se već jednom u ranijoj fazi rata našla u austrijskim rukama, bila je okružena s dvije linije fortifikacija, a vanjske zidine bile su međusobno povezane s pet bastiona.⁸⁵⁸

Pri ovome napadu krajišnici u sastavu Laudonovih snaga dobili su zadatak izvesti napade na pojedine manje utvrde kako bi skrenuli pozornost pruskih branitelja. U tome smislu Eggenberger tumači da su lički krajišnici izvodili juriš na čvrstu utvrdu opkoljenu vodom (*Wasserfort*).⁸⁵⁹ Njihova prisutnost još jednom demonstrira neraskidivu vezu između Laudona, tada u činu generala topništva, i pripadnika Ličke pukovnije s kojom je krenuo na prvi vojni pohod ovoga rata. Zanimljivo je uočiti da se pukovnik Klein tijekom svoje odsutnosti navodi u činu potpukovnika (*qua Oberstlieutenant*), što sugerira da je pokušavao vojnim angažmanom, jednako kao i Laudon nekoliko godina ranije, uzdići se po rangu nad pukovnikom Pellicanom, koji ga je po načelu senioriteta nadilazio u vojnoj hijerarhiji Ličke pukovnije.

Zauzimanje Schweidnitza osiguralo je habsburškoj strani važnu prednost jer joj je jamčilo da će preko zime u svojim rukama zadržati značajna područja šleskog teritorija, što je kod pruskog kralja izazivalo nezadovoljstvo i strah u vezi konačnog ishoda rata.⁸⁶⁰ Nakon ovog uspjeha Laudon se sa svojim trupama povukao u zimske logore na granicama Češke i Moravske.⁸⁶¹ Za to vrijeme, kao i uostalom cijele ove godine, na saskom bojištu nisu se odvijale značajnije borbe, već samo manji okršaji između pruskih snaga pod zapovjedništvom princa Heinricha i austro-carskih postrojbi. Ipak, potrebno je naglasiti da je habsburška strana bila u prednosti jer se teritorij pod kontrolom Prusa postupno sužavao.⁸⁶²

4.2.8. Vojni pohod 1762. godine

Iako su rezultati na bojištu ostvareni u prethodnoj godini išli u prilog austrijskoj strani, situacija se u 1762. godini naglo izmijenila. Habsburška Monarhija našla se u financijskim problemima

⁸⁵⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁸⁵⁸ Szabo, *The Seven Years' War*, 364.

⁸⁵⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 77-78. U ovom pothvatu sudjelovali su još i krajišnici Petrovaradinske, Đurđevačke i Gradiške pukovnije. O njihovoj ulozi vidi, Bauer, *Sjaj i tragika*, 73-74; Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke*, 36; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 485-486.

⁸⁶⁰ Szabo, *The Seven Years' War*, 366.

⁸⁶¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 77-78.

⁸⁶² Szabo, *The Seven Years' War*, 366-367.

koji su ugrožavali uzdržavanje vojske, a tome treba pribrojiti i nepovoljne vanjskopolitičke događaje. Naime, početkom ove godine umrla je ruska carica Elizabeta (1741.-1762.), a njezin nasljednik Petar III. (1762.) prekinuo je austro-ruski savez i pružio potporu pruskom kralju. Na taj način austrijska strana ne samo da je izgubila saveznika, već je stekla i novoga neprijatelja kada su ruske postrojbe, koje su donedavno ratovale uz bok austrijskim, sada dobile naređenje da krenu u napad protiv njih. Do sukoba između Rusa i Austrijanaca na kraju ipak nije došlo zbog rane smrti ruskog cara. No, habsburška iscrpljena vojska trebala se još suočiti s neumornim pruskim kraljem koji još uvijek nije bio spreman na potpisivanje mira.⁸⁶³

Zbog takvih okolnosti ponovno se javila povećana potreba za vojnicima, što se može uočiti po broju krajiških postrojbi koje su ove godine poslana na bojište. Iz Ličke pukovnije poslana su postrojbe u sklopu 14., 15., 16. i 17. kolone, što se podudaralo s 1758. godinom kada su također četiri kolone s tog područja upućene na bojište. No, postrojbe pojedine kolone ipak su se međusobno razlikovale po broju krajišnika. U arhivskoj građi pronađeni su samo fragmentirani podatci za 14. i 15. kolonu. Tako doznajemo da je 15. kolona, koju je predvodio potpukovnik Waizmann, u ožujku 1762. godine kada se kretala prema Šleskoj bila sastavljena od četiri pješačke i jedne grenadirske satnije s ukupnim brojem od 890 ljudi. Druga, 14. kolona kojom je zapovijedao bojnič Anreitter sastojala se u studenom 1762. od čak šest pješačkih satnija koje su brojile ukupno 1.035 ljudi. Sljedeći mjesec pridružila joj se Satnija Kögler koja je prije toga bila u sastavu 12., 15. i 16. kolone, čime je broj vojnih djelatnika u 14. koloni narastao na 1.391 ljudi. U travnju 1763. godine kada se ova kolona vraćala u domovinu i dalje se sastojala od sedam satnija s ukupno 1.288 ljudi.⁸⁶⁴

Ovom opterećenju nije bila izložena samo Lička pukovnija, već sve pukovnije Karlovačkog generalata. Uspoređujući način na slanja na bojište postrojbi Otočke pukovnije tijekom cijeloga rata mogu se uočiti podudarnosti po ukupnom broju kolona, ali ipak razlike su postojale s obzirom na broj vojnih djelatnika unutar njih. Primjerice, 1759. godine postrojba u sklopu 8. kolone Otočke pukovnije brojila je 664 ljudi,⁸⁶⁵ dok je postrojba 8. kolone Ličke pukovnije

⁸⁶³ Szabo, *The Seven Years' War*, 378-397.

⁸⁶⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482. Popisi za 16. i 17. kolonu nisu sačuvani, ali prema rukopisima Eggenbergera i jednog drugog nepoznatog autora te su kolone predvodili satnici Vule Došen i Nikola Rukavina. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 4v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 78. Tu tvrdnju može se dovesti u pitanje uvidom u cjeloviti sastav Ličke pukovnije te godine. Naime, prvi od te dvojice se uistinu spominje na popisu satnika, ali od tri satnika s prezimenom Rukavina 1762. godine navedni su samo Jure, Pave i Vid. Doduše, u veljači 1763. godine Nikola Rukavina je preuzeo ispražnjeno mjesto grenadirskog satnika. S obzirom da se prije toga ne navodi niti na jednom časničkom položaju u Ličkoj pukovnji, može se pretpostaviti da je došao iz neke susjedne krajiške pukovnije. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁸⁶⁵ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 106.

brojila 943 ljudi.⁸⁶⁶ Naravno, to je prije svega bila posljedica posebnosti Ličke pukovnije u smislu teritorijalnog opsega i broja vojno sposobnih ljudi. Bach navodi da su 1762. godine otočka postrojba u sklopu 16. kolone brojila 334, a ona u sklopu 17. kolone samo 90 ljudi.⁸⁶⁷ To znači da su te kolone vjerojatno brojile tek dvije, odnosno jednu satniju. Stoga, može se pretpostaviti da je sastav postrojbi 16. i 17. ličke kolone također bio manji u odnosu na postrojbe 14. i 15. kolone.

Na saskom bojištu pripadnici 14. ličke kolone pridružili su se carskim snagama.⁸⁶⁸ Iako su već zasigurno bili izmoreni dugogodišnjim ratovanjem, oni su ipak nastavili revno izvršavati svoje vojne dužnosti. Početkom svibnja princ Heinrich napao je carsku vojsku u Saskoj i potisnuo ih sve do mjesta Hof na bavarsko-češkoj granici. Prilikom te pruske ofenzive lički su krajišnici 11. svibnja sudjelovali u obrani saskog mjesta Chemnitz.⁸⁶⁹ Sljedeći mjesec Austrijanci su odlučili prijeći u protunapad. Prema novinskom izvješću iz Chemnitza, datiranom 1. lipnja, podmaršal Wenzel Mathias Kleefeld je dobio naređenje da ukloni snage pruskog pukovnika Dingelstadta iz saskog mjesta Geringswalde. Vojne postrojbe austrijskog zapovjednika uključivale su husare, njemačke konjanike, linijske pješake, grenadire i dio „hvaljenog“ ličkog krajiškog bataljuna (*löblichen Liccaner-croaten-bataillons*). Kleefeld je saznao da se pruski pukovnik zaputio prema mjestu Gepülzig, južno od Geringswaldea te ga je tamo odlučio napasti. Austrijske snage izvele su iznenadan napad, ne omogućivši Prusima dovoljno vremena da se pripreme. Prusi su se povukli prema Geringswaldeu gdje su pokušali formirati borbene linije. Juriš krajišnika, grenadira i husara spriječio je Pruse ih u provođenju toga plana. U članku se navodi da su tim pothvatom husari, grenadiri i krajišnici pokazali izuzetnu hrabrost (*ausnehmende Bravour*).⁸⁷⁰

Na šleskom bojištu 15. lička kolona pridružena je austrijskoj posadi u Schweidnitzu. Pruski kralj nikako nije želio dozvoliti da to strateški važno mjesto ostane u austrijskim rukama te ga je stoga počeo 8. kolovoza opsjedati. Opsada je potrajala dva mjeseca, nakon čega je 10. listopada potpisana kapitulacija, čime je utvrda prešla u pruske ruke, a posada u zarobljeništvo. Eggenberger navodi da je tijekom opsade poginuo satnik Leobenegg zajedno s 14 krajišnika, a 30 ih je bilo ranjeno, dok je ostatak 15. kolone Ličke pukovnije pao u zarobljeništvo te je

⁸⁶⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸⁶⁷ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 107.

⁸⁶⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 79.

⁸⁶⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 80.

⁸⁷⁰ *Wienerisches Diarium* (Beč), on-line verzija, 2. 6. 1762., 11, pristup ostvaren 6. 3. 2017.,

<http://anno.onb.ac.at/>. Krajem rujna lički su krajišnici sudjelovali u napadu na redute kod saskog mjesta Pretzschendorf, udaljenom oko 50 km istočno od Chemnitza. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617 fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 80.

odveden u Stettin i Königsberg.⁸⁷¹ Sačuvani vojni popisi otkrivaju da se u studenom u pruskom zarobljeništvu nalazilo 1.024 pripadnika Ličke pukovnije, među kojima se navodi i potpukovnik Waizmann, zapovjednik 15. kolone. S obzirom na to da su se u to vrijeme već počeli voditi pregovori koji će konačno dovesti do sklapanja mira između Habsburške Monarhije i Kraljevine Pruske u Hubertsburgu 15. veljače, započela se odvijati i razmjena zarobljenika. Od toga vremena lički su se zarobljenici u manjim skupinama svakog mjeseca vraćali u domovinu, a taj je proces vraćanja potrajao još mjesecima poslije sklapanja mira. Tako je u listopadu 1763. godine broj ličkih krajišnika u pruskom zarobljeništvu iznosio ukupno 137 osoba.⁸⁷²

Prema svećeniku Iliću, autoru djela o povijesti Gradiške pukovnije, tijekom ovog rata na bojište je iz te pukovnije poslano ukupno 11.148 ljudi, od kojih je 457 umrlo, a 1.703 je bilo ranjeno. Prema Vaničekovom mišljenju taj je broj krajišnika koji se našao na bojištu preuveličan te bi u prosjeku za svaku krajišku pukovnicu Hrvatsko-slavonske vojne krajine trebao iznositi oko 8.000 ljudi.⁸⁷³ Ako uzmemo u obzir fragmentirane podatke o brojčanom stanju ličkih postrojbi u sklopu kolona tijekom ovoga rata, može se zaključiti da je u vojnim pohodima sudjelovalo približno 10.770 krajiških časnika i običnih vojnika. Tome broju treba pribrojiti još i pripadnike 4., 5., 9., 13., 16. i 17. kolone za koje nisu sačuvani podatci. Naravno, u obzir treba uzeti i činjenicu da su neki krajišnici, odnosno satnije, više puta sudjelovali u pohodima. Tako se prema sačuvanim popisima može uočiti da je Pukovnikova satnija sudjelovala čak četiri puta, točnije u bataljunima koji su bili dio 1., 11., 12. i 15. kolone. U slučaju ostalih satnija može se uočiti da se najčešće navode dva puta, a tek u nekoliko slučajeva jedanput ili tri puta. Čak ni grenadirske satnije nisu bile izuzetak, već se svaka navodi po dva puta, što znači da su grenadirske satnije bile jednako opterećene kao i druge pješачke satnije. No, ukoliko se poštivalo pravilo prema kojem su se dva krajišnika iz istoga kućanstva izmjenjivala tijekom pohoda, može se zaključiti da je broj krajišnika iz Ličke pukovnije koji su bili poslani na bojište tijekom Sedmogodišnjeg rata uistinu prelazio brojku od 10.000 ljudi.

4.2.9. Obilježja vojničkog života krajišnika tijekom Sedmogodišnjeg rata

U očima vodećih figura Habsburške Monarhije krajišnici su tijekom ovoga razdoblja svakako opravdali sliku pouzdanih i kvalitetnih vojnika. Tako je, primjerice, kancelar Kaunitz u

⁸⁷¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 13; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 80.

⁸⁷² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483.

⁸⁷³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 488.

krajišnicima prepoznao borbene kvalitete koje su omogućavale habsburškim vojnim snagama da prate korak s Prusima. Oni su motrili neprijateljska kretanja i držali ih u neprestanom stanju pripravnosti, a austrijskoj su vojsci omogućavali da mirno spava štiteći je od pruskih napada. Kaunitz je osim toga i priznao da su krajišnici bili izloženi većim nepravilnostima i opasnostima nego druge trupe, ali su zato lakše podnosili sve te poteškoće. Austrijski maršal Claude Lamoral princ Ligne (1685.-1766.) također je imao riječi pohvale za krajišnike, za koje je tvrdio da su vješti, poslušni, trezveni i neumorni, a k tome nisu skloni dezertiranju.⁸⁷⁴

Iako je ratovanje u XVIII. stoljeću sadržavalo elemente časti i poštovanja, poput slučaja otkupa iz zarobljeništva, ipak ne treba zaboraviti da se radilo o društvenoj pojavi koja je prvenstveno bila karakteristična po surovosti i nemilosrdnosti. To se ponajprije može uočiti na primjeru novačenja ljudi u vojsku. Krčelić je u svojem djelu zabilježio jedan slučaj s početka 1758. godine koji pobliže opisuje okrutne metode koje su se u nekim slučajevima primjenjivale prilikom novačenja vojnika. Tako navodi 1.500 osuđenika, pristiglih u Zagreb u siječnju, koji su trebali poslužiti kao novaci u pješачkim pukovnijama. Od toga ukupnog broja njih 300 je umrlo tijekom zime zbog pothranjenosti i loših uvjeta u smještaju koji im je dodijeljen. U lipnju su banski krajišnici odveli tu skupinu u vojni logor. Već kod Susedgrada zbog lošeg postupanja krajišnika ili iznemoglosti 100 ih je umrlo. Zbog takvog postupanja civilno stanovništvo je usvojilo negativnu sliku vojnika, ali i hrvatskog bana te vladarice.⁸⁷⁵

Pruski kantonski sustav temeljio sena prikupljanju ljudstva koje je prethodno prošlo potrebnu vojnu obuku s područja posebno određenih upravnih okruga. Iako je po tome pruski sustav bio sličan krajiškom sustavu novačenja, uvelike se razlikovao po metodama popunjavanja ispražnjenih mjesta tijekom samoga vojnog pohoda. Naime, tijekom rata, a naročito u njegovoj kasnijoj fazi, pruske pukovnije često su se popunjavale novacima s okupiranih područja, zarobljenicima ili dezerterima. Tako je, primjerice, princ Heinrich u jesen 1759. godine upao u Frankoniju gdje je prisilno unovačio ljude kako bi popunio praznine u pruskim vojnim redovima, a pritom je prikupio i znatna financijska sredstva putem sustava ratne kontribucije. Svojim postupcima ujedno je nastojao potaknuti manje njemačke države, poput biskupija Würzburg i Bambers te slobodnog carskog grada Nürnberga da proglase neutralnost i povuku svoje postrojbe iz carske vojske.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Isto, 85, 90.

⁸⁷⁵ Krčelić, *Annuae*, 365.

⁸⁷⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 176. Još jedan takav sličan slučaj zbilo se prvim mjesecima 1760. godine, kada je pruski kralj boravio u Leipzigu te je svoju vojsku, koja je bila prilično brojčano oslabljena zbog velikih gubitaka tijekom prošlog pohoda, obnavljao prisilnim novačenjem ratnih zarobljenika i stanovnika

Po tome pitanju krajiške su se pukovnije uvelike razlikovale, jer su u pogledu običnih vojnika bile isključivo sastavljene od stanovnika Vojne krajine. Ipak, postoje slučajevi koji ukazuju da su pojedini vojni djelatnici bili novačeni tijekom samoga pohoda. Kada je 1. lički bataljun prolazio Karlovcem još 1756. godine, pridružio mu se dvadesetogodišnji Jacob Pustahia kao sluga (*Bedienter*). U studenom iste godine, kada su se lički krajišnici nalazili kod Leitmeritza i Kamnitza, Pustahija je imenovan bubnjarem (*Tambour*) i raspoređen u Pukovnikovu satniju. U ožujku sljedeće godine 47-godišnji Tomas Bogdanović se pridružio 1. ličkom bataljunu u Kamnitzu na funkciji vozara. Bogdanović je već bio iskusan u tom poslu, s obzirom da se spominje da već ranije bio angažiran na toj funkciji.⁸⁷⁷

No, nisu se samo ljudi s područja Karlovačkog generalata pridruživali kao vojni djelatnici ličkim bataljunima. Prvoga dana srpnja 1757. godine ličkoj postrojbi priključeno je osam podliječnika, isključivo stranaca: šest Austrijanaca, jedan Čeh i jedan Bavarac. Radilo se o mladim ljudima, između 17 i 27 godina, neoženjenima i bez ranijeg iskustva u vojsci. Prije toga bili su uposleni kao brijački pomoćnici (*Barbiere Gesell*) ili pomoćnici u kupalištima (*Baadergesell*), što znači da su raspolagali određenim znanjem i iskustvom vezanim uz brigu o bolesnicima i ranjenicima. Oni su se pridružili 3. ličkom bataljunu, a neki od njih zadržali su se u službi sve do kraja rata. Istoga toga dana još su dva stranca, Mađar i Austrijanac, dodijeljeni kao furiri pojedinim ličkim satnijama. U rujnu iste dvadesetdvogodišnji Mauritius Braun iz Praga dodijeljen je u funkciji furira Satniji Jure Rukavina koja se nalazila u sklopu 2. bataljuna. U siječnju 1758. godine zabilježen je još jedan slučaj pristupanja stranca ličkim postrojbama. Ovaj puta bio je to dvadesetšestogodišnji Johann Anton Kirchweger iz moravskog mjesta Cromau (Moravský Krumlov). Radilo se o oženjenom mladiću koji se priključio 3. bataljunu, a ranije je već služio pet godina u pukovniji Nikola Esterházy.⁸⁷⁸ Ovi primjeri svjedoče o mogućnostima koje je vojni pohod nudio za obične ljude koji nisu primarno bili posvećeni vojnoj profesiji. Rat im je otvarao mogućnosti da iskoriste svoje sposobnosti i pritom osiguraju materijalnu egzistenciju, a možda i ostvare značajniji profit ili karijeru.

Iz pisma datiranog u Pragu 4. siječnja 1759. godine može se uočiti koliku su pažnju austrijske vojne vlasti pridavale prilikom odlaska krajiških postrojbi s bojišta. Prije svega to se odnosilo na osiguravanje opskrbe novcem, za što je bio zadužen ratni povjerenik, kako bi se umanjila mogućnost izazivanja ispada. Također, značajno je da se krajišnici nisu otpuštali u masovnim

Mecklenburga, Anhalta i Saske, a čak je poduzimao pljačkaške pohode na teritorij Turingije i Frankonije gdje su Prusi preotimali carske vojnike i novačili ih u pruske redove. Szabo, *The Seven Years' War*, 330-331.

⁸⁷⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸⁷⁸ Isto.

skupinama. Primjerice, od ukupno pet krajiških bataljuna koji su tada bili u sklopu carske vojske, među kojima su se nalazile i postrojbe Ličke pukovnije, određeno je da se dio uputi i natrag u domovinu tijekom siječnja i veljače, dok bi ostatak slijedio nakon toga. Taj vremenski odmak bio je nužan kako ne bi previše opteretilo civilno stanovništvo zemalja kroz koje su krajiške postrojbe prolazile, a k tome da se olakša lokalnim vlastima da u slučaju izbijanja lakše dovedu krajišnike u red. Tijekom kretanja na i s bojišta, kao glavna pristaništa spominju se Linz, Beč i Prag, s time da je u Pragu je bio određen poseban časnik koji je krajišnicima isplaćivao plaću i mijenjao novčane valute u one koje su bile u opticaju na području Svetoga Rimskog Carstva.⁸⁷⁹ Ovaj primjer svjedoči o još jednom elementu vojničkog života XVIII. stoljeća koji se odnosi na opreznost koju su vojne vlasti poduzimale kada se radilo o vojničkoj plaći. Krajišnicima se isplaćivala plaća na određenim točkama tijekom kretanja na pohod, što ih je trebalo motivirati da nastave s kretanjem. Radilo se o proračunatoj metodi koja je s jedne strane trebala osigurati dovoljno novaca koji će vojnicima omogućiti uzdržavanje i odvratiti ih od nanošenja štete civilnom stanovništvu, ali opet ne i previše što bi možda djelovalo demotivirajuće za nastavak pohoda.

Tijekom samoga pohoda među vojnicima su se javljali znakovi iscrpljenosti i nezadovoljstva koje su ih nerijetko poticali na dezertiranje. U studenom 1758. godine grof Sermage u pismu svojoj supruzi objašnjava kako loši uvjeti u zimskom logoru u Trautenauu potiču hrvatske vojnike na dezertiranje.⁸⁸⁰ Dezertiranje je naročito bilo izraženo kod pruske strane. Iako su oštre kazne ulijevale kod vojnika veći osjećaj straha od časnika nego od neprijateljskih vojnika, čak ni visoka razina discipliniranosti pruske vojske nije spriječila pojavu masovnog dezertiranja, koje je u prosjeku godišnje iznosilo oko 1.000 vojnika.⁸⁸¹ Prilikom austrijske opsade Breslaua u studenom 1757. godine 599 pruskih branitelja od ukupno 4.000 vojnika koji su sačinjavali posadu je dezertiralo.⁸⁸² U ljeto 1758. godine prilikom pruske opsade Olmütza 500 pruskih dezertera je prešlo na stranu austrijskih branitelja.⁸⁸³

Upravo 1760. godine, točnije tijekom mjeseca travnja zabilježeno je 130 slučajeva prelaska pruskih dezertera na austrijsku stranu.⁸⁸⁴ Prema izvješćima koja su sastavljali austrijski zapovjednici o tim događajima, može se uočiti da su dezerteri prije svega imali važnu ulogu u

⁸⁷⁹ AT-OeStA/KA-FA-Armee Akten (dalje: AA), kut. 2523, 1759, 26.

⁸⁸⁰ Vojvodić-Andričević, „Slika Sedmogodišnjeg rata“, 89.

⁸⁸¹ Oppenheim, *Habsburgs and Hohenzollerns*, 34-35.

⁸⁸² Szabo, *The Seven Years' War*, 103-104.

⁸⁸³ Isto, 139.

⁸⁸⁴ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, 330.

otkrivanju položaja i snage neprijateljskih postrojbi.⁸⁸⁵ Slučajevi dezertiranja bili su rasprostranjeni i u habsburškoj vojsci. Marija Terezija je odbila uvesti pruski sustav novačenja, smatrajući ga oblikom ropstva, tako da se austrijski način novačenja djelomično zasnivao na dobrovoljnom novačenju koje su provodili posebni časnici, ali u većoj mjeri još uvijek je bio u rukama pokrajinskih staleža. Budući da staleži nisu mogli zadovoljiti vojne potrebe a da pritom ne oštete gospodarstvo pojedinih pokrajina, često su pribjegavali prisilnom novačenju marginalaca, poput lotalica i sitnih kriminalaca. Iako te društvene skupine nisu bile produktivne u ekonomskom smislu, jednako tako pokazale su se nepouzdanе kao vojnici te su bile sklone dezertiranju.⁸⁸⁶

U ranije spomenutom spisu iz oko 1780. godine, Hildburghausen je naveo neke od prednosti krajišnika kao ratnika u odnosu na ostale linijske pješake. Pored fizičke snage i sposobnosti da se brzo prilagode zahtjevima vojne taktike naveo je i njihovu odanost koja je došla do izražaja tijekom protuosmanskih ratova.⁸⁸⁷ Zbog povezanosti s domovinom ti su ratnici bili manje skloni dezertiranju te su stoga bili vojnici od povjerenja koji su čak trebali služiti i kao zid koji će sprječavati druge vojnike od dezertiranja. Ispravnost te Hildburghausenove pretpostavke moguće je ispitati upravo na primjeru Ličke pukovnije u razdoblju Sedmogodišnjeg rata.

Podatci o dezertiranju ličkih krajišnika mogu se pronaći u vojnim popisima krajiških pukovnija. Tako, primjerice, popis pukovnija u sastavu vojske princa Karla Lotarinškog za listopad 1757. godine otkriva da u tri bataljuna Ličke pukovnije koja su brojila ukupno 2.119 časnika i vojnika krajem rujna, tijekom listopada nije zabilježen niti jedan slučaj dezertiranja.⁸⁸⁸ S obzirom na to da su iz ovoga razdoblja sačuvana fragmentirana građa nije moguće dobiti sliku za cijelo razdoblje trajanja rata, već samo pojedina razdoblja, većim dijelom u drugoj fazi rata. Ipak, ti podatci stvaraju određenu sliku o tendenciji dezertiranja kod ličkih krajišnika.

⁸⁸⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, 81, 115, 116, 233, 239b, 251, 256b, ad276, 302,

⁸⁸⁶ Szabo, *The Seven Years' War*, 27-28.

⁸⁸⁷ Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. 3, 381-382.

⁸⁸⁸ AT-OeStA/HHStA-KA, kut. 334, fol. 385.

Tablica 10. Popis dezertera Ličke krajiške pješačke pukovnije tijekom Sedmogodišnjeg rata

godina	mjesec	broj dezertera				lokacija
		ukupno	časnici	dočasnici	vojnici	
1759.	travanj	2			2	nepoznata
1759.	prosinač	1			1	Karlovački generalat
1760.	siječanj	3			3	Karlovački generalat
1760.	travanj	156			156	Karlovački generalat
1760.	srpanj	3			3	Češka
1760.	rujan	2			2	Češka
1760.	listopad	4			4	Češka
1760.	prosinač	3	1		2	Češka
1761.	veljača	5			5	Češka
1761.	travanj	1			1	Šleska
1761.	travanj	1			1	Saska
1761.	srpanj	1			1	Tiringija
1761.	studenj	4			4	Tiringija
1763.	siječanj	1			1	Šleska
1763.	veljača	1			1	Karlovački generalat
1763.	ožujak	3	2		1	Karlovački generalat
ukupno		191	3		188	

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481, 5482, 5483.

Prvi slučaj dezertiranja zabilježen je u travnju 1759. godine kada desetnik i bubnjar dezertirali iz Potpukovnikove satnije.⁸⁸⁹ Učestalost dezertiranja glazbenika jedna je od karakteristika Ličke pukovnije. Tako je u travnju 1759. godine dezertirao bubnjar Simo Dronaić iz Potpukovnikove satnije, zatim u siječnju 1760. godine Josip Horvatović iz Grenadirske satnije Vukasović, u travnju 1761. godine pukovnijski bubnjar Josip Rajčić, u svibnju 1761. godine Nikola Obradović iz kategorije prekobrojnih i u studenom 1760. godine svirač Jakov Berkić iz Satnije Franz Kögler.⁸⁹⁰

Iako su broju u svakom slučaju među dezerterima prednjačili obični vojnici, može se uočiti da su čak i pojedini časnici i dočasnici bili skloni tom činu. Na Silverstrovo 1760. godine poručnik stražmeštar (*Wachtmeisterlieutenant*) Wilhelm Stephani je dezertirao iz stožera, a početkom ožujka 1763. godine dva potporučnika, Josip Tomšić i Karlo Budai, prvi iz Satnije Pave

⁸⁸⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481.

⁸⁹⁰ Isto, kut. 5481, 5482.

Rukavina, a drugi iz Satnije Kögler, dezertirala su istoga dana, čini se da im se pridružio i vojnik Ivan Tomljenović iz Satnije Kögler.⁸⁹¹ Druga zanimljivost vezana uz tip krajišnika koji su dezertirali odnosi se na sklonost grenadira tom činu. Dana 8. siječnja 1760. godine iz Grenadirske satnije Vukasović dezertirao je spomenuti bubnjar Horvatović. Godinu dana poslije 12. studenog dezertirala su dva vojnika iz iste satnije, Pere Asančaić i Mateša Salović.⁸⁹²

Čini se da krajišnici prilikom dezertiranja nisu bili praznih ruku, već su najčešće bili opskrbljeni plaćom i kruhom, na što ukazuju podatci u vojnim popisima. Tako su dvojica vojnika koji su 12. studenog 1760. godine dezertirali iz Grenadirske pukovnije Vukasović, Asančaić i Salović, bili opskrbljeni novcem za još tri dana, ali im je opskrba kruhom istjecala istoga dana kada su dezertirali. U nešto povoljnijem položaju bila su druga dvojica koja su dezertirala 25. studenog iste godine iz Satnije Kögler, svirač Jakob Berkić i bivši vojnik Petar Uzelac, koji su novcem bili opskrbljeni do kraja mjeseca, a kruhom za još jedan dan.⁸⁹³

Općenito gledajući, može se uočiti da se tijekom većine razmatranog razdoblja radilo samo o pojedincima, što bi išlo u prilog tvrdnji da lički krajišnici uistinu nisu bili skloni dezertiranju. Međutim, u travnju 1760. godine zabilježen je iznenađujuće visok broj od čak 156 dezertera. Radilo se isključivo o vojnicima koji su pripadali bataljunu u sklopu 8. kolone. Ti su vojnici bili iz sljedećih satnija: Ivan Kurofsky (46), Grube Orešković (41), Pave Rukavina (25) i Josip Mudrovčić (44). Zabilježeno je da su oni dezertirali na području Karlovačkog generalata, što znači da su odlučili na taj čin prilikom povratka s vojnog pohoda.⁸⁹⁴

Objašnjenje za ovakav neuobičajeni događaj može se pronaći u vojnim izvješćima s početka mjeseca travnja. U razdoblju od 2. do 11. travnja podmaršal Plonquet je iz češkog mjesta Komotaua (Chomutov) smještenog blizu sasko granice, poslao nekoliko pisama maršalu Daun u kojem ga je izvještavao o nepovoljnoj situaciji koja se razvijala na pozicijama predstraža austrijske vojske. Naime, ogulinski krajišnici, kojima je dogovoreni rok služenja isticao 6. travnja namjeravali su napustiti svoje predstražne položaje kod Neudorfa⁸⁹⁵, što bi pruskim snagama olakšalo izvođenje napada na austrijske pozicije. Na tom položaju trebali su ih zamijeniti lički krajišnici, ali i oni su se spremali na povratak u domovinu jer im je rok služenja trajao do 11. travnja.⁸⁹⁶ Moguće je s pouzdanjem utvrditi da se radilo o krajišnicima 8. ličkog

⁸⁹¹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483.

⁸⁹² Isto, kut. 5482.

⁸⁹³ Isto.

⁸⁹⁴ Isto.

⁸⁹⁵ Vjerojatno je riječ o saskom mjestu Deutschneudorf smještenom uz sasko-češku granicu.

⁸⁹⁶ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, 53, 97, ad 97, 98, 120, 145.

bataljuna, s obzirom na to da se u jednom pismu spominje boжник Anreitter, koji je naglasio da njegovi Ličani (*Lycaner*) ne samo da odbijaju zauzeti položaje koje su napustili Ogulinci, već namjeravaju s cijelom svojom opremom (*mit Sackh und Pack*) s njima se zaputiti u domovinu.⁸⁹⁷

Zbog toga čina Plonquet ih je oslovio kao buntovnike (*revoltirenden Liccanern; aufrührischen Liccanern*),⁸⁹⁸ a 7. travnja u pismu iz glavnog stožera austrijske vojske u Pirni upućenom Dvorskom ratnom vijeću ističe se da ogulinske krajišnike, jer nisu dočekali dolazak postrojbi koji bi ih zamijenili na njihovim položajima, i ličke krajišnike, jer su prije dogovorenog roka napustili bojište, po dolasku u Krajinu treba tretirati kao krivokletnike (*Meineidiger*) i odmetnike (*Rebellen*).⁸⁹⁹ Ipak, Plonquet je u pismu datiranom 11. travnja izdvojio 155 buntovnih (*aufrührerisch*) pripadnika ličkog bataljuna koji nisu zauzeli položaje na predstraži,⁹⁰⁰ što se gotovo podudara s brojem dezertera zabilježenih u vojnom popisu. Stoga, austrijske vojne vlasti ipak nisu krivicu pripisale svim krajišnicima 8. ličkog bataljuna, već sam onima koji nisu ispunili važnu zadaću zaštite glavnine austrijskih snaga. No, u svakom slučaju nadjenuli su im naaziv „dezerteri“ iako nisu pobjegli.

Po pitanju samovoljnog napuštanja bojišta, nakon što je istekao dogovoreni rok služenja, pojedine krajiške skupine su se razlikovale. Primjerice, Plonquet nasuprot lošeg postupanja Ogulinaca i Ličana navodi kao protuprimjer uzorno ponašanje slunjskog bataljuna.⁹⁰¹ No, općenito gledajući ovaj oblik dezertiranja uvelike se razlikovao od slučajeva zabilježenih u pruskoj vojsci i redovima austrijskih linijskih pukovnija. Riječ nije bila o napuštanju vojske zbog nezadovoljstva s uvjetima ili zbog želje da se vojne usluge ponude protivničkoj strani. Radilo se o znaku visoke razine samosvijesti koju su krajišnici izražavali, odlučujući da će napustiti bojište u trenutku kada su smatrali da je završio njihov ugovoreni rok službe. U tome pogledu treba ih se sagledavati kao vojne profesionalce koji nisu dopuštali da se s njima postupa na način koji su sami smatrali protupravnim.

Potrebno je istaknuti da ne samo da se krajiški oblik dezertiranja razlikovao od uobičajenog, već da su se i sami krajišnici često koristili kao lovci na dezertere. To svakako potvrđuje pismo podmaršala Lacyja od 12. travnja 1760. godine u kojem izvještava o pojedinim dezerterima iz austrijskih linijskih pukovnija, a izričito navodi da su krajišnici doveli natrag dvojicu dezertera

⁸⁹⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, ad 98.

⁸⁹⁸ Isto, 1760, IV, 98.

⁸⁹⁹ Isto, 1760, IV, 110.

⁹⁰⁰ Isto, 1760, IV, 145.

⁹⁰¹ Isto, 1760, IV, 120.

iz pukovnije Belehem.⁹⁰² Ironično je da su nekoliko dana prije toga ogulinski i lički krajišnici napustili svoje položaje kod Neudorfa, dakle upravo mjesto iz kojega je Lacy slao pismo. Štoviše, krajišnici koje Lacy spominje mogli bi zapravo biti pripadnici ličkih krajiških satnija, koje Eggenberger spominje u sastavu Lacyjevog zbora početkom ove godine.

U britanskim novinama *The Newcastle Courant* krajem lipnja 1761. godine objavljen je članak u kojem se spominje prolazak skupine od 1.218 ličkih krajišnika kroz Beč. U članku je također navedeno da iako je ta skupina bila predodređena za šlesko bojište, ona je ipak preusmjerena prema carskoj vojsci gdje će kao i u ranijim vojnim pohodima, služiti kao lovci na dezertere.⁹⁰³ Stoga, iako je u prethodnoj godini zabilježen incident zbog kojega je skupina ličkih krajišnika bila označena kao dezerteri, ovi su krajišnici i dalje zadržali status vojnika od povjerenja koji su bili korišteni hvatanje dezertera, što se može smatrati ispunjenjem Hildburghausenovim očekivanjima.

U ovoj su godini vojne vlasti nastojale riješiti problem vezan uz krajiško samovoljno napuštanje bojišta po isteku ugovora. Za habsburške vojne vlasti takvo je ponašanje bilo neprihvatljivo ne samo jer ih je lišavalo potrebnog vojnog kadra, već jer je i služilo kao loš primjer ostalim trupama u njihovoj službi, a također nije davalo dovoljno vremena vojnim vlastima za pripremanje puta povratka krajišnika, što je moglo izazvati poteškoće civilnom stanovništvu habsburških zemalja. Problem je također ležao u činjenici da za ovakvo ponašanje nisu bili doneseni regulativi za području Karlovačkog generalata i Banske krajine. Za Varaždinski generalat i Slavonsku krajinu regulamenti iz 1755. godine isticali su činjenicu da krajišnici strpljivo moraju čekati da budu službeno otpušteni iz službe, a u suprotnom će biti tretirani kao dezerteri i odmetnici (*Meuterer*). No, 9. rujna 1761. Marija Terezija je odobrila prijedlog prema kojem se takvo stanje mijenja, odnosno takva pravila počinju vrijediti za sva četiri područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine.⁹⁰⁴

Na temelju vojnih popisa ličke postrojbe u sklopu 12. kolone, koja je tada bila u sastavu carskih snaga, mogu se također izdvojiti neke zanimljivosti vezane uz vojnički život ličkih krajišnika. Primjerice, može se uočiti da su 3. rujna 1761. godine ti krajišnici sudjelovali u jednom okršaju, s obzirom na to da je tog datuma zabilježeno da su šestorica vojnika i jedan predvodili završili u zarobljeništvu. Međutim, već se 15. rujna jedan od njih, vojnik Jure Skender iz Satnije Dujam

⁹⁰² AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, 152.

⁹⁰³ „... to serve as Whippersin, to prevent Desertion, as in other Campaigns“. *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), on-line verzija, 27. 6. 1761., 2, pristup ostvaren 25. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

⁹⁰⁴ AT-OeStA/KA-FA-AA, kut. 2523, 1761, 80.

Došen sam otkupio iz zarobljeništva i vratio u kolonu.⁹⁰⁵ Ovaj slučaj još jednom ilustrira fenomen vlastitog otkupljivanja iz zarobljeništva, koji je bio čest i kod drugih vojnika,⁹⁰⁶ ali i činjenicu da je običan vojnik mogao iskoristiti tu priliku, a predvodnik koji je također s njim bio zarobljen nije, iako je kao dočasnik redovito primao plaću, što sugerira da su materijalne mogućnosti običnih vojnika bile puno veće nego što se to na prvi pogled čini.

Još jedna zanimljivost odnosi se na sklapanje braka krajišnika s lokalnim ženama. U travnju su zabilježena dvojica krajišnika koja su sklopila brak s lokalnim ženama. Radilo se o satniku Vuku Kovačeviću i kaplaru Mati Sagaru iz Satnije Kögler. Međutim, sljedeći mjesec spominje se još jedan iz Satnije Kögler, furir Johann Konigsdorf. Njih trojica navode se u posebnoj kategoriji tijekom preostalih mjeseci 1761. godine, a 19. prosinca navedeno je da je Kovačević napustio ovu kolonu, a njegovo mjesto satnika ostalo je ispražnjeno, dok su se preostala dvojica spominju u tom obliku sve do travnja 1762. godine.⁹⁰⁷ Ti primjeri svjedoče o tome da se ljubav mogla pronaći i tijekom vojnog pohoda, ali i o posebnoj ulozi koju su žene ispunjavale u vojsci, prvenstveno u vidu brige o ranjenicima, što je uostalom bila i zadaća furira za kojega se preferiralo da bude oženjen.

Na temelju podataka iz vojnih popisa moguće je rekonstruirati vojne karijere pojedinaca koji su sudjelovali u više vojnih pohoda. U tome smislu zanimljiv je slučaj Wenzela Kruppe koji se još u siječnju 1760. godine nalazio se u sastavu postrojbe 8. kolone gdje se spominje na poziciji kaplара u Satniji Pave Rukavina. Prvi dan te godine pao je u zarobljeništvo, a na toj poziciji ga je istoga dana zamijenio desetnik Miha Krpan. Nije poznato na koji način niti točno kada se vratio iz zarobljeništva, ali nastavio je služiti u 9. koloni iz koje je u ožujku 1761. godine prešao u 11. kolonu, a potom 1. svibnja premješten je u 12. kolonu gdje je uzdignut na rang pukovnijskog bubnjara. Međutim, na toj poziciji se zadržao do studenog iste godine kada je iz stožera prebačen u kategoriju raspoređenih (*zugeteilte*) na poziciji kaplара. U travnju 1762. godine vraćen je u stožer na funkciju pukovnijskog bubnjara.⁹⁰⁸ Njegova priča prikazuje običnog vojnika koji je pokazivao ambicioznost za sudjelovanje u vojnim pohodima, koja se nagradila napredovanjem u vojnoj hijerarhiji. Ovaj slučaj također otkriva i važnost nižih činova među običnim vojnicima koji su ispunjavali ulogu posrednika između njih i dočasnika. Tijekom sudjelovanja na vojnom pohodu ne samo zasluge, već i drugi faktori, poput smrti, zarobljavanja

⁹⁰⁵ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁹⁰⁶ Od sredine ožujka pa sve do kraja travnja 1760. godine u ratnim izvješćima je zabilježen broj od 101 austrijskog i savezničkog vojnika koji su se sami otkupili iz pruskog zarobljeništva. AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 704, 1760, IV, 330, 331.

⁹⁰⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

⁹⁰⁸ Isto, kut. 5481, 5482.

ili dezertiranja, otvarali su mogućnosti svim vojnicima, bez obzira na rang, da ostvare napredovanje u vojnoj hijerarhiji.⁹⁰⁹

⁹⁰⁹ Nakon što je 31. listopada 1760. godine u zarobljeništvo pao opskrbnik Leopold Gscheitter, na toj se poziciji 1761. godine spominje Felix Ruess, koji je ranije bio furir. U prosincu 1761. godine u Satniji Kögler vojnik Bariša Mataja našao se na mjestu svirača nakon što je Jakob Berkić dezertirao. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

5. UNIFORMISTIČKE REFORME I RAT ZA BAVARSKO NASLJEDE

5.1. Područje Ličke pukovnije tijekom 60-ih i 70-ih godina XVIII. stoljeća

Završetak Sedmogodišnjeg rata dočekan je s oduševljenjem kako za prusku, tako i za austrijsku stranu. Doduše, u zadnjim ratnim fazama Habsburgovcima sklapanje mira na temelju *status quo ante bellum* možda nije bio najpriželjkivaniji ishod, s obzirom na to da su tada austrijske vojne snage u suradnji s ruskima pokrenule ofenzivu koja im je neko vrijeme čak otvarala mogućnost povratka izgubljene Šleske. Međutim, pri samome kraju rata situacija se vanjsko-politički okrenula u prusku korist, što je u konačnici potaknulo obje strane, iscrpljene ratnim naporima, da sklope mirovni sporazum.

Rat je Habsburškoj Monarhiji nanio velike gubitke, prije svega ljudske žrtve, kako vojne, tako i civilne, zatim u vidu uništenog češkog teritorija, kao i iscrpljene državne blagajne. Relativno dugotrajno doba mira koje je uslijedilo omogućilo je Mariji Tereziji i njezinom sinu Josipu II., kao njezinom suvladaru od 1765. godine, da nastave s procesom reformi koje su za cilj imale ojačati državu, ali i podići blagostanje njezinih stanovnika. Jedan od glavnih aspekata reformi odnosio se na vojsku koja je stekla posebnu pažnju Josipa II., koji je slovio ne samo za „prvog službenika“ države, već i njezinog „prvog vojnika“. ⁹¹⁰ Njegovim zaslugama vojska je istovremeno počela stjecati veći ugled u državi i društvu.

Reforma vojske pokazala se potrebnom iz razloga što u prethodnom ratu vojnim snagama Monarhije čak ni uz pomoć saveznika nije pošlo za rukom slomiti prusku vojnu nadmoć. Josip II. kao veliki štovatelj pruskog kralja Fridrika II. odlučio je koristiti model pruske vojske za reorganizaciju svojih vlastitih snaga. No, u tome nije bio jedini, jer su i vladari drugih europskih zemalja, poput Rusije, Velike Britanije i Španjolske, također prihvatili taj trend, upošljavajući pruske vojne stručnjake, prevodeći pruske vojne propise i usvajajući pruske načine uvježbavanja vojnika. ⁹¹¹ Još jedna opća tendencija mogla se uočiti u vojnim reformama mnogih europskih velesila, a ona se odnosila na težnju za uspostavom što snažnije kontrole središnjih državnih vlasti nad vojskom. To se naročito moglo primijetiti u slučaju austrijske vojske u kojoj se postavlja veći naglasak na državnu kontrolu i profesionalizaciju, čime se ograničava moć vlasnika pukovnija i time uklanja aristokratska hegemonija. ⁹¹²

⁹¹⁰ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 146.

⁹¹¹ Black, *European Warfare*, 149.

⁹¹² Isto, 155; Alexander Buczynski, *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011), 13.

Međutim, u kontekstu austrijskih vojnih reformi nastupila je politika štednje koju je propagirao i kancelar Kaunitz u želji da oporavi gospodarstvo iscrpljeno visokim troškovima prethodnog rata. Povezano s time, u vojsci se nastojao uvesti veći red i disciplina, što je podrazumijevalo veći nadzor nad cijelom vojnom hijerarhijom. Ekonomizacija je obuhvaćala smanjenje broja vojnih postrojbi, uvođenje novih, praktičnijih uniformi lišenih suvišnih dekoracija, donošenje novih, pojednostavljenijih propisa koji su se odnosili na vojnu službu i vojne vježbe, kao i uvođenje regulacija koje su se ticale vojničkog života. Glavni inicijator novog vala reformi bio je bliski carev prijatelj grof Lacy koji je zajedno s ličkim krajišnicima sudjelovao u obrani brda Lobosch u otvarajućoj bitci Sedmogodišnjeg rata. Lacy je 1766. godine, nakon smrti maršala Dauna, preuzeo funkciju predsjednika Dvorskog ratnog vijeća. Pojednostavljivanje i ujednačavanje bile su njegove glavne misli vodilje u reformskom procesu čiji je prvi korak bio stjecanje boljeg uvida u stanje vojske, u čiju su svrhu formirani posebni inspektorati za konjicu, pješništvo i krajiške trupe.⁹¹³

U pogledu krajišnika iskustvo Sedmogodišnjeg rata pokazalo je ispravnost politike austrijskih vojnih krugova u smislu korištenja novouređenih krajiških pukovnija. Stoga se odlučilo nastaviti s preoblikovanjem krajišnika i njihovim uvježbavanjem za linijsku taktiku. No, u ovo vrijeme jedan drugi problem postaje aktualan u raspravama Dvorskog ratnog vijeća o budućem uređenju Vojne krajine. Radilo se o ekonomiji, odnosno o potrebi usklađivanja vojnih i poljoprivrednih obveza krajišnika te pronalaženju rješenja za poticanje gospodarskog razvitka krajiškog područja. To je pitanje postalo aktualno nakon što su vojni izaslanici sredinom sedamdesetih godina XVIII. stoljeća izvijestili središnji bečki vojni organ o alarmantnom stanju u Karlovačkom generalatu, gdje su se redovito javljale godine gladi, a životnu su svakodnevicu također obilježavala razbojstva i iseljavanje.⁹¹⁴

5.1.1. Reforme na području Vojne krajine

Na krajiškom području nastavilo se u smjeru politike uniformnosti, odnosno prema ujednačavanju raznolikih krajiških područja, kao i samih krajišnika s drugim vojnicima u habsburškoj službi. Prvi korak bilo je spajanje uprave dvaju najstarijih krajiških područja,

⁹¹³ Detaljnije o procesu vojnih reformi usp. Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 142-143, 146; Basset, *For God and Kaiser*, 168-169, 170-171.

⁹¹⁴ Bucyznski, *Pa to su samo Hrvati!*, 12-13. Dvorski tajnik Adam Giorgio je 1774. godine podnio detaljan izvještaj o uzrocima i posljedicama gospodarske krize u Karlovačkom generalatu, koji je nastao na temelju njegovog poduljeg boravka u Lici i Krbavi. Detaljnije o tome izvješću vidi : Bucyznski, *Pa to su samo Hrvati!*, 15-20.

Karlovačkog i Varaždinskog generalata 1763. godine. Za zajedničkog zapovijedajućeg generala oba područja postavljen je general topništva Ludwig Lewin barun Beck, koji se proslavio u nedavnom ratu.⁹¹⁵

Odmah po stjecanju ove funkcije Beck se posvetio provođenju reformi koje su trebale ispraviti neregularnosti u krajiškom ustroju i osigurati povoljnije uvjete za izvršavanje vojne dužnosti. U listopadu 1763. godine rad je započeo u pukovnijama Varaždinskog generalata. Prema novim regulacijama stranim obrtnicama je dopušteno useljavanje kako bi se unaprijedilo gospodarstvo, zatim se povećao broj medicinskog osoblja s ciljem osiguravanja bolje zdravstvene brige, a ponešto se ublažila i obvezna rabota, kao i povećao iznos novčane pripomoći s 4 na 10 forinti dnevno. Međutim, neke su regulacije također lišile krajiške stanovnike nekih prava, poput strožih odredbi glede prodaje, zamjene i zalaganja zemljišta koje se moglo odvijati samo uz odobrenje zapovjedništva generalata, čime se podupiralo održavanje kućnih zadruga. Osim toga, sklapanje braka se moglo odvijati uz odobrenje satnijskog zapovjedništva, a sve kako bi se spriječio ulazak u brak osoba mlađih od 16 godina. Viši društveni slojevi bili su lišeni nekih prava koja su im jamčila lagodan život, poput ukidanja prava točenja vina i lova za dušebrižnike te više časnike.⁹¹⁶ Iako su nove regulacije nužno mijenjale važne sastavnice krajiškog života, one su prvenstveno bile usmjerene prema jačanju vojničkog duha i profesionalizaciji vojnog zanata.

Na području Karlovačkog generalata najznačajnije Beckove reforme ticale su se ujednačavanja teritorijalnog opsega tamošnjih četiriju krajiških pukovnija. U slučaju Ličke pukovnije to je značilo gubitak teritorija i ljudstva, dok su preostale tri pukovnije osjetile povećanje u teritorijalnom i demografskom smislu. Tako je 1765. godine Lička pukovnija izgubila mjesta Pazarište, Perušić, Bjelopolje, Korenicu, Bunić, Kaluđerovac, Čanak, Kozjan, Debelo Brdo i Krbavicu koji su bili ustupljeni Otočkoj pukovniji.⁹¹⁷

Kako bi središnji bečki organi vlasti stekli bolji uvid u situaciju u Vojnoj krajini te shodno tome donosili reforme koje su trebale unaprijediti upravu, gospodarstvo i općenito životne uvjete na tom prostoru, bilo je potrebno vršiti učestaliji i temeljitiji nadzor nad situacijom na terenu. U tu

⁹¹⁵ Egger, „Dvorsko ratno vijeće“, 150.

⁹¹⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 70-72.

⁹¹⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 14; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 81-82. Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 56; Fras, *Cjelovita topografija*, 42. Otočka pukovnija je mjesta Brinje, Stajnica, Jezerane, Krmpote i Ledenice ustupila Ogulinskoj, a Poloj i Tržić Slunjskoj pukovniji. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r. Iako je Lička je pukovnija izgubila dio stanovnika i teritorija u novom je opsegu ipak raspolagala najvećom količinom obradivih površina i livada u odnosu na preostale tri karlovačke pukovnije. Tako je 1767. godine ukupna površina tih zemljišta u Ličkoj pukovniji iznosila 39.594 jutara, dok je susjedno područje Otočke pukovnije raspolagalo sa samo 23.336 ½ jutara. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 154.

svrhu 1765. godine uspostavljen je Krajiški inspektorat (*Grenz-Inspectorat*), a kao prvog generalnog inspektora Krajine (*General-Inspector der Grenze*) habsburška je vladarica imenovala baruna Becka. Kao krajiški inspektor Beck je bio nadležan za cjelokupan prostor Hrvatsko-slavonske vojne krajine, a zadatak mu je bio posjećivati pukovnijska područja najmanje jedanput godišnje, u vrijeme kada se odvijalo novačenje i kada su se izvodile vojne vježbe. Istovremeno se od stožernih i satnijskih časnika pojedinog pukovnijskog okruga zahtijevalo da također vrše obilaske područja kako bi nadgledali provode li se određene djelatnosti prema pravilima te postoje li problemi za funkcioniranje krajiškog sustava. Krajiški inspektor je uvidom u stanje na terenu osmišljavao prijedloge koji su trebali unaprijediti razne aspekte krajiškog sustava i života krajišnika te ih slao Dvorskom ratnom vijeću u Beč.⁹¹⁸

Na razini generalata i pukovnija Beck je osnovao povjerenstva koja su tijekom tjednih zasjedanja raspravljala o pitanjima uprave, gospodarstva, sigurnosti i školstva. Miješanim članstvom, koje je uključivalo zapovijedajuće generale, brigadire i stožerne časnike, Beck je nastojao uvesti jaču kontrolu i ukloniti samovolju pojedinih moćnika.⁹¹⁹ Jednako tako, tijekom njegove uprave unutar samih pukovnija veći je naglasak bio na sastavljanju izvješća koja su detaljno oslikavala trenutno stanje na određenom području. Potpukovnik i dva bojnika bili su dužni na tjednoj razini izvještavati pukovnika o stanju u pojedinom bataljunu, konkretnije o pitanjima sigurnosti, šuma, puteva, poljoprivrede, stočarstva, vojnih vježbi i vojne opreme. Jedan od tri glavna stožerna časnika bio je dužan jedanput mjesečno obilaziti kordonske i sve ostale straže te vršiti inspekciju vojnika u službi. Jednako tako na razini satnije satnik ili neki drugi časnik trebao je jedanput mjesečno obići svaku kuću koja je raspolagala uniformom, puškom i bajunetom te kožnom opremom, kako bi se uvjerio da se vodi prikladna briga o toj opremi. Tom prilikom također je trebao nadzirati kućno gospodarstvo i poticati članove zadruga na marljivost. Časnici su stjecali uvid o stanju u šumama i na stražama, a dočasnici su ih

⁹¹⁸ Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 121-125; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 227-228. General topništva barun Šišković, koji je preuzeo funkciju krajiškog inspektora 1768. godine, preselio je svoje sjedište iz Karlovca u Beč, što je dovelo do utemeljenja posebnog odjela za krajiška pitanja (*Grenz-Department*) pri Dvorskom ratnom vijeću. Njegov mandat također je obilježio zastoj u procesu stvaranja jedinstvene krajiške uprave jer je 1769. godine ukinuto zajedničko zapovjedništvo Varaždinskog i Karlovačkog generalata. Egger, „Dvorsko ratno vijeće“, 150.

⁹¹⁹ Više o djelovanju tih povjerenstava vidi: Andrej Čebotarev, „Statistička djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije i njezina dokumentacijska građa (1746.-1873.)“, *Povijesni prilozi* 11 (1992): 150-151; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 134-135. Godine 1767. osnovana su i zdravstvena povjerenstva (*Sanitätscomissionen*) pri zapovjedništvu generalata i pukovnija. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 141. Zdravstveno povjerenstvo u Karlovcu kontroliralo je zdravstveno stanje na granici i u susjednim pokrajinama Osmanskoga Carstva te o kretanjima i provedenim mjerama izvještavala Donjoaustrijsko zdravstveno povjerenstvo u Beču. Ivana Horbec, *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015), 58, 95-97.

izvještivali o rođenjima, bolestima, smrtima i nesuglasicama. Te su podatke časnici uvrštavali u svoja izvješća te ih upućivali bojniku.⁹²⁰

Veći nadzor nad krajiškim prostorom i uspostava veće kontrole bili su povezani s regulacijom Sanitarnog kordona uz osmansku granicu. Početak uspostave toga sustava datira još u prvu polovicu XVIII. stoljeća. Tijekom dvadesetih i tridesetih godina toga stoljeća osmišljavaju se projekti za uspostavu jedinstvenog sanitarnog kordona, a oko 1740. godine podignute su prve kontrolne sanitarne stanice (kontumaci) i kontrolna mjesta (rašтели i čardaci).⁹²¹ Uloga kordona bila je dvostruka: osiguravanje zaštite od epidemije kuge, koja je, doduše, od sredine XVIII. stoljeća nestala s područja zapadne Europe, ali je bila još prisutna na osmanskome području, i kontrola prometa trgovine i ljudi između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva.⁹²² Upravo je na području Ličke pukovnije 1762. godine zabilježena pojava kuge, što je dalo poticaj za sustavnije uređenje Sanitarnog kordona na cijelom području Hrvatsko-slavonske vojne krajine koje se nalazilo uz granicu s Osmanskim Carstvom.⁹²³

Tijekom šezdesetih godina XVIII. stoljeća dovršena je izgradnja mreže stalnih kontumaca koji su bili osposobljeni kao sjedišta kontinuirane medicinske kontrole i preventivne segregacije putnika iz osmanskih područja.⁹²⁴ Na području Karlovačkog generalata tijekom toga i sljedećeg desetljeća spominju se kontumaci u Slunju i Rudanovcu te raštel u Korenici.⁹²⁵ Tijekom Beckove uprave regulirana je i kordonska služba: kordonskom linijom na području jedne pukovnije zapovijedao je satnik iz raštela s obvezom da dva puta tjedno obilazi sve kordonske

⁹²⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 135-140. Daljnji korak u stjecanju što boljeg uvida u krajiški prostor obilježilo je kartografiranje toga teritorija koje je pokrenuto sedamdesetih godina XVIII. stoljeća. Na području Ličke pukovnije taj se proces započeo odvijati 1775. godine. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7v.

⁹²¹ Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja*, 16-17. Kontumaci (*Contumaz Anstallten*) su bile karantenske postaje za putnike i trgovce, a rašтели (*Rastelle*) zatvoreni objekti unutar kojih se odvijala robna razmjena među stanovnicima pograničnih mjesta, uz primjenu nužnih preventivnih mjera radi sprječavanja širenja zaraznih bolesti. Usp. Horbec, *Zdravlje naroda*, 115; Rothenberg, *The Military Border*, 46-47.

⁹²² Horbec, *Zdravlje naroda*, 57. Valentić u prvi plan stavlja ekspanzionističku politiku Bečkoga dvora, kojemu je formalne sanitetske i zdravstvene službe zapravo služile za prikupljanje vrijednih podataka o političkom, društvenom i gospodarskom razvoju susjednih osmanskih zemalja. Valentić, *Vojna krajina i pitanje sjedinjenja*, 16. Nesumnjivo ta se tvrdnja može prihvatiti za razdoblje osamdesetih godina XVIII. stoljeća, kada su se Habsburgovci pripremali za nadolazeći rat protiv Osmanskog Carstva. Međutim, u ovoj fazi habsburška vanjska politika je bila usmjerena prema njemačkom području, gdje je Kraljevina Pruska još uvijek predstavljala opasnu prijetnju.

⁹²³ Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja*, 17.

⁹²⁴ Horbec, *Zdravlje naroda*, 95-97.

⁹²⁵ Bach spominje odluku brigadira Vele iz 1772. godine prema kojoj je odobreno postavljanje četiri trgovačka raštela pod nadzorom tridesetničara, od kojih je onaj za Ličku pukovnicu bio smješten u Udbini. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 59. Na području Ličke pukovnije kasnije su uspostavljeni rašтели u Lisičjaku kod Boričevca i u Srbu, ali tek nakon što su ta područja stečena na temelju Svištovskog mira 1791. godine. Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 71; Horbec, *Zdravlje naroda*, 98, 116.

postaje, a tijekom zime kada to vremenski uvjeti dozvoljavaju.⁹²⁶ Brigadir Karlo grof Lanjus je već krajem 1764. godine na području Ličke i Otočke pukovnije izdao naredbu o podizanju objekata na kordonu koji su trebali otežavati eventualne napade i ilegalne prelaske preko granica.⁹²⁷

Na Sanitarnom kordonu djelovali su serežani, posebni krajiški odredi koji su bili zaduženi za sprječavanje krijumčarenja i širenja epidemija, kao i za hvatanje razbojnika te dezertera. Walter Hummelberger navodi da se prvi put službeno spominju još 1754. godine u Krajiškim pravim, kada su im jasno definirane dužnosti, ali pretpostavlja da su se javili već u prvoj polovici XVIII. stoljeća, kao posljedica potrebe za zaštitom od osmanlijskih upada. Njihovu pojavu dovodi u vezu s dolaskom kršćanskih bjegunaca na krajiški teritorij u vrijeme izbijanja Austro-turskog rata (1737.-1739.). Serežani nisu nosili vojnu uniformu, već su bili odjeveni u narodnu nošnju, a bili su oslobođeni od rabote. Samo su njihovi zapovjednici primali redovitu plaću, dok su obični serežani međusobno dijelili nagrade koje bi im bile dodijeljene nakon uspješno obavljenog zadatka. Primjerice, za hvatanje odbjeglog prijestupnika dobivali su 4 forinte i 12 krajcara. Tijekom XIX. stoljeća oni postaju pravi policijski službenici na krajiškom području.⁹²⁸

Uvođenje reformi podrazumijevalo je i veću razinu nadzora nad krajiškim prostorom kako bi se izvršila provjera provode li se reforme na željeni način. Iz tog razloga u ovo se vrijeme javlja nova vojna funkcija – brigadira. Radilo se o predstavnicima glavnog zapovjedništva generalata koji su vršili nadzor nad prostorom dviju susjednih krajiških pukovnja. Njihove glavne zadaće obuhvaćale su popisivanje stanovništva i kontrolu računovodstvenih poslova.⁹²⁹ U vojnom smislu brigadiri su bili prisutni prilikom novačenja krajišnika, zatim prilikom revizije unovačenih krajišnika te tijekom izvođenja vojnih vježbi. General-bojnik Lanjus spominje se kao prvi brigadir koji je prvi dan 1764. godine preuzeo upravu nad Prvom brigadom sa sjedištem u Gospiću koja je obuhvaćala područje Ličke i Otočke pukovnije.⁹³⁰ Njegova prisutnost nesumnjivo je vodila prema jačanju povezanosti između tih dviju susjednih pukovnja, prije svega u borbenom smislu, što se već moglo i ranije uočiti kada je tijekom vojnih

⁹²⁶ Ostali časnici trebali su dnevno posjećivati dočasničke postaje tijekom toplijih mjeseci, a tijekom zime prema vremenskim uvjetima. Satnik je redovito izvještavao bojnika o aktivnostima na raštelu, odnosno razmjeni, zdravstvenom stanju i vijestima izvidnice. U slučaju da su se razbojnici ušuljali preko granice obavještavale su se susjedne postaje i satnije paljbom malog topa, mužara. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 141-142.

⁹²⁷ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 53.

⁹²⁸ Walter Hummelberger, „Zur Geschichte der Sereschaner“, u: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien* (Militärwissenschaftliches Institut), sv. 6 (Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973), 206-208, 226.

⁹²⁹ Usp. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 126; Holjevac, Močanin, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina*, 50.

⁹³⁰ Usp. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 613/5 (kut. 50); Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 101, 190.

pohoda u pojedinim slučajevima zabilježana prisutnost miješanih krajiških postrojbi, sastavljenih od krajišnika obiju pukovnija.

Već u ožujku 1764. godine prema Beckovoj odredbi izvršena je prva brigadna revizija unovačenih krajišnika (*Conscriptions Revision*).⁹³¹ Sljedeće godine u istom mjesecu uslijedila je druga revizija.⁹³² U vrijeme kada je funkciju krajiškog inspektora obnašao barun Šišković svake se druge godine vršilo popisivanje i pregled (*Conscription und Musterung*) postrojbi. Popisivanje ljudstva odvijalo se u prva dva mjeseca vojne godine, dakle, u studenom i prosincu, a brigadiri, stožerni časnici i vojni povjerenici obavljali su reviziju u drugoj polovici mjeseca veljače.⁹³³

Koliko su učestali bili pregledi vojnog stanja ličkih krajiških postrojbi može se uočiti na temelju uvida u arhivsko gradivo, točnije iz rukopisa o povijesti Like i Krbave anonimnog autora. U djelu se navodi da je novoimenovani krajiški inspektor, barun Šišković, od 14. do 19. srpnja 1768. godine izvršio pregled ovog krajiškog teritorija.⁹³⁴ Sljedeće godine tijekom travnja i svibnja 1769. godine brigadir Lanjus je izvršio reviziju unovačenih vojnika.⁹³⁵ Iste godine poziciju brigadira preuzeo je bivši lički pukovnik Pellican koji je izvršio reviziju u travnju 1770. godine, a u lipnju iste godine proveo novačenje.⁹³⁶ Tijekom sljedećeg desetljeća nastavili su se posjeti istaknutih vojnih dužnosnika pod čijim nadzorom su vršena novačenja i pregledi krajiških trupa.⁹³⁷

Vojne reforme na krajiškom području bile su usredotočene na nastavak procesa ujednačavanja krajišnika s ostalim vojnicima u habsburškoj službi, a to je podrazumijevalo postavljanje većeg naglaska na vojne vježbe. Do 1769. godine vojne su se vježbe izvodile samo nedjeljom i blagdanima, a od tada se javljaju i „logorske vježbe“ (*Lager-Exercitien*) koje se održavaju svake godine u trajanju od oko mjesec dana. Unovačeni krajišnici bili su tada dužni napustiti svoje satnijske okruge i okupiti se kod stožernog sjedišta pukovnije, a za to vrijeme svakom od njih bio je dodijeljen iznos od 3 krajcara dnevno za pokrivanje troškova uzdržavanja.⁹³⁸ Na vježbe

⁹³¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r.

⁹³² Isto, fol. 5r.

⁹³³ Čebotarev, „Statistička djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije“, 153; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 165.

⁹³⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5v.

⁹³⁵ Isto, fol. 6r.

⁹³⁶ Isto, fol. 6v.

⁹³⁷ Godine 1772. zapovijedajući general Karlovačkog generalata Wenzel barun Kleefeld je u svibnju proveo novačenje i popunio ispraznjena niža časnička mjesta. Brigadir Vela je 1774. godine u svibnju izvršio pregled unovačenih krajišnika, a u rujnu je proveo novačenje. U srpnju 1776. godine član Dvorskog ratnog vijeća general topništva Joseph grof Colloredo je izvršio pregled unovačenih krajišnika u satnijama u Gračacu i Širokoj Kuli. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6v-7v.

⁹³⁸ Čebotarev, „Statistička djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije“, 153; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 33-36. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 165; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 230.

su krajišnici kretali u bataljunskim formacijama, a potom su se dijelili na dvije manje skupine, divizije, od kojih se svaka sastojala od 8 vodova (*Züge*). Ukupno 16 časnika zapovijedalo je svakim vodom, a bili su podijeljeni u dvije skupine: jedna skupina je s vojnicima uvježbavala pucanje, a druga skupina borbu s bajunetama.⁹³⁹

Prva vježba takve vrste održala se kod Jasikovca blizu Gospića u trajanju od 1. lipnja do 9. srpnja 1769. godine. Na vježbama je sudjelovao samo dio vojnog ljudstva pukovnije, točnije po jedan časnik i 30 vojnika iz četiri ličke satnije.⁹⁴⁰ S obzirom na to da se nije radilo o punom sastavu, vojne su se vježbe ove godine ponovno održale u rujnu, kada se spominje i podjela krajišnika u divizije. Ovoga puta nisu se uvježbavali samo krajiški pješaci, već su svoje prve vježbe u Čaniću Gaju kod Gospića pod nadzorom topničkog poručnika Hesslera izvodili novoosnovani krajiški topnici. Tom prilikom nazočan je bio i zapovijedajući general Karlovačkog generalata podmaršal Johann Franz Joseph barun Preiss.⁹⁴¹

Vaniček navodi da su se iz svakoga voda izdvajala po šestorica najsposobnijih koja su se postavljala na krila triju bojnih redova bataljuna. Ukupno 144 takvih vojnika u bataljunu bilo je predviđeno za činove kaplara i razvodnika koji su djelovali kao posrednici između običnih vojnika i dočasnika. Iz toga su se razloga ti sposobniji vojnici uvježbavali zajedno s narednicima, furirima i predvodnicima.⁹⁴² Prema podacima iz rukopisa može se zaključiti da su se te skupine krajiških vojnika uvježbavale krajem proljeća. Tako se spominju vježbe u „krilnim skupinama“ (*Flügel Rotten*) od 24 vojnika po satniji koje su se izvodile od 1. do 10. lipnja 1773. godine te u istom sastavu sljedeće godine od 1. do 20. lipnja.⁹⁴³ Nakon toga u kasno ljeto i ranu jesen uvježbavao se cijeli bataljun, kao što je bio slučaj 1772. godine od 12. rujna do 5. listopada kada je vježbama prisustvovao i brigadir Vela.⁹⁴⁴ Lički su krajišnici također sudjelovali u vježbama izvan krajiškog područja. Dana 1. srpnja 1771. godine jedna je lička divizija upućena u Peštu gdje je ostala sve do listopada kada se vratila u domovinu.⁹⁴⁵

⁹³⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 216.

⁹⁴⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5v.

⁹⁴¹ Isto, fol. 6r-6v. Prema Wredeu Dvorsko ratno vijeće je 1771. godine iz vojnog topništva dodijelilo po jednog časnika i jednog dočasnika svakoj krajiškoj pukovnji sa zadatkom uvježbavanja krajiških topnika u vještinama gađanja i izrade zaklona za topove. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 230, bilj. 1. Međutim, kao što se iz priloženih podataka može uočiti, na području Ličke pukovnije obuka krajiških topnika pod nadzorom iskusnih austrijskih topnika počela je već ranije.

⁹⁴² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 217.

⁹⁴³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7r.

⁹⁴⁴ Isto, fol. 6v.

⁹⁴⁵ U rukopisu anonimnog autroa navedeno je da su postrojbu predvodili satnik Juraj Vukasović, satnik-poručnik Franz barun Collin, natporučnici Carl Lezzeni i Elias Lončar, potporučnici Vasil Knežević i Anton Weitenhüller te zastavnici Danilo Orešković i Ludwig Fritz. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6. U Eggenbergerovom djelu navedene su po dvije divizije iz Ličke pukovnije. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15. U tablici brojnog stanja

Kontinuirano uvježbavanje krajišnika prvenstveno je za cilj imalo podučiti ih pravilnom i skladnom kretanju što je bilo ključno za vršenje brzih i preciznih manevara na bojnom polju. Uspješnim usvajanjem tih vještina postrojbe austrijske vojske trebale su djelovati kao jedinstven stroj koji bi se na taj način mogao konačno suprotstaviti pruskoj vojnoj nadmoći. Stoga, putem vježbi, krajišnike se pokušalo približiti vojnicima linijskih pukovnija. No, nije to bio jedini aspekt koji je upućivao na tendenciju ujednačavanja krajišnika s ostalim trupama u austrijskoj vojsci. Riječ je bilo i o krajiškim vojnim uniformama koje u ovom razdoblju gube svoju šarolikost i narodna obilježja.

Prema Frasu i nepoznatom autoru o povijesti Like i Krbave prvi korak prema ujednačavanju boje uniformi poduzeo je barun Beck putem odredbe iz 1765. godine prema kojoj je uniforma plave boje bila propisana za sve krajiške časnike i obične krajišnike.⁹⁴⁶ Međutim, Vaniček donosi nešto drugačije podatke, barem što se tiče uniforme krajiških časnika. On navodi da se iste godine uniforma krajiških časnika sastojala od zelenog kaputa, crvenog ili zelenog prsluka i crvenih hlača.⁹⁴⁷ Iako se može prihvatiti činjenica da su tijekom sedmog desetljeća XVIII. stoljeća poduzeti prvi koraci prema uvođenju uniforme jedinstvene boje za sve krajiške trupe, šarolikost je još uvijek bila prisutna, ali prije svega kao posljedica poteškoća u opskrbljivanju. O tome svjedoči primjer raznolikosti uniformi kod jedne satnije Slunjske pukovnije 1767. godine. Tom prilikom krajišnici predodređni da prvi krenu na vojni pohod bili su opskrbljeni starom uniformom koja se sastojala od tamnoplavog kaputa (gunjca) te dolmana i hlača crvene boje. Za razliku do toga krajišnici namijenjeni za drugi pohod nosili su novu uniformu koja se sastojala od tamnoplavog kaputa, bijele košulje (kamisola) i plavih hlača, a krajišnici trećeg pohoda imali su samo kućnu uniformu (*Hausmontour*).⁹⁴⁸

Beckove pokušaje ujednačavanja boje krajiških uniformi dovršio je njegov nasljednik, barun Šišković, koji je 1769. godine za sve krajiške pukovnije propisao uniformu bijele boje, kakvu su nosili i ostali pješaci linijskih pukovnija u austrijskoj vojsci. Pukovnije su se međusobno razlikovale samo po bojama ovratnika, orukvica i zavrnutih skutova vojničkih kaputa te po boji gumba. Pri tome su po dvije krajiške pukovnije imale istu boju obruba, a različitu boju

Ličke pukovnije za taj mjesec navedeno je, doduše 9 časnika koji su predvodili te krajišnike. Čini se da su navedena imena točna jer se spominju na popisu, ali nedostaje časnik iz Satnije Vuk Kovačević. Moglo se raditi ili o istoimenom satniku, natporučniku Ivanu Borkoviću, potporučniku Stipanu Vrkljanu ili zastavniku Frani Kneževiću. S tom skupinom također se nalazilo 9 članova pukovnijskog stožera, od toga jedan stožerni časnik. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/106, br. svitka D-1323.

⁹⁴⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-5v; Fras, *Cjelovita topografija*, 42.

⁹⁴⁷ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 68-69.

⁹⁴⁸ Bleckwenn, „Uniformen und Ausrüstung“, 142.

gumba.⁹⁴⁹ Tako su prema navedenim detaljima na uniformama lički i otočki krajišnici imali uniforme ljubičaste boje, dok su se međusobno razlikovale tek po boji gumba: ličke uniforme imale su gumbe žute, a otočke bijele boje.⁹⁵⁰ U takvoj uniformi lički se krajišnici spominju prilikom revizije koju 1769. godine izvršio brigadir Lanjus.⁹⁵¹

Nova uniforma bila je namijenjena isključivo za korištenje na bojištu, a trajnost joj je predviđena na šest godina. U Vojnoj krajini ta je uniforma bila pohranjena u skladištima, a krajišnici su tijekom službe koristili kućnu uniformu, koju su, za razliku od ratne uniforme, morali priskrbiti uz pomoć vlastitih sredstava. No, kako bi im olakšale taj teret, krajiške su vlasti krajišnicima dodjeljivale pripomoć za nabavu kućne uniforme.⁹⁵² Novac za nabavu uniforme dodjeljivao se prilikom novačenja, o čemu svjedoči primjer brigadira Pellicana koji je taj čin izvršio na području Ličke pukovnije u lipnju 1770. godine.⁹⁵³ Časnici nisu imali kućnu uniformu već su cijelo vrijeme službe nosili uniformu namijenjenu za bojište. Ona se sastojala od bijelog haljetka s detaljima crvene boje, crvenog prsluka i bijelih hlača.⁹⁵⁴

Osim uniforme u ovo se vrijeme mogu primijetiti i neka druge novine u opremi krajišnika. Tako se počinju javljati novo pokrivalo za glavu, kačket (*Casquette*), kapa s uzdignutim štitnikom (*Schild*) na koji je bila postavljena mjedena ploča s vladarskim monogramom.⁹⁵⁵ Časnici su nosili kape trokutastog oblika sa zlatnim obrubima i trakama.⁹⁵⁶

⁹⁴⁹ Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 141; Holjevac, *Ogulinska pukovnja*, 52. U to vrijeme javila se ideja mijenjanja boje uniforme austrijskih vojnika iz tradicionalne bijele u sivu, što je prije svega bila posljedica politike uštede troškova. Godine 1775. Dvorsko ratno vijeće je poduzelo istraživanje usmjereno prema utrdivanju najbolje nijanse sive, a nekoliko pukovnja je usvojilo i novu uniformu. Eksperiment je u konačnici, zbog nepopularnosti i slabije kvalitete novih uniformi, propao tako da se uniforma bijele boje nastavila koristiti. Basset, *For God and Kaiser*, 167-168.

⁹⁵⁰ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 260, 264.

⁹⁵¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6r.

⁹⁵² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 163-164. Iz obrazloženja, datiranog u Karlovcu 1. svibnja 1771. godine, vidljivo je da je tada svaki neplaćeni službujući vojnik od desetnika naniže godišnje primao forintu dodatka za uniformu. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 108. Umjesto uniforme dočasnici su dobivali ekvivalent od 6 forinti, a kaplari, bubnjari i desetnici 3 forinte te 36 krajcara. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 69.

⁹⁵³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6v. U početku kućna se uniforma sastojala od crnog kratkog kaputa (*Röckel*), bijelog prsluka (*Leibel*) i bijelih hlača (*Beinkleider*). Međutim, u prvoj polovici sedamdesetih godina XVIII. stoljeća boja pojedinih dijelova se izmijenila: kratki kaput bio je smeđe, a hlače plave boje. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 230. Kućna je uniforma bila domaće proizvodnje, a krajem XVIII. stoljeća spominje se manufaktura u Turnju kraj Karlovca gdje se proizvodila ta uniforma. Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 150.

⁹⁵⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 164.

⁹⁵⁵ Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 141. Usp. Desanka Nikolić, „Vojna krajina i uniformisanje graničarske vojske (s posebnim osvrtom na ulogu tradicionalnog odevanja)“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 435. Lacy je uveo kačket za sve pješake linijskih pukovnja iz razloga što se pokazao jeftinijom opcijom. Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 149.

⁹⁵⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 83.

Krajišnike se također počelo opskrbljivati suvremenijim i kvalitetnijim vatrenim oružjem. Svakoj pukovniji dodijeljen po jedan puškar (*Büchsenmeister*), a za dvije pukovnije dodijeljen je jedan puškar koji je bio specijaliziran za izradu kundaka (*Büchsenschifter*).⁹⁵⁷ Bach navodi da je Otočka pukovnija 1773. godine dobila 1.000 pušaka iz Lüticha (Liègea),⁹⁵⁸ a može se pretpostaviti da su lički krajišnici bili opskrbljivani istim proizvodima, s obzirom na to da je 14. veljače iste godine brigadir Vela potpisao prvi ugovor o proizvodnji pušaka s puškarom Lorenzom Zimmermannom.⁹⁵⁹ Za potrebe vježbi krajišnicima je iz carskih magazina osigurana količina od 1 1/5 funte baruta po vojniku. Do tada se svaki krajišnik o vlastitom trošku morao opskrbiti s 24 patrone (*scharfen Patronen*). Marija Terezija je svaku satniju opremila sa 100 patrona s kojima su se mogle nadomjestiti iskorištene patrone koje su krajišnici ispucali pri potjeri za razbojnicima.⁹⁶⁰

Općenito gledajući, vojna uniforma u Habsburškoj Monarhiji šezdesetih godina XVIII. stoljeća dobiva posebno značenje. Ona postaje oličenje reda i hijerarhije, a ujedno označava poveznicu između plemića angažiranih u državnoj službi i suvladara Josipa II., koji je i sam od 1763. godine na dvoru nosio uniformu.⁹⁶¹ Središnje državne vlasti vodile su brigu o dobrobiti vojnika prilikom izrade novih uniformi. Tako je Marija Terezija 1767. godine odobrila uvođenje novih, praktičnijih uniformi u austrijskoj vojsci.⁹⁶² Praktičnost je bila povezana s estetikom, odnosno s težnjom da se vojnici diljem Monarhije po izgledu što više ujednače. To se može uočiti i na primjeru krajišnika, čijim je časnicima 1765. godine bilo naloženo da obriju brkove kako bi bili u skladu s modnim trendovima koji su se njegovali na carskom dvoru.⁹⁶³ Obične krajišnike se također upućivalo da nose cipele umjesto umjesto opanki, koje su krajišnici preferirali zbog udobnosti.⁹⁶⁴ Iako se putem takvih propisa krajišnicima pokušalo nametnuti izgled koji nije bio svojstveno njihov, nošenje uniforme po uzoru na pripadnike habsburških vojnih snaga zasigurno ih je u društvenom smislu uzdizalo iznad preostalog stanovništva Monarhije.

⁹⁵⁷ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 163.

⁹⁵⁸ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 104.

⁹⁵⁹ Isto, 60. Krajišnici su u to vrijeme raspolagali s puškom tipa Comiss – Flinte M. 1754 i „fizilirskom“ sabljom (*Füsiliersäbel*) M. 1765. Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 141-142.

⁹⁶⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 163.

⁹⁶¹ Black, *European Warfare*, 216.

⁹⁶² Duffy, *The Military Experience*, 78.

⁹⁶³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-5v; Fras, *Cjelovita topografija*, 42.

⁹⁶⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 164. Po pitanju obuče krajiške su vlasti ipak bile popustljive. Naime, prema odluci zapovjedništva Karlovačkog generalata od 6. ožujka 1778. godine postrojbama je dozvoljeno na pohod krenuti u opancima, a kožnu vojnu obuću na vezanje moći će nositi samo po kišnom vremenu. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 69.

Iako su ranije navedene reforme težile uspostavi većeg reda i discipline u Krajini, one su, prema Vaničekovom mišljenju, također u pojedinim segmentima uklonile krutosti izvršne vlasti i pridodali joj humaniji ton.⁹⁶⁵ To se pobliže moglo uočiti na primjeru ublažavanja tjelesnog kažnjavanja vojnika. Još 1763. godine maršal Daun je iznio prigovore u vezi barbarskog tretmana časnika prema podređenim vojnicima, prvenstveno u vidu oštrog tjelesnog kažnjavanja koje je, prema njegovom mišljenju, pojačavalo tendenciju dezertiranja i omogućavalo časnicima da vojnike tretiraju kao robove. Iz tog razloga odlučio je kao predsjednik Dvorskog ratnog vijeća ublažiti kazne batinanja. Tako je propisano da je satnik od tada mogao propisati najviše 25 udaraca, a poručnik sedam, dok je dočasnicima bilo zabranjeno izricanje ove kazne. Zabranilo se tjelesno kažnjavanje časnika, kao i „trčanje kroz šibe“ za dočasnike. Umjesto toga uvedene su nove kazne: straža, nošenje vatrenog oružja iznad glave jedan ili dva sata, fizički radovi razne vrste te zatvor u okovima ili bez njih, s hranom ili samo uz kruh i vodu. „Trčanje kroz šibe“ je zadržano, ali samo u slučaju da kazna za prekršaj nije bila propisana prema ratnom pravu, a bilo je ograničeno na najviše šest trčanja kroz skupinu od 60 do 100 stražara, dok se prije toga broj kretao oko 200. Ti su propisi 1764. godine uvedeni i na prostoru Vojne krajine.⁹⁶⁶

Iako je preuređenje Vojne krajine sredinom XVIII. stoljeća označilo početak procesa militarizacije ovog područja, u drugoj polovici istoga stoljeća središnje su bečke vlasti počele voditi i veću brigu o gospodarskom razvitku toga područja. Glavna misao vodilja bila je osigurati povoljne gospodarske uvjete krajiškim stanovnicima kao prvog preduvjeta za održavanje redovitog i odgovarajućeg priljeva novaka koji će popunjavati vojne postrojbe. Bilo je to u skladu s politikom koju je zagovarao kancelar Kaunitz, točnije, da se vojska treba usmjeriti prema gospodarstvu, a nikako gospodarstvo prema vojsci.⁹⁶⁷

Za razliku od drugih krajiških područja, na prostoru Karlovačkog generalata problem nedostatka obradivih površina bio je najizraženiji. Godine 1767. godine na njegovom teritoriju bilo je raspoloživo ukupno 129.214 $\frac{3}{8}$ jutara zemljišta, što nije bilo dostatno za održavanje tadašnjih 16.863 krajiških pješaka i husara angažiranih u službi, s obzirom na to da su krajiške vlasti smatrale da bi svakome pješaku trebalo biti na raspolaganju 12 jutara, a husaru 16 jutara zemljišta. Prema raspoloživom zemljištu svaki vojnik imao je na raspolaganju oko 7,5 jutara

⁹⁶⁵ Detaljnije o tim povjerenstvima vidi: Čebotarev, „Statistička djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije“, 150-151; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 134-135. Godine 1767. osnovana su i zdravstvena povjerenstva (*Sanitätscomisionen*) pri zapovjeništvu generalata i pukovnija. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 141.

⁹⁶⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 74-76.

⁹⁶⁷ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 142.

zemljišta, što znači da je postojao značajan nedostatak zemljišta kako bi se zadovoljile potrebe obje vojne kategorije. Vlasti su nastojale djelomično nadoknaditi taj nedostatak otkupom posjeda, najčešće plemićkih, koji su se tada nalazili na prostoru Karlovačkog generalata, ali nisu potpadali pod krajišku vlast.⁹⁶⁸

Međutim, osiguravanje dodatnih zemljišta samo po sebi nije bilo dovoljno za rješavanje gospodarskih problema. Stoga, pred vojnim vlastima javila se potreba osmišljavanja rješenja pomoću kojega bi se mogli uspostaviti povoljniji gospodarski uvjeti za samoodržavanje krajiškog stanovništva. Jedna od metoda ticala se oživljavanja trgovine, što se ujedno podudaralo s merkantilističkim načelima koja su tijekom sedamdesetih godina XVIII. stoljeća počela jačati na Bečkom dvoru. Na krajiškom području to se odrazilo uspostavom vojnih komuniteta koji će označiti početak procesa postupnog otvaranja Vojne krajine robno-novčanom privredi.⁹⁶⁹

Prvi vojni komuniteti nastali su na području Slavenskog generalata još sredinom XVIII. stoljeća, a na prostoru Karlovačkog generalata njihovo osnivanje potaknuo je barun Beck. Tako se šezdesetih i sedamdesetih godina javljaju vojni komuniteti Karlovac, Gospić, Otočac, Ogulin, Brinje, Senj i Karlobag.⁹⁷⁰ Njihov nastanak, doduše, nije bio zamišljen kako bi stvorio ozračje povoljno za razvoj trgovine i obrtništva na krajiškom prostoru, već kako bi se prvenstveno osigurala potrebna opskrba za krajišnike, ali su svakako bili faktori koji su potakli gospodarski razvitak Vojne krajine.⁹⁷¹

Krajišnici su u isto vrijeme stekli privilegiju oslobođenja od carina, što im je trebalo olakšati nabavu prehrambenih i drugih proizvoda sa susjednih područja.⁹⁷² Na području Ličke pukovnije, kao i Otočke te Ogulinske, u razdoblju druge polovice XVIII. stoljeća bila je prisutna

⁹⁶⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 154. Iako se u većini slučajeva radilo o posjedima koji se nisu nalazili na području Ličke pukovnije, postoje i slučajevi otkupa pojedinih plemićkih dobara na tom prostoru. To se prije svega odnosilo šume kod Udbine, u vlasništvu obitelji Drašković, kao i na Mušaluk, vlasništvo obitelji Mesić, koje je 1769. godine otkupljeno za 700 forinti. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 157-158.

⁹⁶⁹ Moačanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 42.

⁹⁷⁰ Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.) 295; isti, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“, *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992), br. 35-36: 188. Senj i Karlobag su 1776. godine opet pripojeni Vojnoj krajini, nakon što su 1752., odnosno 1754. godine stavljeni pod upravu Tršćanske trgovačke intendance. Fras, *Cjelovita topografija*, 255; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 168.

⁹⁷¹ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2, 299, 302-303. Poticaj razvoju novčane privrede mogao se primjetiti i u slučaju prodaje prava na bavljanje određenim aktivnostima. Tako se 1765. godine javili zakup carinjenja vina u Senju i Karlobagu, zatim zakup mlinovova, ribolova i prodaje duhana. 370-371; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 77-78. Iste te godine general Beck je 1. travnja stigao u Gospić gdje je uredio prava vezana uz vođenje gostionica, ribolova, lova i zakupa mlinova. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r.

⁹⁷² Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 254; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 95-101. U rujnu 1764. godine brigadir Lanjus je u Gospiću i Otočcu uveo prve tjedne sajmove na kojima su se krajišnici mogli opskrbiti s potrebnim namirnicama. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 52.

velika potražnja za vinom. Vino se dopremalo iz Mletačke Dalmacije, a količina uvoza se neprestano povećavala iz desetljeća u desetljeće.⁹⁷³ Iako su krajiške vlasti podupirale trgovinu, one su nastojale zadržati gotov novac na habsburškom području, tako da su podupirale robnu razmjenu. Na ličkom području to se prije svega ticalo nabave stoke iz osmanske Bosne. Brigadir Vela je odredbom od 4. travnja 1773. godine odredio da se u slučaju nabave stoke gotovinom mora platiti i tridesetina.⁹⁷⁴

Još jedna metoda oživljavanja gospodarstva odnosila se na poticanje uzgoja novih poljoprivrednih kultura. Još 1768. godine vojne su vlasti ličkim krajišnicima dodijelile sadnice krumpira kako bi ih zasadili na svojim poljima, ali čini se taj prvi pokušaj uzgoja ove kulture nije urodio plodom. Nakon povratka s češkog bojišta 1779. godine lički krajišnici su sa sobom donijeli krumpir koji su u proljeće sljedeće godine zasadili na svojim zemljištima. Tako je 1780. godine krumpir uspješno rodio i od toga se vremena udomaćio na ličkom prostoru. Godine 1769. krajiška uprava je u Lici također započela sijati kukuruz koji se tada proširio i kasnije postao jedan od glavnih ličkih prehrambenih proizvoda.⁹⁷⁵ U jednu ruku radilo se o nametanju ratarstva kao glavne agrarne grane što je ne samo trebalo potaknuti privrednu aktivnost Krajine, već i osigurati sjedilački način života, što je za posljedicu imalo gubitak na važnosti stočarstva.⁹⁷⁶ Stoka je prije svega predstavljala pokretno bogatstvo koje je krajišnicima olakšavalo emigraciju u druge krajeve.

Stočarstvo također nije pogodovalo šumskom fondu, nad kojim su središnje bečke vlasti u ovome razdoblju uspostavile potpunu kontrolu. Na temelju uvida u stanje šuma na području Ličke, Otočke i Ogulinske pukovnije 1765. godine izrađen je prvi „Šumarski red“ (*Waldordnung*) kojim se regulirala eksploatacija krajiških šuma. Cilj je bio osigurati dovoljne količine drva za austrijska brodogradilišta i onemogućiti strancima da se domognu ovog vrijednog materijala. Krajišnicima je bilo dopušteno da besplatno sijeku određenu količinu drva koja je pokrivala njihove životne potrebe, a osim toga imali su pravo od pukovnije po sniženim cijenama kupiti komercijalno drvo, pohranjeno u lučkim skladištima.⁹⁷⁷ Iako se ovaj potez može

⁹⁷³ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 69-70. Od 1. studenog 1765. godine u Karlobagu se počela naplaćivati carina za uvoz vina po cijeni od 37 ½ krajcara po barilu. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-5v.

⁹⁷⁴ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 60. Glavni raštel za trgovinu ličkih krajišnika s osmanskim podanicima uspostavljen je u Udbini 1772. godine, gdje se nalazio i tridesetničar. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 59.

⁹⁷⁵ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 80-81; Ivan Jurišić, „Jela i pića Karlovačkog generalata u 18. stoljeću“, u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, ur. Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (Split: Kjiževni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 281.

⁹⁷⁶ Slukan-Altić, „Komparativna analiza kulturnog pejzaža“, 70.

⁹⁷⁷ Anna Maria Grünfelder, „Velebitske šume od 16. do 18. stoljeća“, u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*,

protumačiti kao pokušaj prisvajanja šuma od strane središnjih vlasti za interese države, u obzir se također treba uzeti i nastojanje da se uvede red i ograniči neumjerena devastacija šumskog fonda.⁹⁷⁸ Radilo se zapravo o još jednom aspektu pokušaja reguliranja krajiškog života s ciljem osiguravanja funkcioniranja cjelokupnog krajiškog sustava i stvaranjem povoljnih životnih uvjeta koji će krajišnicima omogućiti izvršavanje njihove vojne dužnosti, ali i koji će ih kao podanike zadržati na ovim prostorima.

5.1.2. Krajiška svakodnevica

Temeljem uvida u arhivsku građu, točnije rukopisnih djela o povijesti ličko-krbavskog prostora, nudi se mogućnost boljeg upoznavanja nekih sastavnica iz života ličkih krajišnika u ovome razdoblju. Prije svega krajišnici koji su nastanjivali ovaj teritorij bili su izloženi teškim zimskim uvjetima, što ih je jačalo u fizičkom i psihičkom smislu, omogućujući im da lakše podnose teškoće vojničkog života, naročito tijekom sudjelovanja na pohodima u udaljenim zemljama. U rukopisima je tako navedeno da je u prva dva zimska mjeseca 1770. godine područje Ličke pukovnije prekrilo visoki snijeg. Znatne količine padalina zabilježene su i krajem 1777. godine, kada su 28. prosinca od težine snijega oštećeni krovovi zgrada u Gospiću i Perušiću.⁹⁷⁹

Osim hladnih zima, lički su krajišnici također bili izloženi ekstremnim sušama. Tako, primjerice, 1779. godine u razdoblju od veljače do svibnja uopće nije bilo padalina, niti snijega ni kiše. Tijekom ljetnih mjeseci također nije bilo dovoljno kiše što je uzrokovalo presušivanje rijeke Like kod Budaka i mnogih drugih mjesta, što je, prema tumačenju anonimnog autora rukopisa, predstavljalo jedinstven slučaj tijekom ovoga stoljeća.⁹⁸⁰

Nepovoljna klima imala je presudan utjecaj na poljoprivredu, što je rezultiralo učestalim gladima (*Hungersnot*), kao i nerodicom (*Missjahr*), koje se često spominju na prostoru Ličke pukovnije u ovome razdoblju. Već 1764. godine, nakon što je prošlo samo godinu dana od povratka ličkih krajišnika s udaljenih bojišta, zabilježena je godina gladi.⁹⁸¹ Godina 1768. i

ur. Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (Split: Kjiževni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 371-372; Moaćanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 44.

⁹⁷⁸ Karl Kaser, „Uništenje šuma na obalnom kraškom području hrvatske Vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci“, u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, ur. Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 379-391.

⁹⁷⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6v, 8r.

⁹⁸⁰ Isto, fol. 8r.

⁹⁸¹ Isto, fol. 5r.

1769. uslijed suše zavladała je nestašica žita i krme.⁹⁸² Suša, nerodica i glad potaknuli su 1774. godine mnoge krajiške obitelji da se presele na područje Slavonije i osmanske Bosne.⁹⁸³ Uslijed te emigracije broj se stanovnika pukovnije, prema Eggenbergeru, smanjio s 38.000 na 23.000. Međutim, znakovito je da on također navodi da je sredinom XIX. stoljeća, kada je sastavljao svoje djelo, broj stanovnika Ličke pukovnije narastao na 75.000, unatoč činjenici da je u prosjeku svake treće godine do tada zabilježena nerodica.⁹⁸⁴ Potrebno je istaknuti da iseljavanje u ovo vrijeme nije bilo samo svojstveno habsburškim podanicima na ličkom području. Mletački podanici iz Dalmacije su se zbog istih razloga također iseljavali na područje Banata.⁹⁸⁵

Stoga, iseljavanje s prostora Ličke pukovnije nije nužno bilo posljedica potlačenosti ovdašnjeg stanovništva od strane vojnih vlasti ili odbojnosti vojne službe, već ih je na takav korak potaknula nepovoljna gospodarska situacija uvjetovana klimatsko-geografskim obilježjima ovoga kraja. Krajiške su vlasti bile svjesne tih okolnosti te su čak poduzimale mjere kako bi pripomogle krajišnicima i zadržale ih na ovim prostorima. Već je 1764. godine general Beck upozorio na teško stanje na području Karlovačkog generalata u pogledu gladi, posebno izražene na području Ličke pukovnije. Iste je godine Beck naredio dopremu žita na ugrožena područja, pri čemu se na ličko-krbavsko područje žito slalo morskim putem preko Karlobaga i kopnenim putem iz Karlovca.⁹⁸⁶ Kao sljedeći korak osiguravanju većeg broja krajišnika koji bi se mogli posvetiti obradi zemlje, Beck je pristupio rasterećivanju vojne službe, što je bio jedan od razloga preraspodjele i ujednačavanja teritorija četiriju karlovačkih pukovnja.⁹⁸⁷

U proljeće 1775. godine ponovno se javila velika glad uzrokovana nedostatkom žita i krme.⁹⁸⁸ Upravo u to vrijeme područje Ličke pukovnije posjetio je car Josip II. koji se i sam uvjerio u neimaštinu ovdašnjih krajišnika. Velikodušni car podijelio je siromašnim krajišnicima novac, a naredio je i dopremu znatnih količina žita iz Trsta u Karlobag.⁹⁸⁹

⁹⁸² Isto, fol. 5v-6r.

⁹⁸³ Prema Ercegu oko 1.000 osoba se tijekom studenog te godine iselilo s područja Ličke i Otočke pukovnije. Ivan Erceg (ur.), „Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na Jadranskoj obali godine 1775.“, u: *Starine*, sv. 53, ur. Grga Novak (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za društvene nauke, 1966), 226.

⁹⁸⁴ Zasluge za takve rezultate Eggenberger pripisuje vojnoj upravi koja je vodila brigu o krajišnicima. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15.

⁹⁸⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7r.

⁹⁸⁶ Isto, fol. 5r. Prema Kaseru na područje Ličke pukovnije dopremljeno 2.000 kupljenika žita. Nadalje, na područje Otočke pukovnije dopremljeno je 3.000, Slunjske 2.000 i Ogulinske 5.345 kupljenika žita. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 95-101. Jedan kupljenik žita od 12 mazana, pri čemu je jedan mazan iznosio je 24,996 litre. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 331.

⁹⁸⁷ Rothenberg, *The Military Border*, 42-43.

⁹⁸⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7r.

⁹⁸⁹ Isto, fol. 7v. Ličko-otočkoj brigade tada je poslana potpora od 2.350 stara kukuruza u Senj te 2.356 stara kukuruza i 44 stara prosa u Karlobag. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 129. Jedan star iznosio je 71,109 litre. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 331.

Kako bi osigurali funkcioniranje krajiškog sustava general Beck i njegovi nasljednici donosili su niz novih propisa koji su na razne načine mijenjali životne uvjete krajiškog stanovništva. U tome smislu pojavile su se znakovite promjene koje su se odnosile na krajiške časnike. Naglasak je, kao i u prethodnom razdoblju, bio postavljen na profesionalizaciji, odnosno stvaranju časničkog kadra kojemu će privilegije biti zajamčene isključivo na temelju istaknute službe. Beck je 1767. godine izdao naredbu kojom se zapovjednicima pukovnija zabranjivala prodaja časničkih činova, što je do tada onemogućavalo zaslužnim časnicima skromnijih financijskih mogućnosti koji su se nalazili u kategorijama prekobrojnih da napreduju.⁹⁹⁰ Iste godine u redovima Ličke pukovnije zabilježen je značajan broj časnika kojima je na temelju istaknute službe tijekom Sedmogodišnjeg rata dodijeljeno plemstvo.⁹⁹¹ Zaslužni lički časnici uživali su i druge beneficije koje je pružala vojna služba, poput mirovine. Tako je je 1768. godine znatan dio tih časnika je umirovljen, dok su mlađi unaprijeđeni u više činove.⁹⁹²

Druga promjena u životima krajiških časnika koja je bila u skladu s politikom štednje i uvođenja reda odnosila se na ženidbenu kauciju (*Heuraths-Caution*). Radilo se o pologu koji su prilikom sklapanja braka časnici trebali položiti, kako bi u slučaju njihove smrti njihove supruge bile materijalno zbrinute. Ženidbene su kaucije još 1750. godine uvedene za sve časnike linijskih pukovnija, a Beck ih je 1767. godine uveo i na području Vojne krajine.⁹⁹³ Eggenberger je istaknuo da uloga ženidbene kaucije nije bila samo financijski osigurati supruge časnika, već i kćeri koje bi uslijed smrti svojih očeva bile izložene siromaštvu.⁹⁹⁴ Stoga, taj propis ne treba nužno percipirati kao sredstvo dodatnog financijskog opterećivanja krajiških časnika, već kao mjeru koja je trebala osigurati da se uz što manje briga mogu bolje posvetiti vojnoj službi. Povezano s time može se uočiti da je krajiška vlast bila spremna i do određene mjere prilagoditi

⁹⁹⁰Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 272-273: isti, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 64-66. Eggenberger navodi da je zabrana prodaje i kupnje časničkih činova na prostoru Ličke pukovnije uvela tek 1773. godine. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 83. Taj podatak dovodi se u vezu s činjenicom da je 1768. godine Marija Terezija ipak odobrila pravo prodaje činova pojedinim časnicima koji zbog starosti ili rana stečenih u prethodnom ratu nisu više mogli izvršavati svoje dužnosti. Prodajom su mogli osigurati dodatna novčana sredstva koja su im trebala pomoći da bezbrižno provedu preostale godine svojega života, a dodijeljena im je i posebna uniforma kako se ne bi zaboravila istaknuti važnost njihovih zasluga u vojnoj službi. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 145-146.

⁹⁹¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 14.

⁹⁹² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6r.

⁹⁹³ Godine 1771. ova je obveza proširena i na umirovljene časnike i časnike koji su napustili službu zadržavši vojni čin i odoru. Detaljnije o ženidbenim kaucijama vidi: Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 288-289; isti, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 90-92. Bach navodi da je ženidbena kaucija na području Ličko-otočke brigade uvedena 1771. godine, temeljići svoju tvrdnju na službenom proglasu zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata Preissa od 6. ožujka iste godine, dok Eggenberger navodi da je ženidbena kauciju na prostoru Ličke pukovnije uvedena tek 1772. godine. Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 57-58; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 83.

⁹⁹⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 83.

se okolnostima. Tako je Beck dozvolio domaćim časnicima sklapanje braka bez plaćanja pologa ako bi se njihove žene pismenom izjavom (*Pensions-Verzichts-Revers*) odrekle mirovine.⁹⁹⁵ Isto tako 20. listopada 1777. godine generalatsko zapovjedništvo u Karlovcu objavilo je vijest prema kojoj je časnicima umirovljenim zbog nesposobnosti za vojnu službu dopuštena ženidba bez jamčevine i priznanice, ali uz uvjet da nevjeste budu dostojne njihova položaja.⁹⁹⁶

Što se tiče samih mogućnosti ostvarivanja napretka u vrijeme mira, upravo se na primjeru ličkih časnika tijekom sedmog i osmog desetljeća XVIII. stoljeća može uočiti izražena mobilnost, kako u smislu napretka na hijerarhijskoj ljestvici, tako i u mijenjanju mjesta službe. Znakovito je da su neki lički pukovnici u ovome razdoblju došli na poziciju brigadira. Tako je na čelu Ličko-otočke brigade od 1767. do 1771. godine bio bivši lički pukovnik Pellican, koji je preuzeo tu službu u činu general-bojnika, a umirovljen je u činu podmaršala. Na poziciji brigadira naslijedio ga je general-bojnik Vela, proslavljeni predvodnik ličkih krajišnika tijekom Sedmogodišnjeg rata, kojemu se izgubio trag kada je 1759. pao u prusko zarobljeništvo. U svibnju 1773. godine Vela je napredovao u čin podmaršala, ali je još neko vrijeme obnašao funkciju brigadira. U navedenom mjesecu tadašnji lički pukovnik Georg Guretzky grof Kornitz (Kornicz) uzdignut je na čin general-bojnika te mu je dodijeljena funkcija brigadira Ogulinske i Slunjske pukovnije.⁹⁹⁷

Na primjeru Ličke pukovnije može se također uočiti da su stožerni časnici često mijenjali pukovnije, što im je omogućavalo napredovanje u vojnoj hijerarhiji. Tako je u svibnju 1773. godine lički potpukovnik Waizmann prešao u Slunjsku pukovniju gdje je postao pukovnik. Iste je godine u rujnu bojnik Georg grof d'Aspremont iz Slunjske pukovnije stigao u Ličku pukovniju gdje je odmah napredovao u čin potpukovnika i u tom činu je preuzeo funkciju zapovjednika Ličke pukovnije.⁹⁹⁸ Takva okolnost može se objasniti činjenicom da je isti taj mjesec pukovnik Klebek, koji je nekoliko mjeseci prije toga stigao u Ličku pukovniju iz Slunjske, izrazio želju da bude premješten u Križevačku pukovniju.⁹⁹⁹ Iako se može nagađati o razlozima toga izbora, među kojima se može uvrstiti nepovoljna klima na ličkom prostoru, zanimljivi su podatci iz vojnih lista Ličke pukovnije prema kojima je Klebek od studenog 1764. godine do kraja svibnja 1768. godine, kada je premješten u Gradišku pukovniju, nalazio u

⁹⁹⁵ Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 92.

⁹⁹⁶ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 67.

⁹⁹⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6v-7r.

⁹⁹⁸ Od 1. rujna 1773. godine mjesto pukovnika u Ličkoj pukovniji bilo je ispražnjeno, a d'Aspremont je tek u siječnju 1775. godine uzdignut na čin pukovnika. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/106, br. svitka D-1323; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7r.

⁹⁹⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7r.

kategoriji prekobrojnih, gdje je u činu potpukovnika primao samo polovičnu plaću. Nadalje, od lipnja 1767. godine pozicija pukovnika bila je ispražnjena Pellicanovim imenovanjem brigadirom, a funkciju zapovjednika pukovnije obnašao je potpukovnik Waizmann sve do kolovoza 1769. godine kada pukovnik Guretzky preuzima zapovjedništvo.¹⁰⁰⁰

Ovaj primjer sugerira da krajiški časnici napredovanje nisu ostvarivali samo na temelju činjenice da je određena pozicija bila ispražnjena, već je njihovo napredovanje, a time i povišenje plaće, bilo uvjetovano zaslugama. U obzir također treba uzeti i politiku štednje koja se u ovom slučaju mogla primijetiti u činjenici da su u dva navrata potpukovnici izvršavali ulogu zapovjednika pukovnika, čime je vojna blagajna uštedila na troškovima isplaćivanja plaće za pukovnika. U svakom slučaju, ovi primjeri ilustriraju da su čak i u vrijeme mira krajiški visoki časnici pokazivali inicijativu za ostvarivanjem karijere u vojsci, a da je Lička pukovnija i dalje zadržala ulogu rasadnika visoko rangiranih časnika koji su nastavili graditi vojnu karijeru na drugim mjestima.

U ovo vrijeme počinju se podizati časnički stanovi (*Quartier*) koji nisu služili samo kao stambene zgrade za krajiške časnike, već i kao njihovi poslovni uredi, što je pridonosilo profesionalizaciji vojne službe. U Gospiću je tako 1767. godine izgrađen stan za brigadira, sljedeće godine stanovi za bojnika i pukovnijskog liječnika, a 1774. godine i stan za pukovnika. U drugim mjestima podizani su također stanovi za druge časnike. Satnikov stan izgrađen je 1765. godine u Brušanima, zatim 1766. godine u Širokoj Kuli i Raduču, kao i časnički stanovi u Ostrvici, Mazinu i Popini. Godine 1769. podignuti su satnikov stan u Smiljanu te časnički stanovi u Vrebcu i Ploči.¹⁰⁰¹ Gospić se u to vrijeme počinje razvijati ne samo kao upravno središte, već i kao mjesto koje je krajiškom stanojstvu pružalo i razne druge vrste usluga. Tamo se odvijala trgovina žitom,¹⁰⁰² od jeseni 1765. godine djelovala je prva škola,¹⁰⁰³ a 1773. godine spominje se i vojna ljekarna u kojoj su se mogli dobiti lijekovi po dvostrukoj nižoj cijeni nego u Beču.¹⁰⁰⁴ U drugim mjestima se također podižu gospodarske zgrade koje su trebale opskrbljivati krajišnike prehrambenim proizvodima. U Brušanima je u 1765. godine podignuto

¹⁰⁰⁰ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/105, br. svitka D-1322.

¹⁰⁰¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-7r; HR – Državni arhiv u Gospiću, Gospić (dalje: DAGS) – fond 206 – Zbirka arhivalija (dalje: ZA) – Povijest Ličke graničarske pukovnije (dalje: PLGP).

¹⁰⁰² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 73.

¹⁰⁰³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r. Bilo je to u skladu s odredbom od prethodne godine, prema kojoj se u svakom stožernom sjedištu pukovnije, kao i sjedištu pojedinog bataljuna, trebala podignuti jedna njemačka škola. Te su škole pružale besplatno obrazovanje na njemačkom jeziku svim zainteresiranim podanicima. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 257; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 194-195.

¹⁰⁰⁴ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 63. U rukopisu anonimnog autora navedeno je da je ljekarna otvorena već 1768. godine u Novom pored Gospića. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5v.

skladište hrane,¹⁰⁰⁵ a u Udbini je 1776. godine izgrađen mlin kojega je pokretala konjska snaga.¹⁰⁰⁶

U skladu s politikom uvođenja većeg reda, od krajišnika koji nisu bili unovačeni zahtijevalo se da na određen način doprinose razvoju i održavanju krajiškog sustava. To se odnosilo na rabotu, odnosno obavezan rad, koja se dijelila se na ručnu (*Handroboth*) i voznu rabotu (*Zugroboth*). Kako bi se krajišnike zaštitilo od neumjerene i nemilosrdne eksploatacije od strane krajiških časnika, početkom 1774. godine vojne su vlasti točno propisale vrste rabote i njihovo trajanje. Tako su utvrđene tri kategorije rabote: carska rabota (*Kaiserliche Roboth*) opća ili općinska rabota (*Allgemeine* ili *Gemeinde-Roboth*) i privatna rabota (*Privat-Roboth*). Rabota je najčešće obuhvaćala radove na izgradnji i održavanju određenih objekata, zatim prijevoz materijala ili ljudi te poljoprivrdene radove koji su za cilj imali podizanje gospodarstva cijelog područja. Obvezne radove trebali su obavljati svi sposobni muškarci u dobi između 17 i 60 godina koji nisu bili unovačeni, u rasponu od 21 do 25 ručnih rabota godišnje po osobi i 4 do 8 voznih rabota po teglećoj životinji. Važno je napomenuti da je jedan oblik vozne rabote tzv. foršpan (*Vorspann*), odnosno dužnost davanja potprega za gospoštiju i časnike, bila plaćena te je kao takva predstavljala mogući izvor prihoda za krajišnike.¹⁰⁰⁷ Također, krajišnici su imali mogućnost otkupa od rabote, a cijena je sedamdesetih godina XVIII. stoljeća iznosila 15 krajcara po danu.¹⁰⁰⁸ Odredbe brigadira Vele od 28. lipnja 1774. godine pokazuju da su krajišnici Ličke i Otočke pukovnije bili obvezni godišnje na ukupno 25 dana ručne i vozne rabote.¹⁰⁰⁹

Krajiška vlast posvetila se i propisivanju broja članova pojedine krajiške obitelji koji su trebali vršiti radne dužnosti i vojnu službu. Barun Šišković utvrdio je idealnu normu prema kojoj je krajiška kuća posjedovala 15 jutara zemlje i raspolagala s tri radno sposobna muškarca i jednim muškarcem u vojnoj službi. U slučaju da je krajiška kuća imala manje zemljišta od propisanog standarda, imala je pravo na pripomoć (*Beihilfe*) u ekvivalentu 4 forinte za svakog radno sposobnog čovjeka i 12 forinti za svakog čovjeka angažiranog u službi.¹⁰¹⁰ Iz toga je uočljivo da je pojedina krajiška obitelj najveću materijalnu korist u vidu novčane pripomoći mogla izvući na temelju angažmana što većeg broja svojih članova u vojnoj službi.

¹⁰⁰⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-5v.

¹⁰⁰⁶ Isto, fol. 7v.

¹⁰⁰⁷ Detaljnije o raboti vidi: Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2, 247-248; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 236-238.

¹⁰⁰⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 239.

¹⁰⁰⁹ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 65.

¹⁰¹⁰ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 174.

No, nisu samo mjere krajiške vlasti trebale usmjeravati krajišnike da se posvete vojnoj profesiji, već su drugi faktori, poput klimatskih i geografskih okolnosti nepovoljnih za bavljenje poljoprivredom, kao i urođenih ratničkih osobina, motivirali stanovnike Ličke pukovnije da i na drugim mjestima ponude svoje vojne usluge. Tako je njihova prisutnost zabilježena i u vojnoj službi Mletačke Republike, kao što je to pokazalo istraživanje Lovorke Čoralić.¹⁰¹¹ Pojedinci s ličko-krbavskog područja služili su mletačkoj vojsci u najvećem broju oko sredine XVIII. stoljeća, što je iznenađujuće zbog činjenice da je upravo u to vrijeme Habsburška Monarhija bila uključena u dva velika rata koja su iziskivala znatne ljudske snage. Njihova prisutnost u mletačkoj vojsci je bila značajna, i u razdoblju nakon kraja Sedmogodišnjeg rata je za Habsburšku Monarhiju nastupilo relativno dugotrajno razdoblje mira.¹⁰¹²

Godine 1764. ukupan broj muškog stanovništva na području Ličke pukovnije iznosio je 24.525, dok su istovremeno preostale tri karlovačke pukovnije raspolagale značajno manjim brojem potencijalnih vojnika: u Otočkoj pukovniji bilo je 13.881, Ogulinskoj 13.443, a Slunjskoj samo 13.677 muškaraca. Za razliku od toga pukovnije Varaždinskog generalata mogle su se pohvaliti znatno brojnijim muškim stanovništvom: Đurđevačka pukovnija brojila je 24.649, a Križevačka 29.113 muškaraca.¹⁰¹³ Ovi podaci otkrivaju činjenicu da su krajišnici karlovačkih pukovnija u većoj mjeri bili angažirani u vojnoj službi nego što je to bio slučaj s varaždinskim krajišnicima. Na taj način vojna se profesija javila kao jedna od opcija za ove krajišnike koji su zbog oskudnosti obradivih površina bili prisiljeni potražiti druge načine za osiguravanje životne egzistencije.

Što se tiče same vojne službe na krajiškom prostoru, čini se da, barem u ovoj razvojnoj fazi, ona nije predstavljala veliko opterećenje za krajišnike. Pritom su dužnosti u vrijeme mira obuhvaćale kordonsku službu, službu u vojarni i sudjelovanje na vježbama i smotrama. Kaser tumači da je krajišnik u prosjeku svaki treći tjedan bio pozvan u službu.¹⁰¹⁴ Tvrdnju da krajišnici

¹⁰¹¹ Lovorka Čoralić je u radu predstavila uzorak od 71 vojnika, od kojih je većina, točnije njih 40 potjecalo iz Senja i njegove okolice, dok je ostatak dolazio s područja Karlobaga te Like i Krbave, odnosno s područja Ličke pukovnije. Ti su vojnici, u većini slučajeva mlađe životne dobi, služili većinom ako prekomorski pješaci (*oltremarini*), a u manjoj mjeri kao konjanici (*Croati a cavallo*) u mletačkim vojnim snagama. Lovorka Čoralić, „Vojnici u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama zavičajem iz Senja, Karlobaga te s područja Like i Krbave (18. stoljeće)“, *Senjski zbornik* 40 (2013): 526-528, 535.

¹⁰¹² Čoralić, „Vojnici u mletačkim prekomorskim“, 540-546.

¹⁰¹³ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 14. Podatci iz 1767. godine koje donosi Vaniček također ukazuju na činjenicu da su karlovački krajišnici u većoj mjeri bili angažirani u vojnoj službi. Naime, tada je zabilježen broj od 16.863 krajiških pješaka i husara u vojnoj službi na području Karlovačkog generalata, od ukupnog broja od 129.685 duša, od toga 66.960 muškaraca. Za razliku od toga dvije varaždinske pukovnije brojile su 8.531 ljudi angažiranih u vojnoj službi od ukupno 55.533 muškaraca. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 154-155.

¹⁰¹⁴ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 33-36.

nisu bili preopterećeni vojnom službom zastupa i Bach, koji tumači da je 1777. godine u Otočkoj pukovniji unovačeni krajišnik izvršavao vojnu dužnost tek svaki peti ili šesti tjedan.¹⁰¹⁵

Tablica 11. Sastav satnija Ličke pukovnije 1771. godine

satnija	stanje 31. srpnja 1771.	idealno stanje	manjak	na kordonu i na straži		na vježbama u Pešti	
				časnici	vojnici	časnici	vojnici
Tjelesna	192	255	63		29	1	22
Pukovnikova	180	255	75		26	1	22
Potpukovnikova	207	255	48		29	1	25
Bojnikova	201	255	54	1	29		21
Ladislav Holjevac	199	255	56	1	29		21
Johann Oberhausser	171	255	84	1	22		19
Josip Mudrovčić	188	255	67	1	28		19
Juraj Vukasović	203	255	52		29	2	24
Toma Knežević	177	255	78	1	19		20
Radivoj Radošević	192	255	63	1	29		19
Johann Weiller	188	255	67		26	1	15
Eustahije Jurini	201	255	54	1	30		20
Vuk Kovačević	184	255	71		24	1	19
Josip barun Portner	190	255	65		28	1	17
Carl Rödl	189	255	66		24	1	19
Mateša Rukavina	202	255	53		31		20
ukupno	3064	4080	1016	9	432	9	322
stožer	23	23				1	8
umirovljeni	34						
sveukupno	3121	4103	1016			10	330

Izvor: HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/106, D-1323.

Jedan od pokazatelja svakidašnjice krajiškog vojnog života odnosi se na tendenciju dezertiranja. Kao primjer može se uzeti 1764. godina, odnosno prva godina mira nakon što je završio Sedmogodišnji rat. Tijekom većine godine zabilježen je razmjerno malen broj dezertera, uz izuzetak mjeseca svibnja kada je zabilježen iznenađujuće visok broj od ukupno 98 dezertera. Dezerteri su potjecali iz gotovo svih od tadašnjih ukupno 26 ličkih satnija, pri čemu je broj po pojedinim satnijama varirao, od čega je najniži, odnosno samo jedan dezerterski zabilježen u Satniji Franz Ostermayer, a najviši broj, odnosno 14, u Satniji Toma Knežević.¹⁰¹⁶ Međutim, neki od dezertera već su se nakon kratkog vremena ponovno vratili u svoje satnije. Takav je

¹⁰¹⁵ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 69.

¹⁰¹⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483.

primjerice bio slučaj vojnika Gaje Basarića, koji je 18. svibnja kao jedan od četvorice dezertirao iz Pukovnikove satnije, a već 28. lipnja se svojevolumno vratio. Iz Satnije Grube Oreškovića u svibnju su četvorica dezertirali, a u lipnju su se dvojica od njih, točnije krajišnici Nikola i Ivan Perša, vratili.

Kao moguće objašnjenje za veliki broj dezertera zabilježen u svibnju 1764. godine može se uzeti glad, s obzirom na to da je upravo te godine zabilježena velika glad na ličko-krbavskom prostoru, a krajišnici su se i tijekom službe, ako nisu bili na vojnim vježbama, morali sami uzdržavati. Tijekom preostalih mjeseci ove, a i u pojedinim mjesecima sljedeće godine spominju se dezerteri u redovima Ličke pukovnije, ali ne u tako visokom broju. No, jednako tako, zabilježen su i slučajevi povratka dezertera u satnije, što sugerira da razloge njihovog dezertiranja ne treba nužno pripisivati želji za bijegom iz vojne službe, već samovoljnoj odluci da privremeno napuste svoj položaj kako bi zadovoljili potrebe prehranjivanja sebe ili svojih obitelji.

Život u Krajini imao je svoje nedostatke, ali i određene prednosti. Jedna od takvih bila je javnozdravstvena zaštita koja se kao vrsta usluge na ovom području javila ranije nego na prostoru civilne Hrvatske. Još od 1747. godine u krajiškim vojnim postrojbama nalazilo se medicinsko osoblje, a njegov broj se tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina XVIII. stoljeća povećao, a osim vojnih liječnika i kirurga počinju se javljati ljekarnici i primalje.¹⁰¹⁷ Radilo se o kvalificiranim medicinskim stručnjacima koji su iz Beča bili upućivani na područje Vojne krajine. Bili dobro plaćeni iz državnog erara i bili su dužni pružati besplatnu liječničku pomoć krajiškim vojnicima i časnicima.¹⁰¹⁸

Osim toga, u ovo se vrijeme na krajiškom području počinju javljati ustanove za brigu bolesnika, poput bolnica i ljekarni. Za razliku od bolničkih ustanova u hrvatskim gradovima toga vremena, koje su više bile usmjerene na socijalnu nego na medicinsku svrhu, odnosno pružanje utočišta i osiguravanje segregacija od zdravoga stanovništva, krajiške bolnice su imale izraženiju medicinsku svrhu, koja je, osim liječenja ranjenika, podrazumijevala i zdravstvenu brigu za

¹⁰¹⁷ Horbec, *Zdravlje naroda*, 58, 189. Godine 1765. iz Beča je u Karlovac poslana Magdalena Mallinin koja je do 1770. godine bila jedina primalja na području Karlovačkog generalata. Tada je iz Beča morala u Karlovac biti poslana još jedna primalja, Veronica Wenzlin. Horbec, *Zdravlje naroda*, 193. Potvrdu o njezinom dolasku donosi izvješće brigadira Vele od 14. kolovoza 1772. godine iz Otočca, u kojoj je Vela napomenuo da se treba pobrinuti za njezin smještaj. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 59.

¹⁰¹⁸ Horbec, *Zdravlje naroda*, 71-72. U slučaju liječnika i kirurga plaće su u Vojnoj krajini bile više nego u civilnoj Hrvatskoj. Šezdesetih godina XVIII. stoljeća godišnja plaća liječnika iznosila je 800 forinti, a kirurga između 300 i 400 forinti. Isto, 201.

krajišnike i njihove obitelji.¹⁰¹⁹ U Karlovcu je 1765. godine otvorena vojna bolnica,¹⁰²⁰ a ranije u tekstu može se uočiti da je u Gospić raspolagao s ljekarnom i liječničkim stanom koji je vjerojatno također služio kao medicinska ordinacija.

U kontekstu javnoga zdravstva na krajiškom području može se uočiti i briga koja se posvećivala ratnim veteranima iz Sedmogodišnjeg rata. Nakon što je generalni krajiški inspektor Šišković utvrdio da su samo krajišnici koji su potjecali iz kuća boljeg imovinskog stanja mogli priuštiti liječenje u toplicama, Marija Terezija je odobrila svim ratnim invalidima plaću i dnevnu porciju kruha tijekom njihovog boravka u lječilištima.¹⁰²¹

5.1.3. Struktura Ličke pukovnije

Uštede u vojsci podrazumijevale su i smanjenje broja vojnika u postrojbama što se može uočiti na primjeru krajiških pukovnija. Prema Vaničeku od 1764. godine krajiška se pukovnija dijelila, umjesto na dotadašnja četiri, na samo tri bataljuna. Pritom su se prva dva bataljuna sastojala od šest, a treći od četiri satnije. Broj krajišnika također je smanjen s 240 na 210, čime je ukupan broj krajišnika u pukovnji, računajući i dvije grenadirske satnije s ukupno 240 vojnika, iznosio 3.600 ljudi.¹⁰²² Takva podjela pukovnije na bataljune i satnije podudarala se s drugim ostalim pješačkim pukovnijama austrijske vojske u razdoblju od 1764. do 1767. godine, uz izuzetak da je njihov ukupan broj sa stožerom iznosio samo 2.060 ljudi, s obzirom na to da su njihove pješačke satnije brojile samo 116, a grenadirske 100 ljudi.¹⁰²³

Ipak, po pitanju toga novoga ustrojstva Lička je pukovnija još uvijek predstavljala izuzetak. Naime, uvidom u popis njezinog stanja za prosinac 1764. godine može se uočiti da se sastojala od ukupno 26 satnija, uključujući i dvije grenadirske, koje su ukupno brojale 4.823 ljudi. Ako se k tome pribroje članovi stožera, prekobrojni i umirovljeni (*jubilirte*), sveukupan broj vojnog osoblja iznosio je 4.947. Važno je istaknuti da niti jedna od satnija nije bila u punom broju od 240 vojnika, već je broj varirao od najmanje 151 koliko je zabilježeno u Satniji Vid Rukavina do najvišeg od 229 koliko je brojila Satnija Grube Orešković. Međutim, broj će biti značajno smanjen u ožujku 1765. godine, nakon odstupanja dijela teritorija susjednoj Otočkoj pukovnji. Tada je ukupan broj satnija, zajedno s dvije grenadirske, iznosio 18, unutar kojih je bilo ukupno

¹⁰¹⁹ Horbec, *Zdravlje naroda*, 206.

¹⁰²⁰ Isto, 71.

¹⁰²¹ Godine 1769. godine na području Karlovačkog i Varaždinskog generalata zabilježen je broj od samo 29 invalida čije troškove uzdržavanja je pokrivala Zaklada Schellenberg. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 173.

¹⁰²² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 120.

¹⁰²³ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 302, Tablica 14.

3.778 vojnika, a sveukupno sa stožerom, prekobrojnima i umirovljenima u pukovnici je bilo 3.875 vojnog osoblja.¹⁰²⁴ Stoga, Vaničekova tvrdnja o smanjenju broja vojnika unutar satnija na 210 nije točna, iako u praksi satnija zapravo u većini slučajeva nije dostizala puni broj od 240 vojnika.¹⁰²⁵

U Eggenbergerovom djelu navodi se da je preraspodjelom teritorija na području Karlovačkog generalata Lička pukovnija izgubila 6 ½ satnija. Riječ je bilo o Tjelesnoj satniji, zatim satnijama Vid Rukavina, Franz Ostermayer, Friedrich Geissau, Grube Orešković, Johann Oberhausser i dio Satnije Joseph Guardiola.¹⁰²⁶ Uvidom u vojne tablice može se uočiti da se taj premještaj odvijao tijekom veljače 1765. godine. Toga mjeseca ukupno su 1.302 vojna djelatnika premješteni u drugu pukovnicu. No, među satnijama koje više nisu bile u sastavnom dijelu Ličke pukovnije spominje se i Satnija Friedrich Gnügen. Samo četiri njezina pripadnika premještena su u drugu pukovnicu, dok je preostalih 137 bilo raspoređeno po drugim satnijama Ličke pukovnije. Također, iz dvije ličke grenadirske satnije ukupno 60 vojnika je također premješteno u Otočku pukovnicu. Ukupan broj vojnih djelatnika u Ličkoj pukovnici smanjio se 28. veljače 1765. godine s 4.944, koliko ih je bilo 31. siječnja, na 3.875 osoba. Međutim, značajno je da su od satnika samo Vid Rukavina i Grube Orešković bili premješteni u Otočku pukovnicu, dok su se ostali zadržali u Ličkoj pukovnici, ali su sada bili uvršteni u kategoriju prekobrojnih. Takav je bio slučaj s Guardiolum, Ostermayerom, Gnügenom i Geissauom, dok Oberhausser preuzeo ispražnjeno mjesto koje je ostavio satnik Nikola Rukavina koji je također prešao u Otočku pukovnicu.¹⁰²⁷ Među aktivnim satnicima u Ličkoj pukovnici dominirali su tada domaći ljudi koji su mogli uspostaviti čvršću kontrolu nad krajišnicima.

Još jedna novina koja se ticala krajiških pukovnija bila je vezana uz način na koji su postrojbe kretale na pohod. Prvi bataljun, nazvan i „Tjelesni bataljun“ (*Leibbataillon*) predvodio je bojnik, drugi, „Pukovnikov bataljun“ (*Obristenbataillon*) pukovnik, a treći „Potpukovnikov bataljun“ (*Oberstlieutenant*) potpukovnik. Na pohod se kretalo u tri smjene: u prvoj smjeni na pohod je kretao prvi bojni bataljun s prvom grenadirskom satnijom, zatim je slijedio drugi bojni

¹⁰²⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483.

¹⁰²⁵ Vaniček, doduše, na drugom mjestu u svojem djelu navodi da se broj krajiških „fizilirskih“ satnija nakon ukidanja grenadirskih satnija 1768. godine povećao s 240 na 255 ljudi, što bi značilo da ranije spomenuto smanjenje, sa svrhom smanjenja opterećenja vojnom službom, nije stupilo na snagu. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 165.

¹⁰²⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 14; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 81-82.

¹⁰²⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5483. Ova preraspodjela označila je za Ličku pukovnicu gubitak iskusnog vojnog kadra i raskid veze između satnika i krajišnika koji su zajedno sudjelovali u vojnim pohodima u prethodnom ratu. Izuzev satnika Geissaua, sva šestorica preostalih satnika sudjelovala su u vojnim pohodima toga rata. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5482.

bataljun s drugom grenadirskom satnijom. Treći bojni bataljun kretao je na pohod nakon što je bio nadopunjen s još dvije satnije iz prvog bataljuna i jednom miješanom grenadirskom satnijom.¹⁰²⁸

Velika novost u pukovnijskoj strukturi bio je nestanak vlasnika pukovnije. Radilo se o nastavku borbe koje su vodile središnje bečke vlasti s ciljem umanjivanja prava i moći vlasnika pukovnija u cijeloj austrijskoj vojsci. Tako Dvorsko ratno vijeće 1765. godine preuzima pravo imenovanja časnika iznad čina satnika, a 1767. godine pukovnicima-vlasnicima se oduzima i pravo odabira boje detalja na uniformama vojnika pukovnije, koje se od tada počinje određivati na temelju lutrije, odnosno slučajnog odabira. Rezolucijom od 15. kolovoza 1769. godine uvedeni su redni brojevi za pukovnije, čime su konačno bile oslobođene utjecaja pukovnika-vlasnika i čvršće povezane s habsburškim vladarima.¹⁰²⁹ Redni brojevi dodijeljeni su pukovnijama prema vremenu utemeljenja, a krajiškim pukovnijama su te 1769. godine dodijeljeni redni brojevi od 60 do 71, pri čemu je Lička krajiška pješačka pukovnija nosila redni broj 60.¹⁰³⁰ Što se pukovnika-vlasnika tiče, podmaršal grof Petazzi je zadnja osoba koja se spominje na toj funkciji u vojnim listama Ličke pukovnije. Njegovo ime se navodi još u listopadu 1763. godine, a potom će to mjesto biti ispražnjeno sve do 1769. godine kada i ova kategorija potpuno nestaje s popisa.

Kao posljedica vojnih reformi koje su težile pojednostavljanju i uniformnosti ukinute su grenadirske satnije unutar austrijskih pješačkih pukovnija. Već se tijekom prethodnog rata grenadirske satnije počelo grupirati u posebne grenadirske bataljune, a 1768. godine Lacy je odlučio da se takva forma i dalje nastavi koristiti, pri čemu su novi „miješani grenadirski bataljuni“ bili sastavljeni od četiri do šest satnija.¹⁰³¹ Iste godine i u krajiškim pukovnijama ukidaju se grenadirske satnije.¹⁰³² Međutim, krajiški grenadiri nisu bili uklopljeni u zasebne grenadirske bataljune, već su bili raspoređeni po satnijama krajiške pukovnije, što se može uočiti na primjeru Ličke pukovnije. U vojnim listama zadnji put se spominju u ožujku 1769. godine kada je Prva grenadirska satnija brojila 87 pripadnika, dok se u Drugoj grenadirskoj satniji nalazilo 95 članova. Toga mjeseca grenadiri su bili raspoređeni unutar pješačkih satnija, pri čemu je u svaku satniju uvršteno između 6 i 14 grenadira. Ladislav Holjevac, satnik Prve

¹⁰²⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 121.

¹⁰²⁹ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 149; Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 33. Ne samo da se uklanjaju vlasnici pukovnija, već satnici više ne uživaju jednaki položaj u satnijama. Naime, odmah po preuzimanju funkcije predsjednika Dvorskog ratnog vijeća 1766. godine Lacy je uklonio logističku autonomiju satnija, s obzirom na to da se vojnici od tada počinju opskrbljivati iz velikih središnjih skladišta. Duffy, *The Military Experience*, 50.

¹⁰³⁰ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 229.

¹⁰³¹ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 148; Basset, *For God and Kaiser*, 169.

¹⁰³² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6r. Kasnije se naziv grenadir u krajiškoj vojsci počeo rabiti za redove do čina narednika s 8 godina služenja. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 274.

grenadirske satnije, još je 1768. godine preuzeo satniju satnika Luke Kneževića, koji je umro u kolovozu te godine. Drugi grenadirski satnik, Juraj Vukasović, morao se pomiriti s određenom degradacijom jer je u rujnu 1768. godine mogao preuzeti samo mjesto satnika-poručnika u Bojnikovoj satniji, iščekujući da se u nekoj satniji isprazni mjesto satnika.¹⁰³³

Međutim, u ovo vrijeme javljaju se i neki novi rodovi u krajiškoj vojsci. Marija Terezija je na prijedlog baruna Šiškovića 1769. godine odobrila formiranje krajiških topnika i oštrostrijelaca.¹⁰³⁴ U svibnju te godine izdana je naredba za osnivanjem posebnih odreda od 66 topnika (*Artilleristen*) i 16 oštrostrijelaca (*Scharfschützen*) pri svakoj satniji, što je provedeno u djelo već idući mjesec. Oštrostrijelci su bili opremljeni posebnom puškom dvocijevkom (*Doppelstutzen*), s jednom spiralnom cijevi za precizne i dalekometne hitce te s drugom glatkom cijevi za brzu paljbu na manjim udaljenostima te kopljem koje je služilo za zaštitu od konjanika, ali koje je imalo kuku na koju se puška prislanjala kako bi strijelac postigao veću preciznost.¹⁰³⁵ Morali su se o vlastitom trošku priskrbiti tom skupocjenom puškom, tako da su oštrostrijelci u pravilu dolazili iz imućnijih obitelji. Oni koji su se pokazali izrazito vještima slali su se u Beč kako bi stekli dodatne kompetencije uz pomoću kojih bi kasnije mogli djelovati kao instruktori.¹⁰³⁶

U vojnim listama Ličke pukovnije od srpnja 1769. godine spominju se petorica krajišnika koji su bili upućeni u Beč na uvježbavanje za oštrostrijelce. Dvojica od njih bila su iz Satnije Johann Weiller, a ostala trojica iz Tjelesne, Potpukovnikove i Bojnikove satnije. Dvojica spomenutih zadržala su se u obuci do listopada iste godine, a preostala trojica mjesec dana duže, nakon čega su se vjerojatno vratili u Krajinu gdje su krajišnike podučavali vještinama preciznog pucanja. Oštrostrijelci se ne navode kao posebna kategorija tako da se pretpostavlja da su u vrijeme izvođenja vježbi iz satnija izdvajani pojedini krajišnici.¹⁰³⁷ U listama sastavljenim prilikom provjere stanja krajiških postrojbi (*Revisions Liste*) za lipanj 1770. godine može se uočiti da su oštrostrijelci navedeni u posebnoj kategoriji, odvojenoj od običnih pješaka ili „fizilira“. U svakoj satniji nalazilo se 16 ili 17 oštrostrijelaca, a ukupno ih je bilo 259 u cijeloj pukovnji.¹⁰³⁸

¹⁰³³ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/105, br. svitka D-1322.

¹⁰³⁴ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 166.

¹⁰³⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 14-15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 82. Detaljnije o opremi oštrostrijelaca vidi Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 152; Basset, *For God and Kaiser*, 173; Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 74; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 170-172.

¹⁰³⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 167; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 229.

¹⁰³⁷ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/105, br. svitka D-1322.

¹⁰³⁸ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5475.

Što se krajiških topnika tiče, Vaniček navodi da su Karlovac i Petrinja bili određeni kao okupljališta za topničke novake, pri čemu su se u obzir uzimali krajišnici čiji izostanak neće naštetiti regularnoj vojnoj službi. Svakom topniku osiguran je dnevni iznos od 3 krajcara prilikom uvježbavanja, a 6 krajcara na bojištu, uz dnevnu porciju kruha. Za svaku pukovnicu osigurana su dva topa i topnički časnici kao instruktori.¹⁰³⁹ Međutim, Vaničekova da njegova tvrdnja vezana uz Karlovac kao okupljalište za topničke novake nije točna jer prema Eggenbergeru već 1769. godine u Gospić je stigao poručnik Hessler s 50 iskusnih „njemačkih“ topnika te započeo s izvođenjem vježbi u Čanić gaju kod Kaniže Gospićke.¹⁰⁴⁰ Dakle, krajiški topnici su se okupljali i uvježbavali u svakom pukovnijskom sjedištu, a ne sjedištu generalata.

U ranije spomenutoj vojnoj listi za lipanj 1770. godine može se uočiti da se u Ličkoj pukovnici tada nalazilo ukupno 1.063 krajiška topnika, u prosjeku 66 ili u nekim slučajevima 67 u svakoj satniji. Ukupan broj običnih krajišnika je iznosio samo 1.453, a ako se u obzir uzme i broj od 259 oštrostrijelaca može se uočiti da su krajiške postrojbe u ovom vremenu počele poprimati poseban oblik koji je obuhvaćao vojne jedinice namijenjene za izvršavanje raznovrsnih vojnih zadataka na bojištu.¹⁰⁴¹ Stvaranjem novih vojnih rodova izvršene su i izmjene u načinu na koji su postrojbe pojedine krajiške pukovnije kretale na pohod. Tako se jedan bataljun sastojao od šest pješačkih satnija s ukupnim brojem od 920 ljudi, topničkom satnijom od 379 i satnijom oštrostrijelaca od 96 ljudi, odnosno sveukupno 1.395 ljudi.¹⁰⁴²

Tijekom ovoga razdoblja može se uočiti da se broj vojnog osoblja unutar Ličke pukovnije smanjivao. Nije to samo bila posljedica smanjenja teritorijalnog opsega 1765. godine, već i opće tendencije smanjivanja opterećenja vojnom službom, kako zbog uštede, tako i zbog podizanja gospodarstva, što je bilo u skladu s habsburškom politikom toga vremena. Krajem siječnja 1772. godine Lička je pukovnica brojila ukupno 3.107 vojnih djelatnika, čime je po broju bila slična Otočkoj pukovnici, u kojoj je u to isto vrijeme zabilježen broj od 2.995 ljudi.¹⁰⁴³

U sastavu Ličke pukovnije u ovo se doba odvijaju još neke promjene. Primjerice, nazivi za neke funkcije zamjenjuju se novima, poput termina „pukovnijski računovođa“ (*Regiments Rechnungsführer*) koji zamjenjuje stari termin „pukovnijski konačar“ (*Regiments*

¹⁰³⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 166-167.

¹⁰⁴⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 6r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 14-15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 82.

¹⁰⁴¹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5475.

¹⁰⁴² Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 168.

¹⁰⁴³ Usp. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/106, br. svitka D-1323. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 103. Potrebno je napomenuti da je Bach u sastav Otočke pukovnije uključio i eskadron od 153 husara, dok u slučaju Ličke pukovnije husarski eskadron nije pribrojen.

Quartiermester). Nositelj ove funkcije mogao je steći čin natporučnika, a njegova glavna zadaća odnosila se na vođenje brige o računima i novačenju, dok je zadaća osiguravanja smještaja svih austrijskih trupa povjerena posebnom generalu (*General-Quartiermeister*).¹⁰⁴⁴ Isto tako nestaje naziv „stražmeštar-poručnik“ (*Wachtmeisterlieutenant*), a kao novi termin javlja se „pobočnik“ (*Adjutant*). Radilo se o funkciji bojnikovog pomoćnika koji je bio zadužen za sastavljanje popisa o stanju postrojbe, kao i provođenju vježbi te drugih vojnih zadaća vezanih uz vojnu službu. Imao je čin najstarijeg narednika, ali je bio odjeven poput časnika.¹⁰⁴⁵ Krajem listopada 1769. godine nestaje funkcija šumarskog vojvode, na kojoj je tada u Ličkoj pukovniji bio Lazo Cziuk,¹⁰⁴⁶ što se može dovesti u vezu s težnjom središnjih bečkih vlasti da uspostave čvršću kontrolu nad krajiškim šumama.

Jedna od ključnih razlika između krajiških i linijskih pukovnija odnosila se na broj zastavnika. Nakon 1769. godine broj zastavnika u linijskim pukovnijama iznosio je ukupno pet, jedan pri stožeru i četvero u prve četiri satnije, dok su samo nošenje zastava preuzeli voditelji.¹⁰⁴⁷ Za razliku od toga, u Ličkoj pukovniji se 1771. godine još uvijek navodi 16 zastavnika u svakoj satniji.¹⁰⁴⁸ U ovom razdoblju primjetan je znatan broj smrtnih slučajeva časnika Ličke pukovnije, prvenstveno satnika. Tako 1765. godine umiru satnici Ivan Kurofsky i Friedrich Gnügen, zatim 1768. godine Franz Demeli i Luka Knežević, 1770. godine Vuk Došen, 1772. godine Johann Oberhauser, 1773. godine Dujam Došen, 1774. godine Eustahije Jurini, a 1776. godine satnik Johann Haass.¹⁰⁴⁹ Riječ je bilo o časnicima koji su predvodili ličke krajišnike tijekom Sedmogodišnjeg rata te su posjedovali važno ratno iskustvo, ali i čvršću vezu s krajiškim vojnicima. S tim se nedostacima morala suočiti nova generacija časnika uoči izbijanja Rata za bavarsko nasljeđe.

¹⁰⁴⁴ U austrijskoj vojsci funkcija računovođe se javlja 1767. godine. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 1, 69.

¹⁰⁴⁵ Promjena u nazivu ove funkcije dogodila se 1769. godine. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 1, 72.

¹⁰⁴⁶ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/105, br. svitka D-1322.

¹⁰⁴⁷ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 1, 83.

¹⁰⁴⁸ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/105, br. svitka D-1322.

¹⁰⁴⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 5r-7v.

Tablica 12. Popis vojnih obveznika na području Ličke pukovnije u lipnju 1770. godine

satnija	broj kuća vojnih obveznika	ukupan broj vojnih obveznika	katolici	pravoslavci	u vojnoj službi
Tjelesna	273	1.506	136	1.370	221
Pukovnikova	248	1.170	220	950	199
Potpukovnika	240	1.278	691	587	226
Bojnikova					202
Ladislav Holjevac	199	1.366	95	1.271	223
Johann Oberhausser	177	1.078	479	599	201
Josip Mudrovčić	188	1.091	2	1.089	195
Vuk Došen	193	1.271	23	1.248	195
Toma Knežević	197	1.299	26	1.273	220
Radivoj Radošević	264	1.279	3	1.276	207
Johann Weiller	258	1.247	566	681	210
Vuk Kovačević	231	1.090	371	719	210
Josip barun Portner	292	1.452	1.337	115	204
Petar barun Knežević	303	1.135	1.032	102	201
Carl Rödl	222	1.290	4	1.286	219
Mateša Rukavina	283	1.209	956	247	213
ukupno	3.568	18.761	5.941	12.813	3.346

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5475.

Po sastavu u vjersko-etničkom smislu Ličku je pukovniju karakterizirala raznolikost. Prema gore priloženoj tablici može se uočiti da je broj vojnih obveznika pravoslavne vjere na prostoru Ličke pukovnije bio dvostruko veći od onih katoličke vjere. No, to nužno ne znači da je takav omjer prevladavao i kod krajišnika unovačenih u ličkim satnijama. Satnijski časnici, ukoliko su bili stranci, pretežito su bili katoličke vjere, dok su među domaćim časnicima bili i katolici i pravoslavci. Članovi stožera bili su gotovo isključivo katolici, većinom stranci, a u manjoj mjeri domaći ljudi.¹⁰⁵⁰ Osim toga, može se primjetiti da se i tijekom mira nastavila praksa novačenja određenih vojnih djelatnika iz inozemstva. U sačuvanim dokumentima iz toga doba često se spominju furiri koji su dolazili iz inozemstva. Tako se, primjerice, u travnju 1767. godine pukovniji pridružio Johannes Mathias Neuhauser, 32-godišnji katolik iz Beča. Početkom rujna 1768. godine Ličkoj pukovniji pristupa Jacob Kristiany, 34-godišnji luteran iz Slovačke, a u kolovozu 1772. godine Adam Martin Kramer, 25-godišnji protestant iz Saske. Osim njih spominju se i drugi djelatnici, poput podliječnika Wolfganga Gilyja, 24-godišnjeg Bavarca

¹⁰⁵⁰ Po vjeroispovijesti je u stožeru izuzetak predstavljao računovođa Paul Perzl koji je bio protestant. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5475.

katolika.¹⁰⁵¹ Stoga, osim časnika vojnoj djelatnosti u krajiškim pukovnijama su se posvećivali i drugi stranci, što je doprinosilo etničkoj i vjerskoj raznolikosti tih vojnih postrojbi.

Potrebno je istaknuti da vjera sama po sebi nije trebala predstavljati kamen spoticanja, s obzirom na to da su habsburški vladari propagirali politiku vjerske tolerancije, a vjera, bez obzira koja, imala je važnu ulogu održavanja morala u društvu, a posebno vojsci. U pravilniku za pješništvo austrijske vojske (*Reglement für die Sämmentlich-Kaiserlich Königliche Infanterie*) iz 1769. godine inzistiralo se da se o vjeri ne treba otvoreno govoriti, već nastojati živjeti prema vjerskim načelima. Iz toga razloga propisane su oštre kazne za svako djelovanje koje bi stvaralo tenzije između dviju različitih vjera.¹⁰⁵² Štoviše, vjerska i svaka druga raznolikost umanjivala se tijekom sudjelovanja u vojnih pohodima i zajedničkim izlaganjem ratnim opasnostima, kao i zajedničkom suživotu na ovom specifičnom krajiškom prostoru, gdje su životni uvjeti bili dodatno otežani klimom i geografskim obilježjima.

5.1.4. Percepcija ličkih krajišnika

Već u ranijim razdobljima javljale su se vijesti koje su isticale iznadprosječnu visinu ličkih krajišnika kao jedne od njihovih prednosti u ratničkom smislu. Uspoređujući ranije spomenute rezultate istraživanja Čoralić o ličkim vojnicima u mletačkoj službi, može se uočiti da su oni koji su potjecali s područja Ličke pukovnije bili „srednjeg“ ili „krupnog“ rasta, dok se oni sitne građe uopće ne spominju.¹⁰⁵³ Eggenberger također ističe visinu kao jedno od prepoznatljivijih obilježja ličkih krajišnika, zbog kojega je 1770. godine u gotovo svaku „njemačku“ pješničku pukovnicu austrijske vojske poslano nekoliko Ličana koji su zauzimali položaj krilnika, pozicioniranih na krajnjem desnom mjestu u prvom bojnom redu.¹⁰⁵⁴

U ovome razdoblju javljaju se unutar vojnih popisa prvi primjerci lista o premještanju (*Transferirungs Listen*) vojnih djelatnika iz i u Ličku pukovnicu na kojima se navode i podaci o visini tih osoba. Dokumenti potječu iz 1777. i 1778. godine, pri čemu su prve godine lički krajišnici premješteni u linijske pukovnije Šišković i Migazzi, a druge su godine iz linijskih pukovnija Ried, Šišković, Preiss i Joseph Colloredo te kirariske konjaničke pukovnije D'AYASASA vojnici premješteni u Ličku pukovnicu. U drugom slučaju radilo se zapravo o

¹⁰⁵¹ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/106, br. svitka D-1323.

¹⁰⁵² Basset, *For God and Kaiser*, 124.

¹⁰⁵³ Čoralić, „Vojnici u mletačkim prekomorskim“, 540-546.

¹⁰⁵⁴ „Ihrer ausgezeichneten Körpergröße wegen, wurden im Jahre 1770 fast zu jedem deutschen Infanterie Regimente einige Lickaner als Flügelmänner abgeschickt.“ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15.

povratnicima što ne samo da sugeriraju njihova imena, već i mjesta rođenja. Dakle, Eggenbergerova tvrdnja se može prihvatiti, uz napomenu da su se lički krajišnici upućeni u druge pukovnije nakon nekoga vremena ipak vraćali u svoju matičnu Ličku pukovnju.

Tablica 13. Visina ličkih krajišnika

ime	prezime	čin	mjesto rođenja	dob	visina
Juro	Čačić	vojn timer	Sousin	22	200,9 cm
Juraj	Milanović	razvodnik	Žabica	27	200,9 cm
Mihael	Čuljat	vojn timer	Hobinetz	22	194,4 cm
Joakim	Semetiović	vojn timer	Široka Kula	27	187,9 cm
Jurica	Dašović	vojn timer	Široka Kula	22	181,4 cm
Šimun	Šarić	vojn timer	Smokrić	20	181,4 cm
Josip	Čuljat	vojn timer	Sv. Mihovil (Lovinac)	21	178,8 cm
Ivan	Krpan	vojn timer	Vranik	23	178,8 cm
Josip	Tomljenović	narednik	Smiljan	26	176,2 cm
Mihael	Maričić	vojn timer	Gria (Dalmacija)	24	174,9 cm
Joseph	Fustiniony	vojn timer	Carlo Bago (Italija)	24	173,6 cm

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM-54/106, br. svitka D-1323.

Prosječna visina vojnika u XVIII. stoljeću može se utvrditi na temelju regulacija prilikom novačenja. Primjerice, za prusku i sasku vojsku najmanja dopuštena visina iznosila je oko 165 cm, dok je u francuskoj vojsci taj brojka iznosila oko 155 cm, što je bilo više nego što je bila prosječna visina trećine francuskih stanovnika. Što se tiče dobi vojnika, preferirale su se osobe u ranim srednjim godinama, otprilike u tridesetima i četrdesetima. U toj dobi muškarci su bili na svom fizičkom i zdravstvenom vrhuncu, a posjedovali su mirnoću i iskustvo koje im je davalo prednost u ratnim taktikama nad mladićima u ranim dvadesetim godinama.¹⁰⁵⁵ Sagledavajući uzorak ličkih krajišnika može se uočiti da su postojale očite razlike u kontekstu tih trendova. Pretežito se radilo o mladim ljudima u dvadesetim godinama, ali u smislu visine daleko iznad minimuma koji je bio propisan u pruskim i francuskim vojskama. Najniži među navedenim vojnicima, Joseph Fustiniony sa 173,6 cm, bio je stranac rođen u Italiji, dok je drugi najniži bio Dalmatinac Mihael Maričić sa 174,9 cm. Preostali su ih nadvisivali, od kojih su neki dostizali, za ono vrijeme, nevjerojatnu visinu od 2 metra, a s obzirom na mjesta rođenja može se zaključiti da su svi redom bili s područja Ličke pukovnije.¹⁰⁵⁶ Stoga, tvrdnje o nadprosječnoj visini ličkih krajišnika mogu se na temelju ovih podataka s pouzdanošću prihvatiti.

¹⁰⁵⁵ Usp. Duffy, *The Military Experience*, 70; Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 78.

¹⁰⁵⁶ U slučaju mjesta Sousin moglo bi se zarpavo raditi o mjestu Jošani, dok lokacija mjesta Hobinetz ostaje nepoznanica. Međutim, s obzirom na to da je prezime krajišnika iz toga mjesta isto kao i prezime krajišnika iz

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godine XVIII. stoljeća javljaju se putopisna djela koja sadrže razne informacije o hrvatskim krajevima i njihovim stanovnicima. U duhu prosvjetiteljstva posebno su zanimanje pokazali određeni istraživači koji su proučavali razne životne uvjete na ovim prostorima. Jedan od takvih bio je mletački pisac, prirodoslovac i augustinski redovnik Alberto Fortis koji je između 1765. i 1791. godine više puta posjetio Dalmaciju i njezino zaleđe. Njegova zapažanja o prirodi, gospodarstvu, povijesti, običajima i kulturi dalmatinskih krajeva pod mletačkom vlašću, ali i susjednih habsburških krajiških prostora prikazana su u djelu *Putovanje po Dalmaciji (Viaggio in Dalmazia)* objavljenom 1774. godine. Drugi putopisac iz ovoga razdoblja bio je Balthasar Hacquet, francuski liječnik koji je prešao u habsburšku službu tijekom Sedmogodišnjeg rata, kada je imao i priliku susresti se s krajišnjicima. Između 1773. i 1787. godine obnašao je funkciju profesora anatomije, fiziologije, kirurgije i porodiljstva u Ljubljani, a tijekom svog boravka kao strastveni prirodoslovac i entograf poduzeo je niz putovanja u slovenske i hrvatske krajeve, o čemu je objavio nekoliko djela.¹⁰⁵⁷

Putopise nisu objavljivali samo stranci, već i domaći ljudi koji su dulje vremena bili u bliskom doticaju s krajiškim stanovništvom. Takav je bio slučaj Ivana Dominika Vukasovića, autora djela objavljenog 1777. godine pod naslovom *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (Geographische und historische neue Beschreibung des Karlstädter Generalats in dem Königreich Croatien)*. Iako se Vukasović osvrnuo na cjelokupno krajiško stanovništvo Karlovačkog generalata, moguće da su mu upravo lički krajišnici poslužili kao glavna inspiracija, s obzirom na to da je bio u izravnom doticaju s njima od 1759. godine kada je imenovan na funkciju vojnog kapelana u ličkom bataljunu. Osim tijekom Sedmogodišnjeg rata bolje ih je mogao upoznati i za vrijeme svoje duhovne službe na području Ličke pukovnije, gdje se spominje u funkciji župnika u Smiljanu i Perušiću, a oko 1765. godine kao privremeni crkveni upravitelj u Gospiću.¹⁰⁵⁸

mjesta Sv. Mihovil, može se zaključiti da se radilo o rodbinskim vezama, što sugerira da i se i ovo nepoznato mjesto nalazilo na prostoru Ličke pukovnije.

¹⁰⁵⁷ Hacquetova najpoznatija djela u kojima je, između ostalog, opisao i hrvatske krajeve su: *Physikalisch-Politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781 und 1783*, (1785.) i *Slika i opis jugozapadnih i istočnih Slovenaca, Ilira i Slavena (Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlicher Wenden, Illyrer und Slaven)* (1801.-1808.). Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991), 28-30; Ivan Pederin, *Njemački putopisi po Dalmaciji* (Split: Logos, 1989), 15.

¹⁰⁵⁸ Borislav Arapović, *Povratak hrvatskih pukovnija 1779.: I. Vukasovićev nagovor Kurze Anrede i anonimni stihovez Die Heimkunft der Kroaten. 1779. Nastanak. Poruka. Pisac. Prijevod* (Mostar: Matica hrvatska, 2000), 43-45.

Interes za upoznavanjem svojih podanika i vrijednih vojnika pokazao je i car Josip II. koje je u proljeće 1775. godine posjetio područje Karlovačkog generalata, a svoja zapažanja o tome kraju ostavio je u svom dnevniku. Njegovo putovanje kroz teritorij Ličke pukovnije odvijalo se od 5. do 10. svibnja, prilikom čega je posjetio mjesta Udbinu, Popinu, Zrmanju, Gračac, Gospić i Karlobag, nakon čega se morskim putem zaputio prema Trstu i Veneciji. Na tom su ga putovanju pratili i vodeći dužnosnici habsburških vojnih snaga, aktualni krajiški inspektor Šišković, budući krajiški inspektor podmaršal Joseph Colloredo i predsjednik Dvorskog ratnog vijeća podmaršal Friedrich Mortiz grof Nostitz-Rieneck.¹⁰⁵⁹

Važno je napomenuti da se zahvaljujući djelima putopisaca u ovome razdoblju stvara nova slika društvenih skupina koje su nastanjivale prostore pod habsburškom i mletačkom vlašću uz granicu s Osmanskim Carstvom. Pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja Jeana Jacquesa Rousseaua stvara se koncept „dobrog divljaka“ koji se preslikava i na krajiške stanovnike. Njihova dotadašnja glavna obilježja, poput krađe, ubojstva i drugih oblika nasilja, zanemaruju se i opravdavaju, pripisujući se samo pojedincima, a ne cijelim društvenim skupinama.¹⁰⁶⁰ U prvi plan sada se stavlja gostoljubivost, odanost, hrabrost, vještina te moralna i fizička nadmoć.¹⁰⁶¹ Zanimljivo, putopisci se istovremeno protive potpunom civiliziranju ovih skupina koje bi dovelo do društvenog kvarenja, već podupiru samo prosvjećivanje na poljima gospodarstva i praznovjerja, lijenosti i rasipnosti.¹⁰⁶²

Razmatrajući opise koje su ovi očevici ostavili, mogu se uočiti određene sličnosti, ali i razlike u načinu percipiranja krajiškog stanovništva. Fortis, primjerice, prema krajišnicima pokazuje sažaljenje zbog njihove izloženosti okrutnim i barbarskim postupcima od strane vojne uprave, odnosno krajiških časnika, što ih je nerijetko poticalo na emigraciju u susjedne osmanske krajeve. Osim toga, ističe zaostalost ovoga kraja koja je s jedne strane bila rezultat loše vojne uprave koja je ugrožavala trgovinu, što se može uočiti na primjeru Karlobaga, glavnog trgovačkog mjesta Like, a s druge strane posljedica nepoučenosti samoga stanovništva poljoprivrednim tehnikama.¹⁰⁶³ Izuzetak predstavlja prostor Krbave, gdje se vodi bolja briga o

¹⁰⁵⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7v.

¹⁰⁶⁰ U tome smislu Fortis ističe javljanje većeg broja razbojnika kao uobičajenu pojavu koja je bila svojstvena svim vojnim skupinama nakon okončavanja rata i otpuštanja iz vojne službe. Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, prir. Josip Bratulić (Zagreb: Globus, 1984), 31.

¹⁰⁶¹ Fortis, *Put po Dalmaciji*, 31; Marin Knezović, „Morlak kao prirodni čovjek u djelima Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Balthasara Hacqueta“, u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru*, ur. Drago Roksančić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003), 130-131.

¹⁰⁶² Knezović, „Morlak kao prirodni čovjek“, 135-140.

¹⁰⁶³ Fortis, *Put po Dalmaciji*, 274, 277, 279.

zemljištu i gdje pšenica te sve druge vrste žitarica uspješnije rađaju.¹⁰⁶⁴ Fortisu je očito u interesu bilo potkopati autoritet habsburške vlasti i stvoriti pogodno tlo za intervenciju mletačke uprave koja bi prosvjećivanjem uklonila tu zaostalost. Radilo se zapravo o borbi za podanike, ali i vojnike, čiju je vrijednost prepoznao i posebno istaknuo sam Fortis.

Fortisovoj tvrdnji o nerazvijenoj trgovini na području Like suprotstavlja se Hacquet koji spominje aktivnu trgovinu koja se na Tromeđi odvija između habsburških, mletačkih i osmanskih podanika.¹⁰⁶⁵ Vukasović tumači da ličko-krbavski prostor ima potencijala za razvoj privrede, s obzirom na raspoloživost voda, šuma i polja, ali on problem pronalazi u naglom povećanju pučanstva ovih krajeva, kao i klimatskim pogoršanjima koja su dovela do oštrih zima i sušnih ljeta. Ističe da je Lički distrikt u prošlim vremenima, zbog dobre kakvoće tla i zbog mnoštva stoke i ponajboljih pašnjaka, prednjačio u cijelom Generalatu.¹⁰⁶⁶

Car Josip II. vidio je bijedu i siromaštvo na području Ličke pukovnije, poglavito kada je 9. svibnja 1775. godine posjetio Gospić i njegovu okolicu.¹⁰⁶⁷ S jedne strane to je bila posljedica nedostatka plodne zemlje, ali i nemogućnosti krajišnika da se zbog vojne službe više posvete poljoprivrednim radovima.¹⁰⁶⁸ Car je tada odlučio, kao što je već ranije spomenuto, novčano pripomoći najsiromašnijim ličkim krajišnicima, a nedugo nakon napuštanja ličkog područja, uputio je i znatne količine žita ličkim krajišnicima iz Trsta.¹⁰⁶⁹ Te napore Josipa II. da Ličanima osigura hranu i namirnice prepoznaje i Hacquet,¹⁰⁷⁰ koji također ističe carevo sažaljenje nad okrutnim metodama kažnjavanja ličkih krajišnika.¹⁰⁷¹

Vukasović je također istaknuo prednosti koje je krajišnicima omogućio vladar, poput brojnih promaknuća koja im je dodijelio tijekom Rata za bavarsko nasljeđe, novčanih priloga koje je podijelio udovicama i siročadi, gradnji cesta, zaštiti njihove imovine od razbojnika i otvaraju škole. Stoga su krajišnici, koliko god se istaknuli u njegovoj službi, ipak mu bili dužni puno

¹⁰⁶⁴ Isto, 279.

¹⁰⁶⁵ Pederin, *Jadranska Hrvatska*, 36-37.

¹⁰⁶⁶ Ivan Dominik Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*, prir. Željko Holjevac (Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2005), 123-126, 170.

¹⁰⁶⁷ Erceg, *Dnevnik Josipa II*, 247.

¹⁰⁶⁸ Isto, 225.

¹⁰⁶⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7v.

¹⁰⁷⁰ Balthasar Hacquet, *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena: njihove zemljopisne rasprostranjenosti od Jadranskog pa sve do Crnog mora, njihova života i običaja, zanata i obrta, religije itd. a po povratku sa desetogodišnjeg proputovanja i četrdesetogodišnjeg boravka u tim krajevima*, pogovor Heinz Vetschera; prijevod Božidarka Ščerbe-Haupt (Split: Etnografski muzej Split, 2008), 108.

¹⁰⁷¹ Prilikom boravka u Gospiću, car je prigovorio brigadiru „Beharnigu“ zbog barbarskog načina kažnjavanja ličkih krajišnika, na što mu je brigadir odgovorio: „...to su Ličani, oni niti ne primijete 25 udaraca, to je njima kao čaša rakije.“ Hacquet, *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena*, 110. U vrijeme carevog posjeta 1775. godine na poziciji brigadira nalazio se Bassee. Hacquet je vjerojatno mislio na Peharnika koji je tada u Ličkoj pukovnji obnašao funkciju bojnika.

više služiti kako bi nadoknadili njegovo dobročinstvo i milost.¹⁰⁷² Vjernost krajišnika caru nije se zasnivala samo na temelju njegove dobronaklonosti, već i na krajiškoj svijesti o načinu na koji funkcionira sustav prava i obveza. Za krajišnike Vukasović navodi: „Ljudi su pak toliko izobraženi u politici, razumu i podčinjenosti da zaslužuju prednost pred drugim civiliziranim zemljama.“¹⁰⁷³ U tome smislu ne može se govoriti o krajišnicima kao skupini koja je protiv svoje volje uvučena u vojne redove, već o njihovoj spremnosti da prihvate sve uvjete vojne službe, uz očekivanje da će i sva obećanja koja su im dana jednako tako biti ispunjena.¹⁰⁷⁴

U putopisima je posebno naglašena ratnička kvaliteta stanovništva ličko-krbavskog prostora. Za Hacqueta upravo ta posvećenost vojnoj profesiji predstavljala je glavno objašnjenje za nisku razinu razvijenosti poljoprivrede na krajiškom području. Krajišnike općenito uspoređuje s Kozacima i sjevernoameričkim Indijancima.¹⁰⁷⁵ Konkretno Ličane smatra gorštackim ratničkim narodom koji se u vojnom smislu isticao zbog svoje izdržljivosti, u smislu sposobnosti podnošenja ratnih napora, te otpornosti i dobrom zdravlju koji su Ličanima omogućavali brz i lak oporavak od bolesti i rana.¹⁰⁷⁶ Kada je 1783. godine posjetio Liku primijetio je da su svi stanovnici naoružani, a u brdima po cijelu godinu se odvijao „mali rat,“ koji je predstavljao važan element u stvaranju kvalitetnih časnika, pri čemu je Hacquet naveo Laudona kao najbolji primjer.¹⁰⁷⁷ Spominje i njihovu sklonost pljački, ali uz opravdanje da ih na taj čin prisiljava nužda zbog prenapučenosti ili nedostatka plodnog tla.¹⁰⁷⁸

Samo po sebi ličko je područje bilo, prema Vukasovićevom mišljenju, posebno pogodno za stvaranje snažnih i hrabrih vojnika, ponajviše zbog zdravog zraka i vrlo oštire prirode.¹⁰⁷⁹ Drugi putopisci su također smatrali da je jednostavnost krajiških jela i osobito upotreba mlijeka, pored čistoće zraka i napornog života puno doprinosila stalnosti njihove fizičke snage i dugom životu. Konkretno su krajišnici Ličke i Otočke pukovnije često trpjeli glad, ali ipak su se isticali po svojoj visini, što možda upravo treba pripisati jednostavnosti njihove ishrane. Ličani su se,

¹⁰⁷² Arapović, *Povratak hrvatskih pukovnija*, 38.

¹⁰⁷³ Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis*, 177.

¹⁰⁷⁴ Isto, 179 Vukasović ističe da krajišnici nisu lako zaboravljali prijevaru, a možda mu je pritom kao primjer poslužio upravo slučaj ličkih krajišnika koji su u travnju 1760. godine svojevoljno napustili bojište, smatrajući da su ispunili dogovoreni rok službe. Naime, tada je Vukasović kao vojni kapelan nalazio upravo u tom ličkom bataljunu gdje je čak 156 krajišnika zbog toga čina proglašeno dezerterima.

¹⁰⁷⁵ Pederin, *Jadranska Hrvatska*, 38, 45.

¹⁰⁷⁶ Hacquet, *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena*, 87, 111-112; Pederin, *Jadranska Hrvatska*, 36; Pederin, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 15. Vukasović također hvali ratničke kvalitete krajišnika, navodeći da su otporni na hladnoću i sposobni trpiti neopisivu glad, što pridonosi jačanju njihove izdržljivosti. Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis*, 179-180.

¹⁰⁷⁷ Hacquet, *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena*, 107-108. Hacquet navodi da su čak i Ličanke u pojasevima nosile noževe i pištolje. Isto, 116.

¹⁰⁷⁸ Isto, 108.

¹⁰⁷⁹ Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis*, 123- 126, 170.

primjerice, hranili najčešće raženim ili zobnim kruhom i sirom te mlijekom, a k tome treba pribrojiti i kupus. Oni su također pokazivali veliku strast za dalmatinskim vinom, ali za razliku od drugih područja Karlovačkog generalata, na području Ličke pukovnije, barem u ovom razdoblju, rakija se nije pekla.¹⁰⁸⁰

Analizirajući visinu habsburških vojnika u drugoj polovici XVIII. stoljeća njemački ekonomski povjesničar Hans-Joachim Voth došao je do zaključaka da se njihova prosječna visina tijekom toga razdoblja počela smanjivati. Taj fenomen Voth objašnjava kao posljedicu terezijanskih reformi koje su se usmjerile prema smanjivanju broja blagdana i povećavanja rada te produktivnosti stanovništva. Taj veći utrošak energije povezan sa slabijom prehranom imao je negativne posljedice za visinu pučkog stanovništva koji su popunjavati vojne redove. Minimalna visina habsburških vojnika tada je iznosila u prosjeku 165.8 cm.¹⁰⁸¹

Ako se uzmu u obzir podatci o visini lički krajišnika, priloženih na početku ovoga potpoglavlja može se uočiti da su oni po visini znatno nadmašivali prosječnu visinu habsburških vojnika koju navodi Voth. Stoga, može se zaključiti da su faktori poput jednostavne, ali zdrave prehrane, kao i oštre klime znatno doprinosili izgradnji snažne konstitucije ličkih krajišnika. Jednako tako može se pretpostaviti da krajišnici nisu bili izloženi jednakom opterećenju, u pogledu radnih i vojnih dužnosti, kao obični seljaci s civilnih prostora. Njihovu nezainteresiranost za seljačke poslove primjetio je i Vukasović, koji je istaknuo da je krajiško stanovništvo „rođeno za pušku“.¹⁰⁸²

Vojne kvalitete ličkih krajišnika bili su poseban predmet interesa cara Josipa II. tijekom njegovog petodnevnog putovanja kroz sjedišta satnija Ličke pukovnije. Habsburški je vladar bio zadivljen fizičkim karakteristikama Ličana,¹⁰⁸³ ali zatečeno stanje njihove uvježbanosti, usprkos činjenici da su se vojne vježbe već nekoliko godina intenzivno provodile, ipak nije bilo po njegovoj volji. Dolaskom na prvo odredište, Udbinu, 5. svibnja 1775. godine, car je primijetio da su tamošnji krajišnici „prilično prosječno uvježbani“ (*im Exerciren ziemlich mittelmässig sind*), ali u boljem stanju nego krajišnici Otočke pukovnije. Međutim, kada se sljedećih dana putovanje nastavilo kroz Zrmanju, Raduč, Gračac i Kanižu, car nije uočio

¹⁰⁸⁰ Jurišić, „Jela i pića Karlovačkog generalata“, 281-286; Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis*, 186.

¹⁰⁸¹ Hans-Joachim Voth, „Physical Exertion and Stature in the Habsburg Monarchy, 1730-1800“. *The Journal of Interdisciplinary History* 27 (1996), br. 2: 263, 265, 267, 273-274. O smanjivanju broja blagdana na prostoru Vojne krajine, vidi: Alexander Buczynski, „Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj krajini (1740.-1848.)“, *Povijesni prilozi* 12 (1993): 41, 52.

¹⁰⁸² Vukasović, *Zemljopisni i povijesni novi opis*, 178-180.

¹⁰⁸³ Car u svom dnevniku za mnoge od njih navodi da su „lijepi“ (*schön, hübsch*), što se zasigurno odnosilo na vojni, a ne estetski aspekt. Erceg, *Dnevnik Josipa II*, 245-247.

napredak, već samo slabo stanje uvježbanosti, uz izuzetak krajiških topnika u Zrmanjskoj satniji.¹⁰⁸⁴

Takvo stanje vjerojatno nije bila posljedica nesposobnosti krajišnika da usvoje vojne pokrete, s obzirom na to da su drugi promatrači, prije svega Hildburghausen, isticali sposobnost lakog uvježbavanja kao jednu od glavnih prednosti krajišnika. Radilo se zapravo o nedostatku interesa i volje, što je uostalom i napomenuo sam car tijekom boravka u Raduču 9. svibnja.¹⁰⁸⁵ Potpuna preobrazba ličkih krajišnika u taktičkom smislu i izjednačavanje s linijskim pješacima značila bi i gubitak njihovih jedinstvenih vojnih kvaliteta, kojih se vjerojatno niti sami nisu bili spremni odreći. Usklađivanje krajišnika u svakom segmentu s ostalim austrijskim vojnicima na taj je način umanjivao njihovu jedinstvenu vojnu vrijednost, upravo u vrijeme kada su neke druge europske vojne sile intenzivnije započele provoditi mjere za stvaranje posebnih lakih vojnih postrojbi prikladnih za vođenje „malog rata“.

5.2. Rat za bavarsko nasljeđe (1778.-1779.)

Nakon što je 30. prosinca 1777. godine umro bavarski knez-izbornik Maximilian III. Joseph, habsburški su vladari već 3. siječnja 1778. godine postigli sporazum s njegovim nasljednikom Karlom IV. Theodorom prema kojem su Habsburškoj Monarhiji trebali biti ustupljeni Donja Bavarska i još neki teritoriji u Švabiji i Palatinatu. Karl Theodor zauvrat mogao je očekivati njihovu potporu u priznavanju nasljedstva, kao i teritorijalne ustupke na području Austrijske Nizozemske.¹⁰⁸⁶ Već u siječnju iste godine 15.000 habsburških vojnika bilo je upućeno na bavarsko područje, gdje je okupiralo ustupljeno područje i uspostavilo sjedište habsburške uprave u gradu Straubingu. Međutim, tim planovima usprotivio se Karl II. August vojvoda Zweibrücken, potencijalni nasljednik Karla IV. Theodora, koji je uživao potporu Kraljevine Pruske i Kneževine Saske. Na pruski nagovor, vojvoda Zweibrücken iznio je protest zbog habsburškog prisvajanja bavarskog teritorija na carskom saboru u Regensburgu, što je izazvalo

¹⁰⁸⁴ Erceg, *Dnevnik Josipa II*, 245-248.

¹⁰⁸⁵ Isto, 247.

¹⁰⁸⁶ Još 1764. godine Josip II. se oženio za Mariju Josephu (1739.-1767.), sestru Maksimilijana III. Josepha, čime je nastojao osigurati bavarske posjede za habsburšku lozu. Josip II. iz toga braka nije stekao potomke, a uskoro je izgubio i suprugu, što je Karlu Theodoru, knezu-izborniku i grofu Palatinata te članu ogranka obitelji Wittelsbach, dalo prednost pri nasljeđivanju. Međutim, Karl Theodor je maštao o obnovi „Burgundijskog kraljevstva“ te je stoga bio spreman zamijeniti dio bavarskog teritorija za Austrijsku Nizozemsku. Detaljnije o tome vidi: Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 364-366.

nesuglasice među staležima Svetoga Rimskog Carstva i otvorilo pruskom kralju priliku da povede borbu protiv „austrijskog despotizma“.¹⁰⁸⁷

Već u veljači 1778. godine dvije su suprotstavljene strane počele gomilati svoje snage na granicama. Radilo se o uistinu znatnim snagama koje su jamčile sukob epskih razmjera.¹⁰⁸⁸ Međutim, pokazalo se da ovaj rat uopće nije opravdao početna očekivanja, s obzirom na to da ga nije obilježila niti jedna velika bitka. Ratna događanja usmjerila su se na prepade i manje borbe, za koje je upravo vojno umijeće krajiških trupa bilo od velike koristi. Nakon neuspješne pruske ofenzive na području češke dvije su strane uspostavile kordonsku liniju duž sasko-češke i češko-šleske granice koja je rezultirala zadržavanjem vojnih snaga na istom mjestu. U takvim okolnostima vojna je logistika igrala ključnu ulogu u ovom sukobu koji je bio prozvan i „Krumpirovim ratom“ (*Kartoffelkrieg*) upravo zbog loše opskrbe pruskih snaga zbog kojih su pruski vojnici stacionirani u istočnom dijelu Češke bili prisiljeni tijekom zime iskopavati krumpire kako ne bi umrli od gladi.¹⁰⁸⁹ Usprkos relativno kratkom trajanju i izostanku bitaka u ovome je ratu zabilježen značajan broj ljudskih gubitaka, čak 30.000.¹⁰⁹⁰

5.2.1. Ratna zbivanja do jeseni 1778. godine

Iako su se između pruske i austrijske strane tijekom prve polovice 1778. godine odvijali diplomatski pregovori kojima se nastojalo izbjeći ratni sukob, istovremeno su obje strane počele okupljati svoje vojne snage na granicama dviju država. Već u veljači krajiškim generalatima je izdana zapovijed da pripreme postrojbe krajiških pješaka, oštrostrijelaca i husara za pokret.¹⁰⁹¹ Prvi bataljun Ličke pukovnije uputio se na bojište 13. ožujka. Ta se postrojba sastojala od 1.091 krajišnika raspoređenih u šest pješačkih satnija: Pukovnikova, Bojnikova, Josip barun Portner, Nicolaus de Jacquet, Markiz Mallaspina i Carl Lezzeni. Osim toga u sklopu te postrojbe nalazili su se odredi od 518 krajiških topnika i 82 oštrostrijelca, kao i 13 članova pukovnijskog stožera.

¹⁰⁸⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 84. Usp. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 366-367.

¹⁰⁸⁸ Prema Hochedlingeru i Oskaru Cristeu u veljači 1778. godine Josip II. je izdao naredbu da se do proljeća na sjevernim granicama Monarhije okupi vojska od oko 180.000 ljudi i 600 topova, dok su pruske snage brojile oko 170.000 ljudi i 900 topova. Usp. Oskar Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.* (Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1904), 61-63, 65-68. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 367. Eggenberger navodi da su habsburške snage brojile impresivnih 246.000 vojnika, dok su pruski i saski saveznici zajedno raspolagali s vojskom od 191.000 ljudi. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 84-85. Iako su brojke koje navodi Eggenberger ponešto preuveličane, može se u svakom slučaju zaključiti da se radilo o znatno brojnijim snagama nego što je to bio slučaj na početku Sedmogodišnjeg rata.

¹⁰⁸⁹ Arapović, *Povratak hrvatskih pukovnija*, 12; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 369.

¹⁰⁹⁰ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 369. Od toga austrijska je strana izgubila 19.464, a pruska 12.546 vojnika. Arapović, *Povratak hrvatskih pukovnija*, 12.

¹⁰⁹¹ Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 61.

Iako je prema odredbama iz 1764. godine vezanim uz kretanje na pohod predviđeno da prvi bataljun predvodi jedan od trojice glavnih stožernih časnika, najčešće bojnik, lički su bataljun predvodili pukovnik d'Aspremont i potpukovnik Peharnik, koji je 21. veljače napredovao od 2. bojnika u taj čin. Osim njih, od članova stožera bili su tu i vojni kapelan, auditor, računovođa, kirurg, četiri furira, pukovnijski bubnjar, tamničar i podvornik koji je služio kao kapelan, a 21. ožujka pridružio se i podliječnik. Krajišnici koji su se nalazili u ovoj postrojbi nisu isključivo potjecali iz šest navedenih satnija, već je iz svake od 16 satnija Ličke pukovnije izdvojeno oko 100 krajišnika koji su potom bili raspoređeni unutar šest pješaćkih satnija i odreda oštrosrijelaca te topnika. Na taj način na pohod je bilo upućeno točno 1.704 krajišnika, dok je na području Ličke pukovnije ostalo jednako toliko vojnih djelatnika.¹⁰⁹²

Uoči kretanja krajišnika na pohod izdana je jedna odredba generalatskog zapovjedništva u Karlovcu koja je uvelike utjecala na promjenu u vojničkom životu krajiških postrojbi tijekom njihove prisutnosti na bojištu. Naime, prema toj je odredbi, datiranoj 6. ožujka 1778. godine, ženama krajišnika bilo zabranjeno pratiti svoje muževe na bojište.¹⁰⁹³ Taj podatak upućuje na zaključak da je u dotadašnjim vojnim pohodima prisutnost žena krajišnika bila uobičajena pojava, iako se one u vojnim popisima i ratnim izvješćima uopće ne spominju. Uklanjanje žena, a vjerojatno i drugih pratitelja vojske, može se dovesti u vezu s politikom štednje u habsburškoj vojsci, s obzirom na to da su vojnici morali izdvajati značajane količine svoje plaće kako bi uzdržavali članove svoje obitelji koje su ih pratile na pohodu. Međutim, uklanjanje tih elemenata imalo je nesumnjivo i značajan utjecaj na samo ratovanje. Iako su se s jedne strane smanjilo opterećenje vezano uz opskrbijvanje vojnih snaga, s druge strane jedan od ključnih faktora koji je vojnike držao na okupu i spriječavao od dezertiranja sada je nestao.

Tijekom putovanja na bojište lički bataljun je, kao i u prethodnom ratu, popunjavao svoje redove ljudstvom koje nije potjecalo s krajiškog područja. Tako se 16. travnja 1778. godine kao furir priključio 16-godišnji Friedrich Thoma iz saskog mjesta Klein Niederhenersdorf, a 1. svibnja, također kao furir, Joseph Kleer iz Praga, 33-godišnji oženjeni muškarac koji do tada nije služio u vojsci. Priključivali su se i ljudi s vojnim iskustvom, poput Rochusa Jurzikha, vojnikovog sina, 26 godina starog i oženjenog, koji je četiri godine služio kao furir u husarskoj

¹⁰⁹² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹⁰⁹³ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 69. Čini se da su, barem u početku, nisu svi pridržavali tih odredbi, o čemu svjedoči slučaj razvodnika Jurja Milanovića (Umljenovića). U lipnju 1778. godine taj je krajišnik premješten iz Pukovnije Šišković natrag u Ličku pukovniju, točnije u kategoriju pridruženih (*zugetheilte*) pri ličkom bataljunu, prilikom čega je u dokumentu o premještanju navedeno da ga je pratila i njegova žena. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487. Za austrijske linijske pukovnije opće pravilo prema kojemu žene nisu mogle pratiti svoje supruge tijekom pohoda izdano je 1775. godine. Duffy, *The Army of Maria Theresa*, 57.

pukovnji Wurmser br. 4, a na istoj funkciji je od 8. travnja 1778. godine nastavio služiti u Ličkoj pukovnji. Nešto ranije, dana 21. ožujka na funkciji furira ličkom se bataljunu priključio 34-godišnji Andreas Vuksich iz Nedelicza u Ugarskoj. Nije bio oženjen, a već je 7 godina i 6 mjeseci služio u jednoj kirasirskoj pukovnji. U kasnijoj fazi ratovanja kao furiri novačili su se i domaći ljudi, poput 16-godišnjeg Antona Matičića iz Gospića i 21-godišnjeg tesara Mateše Stilinovića iz Kaniže koji su priključili Ličkoj pukovnji 1. studenog 1778. godine.¹⁰⁹⁴

U travnju četiri su se karlovačka bataljuna, među njima i jedan lički, nalazili kod mjesta Aussig uz sasko-češko granicu,¹⁰⁹⁵ koje im je bilo dobro poznato još iz prošlog rata. Očito su bili zaduženi za sprječavanje potencijalnih pruskih upada na češki teritorij dok su se austrijske snage okupljale. Iako tijekom proljeća do sukoba još nije došlo, lički su krajišnici ipak trpili gubitke. Naime, u travnju su sedmorica umrla, u svibnju šestorica, a u lipnju sedmorica. Iako u vojnim listima nisu navedeni uzroci smrti, za velik broj smrtnih slučajeva navedeno je da su umrli u bolnicama, poput vojnika Pane Kovačevića iz Satnije Carl Lezzeni koji je 16. travnja umro u bolnici u Beču i vojnika Ilije Mandića iz topničkog odreda koji je 13. svibnja umro u bolnici u Pragu. Još u ožujku, kada je postrojba ličkih krajišnika krenula prema Češkoj, navodi se broj od 41 oboljelih. Taj se broj drastično povećao na 128 u travnju, a zatim se postupno smanjivao, na 118 u svibnju i 91 oboljenog u lipnju. Većina oboljelih bila je pritom smještena u bolnici blizu mjesta gdje je bila stacionirana i krajiška postrojba, što upućuje na zaključak da se radilo o lakšim bolestima ili ozljedama, dok je manji dio, teži slučajevi, bio smješten u bolnicama u Beču i Pragu.¹⁰⁹⁶ Ovi slučajevi pokazuju da su krajišnici, zbog svoje specifične izviđačke uloge, čak i prije službenog početka ratnog sukoba zbog bolesti, rana i ozljeda završavali u bolnicama, što je u nekim slučajevima završavalo smrću.

Iz sačuvane arhivske građe može se detaljnije upoznati brzina i destinacije kretanja ličkog bataljuna tijekom proljeća 1778. godine. Sredinom svibnja lički se bataljun nalazio u blizini Joachimtala (Jáchymov) na češko-saskoj granici, odakle se trebao uputiti prema jugu. Dana 21. svibnja trebali su započeti svoje putovanje iz mjesta Engelshaus (Andělská Hora), a 6. lipnja trebali su stići u austrijsko mjesto Gmünd, udaljeno 252 km. Taj put krajišnici su trebali preći u 17 dana, uz to da je svaki drugi dan bio predodređen za odmor. Stoga, u 12 dana hoda oni su u prosjeku prelazili 21 km po danu. Usporedbe radi, otočki bataljun trebao je preći sličnu udaljenost, od Aussiga do Zlabingsa (Slavonice), koja je iznosila 243 km. Otočki krajišnici

¹⁰⁹⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹⁰⁹⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, XIII, 2, str. 4.

¹⁰⁹⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

trebali su iz Lowoschitza krenuti na put istoga dana kada i lički, a na destinaciju stići dva dana kasnije, odnosno 8. lipnja. Đurđevački krajišnici koji su brojili čak dva bataljuna nalazili su se u Nachodu na češko-šleskoj granici, a njihovo planirano kretanje trebalo se odvijati od mjesta Dobruska (Dobruška) do Kunstadta (Kunštát) u Moravskoj. Međutim, taj je put iznosio samo oko 108 km, a đurđevački krajišnici su taj put trebali preći u razdoblju od 22. svibnja do 2. lipnja, naravno, uz dan odmora svakog drugog dana.¹⁰⁹⁷ Iako su lički krajišnici trebali prijeći više nego dvostruko veću udaljenost nego đurđevački krajišnici, u obzir svakako treba uzeti druge faktore, poput geografskih karakteristika područja kroz koji su se kretali, kao i veličinu same postrojbe, što je imalo presudan utjecaj na brzinu njihova kretanja.

Smjer u kojem su se krajiške i druge postrojbe austrijske vojske kretale upućivao je da do izravne borbe s Prusima neće doći. Međutim, posljednji pokušaji postizanja dogovora između dviju strana koji su se vodili još tijekom toga proljeća nisu uspjeli na miran način razrješiti ovaj sukob. Dana 3. srpnja objavljen je rat, a samo dva dana poslije toga prve su pruske snage prešle na češki teritorij.¹⁰⁹⁸ Kao i u prethodnom ratu pruski se kralj ponovno odlučio na ofenzivu usmjerenu prema češkom sjedištu, Pragu. Pruski je kralj osobno zapovijedao polovicom raspoloživih vojnih snaga s kojima se trebao kretati iz smjera Šleske preko istočne Češke, dok je istovremeno njegov mlađi brat, princ Heinrich, s drugom vojskom gotovo jednake veličine napredovao iz smjera Saske.¹⁰⁹⁹

Car Josip II. i njegovi generali odlučili su se za obrambenu strategiju. Glavni dio austrijskih snaga početkom srpnja utvrdio se na desnoj obali rijeke Labe gdje je podignuta dugačka linija reduta s topovima, čime je osvajanje ovoga položaja moglo biti izvršeno samo uz velike gubitke. Car je zadržao nominalno vrhovno zapovjedništvo, dok su vojskom na Labi aktivno zapovijedali maršali grof Lacy, Albert vojvoda Sachsen-Teschen i grof Hadik. Nešto manja austrijska vojska pod zapovjedništvom maršala Laudona imala je zadatak braniti svoju poziciju uzduž rijeke Iser od napada princa Heinricha iz Saske i Lužice.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 794, 1778, V, 1.

¹⁰⁹⁸ Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 73-74.

¹⁰⁹⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 84-85. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 367. Fridrik II. imao je na raspolaganju vojsku od oko 80.000 ljudi, 16.000 konja i 433 topova, a njegov brat Heinrich oko 80.000 ljudi, 20.000 konja i 433 topova. Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 79-80. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 492.

¹¹⁰⁰ Austrija vojska na Labi je brojila oko 80.000 ljudi, 19.000 konja i 426 topova, a vojska na Iseru 62.000 ljudi, 16.000 konja i 252 topa. Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 79. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 489-491.

Najveći dio krajiških postrojbi nalazio se upravo u sklopu Laudonovo vojske,¹¹⁰¹ između ostalog i lički krajišnici koji su upravo pod Laudonovim vodstvom započeli i prve borbe na češkom tlu na početku Sedmogodišnjeg rata. Uvidom u izvješća o stanju Laudonove vojske može se uočiti da se početkom srpnja u sklopu njegovih snaga nalazilo ukupno osam krajiških pješaćkih bataljuna s ukupno 7.749 krajišnika. Osim toga od krajiških snaga u ovoj vojsci spominje se i 498 varaždinskih husara, 2.355 topnika i 810 oštrostrijelaca. Krajiški bataljuni bili su sastavljeni od krajišnika s područja Karlovačkog i Slavenskog generalata, pri čemu se lički bataljun sastojao od 1.112 krajišnika.¹¹⁰²

Ako se taj broj uspoređi sa stanjem iz prethodnog mjeseca, koji je iznosio ukupno 1.709 krajišnika, može se uočiti drastičan manjak ličkih krajišnika. Međutim, nije se radilo o gubitku u smislu ljudskih žrtava, već o odvajanju krajiških oštrostrijelaca i topnika iz ove postrojbe. Satnija ličkih oštrostrijelaca koja je brojila 1 narednika, 2 kaplara, 4 razvodnika, 1 podvornika, 1 tesara i 72 vojnika odvojila se od ličkog bataljuna krajem svibnja i priključila drugim oštrostrijelačkim satnijama od kojih je zajedno utemeljen poseban zbor, na čijem se čelu našao lički potpukovnik Peharnik.¹¹⁰³ U isto vrijeme odvojio se i odred ličkih topnika koji je bio sastavljen od 1 narednika, 10 kaplara, 2 bubnjara, 6 podvornika, 20 razvodnika, 2 tesara, 462 vojnika i 1 oboist (*Haubist*). Ovi su odredi bili tretirani kao specijalne i elitne vojne jedinice, o čemu svjedoče i detaljni podatci o dijelovima uniforme i ratne opreme navedeni u vojnim listama. Nestaje šarolikost karakteristična za prethodno ratno razdoblje jer sada je svaki pojedini vojnik unutar ta dva odreda bio opremljen jednakim odjevnim predmetima, između ostalog kačketom (*Casquet*), dužim kaputom (*Roquelor*) i kratkim kaputom (*Rock*), kao i ujednačenom ratnom opremom, među kojom se isticala lovačka puška (*Jäger Stutzen*) kod oštrostrijelaca.¹¹⁰⁴

Za razliku od oštrostrijelaca lički topnici nisu bili uvršteni u jedinstveni odred krajiških topnika, već su podijeljeni u manje skupine i raspoređeni unutar topničkih odreda koji su se

¹¹⁰¹ Prema Vaničeku u veljači 1778. godine mobilizirano je oko 30.000 krajišnika, a od toga broja se u srpnju na bojištu nalazilo oko 25.000, dok su preostali bili raspoređeni po utverdama kao dio posade. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 489-490. Prema sačuvanim izvješćima o rasporedu austrijskih vojnih snaga za lipanj 1778. godine može se uočiti da se princip slanja krajiških postrojbi na bojište ponešto izmijenio u odnosu na prethodni rat. Naime, iz Karlovačkog, Varaždinskog i Slavenskog generalata na vojni pohod upućena su po četiri bataljuna, bez obzira na broj pukovnija koliko se u pojedinom generalatu nalazilo. Stoga, u ovome su ratu karlovački krajišnici bili izloženi manjem opterećenju, budući da je iz svake pukovnije upućen samo po jedan bataljun, dok su varaždinske pukovnije morale opremiti po dva bataljuna, a u Slavenskom generalatu je formiran još i jedan dodatni miješani bataljun. AT-OeStA/HHStA-KA, kut. 381, fol. 479, 485-488.

¹¹⁰² AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, VII, 25.

¹¹⁰³ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487. Vaniček pogrešno navodi da je Peharnik u tom trenutku bio pukovnik Ogulinske pukovnije. Na toj poziciji naći će se tek poslije rata. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 490.

¹¹⁰⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

nalazili raznih pješačkih linijskih i krajiških bataljuna. U pravilu je svaki topnički odred u bio dodijeljen kao potpora dvama pješačkim bataljunima, a vojno je osoblje uključivalo par topničkih časnika, bombardere (*Bombardiere*), jednog krajiškog časnika, krajiške topnike, stražare i prijevoznike. Krajiški topnici unutar pojedinog odreda mogli su potjecati isključivo iz jedne krajiške pukovnije, kao što je bio slučaj s odredom dodijeljenom Pukovnji Pellegrini, gdje su bili isključivo lički krajiški topnici, dok su se u nekim nalazile miješane krajiške skupine, poput odreda dodijeljenog Pukovnji Esterházy u kojem su se pored ličkih nalazili i križevački krajiški topnici. Ličkom i slunjskom pješačkom bataljunu bio je dodijeljen zajednički topnički odred koji je raspolagao s četiri 3-funtna, dva 6-funtna i jednim 12-funtnim topom te jednom 7-funtnom haubicom, jednako kao i topnički odredi dodijeljeni drugim linijskim pukovnijama.¹¹⁰⁵

Tablica 14. Topnički odredi u kojima su se nalazili lički topnici krajem srpnja 1778. godine

pukovnja	topnički časnici	bombarderi	krajiški časnici	krajiški topnici		stražari i prijevoznici
				ukupno	lički topnici	
Pellegrini	2	37	1	68	68	80
Preysach	2	36	1	72	19	81
Belgiojoso	2	39		72	28	81
Esterházy	2	37		72	39	83
Gaisruck	2	18		36	20	50
Caprara		19		34	18	36
Lička i Slunjska	1	34	1	77	44	84
Gyulay	4	41		65	32	147
Pállfy	2	37	1	72	72	83
Pričuva	64	377	7	361	36	1917

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 794, 1778, VII, 63, 63a.

Krajem srpnja princ Heinrich je napustio svoj položaj u saskom Bautzenu i krenuo u ofenzivu kako bi se sjedinio sa snagama svoga starijeg brata koji je prodirao s istoka. Kako bi unio pomutnju u austrijskoj vojsci, Heinrich je svoju vojsku podijelio u manje zborove i usmjerio ih da prodiru na češki teritorij na raznim mjestima. Austrijske prethodnice vodile su okršaje s pruskim trupama, ali nisu mogle zaustaviti njihovo napredovanje. Smatrajući da ne raspolaže

¹¹⁰⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 794, 1778, VII, 63, 63a.

odgovarajućim vojnim snagama za suprotstavljanje pruskoj vojsci u otvorenoj bitci, Laudon se odlučio povući preko Isera, zauzimajući položaj kod Münchegrätza 6. kolovoza.¹¹⁰⁶

Prema rasporedu Laudonovih snaga kod Münchengrätza od 15. kolovoza ličke se krajišnike može pronaći u pričuvnom zboru (*Corps de Reserve*) pod zapovjedništvom podmaršala Franza Karla Riese. Taj je zbor bio podijeljen na četiri skupine unutar kojih su bili grupirani krajišnici pojedinih generalata. Međutim, lički krajišnici su zadržali posebnost te su se zajedno s 250 banskih husara nalazili u skupini pod vodstvom kasnijeg zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata general-bojnika Josepha Nikolausa de Vinsa, dakle, odvojeni od preostale tri karlovačke krajiške skupine.¹¹⁰⁷ U dnevniku operacija Laudonove vojske spominje se da je lički bataljun 18. kolovoza bio premješten iz mjesta Kosmonosy u 12 km udaljeno mjesto Klokočka nedaleko Münchegrätza, gdje su se smjestili u tamošnjoj šumi,¹¹⁰⁸ odakle su vjerojatno trebali izvoditi iznenadne napade u slučaju približavanja Prusa. Međutim, čini se da tijekom tih mjeseci lički krajišnici nisu dolazili u izravne sukobe s neprijateljem. U borbama koje su krajišnici vodili s Prusima tijekom tih mjeseci Vaniček spominje samo slunjske, križevačke i petrovaradinske krajišnike,¹¹⁰⁹ a u spomenutom dnevniku u opisima manjih okršaja većinom se navode samo „krajišnici“ (*Croaten*) i oštrostrijelci.¹¹¹⁰ Provjerom podataka u vojnim listama može se uočiti da su lički krajišnici pretrpjeli samo jedan gubitak u srpnju koji se odnosio na smrt krajišnika Dujma Šikića iz Satnije Portner koji je 10. srpnja umro u bolnici, vjerojatno od posljedica bolesti ili ranjavanja.¹¹¹¹ Stoga, lički krajišnici nisu u većoj mjeri bili izloženi ratnim opasnostima tijekom prodora pruske vojske.

Kolone princa Heinricha prodrle su sve do Welwarna (Velvary) sjeverno od Praga, čime se javila prijetnja da zaobiđu lijevo krilo Laudonovih položaja i opkole austrijske snage. Međutim, Prusi su se također našli u teškoj poziciji, s obzirom na to da im je nedostajalo dovoljno opskrbe, a istovremeno je postojala prijetnja da će im austrijske snage prekinuti liniju opskrbe sa Saskom. Iz toga razloga pruski princ se odlučio na povlačenje preko Gabela prema Lužicama.¹¹¹² Tada se javila prilika da se krajiške trupe angažira u većoj mjeri, prvenstveno u

¹¹⁰⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 494-496.

¹¹⁰⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, VIII, 10.

¹¹⁰⁸ Isto, 1778, XIII, 2, str. 46.

¹¹⁰⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 494-496.

¹¹¹⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, XIII, 2, str. 11-12, 27, 30.

¹¹¹¹ Isto, 1778, VII, 25; AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487. U mjesečnom izvješću o stanju ljudstva u cijeloj Ličkoj pukovniji navedena su još dvojica umrlih i dvojica dezertera. Međutim, vjerojatno se radilo o krajišnicima koji su tada bili smješteni Trenčinu. Iz Ličke pukovnije je 665 krajišnika u srpnju bilo u sastavu spomenute ugarske utvrde kamo su bili upućeni 17. srpnja 1778. godine. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹¹¹² Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 97.

napadima na pruske trupe prilikom njihova povlačenja.¹¹¹³ U namjeri da presječe liniju pruskog povlačenja, Laudon je početkom rujna naredio napad na prednje pozicije južno od glavnog položaja pruske vojske kod mjesta Nimes (Mimoň), a u izvršavanju ovoga zadatka angažirani su upravo lički krajišnici. Cilj ovoga napada bio je samostan smješten na Pösigbergu, gdje se nalazio jedan snažan pruski odred koji je nadzirao položaj austrijske vojske kod Münchengrätza.¹¹¹⁴

Poduhvat usmjeren na samostan izveden je po noći 4. na 5. rujna, a nije ga predvodio lički pukovnik d'Aspremont, već je taj zadatak povjeren natporučniku Antonu Wolfu koji se s 50 krajišnika uz pomoć ljestvi trebao popeti na strme uzvisine. Istovremeno je satnik Lezzeni trebao sa svojom satnijom upasti kroz vrata samostana, nakon što ih tesari i pridruženi seljaci sa sjekirama razbiju. Međutim, cijeli je pothvat propao nakon što je neprijatelj opazio njihov dolazak i otvorio vatru. Jednako neuspješna bila je i druga krajiška skupina kojoj je uspon otežavala jaka kiša, kao i prekratke ljestve. U ovoj akciji poginulo je devet krajišnika, među njima i natporučnik Wolf, dok ih je oko 30 bilo ranjeno.¹¹¹⁵

Lički su krajišnici, prema Eggenbergerovom tumačenju, istovremeno sudjelovali u napadu na pruske položaje kod obližnjeg mjesta Hühnerwasser (Kuřivody). Taj je pothvat također završio neuspjehom, nakon što je 10 pruskih eskadrona priteklo braniteljima u pomoć, što je krajišnike prisililo na povlačenje. Zanimljivo, na temelju izviđanja terena koje je provedeno 9. rujna uočilo se da su Prusi napustili oba mjesta koja su lički krajišnici pokušavali iznenadnim prepadom osvojiti.¹¹¹⁶

U rujnu su austrijske snage počele intenzivnije napadati pruske snage koje su se povlačile. Pritom su posebno korisne bile krajiške postrojbe koje su izvodile lažna kretanja i napade kako bi preusmjerile kretanje pruskih trupa. Osim toga poduzimali su munjevite napade na pruske

¹¹¹³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 498-499.

¹¹¹⁴ Isto, 499.

¹¹¹⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, XIII, 2, str. 75-76; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8r-8v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 86-87. U izvorima se mogu uočiti sitna odstupanja u vezi navođenja točnog broja stradalih ličkih krajišnika. S najvećim pouzdanjem mogu se prihvatiti podatci iz vojnih popisa Ličke pukovnije prema kojima su u ovom poduhvatu poginuli natporučnik, narednik, kaplar, desetnik, tesar i petorica krajišnika, dok je jedan krajišnik bio zarobljen. Zanimljivo je uočiti da su ti krajišnici potjecali iz satnija koje se ne navode u sastavu ličkog bataljuna koji se nalazio na bojištu. Ta činjenica potvrđuje ranije navedenu tvrdnju da su se sklopu bojnog bataljuna nalazile satnije sastavljene od miješanog ljudstva. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹¹¹⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 86-87. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 499. Criste tvrdi da je napad na Hühnerwasser poduzeo jedan drugi krajiški bataljun, ali ne navodi točno koji. Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 106. S obzirom na to da je u napadu na samostan na Pösigbergu sudjelovala manja skupina krajišnika, može se pretpostaviti da je barem dio preostalog ličkog bataljuna sudjelovao u vojnim akcijama na ovom drugom mjestu, koje se nalazilo u blizini.

kolone koje su prevozile opskrbu. Krajiške trupe djelovale su u sklopu zborova austrijskih zapovjednika general-bojnika Karla Sauera, podmaršala Martina Graevena, podmaršala Rieseaa i general-bojnika de Vinsa. Krajem toga mjeseca njihovi su se zborovi približili saskoj granici, a krajiške su trupe počele poduzimati upade na saski teritorij kako bi ometali komunikacijske linije između Dresdena i princa Heinricha.¹¹¹⁷

U rujnu se lički bataljun, zajedno s otočkim i ogulinskim bataljunom te odredom od 400 oštrostrijelaca, nalazio u sklopu pričuvnog zbora podmaršala Graevena.¹¹¹⁸ Krajem toga mjeseca lički je bataljun pod vodstvom pukovnika d'Aspremonta upućen u Postelberg (Postoloprty) kako bi se priključio Sauerovom zboru, u sklopu kojega je tijekom sljedećeg mjeseca bio angažiran za čuvanje granice prema Saskoj.¹¹¹⁹

U listopadu 1778. godine započele su pripreme postavljanja zimskog logora. Zbor generala konjice Karla kneza Liechtensteina smjestio se u zimske logore između Lowositzta i Budina, a četiri karlovačka bataljuna, među kojima je jedan bio lički, poslani su prema Aussigu, gdje su, zajedno s austrijskim konjanicima, smješteni u okolnim mjestima.¹¹²⁰ Čini se da se radilo o nastavljanju prakse iz prethodnih ratova kada su krajiške trupe bile angažirane u čuvanju granica tijekom zimskih mjeseci. Takva je uloga bila dodijeljena i oštrostrijelcima, jer je sredinom istoga mjeseca zbor od 400 oštrostrijelaca kojim je zapovijedao lički potpukovnik Peharnih upućen iz Gabela prema Leitomischlu (Litomyšl), blizu šleske granice.¹¹²¹

Kao pojačanje krajiškim trupama poslani su krajiški topnici koji su odvojeni od raznih pješačkih bataljuna unutar kojih su bili izmiješani s drugim topničkim osobljem i ponovno vraćeni u svoje matične postrojbe. U studenom se 257 krajiških topnika priključilo prvom ličkom bataljunu, ali ovaj puta nisu tvorili poseban topnički odred, već su kao pješaci uvršteni u satnije. Očito su borbe u nadolazećoj zimi bile usmjerenije na iznenadne prepade i obranu od pruskih prepada u kojima krajišnici kao topnici nisu mogli biti od koristi.¹¹²²

5.2.2. Zimsko ratovanje na šleskoj granici

Dok se situacija na granici sa Saskom u vrijeme nadolazeće zime smirivala, borbe su se nastavile u istočnom dijelu Češke, odnosno na području Austrijske Šleske, gdje je početkom

¹¹¹⁷ Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II.*, 108; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 502-503.

¹¹¹⁸ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 787, 1778, IX, 1, 70, 71.

¹¹¹⁹ Isto, 1778, XIII, 2, str. 85, 100-101, 110.

¹¹²⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 794, 1778, X, 6a.

¹¹²¹ Isto, kut. 787, 1778, XIII, 2, str. 116.

¹¹²² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

listopada glavno zapovjedništvo nad austrijskim snagama na tom području preuzeo general topništva Ludwig barun Elrichshausen. Taj je austrijski zapovjednik odlučio iskoristiti novopridošle lake trupe, među kojima su bili i lički krajišnici, za potiskivanje Prusa iz njihovih prednjih položaja u blizini glavnog stožera pruskog kralja u Jägerndorfu (Krnov).¹¹²³ Jedan takav napad poduzeli su Ličani 25. listopada protiv dragunske pukovnije Thuna kod Mockerna, s namjerom da ih ometu prilikom pripremanja zimskog logora. Borba je trajala dva sata, a krajišnici su se potom povukli pretrpjevši beznačajne gubitke.¹¹²⁴

Prema Eggenbergeru navedeni su lički krajišnici bili dio drugoga bataljuna koji je početkom rujna upućen na bojište.¹¹²⁵ Međutim, radilo se zapravo o manjoj vojnoj formaciji, točnije diviziji koja je, prema podacima iz vojnih lista za kolovoz 1778. godine, bila sastavljena od samo dvije pješачke satnije, koje su bile nešto brojnije od onih koje su se nalazile u prvom ličkom bataljunu, 25 topnika i jednoga člana stožera, odnosno od ukupno 661 vojnog djelatnika.¹¹²⁶ Anonimni autor djela o povijesti Like i Krbave navodi da su u srpnju iz svake krajiške pukovnije dvije satnije upućene prema Šleskoj.¹¹²⁷ Vjerojatno se radilo o slanju dodatnih vojnih postrojbi koje nisu trebale služiti kao zamjena za krajišnike koji su se već nalazili na bojištu, već kao nadopuna austrijskim vojnim snagama.

Lički krajišnici nastavili su s borbama u mjesecu studenom. Pruski general-poručnik Stutterheim je 11. studenog izviđao područje Taubnitza, nedaleko Jägerndorfa, gdje je s dva bataljuna i 7 eskadrone te više topova napao austrijsku predstražu. Tom prilikom 150 ličkih krajišnika i nekoliko oštrostrijelaca pod vodstvom satnika Kovačevića priredilo je u šumi zasjedu za Pruse i nanijelo znatnu štetu neprijatelju.¹¹²⁸ Nedugo zatim, 20. studenog Prusi su ponovno napali krajiške položaje u šumama kod Taubnitza i Mösniga (Ježnik) koje su bile zaštićene barikadama i redutama. Zbog velike pruske nadmoći krajišnici su bili prisiljeni na povlačenje. Međutim, nakon što su se Prusi povukli, krajišnici su ponovno zauzeli ranije položaje.¹¹²⁹ Sljedeće noći, 21. i 22. studenog, Ličani su uzvratili, napavši neprijateljski odred

¹¹²³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 504.

¹¹²⁴ Isto, 505.

¹¹²⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 85.

¹¹²⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹¹²⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8r.

¹¹²⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 87; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 505.

¹¹²⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 87.

kod Komeise (Chomýž), nanoseći mu znatne gubitke. Cijeli zbor generala Stutterheima požurio je u pomoć, nakon čega su se krajišnici povukli.¹¹³⁰

Austrijski podmaršal Leopold barun Stein je 27. studenog započeo bombardirati mjesto Weisskirch (Kostelec), koje je bilo okupirano od strane Prusa. Nakon što je zbog granata u tom mjestu buknuo požar, tamošnja je cijela pruska pukovnija zajedno s 8 pruskih bataljuna smještenih kod Jägerndorfa izvršila potom bijesan napad na austrijske položaje. Glavni napad bio je usmjeren na položaje na Pffafenbergu gdje su se nalazili i lički krajišnici. Branitelji su pružili hrabar otpor, ali su ipak bili prisiljeni povući se iza Mösniga. Međutim, Prusi ovom pobjedom nisu ostvarili nikakav pomak, jer već su navečer lički krajišnici pod vodstvom potpukovnika Peharnika zauzeli ranije položaje.¹¹³¹

Eggenberger navodi da su lički krajišnici kod Komeise pretrpjeli gubitke koji su iznosili su 33 ubijenih i ranjenih, dok je kod Pffafenberga bilo 27 poginulih i ranjenih te 14 zarobljenih.¹¹³² Međutim, uvidom u vojne liste može se uočiti da je tijekom toga mjeseca u ličkoj diviziji zabilježen broj od samo petero poginulih.¹¹³³ Stoga, radilo se o nekim drugim krajišnicima koji su se borili zajedno s Ličanima. Navjerojatnije su to bili otočki krajišnici, koji se početkom iduće godine navode u sklopu zajedničke Ličko-otočke divizije.

Tijekom prosinca 1778. godine pogranični sukobi su se nastavili, ali nisu ostvareni značajniji teritorijalni pomaci niti na jednoj strani. Krajem toga mjeseca borbe su prekinute, a obje strane su se duž granične linije pripremile za zimovanje. Prusi su ponovno 17. veljače 1779. godine napali austrijske položaje kod Mösniga, ali su bili odbijeni. Tijekom toga mjeseca ruskim i francuskim posredovanjem započeli su mirovni pregovori zbog kojih su se borbe okončale.¹¹³⁴

Iako se radilo o relativno kratkotrajnom sukobu, Rat za bavarsko nasljeđe zadržao je svoju posebnost po okupljanju značajnih vojnih snaga u brojčanom smislu. Koncentracija takvih vojnih masa nije, doduše, potaknula dvije zaraćene strane da se sukobe u jednoj izravnoj i možda odlučujućoj bitci, ali je svakako doprinijela velikom broju ratnih žrtava. Zbog loše logistike pruska je strana u rujnu 1778. godine bila prisiljena prekinuti svoju invaziju Češke, a

¹¹³⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 87-88; Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 506.

¹¹³¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 88. Vaniček uz ličke krajišnike spominje i tri satnije slavonskih oštrostrijelaca kojima je kao nagradu za njihovu hrabrost tijekom ovoga poduhvata car dodijelio po četiri dukata. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 2, 507-508.

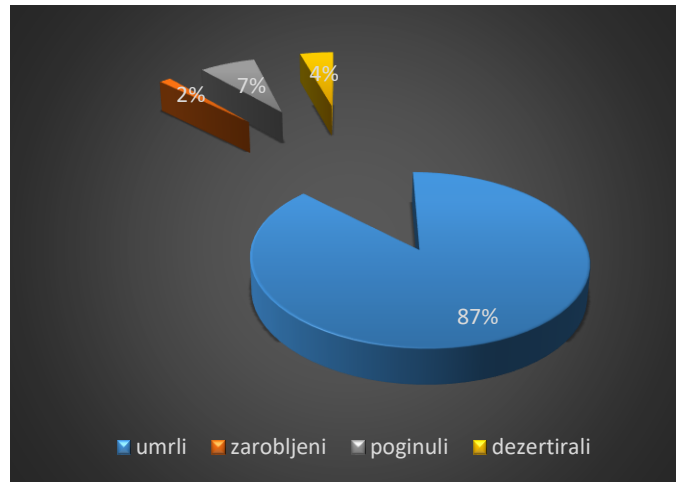
¹¹³² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 87-88.

¹¹³³ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

¹¹³⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 88.

zbog istoga je razloga tijekom cijeloga rata izgubila veliki broj ljudi putem bolesti i dezertiranja.¹¹³⁵

Grafikon 1. Gubitci ličkog bataljuna i divizije tijekom Rata za bavarsko nasljeđe

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487, kut. 5488.

Vojne liste omogućuju pobliže upoznavanje s gubitcima koje su snosili lički krajišnici tijekom ovoga rata. Podatci prikazani u priloženom grafikonu prikupljeni su iz vojnih lista za lički bataljun i ličku diviziju tijekom njihove odsutnosti s krajiškog područja. Liste o ličkom bataljunu pokrivaju razdoblje od ožujka 1778. do kolovoza 1779. godine. Pritom je potrebno napomenuti da liste za kolovoz i rujna 1778. godine nisu sačuvane tako da su se podatci za to razdoblje nadopunili iz lista za cjelokupnu Ličku pukovniciju. Za ličku diviziju sačuvane su liste u cjelovitosti od kolovoza 1778. do srpnja 1779. godine.

Kao što se priloženi podatci ukazuju, slučajevi dezertiranja bili su vrlo slabo izraženi kod ličkih krajišnika u ovome ratu, što predstavlja znakovitu razliku u odnosu na pruske vojnike koji su dezertirali u velikom broju, ponajviše zbog loše opskrbljenosti hranom i drugim potrepštinama. Upravo u tome treba tražiti i razlog zašto je broj dezertera kod ličkih krajišnika, naviknutih na oskudicu i teške životne uvjete, bio tako malen. Slučajevi pogibelji i zarobljavanja tijekom vojnih poduhvata također su bili izrazito niski, što je pomalo začuđujuće s obzirom na to da su, barem na šleskom bojištu, učestalo sudjelovali u okršajima s Prusima. Kao i većina drugih

¹¹³⁵ Kod Eggenbergera se može naći podatak da je 16.000 pruskih vojnika i 1.400 konja prešlo na austrijsku stranu. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 89. Hochendlinger tvrdi da je samo Fridrikova vojska izgubila 25% svojih snaga zbog bolesti i dezertiranja. Hochendlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 366-367.

vojnika lički su krajišnici najveće gubitke pretrpjeli od smrti koja je bila posljedica ranjavanja ili bolesti, ali i loših uvjeta u bolnicama u kojima su bili smješteni.

Kao što se na već na primjeru ličkog bataljuna moglo uočiti, bolesti i rane predstavljale su problem za krajišku postrojbu još u ranoj fazi njezinog odlaska na bojište. Usporedba se može napraviti s ličkom divizijom koja je aktivno sudjelovala u borbama na šleskoj granici tijekom jeseni i zime. Krajem studenog ta je krajiška postrojba bila satavljena od dvije ličke satnije, Franz barun Collin i Vuk Kovačević te 25 krajiških topnika, kao i člana stožera, podliječnika Antona Weisseggera i furira Carla Hirsperga, brojeći ukupno 652 vojnih djelatnika. Od toga među oboljelima zabilježen je broj od čak 162 krajišnika. Manji dio njih, točnije 32 oboljela i trojica zadužena da ih nadgledaju, bio je smješten na jugu Moravske u mjestu Wischau (Vyškov), a još petorica njih nalazila se u Požunu. Zbog udaljenosti tih dvaju mjesta od ratnih događanja pretpostavka je da se radilo o težim slučajevima, što potvrđuje i činjenica da se većina tih krajišnika u bolnici nalazila već oko mjesec dana. Lakše oboljeli ili ranjeni, njih čak 122, bilo je zbrinuto u mjestu gdje se divizija nalazila.¹¹³⁶

Tablica 15. Stanje Ličko-otočke divizije u veljači i ožujku 1779. godine

pukovnija	satnija	stanje 10. veljače 1779. godine		stanje 10. ožujka 1779. godine	
		ukupno	oboljeli	ukupno	oboljeli
Lička	Franz barun Collin	296	102	244	45
	Vuk Kovačević	308	127	259	65
Otočka	Prvoga bojnika	272	42	249	60
	Antun Vukasović	264	64	240	62
stožer	lički	1		1	
	otočki	7	1	7	
	topnici	4		5	
krajiški topnici	lički	17		15	
	otočki	6		5	
	prijevozničko osoblje	10		10	
	ukupno	1.185	336	1.035	232

Izvor: AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 809, 1779, III, 32a, 32d.

¹¹³⁶ Na dnu dokumenta navodeno je mjesto Freudenthal (Bruntál) smješteno nedaleko Jägerndorfa. Međutim, kao datum naveden je 5. travanj 1779. godine, to znači da je ratni povjerenik izvršio ovjeru ovoga dokumenta nekoliko mjeseci kasnije. Iako taj podatak dovodi u pitanje točnu lokaciju na kojoj su se krajišnici tada nalazili, drugi dokumenti potvrđuju da su se lički krajišnici tada nalazili u blizini toga mjesta. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5487.

Znatan broj oboljelih zabilježen je i u miješanoj Ličko-otočkoj diviziji tijekom veljače i ožujka 1779. godine. U ožujku je čak 131 pripadnik te divizije umro od posljedica bolesti, što je iznenadilo i austrijskog zapovjednika Elrichshausena te ga potaknulo da slučaj detaljno istraži. U pismu datiranom 23. ožujka 1779. godine Elrichshausen je objasnio da se u veljači veliki broj krajišnika iz te postrojbe našao u bolnici u Langesdorfu (Dlouhá Loučka) zbog bolesti koje su prvenstveno bile uzrokovane njihovom neprikladnom odjećom koja im nije pružala zaštitu od hladnoće tijekom zime. Mnogi su bili odjeveni u svoje kućne uniforme koje su bile prepune nametnika.¹¹³⁷ Eggenberger također spominje neprikladnu odjeću i izloženost surovoj zimi u moravskim i šleskim brdima kao glavni razlog zašto su lički krajišnici pretrpjeli velike gubitke na šleskom bojištu.¹¹³⁸

Zanimljivo, teški životni uvjeti kojima su krajišnici bili izloženi tijekom zimskih mjeseci nisu ih potaknuli na dezertiranje, koje je bilo karakteristično za druge vojnike, naročito pruske. Čini se da su lički krajišnici svoju vojnu dužnost shvatili vrlo ozbiljno i odlučili je izvršiti do kraja dogovorenog roka, bez obzira na nepovoljne uvjete u kojima su se našli. Njihova predanost može se primijetiti ne samo u vojnom, već i u vjerskom pogledu. Naime, Elrichshausen navodi da tijekom boravka u bolnici Langesdorfu krajišnike čak niti njihov pravoslavni svećenik nije mogao nagovoriti da u vrijeme posta jedu meso, koje bi im omogućilo povratak snage.¹¹³⁹

Na primjeru ličkih krajišnika može se uočiti da je i ovaj rat pružao priliku za ambiciozne pojedince da putem angažmana na bojnopolju ostvare uspon u vojnoj hijerarhiji. Takav je bio slučaj husarskog kaplара Mate Peršića, iskusnog borca iz vremena Sedmogodišnjeg rata, koji je u listopadu 1778. godine dostigao činove stražmeštra i potom potporučnika. Može se pretpostaviti da je takav nagli uspon bio ostvaren na temelju ratnih zasluga. Štoviše, Peršić je tada bio upućen natrag u Liku gdje je trebao utemeljiti dobrovoljački zbor koji bi poveo na bojište. Plan nije uspio ostvariti zbog smrti koja ga je dočekala u Gospiću početkom 1779. godine.¹¹⁴⁰ Drugi primjer odnosi se na ličkog potpukovnika Peharnika, koji je poput Laudona i Vele u prethodnom ratu, pokazao interes za predvođenjem krajišnika u raznim vojnim pothvatima. Najviše vojne vlasti očito su prepoznale su njegov vojni doprinos, jer se na početku

¹¹³⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 809, 1779, III, 32.

¹¹³⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 16-17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 89.

¹¹³⁹ Doduše, u pismo je također navedeno da zbog nedostatnog broja časnika i dočasnika krajišnike nije bilo moguće spriječiti od razvrata (*Ausschweifung*). AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 809, 1779, III, 32.

¹¹⁴⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8r-8v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 90.

1779. godine njegovo ime nalazi na popisu molbi za dodjeljivanje Vojnog reda Marije Terezije.¹¹⁴¹

Vojni zapovjednici prepoznali su vojnu vrijednost krajišnika kao vojnika te su poduzimali sve moguće mjere kako bi im osigurali uvjete za izvršavanje vojne dužnosti. Lakše oboljeli krajišnici ličko-otočke divizije bili su smješteni u kućama lokalnih seljaka, a troškove za njihovo uzdržavanje pokrivaio je erar.¹¹⁴² Elrichshausen je u svojem pismu također istaknuo da su poduzete sve moguće mjere kako bi se krajišnicima osigurala potrebna zdravstvena briga. To se može uočiti na činjenici da su krajišnici iz Langendorfa premješteni u novoutemeljenu bolnicu u Neusckloßu (Nové Hradý).¹¹⁴³

U veljači 1779. godine na bojište je upućena 3. smjena ličkih krajišnika pod vodstvom bojnika Johanna Franza Kraussa. Postrojba je bila sastavljena od četiri pješačke satnije, a brojila je ukupno 1.059 vojnih djelatnika. Taj skupina stigla do Günsa (Kisega) u zapadnoj Ugarskoj, kada je u svibnju službeno završen rat, nakon čega se vratila u Krajinu. Preostali krajišnici vratili su se s bojišta u domovinu tijekom ljetnih mjeseci¹¹⁴⁴

Iako ovaj rat nije postigao veće značenje u kontekstu ratova XVIII. stoljeća, osim po tome što je bio prozvan posljednjim od „kabinetskih ratova“ (*Kabinettskriege*), odnosno sukobu tijekom kojega su vojne trupe manevrirale na bojištu dok su diplomati zaraćenih strana putovali između prijestolnica u nastojanju da razriješe nesuglasice svojih monarha, on je ipak predstavljao određeni uspjeh za austrijsku stranu. Rat je označio vojnu katastrofu za vojsku Fridrika II. koja je bila desetkovana bolestima i dezerterstvom, dok je Habsburška Monarhija demonstrirala uspješnu primjenu obrambene strategije i logističku spremnost.¹¹⁴⁵ Mirom u Teschenu, sklopljenom 13. svibnja 1779. godine, Habsburgovci su stekli manji dio Bavarske, točnije Innviertel, koji je opsegom obuhvaćao prostor od samo 2.200 km², ali je zato imao čak 120.000 stanovnika.¹¹⁴⁶ Veliki doprinos tome uspjehu dali su upravo krajišnici, čije su zasluge

¹¹⁴¹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 809, 1779, III, 3, ad24.

¹¹⁴² Isto, 1779, III, 29.

¹¹⁴³ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 809, 1779, III, 32.

¹¹⁴⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5488; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 15; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 85.

¹¹⁴⁵ Black, *European Warfare*, 81. Zanimljivo, u razgovoru s austrijskim poslanikom 1781. godine Fridrik II. je izjavio da je Rat za bavarsko nasljeđe zapravo predstavljao kartašku igru između dva prijatelja. Isto, 71-72.

¹¹⁴⁶ Kraljevini Pruskoj priznata su prava na Ansbach-Bayreuth koji je dobila tek 1791. godine, nakon smrti posljednjeg vladara toga posjeda. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 369.

prepoznali i habsburški vladari koji su ih novčano nagradili za njihov angažman u ovome ratu.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁷ Marija Terezija je nakon smrti 1780. godine oporučno ostavila iz svoje privatne imovine ostavila ukupno 144.000 forinti namijenjenih za isplatu nagrade svakom krajišniku u vrijednosti jedne mjesečne plaće. Budući da imovina pokojne vladarice nije bila dovoljna za pokrivanje namijenjenog iznosa, car Josip II. je nadodao još iz svoje imovine iznos od 12.000 forinti. Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, 113.

6. OD AUSTRO-TURSKOG RATA DO BITKE KOD BILAJA 1809. GODINE

6.1. Reforme na krajiškom području

Rat za bavarsko nasljeđe demonstrirao je još jednom kvalitetu i vrijednost krajišnika kao vojnika u službi habsburških vladara, ali nakon njegova završetka na prostoru Vojne krajine nastavilo se s provođenjem reformi kojima je ovaj put za cilj bilo rasteretiti krajišnike obveze vojne službe. Razlog tome može se pronaći u činjenici da su središnje vojne vlasti, među njima i sam car Josip II., postupno postale svjesnije činjenice da je nemoguće očekivati da krajišnici po razini uvježbanosti budu istovjetni vojnicima u linijskim pukovnijama, a da se istovremeno osigura samoodrživost krajiškog sustava.¹¹⁴⁸ Stoga, postupnim smanjivanjem broja unovačenih krajišnika tijekom ovoga razdoblja nastojalo se ojačati gospodarstvo u Krajini.

Krajem 1779. godine u pismu upućenom grofu Hadiku, tadašnjem predsjedniku Dvorskog ratnog vijeća, car Josip II. istaknuo je da uvježbavanje krajišnika nije trebalo težiti usavršavanju linijskih pukovnija, već je samo bilo potrebno da usvoje osnovne pokrete potrebne za borbu u otvorenom poretku. Car je istovremeno prepoznao i specifičnost Karlovačkog generalata kao najsiromašnije krajiške regije koja zaslužuje najveću potporu.¹¹⁴⁹ Već početkom osamdesetih godina XVIII. stoljeća na prijedlog generalnog krajiškog inspektora Colloreda provodi se rasterećivanje krajišnika vojnom službom. Unovačeni krajišnici počinju se tada dijeliti u tri kategorije: krajišnici u prvoj kategoriji cijelo su vrijeme bili u službi, dok su krajišnici iz preostale dvije kategorije mogli biti odsutni zbog gospodarskih potreba. Bila je to ujedno mjera uštede jer, prema Rothenbergu, samo su krajišnici prve kategorije primali godišnju naknadu od 12 forinti, dok su krajišnici druge kategorije primali samo četiri forinte, a krajišnici treće kategorije nisu primali nikakvu naknadu.¹¹⁵⁰

Tijekom navedenog razdoblja razni vojni dužnosnici su, po nalogu cara, obilazili krajiški teritorij kako bi se bolje upoznali s problemima koji priječe gospodarski napredak ovoga područja, a potom su se na temelju njihovih izvješća sastavljali projekti za preuređenje krajiškog sustava.¹¹⁵¹ Nakon višestrukih izvještaja, prijedloga i rasprava 1787. godine konačno

¹¹⁴⁸ Maršal Lacy se posebice trudio uvjeriti cara da krajišnici ne mogu istovremeno biti učinkoviti jeftini vojnici te bogati seljaci. Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću“, 281-282; isti, *Pa to su samo Hrvati!*, 144; Rothenberg, *The Military Border*, 65-66.

¹¹⁴⁹ Rothenberg, *The Military Border*, 50-51.

¹¹⁵⁰ Isto, 62-63. Godine 1785. car Josip II. je odlučio udvostručiti iznos službenog konstitutiva na 12 forinti te protegnuti ga i na mirna vremena kao pripomoć ne samo za nabavu uniforme nego i za uzdržavanje upisanog krajišnika koji je obavljao obaveznu vojnu službu u svojoj pukovnici ili na kordonu. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 295.

¹¹⁵¹ Izvještaji o stanju na terenu, kao i prijedlozi za preuređenje krajiškog sustava mogu se pratiti još od vremena prije početka Rata za bavarsko nasljeđe. Detaljnije o tome vidi: Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 77-165.

je uveden Kantonski sustav čija je glavna karakteristika bila odvajanje vojnih od upravnih poslova.¹¹⁵² U vojnom pogledu broj satnija u pojedinoj krajiškoj pukovniji bio je smanjen sa 16 na 12, a zadržala se podjela na dva bojna bataljuna, od kojih je svaki bio sastavljen od šest satnija. U slučaju rata, kada bi se dva spomenuta bataljuna našla na udaljenim bojištima izvan domovine, u svakoj bi pukovniji bile uspostavljene po dvije zemaljske obrambene divizije (*Landesvertheidigungsdivisionen*). Uvježbavanje krajišnika odvijalo se dva puta godišnje u trajanju od dva tjedna, pri čemu je vojna obuka uključivala usvajanje sposobnosti brzog punjenja, ciljanja i pucanja, zatim jednostavnih vježbi kretanja te općenito privikavanja krajišnika na vojnički život. Oštrostrijelci su trebali svaku drugu nedjelju vježbati svoju preciznost s puškama, ali zato nisu morali ići na posebne vježbe.¹¹⁵³

Zbog niza okolnosti, poput gotovo neprekinutog ratnog stanja, zatim sukoba oko kompetencija i nadležnosti vojnih i kantonskih časnika, kao i nedostatka financijskih ulaganja, Kantonski je sustav bio osuđen na propast.¹¹⁵⁴ Godine 1800. na prijedlog krajiškog generalnog inspektora podmaršala Wenzela grofa Colloreda zamijenio ga je novi sustav organizacije krajiške uprave. Prema Colloredovom sustavu upravni časnici bili su podvrgnuti nadzoru vojnih časnika na razini pukovnijskog stožera, kao i na razini satnija. Drugo važno obilježje toga sustava odnosilo se naglašavanje povezanosti između krajiške službe i zemlje. Naime, zemljarina od tada postaje glavno porezno opterećenje za krajiško stanovništvo, a ujedno veličina zemljišnog posjeda određuje opseg rabote koju su krajišnici bili dužni vršiti. Krajiškim časnicima i dočasnicima tada je ograničeno raspolaganje zemljom, pri čemu su časnici mogli raspolagati samo s jednim jutrom, a dočasnici s pola jutra zemlje.¹¹⁵⁵

Međutim, taj se sustav pokazao samo kao provizorno rješenje. Već 1801. godine car Franjo II. (I.) (1792.-1835.) naložio je svom bratu nadvojvodi Karlu, predsjedniku Dvorskog ratnog vijeća, da osmisli novi plan preuređenja Vojne krajine. Karlo je taj zadatak 1803. godine povjerio savjetniku Ratnog vijeća general-bojniku Josephu Kleinu, kojega je tom prilikom imenovao za predsjednika Krajiške organizacijske komisije (*Gränz-Organisierungs-*

¹¹⁵² U administrativnom pogledu kanton se podudarao s teritorijem pukovnije. Kanton se sastojao od dva okruga (*Distrikte*), a svaki okrug se dijelio na dva okruga (*Bezirke*). Okrug je obuhvaćao područje triju satnija. Posebni kantonski časnici i dočasnici bili su zaduženi za vođenje kantonske uprave, a cijeli kanton raspolagao je s ukupno 311 djelatnika. Detaljnije o kantonskom uređenju vidi: Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 69-70; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 20-21; Rothenberg, *The Military Border*, 67-68; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 233-234.

¹¹⁵³ Usp. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 84; Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 69-70.

¹¹⁵⁴ Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću“, 282-283; Rothenberg, *The Military Border*, 69; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 234.

¹¹⁵⁵ Više o obilježjima Colloredovog sustava, vidi: Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 152-153; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 20-21; Rothenberg, *The Military Border*, 88.

Commission). Tijekom rasprave članovi komisije odbili su mogućnost ukidanja krajiškog sustava, ali su isto tako utvrdili da je pogrešan pristup uvježbavati krajišnike kao linijske vojnike jer je takva obuka zahtijevala previše vremena koje krajišnici nisu mogli izdvojiti zbog gospodarskih potreba, kao i zbog činjenice da takva taktička namjena nije bila u skladu s krajiškim temperamentom i naravi. Zaključeno je da se krajiški sustav svakako treba zadržati, prvenstveno iz razloga što su troškovi uzdržavanja jedne krajiške pukovnije bili znatno manji od troškova uzdržavanja jedne linijske pukovnije.¹¹⁵⁶

Krajem ljeta 1807. godine donesen je Osnovni krajiški zakon, a na snagu je stupio sljedeće godine. U pogledu imovinsko-pravnih pitanja zemlja je proglašena nasljednim carskim lenom koje se može oduzeti u slučaju da krajišnik napusti vojnu službu. Osim toga, zemlja krajiške zadruge se dijeli na neotuđivu baštinu i suvišnu zemlju s kojom se može slobodno raspolagati.¹¹⁵⁷ U vojnom smislu mogu se uočiti mjere koje su bile usmjerene prema povratku krajišnika taktikama lakog pješništva. Nove regulacije za vježbu tako su postavile manji naglasak na vježbe, a veći na streljaštvo i čarkanje.¹¹⁵⁸ Međutim, zbog povećane vojne prijetnje koje su izazivale masovnije vojske Francuskoga Carstva povećano je vojno opterećenje krajišnika. Pored dva bojna bataljuna u slučaju rata uspostavljen je pričuvni bataljun koji se sastojao od 6 satnija. Taj je pričuvni bataljun također bio namijenjen za odlazak bojište, a obrana domovine bila je povjerena zemaljskom bataljunu (*Landes-Bataillon*) koji je trebao biti sastavljen od preostalog, nepotrebnog i slabijeg stanovništva sposobnog da nosi oružje.¹¹⁵⁹

Smanjivanje broja satnija unutar krajiških pukovnija kao i omogućavanje dopusta dijelu unovačenih krajišnika kako bi se mogli posvetiti poljoprivrednim djelatnostima bile su mjere kojima se nastojalo podići blagostanje te tako učiniti krajišnike zadovoljnijima i korisnijima za vojnu službu, što je uostalom propagirao i sam car Josip II.¹¹⁶⁰ No, osiguravanje vremena nije bilo dovoljno za osiguravanje povoljnog gospodarskog napretka. Stoga, reforme kojima se u ovom razdoblju nastojalo izmijeniti krajiško uređenje polazile su i za time da se krajišnike ujedno potakne i na rad. Kantonski sustav trebao je to učiniti putem pojačanog nadzora i savjeta, a Osnovni krajiški zakon putem jasnije definiranih radnih dužnosti krajišnika.¹¹⁶¹ Prema Kaseru

¹¹⁵⁶ Usp. Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću“, 285-286; Fras, *Cjelovita topografija*, 43-44; Rothenberg, *The Military Border*, 94-95.

¹¹⁵⁷ Detaljnije o odredbama novoga sustava vidi: Moačanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 56-57; Valentić, „Hrvatsko-slavonska vojna krajina“, 67; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 235-237.

¹¹⁵⁸ Rothenberg, *The Military Border*, 100.

¹¹⁵⁹ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 237.

¹¹⁶⁰ Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 38, 157.

¹¹⁶¹ Osnovnim krajiškim zakonom iz 1807. godine jasno je utvrđena razlika između erarskih i općinskih radova te koliko su radnih dana godišnje krajišnici bez primanja naknade bili angažirani u tim radovima. Detaljnije o tome vidi: Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 250-251; Moačanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 49; Drago

jedini način na koji su krajiške obitelji mogle postati imućnije bio je vezan uz omogućavanje prijelaza iz naturalne u novčanu privredu. No, upravo u tome on prepoznaje proturječnost krajiškog sustava, jer je razvoj novčane privrede onemogućavao zatvoreni vojni sustav koji je kočio razvoj trgovine i obrta. Jednako tako poticanje novčane privrede djelovalo bi razorno na kućne zadruge, glavne temelje krajiškog sustava.¹¹⁶² Iako vojnim vlastima zasigurno nije bilo u interesu da se na prostoru Krajine ostvari snažniji razvoj trgovine i obrta, koji bi krajišnike odvratio od vojne službe, to ne znači da na tom istom prostoru nisu postojali uvjeti za novčanu razmjenu. Krajišnicima je pružena mogućnost stjecanja gotovog novca putem raznih drugih djelatnosti, primjerice sudjelovanjem u izgradnji prometnica koje su se upravo u ovo vrijeme sve učestalije počele podizati na krajiškom prostoru, kao i prijevozom robe na tim istim prometnicama.¹¹⁶³ Naravno, vojna djelatnost krajišnika također je pružala mogućnost stjecanja prihoda kako u plaći tako i u mogućnosti stjecanja ratnog plijena.

Problemi s gospodarskim razvitkom krajiškog područja u ovome razdoblju mogu se dovesti u vezu s ratovima koji su se bitno razlikovali od prethodnih. Naime, u prethodnim su ratovima krajiške postrojbe odlazile na udaljena bojišta izvan Krajine što je na neki način predstavljalo rasterećenje za krajiško gospodarstvo u smislu uzdržavanja toga ljudstva koje je ujedno tijekom svoje odsutnosti primalo novčanu naknadu. Gotovo neprekinuto ratno razdoblje od 1788. do 1809. godine razlikovalo se po tome što su se u pojedinim etapama borbe vodile upravo na krajiškom teritoriju što je imalo negativne posljedice za gospodarstvo. Osim toga, ovi su ratovi iziskivali puno veći broj vojnika koji se trebao angažirati kako u obrani domovine tako i drugih udaljenih habsburških posjeda. Stoga, plan vojnog rasterećivanja krajišnika ne samo da je naglo bio prekinut, već se znatno povećao i broj krajišnika koji se trebao posvetiti vojnoj službi.¹¹⁶⁴

Roksandić, *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813)*, sv. 1 (Zagreb: Školska knjiga, 1998), 121-125.

¹¹⁶² Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 11, 67.

¹¹⁶³ Na području Ličke pukovnije upravo se u ovome razdoblju može pratiti aktivnija cestogradnja. Tako je 1787. godine izgradnjom Terezijane ostvarena poveznica između sjedišta Ličke pukovnije, Gospića, i glavne luke, Karlobaga. Ona je služila za izvoz drvene građe i dovoz žita ličkim stanovnicima, a u dugoročnim planovima trebala je povezati Karlobag s Bihaćem, važnim trgovačkim središtem zapadne Bosne. Mirko Valentić, „Ceste i željeznice u pretpreporodno i preporodno vrijeme. Početci prometne integracije i jadranske orijentacije“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvog Svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 400. Dvije godine poslije toga dovršena je izgradnja Dalmatinske ceste koja je od Žute Lokve preko teritorija Otočke i Ličke pukovnije vodila do Knina. U Gračacu se s Dalmatinskom cestom spajala Kordunska cesta koja je od Karlovca pratila granicu s Osmanskim Carstvom. Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 85-86; Moačanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 43. Zasluge za provođenje radova na izgradnji Terezijane pripisuju se ličkom satniku Filipu Vukasoviću, koji se kasnije istaknuo i u radovima na Lujzijanskoj cesti. Više o Vukasovićevim projektantskim djelatnostima vezanim uz izgradnju prometnica na području Vojne krajine vidi: Stjepan Szavits-Nossan, „Filip Vukasović 1755-1809“, *Senjski zbornik* 4 (1970): 173-175, 177-185.

¹¹⁶⁴ Prema Hietzingeru 1787. godine ukupan broj unovačenih krajišnika u cijeloj Vojnoj krajini iznosio je 56.239, a u vrijeme trajanja Austro-turskog rata anagažirano ih je čak 100.000, a jednak takav broj ih se tijekom ratnih godina 1799. i 1800. našao na bojištu. Carl Bernhard Hietzinger, *Statistik der Militärgränze des österreichischen*

U ovome razdoblju zabilježene su nove promjene u boji uniformi krajiških časnika i vojnika. Prema odredbi zapovijedajućeg generala Karlovačkog generalata Sámuela grofa Gyulayja od 12. travnja 1783. godine za časnike i krajišnike uvedene su hlače svijetloplave boje, a jednake su boje trebali biti prsluci časnika koji su do tada bili crvene boje.¹¹⁶⁵ Nova promjena nastupila je 1808. godine kada nestaju kaputi bijele boje, a zamjenjuju ih smeđi. Od tada više ne postoje dvije uniforme, ratna i kućna, već jedinstvena koja se koristi u službi u Krajini i na bojištu.¹¹⁶⁶ Vojne su vlasti vodile brigu o opskrbljivanju krajišnika novim modelima pušaka, pri čemu je veći naglasak bio stavljen na mogućnosti bržeg punjenja, a manji na preciznost. Bilo je to u skladu s razvojem vojski koje su postajale masovnije sa zgusnutim linijskim redovima.¹¹⁶⁷

6.2. Područje Ličke pukovnije krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća

Kao i u ranije, životni uvjeti na području Ličke pukovnije u ovome razdoblju bili su izrazito nepovoljni, o čemu svjedoče suvremeni opisi ovoga krajiškog područja. Demian tako Liku klasificira kao najneplodnije područje Karlovačkog generalata. Kao razloge navodi nekvalitetno tlo na kojemu se ne zadržava vlaga, već se nakon kiše zemlja vrlo brzo postaje suha. Kvalitetnija zemljišta, doduše, postojala su u dolini rijeke Zrmanje i na prostoru Krbave, ali čak ni na tim mjestima uspjeh nije zajamčen zbog čestih suhих ljeta. Klima je općenito bila nepovoljna na području ove, ali i susjedne Otočke i južnog dijela Ogulinske pukovnije. Hladnoća i snijeg javljali su se već u jesen, a potrajali su sve do ranoga proljeća kada su često prve sadnice bile uništene uslijed mraza.¹¹⁶⁸

Kaiserthums, sv. 2b (Beč: Carl Gerold Verlag, 1823) 325, 330. Iako u obzir treba uzeti i mogućnost da se radi o ponešto preuveličanim brojkama, svakako se treba prihvatiti činjenica da su ratne su prilike iziskivale znatno veći broj krajišnika.

¹¹⁶⁵ Usp. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9v; Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 74, 109.

¹¹⁶⁶ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 281-284; isti, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 70. Usp. Močanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 57; Nikolić, „Vojna krajina i uniformisanje graničarske vojske“, 435-436. Hietzinger navodi da su uvođenje jedinstvene uniforme za službu u miru i ratu krajiške kuće također bile u povoljnijem položaju, s obzirom na to da više nisu morale trošiti novac za nabavu uniforme, već su same izrađivale odjevne predmete za krajišnike u službi. Hietzinger, *Statistik der Militärgränze*, sv. 2b, 341. Uvođenje uniforme smeđe boje objašnjava se činjenicom da se dotadašnja bijela uniforma brzo prljala zbog crnog remenja koje se počelo koristiti od 1805. godine. Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 162-163. S novim uniformama izmijenila se i boja ovratnika te orukvica. U slučaju uniforme ličkih i otočkih krajišnika umjesto ljubičaste boje ti detalji su sada bili carsko-žute boje. Uniforma tih dviju krajiških skupina razlikovala se jedino po boji gubmi, pri čemu su lički krajišnici imali gumbe žute, a otočki krajišnici bijele boje. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 160; Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 192; Fras, *Cjelovita topografija*, 45.

¹¹⁶⁷ Usp. Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici*, 159-160, 163. Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 54. Nakon što su Francuzi stekli vlast nad Dalmacijom 1805. godine krajiški oštrosrijelci umjesto zastarjelih dvocijevki i dugog koplja dobivaju nove okovane puške jednocijevke. Usp. Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 58. Močanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 58.

¹¹⁶⁸ Johann Andreas Demian, *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Vierten Theils erste Abtheilung, welcher die Militär-Gränze von Kroatien enthält* (Beč: Rötzl'schen

Opisi nepovoljnih klimatskih uvjeta koji su na ličkom području uzrokovali probleme razne vrste često se spominju u Eggenbergerovom djelu. Tako je, primjerice, navedeno da je 24. rujna 1781. godine napadao toliko visok snijeg koji je prekinuo izvođenje vojnih vježbi u Gospiću na kojima je sudjelovala cijela krajiška pukovnija, a k tome i husari.¹¹⁶⁹ Godine 1782. i 1784. zabilježena su dugotrajna razdoblja suše koja su prouzrokovala nerodicu i glad. Nerodica je 1785. godine uzrokovala nedostatak krme zbog čega je velik dio vučne stoke uginuo, što je ličkim krajišnicima onemogućilo oranje zemljišta.¹¹⁷⁰ Godine 1786. već je u rujnu zabilježen visoki snijeg,¹¹⁷¹ a znatne količine su napadale i tijekom 1795. i 1803. godine.¹¹⁷²

Vojnim vlastima vijesti o tim nepovoljnim prilikama nisu bile dovoljne, već su visoki vojni dužnosnici često bili upućeni na teren kako bi se uvjerali treba li krajišnicima uistinu pomoć ili jednostavno pokušavaju bez razloga ishoditi materijalnu pomoć računajući na naklonost habsburškog vladara prema njima.¹¹⁷³ Obilaskom teritorija dužnosnici su se doista uvjerali u teško stanje. Tako je zapovijedajući general Karlovačkog generalata grof Gyulay posjetio je u listopadu 1782. godine ličko područje, a samo dva mjeseca nakon toga u Gospić je započela dostava brašna iz Brinja, a nastavila se tijekom siječnja i veljače 1783. godine.¹¹⁷⁴ Iako u proljeće 1783. godine, kada je ponovno proputovao područjem Karlovačkog generalata, car Josip II. nije posjetio područje Ličke pukovnije, on je ipak odlučio donirati iznos od 5.000 forinti krajišnicima toga siromašnog područja.¹¹⁷⁵

Godine 1784. područje cijeloga Karlovačkog generalata posjetio je general-bojnik Johann Georg Geneyne, referent za Vojnu krajinu pri Dvorskom ratnom vijeću, te se uvjeralo da je tamošnje stanovništvo uslijed suše i nerodice na rubu egzistencije.¹¹⁷⁶ Stanje je očito bilo najteže na području Ličke pukovnije jer je upravo to područje tijekom te i sljedeće godine dobilo znatnu materijalnu pomoć u novcu i plodinama.¹¹⁷⁷ Početkom kolovoza 1785. godine u Ličku i

Buchhandlung, 1806), 39, 83. Usp. Carl Bernhard Hietzinger, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, sv. 1 (Beč: Carl Gerold Verlag, 1817), 110.

¹¹⁶⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8v-9r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17.

¹¹⁷⁰ Isto, fol. 9r-9v.

¹¹⁷¹ Isto, fol. 10r.

¹¹⁷² HR-DAGS-206-ZA-PLGP.

¹¹⁷³ Dvorsko ratno vijeće je u nekim slučajevima smatralo da su pritužbe krajišnika preuveličane te da su bili uvjereni da će im car pomoći nakon što čuje vijesti o njihovim nevoljama, kao što je to bio slučaj 1775. godine. Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 26-28.

¹¹⁷⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9r-9v.

¹¹⁷⁵ Car je dodijelio i iznos od 5.000 forinti krajišnicima Otočke pukovnije, kao i 2.000 forinti vojnom komunitetu Senj. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 75.

¹¹⁷⁶ Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!*, 53.

¹¹⁷⁷ Lička pukovnija primila je 1784. i 1785. godine pripomoć od 60.337 forinti i 39 krajcara u gotovu novcu, zatim 1.581 ³/₄ vagana poljskih plodova, 2.025 vagana raži, 2.200 vagana prosa i drugih plodina, 14.800 vagana zobi i 6.114 centi i 166 funti vojničkog brašna. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 99, 115-116.

Otočku pukovniku upućen je dvorski savjetnik Kraus kojemu je zadatak bio utvrditi je li krajišnicima uistinu potrebna pomoć u plodinama ili jednostavno nedovoljno obrađuju svoja zemljišta. Na temelju njegovog izvješća Gyulay je 5. rujna iste godine priopćio da krajišnicima jest potrebna pomoć, ali u plodinama, ne u novcu, ali da ih je isto tako potrebno podučiti izradi poljoprivrednih i gospodarskih alata te boljem gospodarenju posjedom.¹¹⁷⁸ Godine 1803. zabilježen je nedostatak kruha i krme zbog čega je znatan dio stoke uginio zbog gladi, posebice u Sv. Petru. Erar je poslao skupu potporu u Karlovac i Karlobag u obliku 80.000 vagana raznih plodina i 4.000 centi riže.¹¹⁷⁹

Osim u novcu i plodinama vojne su vlasti nastojale i na druge načine unaprijediti krajiško gospodarstvo, a to se odnosilo na rasterećivanje unovačenih krajišnika s vojnim obvezama. Kao što je u ranijem dijelu teksta navedeno, početkom osamdesetih godina XVIII. stoljeća dio unovačenih krajišnika otpuštao se domovima kako bi mogli pomoći u poljoprivrednim radovima. Uvidom u vojne popise Ličke pukovnije može se uočiti da se u siječnju 1782. godine od ukupno 2.973 vojnika (*Gemeiner*) njih 1.713 nalazilo u prvoj kategoriji, uključujući 320 topnika i 259 oštrostrijelaca, dok je 760 pješaka ili „fizilira“ bilo u drugoj, a 500 u trećoj kategoriji. Tih 1.260 krajišnika iz druge i treće kategorije nalazilo se na dopustu (*beurlaubt*) na neodređeno vrijeme. Stoga, ako se uzme u obzir da je toga mjeseca ukupan broj vojnih djelatnika u sklopu stožera i satnija iznosio 3.607,¹¹⁸⁰ može se uočiti da je gotovo trećina djelatnika bila na dopustu.

Treća metoda odnosila se na poticanje krajišnika na veću i kvalitetniju produktivnost. Devedestih godina XVIII. stoljeća podižu se žitna skladišta u velikim selima, a krajišnike se potiče da svoje poljoprivredne viškove pohranjuju u ta skladišta. Poticala se i preorijentacija na druge, isplativije poljoprivredne kulture, poput ječma i kukuruza.¹¹⁸¹ Tijekom kolovoza 1801. godine krajišnicima Ličke pukovnije dodijeljeno je 104 tovarnih konja.¹¹⁸²

Četvrta mjera kojom su vojne vlasti nastojale krajišnicima olakšati životne uvjete bila je povezana s provođenjem poreznog rasterećivanja. Tako se od 1787. godine zemljarina plaćala s obzirom na kvalitetu zemljišta koju su pojedine krajiške obitelji posjedovale. Godine 1800. ukida se zemljarina, ali i uvodi jedinstvena zemljarina za sva zemljišta, da bi se 1807. godine

¹¹⁷⁸ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 78.

¹¹⁷⁹ HR-DAGS-206-ZA-PLGP.

¹¹⁸⁰ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/108, br. svitka D-1325.

¹¹⁸¹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 95-101.

¹¹⁸² Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 154, 277.

zemljarina prema razredima zemljišta ponovno uvela.¹¹⁸³ Porezne reforme toga razdoblja dovele su do smanjivanja poreznog opterećenja područja Karlovačkog generalata i Banske krajine, a povećanja za ostale, razvijenije dijelove Krajine, odnosno područja Varaždinskog i Slavenskog generalata. Pritom je upravo Lička pukovnija najviše profitirala od porezne reforme 1787. godine.¹¹⁸⁴

Unatoč navodima o teškim životnim uvjetima na području Ličke pukovnije, u rukopisima se u ovom razdoblju ne spominju vijesti o masovnom iseljavanju krajiškog stanovništva s ovoga prostora. Štoviše, zabilježeno je čak i useljavanje stanovnika sa susjednih teritorija. Godine 1782. čak 22.000 Dalmatinaca emigriralo je na područje Slavonije i Srijema, a prilikom njihovog prolaska kroz lički teritorij neke su se obitelji odlučile zadržati i nastaniti na tom prostoru. Svećeniku Vinku Čubeliću, predvodniku emigranata, pritom je dodijeljena funkcija župnika u Gračacu i počasna titula kanonika. Međutim, mletačke su vlasti uhitile svećenika Čubelića i vikara Gruju Prpića, kao glavne agitatore masovnog iseljavanja njihovih podanika te ih zatvorila u kninskoj utvrdi. U studenom iste godine lički bojnik Antun barun Knežević poduzeo je akciju spašavanja tih svećenika, ali bez uspjeha jer su se krajiške skupine tijekom mračne noći izgubile u visokim brdima oko Knina. Ipak, uz posredovanje habsburških vlasti, svećenici su na kraju bili oslobođeni.¹¹⁸⁵

Novi val imigranata na lički teritorij javio se nekoliko godina potom, u vrijeme Austro-turskog rata (1788.-1791.). Već na samom početku rata kršćansko stanovništvo iz Bosne je počelo prelaziti na krajiški teritorij. Očito se radilo o velikim brojevima jer su ih krajiške vlasti iz Like uputile na teritorij Slavenskog i Varaždinskog generalata.¹¹⁸⁶ Nakon završetka ovoga sukoba, na temelju mira potpisanog u bugarskom gradu Svištovu 4. kolovoza 1791. godine, Osmansko Carstvo je Habsburškoj Monarhiji ustupilo dijelove bosanskog teritorija, pri čemu su pod teritorij Ličke pukovnije uklopljena sela Lapac, Boričevac, Dobroselo, Doljane, Kupirovo, Osredci, Srb, Suvaja i Tiškovac.¹¹⁸⁷ Nakon rata na području Karlovačkog generalata odvija se

¹¹⁸³ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 239-241. Nakon protuosmanskog rata u Karlovačkom generalatu krajišnici su podnijeli pritužbe protiv rabote i poreznih opterećenja. Vojne vlasti su udovoljile njihovim molbama i smanjile iznose zemljarine za pojedina zemljišta te privremeno ukinule rabotu. Moačanin, Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 54-55.

¹¹⁸⁴ Tako je prije reforme zemljarina na području Ličke pukovnije iznosila 37.922 forinti, a poslije reforme 27.979 forinti. Tendencija smanjivanja se nastavila tijekom sljedećih godina, tako da je 1800. godine zemljarina na tom području iznosila 22.693 forinti. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 87-88.

¹¹⁸⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 90-91.

¹¹⁸⁶ Horvat, *Lika i Krbava*, sv. 1, 55-56.

¹¹⁸⁷ Isto, 57; Mirko Valentić, „Hrvatsko-slavonska vojna krajina 1790-1881.“, u: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984), 65.

intenzivna kolonizacija na novostečenim prostorima od Maljevca do Srba.¹¹⁸⁸ Na prostoru Ličke pukovnije naselilo se najviše kršćanskog stanovništva iz Bosne, njih ukupno 3.231, a radilo se zapravo o starosjediocima koji su pod osmanskom vlasti živjeli na prostoru koji je sada bio ustupljen Ličkoj pukovnji. Za vrijeme rata to je stanovništvo napustilo svoje domove i prebjeglo na lički teritorij, a potom se privremeno smještено na raznim krajiškim područjima. Nakon završetka rata ti su se stanovnici ponovno vratili u svoje domove koji su se sada nalazili na ličkom krajiškom području. Njima su se pridružili i krajiški doseljenici iz unutrašnjosti. Kolonizacija je isto tako pružila priliku vojnim vlastima da napokon uspostave red na tom prostoru u smislu osnivanja planiranih naselja koja su ujedno trebala služiti i kao obrambene strukture od mogućih osmanlijskih napada. Kolonisti su uživali razne pogodnosti, poput petogodišnjeg oslobođenja od zemljišnog poreza i rabote, kao i razne državne pripomoći u novcu i hrani.¹¹⁸⁹

Tijekom osamdesetih godina XVIII. stoljeća nastavilo se s uvježbavanjem unovačenih krajišnika, pripremajući ih tako za nadolazeće ratne sukobe. Pažnja je naročito bila usredotočena na vježbe kretanje i na pucanje. Tako se 1780., 1781. i 1782. godine spominje održavanje vježbi u okolini stožernog sjedišta, Gospića, kod Jasikovca i Čanić gaja.¹¹⁹⁰ U ljeto 1783. godine u Tušicama kod Udbine održane su velike vježbe, vjerojatno na razini cijele ličko-otočke brigade, s obzirom na to da je tom prilikom bio nazočan brigadir barun Engelhardt.¹¹⁹¹ Godine 1786. car Josip II. je po drugi put posjetio područje Ličke pukovnije,¹¹⁹² a može se pretpostaviti da se htio uvjeriti u stanje terena i ljudstva u očekivanju skorašnjeg sukoba s Osmanskim Carstvom.

Na samom području Ličke pukovnije u ovom se razdoblju mogu pratiti intenzivnije interakcije na kordonskom prostoru, gdje neprestano upadaju razbojničke skupine s bosanskog teritorija, a naponi se također ulažu u sprječavanje širenja bolesti. Tako se 1783. godine spominju razbojničke bande iz Bosne koje su na ličkom teritoriju nanijele velike štete.¹¹⁹³ U rujnu iste

¹¹⁸⁸ Radoslav Lopašić, „O eparhiji karlovačkoj (1879)“, u: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, prir. Ivan Mužić (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010), 53.

¹¹⁸⁹ Detaljnije o kolonizaciji na prostoru Ličke pukovnije i drugih dijelova Karlovačkog generalata krajem XVIII. st. vidi: Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. 2, 56-62; Slukan-Altić, „Komparativna analiza kulturnog pejzaža“, 69; Damir Stanić, „Prilog poznavanju kolonizacije pograničja Karlovačkog generalata 1790-ih“, *Historijski zbornik* 67 (2014), br. 1: 94-116.

¹¹⁹⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8v-9r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17. Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 125.

¹¹⁹¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 91.

¹¹⁹² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 91.

¹¹⁹³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 91.

godine kuga je izbila na mletačkom i osmanskome području zbog čega je uspostavljena blokada granica, a u studenom su duž Plješevice postavljene barijere i pojačane su patrole duž kordonske linije. Stroga kontrola kordonskog prostora nastavila se i tijekom sljedeće godine.¹¹⁹⁴ U rujnu 1785. godine grof Gyulay je posjetio selo Ploča blizu Udbine kako bi se uvjerio jesu li na tom području izvršene potrebne mjere za sprječavanje širenja kuge, s obzirom na to da se na tom mjestu planiralo izgraditi veliko skladište za hranu, što je sljedeće godine i provedeno u djelo.¹¹⁹⁵ U studenom 1786. godine zabilježen je pogranični sukob u kojem su poginuli serežanski narednici (harambaše) Sava Ugarković i Sava Klaić te još osam serežana.¹¹⁹⁶ U prosincu 1787. godine razbojnička banda je ponovno upala na lički teritorij, prilikom čega je poručnik Miho Njegovan usmrtio osmanskog razbojnika Mustafu Arnautovića.¹¹⁹⁷

Čak i nakon potpisivanja Svištovskog mira nastavili su se pljačkaški pohodi bosanskih ratničkih skupina na lički teritorij. Ti su pohodi naročito došli do izražaja u vrijeme Koalicijskih ratova kada se velik dio krajiških snaga nalazio na bojištima izvan Krajine. Habsburške vlasti uputile su brojne pritužbe bosanskom paši zbog tih pljačkaških pohoda koji su često bili popraćeni umorstvima krajiškog stanovništva. Bosanski paša je formalno uputio naredbe zapovjednicima pograničnih bosanskih utvrda da prekinu s tim aktivnostima, ali ipak nije u potpunosti mogao zaustaviti nemire na kordonu, pravdajući se da nije moguće promijeniti mentalitet i surovu narav bosanskih krajišnika.¹¹⁹⁸ Potrebno je istaknuti da su i habsburški krajišnici također, premda u znatno manjoj mjeri, izvodili pljačkaške pohode na osmanski teritorij. Tako se 1796. godine spominje pljačka stoke u Grahovu koju je izveo lički satnik Rukavina.¹¹⁹⁹ Takvi odnosi očito su bili uobičajeni na području gdje je ne samo bio prisutan ratnički mentalitet među stanovništvom, već i gdje su oskudice prehrambenim proizvodima nalagale stanovnicima da se na razne načine pobrinu za prehranjivanje sebe i svojih obitelji. Međutim, potrebno je istaknuti da odnosi na granici nisu bili obilježeni samo pljačkama i drugim oblicima nasilja, već je zabilježeno i odvijanje miroljubivih poslovnih transakcija između podanika dvaju carstava.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9v.

¹¹⁹⁵ HR-Isto, fol. 9v-10r.

¹¹⁹⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17.

¹¹⁹⁷ Isto, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 92.

¹¹⁹⁸ Jan Schmidt, „Franz von Dombay, Austrian Dragoman at the Bosnian Border 1792-1800“, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 90 (2000): 111, 122, 128, 134.

¹¹⁹⁹ Schmidt, „Franz von Dombay“, 121. U vojnim popisima Ličke pukovnije spominju se dvojica satnika s tim prezimenom: Elias i Ilija. Može se pretpostaviti da se radilo o Iliji jer je kao sjedište njegove satnije naveden Sv. Mihovil, koji je bio bliže osmanskoj granici od Žabice gdje je bilo Eliasovo sjedište. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5496.

¹²⁰⁰ Tako je zabilježen slučaj prodaje krava krajišnicima od strane dvojice spahija iz Kulen Vakufa neposredno prije izbijanja rata između Habsburgovaca i Osmanlija. Novac od prodaje pohranili su na čuvanje kod ličkog časnika smještenog u Gračacu, a nakon rata novac su mogli podići kod kantonskog zapovjednika u Otočcu, koji je od njih

U suvremenim opisima krajiškog stanovništva može se uočiti da su lički krajišnici i dalje zadržali kvalitete idealnih ratnika. Demian je, primjerice, u svojem djelu objavljenom 1806. godine krajišnike Karlovačkog generalata opisao kao lijepe i visoke ljude, jakog i pravilno građenog tijela, a također je naveo da se među njima svojom visinom daleko iznad prosjeka ističu upravo Ličani. Konkretno za njih navodi da su mršava i vitka stasa, jaka i žilava tijela, tamnolute kože, zastrašujućeg pogleda i oštrog te dubokog glasa. Također ističe njihovu hrabrost i sklonost ratovanju, što se može zaključiti po prepoznatljivoj karakteristici da već od vrlo rane dobi lički dječaci sa sobom nose oružje. Još jedna vojnička kvaliteta odnosila se na njihovo dobro zdravlje, kao i sposobnost da se brzo oporavljaju od bolesti i rana, „poput divljih zvijeri“ (*wie bey den wilden Thieren*).¹²⁰¹ Drugi autori djela o krajiškoj povijesti iz nešto kasnijeg razdoblja, poput Hietzingera, Frasa i Vaničeka, također su naglasili ratničke kvalitete Ličana u smislu izrazite visine i snage. Međutim, u tome pogledu zanimljivo je zapažanje Hietzingera koji navodi da su zbog tih osobina tijekom dugotrajnih i iscrpljujućih hodnji Ličani imali manju izdržljivost nego krajišnici sitnije građe.¹²⁰²

6.3. Sastav i struktura Ličke krajiške pješačke pukovnije

Uvidom u vojne popise Ličke pukovnije iz s kraja XVIII. i početka XIX. stoljeća moguće je uočiti razne promjene koje su u ovo vrijeme nastupile. Kao što je već ranije spomenuto, u razdoblju nakon završetka Rata za bavarsko nasljeđe nastupio je proces vojnog rasterećivanja krajiških vojnih postrojbi kako bi u vrijeme mira veći broj krajišnika mogao biti angažiran u gospodarskim djelatnostima. Međutim, smanjivanje broja krajišnika nije bilo prisutno samo u pješačkim pukovnijama, već i u husarskim. Prema odredbi Dvorskog ratnog vijeća od 19. svibnja 1779. godine broj eskadrona u krajiškim se pukovnijama smanjuje s tri na dva.¹²⁰³ Preostale husarske satnije, novačene na području četiri karlovačke pukovnije pridružene su pješačkim pukovnijama, što se može uočiti u vojnim popisima. Tako se u vojnim listama Ličke pukovnije početkom 1782. godine navodi broj od ukupno 123 husara sa 133 konja. Svakoj ličkoj satniji bio je pridružen određeni broj husara, pri čemu se broj kretao između 1 i 18 husara.¹²⁰⁴

zahtijevao proviziju od 3.5% od ukupnog iznosa za uslugu čuvanja novca, zbog čega je bosanski paša uputio pritužbu. Schmidt, „Franz von Dombay“, 135-136.

¹²⁰¹ Demian, *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, 50-52.

¹²⁰² Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 111; Hietzinger, *Statistik der Militärgränze*, sv. 1, 212; Švoger, „Publicistička aktivnost Franza Vaničeka“, 359-360.

¹²⁰³ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 70. Usp. Rothenberg, *The Military Border*, 50.

¹²⁰⁴ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/108, br. svitka D-1325.

Godine 1786. karlovački husari se potpuno ukidaju, pri čemu je na području Ličke pukovnije 40 konjanika zadržano u službi za obavljanje poštanskih dužnosti. Eggenberger navodi da je ta promjena nastupila 1. svibnja, a anonimni autor djela o povijesti Like i Krbave tumači da se to dogodilo krajem listopada iste godine.¹²⁰⁵ U vojnom popisu Ličke pukovnije za mjesec travanj u sastavu se još uvijek spominje 93 husara i 98 konja. Tijekom svibnja gotovo svi husari su se ispisali, a njihovi konji, koji su bili njihovo vlasništvo, dodijeljeni su krajiškim kućama. Samo je jedan od njih, Juraj Dukić, unaprijeđen u kaplara i premješten u Satniju br. 3.¹²⁰⁶ Iako su husari bili službeno raspušteni, na njihove su vojne sposobnosti habsburške vojne vlasti i dalje nastojale računati, o čemu svjedoči slučaj da je u borbama tijekom Prvoga koalicijskog rata (1792.-1797.) sudjelovao značajan broj husara koji su bili unovačeni s područja Ličke pukovnije.¹²⁰⁷

Tijekom ovoga razdoblja primjetna je tendencija smanjivanja broja vojnika unutar Ličke pukovnije. Tako je, primjerice, krajem svibnja 1786. godine Lička pukovnija raspolagala s ukupno 3.939 vojnih djelatnika,¹²⁰⁸ krajem srpnja 1794. godine s 2.772 djelatnika, a krajem ožujka 1805. godine s 2.704 djelatnika.¹²⁰⁹ Analizirajući konkretno kategorije običnih vojnika (*Gemeiner*) može se uočiti da se broj topnika značajno smanjio, što se može dovesti u vezu s taktičkom prenamjenom krajišnika, odnosno odustajanja od namjere da ih se pretvori u linijske pješake. Ukupan broj ličkih topnika u ožujku 1805. godine iznosio je samo 50, dok se još navodi broj od 251 oštrostrijelca i 1.912 „fizilira“.¹²¹⁰

Koalicijski ratovi stvorili su potrebu za angažmanom većeg broja vojnika u vojnim pohodima, što se odrazilo na povećanje broja vojnih djelatnika unutar pukovnije. Krajem studenog 1805. godine taj je broj u Ličkoj pukovnji porastao na 3.885 osoba. Tada je zabilježen broj od čak 16 ličkih satnija koje su bile raspoređene u četiri bojna bataljuna, a osnovane su još i tri dodatne satnije koje su činile pričuvu.¹²¹¹ U 1809. godini broj krajišnika u vojnoj službi znatno je porastao. Već u ožujku te godine zabilježen je broj od ukupno 5.592 vojnih djelatnika. Lička pukovnija brojila je tada 24 satnije, od koji je 12 bilo raspoređeno u dva bojna bataljuna, 6 je bilo u sklopu pričuve, a 6 u sklopu zemaljske obrane (*Landwehr*).¹²¹²

¹²⁰⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 10r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17.

¹²⁰⁶ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326.

¹²⁰⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 91.

¹²⁰⁸ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326.

¹²⁰⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5503.

¹²¹⁰ Isto; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

¹²¹¹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5503.

¹²¹² Isto, kut. 5507.

Osim promjene u broju vojnog osoblja uočljive su i promjene u nazivlju. Naime, Bach spominje odredbu grofa Gyulayja od 3. kolovoza 1783. godine prema kojoj su krajiške satnije od tada umjesto imena satnika trebale nositi redne brojeve od 1 do 16.¹²¹³ U vojnim listama Ličke pukovnije može se uočiti da je ta promjena nastupila tek u travnju 1784. godine, ali imena zapovjednika satnija su se i dalje zadržala.¹²¹⁴ U vojnim listama počinju se navoditi i satnijska sjedišta, što detaljnije otkriva s kojega područja je ljudstvo pojedine satnije novačeno. Krajem XIX. stoljeća sve krajiške pukovnije gube svoje dotadašnje redovne brojeve te dobivaju nove, od 1 do 17, pri čemu je i dalje zadržano njihovo teritorijalno obilježje.¹²¹⁵ Tako je u vojnom popisu za siječanj 1798. godine naveden naziv *löbliches k. k. Liccaner Gränz Infanterie Regiment No 1*.¹²¹⁶ Nesumnjivo su isticanje teritorijalnog obilježja, kako cijele pukovnije, tako i pojedinih satnija unutar nje, imali za cilj ojačati patriotizam krajišnika u vrijeme kada su francuske vojske koristile iste metode kako bi što veći broj ljudi vezale uz vojnu službu.

¹²¹³ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 75.

¹²¹⁴ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/108, br. svitka D-1325.

¹²¹⁵ Prema Hietzingeru i Wredeu ta je promjena nastupila 1798. godine, a prema Rothenbergu još 1797. godine. Usp. Hietzinger, *Statistik der Militärgränze*, sv. 2b, 343; Rothenberg, *The Military Border*, 87; Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 232.

¹²¹⁶ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

Tablica 16. Satnije Ličke krajiške pješačke pukovnije u travnju 1784. godine

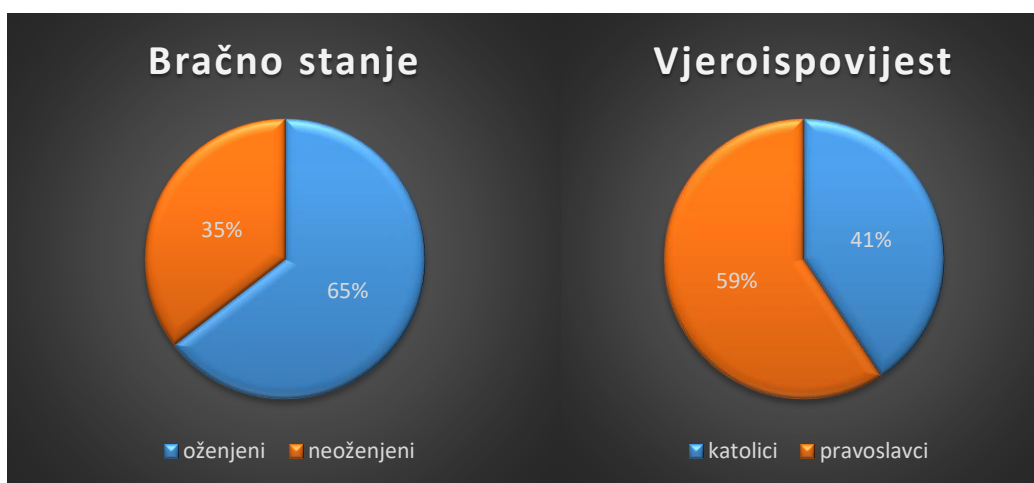
satnije	redni broj	sjedište
Tjelesna	16	Zrmanja
Pukovnikova	7	Žabica
Potpukovnikova	6	Mekinjar
Prvoga bojnika	13	Raduč
Drugoga bojnika	14	Sv. Petar
Franz Collin	2	Smiljan
Josip barun Portner	12	Sv. Mihovil
Markiz Mallaspina	1	Osik
Carl Lezzeni	11	Udbina
Elias Lončar	3	Podlapača
Daniel Orešković	10	Medak
Pavao Bogović	15	Gračac
Ispražnjena Kögeln	4	Vrebac
Karlo Kisić	8	Jošane
Franz Staniceo	9	Ploča
Ludwig Fritz	5	Kaniža

Izvor: HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

Sačuvane revizijske liste (*Revisions Liste*) iz ovoga razdoblja donose mnoge zanimljive podatke vezane uz ličke krajišnike te tako pružaju mogućnost boljeg upoznavanja nekih od njihovih obilježja kao vojnika. Kao uzorak poslužila je lista na kojoj su navedeni lički krajišnici koji su se 1794. godine pridružili 2. miješanom karlovačkom bataljunu. Na popisu se nalazi ukupno 455 krajišnika, od čega šest članova stožera, točnije bojnik, bataljunski kirurg, tri podkirurga i furir, zatim deset časnika, odnosno jedan satnik, jedan satnik-poručnik, dva natporučnika, tri potporučnika i tri zastavnika. Nadalje, tu su bili 16 kaplara, 9 podvornika dodijeljenih časnicima, dva frulaša, pet bubnjara, pet tesara i 30 razvodnika. Od običnih vojnika bilo je 332 „fizilira“, 20 oštrostrijelaca i 16 topnika.¹²¹⁷

¹²¹⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5476.

Grafikon 2. Podjela ličkih krajišnika u 2. miješanom karlovačkom bataljunu prema bračnom stanju i vjeroispovijesti

Po pitanju bračnog stanja 289 krajišnika bilo je oženjeno, a 159 neoženjeno. Svih šest članova stožera bilo je neoženjeno, a od ukupno jedanaest časnika, uključujući i bojnika koji je bio jedini stožerni časnik, samo su dvojica bila oženjena. To su bili satnik Antun Holjevac, za kojega je navedeno da je uplatio ženidbenu kauciju, kao i potporučnik Petar Budisavljević koji se oženio još prije nego je postao časnik te stoga nije bio dužan uplatiti kauciju.

Ako se ovi podatci usporede sa situacijom u saskoj vojsci toga doba, može se zaključiti da je znatno veći dio krajiških vojnika bio oženjen. Naime, prema općem pravilu maksimalno svaki peti saski vojnik je mogao biti oženjen, a u slučaju konjanika svaki šesti. Konkretno 1792. godine u cijeloj saskoj vojsci ukupno je 24,2 % vojnika bilo oženjeno, pri čemu je kod pješaka taj postotak iznosio 25,4 %, a kod konjanika 19,9 %. Kroll objašnjava ovaj niski broj oženjenih muškaraca činjenicom da se brak u XVIII. stoljeću poimao kao prepreka za posvećivanje vojnoj profesiji. Štoviše, on navodi da su suvremenici smatrali da zbog prisutnosti žena na vojnom pohodu vojnici postaju skloni neurednom načinu života, pijanstvu, dezertiranju i drugim porocima.¹²¹⁸

Međutim, u slučaju krajišnika, barem običnih vojnika, brak očito nije predstavljao prepreku za izvršavanje njihovih vojnih dužnosti. Vojnim vlastima je čak u interesu bilo da se krajišnici žene i stvaraju potomstvo, jer su time osiguravali i nove naraštaje kvalitetnih vojnika koji će služiti habsburškim vladarima. Hochedlinger tvrdi da se općenito obične vojnike u austrijskoj

¹²¹⁸ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 220-222, 224, Tablica 7.

vojsci počelo poticati na sklapanje braka nakon 1766. godine, kako bi se pridonijelo povećanju populacije Monarhije,¹²¹⁹ što se dovodi u vezu s potrebom nadoknađivanja velikog broja ljudskih gubitaka iz vremena Sedmogodišnjeg rata.

Prema vjerskoj podjeli ličkih krajišnika koji su se 1794. godine našli u 2. miješanom karlovačkom bataljunu razabire se da ih je 40,66 % (185) bilo katoličke, a 59,34 % (270) pravoslavne vjere. U pogledu krajiških časnika, samo su trojica bili pravoslavne, a osmorica katoličke vjere. Prema statističkim podatcima koje donosi Demian za 1802. godinu na području Ličke pukovnije zabilježeno je ukupno 49.024 stanovnika, od čega je bilo 25.395 muškaraca i 23.629 žena. S obzirom na vjeroispovijest među ličkim stanovnicima zabilježeno je 15.947 katolika i 32.492 pravoslavaca.¹²²⁰ Stoga, u vjerskom pogledu, oko 33 % stanovništva je bilo katoličke, a oko 67 % pravoslavne vjere. Uspoređujući taj omjer s omjerom krajišnika koji su se 1794. godine nalazili u vojnoj postrojbi uočljivo je da vjerska razlika u potonjem slučaju bila manje izraženija. Dakle, sastav krajiških postrojbi nije nužno preslikavao sliku sastava cjelokupnog stanovništva određenog krajiškog područja.

Kao što je i ranije bilo istaknuto, vojnim vlastima nije bilo od presudne važnosti stvoriti vojne jedinice koje će biti jednolike u etničkom ili vjerskom pogledu, već su nastojale postići da krajiške postrojbe budu u raznim pogledima miješanog sastava. U slučaju navedene postrojbe to se primjećuje i na temelju mjesta iz kojih su krajišnici potjecali. Iako se radilo o postrojbi koja je brojčanom smislu odgovarala veličini otprilike tri satnije, krajišnici su potjecali iz raznih satnijskih okruga Ličke pukovnije.

Još jedno značajno obilježje odnosi se na dob krajiških vojnika. Među najstarijim pripadnicima ove krajiške postrojbe bio je njezin zapovjednik, boжник Carl Lezzeni koji je tada bio 52 godine star. Među starijim članovima ističu se kaplari Filip Brkić s 50 godina i Petar Krpan s 51 godinom. Među najmlađima bili su glazbenici, bubnjari Antun Kovačević i Jakov Čalić s 15 godina i frulaš Ivan Pavičić s 15 godina. Ako se uzmu u obzir podatci o dobi svih vojnika ove postrojbe može se izračunati da je prosječna dob iznosila 28 godina. Taj brojčani pokazatelj ukazuje da su ovi krajišnici bili u najboljim godinama za posvećivanje vojnom pozivu.

Jednako tako može se uočiti da se radilo o vojnicima koji su nisu bili novaci, već su neko vrijeme služili u vojsci. Časnici kao zapovjednici bili su po tom pitanju prilično iskusni, što je i bilo za očekivati. Takav je bio slučaj spomenutog bojnika Lezzenija koji je već 38 godina

¹²¹⁹ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 314.

¹²²⁰ Demian, *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, 40-41, 162, 172.

gradio svoju vojnu karijeru koju je započeo s 14. godina kao kadet u Gradiškoj pukovnici gdje je i rođen. Satnik Antun Holjevac, 48-godišnjak rođen u Podlapači služio je već 37 godina, a karijeru je počeo kao kadet u Ličkoj pukovnici. No, i drugi vojni djelatnici mogli su se pohvaliti višegodišnjem službom. Primjerice, 51-godišnji tesar Mate Japundžić iz Cerja služio je već 35 godina, a 45-godišnji frulaš Mihajlo Klaić iz Ploča služio je već 32 godine. Među krajišnicima s činom nižem od narednika također se mogu naći primjeri duge vojne karijere. Takav je bio kaplar Rade Korać iz Raduča, 54-godišnjak koji služio 7 godina kao vojnik, jednu kao razvodnik i 25 kao kaplar. Osim njega može se navesti i razvodnik Šimun Ćorak iz Pišaća koji je u svojih 42 godine života 25 godina služio kao vojnik, a 3 godine i 10 mjeseci kao razvodnik. Obični vojnici su također bili iskusni vojnici, poput 42-godišnjeg Gašpara Verbana iz Cesarice, koji je služio već 20 godina i 38-godišnjeg Marka Čaturila iz Ploča koji je služio 18 godina. Ukupno gledajući, krajišnici ove postrojbe u prosjeku su imali oko 7 godina vojne službe. Gotovo nijedan nije imao barem nekoliko mjeseci službe, izuzev devetorice podvornika za koje se može pretpostaviti da nisu imali iskustva u vojsci te jednog zastavnika i jednog vojnika za koje podatci o službi nisu navedeni. Stoga, može se zaključiti da je ova postrojba ličkih krajišnika bila sastavljena od izuzetno kvalitetnog ljudstva, koje je po svojoj starosti i vojnom iskustvu zadovoljavala najviše kriterije.

6.4. Lički krajišnici u Austro-turskom ratu (1788.-1791.)

6.4.1. Obilježja novoga protuosmanskog rata

Pripreme za rat protiv Osmanskog Carstva odvijale su se još tijekom osamdesetih godina XVIII. stoljeća. Još 1782. godine izdane su careve tajne naredbe prema kojima su se odobravali napadi na bosanski teritorij, a dvije godine poslije toga započeo je rad na opremanju krajiških fortifikacija.¹²²¹ Habsburški časnici su tijekom cijeloga desetljeća putovali kroz europske pokrajine Osmanskog Carstva kako bi napravili karte toga područja.¹²²² Sve te pripreme sugerirale su da je Habsburška Monarhija s nestrpljenjem očekivala novi sukob sa svojim višestoljetnim neprijateljem.

Međutim, pojedini povjesničari smatraju da je Monarhija zapravo bila prisilno uvučena u ovaj rat. Takvog je mišljenja, primjerice, Hochedlinger koji tvrdi da su glavni ciljevi habsburške vanjske politike toga vremena bili usredotočeni na smanjivanje pruske moći i sprječavanje

¹²²¹ Rothenberg, *The Military Border*, 70-71.

¹²²² Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 378.

ruske ekspanzije na Balkan ili Poljsku. Stoga, savez koji je habsburški car Josip II. u svibnju 1781. godine sklopio s ruskom caricom Katarinom II. (1762.-1796.) nastojao je obuzdati ruske apetite ili barem sudjelovati u podjeli osmanskog teritorija.¹²²³

Nakon što je u kolovozu 1787. godine izbio rat između osmanskog sultana i ruske carice, Josip II. je započeo s intenzivnijom mobilizacijom habsburških vojnih snaga kako bi ispunio odredbe ugovora o savezništvu. Dana 9. veljače 1788. godine Habsburška Monarhija je objavila rat Osmanskom Carstvu, a duž habsburško-osmanske granice postavljeno je šest vojnih zborova: glavna vojska kod Zemuna nasuprot Beograda, vojska u Hrvatskoj uz rijeku Unu; vojska u Slavoniji uz rijeku Savu, vojska u Banatu, vojska u Transilvaniji te vojska u Galiciji i Bukovini. Na raspolaganju je habsburškom caru bilo ukupno 245.000 ljudi te 898 bojnih i 252 opsadnih topova.¹²²⁴

Uzevši u obzir sve pripreme koje su bili poduzete bilo je za očekivati da će se habsburška vojna ekspanzija na osmanski teritorij odvijati s lakoćom i brzinom. Međutim, vrlo brzo postalo je jasno da osmanska strana nije tako slaba kako se možda isprva činilo. Štoviše, već u prvoj godini neke su se austrijske snage našle u obrambenom položaju. Razni faktori onemogućavali su austrijskoj strani da ostvari odlučniji prodor na osmanlijsko tlo. Jedan je bio vezan uz činjenicu da austrijskim i ruskim saveznicima nije pošlo za rukom da usklade svoje vojno djelovanje. Osim toga, Osmanlije su, protivno očekivanjima, svoju vojnu pažnju u znatnoj mjeri usmjerili upravo na borbu protiv Habsburgovaca. Austrijska je vojska također u prvoj ratnoj fazi bila izložena lošem vojnom vodstvu, za što je glavnu odgovornost snosio car Josip II. Osvajanje Beograda kao jedne od najvažnijih strateških točaka ostvareno je tek u drugoj godini rata, nakon što su iscrpljene znatne vojne snage. Koncentracija masovnijih vojnih snaga izazvala je veće probleme s logistikom, kao i brže širenje bolesti među vojnicima. Habsburška Monarhija se u to vrijeme morala nositi i s unutarnjim problemima, poput nezadovoljstva zbog reformi koja su izražavali stanovnici Ugarske, Galicije i Austrijske Nizozemske. Tome također treba pridodati i nepovoljnu vanjsko-političku situaciju, točnije sklapanje saveza između sultana i pruskog kralja što je otvaralo mogućnost stvaranja novoga bojišta na sjevernim granicama Monarhije, a k tome i revolucionarna događanja u Francuskoj.¹²²⁵

¹²²³ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 376.

¹²²⁴ Isto, 383. Usp. Criste, *Kriege unter Kaiser Josef II*, 155.

¹²²⁵ Black, *European Warfare*, 166-167; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 385, 389-390; Rothenberg, *The Military Border*, 77-78.

6.4.2. Vojni pohod 1788. godine

Već u prosincu 1787. godine dva su lička bojna bataljuna stavljena u položaj pripravnosti i smještena uzduž kordona.¹²²⁶ Kada je nedugo zatim službeno objavljen rat Osmanskom Carstvu ličke su postrojbe činile sastavni dio Hrvatskog vojnog zbora (*Kroatisches Armeecorps*) koji je u početku predvodio zapovijedajući general Karlovačkog generalata podmaršal de Vins, a od proljeća iste godine general konjice knez Liechtenstein. Zadatak Hrvatskog zbora bio je zauzeti bosanske pogranične utvrde smještene uz rijeku Unu, a potom zajedno sa Slavonskim zborom nastaviti prodor prema Albaniji.¹²²⁷

Svaka je krajiška pukovnija trebala mobilizirati po dva bojna bataljuna brojčane snage od 2.582 ljudi, a osim toga morala je uspostaviti po dvije zemaljske obrambene divizije s ukupnim brojem od 890 ljudi.¹²²⁸ Prema podacima o stanju Ličke pukovnije od 28. veljače 1788. godine uočava se da su dva njezina bojna bataljuna brojila ukupno 3.433 krajišnika, a dvije zemaljske obrambene divizije 922 krajišnika.¹²²⁹ Radilo se o znatno većem broju krajišnika koji su bili vojno angažirani nego u ranijim ratovima. Međutim, okolnosti su također bile drugačije. Rat se vodio u neposrednoj krajiškoj blizini, a u pitanju je bila obrana krajiških obitelji i domova.

Ipak, čini se da namjera habsburškog cara nije bila do najveće moguće mjere iscrpiti krajišku vojnu snagu. Bach navodi da je car isticao da se u ovom ratu treba štedjeti krv krajišnika jer se njihov gubitak ne može tako lako i brzo nadomjestiti kao gubitak vojnika linijskih pukovnija.¹²³⁰ Krajišnike je djelomično trebala poštedjeti i careva inicijativa za stjecanjem potpore muslimanskog stanovništva Bosanskog pašaluka. Naime, već par dana nakon objave rata car je uputio proglas kojim je obećao muslimanima carsku zaštitu i ravnopravnost s drugim podanicima Monarhije, a čak i financiranje muslimanskih vjerskih službenika iz državne

¹²²⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 92.

¹²²⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 92, 93, 95. Hrvatski zbor brojio je ukupno 39.000 ljudi, a od čega je bilo 28.160 krajišnika iz pukovnija Karlovačkog i Varaždinskog generalata te Banske krajine. Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. 3. (Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1875), 374-376.

¹²²⁸ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 372. Jedna zemaljska obrambena divizija sastojala se od četiri satnije, a namjena joj je bila obrana zemlje od neprijateljskih napada. Radilo se o naoružanom krajiškom stanovništvu, među kojim su također bili ratni veterani, što znači da se zapravo djelomično radilo o prilično kvalitetnim vojnicima. U slučaju ličkih obrambenih divizija krajišnici su nosili svoju kućnu uniformu crne boje, a zapovijedao im je bojnič Ivan Kovačević. Organizirana je i jedna posebna satnija koja je bila sastavljena od mladića, a dodijeljen joj je zadatak zaštite luke Karlobaga od mogućih neprijateljskih napada. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17-18; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 92-93. U vojnim listama istoga datuma kada je objavljen rat naveden je podatak prema kojem je pripadnicima zemaljskih obrambenih divizija odobreno primanje plaće. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326. Prema Bachu plaća pripadnika tih divizija iznosila je 4 forinte godišnje. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 113.

¹²²⁹ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326.

¹²³⁰ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 110.

blagajne.¹²³¹ Car je također računao na pomoć kršćanskih prebjega koji su trebali biti uvršteni u dobrovoljačke vojne zborove.¹²³² Muslimansko stanovništvo ipak nije prihvatilo poziv habsburškog cara, već se odlučno angažiralo u obrani bosanskog teritorija.

Prema austrijskom ratnom planu za prvu godinu ofenzivu je samo trebala poduzeti glavna vojska pod zapovjedništvom cara Josipa II. i Hrvatski zbor pod zapovjedništvom kneza Liechtensteina.¹²³³ Međutim, glavna austrijska vojska vrlo se brzo našla u poteškoćama. U ljeto 1788. godine Osmanlije su upale u Banat i prisilile tamošnje austrijske snage na povlačenje. Zbog prijetnje osmanskog napada s leđa glavna vojska pod Josipom II. morala je odustati od svoje prvotne namjere osvajanja Beograda.¹²³⁴ Za razliku od toga, ratne je uspjehe postizao Hrvatski zbor kojim je od ljeta zapovijedao maršal Laudon.¹²³⁵

Nakon objave rata postrojbe Ličke pukovnije prešle su na osmanski teritorij i utvrdile svoj položaj. Bojni bataljuni bili su smješteni kod Dobrosela, a zemaljske divizije kod Srba. Na tim pozicijama trebali su sprječavati moguće osmanlijske napade, a istovremeno su im ti položaji služili kao baze za izvođenje manjih napada na bosanski teritorij. Prvi okršaj odigrao se 27. veljače kada je zastavnik Krmpotić u zoru napao Osmanlije smještene kod riječice Unac i natjerao ih u bijeg.¹²³⁶ Za razliku od prethodnog protuosmanskog rata, prodor ličkih snaga bio je usmjeren prema jugu, uz bosansku granicu s mletačkom Dalmacijom. Ličko-otočki brigadir, general-bojnik Christoph Wallis, poduzeo je 21. svibnja pohod prema Livnu, pri čemu je 2. lički bataljun usmjeren prema Grahovu, kako bi pokrивao prelazak kršćanskih podanika zajedno s njihovom pokretnom imovinom s osmanskog na habsburški teritorij.¹²³⁷ Radilo se o nastavku korištenja poznate taktike još iz prethodnog stoljeća koja je za cilj imala lišiti neprijatelja ljudstva i njihove imovine, k tome i osigurati potencijalnu dodatnu vojnu snagu.¹²³⁸

¹²³¹ [Hamdija Kreševljaković; Hazim Šabanović], „Bosanski pašaluk u XVIII. stoljeću“, u: *Historija naroda Jugoslavije II.*, ur. Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 1330.

¹²³² Rothenberg, *The Military Border*, 70-71.

¹²³³ Matthew Z. Mayer, „The Price for Austria's Security: Part I. Joseph II, the Russian Alliance, and the Ottoman War, 1787-1789“, *The International History Review* 26, (2004), br. 2: 268.

¹²³⁴ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 384.

¹²³⁵ Isto, 384. Križevački i đurđevački krajišnici sudjelovali su u akcijama usmjerenim prema osvajanju utvrda Dubica i Novi, a ogulinski krajišnici su se usredotočili na osvajanje Drežnika. Detaljnije o tome vidi: Künzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke*, 42-43; Kusan, *Kratka povijest*, 52-53. Neki autori spominju i sudjelovanje ličkih krajišnika u tim vojnim poduhvatima. Tako Wrede navodi da je lički bataljun u veljači sudjelovao u zauzimanju Drežnika, a Fras tumači da je lički pukovnik Toma barun Orešković u rujnu prilikom opsade Novog spriječio dolazak neprijateljskih pomoćnih snaga iz Blagaja. Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 120; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 258.

¹²³⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 18; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 94-95.

¹²³⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 18; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 95.

¹²³⁸ Vaniček navodi da je od dijela prebjega koji su dospjeli na lički i otočki teritorij ustanovljen poseban „serežanski“ dobrovoljački zbor. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 380.

Iako su zemaljske divizije prvenstveno imale obrambenu ulogu, čini se da su i pripadnici tih postrojbi aktivno sudjelovali u napadima na bosanski teritorij. Tako već početkom ožujka jedan odred zemaljske divizije prodire do Bobarovca gdje utvrđuje svoje pozicije. Dana 21. kolovoza bojnik Kovačević je odredom od 300 pripadnika zemaljske obrane i 300 serežana opustošio vojni kompleks Odžak Filipović kod Glamoča, a potom se s bogatim ratnim plijenom, koji je uključivao konje i stoku, vratio u Srb. Zastavnik Emanuel Budisavljević je 30. rujna s 50 serežana također stekao bogati ratni plijen prilikom napada na Petrovac. Nedugo zatim po nalogu bojnika Kovačevića s 200 serežana poduzeo je pohod na Glamoč, prilikom čega je prisvojio 24 konja i 200 grla rogate stoke te spalio selo Kolopić.¹²³⁹ Kao što se može uočiti u ovoj prvoj ratnoj godini pojedini lički časnici poduzimali su pljačkaške pohode koji su za cilj imali oslabiti neprijateljske pozicije i olakšati kasnije osvajanje bosanskog teritorija. U tim su pohodima sudjelovali i mnogobrojni krajišnici, naročito oni koji nisu bili u sastavu bojnih bataljuna, što pokazuje da je rat još uvijek bio prilika za stjecanje materijalnog bogatstva čime bi se olakšala egzistencija krajiškog stanovništva.

Ove godine pripadnici Ličke pukovnije sudjelovali su u posebnoj misiji čiji je uspjeh trebao bitno utjecati na daljnje odvijanje ovoga rata. Naime, početkom veljače je iz Trsta zaplovio brod s ratnom opremom i žitom te postrojbom od oko 200 ličkih krajišnika i jednako toliko otočkih krajišnika. Zapovjednik te postrojbe bio je lički satnik Josip Vukasović koji je odabran za vođu ove ekspedicije zbog iskustva koje je stekao tijekom svoga boravka u Crnoj Gori 1780. godine. Cilj ove misije bio je potaknuti crnogorsko stanovništvo na borbu protiv Osmanlija kako bi se olakšao prodor habsburških snaga prema jugu. No, poteškoće u ispunjavanju ovoga zadatka javile su se već čim su se krajiške trupe stigle na crnogorsko tlo. Vladika Petar I. Petrović Njegoš, crnogorski crkveni i državni poglavar pokazivao je nesklonost prema Vukasoviću kao habsburškom službeniku, negodovanje crnogorskog stanovništva pojačalo je i Vukasovićevo nastojanje da potakne skadarskog pašu Mahmuda da otkaže poslušnost osmanlijskom sultanu. Mahmud je naglo promijenio svoj prvotni stav i dao pogubiti habsburške predstavnike koji su stigli na pregovore.¹²⁴⁰

Vukasović, koji je i sam izbjegao pokušaj umorstva, odlučio se osvetiti skadarskom paši napadom na neke osmanlijske položaje. U tom vojnom pohodu pridružili su mu se i neki

¹²³⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 18; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 96.

¹²⁴⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 10v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 97-101. Poteškoće u ostvarivanju suradnje sa crnogorskim stanovništvom bile su vezane uz činjenicu da se Crna Gora priklanjala u pojedinim trenucima Rusiji, a u pojedinim Habsburškoj Monarhiji. Detaljnije o odnosima tih dviju sila prema Crnoj Gori u drugoj polovici XVIII. st., posebice u kontekstu planova da se potakne ustanak u toj zemlji protiv osmanske vlasti: Rothenberg, *The Military Border*, 73-76.

Crnogorci, očito privučeni mogućnošću stjecanja ratnog plijena. Vukasovićeve su snage opustošile mjesta Spuž i Žabljak te se potom, nakon vijesti o okupljanju snažne osmanske vojske u Skadru, povukle u Cetinje. Dana 20. kolovoza Vukasović je tamo primio pismo cara Josipa II. iz glavnog stožera habsburške vojske u Semlinu. Car ga je pohvalio zbog njegovih akcija koje su odvratile dio osmanskih snaga od borbi na sjeveru te mu naložio da se sa svojom postrojbom vrati na habsburški teritorij. Vukasovićeve postrojbe sljedeći su se mjesec povukle u što većoj tajnosti kako bi izbjegle moguće napade Crnogoraca koji su se željeli domoći njihove ratne blagajne i opreme, a krajem rujna stigle su u Senj.¹²⁴¹

Iako ova ekspedicija nije ostvarila prvotno zamišljene ciljeve, ona je ipak imala određeni utjecaj na ratna zbivanja u habsburšku korist, što potvrđuju i odlikovanja koja su primili krajišnici koji su sudjelovali u ovoj misiji. Tako je narednik Martin Kovačević unaprijeđen u časnički čin, naredniku Radi Kneževiću je dodijeljena nagrada od 100 dukata, a preostalim krajišnicima 1.000 dukata. Vukasović je još tijekom misije unaprijeđen u čin bojnika, a zbog svojih zasluga stekao je i Vojni red Marije Terezije. Taj ambiciozni lički časnik odmah je po povratku pristupio formiranju dobrovoljačkog zbora sastavljenog od ličkih, otočkih i drugih krajišnika, kao i crnogorskih te mletačkih vojnika, što mu je 1790. godine omogućilo stjecanje čina potpukovnika.¹²⁴²

Fras i Vaniček tumače da je car iskazao pohvalu i drugim ličkim krajišnicima koji su se istaknuli u borbama iste godine na bosanskom tlu. Tako je 23. svibnja zabilježen slučaj junačke obrane stražarnice Očigrije. Tom prilikom kaplar Marko Stošić je uz pomoć samo 30 krajišnika iz obrambene divizije i 30 serežana iz dobrovoljačkog zbora odolijevao napadima čak 700 Osmanlija sve dok mu u pomoć nije pritekao satnik Dane Orešković s jednom divizijom. U tom napadu poginuo je osmanlijski vođa Omer-aga Zambegović iz Kulen Vakufa. Kao nagradu za ovu junačko djelo Stošić i serežanski harambaša dobili su zlatnu medalju u vrijednosti od 24 dukata, preostalim krajišnicima je uručena nagradu od 50 dukata, a satnik Orešković je unaprijeđen u bojnika.¹²⁴³

Zanimljivo, Vaniček kao izvor za ove vijesti navodi Eggenbergerovo djelo. Iako se u tom djelu, kao i u djelu o povijesti Like i Krbave anonimnog autora, doista navodi ovaj događaj, nedostaje

¹²⁴¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 103-105.

¹²⁴² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 11r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 105.

¹²⁴³ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 391. Usp. Fras, *Cjelovita topografija*, 134-135.

vijest o dodjeljivanju bogatih nagrada.¹²⁴⁴ U sumnju o dodjeljivanju nagrade dovodi i činjenica da je car Josip II. tek 19. lipnja 1789. godine, gotovo na isti dan kada je 32 godine prije toga ostvarena austrijska pobjeda u bitci kod Kolína, na bojnopolju kod Petrovaradina uveo medalje za hrabrost (*Tapferkeitsmedaille*) namijenjene dočasniciima i običnim vojnicima.¹²⁴⁵ Prve sačuvane vojne liste ličkih zemaljskih obrambenih divizija potječu iz studenog 1789. godine, a u njima su uistinu navedena dvojica pripadnika kojima su dodijeljene srebrne medalje. Riječ je o ranije navedenom kaplaru Marku Stošiću i naredniku Peši Krpanu.¹²⁴⁶ U slučaju potonjega postoji mogućnost da se radilo o serežanskom harambaši kojega spominju Fras i Vaniček. Stoga, može se pretpostaviti da su im medalje bile dodijeljene tek godinu dana nakon što su se proslavili kod Očigrije. Međutim, Frasove, Eggenbergerove i Vaničekove tvrdnje o bogatim novčanim iznosima koje su krajišnici primili ipak treba prihvatiti s određenim oprezom. Naime, u vojnim popisima se uz dobitnike medalja navode i novčane nagrade koje su krajišnicima bile dodijeljene, a radilo se najčešće o dodatcima na njihovu mjesečnu plaću.¹²⁴⁷

6.4.3. Vojni pohod 1789. godine

U novoj ratnoj godini lički su krajišnici započeli s izvođenjem prepada na bosanski teritorij još za vrijeme zime. U britanskim novinama može se naći opis jednoga takvog poduhvata. Novinski članak izvještava da je jedan lički odred 23. veljače dobio zadatak izviditi prostor u blizini Kulen Vakufa. Odred nije naišao ni na kakav otpor čak ni kad se približio zidinama te osmanlijske utvrde. Tamo je zapalio jednu od kula i zarobio 21 Osmanliju koji su zatražili carsku zaštitu. Nakon njihovog povratka, prema Ostrovici je poslan je drugi lički odred koji se vratio s ratnim plijenom od nekoliko osmanlijskih konja koji su bili natovareni drvom za ogrjev.¹²⁴⁸

U bečkim novinama prenesena je još jedna vijest o pograničnom okršaju u kojem su sudjelovali lički krajišnici. Naime, početkom travnja Osmanlije su napali skupinu Morlaka koja je prešla

¹²⁴⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 10v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 18; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 95.

¹²⁴⁵ Dodjela medalja je također nositelju usađivala osjećaj časti što je trebalo djelovati motivirajuće na njegove suborce koji su ga uočavali kako nosi medalju s likom cara. Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 159-160. Usp. Basset, *For God and Kaiser*, 171.

¹²⁴⁶ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

¹²⁴⁷ Za zlatnu medalju narednik je dobivao 5 forinti, kaplar 3 forinte, desetnik 1 forintu i 30 krajcara, a za srebrnu medalju dodjeljivalo se 2 forinte naredniku, 1 forinta i 30 krajcara kaplaru i 45 krajcara desetniku. Buczynski, „Obveze i povlastice krajiških časnika“, 77.

¹²⁴⁸ *Saunders's News-Letter* (Dublin), on-line izdanje, 2. 4. 1789., 1, pristup ostvaren 19. 1. 2017., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

na lički teritorij te im otela 600 ovaca i 69 djece. Prilikom patroliranja toga područja poginuo je zastavnik Budisavljević, koji se već godinu dana ranije istaknuo u pljačkaškim pohodima na bosanski teritorij, a njegova glava odnesena je kao ratni trofej vakufskom begu Ismailu Kalinoviću. Budisavljevićev otac, umirovljeni natporučnik, zajedno je sa svojim preostalim sinovima, koji su bili časnici u Ličkoj pukovnici, okupio dobrovoljački odred kako bi izvršio kazneni pohod. Taj je odred prešao na bosanski teritorij i sukobio se s Osmanlijama, prilikom čega je poginuo i vakufski beg, a krajišnici su se u Liku vratili s bogatim ratnim plijenom u obliku rogate stoke.¹²⁴⁹

U vojnim listama među časnicima Ličke pukovnije ne spominje se niti jedan drugi Budisavljević, osim kaplара Todora koji se nalazio u kategoriji prekobrojnih. Međutim, u vojnim listama zemaljskih obrambenih divizija spominju se natporučnik Marko i potporučnik Filip Budisavljević. Može se pretpostaviti da je Marko bio otac, a Filip i Todor sinovi. Osim toga, u listama je navedeno da je zastavnik Budisavljević uistinu poginuo kod Ostrovice, ali kao datum naveden je 24. veljače.¹²⁵⁰ Stoga, dva ranije navedena opisa upada ličkih krajišnika na bosanski teritorij zapravo su jedan te isti događaj koji se zbio kod Ostrovice.

Dolaskom proljeća ratna se sreća promijenila na štetu krajišnika. Osmanlije dobivaju pojačanja te u proljeće kreću u protunapad na pozicije koje su krajišnici u prethodnoj godini zauzeli. U svibnju se okupila značajna osmanlijska sila od 6.000 vojnika na rijeci Uni, a 21. svibnja, nakon što je mjesto Unac stavila pod plamen, ta se vojska zaputila prema Bobarovcu. Taj su položaj branile dvije ličke zemaljske obrambene divizije, a u pomoć im je stigao potpukovnik Kovačević s 240 ličkih krajišnika, a sljedećeg dana i satnici Anton Siegenfeld te Marko Tomljenović. Osmanlije su 22. svibnja poduzeli bijesan napad na ovaj utvrđeni položaj, što je rezultiralo velikim ljudskim gubitcima. Prema Eggenbergeru na osmanlijskoj strani bilo je oko 600 mrtvih i 150 ranjenih. Lički krajišnici su također pretrpjeli značajne gubitke: 203 poginula, 22 ranjena i 97 zarobljenih, među kojima i potpukovnik Kovačević.¹²⁵¹

Uspoređujući podatke sačuvane u vojnim popisima za Ličku pukovnicu u tome mjesecu, može se uočiti da je tijekom bitke kod Bobarovca poginulo 85 krajišnika, 38 ih je bilo zarobljeno i 81 je nestao. Krajišnici koji su kategorizirani kao nestali dijelom su završili u zarobljeništvu, a

¹²⁴⁹ *Wiener Zeitung* (Beč), on-line izdanje, 9. 5. 1789., 2. pristup ostvaren 5. 3. 2019. <http://anno.onb.ac.at>. Tu vijest prenosi i Vaniček, uz neke manje izmjene činjenica. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 434.

¹²⁵⁰ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

¹²⁵¹ Među poginulima bio je i satnik Tomljenović, ratni veteran od 77 godina koji je sudjelovao u borbama protiv Osmanlija još davne 1737. godine. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 19. Prema anonimnom autoru djela o povijesti Like i Krbave u ovom je sukobu pored satnika Tomljenovića poginulo još tri časnika, jedan dočasnik te preko 160 vojnika, a preko 120 njih palo je u osmanlijsko zarobljeništvu. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 11r.

dijelom su se našli među poginulima. Tablice koje prikazuju stanje ličkih zemaljskih obrambenih divizija nisu sačuvane za ovaj mjesec, tako da nije poznato koliki su bili njihovi gubitci. U tablici Ličke pukovnije, doduše, navedeno je da je potpukovnik Kovačević tada zapovijedao zemaljskim divizijama, ali u tom i sljedećem mjesecu nije navedeno da je pao u zarobljeništvo. Jednako tako Marko Tomljenović se ne spominje među ličkim satnicima, ali može se pretpostaviti da se radilo o umirovljenom satniku koji je u ovom poduhvatu sudjelovao kao zapovjednik zemaljske divizije. Najveće žrtve snosili su krajišnici iz Satnije Siegenfeld, među kojima je bilo 32 poginulih, 37 zarobljenih i 80 nestalih. Po 25 poginulih zabilježeno je u Satniji Drugoga bojnika i Satniji Staniceo. Među zarobljenima bili su satnik Siegenfeld i natporučnik Jakob Filipović, a među poginulim časnicima zastavnik Carl barun Seckendorf iz Satnije Staniceo, potporučnik Jakob Butorac iz Satnije Ilija Knežević i potporučnik Ludwig Weiler iz Satnije Siegenfeld.¹²⁵²

Iako su ličke vojne snage uspjele obraniti ovu poziciju, zbog nadmoćnijih neprijateljskih snaga, odlučile su se pod okriljem noći povući prema zapadu. Osmanlije su nastavile svoj munjeviti prodor. Već 23. svibnja podrli su do sela Srb, prilikom čega su obližnja mjesta opljačkali i popalili. Sljedećeg dana osmanlijska vojska se utaborila blizu Dobrosela, a 26. svibnja stiglo im je pojačanje od 2.000 ljudi iz Kulen Vakufa. No, ličkom pukovniku Michaelu Fröhlichu koji je s ličkim bataljunom branio Dobroselo 27. svibnja je stiglo u pomoć 2.000 otočkih krajišnika pod vodstvom pukovnika Kulneka. Toga dana Osmanlije su podijelile snage na tri dijela i započele napad na krajiške pozicije. Radilo se o još jednoj uspješnoj obrani krajišnika koja je bila popraćena velikim ljudskim gubitcima. Osmanlijska strana je pretrpjela gubitke od oko 500 poginulih i 200 ranjenih. Među ličkim krajišnicima poginulo je ukupno 91 vojnik i četiri časnika, među kojima i satnik Filip Knežević. Satnici Bogović i Pavao Orešković te 28 vojnika bilo je ranjeno, a 22 ih palo u zarobljeništvo.¹²⁵³

Zbog velikih gubitaka, kao i činjenice da je maršal Laudon s preostalim snagama Hrvatskog zbora napredovao prema Izačiću, osmanlijske snage odlučile su se 28. svibnja povući. Nedugo zatim Laudon je preuzeo zapovjedništvo nad glavnom austrijskom vojskom koja je svoju pažnju usmjerila na opsadu Beograda. Umjesto njega zapovjedništvo nad Hrvatskom vojskom povjereno je podmaršalu Wallisu koji je dobio zadatak štititi kordon od neprijateljskih

¹²⁵² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

¹²⁵³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 108. Kod otočkih krajišnika poginulo je 45 vojnika i jedan časnik, 23 je bilo ranjeno, a jedan časnik i 32 vojnika palo je u zarobljeništvo. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 19. U vojnom popisu Ličke pukovnije navedeno je 67 poginulih, pri čemu ih je čak 48 bilo iz Satnije Filip Knežević, među njima i sam satnik Knežević, zatim natporučnik Carl Burckel i potporučnik Ernest Hois. Osim toga zabilježeno je 6 zarobljenih i 8 nestalih. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

napada.¹²⁵⁴ Tijekom jeseni Osmanlije su okupile brojne vojne snage, između ostalog i albanske trupe koje je doveo skadarski paša, s kojima su poduzeli napade na teritorij Otočke pukovnije. Tijekom listopada i studenog borbe su se vodile oko utvrđenih mjesta Željava i Priboj, a otočkim krajišnicima u pomoć su priskočili i neki lički odredi, među kojima je bio i satnik Bogović, koji je bio ranjen tijekom obrane Dobrosela u svibnju. Krajišnici su uspjeli obraniti svoje pozicije, a Osmanlije su se povukle na bosanski teritorij.¹²⁵⁵

Kao što navedeni primjeri svjedoče, ovu su ratnu godinu za ličke krajišnike obilježili znatni ljudski gubitci, što nije bilo karakteristično za prethodne ratove. Objašnjenje se može pronaći u činjenici da su se prijašnji ratovi vodili na udaljenim bojištima gdje su krajišnici zbog svoje jedinstvene ratne taktike bili u prednosti, dok su na domaćem bojištu bili suočeni s neprijateljem koji se koristio sličnim stilom ratovanja, a raspolagao je brojnijim snagama.

Krajišnici nisu trpili gubitke samo za vrijeme izravnih borbi, već i tijekom zimskih mjeseci dok su obje strane mirovale. Anonimni autor djela o povijesti Like i Krbave navodi da je tijekom siječnja, veljače i ožujka 1789. godine zabilježena visoka smrtnost u Udbini gdje je bio glavni stožer postrojbi Ličke pukovnije, kako među pripadnicima ličkih bataljuna, tako i među samim stanovništvom.¹²⁵⁶ Nesumnjivo, radilo se o lošim uvjetima u smislu nedostatka potrebne opskrbe za velike količine krajišnika koncentrirane na jednom području.

Logistika je, kao i svakom drugom ratu ovoga stoljeća, igrala presudnu ulogu. Upravo su krajiške i druge habsburške vojne vlasti vodile posebnu brigu o opskrbi vojnika. Knez Liechtenstein je izdao 5. svibnja 1788. godine odredbu prema kojoj je trgovcima s hrvatskih prostora bio dopušten prelazak na osmanlijski teritorij, ali samo pod uvjetom da svoje proizvode prodaju isključivo habsburškoj vojsci.¹²⁵⁷ Krajem lipnja iste godine podmaršal de Vins je zapovijedio kordonskim stražama da zbog nadolazeće žetve otpuste kućama što veći broj ljudi. S obzirom na to da je ta žetva podbacila, zapovjedništvo u Karlovcu je u kolovozu izdalo naredbu kantonskim zapovjedništvima da od krajišnika otkupe sve raspoložive žitarice koje bi se potom mogle raspodijeliti najsiromašnijim krajišnicima. Car Josip II. je 1789. godine

¹²⁵⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 108. Za pojačavanje krajnjeg desnog krila kordonske linije angažiran je dobrovoljački zbor potpukovnika Vukasovića koji je bio sastavljen od 170 konjanika i 750 pješaka. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 19-20. Moguće se radilo samo o dijelu Vukasovićeve zbornice jer Vaniček navodi da se njegov zbor sastojao od ukupno 2.329 pješaka raspoređenih u dva bataljuna, kao i 446 husara. Detaljnije o sastavu Vukasovićeve zbornice vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 430-431.

¹²⁵⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 20; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 109-111. Usp. Holjevac, Ogulinska pukovnja, 124-125. Bogovićeve požrtvornost se isplatila jer je u studenom unaprijeđen u čin bojnika i premješten u Otočku pukovniju. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 11v.

¹²⁵⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, 11r.

¹²⁵⁷ Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 96.

podijelio 25 dukata Ličkoj i 25 dukata Otočkoj pukovniji koji su trebali biti podijeljeni ljudstvu koje je 1788. godine nabavljalo sijeno iz osmanlijskih krajeva.¹²⁵⁸ Od posebne važnosti u strateškom smislu bili su i pljačkaški pohodi koje su poduzimali krajišnici, između ostalog i lički, kako bi se domogli stoke na bosanskom području.¹²⁵⁹ Uspjeh u takvim poduhvatima ne samo da je pridonosio uzdržavanju krajiških i drugih austrijskih trupa na broju, već je istovremeno slabio i protivničku stranu.

6.4.4. Vojni pohod 1790. godine

Sačuvana ratna izvješća otkrivaju da je na početku 1790. godine ukupan broj habsburških vojnih snaga iznosio 194.289 pješaka i 39.705 konjanika. U sklopu pješaka spominje se čak 69.561 krajišnik, od čega ih je 52.541 bio u sastavu bojnih bataljuna, a 17.020 u sastavu zemaljskih obrambenih divizija. Iz 11 pukovnja Hrvatsko-slavonske vojne krajine za bojištu se našlo ukupno 41.919 krajišnika. Iz Ličke pukovnije za borbu je bilo spremno 4.377 krajišnika koji su bili raspoređeni u dva bojna bataljuna i dvije zemaljsko obrambene divizije.¹²⁶⁰

U ovoj ratnoj godini većina austrijskih snaga bila je usredotočena na obranu od neprijateljskih napada s raznih strana. Varaždinski i dio slavonskih krajišnika nalazio se tada u Češkoj i Moravskoj, gdje se očekivao pruski napad.¹²⁶¹ Hrvatskom zboru kojim je zapovijedao general topništva de Vins također je bilo naloženo da ne poduzima nikakve ofenzivne akcije, iako se u Karlovcu okupljala jedna manja skupina opsadnih topova.¹²⁶² Raspored de Vinsovih snaga od 1. svibnja 1790. godine otkriva da je ratni plan bio usmjeren prema koncentraciji trupa na području Slunjske pukovnije. Ogulinsko-slunjski brigadir Peharnik, nekadašnji pukovnik Ličke pukovnije,¹²⁶³ sa svojim je postrojbama bio smješten kod Rakovice i Slunja, a kao pojačanje su

¹²⁵⁸ Isto, 114.

¹²⁵⁹ Iako je pljačka prije svega trebala osigurati materijalnu dobit pojedincima, najčešće predvodnicima vojnog pohoda, vojne su vlasti odrebama osigurale da ratni plijen, točnije stoka, bude predan vojsci koja je također morala osigurati sredstva za uzdržavanje vojnika. Tako je u pohodu na Pilipović Odžak prisvojena gomila stoke od koje su dio časnici koji su predvodili napad namjeravali zadržati za sebe. Međutim, podmaršal de Vins je odredbom od 22. rujna 1788. godine zapovijedio da stoka prisvojena na takav način mora biti vraćena vojsci jer časnici po pitanju časti ne smiju imati udjela u podjeli plijena. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 112.

¹²⁶⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 874, 1790, I, 1.

¹²⁶¹ U siječnju te godine pruski kralj Friedrich Wilhelm II. (1786.-1797.) sklopio je savez sa sultanom Selimom III. (1789.-1807.). Zbog nove ratne opasnosti na sjevernim granicama Monarhije smješteno je 190.000 austrijskih vojnika kojima je zapovijedao maršal Laudon, ali samo do ljeta 1790. godine kada ga je dočekala smrt. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 391.

¹²⁶² AT-OeStA/HHStA-KA, kut. 383, 1790, fol. 184, 186, 189-191.

¹²⁶³ Peharnik je u prosincu 1783. godine postao pukovnik Ličke pukovnije, a navodi se i u tituli baruna, što je bila nagrada za vojni angažman u Ratu za bavorsko nasljeđe. Tri godine poslije toga Peharnik je premješten u Ogulinsku pukovniju, gdje će potom biti unaprijeđen u čin general-bojnika i funkciju ogulinsko-slunjskog brigadira. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 9v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 17; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 91; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326.

mu upućene dvije otočke divizije. Postrojbe ličke brigade, odnosno dva bojna bataljuna, imale su zadatak služiti kao potpora otočkom pukovniku Weilleru.¹²⁶⁴ Prema takvom rasporedu snaga bilo je za očekivati da ličko područje neće biti izloženo napadima Osmanlija.

Međutim, to nije spriječilo ličke krajišnike da u proljeće poduzmu napade na osmanlijski teritorij. Tako se satnik Heusner sa 150 serežana uputio na Bjelajsko polje, a natporučnik Filipović je s 200 krajišnika iz 2. ličkog bataljuna bio zadužen pokrivati njihovo povlačenje. Heusner je 31. svibnja s ručnim granatama zapalio selo Bjelaj i preoteo 540 grla stoke. Tijekom povratka izgubio je život kada su ga napale osmanlijske snage, a Filipović je pritekao u pomoć i omogućio preostalim serežanima da se povuku na habsburški teritorij.¹²⁶⁵ Na još jedan pljačkaški pohod prema selima Bobarovac i Petrovac uputio se 13. srpnja satnik Orešković s dvije ličke satnije.¹²⁶⁶

Lički krajišnici u ovom ratu nisu sudjelovali samo u okršajima na ličko-bosanskom području, već su nekima od njih povjereni i neki drugi vojni zadatci u sklopu drugih postrojbi. Iz vojne liste Ličke pukovnije za mjesec kolovoz 1790. godine može se uočiti da se 184 vojnih djelatnika nalazilo izvan područja Ličke pukovnije. Od toga broja 99 ih se nalazilo u sklopu topničke pričuve pri glavnoj austrijskoj vojsci koja se nalazila na češkom teritoriju, a 76 u sklopu topničke pričuve u sklopu Hrvatskog zbora.¹²⁶⁷ Kao članovi topničke pričuve krajišnicima su bili povjereni razni poslovi vezani uz prijevoz i graditeljstvo. Takav je bio slučaj s ličkim satnikom Staniceom koji je u sklopu Hrvatskog zbora sudjelovao u opsadi Cetingrada koja se odvijala tijekom lipnja i srpnja 1790. godine.¹²⁶⁸ Izvještaj datiran 21. lipnja u Miljevcu otkriva da mu je bio povjeren zadatak proširivanja ceste koja je vodila do Jusuf-aginog brda¹²⁶⁹, gdje su trebale biti smještene austrijske trupe.¹²⁷⁰ U dnevniku inženjerskih djelatnika može se uočiti da je u srpnju Staniceo bio angažiran i u radovima iskopavanja kanala pomoću kojih bi se urušile zidine utvrde.¹²⁷¹ Za provođenje i nadgledanje tih napornih radova Staniceo je stekao pohvale uz napomenu da će zasigurno u bliskoj budućnosti biti unaprijeđen u čin bojnika pri graditeljskom odjelu.¹²⁷²

¹²⁶⁴ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 877, 1790, XIII, 3.

¹²⁶⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, 12r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 20-21; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 113.

¹²⁶⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 469.

¹²⁶⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5493.

¹²⁶⁸ Detaljnije o opsadi i zauzimanju Cetingrada vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 3, 467-469.

¹²⁶⁹ Vjerojatno se radi o današnjem Begovom brdu nedaleko Cetingrada.

¹²⁷⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 877, 1790, VI, ad3b.

¹²⁷¹ Isto, 1790, XIII, 9, str. 30.

¹²⁷² Isto, kut. 877, 1790, XIII, 9, str. 39.

Za još neke aktivnosti koje se nisu odnosile na borbene radnje lički su krajišnici također stekli pohvale od austrijskih zapovjednika. Još u ožujku 1790. godine iz Beča je upućeno pismo zapovjednicima vojnih kontingenata u kojem se isticala važnost vođenja bolje brige o prijevoznim kolima i konjima.¹²⁷³ Podmaršal Gyulay u tome je smislu istaknuo nebrigu i lijenost slugu kojima je taj zadatak bio povjeren pokazivale sluge kojima je povjeren taj zadatak. Kao uzoran primjer odnosa prema zapregi naveo je upravo krajišnike u sklopu Hrvatskog zbora, a među njima je naveo i Ličane.¹²⁷⁴

Krajem lipnja 1790. godine održavala se konferencija u šleskom Reichenbachu na kojoj se, uz posredovanje pomorskih sila Velike Britanije i Ujedinjenih Pokrajina, trebao razriješiti habsburško-pruski spor. Dana 27. srpnja iste godine postignut je sporazum prema kojemu je Habsburška Monarhija bila prisiljena sklopiti mir s Osmanskim Carstvom na principu *status quo ante bellum*, uz mogućnost nekih manjih graničnih izmjena, a zauzvrat je mogla računati na pomoć europskih sila u gušenju ustanka koji je izbio u Austrijskoj Nizozemskoj. Nedugo zatim proglašeno je primirje između habsburške i osmanske strane koje je potrajalo sve do potpisivanja mirovnog sporazuma u Svištovu 4. kolovoza 1791. godine.¹²⁷⁵

Tijekom jeseni 1790. godine ličke zemaljske obrambene divizije su raspuštene, a pripadnicima jednog bataljuna je dodijeljeno dopuštenje da se vrate kućama,¹²⁷⁶ kako bi se smanjio teret uzdržavanja vojnika. To potvrđuju i podatci u vojnim listama. Naime, krajem listopada ukupan broj vojnog osoblja u dva lička bataljuna iznosio je 3.408, a od toga broja 1.490 ih je bilo na dopustu.¹²⁷⁷ Taj podatak rasvjetljava činjenicu o presudnoj važnosti logistike u ratovima, naročito onima koji su postavili zahtjev za većim brojem ljudstva angažiranog u vojnoj službi. Čak i Eggenberger ističe ulogu ličkih krajišnika u izvođenju prepada na osmanski teritorij tijekom kojih se preotimala stoka što je s jedne strane nanosilo štetu neprijateljskoj strani, a s druge omogućavalo krajiškoj strani da osigura potrebnu opskrbu.¹²⁷⁸

¹²⁷³ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 874, 1790, III, 22.

¹²⁷⁴ Isto, kut. 874, 1790, III, ad22.

¹²⁷⁵ Usp. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 393; Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 2, 7.

¹²⁷⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, 12r; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. 21; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 113-114.

¹²⁷⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5493.

¹²⁷⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 114. Još i na početku rata pojedinim je krajišnicima omogućeno da na određeno vrijeme budu otpušteni kućama kako bi se mogli posvetiti obradi zemlje. Takvo je odobrenje izdao sam car, a objavio ga je general-bojnik Wallis u *Mazinu* 17. ožujka 1788. godine. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 96.

6.4.5. Karakteristike vezane uz krajišnike

Zbog povećanog broja vojnika koji su sudjelovali u ovome protuosmanskome ratu veći je pritisak bio stavljen na vojne vlasti koje se nisu samo trebale u većoj mjeri angažirati za njihovo uzdržavanje, već i za brigu o velikom broju ranjenika i bolesnika. Primjerice, između lipnja 1788. godine i svibnja 1789. godine u cijeloj je austrijskoj vojsci zabilježen broj od 172.000 bolesnih i ranjenih, od kojih je 33.000 umrlo.¹²⁷⁹ Što se samih krajišnika tiče prema Hietzingeru u ovome je ratu sudjelovalo ukupno 101.488 krajišnika, od kojih je 23.946 izgubilo život.¹²⁸⁰ U njihovom slučaju glavni uzročnici smrti bili su također vezani uz loše uvjete zbrinjavanja u vojnim bolnicama.¹²⁸¹

Detaljne podatke o stradanjima krajišnika donosi Buczynski, a oni ukazuju da je iz Karlovačkog generalata tijekom ovoga rata mobilizirano ukupno 28.616 krajišnika, a od toga broja 4.297, odnosno 15 %, ih je stradalo. Konkretno Lička pukovnija je mobilizirala 6.936 krajišnika, od kojih je stradalo 1.092 ili 15,7 %. Taj broj gubitaka nije se uvelike razlikovao u preostalim trima karlovačkim pukovnijama, ali se zato znatno razlikovao od broja stradalih u varaždinskim pukovnijama. Primjerice, Križevačka pukovnija je mobilizirala ukupno 7.699 krajišnika, od kojih je 2.306 ili 30 % stradalo.¹²⁸²

Razmatrajući uzroke stradavanja ličkih krajišnika može se uočiti da ih je najveći broj (675) umro u bolnicama od posljedica ranjavanja ili bolesti. Iako je na taj način stradalo čak 61,8 % ličkih krajišnika, u slučaju varaždinskih pukovnijskih taj je postotak bio znatno veći. Čak 95 % (2.191) križevačkih i 93,9 % (2.613) đurđevačkih krajišnika izgubilo je na taj način život. U prilog ličkim krajišnicima mogla je ići činjenica da su zbog izloženosti težim životnim uvjetima bili izdržljiviji i otporniji na bolesti. Tijekom borbi poginulo je 18,8 % (205) ličkih krajišnika, dok je ukupan broj karlovačkih krajišnika koji su pali u borbi iznosio 1.008, dok je kod varaždinskih krajišnika taj broj iznosio samo 133, a 405 kod banskih krajišnika. Lička pukovnija je prednjačila po broju dezertera nad drugim pukovnijama Karlovačkog, Varaždinskog i Banskog generalata. Čak 138 ličkih krajišnika tijekom rata je dezertiralo, dok je taj broj bio znatno manji u drugim karlovačkim pukovnijama: 15 u Otočkoj, 42 u Ogulinskoj i 39 u Slunjskoj. U varaždinskim pukovnijama zabilježena su samo 35 dezertera, a u banskim

¹²⁷⁹ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 385.

¹²⁸⁰ Hietzinger, *Statistik der Militärgränze*, sv. 2b, 330.

¹²⁸¹ Usp. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2, 278; Kolar-Dimitrijević, „Ratovi s Osmanskim Carstvom na početku i na kraju 18. stoljeća“, 236.

¹²⁸² Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 278, Tablica 23. Usp. Željko Pleskalt, „Bjelovarske pukovnije na europskim ratištima 1756.-1918. godine“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 1 (2007): 115.

61 dezertier. Tijekom rata s tri spomenuta krajiška područja nestalo je ukupno 366 krajišnika, pri čemu je broj bio prilično visok kod ličkih (71), otočkih (88), slunjskih (76) i đurđevačkih (79) krajišnika.¹²⁸³

Tablica 17. Gubitci Ličke pukovnije tijekom Austro-turskog rata (1788.-1791.)

godina	mjesec	umrli	dezertirali	zarobljeni	nestali
1788.	siječanj	5	2		
	veljača	29	7		
	ožujak	8	11		
	travanj	12			
	studen	3	5		
	prosinac	6			
1789.	siječanj	21	1		
	veljača	20	7		
	ožujak	63	8		
	travanj	108	7		
	svibanj	187	8	42	89
	lipanj	19	15		
	srpanj	10	3		
	kolovoz	6	1		
	rujan	12	5		
	listopad	20	2	1	
	studen	5	3		
	prosinac	7	1		
1790.	siječanj	3	1		
	veljača	3	1		
	ožujak	5	2		
	travanj	8	2		
	svibanj	2	1		
	lipanj	2	6		
	srpanj	1	1		
	kolovoz	3	2		
	rujan	4	12		
	listopad	8	9	3	
	studen				

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492, 5493; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326.

¹²⁸³ Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1, 278, Tablica 24.

Na temelju podataka pohranjenih u vojnim listama Ličke pukovnije može se napraviti usporedba s općim podatcima vezanim uz stradanja krajišnika u ovome ratu. Prije svega, potrebno je istaknuti da nisu sačuvane liste za sve mjesece, tako da podatci nisu potpuni. Međutim, za veći dio ratnog vremena ipak postoje informacije pomoću kojih se može oblikovati slika gubitaka ličkih krajišnika. U vojnim listama kategorija „umrlih“ podrazumijevala je ne samo krajišnike koji su umrli od smrti uzrokovane bolešću ili ranjavanjem, već i one koji su pali na bojnopolju. U mjesecu travnju 1789. godine zabilježen je broj od 108 krajišnika koji su izgubili život, a budući da taj mjesec nisu zabilježeni okršaji u kojima su sudjelovali lički krajišnici, zaključuje se da su smrti bile posljedice ranjavanja ili bolesti, što je uostalom bio i najčešći uzrok smrti među vojnicima tijekom ovoga, kao i drugih ratova XVIII. stoljeća. U prvom dijelu 1789. godine zabilježen je znatan broj oboljelih u redovima Ličke pukovnije. Tako je u uveljači u ličkim bataljunima bilo 160 ranjenih i oboljelih, u svibnju iste godine čak 193, a potom se tijekom sljedećih mjeseci broj počeo smanjivati tako da je u listopadu iznosio 79 ljudi.¹²⁸⁴ S druge strane, visoki broj „umrlih“ krajišnika u svibnju 1789. godine treba se dovesti u vezu s velikim gubitcima tijekom borbi kod Bobarovca i Dobrosela.

U pogledu dezertiranja tijekom cijeloga ratnog razdoblja nije zabilježen niti jedan slučaj masovnog dezertiranja ličkih krajišnika, već se uglavnom radilo o pojedincima ili manjim skupinama dezertera. Značajno je da su neki krajišnici dezertirali upravo onaj dan kada im je isticala opskrba novcem i kruhom. Primjerice, dvojica „fizilira“ iz Pukovnikove satnije, Jovo Maričić i Marko Obradović, dezertirali su istoga dana do kada su bili opskrbljeni novcem i kruhom, u slučaju prvoga 16. svibnja, a drugoga 29. svibnja 1789. godine. „Fizilir“ Sava Stulić dezertirao je 18. svibnja 1789. godine iz Potpukovnikove satnije, upravo na dan do kojega je bio opskrbljen hranom i novcem. Taj se isti krajišnik već 29. svibnja vratio u svoju satniju. „Fizilir“ Marko Sertić iz Satnije prvoga bojnika dezertirao je 29. travnja 1789. godine, istoga dana kada je bio unovačen, ali nije primio nikakvu opskrbu. „Fizilir“ Sava Maričić iz Pukovnikove satnije je 22. lipnja 1789. godine dezertirao, a bio je opskrbljen kruhom samo do 20. lipnja iste godine. „Fizilir“ Jovan Vučković je 1. lipnja 1789. godine napustio Potpukovnikovu satniju, dan nakon što mu je opskrba istekla.¹²⁸⁵ Dakle, u nekim slučajevima razlog dezertiranja pripisuje se nedovoljnoj opskrbljenosti krajišnika, što ih je potaknulo da napuste svoje postrojbe u potrazi za sredstvima za preživljavanje.

¹²⁸⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

¹²⁸⁵ Isto.

Još jedan aspekt ratnih uvjeta kojima su bili izloženi lički krajišnici tiče se ratnog zarobljeništva. Na broj ratnih zarobljenika i na uvjete kojima su ti vojnici bili izloženi utjecali su razni faktori, a prvenstveno su ovisili o kojim se zaraćenim stranama radilo. Općenito je prevladavalo mišljenje da je ratno zarobljeništvo bilo učestalije i bolje organizirano među zapadnjačkim vojskama, dok su tijekom sukoba između zapadnjačkih i istočnjačkih vojski, prvenstveno zbog vjerskih razlika, do izražaja rjeđe dolazili ideali milosrđa. Tu je razliku prepoznao Kroll u svojem istraživanju o životnim uvjetima saskih vojnika u XVIII. stoljeću. On je uočio jasnu razliku kod saskih vojnika koji su se našli u osmanlijskom zarobljeništvu tijekom Austro-turskog rata (1737.-1739.). Naime, saski su ratni zarobljenici, prema njegovom tumečenju, bili tretirani kao robovi, što nije bio slučaj kada su dospijevali u zarobljeništvo drugih, zapadnjačkih sila u tom stoljeću.¹²⁸⁶

Balasz Lázár je u svom radu o ratnim zarobljenicima tijekom Austro-turskog rata (1788.-1791.) zaključio da je habsburški tretman prema zarobljenicima bio izrazito human. Car Josip II. je muslimanskim vojnicima dodijeljivao status ratnih zarobljenika, pri čemu su uživali pravo posjedovanja novca i osobnih stvari, kao i pravo na jednaku opskrbu koju su primali i austrijski vojnici u vrijeme mira. Bolesnici i ranjenici bili su zbirnuti u bolnicama, a osmanlijskim časnicima se uvažavao njihov poseban položaj. Za razliku do toga, Osmanlije, pa čak i Rusi, nisu pokazivali jednako razumijevanje prema ratnim zarobljenicima. To prije svega ilustrira slučaj 822 austrijskih vojnika koji su 21. rujna 1788. godine bili zarobljeni u bitci kod Karánsebesa (Caransebeş) na području Banata. Nakon 70-dnevnog putovanja do Istanbula samo ih je 125 stiglo na odredište, dok su preostali umrli od posljedica pothranjenosti i lošeg tretmana.¹²⁸⁷

Takvu izloženost nepovoljnim uvjetima mogla se očekivati i u slučaju krajiških ratnih zarobljenika s kojima su Osmanlije vodile neprestane okršaje na granici dvaju carstava. Međutim, upravo slučaj ličkih krajišnika u tome kontekstu otkriva još jednu karakteristiku ratovanja XVIII. stoljeća. Naime, u srpnju 1789. podmaršal Wallis, zapovjednik Hrvatskog zbora, ustanovio je komisiju za razmjenu zarobljenika (*Racionirung Commission*) pod zapovjedništvom general-bojnika Peharnika. Peharnik je imao pravo procjenjivati koliko osmanlijskih vojnika se može razmijeniti za austrijske časnike ili dočasnike ili obrnuto. Za mjesto razmjene određena je Bashina Luca kod Drežnika.¹²⁸⁸

¹²⁸⁶ Kroll, *Soldaten im 18. Jahrhundert*, 451-453.

¹²⁸⁷ Balázs Lázár, „Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788–91)“. *The Hungarian Historical Review* 4 (2015), br. 2: 441-442.

¹²⁸⁸ Lázár, „Turkish Captives“, 436-437.

Iz dokumenta koje je Peharnik potpisao 16. siječnja 1790. godine u Karlovcu može se uočiti da se na popisu nalazilo 150 krajišnika, od čega je bilo čak 77 ličkih krajišnika. Većinom se radilo o običnim vojnicima, ali spominje se i natporučnik Filipović. Lički su krajišnici zajedno s drugim krajišnicima iz Karlovačkog, ali i drugih krajiških područja bili razmjenjivani za osmanlijske vojnike. Pri razmjeni uvažavao je čin pojedinih vojnika. Tako se najčešće krajiški vojnik mijenjao za osmanlijskog vojnika, ali postojali su i slučajevi kada bi osoba višeg čina bila zamijenjena za više osoba nižeg čina. Primjerice, disdar-aga Omer Kadić je zamijenjen za trojicu ličkih krajišnika, razvodnika Damjana Vujinovića te vojnike Damjana Traščela i Iliju Čukića. Natporučnik Filipović bio je zamijenjen za bega Mustafu Cerića.¹²⁸⁹

Zanimljivo je uočiti da je jednoj skupini od 30 osmanlijskih zarobljenika smještenoj u utvrdi Novi zapravo bilo dopušteno ograničeno kretanje (*auf Parolla*), odnosno privremeni povratak svojim domovima. Isto tako u dokumentu je navedeno da se ta skupina nije vratila u zarobljeništvo. Međutim, taj događaj nije izazvao krizu, već se ugovor o razmjeni zarobljenika unatoč tome poštovao te je 40 krajišnika, od toga 32 lička krajišnika, pušteno na slobodu u zamjenu za te Osmanlije.¹²⁹⁰

Uvidom u podatke sačuvane u vojnim listama može se utvrditi da je znatan dio tih ratnih zarobljenika pripadao Satnji Siegenfeld koja je pretrpjela teške gubitke u bitci kod Bobarovca u svibnju 1789. godine.¹²⁹¹ Zanimljivo, neki su od njih u svibnju navedeni u kategoriji nestalih, a ranije analiziran dokument razotkriva da su zapravo pali u zarobljeništvo. Prema Lázáru razmjena zarobljenika odvijala se od listopada 1789. do veljače 1790. godine,¹²⁹² što znači da krajišnici nisu dugo vremena proveli u zarobljeništvu. Ta okolnost može se dovesti u vezu s opterećenjem koje je njihovo uzdržavanje predstavljalo za osmanlijske vlasti. Nije poznato kakvom su tretmanu zarobljeni krajišnici bili izloženi, ali prilikom njihove razmjene donose se podatci o odjevnim predmetima njihove uniforme s kojima su se vraćali. Može se uočiti da mnogi od njih nisu posjedovali niti jedan od pet odjevnih predmeta navedenih u dokumentu, točnije kačket, kaput, haljetak, prsluk i hlače. Neki su posjedovali neke, ali nijedan krajišnik se nije vraćao u punoj uniformi. Odjeća se vjerojatno tijekom njihova zarobljavanja mogla oštetiti,

¹²⁸⁹ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 877, 1790, I, 12b, c, d. Beg Mustafa Cerić bio je brat bega Ostrožca, Mustafe Beširevića. Lázár, „Turkish Captives“, 435.

¹²⁹⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 877, 1790, I, 12b. Bach tumači da su Osmanlije često zarobljenike puštali da se vrate svojim domovima na kratko vrijeme, uz obećanje da će se ubrzo vratiti u zarobljeništvo. Nije se radilo samo o humanom ili časnom činu, već i o načinu na koji su Osmanlije dolazili do informacija o snazi austrijske vojske. Iz toga razloga general de Vins je 11. kolovoza 1789. godine zabranio takvu vrstu otpusta. Bach, *Povijest Otočke pukovnije*, 115.

¹²⁹¹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5492.

¹²⁹² Lázár, „Turkish Captives“, 427-429, 438.

no, može se pretpostaviti da su im mnoge odjevne predmete oduzeli osmanlijski vojnici koji su ih zarobili.

U slučaju da zamjena nije mogla biti ostvarena, postojali su drugi načini da se krajišnici vrate. U takvim okolnostima inicijativu je pokazao sam car koji je novčanim otkupom vratio vrijedne vojnike. Takav je bio slučaj s ličkim satnikom Siegenfeldom, zarobljenim tijekom bitke kod Bobarovca, koji je otkupljen za 100 funti zlata i 66 guldena u talirima.¹²⁹³

U svakom slučaju može se zaključiti da je između krajišnika i bosanskih podanika osmanskog sultana bio prisutan poseban odnos kada se radilo o ratnom zarobljavanju. Iako je tijekom XVIII. stoljeća vladalo gotovo neprekinuto ratno stanje, to nije značilo da dvije suprotstavljene strane nisu razvile određeni osjećaj međusobnog poštovanja koji se najbolje mogao očitovati u razmjeni zarobljenika. Uostalom i sam Lázár u svom radu navodi da općenito austrijski zarobljenici koji nisu bili zarobljeni na prostoru Bosne ili Vojne krajine najčešće nisu bili predmet pregovora u vezi razmjene zarobljenika.¹²⁹⁴

6.5. Lički krajišnici u Koalicijskim ratovima (1792.-1809.)

6.5.1. Obilježja Koalicijskih ratova

Još dok se nije u potpunosti oporavila od protuosmanskog rata Habsburška Monarhija se morala upustiti u novi rat protiv Francuza. Međutim, ovaj dugotrajni sukob bitno se razlikovao od dosadašnjih ratova XVIII. stoljeća po cijelom nizu obilježja. Doduše, Black tumači da neke promjene koje su izašle na vidjelo tijekom Koalicijskih ratova zapravo nisu bile novine, već se radilo o nastavku starijih tendencija ratovanja koje su ovoga puta došle do snažnijeg izražaja. To se prvenstveno odnosilo na veću pokretljivost vojske, zatim važnost vatrene moći kako pješništva tako i topništva te konjaničko „pometanje“ trupa u povlačenju sa svrhom konsolidacije pobjede.¹²⁹⁵

Međutim, vojske Prve Francuske Republike i potom Francuskog Carstva unijele su i neke novosti u načinu ratovanja. Vjerojatno najupečatljivije obilježje bilo je nagli porast broja vojnika u sklopu francuskoj vojnih snaga kao posljedica uvođenja opće vojne obveze i masovnog novačenja. Taj sustav omogućio je Francuzima da se 1794. godine suprotstave s oko milijun vojnika snagama Prve koalicije koja je raspolagala s oko 460.000 vojnika. U taktičkom

¹²⁹³ Lázár, „Turkish Captives“, 437.

¹²⁹⁴ *Isto*, 437.

¹²⁹⁵ Black, *European Warfare*, 172-173.

smislu prednost francuskih vojski mogao se prepoznati u pojačanom korištenju lakog pješništva koje je imalo zadatak oslabiti neprijateljske redove nakon čega bi uslijedio masovni napad preostalih trupa. Pri takvim napadima Francuzi su zauzimali formaciju kolona kako bi ostvarili proboj u bojnim redovima njihovih neprijatelja. Često su na taj način ostvarivali trijumf pri sukobima s Austrijancima koji su se oslanjali na obrambenu taktiku i „kordonski“ sustav široko raspoređenih borbenih linija.¹²⁹⁶

Drugi važan aspekt u kojem su francuske vojske bile u povoljnijem položaju nad austrijskim ticao se logistike. Naime, nakon prve faze u kojoj su Francuzi zauzimali obrambeni položaj i branili domovinu od napada stranih sila, oni prelaze u ofenzivu i prenose borbe izvan francuskog teritorija. Na taj način poštedili su svoju zemlju od ratnih razaranja, ali i od tereta opskrbljivanja francuskih vojnika jer se sve više počela primjenjivati metoda nemilosrdnog iskorištavanja neprijateljskog područja u svrhu uzdržavanja vojske.¹²⁹⁷ U habsburškom slučaju takav pristup nije bio moguć jer su se borbe vodile ili na teritoriju pod izravnom habsburškom vlašću ili na području koje je pripadalo habsburškim saveznicima.¹²⁹⁸

Motivacija je također igrala važnu ulogu u vojnim uspjesima francuskih vojnih snaga. Masovno novačenje u francuskom slučaju nije bilo uvjetovano prisilom, već osjećajem obveze da se obrani domovina, kao i tekovine Revolucije. Ideali Revolucije, narodne vojske i patriotizma djelovali su jednako kada su se francuski vojnici borili na talijanskom ili njemačkom tlu. Jednako tako Revolucija je omogućila novoj generaciji mladih, energičnih i stručnih generala da preuzmu vodstvo nad francuskim vojskama, a k tome i zbližavanje između zapovjednika i običnih vojnika, odnosno jačanje *esprit de corps*. Za razliku od toga u habsburškoj vojsci još uvijek je većim dijelom na vodećim pozicijama bila dominantna aristokracija koja je otežavala napredak u vojnoj hijerarhiji ambicioznim i obrazovanim časnicima skromnijeg podrijetla.¹²⁹⁹

Ipak, francuski vojni uspjesi su na kraju potaknuli Habsburgovce da poduzmu potrebne vojne reforme kako bi austrijsku vojsku što više prilagodili novim ratnim izazovima. Patriotizam je u austrijskom dijelu Monarhije počeo jačati 1797. godine kada su se francuske trupe počele približavati Beču.¹³⁰⁰ Daljnje korake koji su trebali promijeniti dotadašnju negativnu percepciju

¹²⁹⁶ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 177; Black, *European Warfare*, 172-173; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 440.

¹²⁹⁷ Krajišnici 3. hrvatske provizorne pukovnije koji su u sklopu Napoleonove *Grande Armée* sudjelovali u pohodu na Rusiju 1812. godine bili su zaprepašteni bezobzirnim postupanjem francuskih vojnika koji su nemilosrdno pljačkali neprijateljski teritorij. Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 2, 290-291.

¹²⁹⁸ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 177-178.

¹²⁹⁹ Isto, 180, 189-190; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 438, 440.

¹³⁰⁰ Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 441.

vojne službe poduzeo je nadvojvoda Karlo, brat cara Franje II. (I.), koji je početkom XIX. stoljeća preuzeo kontrolu nad austrijskim vojnim snagama. S ciljem jačanja osjećaja časti i patriotizma među vojnicima iz austrijskih nasljednih zemalja Karlo je odlučio izuzeti vojnike od doživotne službe i ograničiti rok njihove vojne obveze na 10 godina za pješništvo, 12 za konjanike i 14 za topnike. Osim toga, počinje se inzistirati na primjeni humanijeg tretmana prema vojnicima kako bi se uklonio osjećaj straha te ojačalo motivaciju i borbenih duh vojnika.¹³⁰¹ Međutim, glavni problem koji je onemogućavao Habsburškoj Monarhiji da se na odgovarajući način suprotstavi francuskim vojnim snagama odnosio se na nedostatak potrebnih financijskih sredstava. To se moglo uočiti na drastičnom smanjivanju vojnog budžeta, s 87.371 milijuna forinti 1801. godine na samo 34.402 milijuna 1804. godine. Zbog takvih okolnosti počinju se ukidati određene postrojbe, poput dobrovoljačkih zborova, lakih bataljuna sastavljenih od lakih pješaka, 8 konjaničkih pukovnija i pionirskih satnija.¹³⁰²

Nove ratne okolnosti u kojima se Habsburška Monarhija našla na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće postavili su veće zahtjeve za vojnim angažmanom krajišnika kako na udaljenim bojištima tako i u obrani krajiškog teritorija. Ne samo da je evolucija ratovanja nalagala da se odustane od ideje vojnog rasterećivanja krajišnika, već ih se u taktičkom smislu nastojalo ponovno preusmjeriti prema njihovom izvornom načinu ratovanja. Od razdoblja završetka Sedmogodišnjeg rata austrijsko vojno razmišljanje počelo je gledati na velike bitke kao na presudne faktore u ostvarivanju pobjede u ratovima, što je značilo da lake trupe počinju gubiti na važnosti. Iz toga razloga krajišnici su se tada počeli uvježbavati po uzoru na linijske pješake. Za razliku od toga, francuska vojska je od sredine XVIII. stoljeća počela u većim razmjerima novačiti lake trupe i razvijati njihov specifičan način borbe.¹³⁰³ Nakon gotovo pola stoljeća Francuzi su tako dočekali Austrijance usavršivši vojno umijeće pomoću kojega su im isti ti Austrijanci zadavali velike muke tijekom Rata za austrijsko nasljeđe.

6.5.2. Lički krajišnici u Prvom koalicijskom ratu (1792.-1797.)

Izbijanje novoga rata 1792. godine dogodilo se u trenutku kada se krajiško tlo i krajiški stanovnici još nisu u potpunosti oporavili od nedavnog protuosmanskog rata. Čini se da su vojne

¹³⁰¹ Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 186-187. Usp. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, 439.

¹³⁰² Allmayer-Beck, Lessing, *Das Heer unter dem Doppeladler*, 185.

¹³⁰³ Black, *European Warfare*, 175; Rothenberg, *The Military Border*, 94. Kao primjer uspješnog korištenja kombiniranih snaga topništva, lakog pješništva i navalnih kolona može poslužiti bitka kod Jemappesa u Austrijskoj Nizozemskoj u kojoj su Francuzi 6. studenog 1792. godine porazili austrijsku vojsku. Black, *European Warfare*, 171.

vlasti u tome smislu pokazivale razumijevanje prema najugroženijim krajiškim skupinama, među kojima su bili lički krajišnici, jer u prvoj ratnoj fazi cjeloviti bojni bataljuni Ličke pukovnije nisu bili upućeni na bojište. Za razliku od dosadašnje prakse u Prvom koalicijskom ratu na vojni pohod kretali su „miješani krajiški bataljuni“ (*Componirte Gränz Bataillons*), poput karlovačkog bataljuna ili karlovačko-varaždinskog bataljuna koji su bili sastavljeni od satnija iz različitih krajiških pukovnja.¹³⁰⁴ U prvoj ratnoj godini u Austrijsku Nizozemsku upućen je jedan varaždinsko-banski bataljun, sastavljen od satnija dviju varaždinskih i dviju banskih pukovnja, kao i slavonski bataljun, sastavljen od satnija triju različitih slavonskih pukovnja. Sljedeće godine spominju se također dva varaždinsko-banska i dva slavonska bataljuna.¹³⁰⁵ Tih godina krajišnici Karlovačkog generalata bili su pošteđeni obveze odlaska na vojni pohod, a kao razlog može se prihvatiti Rothenbergerova tvrdnja da su bili iscrpljeni ratovima protiv Osmanlija, a k tome njihova prisutnost je bila potrebna zbog dugotrajnog procesa uspostavljanja nove habsburško-osmanske granice koji je potrajao sve do 1795. godine.¹³⁰⁶

Međutim, manje skupine ratnika s ličkog prostora ipak su sudjelovale u ratnim događanjima na udaljenim zapadnim bojištima. Početkom 1793. godine u Austrijsku Nizozemsku upućena je jedna takva miješana postrojba u kojoj su se nalazili i lički krajišnici. Riječ je bilo o Hrvatsko-slavonskom oštrostrijelačkom zboru koji se sastojao od dva bataljuna: karlovačko-banskog i varaždinsko-slavonskog.¹³⁰⁷ U sklopu toga zbora nalazilo se oko 100 ličkih oštrostrijelaca koje su predvodili potpukovnik Jakov Filipović te satnici Siegenfeld i Lončar.¹³⁰⁸

Tijekom 1793. godine prisutnost ličkih krajišnika također je bila zabilježena u dobrovoljačkim postrojbama, poput zbora koji je osnovao general konjice Dagobert Sigmund grof Wurmser, zapovjednik austrijskih snaga smještenih uz rijeku Rajnu. Wurmserov zbor sastojao se od dva pješačka bataljuna i četiri husarska eskadrona.¹³⁰⁹ Eggenberger navodi da su Ličani koji su se pridružili tom zboru najvećim dijelom bili stanovnici koji su potjecali iz krajeva koji su nakon

¹³⁰⁴ Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, sv. 5, 232.

¹³⁰⁵ Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originallquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. 4. (Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1875), 4-5. Usp. Künzl, *Povijest Križevačke i Durđevačke*, 48.

¹³⁰⁶ Rothenberg, *The Military Border*, 84.

¹³⁰⁷ Karlovačko-banskim bataljunom, a ujedno i cijelim zborom, zapovijedao je tadašnji slunjski potpukovnik Franjo Jelačić Bužimski, otac znamenitog Josipa Jelačića Bužimskog (1801.-1859.). Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 332.

¹³⁰⁸ Eggenberger tvrdi da se taj odred uputio prema Austrijskoj Nizozemskoj već u prosincu 1792. godine, dok anonimni autor djela o povijesti Like i Krbave tvrdi da su krenuli na pohod 7. siječnja 1793. godine. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 12v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 117.

¹³⁰⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 4.

nedavnog protuosmanskog rata bili priključeni Ličkoj pukovnici. Zbog svojih prepoznatljivih odjevnih predmeta ti su krajišnici stekli naziv „crvenokaputaši“ (*Rothmäntler*), što znači da se zapravo radilo o serežanima. Osim njih, postrojbi su se pridružili i prekobrojni lički časnici.¹³¹⁰ U vojnom popisu Ličke pukovnije iz srpnja 1793. godine samo se trojica krajišnika spominju u sastavu Wurmserovog zbora. Riječ je o 18-godišnjacima frulašu Filipu Laverniću te bubnjarima Petru Romčeviću i Martinu Šeriću koji se u sastavu spomenute dobrovoljačke postrojbe nalaze od svibnja iste godine.¹³¹¹ Stoga, doista se može prihvatiti Eggenbergerova tvrdnja da su Wurmserovom zboru većinom pristupali krajišnici koji nisu bili već unovačeni.

Na Rajnu je u kolovozu 1793. godine stigao i eskadron ličkih husara koje su predvodili Pavao Orešković kao prvi konjanički satnik i Ivan Krmpotić kao drugi.¹³¹² S obzirom na to da su nakon raspuštanja husarskog eskadrona 1786. godine krajišnici koji su do tada služili kao husari zadržali konje, čini se da su u ovakvim prilikama dobili mogućnost da ih ponovno stave u vojnu upotrebu. Osim toga, pridruživanje husarskom eskadronu omogućilo je ličkim časnicima da ostvare napredovanje u vojnoj hijerarhiji. Orešković je do tada bio satnik, a Krmpotić natporučnik. Husarskom eskadronu pridružili su se i potporučnici Karlo Mudrovčić te Ivan Krpan koji su uzdignuti u natporučnike, kao i zastavnik Štimac koji je postao potporučnik.¹³¹³

Ovaj primjer pokazuje da su nova ratna događanja za neke skupine ličkih krajišnika otvorila mogućnost ponovnog posvećivanja vojnoj profesiji koja je za njih predstavljala glavno sredstvo za osiguravanje životne egzistencije. Raspuštanjem obrambenih divizija i dobrovoljačkih postrojbi stvorio se višak stanovništva koji se našao u nepovoljnom položaju na osiromašenom ličkom tlu. Novi ratni sukob pružio je takvim ljudima priliku za stjecanje prihoda putem vojnog angažmana, a nekima k tome i mogućnost da ostvare uspon u vojnoj hijerarhiji te istaknutu karijeru u vojsci.¹³¹⁴

Na udaljenim bojištima krajišnicima su ponovno povjereni vojni zadatci poput izvođenja iznenadnih napada na neprijateljske pozicije i zaštite glavnih austrijskih snaga prilikom

¹³¹⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 115-116, 118. Eggenberger spominje satnika Collina i poručnika Magdića u sastavu „crvenokaputaša“. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 120. Anonimni autor djela o povijesti Like i Krbave spominje još te godine zastavnika Luku Rukavinu, natporučnika Matičića, satnika Hordinskog, natporučnike Majdića i Fustinionija, potporučnike Antu Sekulića, grofa Markovića i Rubčića te zastavnika Pešu Krpana. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 12v.

¹³¹¹ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. 54/112, br. svitka 1329.

¹³¹² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 118.

¹³¹³ Isto, inv. br. 76, fol. 12v.

¹³¹⁴ Iako je u načelu pristupanje zborovima bilo dobrovoljno, habsburške su vojne vlasti na određen način vršile pritisak kako bi se krajišnici pridružili. To je bilo naročito izraženo u slučaju krajišnika koji su se naselili na prostore stečene u zadnjem protuosmanskom ratu i dobili privilegiju od petogodišnjeg izuzeća od zemljišnog poreza i rabote. Damir Stanić navodi da su im vojne vlasti prijetile ukinuti tu privilegiju u slučaju da se ne pridruže dobrovoljačkim zborovima. Stanić, „Prilog poznavanju kolonizacije“, 101.

povlačenja, odnosno uloge u kojima su se već nebrojeno puta iskazali u dosadašnjim ratovima. Prilikom austrijskog napada na Valenciennes u sjevernoj Francuskoj koji je izveden po noći 25. na 26. srpnja 1793. godine, lički potpukovnik Filipović s ličkom oštrostrijelačkom satnijom sudjelovao je u izvođenju diverzantskog napada na redutu St. Roche. Drugi krajiški oštrostrijelci su za to vrijeme poduzimali napade na druge francuske položaje u okolici, kao i na sam grad. Zbog iskazane hrabrosti u ovom poduhvatu oštrostrijelci su stekli pohvale austrijskih zapovjednika.¹³¹⁵ Iste godine lički su se oštrostrijelci ponovno istaknuli 30. listopada prilikom austrijskog napada na Marchienne¹³¹⁶, prilikom čega su Francuzi pretrpjeli velike gubitke, a Austrijancima je omogućen prodor u Flandriju. Lički narednik Dujo Rukavina za sudjelovanje u ovom poduhvatu primio je srebrnu medalju za hrabrost, a unaprijeđen je i u čin zastavnika.¹³¹⁷

Francuski general Jean-Baptiste Jourdan je krajem lipnja 1794. godine porazio zapovjednika austrijske vojske maršala Franza Josiasa princa Sachsen-Coburg-Saalfelda i prisilio ga na uzmak. Prilikom povlačenja austrijskih trupa iz Austrijske Nizozemske posebnu važnost imale su lake postrojbe, odnosno krajišnici. Upravo se u tome zadatku istaknula satnija ličkih oštrostrijelaca kada je pod vodstvom potpukovnika Filipovića 9. listopada 1794. godine štitila prelazak austrijske vojske preko Rajne kod njemačkog grada Wesela.¹³¹⁸

Iz Eggenbergerovog djela saznajemo da su krajišnici u toj ranoj ratnoj fazi bili izloženi čestim gubitcima, naročito u časničkim redovima. U jesen 1793. godine odvijale su se krvave borbe na Rajni kod reduta u sklopu „Weissenberške linije“ koja se protezala od Wissembourga do 19 km udaljenog Lauterbourga. U tim sukobima poginuli su lički krajišnici iz Wurmserovog zbora: bojnik Bogović i poručnik Locker kod husara te satnik Collin te poručnik Magdić kod „crvenokaputaša“.¹³¹⁹ Više ličkih oštrostrijelaca zajedno sa satnikom Lončarom poginulo je 22. travnja 1794. godine kod Tournaija.¹³²⁰

Tek 1794. godine bataljuni Karlovačkog generalata kreću na vojni pohod. Odredište im je bio Apeninski poluotok gdje su ujedinjenene austro-pijemontske snage pod zapovjedništvom generala topništva de Vinsa nastojale zaustaviti napredovanje Francuza koji su u travnju prešli

¹³¹⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 119.

¹³¹⁶ Vjerojatno se radi o Marchienne-au-Pont, današnjem dijelu belgijskog grada Charleroi.

¹³¹⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 120. Usp. Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4, 14. U vojnim listama spominje se da je Rukavini srebrna medalja za hrabrost uručena tek 15. ožujka 1794. godine. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

¹³¹⁸ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 332.

¹³¹⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 120.

¹³²⁰ Isto, str. 123.

Alpe i započeli osvajati teritorij Kraljevine Pijemont.¹³²¹ Prema Wredeu te su godine na bojište upućena tri karlovačka bataljuna, od kojih su prva dva bila miješana, odnosno svaki se sastojao od po dvije satnije iz Ličke, Otočke i Ogulinske pukovnije, dok je treći bio sastavljen isključivo od satnija Slunjske pukovnije.¹³²² Eggenberger i anonimni autor navode da su u siječnju ove godine na bojište upućene tri ličke satnije koje je predvodio bojnici Lezzeni i koje su se priključile 2. miješanom karlovačkom bataljunu.¹³²³

Vojne liste 2. miješanog karlovačkog bataljuna otkrivaju da je krajem ožujka u toj postrojbi bilo ukupno 2.254 krajišnika. Od svih 12 zapovjednika satnija samo su dva bila lička, 2. bojnici Lezzeni i satnik Holjevac.¹³²⁴ Stoga, može se zaključiti da su lički krajišnici, kojih je prema revizijskim listama Ličke bilo ukupno 455,¹³²⁵ bili raspodijeljeni po satnijama ovoga karlovačkog bataljuna. To upućuje na zaključak da su vojne vlasti nastojale u što većoj mjeri izmiješati sastav krajiških postrojbi, vjerojatno s ciljem da kod krajišnika potiču stvaranje kolektivnog krajiškog osjećaja.

S druge strane, na primjeru ličkih krajišnika može se uočiti da su se vlasti trudile da ih što više poštede ratnih napora. Uvidom u stanje u Ličkoj pukovnji krajem lipnja 1793. godine može se uočiti da je od ukupno 2.762 krajišnika njih 711 bilo u službi, od čega 581 u Krajini, a samo 130 ih se nalazilo u inozemstvu, najvećim dijelom u miješanom oštrostrijelачkom zboru.¹³²⁶ Krajem srpnja 1794. godine čitava Lička pukovnija brojila je ukupno 2.772 vojnih djelatnika, od čega ih se 1.242 nalazilo u službi. Na krajiškom području angažirano je 628, a u inozemstvu, odnosno na bojištima 560 krajišnika.¹³²⁷ Izuzevši ranije navedenih 455 krajišnika koji su ratovali na Apeninskom poluotoku, preostali broj se najvećim dijelom odnosio na oštrostrijelce koji su se nalazili na njemačkom tlu. U svakom slučaju može se uočiti da ih je u usporedbi s prijašnjim ratovima znatno manji broj sudjelovao u vojnim pohodima.

Broj ličkih krajišnika koji se 1795. godine nalazio na bojištu nije se znatno povećao. Krajem listopada te godine brojno stanje pukovnije iznosilo je 2.771 osoba, od koje je 637 bilo na bojištu, a 1.378 je bilo angažirano na kordonu ili pri povjerenstvu za demarkaciju teritorija

¹³²¹ Isto, str. 122.

¹³²² Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 310, 313, 313.

¹³²³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 12v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 123. Potpukovnik Vukasović je 15. veljače unaprijeđen u pukovnika. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 12v.

¹³²⁴ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/558, br. svitka D-1775.

¹³²⁵ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5476.

¹³²⁶ Kadeti Matija Knežević, Petar Njegovan, Ignjat Bustajić, Nikola Rukavina, Josip Brišić i Franjo Orešković nalazili su se u sklopu miješanog varaždinsko-banskog bataljuna. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

¹³²⁷ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije. Na bojištu lički su krajišnici i dalje većim dijelom bili u sklopu 2. miješanog krajiškog bataljuna, a oko 100 ih se nalazilo u sklopu oštrostrijelačkog zbora. Izuzetak je predstavljao bubnjar Luka Brkljačić koji se nalazio u sklopu 3. varaždinskog bataljuna.¹³²⁸

Ipak, 1796. godine ratne okolnosti su se drastično promijenile na austrijsku štetu. Opća vojna obveza omogućila je Francuskoj da znatno poveća svoje vojne snage, a zapovjedništvo nad francuskom vojskom na talijanskom bojištu povjereno je energičnom Napoleonu Bonaparteu (1769.-1821.) koji je ubrzo porazio Pijemontince i prisilio ih da istupe iz antifrancuske koalicije.¹³²⁹ Takva situacija postavila je veće zahtjeve za vojnim angažmanom krajišnika. Künzl navodi da je te godine pored tri već aktivna miješovita bataljuna u kojima su se nalazili krajišnici Varaždinskog generalata ustrojeno još dodatnih šest, od kojih su dva bila u potpunosti sastavljena od Varaždinaca, a preostali su bili miješani varaždinsko-banski ili varaždinsko-karlovački bataljuni.¹³³⁰

U slučaju Karlovačkog generalata, osim spomenutog varaždinsko-karlovačkog bataljuna, Vaniček i Wrede spominju da je podignuto još pet miješanih karlovačkih bataljuna koji su bili isključivo sastavljeni od krajišnika karlovačkih pukovnija. U njihovom sastavu nalazilo se ukupno devet ličkih satnija.¹³³¹ Eggenberger tumači da je navedene godine iz Ličke pukovnije na bojište upućeno čak 11 satnija: četiri satnije 15. svibnja, dvije satnije 2. lipnja, četiri satnije 8. rujna i jedna satnija 15. rujna satnija.¹³³² Iako se broj ličkih satnija kod tih autora ne podudara, može se pretpostaviti da su neke satnije bile upućene u karlovačke bataljune koji su se već u to vrijeme nalazili na talijanskom bojištu.

U Eggenbergerovom rukopisu postoji čitav niz opisa poduhvata ličkih krajišnika na talijanskom bojištu, a ovom prilikom izdvojit će se samo neke zanimljivosti kako bi se bolje upoznale karakteristike njihovog vojnog angažmana u ovome ratu. U rujnu 1794. godine 2. miješani karlovački bataljun sudjelovao je u bitci kod Dega u Liguriji, pri čemu se junaštvom posebno istaknuo jedan lički krajišnik. Vojnika Marka Milkovića iz Smiljanske satnije pogodio je metak zbog kojega je oslijepio na oba oka, ali to ga nije spriječilo da nastavi s borbom, a k tome je

¹³²⁸ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5496.

¹³²⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 129.

¹³³⁰ U 8. varaždinsko-karlovačkom bataljunu nalazila se jedna lička satnija. Künzl, *Povijest Križevačke i Durđevačke*, 51. Te je godine iz Varaždinskog generalata mobilizirano oko 5.000 muškaraca, odnosno petina ukupnog muškog stanovništva. Pleskalt, „Bjelovarske pukovnije na europskim ratištima“, 116.

¹³³¹ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 36; Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 311-313.

¹³³² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 129.

svojim primjerom i pozivanjem na vjernost caru potaknuo svoje suborce da mu se pridruže.¹³³³ Marko Milković doista se spominje u revizijskim listama iz 1794. godine u kojima su navedeni lički krajišnici koji su se nalazili u sklopu 2. miješanog karlovačkog zbora. Priloženi podatci u tim listama otkrivaju da se radilo o 30-godišnjaku koji je služio u Satniji Toma Rukavina. Rodio se u Smiljanu, po vjeroispovijesti je bio katolik, nije bio oženjen, a u vojsci je služio već šest godina.¹³³⁴

Analizirajući gubitke koji su zabilježeni u vojnim popisima Ličke pukovnije za 1795. godinu može se uočiti da se radilo o razmjerno malim brojkama. Sačuvani spisi odnose se na razdoblje od siječnja do listopada te godine, a zabilježeno je ukupno 36 smrtnih slučajeva, 14 slučajeva dezertiranja i jedan slučaj zarobljavanja. Najveći broj smrtnih slučajeva zabilježen je u listopadu kada je 18 krajišnika izgubilo život. Od toga broja 15 ih je poginulo u borbama s neprijateljem, a kao datumi navedeni su 25. lipanj i 28. lipanj 1795. godine.¹³³⁵ Iz rukopisa doznajemo da su lički krajišnici 24. i 25. lipnja 1795. godine sudjelovali u austrijskim uspješnim napadima austrijskih snaga na utvrđene položaje Madonna del Monte i San Giacomo u Liguriji.¹³³⁶ Krajišnici poginuli u ovim borbama navode se u popisu ličkih krajišnika koji su početkom 1794. godine krenuli na vojni pohod,¹³³⁷ što znači da su na bojištu bili dulje od godinu dana.

Kao i krajiški oštrostrijelci 1794. godine, lički krajišnici su na talijanskom tlu također ispunjavali ulogu zaštitnice prilikom povlačenja austrijskih snaga. U jesen 1795. godine francuske snage na talijanskom ratištu dobile su pojačanja uz pomoć kojih su krenuli krajem studenog u napad na tamošnje austrijske položaje. Francuzi su probili desno krilo austrijske vojske čime je bila ugrožena linija povlačnja. Zbog te prijetnje vrhovni austrijski zapovjednik, general topništva Wallis, naredio je povlačenje, a generalu-bojniku Matiji Rukavini Bojnogradskom je dodijeljen zadatak predvođenja zaštitnice u kojoj se, prema Eggenbergeru,

¹³³³ Milković je svojim suborcima uzviknuo: „Brüder! wankt nicht, - haltet auch tapfer – unser Leben gehört ja dem Kaiser“. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 124.

¹³³⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5476.

¹³³⁵ Dana 25. lipnja 1795. godine poginuli su narednik Šimo Lemaić, „fiziliri“ Akim Njegovan i Jovan Rogić iz Potpukovnikove satnije, „fiziliri“ Todor Kričković i Vasil Kričković te oštrostrijelac Marko Narančić iz Satnije 2. bojnika, „fiziliri“ Ivan Pavičić, Toma Pavelić i Šimo Žegarac iz Satnije Ilija Rukavina. Dana 28. lipnja poginuli su razvodnik Šimun Pavičić, „fizilir“ Jandre Uzelac, Petar Biljanić i Stipan Maras iz Satnije Toma Rukavina i „fizilir“ Jovica Umiljentić iz Satnije Došen. AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5496.

¹³³⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 126-127. Detaljnije o toj akciji vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 33.

¹³³⁷ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5476.

nalazilo sedam ličkih satnija. Tijekom toga poduhvata lički su krajišnici pretrpjeli velike gubitke, a pukovnik Vukasović je na kratko vrijeme pao u zarobljeništvo.¹³³⁸

U smislu ratnih žrtava za ličke krajišnike posebno je kobna bila 1796. godina. Tada se 2. miješani karlovački bataljun našao u utvrdi Mantovi koju su francuske trupe opsjedale od 4. srpnja. Zbog močvarnog tla koje je okruživalo ovu utvrdu od malarije je obolio veliki broj austrijskih trupa unutar zidina, ali i francuskih opsjedatelja.¹³³⁹ Iz ratnih izvještaja saznajemo da su austrijske trupe s potrebnim namirnicama bile opskrbljene do 12. rujna, što ih je prisililo da se prehranjuju konjskim mesom. Tijekom sljedeća dva mjeseca može se pratiti drastično smanjenje broja posade. Tako je 12. rujna posada brojila ukupno 17.203 ljudi, 1. listopada 15.818, a 24. studenog 12.021 čovjeka. Broj pripadnika 2. karlovačkog bataljuna se također značajno smanjivao tijekom tih mjeseci. Iznosio je 1.049 u rujnu, 962 u listopadu, i 808 u studenom. Međutim, unutar tih brojeva razlikovali su se vojno sposobni od onih koji su zbog bolesti ili drugih razloga bili nesposobni za službu. Dana 1. listopada ukupan broj nesposobnih za službu u 2. karlovačkom bataljunu iznosio je 422, a sposobnih 498 osoba. Krajem sljedećeg mjeseca taj je omjer iznosio 293 naspram 515, što znači da se manji dio uspio oporaviti, ali isto tako da je stotinjak osoba umrlo od posljedica bolesti i rana.¹³⁴⁰

Austrijske trupe poduzele su niz ofenziva kako bi prekinule opsadu Mantove, ali bez uspjeha. U tim napadima sudjelovali su i lički krajišnici koji su se nalazili u sklopu drugih karlovačkih bataljuna. Četiri ličke satnije sudjelovale su u krvavoj trodnevnoj bitci kod Arcole koja je trajala od 15. do 17. studenog 1796. godine. U ovoj su bitci Ličani pretrpjeli značajne gubitke koji su, prema Eggenbergeru, iznosili preko 70 poginulih i ranjenih.¹³⁴¹ Drugi dan veljače 1797. godine austrijska posada u Mantovi je kapitulirala, nakon što su propali svi pokušaji da se francuska opsada prekine, a stopa smrtnosti je dosegla visoku razinu. Broj oboljelih na dan predaje iznosio je 7.000 ljudi, a od tri satnije ličkih krajišnika koji su se nalazili u sklopu posade samo ih je 146 preživjelo.¹³⁴²

Osim što je u ovome ratu, prvenstveno u njegovoj kasnijoj fazi, zabilježen velik broj žrtava na strani ličkih krajišnika, postoje i primjeri mnogih pojedinaca koji su se tijekom ovoga sukoba

¹³³⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 127-128. Od listopada 1795. godine Vukasović je zapovijedao 2. miješanim karlovačkim bataljunom. HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/558, br. svitka 1775.

¹³³⁹ Bonaparte je u pismu datiranom 1. listopada 1796. godine izvjestio Direktorij u Parizu da je čak 14.000 njegovih vojnika oboljelo od malarije. Basset, *For God and Kaiser*, 194.

¹³⁴⁰ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR, kut. 1136, 1796, 9, 20k, 20o; 10,11a; 11, 35b.

¹³⁴¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 134-136. Za detaljan opis bitke vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 48-51.

¹³⁴² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 132, 140.

istkanuli svojom požrtvnošću i hrabrim djelovanjem za što su i propisano bili nagrađeni. Najbolji primjer svakako je pukovnik Vukasović koji je za uspješno izvođenje vojnih poduhvata stekao slavu i zahvale habsburškog vojnog vrha vrhova. Posebno se istaknuo u travnju 1796. godine kada je predvodio napad na francuske položaje kod Dega, prilikom čega je zaplijenio topove koje su Francuzi ranije otuđili Austrijancima, a k tome i zarobio 500 francuskih vojnika.¹³⁴³ Vjerojatno je na temelju tih zasluga u svibnju 1796. godine unaprijeđen u čin general-bojnika i premješten iz 2. miješanog karlovačkog bataljuna u generalski stožer.¹³⁴⁴

Postoje i drugi primjeri ličkih časnika koji su na temelju višegodišnjeg uspješnog vojnog angažmana stekli napredovanja. Primjerice, satnik Siegenfeld je na pohod krenuo još 1793. godine kao predvodnik karlovačko-banskog bataljuna u sklopu miješanog oštrostrijelačkog zbora. Godine 1796. spominje se u činu bojnika, ali ovoga puta kao pripadnik Otočke pukovnije, a uz to povjereno mu je zapovjedništvo nad jednim miješanim karlovačkim bataljunom.¹³⁴⁵ Te se godine istaknuo 21. studenog kada je predvodio juriš austrijske prethodnice na uzvisine Caldiera.¹³⁴⁶ Godine 1797. Siegenfeldu je dodijeljeno zapovjedništvo nad Hrvatsko-slavonskim oštrostrijelačkim zborom.¹³⁴⁷ Bojnik Lezzeni je 1794. godine predvodio ličke krajišnike koji su se pridružili 2. karlovačkom bataljunu. Sljedeće godine uzdignut je na čin potpukovnika i neko vrijeme je zapovijedao 2. karlovačkim bataljunom.¹³⁴⁸ Nastavio je sudjelovanje u vojnim pohodima tijekom Drugoga koalicijskog rata (1798.-1802.) kada je u činu pukovnika predvodio ogulinske krajišnike.¹³⁴⁹

Za vrijeme Prvoga koalicijskog rata znatan se broj ličkih dočasnika i običnih vojnika iskazao u vojnim akcijama za što su im bile dodijeljene medalje za hrabrost. Wrede u svom djelu navodi da su krajišnici karlovačkih bataljuna tijekom Prvoga koalicijskog rata stekli ukupno četiri

¹³⁴³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 130-131. Vukasović je napad poduzeo 15. travnja predvođeci dva miješana karlovačka bataljuna, među kojima su bile tri ličke satnije pod zapovjedništvom potpukovnika Lezzenija i dva bataljuna linijskih pješaka. Vukasovićevim snagama pošlo je za rukom da na uzvišenom položaju poraze Francuze, pri čemu je zarobljeno 19 topova, 28 kola s municijom i 500 vojnika. Međutim, Francuzi su potom pokušali ponovno zauzeti izgubljene položaje. Nekoliko puta njihovi su napadi bili odbijeni, ali nakon što je Bonaparte poslao novih, svježih 8 lakih i 8 linijskih brigada branitelji su bili prisiljeni na uzmak. Detaljnije o ovoj bitci vidi: Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 38-39.

¹³⁴⁴ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/558, br. svitka D-1775. Vukasović je nastavio aktivno sudjelovati i u nadolazećim vojnim pohodima tijekom kojih je stekao odlikovanja i ostvario napredovanje u vojnoj hijerarhiji. Tako je 1799. godine od ruskog cara Pavla primio je Vojni velered sv. Ane za zasluge u zajedničkoj austro-ruskoj borbi protiv Bonaparte u sjevernoj Italiji, a poglavarstvo grada Torina izdalo mu je diplomu za oslobođenje grada od francuske prijetnje. Iste godine je unaprijeđen u čin podmaršala. St. S. Nossan, „Filip Vukasović 1755-1809“, 176, 186, bilj. 16.

¹³⁴⁵ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR. kut. 1136, 1796, IX, 13b. Usp. Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 312.

¹³⁴⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, sv. 4., 52.

¹³⁴⁷ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 332.

¹³⁴⁸ HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/558, br. svitka D-1775.

¹³⁴⁹ Kussan, *Kratka povijest*, 54, 57-58.

zlatne i 30 srebrnih medalja, a krajiškim oštrostrijelcima su do 1800. godine dodijeljene ukupno dvije zlatne i 12 srebrnih medalja.¹³⁵⁰ Na temelju podataka sačuvanih u rukopisima i vojnim popisima izrađena je tablica u kojoj su navedeni lički krajišnici kojima su na temelju njihovih vojnih zasluga u ovom ratu dodijeljene medalje za hrabrost.

Tablica 18. Popis ličkih krajišnika koji su dobili medalje za hrabrost

postrojba	ime i prezime	čin	medalja
Wurmserov dobrovoljački zbor	Bešlač	narednik	srebrna
	Todor Mileušnić	razvodnik	srebrna
	Marko Krajnović	vojnik	srebrna
oštrostrijelački zbor	Nikola Rukavina	kadet	srebrna
	Dujo Rukavina	narednik	srebrna
	Maleta Matić	kaplar	srebrna
	Ćiro Radaković	kaplar	srebrna
	Maksim Krajnović	kaplar	srebrna
	Nikola Korica	razvodnik	srebrna
	Petar Milašinović	vojnik	srebrna
	Stjepan Basarić	vojnik	srebrna
karlovački bataljuni	Georg Trost	zastavnik	srebrna
	Lazo Utvić	narednik	srebrna
	Filip Maras	narednik	srebrna
			zlatna
	Jovan Duganžija	kaplar	srebrna
	Šimo Bogić	kaplar	srebrna
	Martin Pavičić	kaplar	srebrna
	Ilija Benčić	vojnik	zlatna

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5496; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 120, 123, 128, 140; HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

Priložena tablica otkriva da su lički krajišnici stekli čak 19 medalja, od toga 17 srebrnih i dvije zlatne, što upućuje na zaključak da su se tijekom ovoga rata uistinu iskazali svojom vojnom vještinom i hrabrošću. Osim same medalje, dobitnicima je dodijeljen i dodatak na mjesečnu plaću, a neki su nagrađeni i napredovanjem, poput narednika Duje Rukavine koji je unaprijeđen u zastavnika. Ipak, potrebno je istaknuti da se podatci o dobitnicima medalja u različitim izvorima ne podudaraju, odnosno u rukopisima su navedeni neki lički krajišnici koji se ne spominju u vojnim popisima ili obrnuto. Primjerice, u vojnim popisima spominju se samo dobitnici srebrnih medalja, dok nije zabilježen niti jedan krajišnik sa zlatnom medaljom.

¹³⁵⁰ Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 313, 333.

Primjerice, u vojnim popisima kao dobitnik medalje nije naveden narednik Filip Maras, za kojega Eggenberger tvrdi da je stekao i srebrnu i zlatnu medalju za hrabrost. Za Marasa on navodi da je stekao srebrnu medalju nakon bitke kod Dega u travnju 1794. godine, a zlatnu sljedeće godine prilikom juriša na francuske položaje kod Madonna del Monte krajem lipnja.¹³⁵¹ Maras se, doduše, spominje 1794. godine u sklopu ličke skupine koja se pridružila 2. karlovačkom bataljunu, ali u činu kaplara kao 26-godišnjak koji je već 11 godina i 5 mjeseci služio u vojsci.¹³⁵²

Sami proces dodjeljivanja medalje, a zatim i unos tih podataka u vojne liste mogao je potrajati više mjeseci pa čak i godinu dana. Primjerice, spomenuti Rukavina se iskazao prilikom borbi na području Austrijske Nizozemske krajem listopada 1793. godine, a odluka o dodjeli odlikovanja donesena je 15. siječanja 1794. godine, nakon što je sama dodjela izvršena 15. ožujka 1794. godine, a tek kasnije je to registrirano u vojnim popisima. U obzir također treba uzeti fragmentiranost građe, kao i mogućnost da neki podatci o dobitnicima medalja nisu bili uneseni do vremena kada su dobitnici smrtno stradali ili su bili premješteni u druge pukovnije. Jednako tako postoji i mogućnost da je Eggenberger naveo krivi podatak, kao što je bio slučaj kod dvostrukog navođenja vojnika Stjepana Basarića i Ćire Radakovića kao dobitnika medalja. U svakom slučaju, iako se pojedine informacije u različitim izvorima ne podudaraju u potpunosti, cjelokupno gledajući podatci u izvorima upućuju na zaključak da su lički krajišnici tijekom ovoga rata još jednom pokazali svoju vojnu vrijednost za što su bili nagrađeni na razne načine.

6.5.3. Lički krajišnici u Petom koalicijskom ratu (1809.)

Kada je u travnju 1809. godine izbio novi rat između austrijskog i francuskog cara lički su se krajišnici nalazili u sklopu IX. vojnog zbora kojim je zapovijedao hrvatski ban Ignjat Gyulay (1806.-1831.). Carev brat najdvojvoda Johann, zapovjednik XVIII. i IX. vojnog zbora, uputio je glavninu svojih snaga na talijansko bojište.¹³⁵³ Međutim, brigada general-bojnika Andrije Stojčevića, unutar koje su bili i Ličani, nije napustila domovinu, već joj je dodijeljen poseban zadatak. Naime, u Dalmaciji koja se tada nalazila pod francuskom vlasti nalazilo se oko 12.000

¹³⁵¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 123, 128.

¹³⁵² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5496.

¹³⁵³ U vojnim akcijama na talijanskom tlu posebno su se istaknuli ogulinski i slunjski krajišnici koji su junački branili svoje pozicije kod alpskog sela Malborghetto i prijevoja Predil od nasrtaja daleko brojnijih francuskih snaga. Više o tome vidi: Holjevac, *Ogulinska pukovnija*, 137-138; Nikola Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije u francusko-habsburškom ratu 1809. godine“, *Senjski zbornik* 37 (2010): 103-117.

iskusnih francuskih vojnika kojima je zapovijedao general Auguste Marmont. Radilo se o otprilike 12.000 iskusnih francuskih vojnika koji su se trebali spojiti s francuskim snagama u Italiji. Stoga, zadatak Stojčevićevog Opservacijskog zbora bio je spriječiti njihov pokušaj spajanja s francuskim snagama u Italiji, a osim toga i pokušati preoteti Dalmaciju. Stojčevićeva postrojba bila je sastavljena od ukupno šest krajiških bataljuna: dva bojna i jednog pričuvnog bataljuna Ličke pukovnije, zatim jednog ogulinskog i jednog slunjskog bojnog bataljuna te otočkog pričuvnog bataljuna. Osim toga, u toj brigadi nalazilo se 200 serežanskih konjanika, polovica eskadrona Hohenzollernovih lakih konjanika (*Chevauxlegers*), šest topova i bataljun naoružanog ličkog krajiškog stanovništva.¹³⁵⁴

Krajem ožujka u Ličkoj je pukovniji na raspolaganju za vojne poduhvate bilo ukupno 5.592 krajišnika. Ti su krajišnici bili raspoređeni u četiri bataljuna, od kojih se svaki sastojao od šest satnija. Važno je napomenuti da su sva četiri bataljuna, točnije dva bojna, jedan pričuvni i jedan zemaljske obrane (*Landwehr*), imali jednaku strukturu u pogledu časničkog i dočasničkog kadra. To je značilo da su umirovljeni časnici ponovno bili aktivirani, ali jednako tako da su i neki krajišnici ostvarili napredovanja u vojnoj hijerarhiji. Primjerice, narednik Todor Korica je početkom ožujka unaprijeđen u zastavnika u Satniji Mesić koja se nalazila u sklopu bataljuna zemaljske obrane. U istoj satniji petorica „fizilira“ je unaprijeđeno je u kaplare, a osmorica „fizilira“ u razvodnike.¹³⁵⁵

Pukovnik Matija Rebrović je zapovijedao svim ličkim snagama, a bojnim bataljunima 1. bojnič Angelius Kapshermeth i 2. bojnič Antun Mudrovčić, 3. bojnič Nicolaus Kengyel pričuvnim bataljunom, a domobranskim bataljunom potpukovnik Andreas Ivančević. Zastavnik Nikola Skorup postavljen je za zapovjednika ličkog serežanskog eskadrona.¹³⁵⁶

U prvim borbama između francuske i habsburške strane koje su se odigrale krajem travnja krajiške trupe su bile uspješnije. Zauzeta su mjesta Obrovac, Ervenik i Žegar te su odbačeni francuski protunapadi.¹³⁵⁷ Lički krajišnici istaknuli su se 30. travnja kod mjesta Kravibrod gdje su spriječili Francuze da prijeđu kameni most preko rijeke Zrmanje, a isto tako obranili su uzvišeni poziciju na brdu Kita. Tom prilikom istaknuli su se krajišnici iz 1. i 2. ličkog bojnog bataljuna. Eggenberger posebno ističe hrabro držanje natporučnika Eliasa Zastavnikovića iz

¹³⁵⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 161-162.

¹³⁵⁵ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5507.

¹³⁵⁶ Isto; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 162-163.

¹³⁵⁷ Nikola Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije u francusko-habsburškom ratu 1809. godine (II). Marmontov rat u Lici i Dalmaciji“, *Senjski zbornik* 38 (2011.): 172.

Satnije Mesić koji je tada poginuo.¹³⁵⁸ U vojnom popisu Ličke pukovnije za mjesec svibanj doista je naveden podatak da je ovaj časnik iz Satnije Mesić poginuo 30. travnja u borbi s neprijateljem, a k tome mu je dodijeljena i srebrna medalja za hrabrost.¹³⁵⁹

Zanimljivo, u popisu za taj mjesec mogu se uočiti i još nekoliko dobitnika medalja za hrabrost koji su se nalazili u sklopu ličkih snaga. Tako su iz bojnih bataljuna srebrnu medalju posjedovali spomenuti natporučnik Zastavniković, potporučnik Stjepan Smiljanić, kaplari Maksim Krajnović i Jovan Duganžija, a zlatnu medalju natporučnici Atanasije Gabošac i Petar Krmpotić, dok se u pričuvnom bataljunu zastavnik pobočnik Antun Papeš navodi kao posjednik srebrne, a satnik-poručnik Juraj Grgurić zlatne medalje. Čak iz bataljuna zemaljske obrane spominju se i dobitnici srebrnih medalja za hrabrost: zastavnik pobočnik Jakov Medvedić, satnici-poručnici Petar Krpan i Nikola Rukavina natporučnik Jakov Milković, kaplari Franz Korofsky i Stevan Svilar.¹³⁶⁰

Ta odlikovanja potiču na preispitivanje tvrdnje Drage Roksandića i Nikole Tominca o slabosti Stojčevićevih snaga koje su većim dijelom bile sastavljene od dječaka i staraca, nedovoljno uvježbanih i loše opremljenih.¹³⁶¹ Medalje za hrabrost svjedoče o činjenici da se radilo o časnicima i vojnicima koji su bili iskusni u ratovanju. Štoviše, neki su medalje stekli još za vrijeme Prvoga koalicijskog rata. Navođenje medalja za hrabrost među pripadnicima bataljuna zemaljske obrane upućuje na zaključak da je krajiško stanovništvo samo po sebi posjedovalo urođeni ratnički mentalitet koji je do izražaja mogao doći upravo u borbama na njima poznatom terenu.

Zbog nedostatka municije i olujnog vremena Stojčević se nije odlučio na daljnju ofenzivu na dalmatinski teritorij, što je Francuzima pružilo priliku da reorganiziraju svoje snage. Ličko-otočkog brigadira je na zauzimanje obrambene pozicije potaknula i vijest da su Osmanlije s područja Bosne, na Marmontov poticaj, počele napadati krajiški teritorij što je uzrokovalo rasipavanje krajiških snaga.¹³⁶²

Marmont je istovremeno pripremao svoje snage za poduzimanje snažnog proboja na lički teritorij. Dana 16. svibnja započeo je opći napad koji je bio usmjeren na brdo Kita, strateški važnu poziciju s koje se nadzirao uzlazak u Liku kroz dolinu Zrmanje. Stojčevićeve snage bile

¹³⁵⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 164.

¹³⁵⁹ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5507.

¹³⁶⁰ Isto.

¹³⁶¹ Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1, 142; Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije (II)“, 170-171.

¹³⁶² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 164-166. Eggenberger navodi da su 10. svibnja Osmanlije opustošili teritorij Ličke pukovnije koji je stečen nakon zadnjeg protuosmanskog rata, pri čemu su samo mjesta Kupirovo i Tiškovac ostala pošteđena. HR-DAGS-206-ZA-PLGP.

su raštrkane na više mjesta duž dalmatinske granice i nisu očekivale ovaj iznenadni napad usredotočen na jedno mjesto. Francuzima su prednost osigurali i njihovi brdski topovi kojima se Stojčevićovo skromno topništvo nije moglo suprotstaviti. Austrijske snage doživjele su poraz i pretrpjele teške gubitke, a među zarobljenicima se našao i sam general Stojčević.¹³⁶³

Nakon ovoga poraza lički pukovnik Rebrović preuzima zapovjedništvo nad Opservacijskim zborom i započinje s povlačenjem prema Palanci kod Zrmanjskog klanca, a potom prema Grabu. Tijekom povlačenja dolazilo je do čarkanja s francuskom prethodnicom. Kod Graba krajiške su se snage odlučile suprotstaviti Francuzima i usporiti njihovo napredovanje. U noćnom okršaju 17. svibnja krajišnici su se odlučno suprotstavili neprijatelju i nanijeli mu znatne gubitke, a sam Marmont je bio lakše ozlijeđen.¹³⁶⁴

Rebrovićeve snage su se poslije ovoga poduhvata povukle prema Raduču, ali Francuzi ih nisu slijedili, već su okupljali svoje snage kod Graba. Dana 19. svibnja krajišnici su odlučili kod Bilaja, nedaleko Gosića, pripremiti obrambene položaje za suprotstavljanje Francuzima. Teren je pružao mogućnost za dobru obranu, ali i priliku da se lako i brzo prijeđe u ofenzivu, kako to opisuje Eggenberger. Na lijevoj bali rijeke Like postavljena je glavčina Rebrovićevih snaga, dok se prethodnica nalazila kod Metka, a na uzvisinama kod Barleta postavljeno je oko 700 krajišnika iz ličke i otočke zemaljske obrane.¹³⁶⁵

Dana 21. svibnja započela je bitka kod Bilaja, a glavni francuski napad bio je usmjeren upravo prema krajiškom položaju na brdima kod Barleta gdje su se nalazile slabije snage. Eggenberger tumači da su se očito Francuzi odlučili na taj potez zbog savjeta nekoga doušnika. Francuzi su rastjerali slabe krajiške snage granatama iz haubica i popravili most preko rijeke Jadove koji su krajišnici dan ranije srušili. Glavna austrijska vojska tada se našla u opasnosti od opkoljavanja i presijecanja puta povlačenja preko budačkog mosta prema sjeveru. Satnik Hrabrovsky, član Stojčevićevog stožera, s Hohenzollernovim konjanicima je krenuo u susret Francuzima kod Ostrvice kako bi zaštitio budački most. U pomoć su mu stigli lički i dva banska pričuvna bataljuna i jedna divizija ličkog pričuvnog bataljuna. Za to vrijeme pukovnik Rebrović je odlučio prijeći bilajski most i udariti na glavne francuske položaje na uzvisinama, ali je nakon žilave borbe odbijen. Borba je potrajala do kasno u noć i cijeli idući dan. Krajiške snage su uspjele zadržati francusko napredovanje kod Ostrvice, ali nisu ih uspjeli potisnuti natrag preko Jadove. Tu poziciju branila su samo četiri krajiška bataljuna, nešto konjanika i pet topova, a

¹³⁶³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 167-168. Detaljnije o rasporedu austrijskih snaga i tijeku bitke vidi: Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije (II)“, 176-177.

¹³⁶⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 168-169.

¹³⁶⁵ Isto, str. 170.

Marmont im je suprotstavio 5.000 vojnika i veći dio svoga topništva. Tek nakon što je stigla zapovijed od bana Gyulaya da Rebrovićeve snage krenu prema Karlovcu,¹³⁶⁶ lički je pukovnik u jedan sat poslije ponoći 23. svibnja naredio svojim trupama da se povuku.¹³⁶⁷

Prilikom povlačenja zalihe municije i hrane ustupljene su stanovništvu u Gospiću, a isto tako je učinjeno i u Otočcu gdje su Rebrovićeve snage stigle 24. svibnja. Sljedeći dan krajiške su se snage našle u Brlogu, a potom u Brinju odakle su se 27. svibnja uputile prema Jezeranima. Francuzi su ih sporo slijedili, pri čemu je dolazilo do manjih sukoba s francuskom prethodnicom. Probleme su za austrijske snage stvarali Osmanlije, zbog čijih se neprestanih napada javljao otpor među ličkim i otočkim krajišnicima koji su napuštali postrojbe i kretali u obranu svojih domova. Ipak, toga istoga dana Marmont se sa svojim snagama uputio prema Senju, odakle je krenuo prema Rijeci.¹³⁶⁸

Međutim, to nije bio kraj ratnih zbivanja za krajiške Ličke pukovnije. Pukovnik Rebrović je sredinom lipnja s dva lička bojna bataljuna krenuo prema Landsbergu kako bi se pridružio IX. vojnom zboru. U istom mjesecu podmaršal Vinko Knežević je u Gospiću okupio zbor koji se sastojao od ličkog pričuvnog bataljuna, tri satnije ličke zemaljske obrane i jednog serežanskog eskadrona, kao i dva bataljuna iz pješačke pukovnije Reisky, eskadron Hohenzollernove lake konjice i šest topova. Ta se postrojba trebala upustiti u borbu s 4.500 Francuza koji su se u to vrijeme još uvijek nalazili na prostoru Dalmacije. Početkom srpnja satnik Ivan Čorić i natporučnik Gabošac dobili su zadatak okupiti dalmatinske dobrovoljce s područja Ervenika, Žegera i Obrovca s kojima bi poduzeli pohod u unutrašnjost Dalmacije s ciljem izazivanja uzbune i zbrke kod neprijatelja. Dana 19. srpnja postrojbe iz Kneževićevog zbora prešle su na dalmatinski teritorij na raznim stranama i započele s osvajanjem teritorija. Već 25. srpnja

¹³⁶⁶ Tominac tumači da se u Karlovcu nije znalo da se u Lici vode teške i krvave borbe s daleko jačim Marmontovim snagama. Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije (II)“, 186.

¹³⁶⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 171-174. Detaljan opis bitke vidi u: Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije“, 180-186. Eggenberger navodi da su veliki gubitci u ljudstvu, opremi i opskrbi čak i Marmonta potaknuli na razmišljanje da se povuče natrag u Dalmaciju, tako da je vijest o povlačenju austrijskih snaga dočekao s oduševljenjem. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 174-175.

¹³⁶⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 176-177. Prema Eggenbergerovom tumačenju 29. svibnja brojna skupina Osmanlija upala je na područje ličkog kordona i opustošila čitav kraj. Otpor je pružilo stanovništvo koje su okupili pravoslavni monah Neofit Ajduković iz Kupirova i braća Babić iz Tiškovca te protjeralo bosanske napadače. Šteta koju su Osmanlije počinili na prostoru graničnih satnijskih okruga, Srb i Dobroselo, procjenila se na 2,700.000 forinti. HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 178-180. Roksandić navodi izvještaj iz Plašćanske parohije iz 1810. godine prema kojemu su stradale parohije Kupirovo, Osredak, Srb, Suvaja, Doljani, Dobroselo i Lapac, koje su se nalazile unutar dva spomenuta satnijska okruga. Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1, 146. Iznos štete koje navodi Eggenberger možda je malo preuveličan. Fras navodi da su osmanlijski napadi tijekom svibnja 1809. godine na cijelom teritoriju Karlovačkog generalata prouzročili štetu u visini od 148.740 forinti. Fras, *Cjelovita topografija*, 51. U svojim memoarima Marmont tumači da su Osmanlije opustošili teritorij koji su izgubili Svištovskim mirom 1791. godine, smatrajući da im je nepravедно oduzet taj teritorij. 26. Auguste Frederic Louis Viesse de Marmont, *Memoari / maršal Marmont*, 2. prošireno izdanje, prir. i prev. Frano Baras (Split: Logos, Slobodna Dalmacija, 1984), 110.

Kneževićeve postrojbe približile su se Zadru. Sljedeća dva dana francuska posada je izvodila juriše iz utvrde, ali je bila odbačena uz znatne gubitke. Engleska flota je 28. srpnja blokirala Zadar s mora, a 29. srpnja je trebalo započeti bombardiranje dalmatinskog sjedišta. Međutim, toga je dana stigao glasnik iz IX. vojnog zbora koji je objavio vijest o prekidu vatre između francuske i austrijske vojske.¹³⁶⁹

Iako možda prvotni ciljevi postavljeni Opservacijskom zboru u proljeće nisu u potpunosti bili ispunjeni, Marmontove su snage ipak bile značajno oslabljene, a Dalmacija je gotovo potpuno bila osvojena. U vojnom djelovanju krajišnici su iskazali odlučnost i požrtvovnost što je bilo nagrađeno i odlikovanjima. Tako su Red Marije Terezije primili satnik Hrabovsky, zbog predvođenja obrane lijevog krila vojske tijekom bitke kod Bilaja, zatim lički natporučnik Joseph Hössell koji je bio teško ranjen prilikom obrane od francuskog napada kod Kravibroda 30. travnja te satnik-poručnik Ivan Marojević koji se istaknuo u obrani bilajskog mosta.¹³⁷⁰

U povijesnim opisima ovoga pohoda naglašena su velika stradanja koja je Opservacijski zbor pretrpio u okršajima s Francuzima. Tako, primjerice, Eggenberger iznosi podatak da je u bitci kod brda Kita austrijska strana pretrpjela gubitke od 200 poginulih, 500 ranjenih i 300 zarobljenih vojnika.¹³⁷¹ Detaljniji uvid u stanje gubitaka krajišnika Ličke pukovnije tijekom ovoga rata omogućuju sačuvane vojne liste.

¹³⁶⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 180-183.

¹³⁷⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 164. Usp. Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije (II)“, 184. Wrede, *Geschichte der k. u. k. Wehrmacht*, sv. 5, 259.

¹³⁷¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, 168. Tominac donosi iste podatke za tu bitku, a još navodi da je kod Graba izgubljeno oko 300 ljudi, a gubitci kod Bilaja su iznosili 64 poginulih, oko 500 ranjenih i 200 zarobljenih vojnika. Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije (II)“, 177, 179, 185. Prema Laszowskom gubitci kod Kite su iznosili 700 mrtvih i 30 ranjenih. Emilij Laszowski, *Stari lički gradovi* (Zagreb, 1941), 41. Roksandić navodi da su u bitci kod Kite poginulo oko 300 krajišnika, ranjeno ih je bilo između 600 i 700, a zarobljeno oko 500. Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1, 145. Marmont je svojim memoarima navodi da su austrijski gubitci iznosili šest do sedam tisuća ubijenih, ranjenih i zarobljenih. Marmont, *Memoari*, 118.

Tablica 19. Gubitci lički krajišnika tijekom vojnih operacija 1809. godine

mjesec	bataljun	poginuli	umrli	zarobljeni	dezertirali	nestali
travanj	bojni bataljuni		4		3	
	pričuvni bataljun				4	
	zemaljska obrana		2			
svibanj	bojni bataljuni	36	3	6	4	1
	pričuvni bataljun	9	2	6		
	zemaljska obrana	5				
lipanj	bojni bataljuni		5		8	1
	pričuvni bataljun		2		5	
	zemaljska obrana		1		1	
srpanj	bojni bataljuni		1		20	2
	pričuvni bataljun		2		1	
	zemaljska obrana	1	1			
kolovoz	bojni bataljuni		2		128	
	pričuvni bataljun		10		85	
	zemaljska obrana		6		2	
rujan	bojni bataljuni		7			
	pričuvni bataljun		14		1	
	zemaljska obrana		6		3	
listopad	bojni bataljuni		33			
	pričuvni bataljun		8			
	zemaljska obrana		5			

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5507.

Na temelju podataka iz priložene tablice može se uočiti da su lički krajišnici najveće gubitke u izravnim sukobima s neprijateljskim trupama pretrpjeli u svibnju kada su se vodile borbe na ličkom teritoriju. Međutim, uzročnici stradanja na bojištu mogli su biti i druge vrste. Kao primjer može poslužiti slučaj „fizilira“ Alekse Lapca iz pričuvnog bataljuna kojega je 30. travnja

usmrtio udar groma.¹³⁷² Ostali slučajevi smrti mogu se pripisati posljedicama ranjavanja ili bolesti, a kako je tijekom rata odmicao može se uočiti da je i taj broj bio izraženiji. Eggenberger tumači da su dva krajiška bataljuna tijekom boravka u Ugarskoj pretrpjela najveće gubitke zbog bolesti, navodeći broj od čak 440 krajišnika koji su umrli od tih posljedica.¹³⁷³ Taj broj je možda malo pretjeran, ali može se svakako pretpostaviti da su, kao i u dosadašnjim ratovima, bolesti i rane bili glavni uzročnici smrti.

Posebnu pažnju privlače podatci vezani uz broj dezertera među ličkim krajišnicima. U srpnju ukupan broj dezertera iznosio je 20, a od toga čak ih je 19 dezertiralo iz Satnije Mesić br. 3. Međutim, zanimljivo je pojašnjenje navedeno u vojnom popisu, prema kojemu doznajemo da su ti krajišnici zapravo dezertirali iz bolnice, što sugerira da su uvjeti medicinske njege bili zaista loši. Idući mjesec zabilježen je iznenađujuće visok broj od 215 ličkih dezertera. Čak 97 od njih dezertiralo je iz spomenute Satnije Mesić, 26 iz Satnije Turina br. 4, a 84 iz Satnije Gall koja je bila u sklopu pričuvnog bataljuna.¹³⁷⁴ Razlog njihovog dezertiranja treba tražiti u činjenici da su ti krajišnici potjecali s područja koja su bila najviše devastirana tijekom prodora Osmanlija. U slučaju Satnije Mesić u idućim mjesecima dio dezertera se vratio, točnije 31 u rujnu i 14-orica u listopadu.¹³⁷⁵ U svakom slučaju može se pretpostaviti da su lički krajišnici osjećali iscrpljenost dugotrajnim ratnim događanjima koja su ih ove godine čekala ne samo u inozemstvu, već i na vlastitom teritoriju. Devastacija, zbrinjavanje hranom i medicinskom njegom povećanog broja vojnika zasigurno su postavili veći pritisak na uvjete vojničkog života što se odrazilo na raspoloženje samih vojnika koji su svoje nezadovoljstvo izražavali na svojstven način – dezertiranjem.

Još jedan ljudski gubitak koji se u to vrijeme dogodio može se dovesti u vezu s Ličkom pukovnijom. Riječ je o podmaršalu Vukasoviću, nekadašnjem ličkom pukovniku, kojega je topovska kugla u bitci kod Wagrama 5. i 6. srpnja 1809. godine teško ranila. Od posljedica tih rana umro je u bečkoj bolnici 9. kolovoza 1809. godine.¹³⁷⁶ Bio je to kraj života jednog od značajnijih ličnosti habsburške, ali i hrvatske vojne povijesti, koja se po zaslugama i aspiracijama mogla usporediti s još jednim značajnim habsburškim generalom koji je uspon u svojoj dugotrajnoj karijeri započeo upravo u Ličkoj pukovniji. Riječ je, naravno, o Laudonu.

¹³⁷² AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5507.

¹³⁷³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 21.

¹³⁷⁴ AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5507.

¹³⁷⁵ Isto.

¹³⁷⁶ Szavits-Nossan, „Filip Vukasović 1755-1809“, 177.

6.5.4. Epilog – uspostava francuske vlasti

Na temelju mira sklopljenog u habsburškoj palači Schönbrunn 14. listopada 1809. godine austrijski je car Napoleonu morao ustupiti, između ostalog, Istru, Dalmaciju i hrvatske krajeve južno od rijeke Save, među kojima su bile dvije banske i četiri karlovačke pukovnije pa tako i Lička pukovnija. U pismo upućeno banu Gyulayju 1. studenog 1809. godine nadvojvoda Johann je prenio uputu cara Franje I. prema kojoj je podmaršalu Jelačiću povjeren zadatak da razoruža četiri karlovačke i dvije banske pukovnije i uputi ih u domovinu.¹³⁷⁷ Eggenberger opisuje trenutak kada je podmaršal Franjo Jelačić ovu vijest objavio dvama ličkim bataljunima koji su se u tom trenutku nalazili u Ugarskoj¹³⁷⁸ kao „dirljiv i svečan“ (*rührend und feierlich*). Mnogima su potekle suze kada im je Jelačić u ime cara uputio posljednji pozdrav, a većina ih je željela nastaviti pružati otpor francuskoj vlasti po uzoru na pobunjenike u Tirolu. Jelačić ih je uvjerio da car polaže nade u skorašnji preokret situacije kada će njegovi odani krajišnici ponovno doći „pod njegovo očinsko žezlo“ (*unter seinen väterlichen Szepter*), ali da se za sada trebaju poštivati uvjeti mirovnog sporazuma. Tada su krajiške trupe razoružane i upućene natrag u domovinu. Dana 26. studenog 1809. godine prisegli su na vjernost francuskom caru.¹³⁷⁹

Iako je ovaj opis možda malo previše romantiziran u smislu neraskidive veze između habsburškog cara i njegovih krajiških vojnika, određeno nezadovoljstvo među krajišnicima zasigurno je postojalo. Ideja određene povezanosti krajišnika s carem ne može se u potpunosti odbaciti, s obzirom na to da su ipak u njegovo ime lički i drugi krajišnici ratovali na raznim bojištima diljem Europe, a isto tako njemu su dugovali zahvalnost za društveni položaj koji im je na njihovu vlastitu želju osigurao. Najava promjene vlasti dovođila je u pitanje upravo taj status kojega se krajišnici još uvijek nisu bili spremni odreći. Stoga, nova je vlast morala s oprezom pristupiti krajišnicima ako je željela zadržati njihovu naklonost. To se jedino moglo postići zadržavanjem krajiškog sustava u onakvom obliku kako su ga zatekli.

Na kraju razmatranog procesa habsburškog „modeliranja“ krajišnika može se primjetiti znak uspjeha o čemu svjedoče pisana svjedočanstva francuskih upravitelja. Francuskog generala Gilberta Bacheluja, koji je u lipnju 1810. godine obišao cijelu Ličku pukovnicu, oduševio je vojnički izgled krajišnika, ali i njihova uvježbanost koja je bila veća nego u francuskim pukovnijama. Tvrdio je da su spretni u rukovanju oružjem, punjenju i pucanju prema

¹³⁷⁷ AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR. kut. 1442, 1809, XI, 1 1/2 .

¹³⁷⁸ Lički bataljuni su se nalazili u Egerváru na zapadu Ugarske. AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR. kut. 1442, 1809, XI, 1 1/2c.

¹³⁷⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 618, str. 184.

austrijskim pravilima, a naročito je bio zadovoljan vojničkim stupanjem Ličana.¹³⁸⁰ Maršal Marmont, upravitelj Ilirskih Pokrajina, u svojim je pismima iz 1809. i 1810. godine nastojao obraniti i zadržati krajiško uređenje, argumentirajući da će na taj način Napoleon steći naklonost ovdašnjeg stanovništva koje se smatra slobodnim ljudima i ratnicima, a pretvaranje u seljake doživjeli bi kao uvredu. S druge strane, Marmont ističe da se po vojnoj uvježbanosti i ratničkom umijeću krajišnici mogu uspoređivati s pješacima linijskih pukovnija te će vjerno služiti francuskom caru.¹³⁸¹ U jednom svom pismu iz 1810. godine Marmont je na sljedeći način opisao krajiški sustav:

„Ustrojstvo Vojne Hrvatske pravo je remek-djelo u svim svojim dijelovima... Ovo je sigurno jedna od najljepših stvari koju su današnji ljudi stvorili i zaista bi bila šteta da je se uništi iz neznanja. Svi su dijelovi usklađeni. Ratni poslovi, administracija, pravda itd. tvore cjelinu koju bi najmanja promjena uništila. U ovom je sistemu sve usmjereno redu, jer ga je bilo vrlo teško uspostaviti među buntovničkim u upravljanju nepodložnim stanovništvom, jer je red bio temelj svih ostalih institucija.“¹³⁸²

¹³⁸⁰ Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1, 242.

¹³⁸¹ Marmont, *Memoari*, 239-240; Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1, 190, 192. Oprez je bio potreban i zbog širenja vijesti od strane Austrijanaca da Francuzi žele uvesti promjene, što je potaknulo mnoge krajišnike da napuste svoju zemlju. Paul Boppe, *Vojna Hrvatska (1809-1813): hrvatske pukovnije u Napoleonovoj Velikoj armiji*, prev. Sandra Prlenda; predgovor Drago Roksandić (Zagreb: Ceres, 2004), 61.

¹³⁸² Marmont, *Memoari*, 236.

ZAKLJUČAK

Tijekom stoljetnog izvršavanja vojnih dužnosti u službi habsburških vladara lički su se krajišnici našli na mnogim ratnim poljima diljem europskog kontinenta. Ne samo da su se borili na domaćem, krajiškom teritoriju gdje su branili granice Monarhije od osmanskih i francuskih nasrtaja, već su sudjelovali i u brojnim vojnim pohodima koji ih su doveli u udaljene krajeve, poput Šleske, Češke, Bavarske, Apeninskog poluotoka, Provanse, Elzasa i Austrijske Nizozemske. Upravo zbog takvog učestalog vojnog angažmana njihovo je ime ostalo zabilježeno u mnogim suvremenim spisima toga doba, prvenstveno ratnim izvješćima i novinskim člancima. Ta je bogata građa pružila priliku za rekonstrukciju njihovog ratnog puta, ali i upoznavanje s raznim obilježjima ratovanja i vojničkog života XVIII. stoljeća.

Na temelju proučavanja vojnog djelovanja ličkih i drugih krajišnika kroz cijelo razmatrano razdoblje posebna se važnost pridaje logistici kao ključnom faktoru pri određivanju uspjeha u pojedinom vojnom pohodu, kao i u cijelom ratu. Budući da su europske vojske tijekom XVIII. stoljeća postale brojnije, pred državne je vlasti postavljen veći teret u kontekstu osiguravanja potrebnih sredstava za uzdržavanje rastućeg broja vojnika. Jednako tako, u takvim je okolnostima ratna strategija bila usredotočena na uništavanje ili preotimanje neprijateljskih izvora za uzdržavanje vojnih snaga, naročito u slučajevima kada se zbog neprijateljske brojčane nadmoći nastojao izbjeći izravan sukob. Takvi zadatci vezani uz nanošenje štete neprijateljskim opskrbnim linijama često su bili povjeravani krajišnicima koji su se pokazali izuzetno uspješnim u njihovom izvršavanju. Međutim, upravo su zbog toga uspjeha istovremeno stekli i negativnu reputaciju kod oštećenih strana.

Austrijski zapovjednici nisu krajišnike odvrćali od takvog načina ratovanja, štoviše, čak su ih poticali na takvu vrstu djelovanja. Važno je napomenuti da su upravo neki od tih zapovjednika, koji su se našli na najvišim razinama vojne hijerarhije, svoj uspon velikim dijelom dugovali upravo uspješnom izvođenju vojnih akcija karakterističnih za „mali rat“ u kojima su predvodili krajiške trupe. Najbolji primjer ovoga fenomena svakako je Laudon koji se proslavio tijekom Sedmogodišnjeg rata kada je nebrojeno puta nanosio štetu pruskim opskrbnim linijama za što je stekao pohvale najviših austrijskih vojnih krugova i ostvario munjevito napredovanje u vojnoj hijerarhiji.

Kvalitetu krajišnika svakako su prepoznali Habsburgovci koji su se od sredine XVIII. stoljeća pomnije posvetili procesu oblikovanja krajišnika kao vojnika. Taj proces podrazumijevao je uvježbavanje krajišnika i njihovo postupno pretvaranje u vojnike linijskih pukovnija, odnosno njihovu integraciju u vojne snage Habsburške Monarhije. Reforme koje su središnje bečke

vlasti uvodile na krajiškom području imale su za cilj urediti društveno-pravne odnose i time stvoriti povoljne životne uvjete koji će omogućiti nesmetano posvećivanje vojnoj profesiji. Red i disciplina trebali su osigurati pravilno funkcioniranje toga sustava, zasnovanog na uvažavanju prava i obveza.

S vremenom, međutim, pokazalo se da rastući broj vojnika i učestali ratovi u kojima su habsburške snage sudjelovale stvaraju ozbiljan pritisak na državne financije, što je imalo značajan utjecaj na razvoj cjelokupne austrijske vojske. Od vremena cara Josipa II. nastupila je politika štedljivosti koje je obuhvatila sve vojne rodove pa tako i krajišnike. U krajiškom slučaju ta je politika označila postupno rasterećivanje s vojnom službom, odnosno smanjivanje broja unovačenih krajišnika u pukovnijama, kao i dopuštenje da se u vrijeme mira što veći broj njih posveti poljoprivrednim poslovima. Ipak, u vrijeme ratova krajišnici su se i dalje nastavili u velikom broju upućivati na udaljena bojišta gdje su koristili svoje jedinstvene ratničke vještine koje su se uklapale u habsburšku obrambenu ratnu strategiju.

U pogledu sastavnica koje su obilježavale život vojnika XVIII. stoljeća krajišnici su svakako predstavljali posebnost, iako su u nekim aspektima uočljive poveznice s ostalim vojnicima toga doba. To se prije svega odnosi na uobičajene stereotipe o neutaživoj želji za pljačkom koji su se pripisivali isključivo krajiškim vojnicima. Želja za stjecanjem ratnog plijena bila je svojstvena svim vojnicima toga doba te je služila kao jedan od glavnih motivirajućih faktora za sudjelovanje u vojnim pohodima. Osim toga, pljačka je bila integralni dio vojne taktike, s obzirom na još nedovoljnu razvijenost sustava uzdržavanja neprestano rastućeg broja vojnika. Pljački neprijateljskih zaliha i teritorija nerijetko se pribjegavalo kako bi se održalo brojno stanje u vlastitim redovima, kao i oslabilo suprotnu stranu. U tome pogledu Francuzi su tijekom Koalijskih ratova primjenjivali taktiku pljačkanja okupiranih teritorija kako bi mogli uzdržavati svoje masovne vojne snage, što je u konačnici bio jedan od glavnih razloga njihovog uspjeha u ratovima.

Tijekom ratnih zbivanja tendencija dezertiranja je bila česta pojava u mnogim europskim vojskama, naročito u pruskoj vojsci, a razlozi su obično bili kukavičluk ili otpor prema vojnoj službi, što se često dovodilo u vezu s prisilnim načinom novačenja. Dezertiranje kod ličkih krajišnika nije bilo zastupljeno u toliko velikom broju da bi se moglo govoriti o kontinuiranoj tendenciji, već su zabilježeni pojedini slučajevi kada su veće skupine tih krajišnika napuštale bojište. Međutim, radilo se zapravo o specifičnom obliku dezertiranja, točnije o napuštanju lokacije na kojoj se njihova postrojba nalazila s ciljem povratka u domovinu. Za razliku od gore

navedenih slučajeva, razlozi su se kod krajišnika odnosili na njihovo shvaćanje da su ispunili dogovoreni rok služenja ili da su im domovi ugroženi od neprijateljskih napada.

Usprkos tomu vojne vlasti su ih odlučile tretirati na jednak način kao i dezertere koji su pobjegli s bojišta zbog straha ili želje da prekinu vojnu službu. Krajišnici nisu imali namjeru prekinuti vojnu službu, već su takvim ponašanjem demonstrirali visoku razinu samosvijesti, dajući sebi za pravo mijenjanje uvjeta zadržavanja na bojištu zbog njima opravdanih razloga. Bez obzira na te izolirane slučajeve lički su krajišnici vojnu službu shvaćali ozbiljno te nisu napuštali bojište u trenucima kada su uvjeti vojničkog života bili nepodnošljivi. To svakako potvrđuje slučaj s početka 1779. godine kada ih je znatan broj umro u vojnoj bolnici od posljedica izloženosti hladnoći u šleskim brdima tijekom zimskih mjeseci. Štoviše, u nekoliko se navrata krajišnici, napose lički, spominju u funkciji organa koji su bili zaduženi za sprječavanje dezerterstva i vraćanje odbjeglih dezertera.

Iako je broj vojnika u XVIII. stoljeću neprestano rastao, što je dovelo i povećanog broja ratnih žrtava, u slučaju krajišnika tijekom cijeloga razmatranog razdoblja primjetan je relativno malen broj žrtava koje su bile posljedica smrti uzrokovane izravnom borbom s neprijateljem. Objašnjenje za taj iznenađujući fenomen pronalazi se u posebnoj vojnoj ulozi koja je krajišnicima tijekom vojnih pohoda dodjeljivana. Naime, prakticiranje taktika „maloga rata“ omogućavala im je da često koriste prirodne zaklone koji su umanjivali njihove gubitke. U tome smislu našli su se u povoljnijem položaju od linijskih pješaka koji su na otvorenom polju bili izloženi paljbi neprijateljskih snaga.

Iako su krajišnici prakticirali ratnu taktiku „malog rata“ koja se smatrala nečasnom u očima suvremenika, ipak su im u slučaju padanja u zarobljeništvo na raspolaganju bile jednake mogućnosti oslobođenja kao i drugim vojnicima u vidu razmjene i otkupa zarobljenika. Mnogi krajiški časnici i obični krajišnici iz Ličke pukovnije često su se pomoću ta dva načina vraćali iz zarobljeništva u svoje matične postrojbe. Osim toga, slučajevi razmjene osmanlijskih i krajiških vojnika upućuju na zaključak da se između te dvije strane, koje su obilježili višestoljetni neprekidni sukobi na granici, razvio određeni kodeks časti koji je u nekim aspektima ratovanje učinio humanijim. Nadalje, slučajevi vlastitog otkupa iz zarobljeništva običnih krajišnika dovode u pitanje tvrdnje o njihovom siromaštvu, s obzirom na to da su očito raspolagali dovoljnim sredstvima za ispunjavanje tih uvjeta.

Ta okolnost objašnjava se također činjenicom da su se krajišnici našli u povoljnijem položaju od većine ostalih vojnika toga doba u pogledu kompenzacija koje su dobivali zauzvrat za vršenje vojne službe. Ne samo da su tijekom vojnog pohoda primali redovitu plaću, već su

raspolagali zemljištem koje im je osiguravalo pokrivanje troškova za uzdržavanje obitelji. Na taj su način bili manje opterećeni brigama s kojima su se nosili mnogi drugi vojnici bez zemlje koji su imali obitelji te su se mogli bolje posvetiti vojnoj službi.

Još jedan od pozitivnih aspekata krajiškog vojničkog života odnosio se na visok broj oženjenih krajišnika koji su služili u vojsci. U drugim europskim vojskama toga doba uvedene su restrikcije koje su za cilj imale smanjiti broj oženjenih vojnika, vodeći se razmišljanjem da su oženjeni vojnici manje skloni izlaganju svojih života ratnim opasnostima. Međutim, to se nije odnosilo na krajišnike koje se čak i poticalo da sklapaju brakove koji će habsburškim vladarima ne samo stvoriti odane podanike, već i osigurati buduće naraštaje kvalitetnih vojnika.

Nadalje, razmatrajući razne aspekte vojničkog života ličkih krajišnika tijekom XVIII. stoljeća moguće je izdvojiti neka obilježja koja su tu krajišku skupinu činila posebnom u odnosu na druge krajišnike. Već u samim počecima, kada su prostori Like i Krbave došli pod habsburšku vlast, ovdašnji su stanovnici izrazili odlučnu želju da im se dodijeli krajiški status. Čak i kada su tijekom prve polovice XVIII. stoljeća izbile bune na ovim prostorima, njihovi ciljevi nisu težili ukidanju krajiškog sustava, već su bili izraz protivljenja pojedinaca uvođenju novina koje su ograničavale njihovu moć. Osim toga, središnje habsburške vlasti zbog izbijanja tih buna nisu odlučile kazniti krajišnike oduzimanjem njihovog privilegiranog statusa, već su nastavile s osmišljavanjem i provođenjem reformi koje su za cilj imale osigurati što povoljnije životne uvjete koji će im omogućiti posvećivanje vojnoj profesiji.

Posebnost ličkih krajišnika u odnosu na druge krajiške skupine mogla se uočiti i u njihovoj brojnosti. To je do izražaja došlo već u vrijeme Rata za austrijsko nasljeđe kada se intenziviralo sudjelovanje krajišnika u borbama na ratnim poljima koja su se nalazila izvan Vojne krajine. Budući da je Ličko-krbavski distrikt opsegom bio znatno veći od drugih krajiških područja, bilo je za očekivati da će značajan broj ratnika s ovoga područja biti upućen na vojni pohod. Njihova prisutnost ostala je zabilježena u onovremenim novinskim člancima, naročito onima s britanskog područja. Ime ličkih krajišnika posebno se isticalo, za razliku od drugih krajiških skupina koje su se najčešće navodile s obzirom na pripadnost pojedinom generalatu Hrvatsko-slavonske vojne krajine.

Uspostavom Ličke pukovnije ta se posebnost u vidu brojnosti i dalje zadržala, ali se postupno radilo na ujednačavanju opsega pojedinih pukovnijskih okruga, kao i broja unovačenih krajišnika u tim pukovnijama. Stoga se od razdoblja nakon završetka Sedmogodišnjeg rata prati smanjivanje broja satnija i krajišnika unutar Ličke pukovnije, što je uostalom bilo sukladno habsburškoj politici štedljivosti i vojnog rasterećivanja s ciljem poticanja razvoja gospodarstva.

No, u pogledu mogućnosti gospodarskog razvoja ličko je područje bilo specifično, ponajprije zbog ograničene količine kvalitetne obradive zemlje, kao i zbog teških klimatskih uvjeta koji su kočili poljoprivredni razvoj. Zbog takvih su se uvjeta na području Ličke pukovnije često javljali nerodica i glad kojima su vojne vlasti nastojale doskočiti slanjem potrebne pomoći u novcu i živežnim namirnicama. Takve pogodnosti lički su krajišnici uživali jer su središnje bečke vlasti prepoznale u njima vrijedan vojni element kojemu se treba posvetiti posebna briga i pažnja. Dakle, vojni je zanat za ličko stanovništvo nudio spas od gladi i mogućnost osiguravanja povoljnijih životnih uvjeta na teritoriju koji je nudio ograničene mogućnosti za razvoj poljoprivrede kao glavne gospodarstvene grane XVIII. stoljeća.

S druge strane, upravo je izloženost teškim životnim uvjetima na ličko-krbavskom području predodredila Ličane za vojni poziv. Nepovoljna klima i oskudica doprinijeli su jačanju ličke fizičke konstitucije i otpornosti na bolesti te ih tako bolje pripremale na razne poteškoće s kojima su se susretali tijekom vojnih pohoda. Njihova nadprosječna visina bila je jedno od njihovih prepoznatljivih obilježja, što je izazvalo divljenje mnogih suvremenih promatrača i strah kod njihovih vojnih protivnika.

Neki od glasovitih vojskovođa koji su predvodili habsburške vojne snage svoju su vojnu karijeru započeli u Ličkoj pukovniji, a najbolji primjeri su gore spomenuti maršal Laudon i podmaršal Vukasović. Znakovito je da je Laudon upravo slavu stekao zahvaljujući taktici „malog rata“ s kojom se nesumnjivo bolje upoznao tijekom služenja u redovima Ličke pukovnije u razdoblju prije izbijanja Sedmogodišnjeg rata. Kao i Laudon, i Vukasović je jednako tako koristio tu taktiku tijekom Austro-turskog rata i Koalicijskih ratova, što je pridonijelo njegovoj slavi i napredovanju u vojnoj hijerarhiji.

Osim njih, i drugi su lički časnici na temelju istaknute dugogodišnje vojne službe napredovali u vojnoj hijerarhiji. Moguće je čak prepoznati i snažnu tendenciju nastavljanja obiteljske tradicije jer su mnogi časnici bili sinovi časnika koji su već služili u Ličkoj pukovniji. Također, među običnim se vojnicima može razabrati velik broj krajišnika koji su ostvarili dugogodišnju karijeru u vojsci. Dakle, radilo se o iskusnom vojnom kadru koji je pokazao želju i ambiciju za posvećivanjem vojnoj profesiji koja im je predstavljala životni poziv.

U konačnici, ovo je istraživanje potvrdilo da su lički krajišnici posjedovali visoku razinu samosvijesti i samovolje, što ih nikako nije svrstavalo u kategoriju potlačenih masa ili bezglavih marioneta. Kao što se moglo uočiti, u vojnom su zanatu prepoznali mogućnost osiguravanja najpovoljnijih životnih uvjeta u vremenu kada je ljudska egzistencija ovisila o uspjehu usjeva i zdravlju stoke. Vojna profesija osigurala im je redovitu potporu u slučaju nerodice i gladi, kao

i mogućnost ostvarivanja zarade, a k tome i privilegirani položaj u pretežito agrarnom društvu. Njihova vojna vrijednost bila je nesumnjivo prepoznata od strane središnjih bečkih vlasti koje su reformama nastojale uvesti red koji će jamčiti ispunjavanje dogovorenih obaveza i pridržavanje dodijeljenih prava te privilegija.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Arhivsko gradivo

- Austrija – Österreichisches Staatsarchiv / Haus-, Hof- und Staatsarchiv – Kriegsakten (AT-OeStA/HHStA-KA), kut. 299, 334, 381, 383.
- Austrija – Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv – Feld Akten – Alte Feld Akten – Hauptreihe (AT-OeStA/KA-FA-AFA-HR), kut. 535, 536, 545, 694, 701, 704, 787, 794, 809, 874, 877, 1136, 1442.
- Austrija – Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv – Feld Akten – Alte Feld Akten – Armeekakten (AT-OeStA/KA-FA-AA), kut. 2523.
- Austrija – Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv – Personalialia – Musterlisten – Grenzinfanterieregiment Nr. 1 (AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1), kut. 5481, 5482, 5483, 5475, 5476, 5487, 5488, 5492, 5493, 5496, 5503, 5507.
- Austrija – Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv – Zentralstellen– Wiener Hofkriegsrat– Sonderreihen – Armee-Schemata – Akten – Hauptreihe (AT-OeStA/KA-ZSt-HKR-SR-AS-Akten-HR), kut. 3.
- Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 881 – Zbirka rukopisa (HR-HDA-881-ZR), inv. br. 76, inv. br. 613/5 (kut. 50); inv. br. 616, inv. br. 617, inv. br. 618, inv. br. 624
- Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova (HR-HDA-1450-ZM), inv. br. ZM 54/105, br. svitka D-1322, inv. br. ZM 54/106, br. svitka D-1323, inv. br. ZM 54/108, br. svitka D-1325, inv. br. ZM 54/109, br. svitka D-1326, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329, inv. br. ZM 54/134, br. svitka D-1351, inv. br. ZM 54/558, br. svitka D-1775.
- Hrvatska – Državni arhiv u Gospiću, Gospić – fond 206 – Zbirka arhivalija – Povijest Ličke graničarske pukovnije (HR-DAGS-206-ZA-PLGP).
- Slovenija – Arhiv Republike Slovenije u Ljubljani – fond 2/I – Deželni stanovi za Kranjsko (SI-AS-DSK) – podfond I. registratura, 1457-1782, kut. 224, fasc. 132/1; kut. 224, fasc. 132a.

Novine (*on-line*)

- *Der Genealogische Archivarius* (Leipzig), 1747., <http://anno.onb.ac.at>.

- *Jackson's Oxford Journal* (Oxford), 1757., 1758.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *Pue's Occurrences* (Dublin), 1757., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *Saunders's News-Letter* (Dublin), 1789., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Aberdeen Press and Journal* (Aberdeen), 1748., 1752.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Caledonian Mercury* (Edinburgh), 1743., 1744., 1745., 1746., 1747., 1756., 1758.,
1759., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Derby Mercury* (Derby), 1742., 1743., 1744., 1745., 1746., 1747., 1752., 1754.,
1756., 1757., 1758., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Ipswich Journal* (Ipswich), 1743., 1747.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Leeds Intelligencer* (Leeds), 1757., 1759.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The London Gazette* (London), 1756., 1757., 1759., 1760.,
<https://www.thegazette.co.uk/>.
- *The Manchester Mercury* (Manchester), 1757., 1758.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Newcastle Courant* (Newcastle upon Tyne), 1742., 1743., 1744., 1745., 1746.,
1747., 1756., 1757., 1761., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Scots Magazine* (Edinburg), 1745., 1746., 1747., 1758., 1759.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Stamford Mercury* (Stamford), 1742., 1744., 1746., 1747.,
<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *The Sussex Advertiser* (Lewes), 1757., <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- *Wienerisches Diarium* (Beč), 1739., 1741., 1742., 1743., 1744., 1745., 1746., 1747.,
1758., 1762., <http://anno.onb.ac.at>.
- *Wiener Zeitung* (Beč), 1789., <http://anno.onb.ac.at>.

Objavljeni izvori

- Arapović, Borislav. *Povratak hrvatskih pukovnija 1779.: I. Vukasovićev nagovor Kurze Anrede i anonimni stihovez Die Heimkunft der Kroaten. 1779. Nastanak. Poruka. Pisac. Prijevod.* Mostar: Matica hrvatska, 2000.
- Arneth, Alfred. *Geschichte Maria Theresia's: Vierter Band: Maria Theresia nach dem Erbfolgekriege, 1748-1756.* Beč: Wilhelm Braumüller, 1870.
- Bach, Franz. *Povijest Otočke pukovnije: o nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama.* Prevela Manuela Svoboda; uredio Milan Kranjčević. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010.
- Bogović, Mile. „Dva pisma Pavla Rittera Vitezovića i jedno Marka Mesića“. *Senjski zbornik* 21 (1994): 191-198.
- Bogović, Mile, ur. *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija: izvješća biskupa Svetoj stolici (1602-1919).* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost, 2003.
- Buczynski, Alexander. *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Buczynski, Alexander, prir.; Vrbanus, Milan; Orban Kljajić, Mica, suradnici. *Memoari baruna Franje Trencka.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. 2015.
- Criste, Oskar, *Kriege unter Kaiser Josef II.* Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1904.
- Criste, Oskar; Porges, August. *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 4. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1900.
- Demian, Johann Andreas. *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Vierten Theils erste Abtheilung, welcher die Militär-Gränze von Kroatien enthält.* Beč: Rötzl'schen Buchhandlung, 1806.
- *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 1. Band: Pirna und Lobositz.* Priredio Großer Generalstab. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1901.
- *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 8. Band: Zorndorf und Hochkirsch.* Priredio Großer Generalstab. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1910.
- *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 10. Band: Kunersdorf.* Priredio Großer Generalstab. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1912.

- *Die Kriege Friedrichs des Großen. Dritter Theil: Der Siebenjährige Krieg 1756.-1763. 11. Band: Minden und Maxen.* Priredio Großer Generalstab. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1912.
- Duncker, Carl, *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 2. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1896.
- Erceg, Ivan, ur. „Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na Jadranskoj obali godine 1775.“. U *Starine*, sv. 53, uredio Grga Novak, 223-262. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za društvene nauke, 1966.
- Fortis, Alberto. *Put po Dalmaciji*. Priredio Josip Bratulić. Zagreb: Globus, 1984.
- Frasn, Franz de Paula Julius. *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine*. Prevela Zlata Derossi; prijevod redigirao, preveo latinske tekstove i prepjevao njemačke stihove Anton Benveniste. Gospić: Ličke župe, 1988.
- Hacquet, Balhasar. *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena: njihove zemljopisne rasprostranjenosti od Jadranskog pa sve do Crnog mora, njihova života i običaja, zanata i obrta, religije itd. a po povratku sa desetogodišnjeg proputovanja i četrdesetogodišnjeg boravka u tim krajevima*. Pogovor Heinz Vetschera; prijevod Božidarka Ščerbe-Haupt. Split: Etnografski muzej Split, 2008.
- Hietzinger, Carl Bernhard. *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, sv. 1, 2b. Beč: Carl Gerold Verlag, 1817.-1823.
- Hoen, Maximilian; Kienast, Andreas. *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 3. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1898.
- Hoen, Maximilian; *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 8. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1905.
- Hofmann, Peter; Masser, Franz; Zwiedinek, Ferdinand. *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 6. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1902.
- Kaser, Karl; Grandits, Hannes; Gruber, Siegfried. *Popis Like i Krbave 1712. godine. Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, 2003.
- Krčelić, Baltazar Adam. *Annuae ili Historija: 1748-1767*. Preveo Veljko Gortan. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.
- Künzl, Rudolf. *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*. Prevela Danijela Marjanović; uredio Željko Pleskalt. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008.

- Kussan, Paul. *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente: prema sabranim spisima i poveljama Paula Kussana, upravnog kapetana*. Prevela Sonja Perković; stručna redakтура Sanja Lazanin, Drago Roksandić. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010.
- Lopašić, Radoslav, ur. *Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga II. Od godine 1610. do 1693.* Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1885.
- Lopašić, Radoslav, ur. *Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga III. Od godine 1693. do 1780. i u dodatku od g. 1531. do 1730.* Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1889.
- Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de. *Memoari / maršal Marmont*. 2. prošireno izdanje. Priredio i preveo Frano Baras. Split: Logos, Slobodna Dalmacija, 1984.
- *Militär Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes*. Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1853.
- Novak, Grga, ur. *Starine*, sv. 53. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za društvene nauke, 1966.
- *Oesterreichische militärische Zeitschrift* 1 (1833), br. 1-3.
- Porges, August; Rebracha, Carl. *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740-1748*, sv. 5. Beč: L. W. Seidel & Sohn, 1901.
- Vaniček, Franz. *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originallquellen und Quellenwerken geschöpft*, sv. 1-4. Beč: Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1875.
- Vukasović, Ivan Dominik. *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*. Priredio Željko Holjevac. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2005.

Literatura

- Allmayer-Beck, Johann Christoph; Lessing, Erich. *Das Heer unter dem Doppeladler: Habsburg Armeen 1718-1848*. München: C. Bertelsmann Verlag, 1981.
- Antoljak, Stjepan. *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*. Zagreb: Matica hrvatska, 1956.
- Aralica, Tomislav; Aralica, Višeslav. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća: oprema, oružje i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*. Zagreb: Znanje, 1996.

- [Bach, Ivan; Bićanić, Rudolf; Klaić, Nada; Kombol, Mihovil; Moačanin, Fedor; Šidak, Jaroslav]. „Hrvatska“. U: *Historija naroda Jugoslavije II.*, uredili Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić, 998-1117. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Barker, Hannah. *Newspapers, Politics and English Society 1695-1855*. Harlow: Pearson Education, 2000.
- Barker, Thomas M. *Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Basset, Richard. *For God and Kaiser: the Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Black, Jeremy. *European warfare, 1660-1815*. London: University College London, 1994.
- Black, Jeremy, ur. *European Warfare: 1453-1815*. New York: St Martin's Press, 1999.
- Black, Jeremy. „Introduction“. U: *European Warfare, 1453-1815*, uredio Jeremy Black, 1-22. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Blanton, Harold B. „Conscription in France during the era of Napoleon“. U: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, uredili Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton, 6-23. London; New York: Routledge, 2009.
- Bauer, Ernest. *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991.
- Bleckwenn, Hans. „Uniformen und Ausrüstung der österreichischen Grenztruppen 1740 – 1769“. U: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)*, sv. 6, 206-229. Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973.
- Blok, Anton. *Honour and Violence*. Malden, Massachusetts: Polity Press, 2001.
- Boerke, Arthur Mark. „Conscription in the Habsburg Empire to 1815“. U: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, uredili Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton, 66-83. London i New York: Routledge, 2009.
- Bogović, Mile. „Takozvani Glavinićev opis Like i Krbave iz 1696. godine.“ *Croatica Christiana periodica* 15 (1991), br. 27: 117-128.
- Bogović, Mile. „Restauracija Katoličke crkve u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka 1689. godine.“ *Senjski zbornik* 20 (1993): 103-118.

- Bogović, Mile. „Formativna polazišta ličkog identiteta“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, uredio Željko Holjevac, 35-43. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Boppe, Paul. *Vojna Hrvatska (1809-1813): hrvatske pukovnije u Napoleonovoj Velikoj armiji*. Prevela Sandra Prlenda; predgovor Drago Roksandić, Zagreb: Ceres, 2004.
- Bracewell, Catherine Wendy. *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*. Zagreb: Barbat, 1997.
- Browning, Reed. „New Views on the Silesian Wars“. *The Journal of Military History* 69 (2005), br. 2: 521-534.
- Browning, Reed. *The War of the Austrian Succession*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- Buczynski, Alexander. „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“. *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992), br. 35-36: 185-194.
- Buczynski, Alexander. „Obveze i povlastice krajiških časnika“, *Povijesni prilozi* 11 (1992): 63-110.
- Buczynski, Alexander. „Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj krajini (1740.-1848.)“. *Povijesni prilozi* 12 (1993): 39-96.
- Buczynski, Alexander. „Organizacija policije i pravosuđa u Vojnoj krajini“. *Povijesni prilozi* 13 (1994): 77-109.
- Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1-2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Buczynski, Alexander. „Vojna krajina u 18. stoljeću. Širenje krajiškog sustava na oslobođena hrvatska područja“. U: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvoga Svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, 274-287. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Buczynski, Alexander. „O povijesti Otočke pukovnije i njenu autoru“. U: Franz Bach, *Povijest Otočke pukovnije: o nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*, prevela Manuela Svoboda; uredio Milan Kranjčević, 9-13. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2010.
- Buczynski, Alexander. „Tinjajući krajiški patriotizam i opsada Zadra 1813. godine“. *Povijesni prilozi* 38 (2010): 235-282.
- Buczynski, Alexander. „Uspon i pad pandurskog pukovnika Franje baruna Trencka“. U: *Memoari baruna Franje Trencka*, priredio Alexander Buczynski; suradnici: Milan

Vrbanus i Mica Orban Kljajić, 11-110. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest. Poručnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. 2015.

- Buczynski, Alexander. „Trendovi u historiografiji o Vojnoj krajini u Hrvatskoj poslije 1959. godine“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 223-239. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Buczynski, Alexander; Čoralić, Lovorka. „Vojska“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, uredila Lovorka Čoralić, 149-168. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Budak, Neven; Mario Strecha, Mario; Krušelj, Željko. *Habsburzi i Hrvati*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- Burke, Peter. *Popular Culture in Early Modern Europe*, New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Torchbooks, 1980.
- Čebotarev, Andrej. „Statistička djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije i njezina dokumentacijska građa (1746.-1873.)“. *Povijesni prilozi* 11 (1992): 111-176.
- Čoralić, Lovorka. „Barun Maksimilijan Gall i Brinjsko-lička buna 1746. godine“. U: *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice / VDG Jahrbuch 2002*, uredili Renata Trišler, Nikola Mak, 45-51. Osijek: Njemačka narodnosna zajednica, Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, 2002.
- Čoralić, Lovorka. „Vojnici u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama zavičajem iz Senja, Karlobaga te s područja Like i Krbave (18. stoljeće)“. *Senjski zbornik* 40 (2013): 523-546.
- Čoralić, Lovorka, ur. *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Čoralić, Lovorka; Horbec, Ivana; Katušić, Maja; Klaužer, Vedran; Novosel, Filip; Radoš, Ruža. *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.
- Čulinović, Ferdo. *Seljačke bune u Hrvatskoj*. Zagreb: Seljačka sloga, 1951.
- Desnica, Božo. „Lička buna 1702. god. po dokumentima mletačkog arhiva u Zadru“. U: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, uredio Đuro

Koerbler, sv. 38, 123-129. Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (St. Kugli); Nadbiskupska tiskara Zagreb, 1924.

- *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien* (Militärwissenschaftliches Institut), sv. 6. Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973.
- Duffy, Christopher. *The Army of Maria Theresa: The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780*. North Pomfret, VT: David & Charles, 1977.
- Duffy, Christopher. *The Military Experience in the Age of Reason*. London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1987.
- Duffy, Eamon. *Sveci i grešnici: povijest papa*. Prevela Olga Vučetić. Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1998.
- Đurđev, Branislav; Grafenauer, Bogo, ur. *Historija naroda Jugoslavije II*. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Đuričić, Siniša. „Princ Eugen Savojski u Velikom bečkom ratu do oslobođenja Beograda (1683.-1688)“. *Scrinia Slavonica* 15 (2015): 35-55.
- Egger, Rainer. „Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organ Vojne krajine“. *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991.-1992.), sv. 35-36: 139-155.
- Grünfelder, Anna Maria. „Velebitske šume od 16. do 18. stoljeća.“ U: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, uredili Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić, 365-375. Split: Kjiževni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Grünfelder, Anna Maria. „Vojna krajina i reformski procesi u ranom novom vijeku, s posebnim osvrtom na Primorsku krajinu i grad Senj“. *Senjski zbornik* 36 (2009): 91-122.
- Hochedlinger, Michael. *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*. London: Pearson Education, 2003.
- Holjevac, Željko. *Gospić u Vojnoj krajini: 1689. – 1712. – 1881.: prilog slici gospićke povijesti*. Zagreb – Samobor: Hrvatski zemljopis, 2002.
- Holjevac, Željko. „Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja u Podgorju i Pozrmanju potkraj 17. i početkom 18. stoljeća“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 45 (2003): 243-269.
- Holjevac, Željko. *Brinjsko-lički ustanak 1746. godine*. Samobor: Meridijani, 2004.

- Holjevac, Željko, ur. *Identitet Like: korijeni i razvitak*, sv. 1-2. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Holjevac, Željko. *Ogulinska pukovnija (1746.-1873.)*. Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 2012.
- Holjevac, Željko. „Franz Vaniček i zapadna Hrvatska“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 301-310. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Holjevac, Željko. Močanin, Nenad. *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.
- Horbec, Ivana. *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015.
- Horvat, Rudolf. *Lika i Krbava: povijesne slike, crtice i bilješke. Sv. I. Opći dio*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941.
- Horvat, Rudolf. *Lika i Krbava: povijesne slike, crtice i bilješke. Sv. II. Posebni dio*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941.
- Hoško, Franjo Emanuel. „Priručnici pučkih misija karlovačkih kapucina i riječkih isusovaca za Liku u 18. stoljeću“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, uredio Željko Holjevac, 287-302. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. Prevela Magdalena Najbar-Agičić. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- Hummelberger, Walter. „Zur Geschichte der Sereschaner“. U: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)*, sv. 6, 206-229. Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973.
- Ingrao, Charles W. *The Habsburg Monarchy, 1618 – 1815*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Jembrih, Alojz. *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama 1758*. Pisma s njemačkog preveo Mario Dužević. Zagreb: Multiart; Udruga Pinta, 2000.

- Jembrih, Alojz. „O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova“. U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652-1713)*. Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije „Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652-1713)“, Zagreb, 26-28. rujna 2013. godine, priredili Alojz Jembrih i Ivana Jukić, 13-81. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Jembrih, Alojz; Jukić, Ivana, ur. *Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije „Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652-1713)“, Zagreb, 26-28. rujna 2013. godine*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Jurišić, Ivan. *Karlovački generalat u reformama Habsburškoga dvorskog apsolutizma: primjer Hildburghausenovih reformi (1737.-1749.)*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1998.
- Jurišić, Ivan. „Jela i pića Karlovačkog generalata u 18. stoljeću“. U: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, uredili Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić, 279-288. Split: Kjiževni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Jurišić, Ivan. „Lika i Krbava od Velikog rata za oslobođenje do inkorporacije u Karlovački generalat (1683-1712)“. *Radovi Zavod za hrvatsku povijest* 37 (2005.): 101-110.
- Kaindl, Franz. „Die k. k. Militärgrenze – zur Einführung in ihre Geschichte“. U: *Die k. k. Militärgrenze: Beitrage zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)*, sv. 6, 9-27. Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973.
- Kaser, Karl. *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)*, sv. 1: *Rana krajiška društva (1545-1754.)*. Preveo Josip Brkić. Zagreb: Naprijed, 1997.
- Kaser, Karl. *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)*, sv. 2: *Povojačeno društvo (1754-1881.)*. Preveo Josip Brkić. Zagreb: Naprijed, 1997.
- Kaser, Karl. „Uništenje šuma na obalnom kraškom području hrvatske Vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci.“ U: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, uredili Drago

Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić, 377-395. Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.

- Kaser, Karl. „Historiography of the Military Border: old and new challenges“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 21-38. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Kessler, Wolfgang. „Njemačka i austrijska historiografija Vojne krajine“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 101-117. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Klaić, Vjekoslav. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1914.
- Klaić, Vjekoslav. „Vlasi u Hrvatskoj tečajem 14. i 15. stoljeća (1880)“. U: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, priredio Ivan Mužić, 9-17. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.
- Kljajić, Josip. „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 6 (2001): 193-222.
- Knezović, Marin. „Morlak kao prirodni čovjek u djelima Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Balthasara Hacqueta“. U: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru*, uredili Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić, 123-141. Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Koerbler, Đuro, ur. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, sv. 38. Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (St. Kugli); Nadbiskupska tiskara Zagreb, 1924.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. „Ratovi s Osmanskim Carstvom na početku i na kraju 18. stoljeća“. U: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvoga Svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, 232-236. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- [Kreševljaković, Hamdija; Šabanović, Hazim]. „Bosanski pašaluk u XVIII. stoljeću“. U: *Historija naroda Jugoslavije II.*, uredili Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić, 1318-1341. Zagreb: Školska knjiga, 1959.

- Kroll, Stephan. *Soldaten im 18. Jahrhundert zwischen Friedensalltag und Kriegserfahrung. Lebenswelten und Kultur in der kursächsischen Armee 1728-1796*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2006.
- Kruhek, Milan. „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“. *Senjski zbornik* 40 (2013.): 471-508.
- Kruhek, Milan; Pavlović, Augustin. „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699) i Požarevačkog (1718) mira“. *Croatia Christiana periodica* 15 (1991) br. 28: 105-138.
- Kudelić, Zlatko. „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663.-1670.)“. *Povijesni prilozi* 32 (2007): 119-182.
- Kudelić, Zlatko. *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatskoj-slavonskoj vojnoj krajini (1611.-1755.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.
- Kudelić, Zlatko. „Hrvatsko-slavonska vojna krajina u novijoj historiografiji: dva desetljeća istraživanja i otvorenih pitanja“. U: *Historiografija / povijest u suvremenom društvu: zbornik radova s okruglog stola održanog 11. i 12. listopada 2011. u Zagrebu*, uredili Gordan Ravančić et al., 35-40. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Hrvati za nasljednoga rata. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 38. Zagreb: Dionička tiskara, 1877.
- Lacour, Eva. „A Typology of Violence in Early Modern Rural Germany“. *Journal of Social History* 34 (2001), br. 3: 649-667.
- Laszowski, Emilij. *Stari lički gradovi*. Zagreb, 1941.
- Lazanin, Sanja. „Kartografski i narativni izvori za Karlovački generalat u prvoj polovici 18. stoljeća“. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 32-33 (1999-2000): 399-407.
- Lazanin, Sanja. „Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početak 18. stoljeća)“. *Migracijske i etničke teme* 19 (2003), br. 4: 413-432.
- Lazanin, Sanja. „Prosvjetiteljstvo i predodžbe o stanovništvu Vojne krajine u 18. stoljeću“. U: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturni aspekti „prosvijećene“ modernizacije. Zbornik radova s Hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011.*, uredio Drago Roksandić, 175-186. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.

- Lazanin, Sanja. *Slika drugoga i pismo o sebi: Grof Josip Rabatta (1661.-1731.) o Hrvatskoj i sebi*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- Lázár, Balázs. „Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788–91)“. *The Hungarian Historical Review* 4 (2015), br. 2: 418-444.
- Lopašić, Radoslav, *Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović*. Zagreb: Matica hrvatska, 1888.
- Lopašić, Radoslav. „O eparhiji karlovačkoj (1879)“. U: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, priredio Ivan Mužić, 43-56. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.
- Ljubović, Enver. „Bunjevačka plemićka i časnička obitelj Rukavina“. *Senjski zbornik* 31 (2004): 39-58.
- Ljubović, Enver. „Ličko plemstvo i njegovo heraldičko znakovlje kao činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, uredio Željko Holjevac, 589-602. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Lynn, John A. *Battle: A History of Combat and Culture: from Ancient Greece to Modern America*. New York: Westview Press, 2003.
- Maleković, Vladimir, ur. *Od svagdana do blagdana Barok u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- Marković, Mirko. *Ličani kroz prošlost*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.
- Marston, Daniel. *The Seven Years' War*. Oxford: Osprey Publishing, 2001.
- Matajija, Ivica. „Vojnik: važna sastavnica ličkog identiteta“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, uredio Željko Holjevac, 575-587. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Matasović, Josip. *Iz galantnog stoljeća (kulturnohistorijski fragmenti)*. Priredila Teodora Shek Brnardić. Zagreb: Dora Krupićeva, 2008.
- Mayer, Matthew Z. „The Price for Austria's Security: Part I. Joseph II, the Russian Alliance, and the Ottoman War, 1787-1789“. *The International History Review* 26, (2004), br. 2: 257-299.
- Milković, Kristina. „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: *Krajiška prava (1754.) Osnovni krajiški zakon (1807.)*“. *Povijesni prilozi* 31 (2006): 161-182.

- Milković, Kristina. „Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajškoj historiografiji“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 257-292. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Mikaberidze, Alexander. „Conscription in Russia in the late eighteenth and early nineteenth centuries: “for faith, Tsar and Motherland”“. U: *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, uredili Donald Stocker, Frederick C. Schneid i Harold D. Blanton, 48-65. London; New York: Routledge, 2009.
- Mirdita, Zef. *Vlasi u historiografiji*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- Moaćanin, Fedor. „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 23-56. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Moaćanin, Fedor. „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.“. *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992), br. 35-36: 157-163.
- Moaćanin, Fedor. *Radovi iz povijesti Vojne krajine*. Priredila Nataša Štefanec. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, 2016.
- Moaćanin, Fedor. Valentić, Mirko. *Vojna krajina u Hrvatskoj*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1981.
- Moaćanin, Nenad. „Ime Gospić u svjetlu turskih izvora“. *Croatica Christiana periodica* god. XIV (1990), br. 26: 51-54.
- Moaćanin, Nenad. *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791.: preispitivanja*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
- Mužić, Ivan, prir. *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.
- Nikolić, Desanka. „Vojna krajina i uniformisanje graničarske vojske (s posebnim osvrtom na ulogu tradicionalnog odevanja)“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 431-441. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Nimwegen, Olaf. „The transformation of army organisation in early-modern western Europe, c. 1500-1789.“ U: *European Warfare 1350-1750*, uredili Frank Tallet i D. J. B. Trim, 159-180. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

- Oppenheim, Walter. *Habsburgs and Hohenzollerns, 1713-1786*. London; Sydney; Auckland: Hodder & Stoughton, 1993.
- Pandžić, Miljenko. „Pregled arhivske građe o Vojnoj krajini (s posebnim osvrtom na Arhiv Hrvatske u Zagrebu)“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 95-100. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Parker, Geoffrey. „The “Military Revolution,” 1560-1660 – a Myth?“. *The Journal of Modern History* 48 (1976), br 2: 195-214.
- Parrot, David. „Cultures of Combat in the Ancien Régime: Linear Warfare, Noble Values, and Entrepreneurship“. *The International History Review* 27 (2005), br. 3: 518-533.
- Parrot, David. „From military enterprise to standing armies: war, state, and society in western Europe, 1600-1700“. U: *European Warfare 1350-1750*, uredili Frank Tallet i D. J. B. Trim, 74-95. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Parrot, David. *The Business of War: The Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2012.
- Pavelić, Rikard. *Bunjevci*. Zagreb, 1973.
- Pavičić, Slavko. *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*. Split: Knjigotisak, 2009.
- Pavičić, Stjepan. *Seobe i naselja u Lici*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2010.
- Pavličević, Dragutin (ur.). *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Pederin, Ivan. *Njemački putopisi po Dalmaciji*. Split: Logos, 1989.
- Pederin, Ivan. *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991.
- Pejnović, Dane. „Geografske osnove identiteta Like“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, uredio Željko Holjevac, 45-84. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Pelidija, Enes. *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira: 1699-1718*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.
- Pelidija, Enes. *Banja lučki boj iz 1737.: uzroci i posljedice*. Sarajevo: El-Kalem, 2003.
- Perjés, Géza. „Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the 17th Century“. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16 (1970), br. 1/2: 1-52.

- Pešut, Damjan. „Etnička i konfesionalna podjela nakon oslobođenja Like od Turaka“. *Senjski zbornik* 24 (1997): 85-130.
- Petrak, Marko; Milković Šarić, Kristina. „*Wie in unseren Erbländern – Krajiška prava (1754.) u kontekstu centralizacije i modernizacije u Vojnoj krajini.*“ U: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturalni aspekti „prosvijećene“ modernizacije. Zbornik radova s Hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011.*, uredio Drago Roksandić, 45-46. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Petrić, Hrvoje. „Tko su Kranjci u Lici krajem 17. i početkom 18. stoljeća?“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, uredio Željko Holjevac, 385-401. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Pfeifer, Helen. Belavivaqua, Alexander. „Turquerie: Culture in Motion, 1650-1750“, *Past and Present* 221 (2013): 75-118.
- Pleskalt, Željko. „Bjelovarske pukovnije na europskim ratištima 1756.-1918. godine“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 1 (2007): 111-124.
- Pleskalt, Željko. „Riječ urednika“. U: *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješачke pukovnije*, prevela Danijela Marjanović; uredio Željko Pleskalt, 5-6. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008.
- Ravančić, Gordan; Gregl, Mislav; Horbec, Ivana; Švoger, Vlasta; Župan, Dinko, ur. *Historiografija / povijest u suvremenom društvu: zbornik radova s okruglog stola održanog 11. i 12. listopada 2011. u Zagrebu.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.
- Roksandić, Drago. *Srbi u Hrvatskoj.* Zagreb: Vjesnik, 1991.
- Roksandić, Drago. *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813)*, sv. 1-2. Zagreb: Školska knjiga, 1998.
- Roksandić, Drago. „Ljudi i prostori Like i Krbave 1712. godine: »Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschafften Lica vnd Corbavia« (1712.)“. U: *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800.*, uredio Drago Roksandić, 73-114. Zagreb: Barbat, 2003.
- Roksandić, Drago, ur. *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800.* Zagreb: Barbat, 2003.

- Roksandić, Drago, ur. *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturalni aspekti „prosvijećene“ modernizacije. Zbornik radova s Hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Roksandić, Drago. Mimica, Ivan. Štefanec, Nataša. Glunčić-Bužančić Vinka, ur. *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru.* Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Roksandić, Drago. „Paul Kusan: Pitanja povodom izlaska iz anonimnosti“. U: Paul Kusan, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente: prema sabranim spisima i poveljama Paula Kussana, upravnog kapetana*, prevela Sonja Perković; stručna redakтура Sanja Lazanin, Drago Roksandić, 6-24. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010.
- Rothenberg, Gunther Eric. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747.* Urbana: The University of Illinois Press, 1960.
- Rothenberg, Gunther Eric. *The Military Border in Croatia, 1740-1881. A Study of an Imperial Institution.* Chicago and London: The University of Chicago Press, 1966.
- Rothenberg, Gunther Eric. „Nobility and Military Careers: The Habsburg Officer Corps, 1740-1914.“ *Military Affairs* 40 (1976), br. 4: 182-186.
- Ruff, Julius. *Violence in Early Modern Europe.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Rupnik-Matasović, Maja. „Nevolje s Bunjevcima: narod Senjsko-modruške biskupije polovicom 18. stoljeća sa stajališta svećenika“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga II.*, uredio Željko Holjevac, 301-318. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Schmidt, Jan. „Franz von Dombay, Austrian Dragoman at the Bosnian Border 1792-1800“. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 90 (2000): 75-168.
- Sikora, Michael. „Change and continuity in mercenary armies: Central Europe, 1650-1750“. U: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, uredio Erik-Jan Zürcher, 201-241. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.
- Skenderović, Robert. „Autarkičnost vojnokrajiškog sustava u opusu Franza Vaničeka“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavenskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*,

uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 241-255. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.

- Skenderović, Robert; Andrić, Stanko, ur. *Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Stocker, Donald; Schneid, Frederick C.; Blanton, Harold D., ur. *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*. London; New York: Routledge, 2009.
- Slukan-Altić, Mirela. „Komparativna analiza kulturnog pejzaža ruralnih naselja mletačke i habsburške krajine“. U: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru*, uredili Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić, 65-85. Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Staničić, Stanko. „Ratni prizori s hrvatskim sudionicima na porculanu meissenske proizvodnje. U: *Od svagdana do blagdana Barok u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 170-179. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- Stanić, Damir. „Prilog poznavanju kolonizacije pograničja Karlovačkog generalata 1790-ih“. *Historijski zbornik* 67 (2014), br. 1: 93–117.
- Starkey, Armstrong. *War in the Age of Enlightenment, 1700-1789*. Westport, Connecticut: Paeger, 2003.
- Szabo, Franz A. J. *The Seven Years' War in Europe, 1756 – 1763*. Harlow: Pearson Longman, 2008.
- Szavits-Nossan, Stjepan. „Filip Vukasović 1755-1809“, *Senjski zbornik* 4 (1970): 173-191.
- Šarić, Marko. „Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14.“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak. Knjiga I.*, uredio Željko Holjevac, 325-384. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Područni centar Gospić, 2009.
- Šarić, Marko. „Višegraničje i modeli kulturne povijesti: izazovi i perspektive kulturnopovijesnog istraživanja vojnih krajina u ranom novom vijeku“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*,

uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 39-57. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.

- Šercer, Marija. „Oružje 17. i 18. stoljeća“. U: *Od svagdana do blagdana Barok u Hrvatskoj*, uredio Vladimir Maleković, 210-217. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- Šidak, Jaroslav. „O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 9-20. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Štefanec, Nataša. „Plemstvo“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, uredila Lovorka Čoralić, 91-110. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Štefanec, Nataša. „Velikaš hrvatskoga sjevera Petar Troilo Sermage (1722. – 1771.)“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, uredili Lovorka Čoralić et. al., 37-49. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.
- Štefanec, Nataša. „O istraživanju nasilja u vojnokrajiškom kontekstu“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 75-94. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Švogor, Vlasta. „Publicistička aktivnost Franza Vaničeka u zagrebačkim novinama“. U: *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014.*, uredili Robert Skenderović i Stanko Andrić, 355-372. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
- Tallet, Frank. „Soldiers in Western Europe, c. 1500-1790“. U: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, uredio Erik-Jan Zürcher, 135-167. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.
- Tallet, Frank; Trim, D. J. B., ur. *European Warfare 1350-1750*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Tominac, Nikola. „Hrvatske krajiške pukovnije u francusko-habsburškom ratu 1809. godine“. *Senjski zbornik* 37 (2010): 99-118.
- Tominac, Nikola. „Hrvatske krajiške pukovnije u francusko-habsburškom ratu 1809. godine (II). Marmontov rat u Lici i Dalmaciji“. *Senjski zbornik* 38 (2011.): 167-198.

- Trišler, Renata; Mak, Nikola, ur. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice / VDG Jahrbuch 2002*. Osijek: Njemačka narodnosna zajednica, Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, 2002.
- Utješenić Ostrožinski, Ognjeslav. *Kućne zadruge. Vojna krajina. Karl Marx. Utješenić. Izbor tekstova i predgovor Drago Roksandić; preveli Josip Brkić, Srđan Joka, Fedor Moačanin*. Zagreb: Školska knjiga; Stvarnost, 1988.
- Valentić, Mirko. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Školska knjiga, 1981.
- Valentić, Mirko. „Hrvatsko-slavonska vojna krajina 1790-1881.“. U: *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 57-92. Zagreb: Liber: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1984.
- Valentić, Mirko. „Ceste i željeznice u pretpreporodno i preporodno vrijeme. Početci prometne integracije i jadranske orijentacije“. U: *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvoga Svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, 399-413. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Valentić, Mirko; Čoralić, Lovorka, ur. *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. st. do kraja Prvoga Svjetskog rata*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Vojvodić-Andričević, Monika. „Slika Sedmogodišnjega rata u pismima grofa Petra Troilla Sermagea“. *Gazophylacium: časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku* 12 (2007), br. 3-4: 79-92.
- Voth, Hans-Joachim. „Physical Exertion and Stature in the Habsburg Monarchy, 1730-1800“. *The Journal of Interdisciplinary History* 27 (1996), br. 2: 263-275.
- Wagner, Walter. „Quellen zur Geschichte der Militärgrenze im Kriegsarchiv Wien“. U: *Die k. k. Militärgrenze: Beiträge zur ihrer Geschichte. Schriften des Heerergeschichtlichen Museums in Wien (Militärwissenschaftliches Institut)*, sv. 6, 261-290. Beč: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1973.
- Way, Peter. „“The scum of every county, the refuse of mankind””: Recruiting the British Army in the Eighteenth Century. U: *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, uredio Erik-Jan Zürcher, 291-329. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.

- Wilson, Peter H. „The German “Soldier Trade” of the Seventeenth and Eighteenth Centuries: A Reassessment“. *The International History Review* 18 (1996), br. 4: 757-792.
- Wilson, Peter H. „Warfare in the Old Regime 1648-1789“. U: *European Warfare: 1453-1815.*, uredio Jeremy Black, 69-95. New York: St Martin’s Press, 1999.
- Wilson, Peter H. „The Politics of Military Recruitment in Eighteenth-Century Germany“. *The English Historical Review* 117, (2002), br. 472: 536-568.
- Wilson, Peter H. *Europe's Tragedy: A New History of the Thirty Years War*. London: Penguin Books, 2009.
- Wolff, Larry. *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 1994.
- Wrede, Alphons. *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*, sv. 1, 5. Beč: Seidel & Sohn, 1898, 1903.
- Zürcher, Erik-Jan, ur. *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.

PRILOG 1. Popis pukovnika Ličke krajiške pješačke pukovnije

pukovnici-zapovjednici
Joseph Philipp grof Guicciardi (1746.-1753.)
Franz Vela (1753.-1758.)
Maximillian Pellican (1758.-1769.)
Georg Guretzky grof Kornitz (1769.-1773.)
Johann Georg Waizmann (1775.)
Franz grof d'Aspremont (1775.-1783.)
Daniel barun Peharnik-Hotković (1783.-1786.)
Toma barun Orešković (1786.-1788.)
Michael Fröhlich (1788.-1789.)
Ivan Kovačević (1789.-1794.)
Filip barun Vukasović (1794.-1796.)
Josip Dedović (1796.-1797.)
Martin Zulechner (1797.-1801.)
Samuel Hermann (1801.-1804.)
Joseph markiz Belcredi (1804.-1808.)
Matija Rebrović (1808.-1809.)

pukovnici-vlasnici
Joseph Philipp grof Guicciardi (1746.-1753.)
Leopold Eugen barun Scherzer (1753.-1754.)
Benvenuto grof Petazzi (1754.-1763.)

Izvor: AT-OeStA/KA-Pers-MLST-GIR 1, kut. 5481, 5482, 5483, 5486, 5492; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 613/5 (kut. 50); HR-HDA-1450-ZM, inv. br. ZM 54/105, br. svitka D-1322, inv. br. ZM 54/108, br. svitka D-1325, inv. br. ZM 54/112, br. svitka D-1329.

ŽIVOTOPIS AUTORA

Juraj Balić rođen je 1986. godine u Zagrebu gdje je završio osnovnu školu, a potom i Klasičnu gimnaziju. Godine 2004. upisao je jednopredmetni dodiplomski studij povijesti na Odsjeku za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, gdje je diplomirao 2010. godine i stekao zvanje profesora povijesti (srednja ocjena studija 4,574). Naslov njegovog diplomskog rada bio je *Društvena struktura Jeruzalemskog kraljevstva* (mentor: dr. sc. Damir Karbić). Tijekom studija bio je član Društva studenata povijesti Hrvatskih studija *Ivan Lučić – Lucius*, a 2008. godine, kao student četvrte godine, sudjelovao je u organizaciji znanstvenog simpozija *Dies historiae*.

Od godine 2009. surađivao je s dr. sc. Lovorkom Čoralić i Filipom Novoselom na transkripciji izvornog gradiva iz Državnog arhiva u Zadru, odnosno spisa zadarskog bilježnika Antonia Calogere (1768.-1772.). Ukupno četiri knjige (fascikula) instrumenata spomenutog bilježnika Calogere objavljene su kao dvije zasebne knjige 2014. i 2018. godine u sklopu edicije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*.

Krajem 2011. godine upisao je poslijediplomski studij povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Svoje znanstveno istraživanje usmjerio je na vojnu i društvenu povijest ranoga novog vijeka. Od kraja 2011. do kraja 2012. godine u sklopu programa stručnog osposobljavanja bio je zaposlen kao kustos-pripravnik u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu, a 2013. godine položio je stručni ispit za muzejsko zvanje kustos.

Tijekom 2013. godine surađivao je s Hrvatskim institutom za povijest i Maticom hrvatskom na izradi knjige *Hrvati u 19. stoljeću*. Za ovu je ediciju bio suautor teksta vezanog uz regionalnu povijest Hrvatske koji nosi naslov *Istra, Rijeka i Hrvatsko primorje*. S Hrvatskim institutom za povijest tijekom 2013. i 2014. godine surađivao je i na izradi knjige *Ljudi 18. stoljeća*. U sklopu te knjige napisao je dva teksta o pojedinim ličnostima iz hrvatske povijesti 18. stoljeća: riječkom trgovcu i poduzetniku Andriji Ljudevitu Adamiću i zadarskom liječniku i sakupljaču starina Antunu Danielliju Tomasoniju.

Tijekom 2014. i 2015. godine pohađao je i uspješno završio jednogodišnji MA studij Komparativne povijesti srednje, istočne i jugoistočne Europe (1500.-2000.) (*Comparative History of Central, Eastern and Southeastern Europe (1500-2000)*) na Odsjeku za povijet Central European Universityja (CEU) u Budimpešti. Tema njegovog završnog rada, naslovljenog *Baron Trenck and his Pandours: Merciless Marauders or Courageous*

Combatants?, odnosila se na problem nasilja u XVIII. stoljeću, koristeći pritom primjer Franje baruna Trenka i njegovog dobrovoljačkog pandurskog zbora.

Od 2015. godine član je znanstvenog projekta *Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od 16. stoljeća do 1918.*, a od kraja 2016. godine zaposlen je na mjestu asistenta na Hrvatskom institutu za povijest.

Bibliografija:

autorske knjige

- *Gradivo za povijest istočnoga Jadrana u ranom novom vijeku, sv. I: Spisi zadarskoga bilježnika Antonija Calogere (1768. – 1770.)*, prepisali i uredili Juraj Balić, Lovorka Čoralić i Filip Novosel, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. LVII, Zagreb: HAZU, 2014.
- *Gradivo za povijest istočnoga Jadrana u ranom novom vijeku, sv. II.: Spisi zadarskoga bilježnika Antonija Calogere (1770. – 1772.)*, prepisali i uredili Juraj Balić, Lovorka Čoralić i Filip Novosel, *Monumenta Spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. LIX., Zagreb: HAZU, 2018.

poglavlja u knjigama

- „Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci u 19. stoljeću“. U: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, uredile Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 471-493. Zagreb: Matica hrvatska. 2016.

radovi objavljeni u znanstvenim zbornicima i časopisima

- *Društvena struktura Jeruzalemskog kraljevstva. Zbornik radova Društva studenata povijesti Hrvatskih studija „Ivan Lučić-Lucius“* 15 (2010): 37-86.
- *Oporuke iz fonda Spisi zadarskih bilježnika Državnog arhiva u Zadru: Antonio Calogera (1768. – 1772.)* / Juraj Balić, Lovorka Čoralić, Filip Novosel. *Starine HAZU* 64 (2012): 113-183.

- *Papa Urban VIII. i Hrvati – tragom indulgencije hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (1640.)* / Juraj Balić, Lovorka Čoralić, Maja Matasović. *Croatia Christiana periodica* 39 (2015), br. 75: 73-88.
- „Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani“. U: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti: zbornik radova sa znanstvenog skupa Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti održanog u Biogradu 25. travnja 2014.*, uredio Božo Došen, 257-269. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2017.
- „Promicatelj riječkoga gospodarstva: trgovac Andrija Ljudevit Adamić (1766. – 1828.)“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Uredili Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel, Ruža Radoš, 338-349. Zagreb, 2016.
- „Zadarski skupljač starina Antun Danielli Tommasoni (oko 1718. – 1786.)“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Uredili Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel, Ruža Radoš, 547-555. Zagreb, 2016.
- „In her Majesty's Service: Newspaper Reports on the Lycanian Grenzer during the War of the Austrian Succession (1740-1748)“. *Povijesni prilozi* 54 (2018): 259-290.
- „Baron Franz von der Trenck and his Pandours in British Newspaper Articles“. *Acta Histriae* 26 (2018), br. 2: 449-472.